

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavsrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i marginen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- **Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål**
Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- **Ikke bruk automatiske søk**
Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- **Behold henvisning**
Google-"vanmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- **Hold deg innenfor loven**
Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavsrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på <http://books.google.com/>

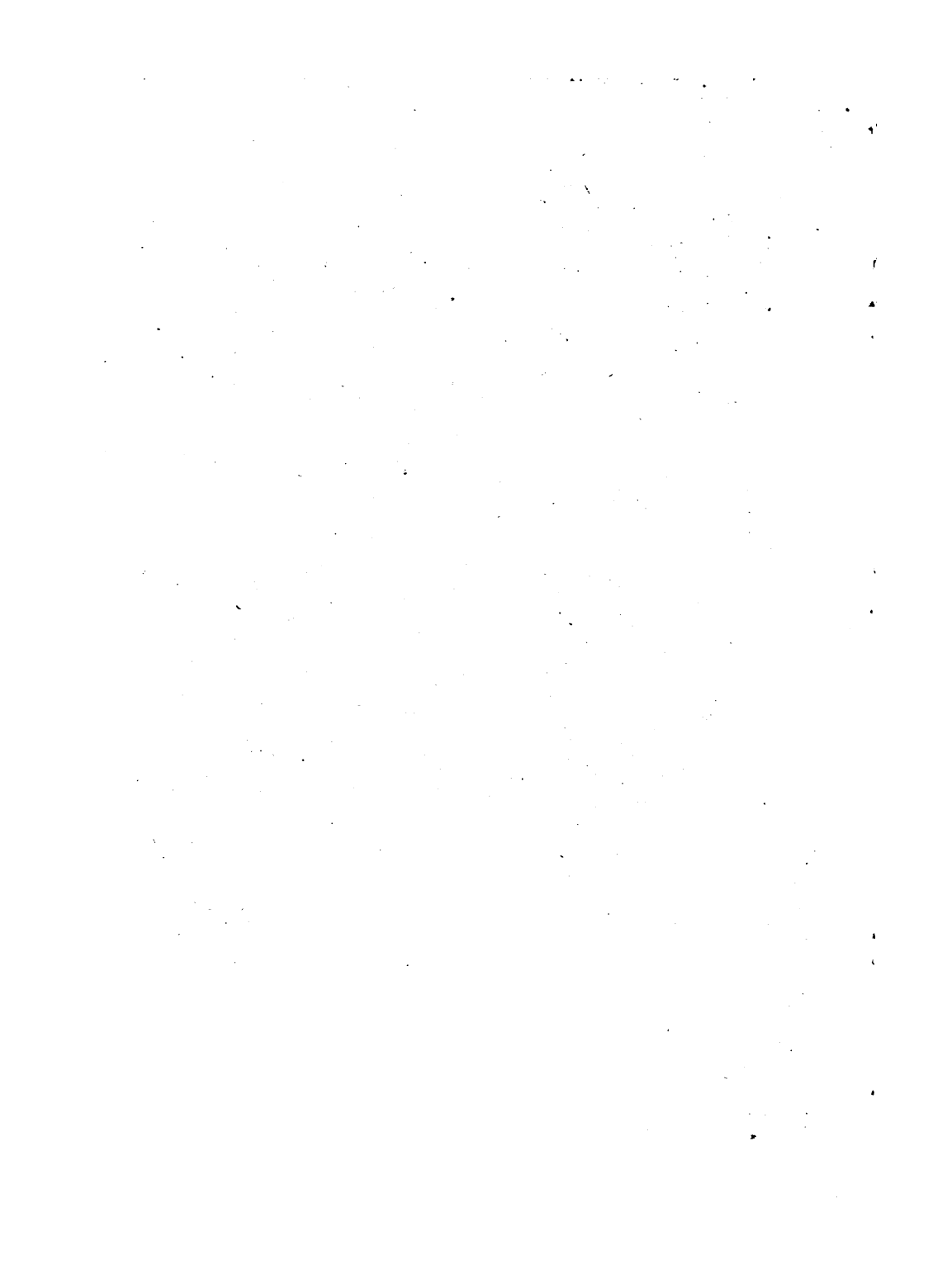

**Library
of the
University of Wisconsin**

**BEQUEST OF
JULIUS EMIL OLSON
1888-1944
PROFESSOR OF SCANDINAVIAN
1884-1930**

A

1330

Julius Ellsøe

Fortællinger

af

Norges Historie.

III.

FORTÆLLINGER

af

NORGES HISTORIE

H.C. OSEN

VED
PÅLSEN

NYLØST

Fortællinger
af
Norges Historie.

Med

Bilh. Poulsen,
Sognepræst til Siljord.

Norske Mand i Hus og Hytte,
tal din store Gud!
Landet vilde han beskutte,
Rigt det mørkt saa ud.
Alt, hvad Fædrene har hjempet,
Mødrene har gravet,
Har den Herre stille læmpet,
Saa vi bandt vor Ret!

Credie Bind.

Fra Kalmarunionen til 1814.

Med 95 Billeder og 17 Initialer.

Kristiania.

P. T. Mallings Boghandels Forlag
(G. Kr. Johs. Barmann).

1890.

Det Nalingske Bogtrykkeri.

A
1330

622738

10

Indhold.

	Side
Margreta og de tre nordiske Rigers Forening	1—16
Margreta bliver regjerende Dronning i Danmark og Norge	
1. Margreta faar Sverige 3. De tre Rigers Forening 9.	
Margretas Personlighed 14.	
De forenede Rigers Banmagt under Erik af Pommern og Kristoffer af Bayern	17—37
Ufreden med Holsten 17. Opstand i Sverige. Engelbrecht Engelbrechtsøn 19. Norge under Erik af Pommern	
23. Kong Eriks Afstættelse 26. Kristoffer af Bayern vælges til Konge. Erik af Pommerns Død 28. Kristoffer forener atter de tre Riger. Rigsraadet i Norge 32.	
Forening med Sverige under Karl Knutsøn Bonde	38—44
To Konger om en Trone 38. Karl Knutsøn krones til Konge 41. Mødet i Halmstad 43.	
Forening med Danmark under Kristian den første af Oldenburg	45—59
Kristian krones i Nidaros. Krig med Sverige 45. Olaf Milsøns Drab 48. Kristian bliver Konge i Sverige 52. Kristian mister Sverige 54. Kristians Pengeforlegenheder. Hans Reiser og Død 56.	
Hans	60—84
Hans bliver Konge over de tre Riger 60. Nederlaget i Ditmarsken og Følgerne deraf 64. Uroligheder i Norge 68. Knut Alfsson og Henrik Krummedike 70. Prinds Kristian sendes atter til Norge. Vondereisningen 74. Fredsforhandlinger, Fred og Fornælsen af Krigen. Fredsslutning og Kong Hans's Død 79.	

21047 Dean J. 41

VIII

	Side.
Kristian den anden og Gry af en ny Tid	85—126
<p>Kristians Ungdom. Han tages til Konge 85. Kristian tronens 87. Dyveke og Sigbrit 90. Kampen for Sverige 93. Blokkadet i Stockholm 98. Kristian den anden som Lovgiver 102. Stridigheder med de tyffe Kjøbmænd i Bergen 106. Bispen i Oslo og Befalingsmanden paa Akerhus. Eric Valkendorfs Stjæbne 107. Kong Kristian i Nederlandene 109. Opstanden i Sverige 110. Kristians Fiender. Hans Fordrivelse 112. Opstand i Danmark mod Kongen 116. Kristians Personlighed 117. Fredriks Stilling. Abelens Overmagt 119. Norge tager Fredrik til Konge 122.</p>	
Kampen om Norge og Striden i Kirken	127—154
<p>Vincents Lunge. Reformationen naar op til Norge 127. Kristian II i Norge 132. Kristian tages til Fange 135. Norges Underkastelse. Kong Fredriks Død 140. Norges Stilling efter Fredriks Død 141. Forskjellige Kongsemner til Norges Trone 143. Hertug Kristian tages til Konge 146. Norges Underkastelse under Danmark 153.</p>	
Det norske Folks Reddarvigelse. Kirkeformationen . . .	155—180
<p>Sørgelige Tilstande 155. Lutherdommens Paatvingelse. Kirkelige Tilstande 157. Reformationen paa Island 163. Skoler og Oplysning 170. Forhold til Udlandet 173. Hansfeaterne i Bergen knækkes 175. Opløb i Telemarken og Naabygdelaaget 177. Kristian den tredies Personlighed. Hans Død 179.</p>	
Den nordiske Syvaarskrigs Tid og Fredrik den anden . .	181—217
<p>Ditmarsterne undertvinges. Syvaarskrigen begynder 181. De første Ufredsaar 184. Ufreden i Norge 189. Daniel Kantzaus Daad. Freden sluttes 197. Norske Forhold og Bondernes Vilkaar. Lendermænd 199. Svage Livstegn 208. Kirkelige og verdslige Forhold under Fredrik den anden 211. Magnus Heinesøn 214.</p>	
Liv og Levemaade i Norge i det fæstende Aarhundrede . .	218—255
<p>Folkemængde og Naturforhold 218. Boligerne paa Landet 221. Byerne, deres Urenlighed og Usundhed. Bøbyg-</p>	

- gelsen og dens Fjdsfarlighed 224. Husenes Indbretning 227. Adelsgaardene. Deres Forsvarstyrke 233. Børelserne paa Borgene. Haven 236. Levesæt. Fraabseri og Drukkenstab 239. Klædebragt og Vaaben 246. Naar man stod op og gik i Seng. Forlystelser og Reiser 249.
- Kristian den fjerde og hans Tid** 256—303
- Formynderregjeringen 256. Kristian den fjerdes første Regjeringsaar 258. Kalmarkrigen 261. Indfald fra Norge i Sverige. Mønninghavens Indfald i Norge 265. „Singular-Loget“ 268. Freden og Fredsaarene 271. Kristians Deltagelse i Tredivaarstrigen 274. Værste Tilstande 277. Rirkelige Forhold og Tilstande 283. Kristian den fjerdes tredie Krig 286. „Balsfeiden“ og Freden til Brømsbro 292. Efter Krigen 297. Kristian den fjerdes Død og Eftermæle 300.
- Enevoldsmagtens Indførelse, Krigen med Sverige og Fredrik den tredie** 304—349
- Fredrik den tredies Hylbning 304. Den første Krig med Sverige 310. Fredsbruddet 315. Trondhjems Befrielse 319. Kampen om Halden 321. Rigsdagen i Kjøbenhavn. Enevoldsmagtens Indførelse 324. Den indre Strævelse 333. Enevældets Dfre 335. Betydningen af Enevældets Indførelse for Norge 337. Kort Adlaer. Fredrik den tredies Død 346.
- Enevældet under Kristian den femte** 350—385
- Kongemagtens Glæds 350. Landsfaderligheden 356. Styrelsens Mangler 362. Embedsstanden og dens Forhold 366. Peder Griffensfeldt. Krigen med Sverige begynder 371. Den „staarste Krig“ og „Gyldeuløvefeiden“ 375. Sjøkrigen og Freden 381. Fælles Lovgivning mellem Rigerne 383.
- Den store nordiske Krig og Fredrik den fjerde** 386—468
- Krigen med Sverige og Freden til Travendal 386. Værste Forhold og Tilstande under Fredrik den fjerde 388. Forbund mod Sverige og Krig 392. Ivar Hvittfeldt og Kampe til Sjø 394. Indfald i Norge. Oberst

- Kruse 397. Beleiringen af Afershus 402. Anna Kolbjørnsdatter 406. Afershus's Befrielse 411. De første Kampe om Fredriksten 415. Peder Tordenstjold og hans første Bedrifter 420. Tordenstjolds Bedrift i Dnynefien 424. Tordenstjold foran Gøteborg og Strømstad 428. Toget mod Trondhjem 432. Karl den tolvtes Fald. Freden og Tordenstjolds Død 436. Norske Sjøhelte i Udlandet 443. Tilbagegangen ved den store nordiske Ufred 445. Det aandelige Opsving efter Krigen 448. Sudvig Holberg 456. Kirkelige Tilstande. Peter Dass. Hans Egede. Tomas af Westen 461. Fredrik den fjerde som Konge og Menneske 466.
- Pietismens Tid. Kristian den sjette** 469—481
De kongelige Optraeden og Pragtlyst 469. Kristian den sjettes Arbejde for Næringsveiene 472. Den gubelige Bøffelse 476
- Ministerstyre. Fredrik den femte** 482—501
Fredrik den femtes Personlighed og Træk af Livet paa hans Tid 482. Forhold til Udlandet 485. Arbejde for Næringsveiene 487. Norske Videnskabsmænd og Digtere 491. Rangvæsenet 496. Tilstande og Uroligheder i Norge 498.
- Ministerstyre. Kristian den syvende** 502—600
Struensee og hans Styrelse 502. Norsk Landsliv og Digtere 510. Guldbergske Ministerstyre 525. Det guldbergske Ministerium styrtes. Kronprinds Fredrik forestaar Regjeringen 531. Uroligheder i Nedenaes 532. Misnoien i Norge. Svenske Opviglerier 535. A. P. Bernstorff og hans Ledelse af den udenrigske Politikk 539. Kristian Bernstorff. Slaget paa Kjøbenhavns Rhed 545. Fredsaaer 554. Hans Milisen Hauge 556. Fredsbrud og Krig 564. Tilstanden i Norge. Prinds Kristian August 568. Krig med Sverige. Fredrik den sjette bestiger Tronen 572. Krigen til Sjø 583. Universitetets Stiftelse 589. Norges Aftaaelse 596.

Illustrationer.

	Sibe.
Titelbillede.	
Krigs-Bue med Buespænder og Pil	7
Erik af Pommern tages til Konge	10
Dronning Margretas Billede (fra hendes Grav i Roskilde Dom- kirke)	13
Badstena Kloster	16
Kristoffer af Bayern	33
Kristoffer af Bayerns Segl	36
Aslaf Bolts Driftehjørn	37
Karl Knutson (efter et Billede fra Aaret 1449)	40
Kong Karl Knutsons Segl	44
Kong Kristian den første af Oldenburg	46
Kong Karl Knutsons Gravmæle (i Riddarholmskirken i Stockholm)	55
Det oldenburgske Horn	56
Kong Kristian den første's store Segl	59
Kong Hans	62
Slaget ved Hemmingstedt (Ditmarskertoget)	66
Dyveke	75
Kong Hans's Segl	84
Kristian den anden	88
Det stockholmske Blodbad	100
Dr. Martin Luther	129
Hamar Domkirkes Ruiner	135
Ruiner af Hovedøens Kloster	135
Karavalle fra det 16de Aarhundrede	136
Orlogsskib fra det 16de Aarhundrede	137

XII

	Sibe.
Fredrik den første	139
Kristian den anden forlader Fængslet i Sønderborg	140
Johan Ranøau	146
Det Hus i Eisleben, hvor Luther blev født	154
Kristian den tredje	161
Gustav Wasa	174
De hellige tre Kongers (almindelig kaldt Kristian den førstes) Kapel i Roskilde Domkirke	180
Fredrik den anden	182
Herkuf Trolle bringes saaret iland	186
Daniel Ranøau	197
Fredrik den andens Segl	217
Kristian den fjerde paa Bremerholm	242
Fodsoldat fra det 16de Aarhundrede	250
„Den norske Løve“	288
Kristian den fjerde paa „Trefoldighed“	289
Fredrik den tredje	304
Stormen paa Kjøbenhavn 1659	317
Kort Abelaer	347
Kristian den femte	350
Peder Griffensfeldt	372
Griffensfeldt føres til Kastellet	374
Slaget i Kjøgebugt 1677	382
Nils Juel	382
Fredrik den fjerde	386
Galei fra det 17de Aarhundrede	387
Karl den tolvte lander ved Humlebæk	388
Jvar Hvitfeldt	394
Akershus i sin nuværende Skikkelse	402
Anna Kolbjørnsbatter	407
Peder Kolbjørnsen	415
Tordenstjold og de svenske Dragoner	422
Peder Tordenstjold	423
Besættels (Tordenstjolds) Kamp udenfor Bergen	424
Fra Slaget i Dnyekilen	426
Peder Tordenstjold	432
Karl den XII's Død	437

XIII

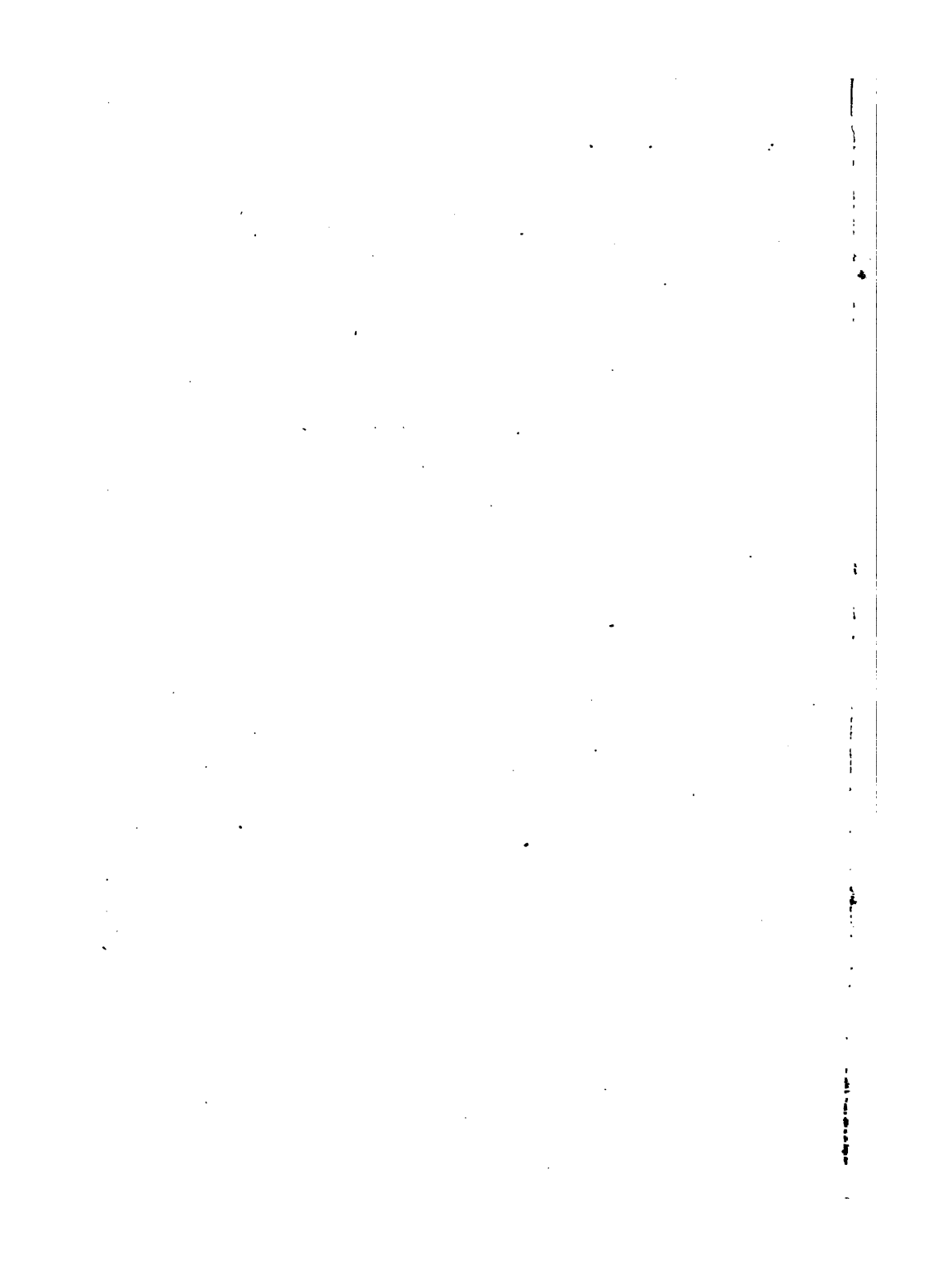
	Side.
Angrebet paa Marsstrand (efter et gammelt Kobberstik)	438
Tordenstjold overraster Kommandanten i Marsstrand	439
Seilkrigsfløides Slaglinje fra det 18de Aarhundrede	440
Ludvig Holberg	456
Scene fra Erasmus Montanus	459
Thomas Ringo	460
H. A. Brorson	460
Tormod Torfæus	460
Hans Egede	460
Peter Dals	461
Dorothea Engebretsdotter	461
Kristian den sjette	470
Fredrik den femte	482
J. S. E. Bernstorff	486
Christian Tullin	495
Kristian den syvende	502
Struensee	504
Johan Herman Wesjel	514
Johan Nordal Brun	517
Klaus Fasting	519
Peter Harboe Frimann	521
Jonas Rein	523
Edvard Storm	524
Ove Guldberg	526
A. P. Bernstorff	529
Slaget paa Kjøbenhavns Rhed	552
Hans Nilsen Hauge	561
Frue Kirkes Brand under Kjøbenhavns Bombardement 1801	567
Prinds Kristian August	569
Jacob Aall	571
Herman Wedel-Jarlsberg	573
Fredrik den sjette	574
Nicolai Bergeland	593
Fredrik den sjettes Statue i Fredrikssbergs Have	590
En norsk Kaper fra Krigsaarene 1807—1814	600

Trykfeil og Rettelser.

- ©. 195 Q. 7 f. o. 1667 læs: 1567.
„ 411 „ 11 f. o. „dem“ læs: „ham selv“.
„ 414 „ 10 f. n. „med 1500 Mand“ læs: „med 1200 Mand“.
„ 416 „ 9 f. n. 80 Officerer, læs: 8 Officerer.
„ 419 „ 3 f. o. Jaf. Wærn, læs: Kjøbmand Jens Ruuf.
„ 420 „ 6 f. o. Jaf. Wærn, læs: Jens Munk.
„ 461 „ 2 f. n. Peder Dals's Dødsaar er sat, som hos enkelte
Forfattere, til 1707, rigtigere er 1708.
-

Tredie Bind.

Fra Kalmarunionen til 1814.

Margreta og de tre nordiske Rigers Forening.

Margreta bliver regjerende Dronning i Danmark og Norge.

vad det først og fremst gjaldt om for Margreta, da hendes Søns Død saa uventet havde krydset hendes Planer, var at sikre sig Regjeringen i Norge og i Danmark. Hendes Arveret til Norge var tvivlsom, hverken her eller i Danmark havde man havt Exempel paa, at en Kvinde var valgt til Tronsfølgerinde. Men saa stor Yndest og Anseelse havde Margreta vundet, at det lykkedes hende paa Staaene Landsting 10de August 1387 at blive antaget og hylbet til „fuldmægtig Frue og Husbonde og Danmarks Riges Formynder, indtil de med hende blev enige om at vælge en Konge“. Udover Høsten blev hun ogsaa hylbet i det øvrige Danmark.

Året randt hen, før der i Norge blev tagen nogen Beslutning om Tronsfølgen. Men i Begyndelsen af det følgende

sammentraadte et Raadsmøde i Oslo, hvor Margreta var tilstede, og hvor ogsaa de fleste af Landets bedste Mænd havde indfundet sig. Det menige Folk, hvis Samtykke før var nødvendigt til et Kongevalg, blev sat udenfor. Men af Landets Høvdinger træffer vi Erkebispens Vinalde, de fleste af Landets Biskoper, Rigskansleren, Provst Henrik Henriksøn, Haakon Jonsøn, Jon Høstorsøns Søn, Ulf Jonsøn, hans Broder, Agmund Bolt af den navnkundige Slægt Bolt, Haakon Stumpe, ogsaa en anseet Æt, rimeligvis i Slægt med den forrige, Jon Darre, ligeledes tilhørende en navnkundig Æt og Gaute Eriksøn, indgiftet i Rømerætten, Mikolas Galle o. m. fl. Her blev man enig om at tage Margreta til „hele Norges Riges mægtige Frue og rette Husbonde“ og det ikke blot, til man blev enig om en Konge, men paa Livstid. Til Tronfølger udpegede Rigsraadet Margretas Søsterdatter søn Erik af Pommern, dengang 5 Aar gammel, med Forbigaaelse af Hertug Albrecht den yngre af Mecklenburg, der som Margretas Søstersøn stod Tronen nærmere end Erik. I Slægt med det gamle Kongehus var ogsaa Haakon Jonsøn, Datterdattersøn af Haakon Magnusson den ældre, men denne lod Margreta udstede en Erklæring om, at han hverken havde nogen Ret til Norges Rige eller vilde trægte derefter, saa fra den Kant følte Dronningen sig tryk. Aaret efter blev Erik paa et Møde i Helsingborg udnævnt til Norges Konge under sin Moders Formynderskab; derpaa blev han hyllet paa Ørthing, idet Haakon Jonsøn gav ham Kongenavn, men Nordmændene var ikke tilfredse; „de tyktes daarlig om denne Forandring“.

Margreta faar Sverige.

Hadde Margreta været mindre klog og Albrecht mindre umulig, vilde Olafs Død været et Dødsstød for Dronningens svenske Forhaabninger. Thi under almindelige Omstændigheder vilde ikke det svenske Folk styres af en Kvinde, som ovenikjøbet var en fremmed. Nu derimod behøvede hun kun at vente, forat Svenskerne, kjede af Albrecht, skulde lægge hans Krone for hendes Fødder. Hun behøvede ikke at vente for-gjæves. Svenske Stormænd traadte i Underhandlinger med hende; men det var hende, som forestrev Vilkaarene og det saadanne, som Svenskerne vist fandt meget strenge. Palmesøndag 1388 erkjendte 12 svenske Herrer hende som „fuldmægtig Frue og rette Husbonde“, forbandt sig til at overlevere hende alle de Slotte og Lande, som Bo Jonsson havde havt, saasnart hun kom til Sverige, lovede at hjælpe hende til at faa tilbage alle dem, som havde tilhørt Sveriges Krone, ja tilfagde hende at tage til Konge den, som hun anbefalede. Dronningen paa sin Side lovede at hjælpe mod Albrecht og at stadfæste alle de Friheder og Forrettigheder, som de havde havt, før Albrecht kom til Sverige. De svenske Herrer — de optraadte saa ganske anderledes end før — „takkede hende ydmygelig for den store Kjærlighed, hun saa mangfoldig havde bevist dem“, og lovede hende Trost og Hengivenhed.

Margreta følte sig nu ovenpaa og kaldte sig Sveriges Dronning, men han, som endnu hed Konge, stummede af Næseri. Albrecht overøste Dronningen med Haan. Med Haan alene vidste han dog, han ikke kunde knække den stolte; men da hans Magt var liden, saa han sig om efter Hjælp, og i Tyskland var han saa heldig at finde den. Med en tyff

Hær kom han tilbage til Sverige, men til Margreta lod han udgaa et Feidebrev, hvori han lod hende vide, at han vilde bringe sine oprørste Undersaatter til Lydighed; ved samme Leilighed skal han efter Sagnet have kaldt Dronningen Kong Bugeløs og sendt hende til ydermere Haan et Stjort, en Badmelsfane og en Sten til at slibe hendes Synaale paa.

En norsk og dansk Hær under Anførsel af Svar Lytte var imidlertid falden ind i Vester-götland; en svensk forenede sig med den under Erik Ketilsøn (ved Skara), og Beleiringen af Arvalla Slot aabnede Krigsforetagenderne. Det var ogsaa ved Hungersnød bragt i yderste Rnibe, da Kong Albrecht kom Slottet til Hjælp med sine Lyttene. Ved Näsle, ikke langt fra Falköping, kom det den 24 Febr. 1389 til Slag, som for Albrecht blev et Nederlag, der skilte ham baade ved Frihed og Krone. Han og hans Søn, som ogsaa var fangen, blev bragt til Lindholms Slot i Staane og der holdt i strengt Fangenskab.

Hermed var dog ikke Sverige vundet. Slot paa Slot aabnede vistnok sine Porte for Margreta, men Stockholm trodsede. Der havde Lyttene Magten, og de brugte den paa en Maade, som var stiftet til at gjøre hver svensk Mand til deres Fiende. Først 2 Aar efter Slaget ved Näsle blev Stockholm indesluttet, men blev undsat af Meklenburgerne, saa foreløbig kom Beleirerne ingen Vel. For at slade Dronningen og fremstynde Albrechts Befrielse gjorde Hertugerne af Meklenburg og Stæderne Rostock og Bismar, bitterligt, at hvem der vilde herje paa Nordens tre Kongeriger, kunde frit løbe ud og ind i deres Havne og der sælge alt det Bytte, de maatte gjøre. Dette Dpraak fandt villige Øren, thi i en Tid, som den vi omhandler, hvor „de gamle Samsfundsformer opløstes og nye danne-

des" vrimlede det af Mennesker, der i en raft Krig havde intet at tabe, men alt at vinde — „og allevegnefra samlede der sig en ustyrlig Hær af Adelsmænd og Borgere, Haandværkere og Bønder". Skjønt de sagde, at de kun vilde gjøre dem Men, som støttede Dronningen, saa gjorde de i Virkeligheden ingen Forskiel; Ven og Fiende blev lige lidet sparede, og Havet blev gjort usikkert. De kaldte sig Vitaliebrødre (Viktualiebrødre)*) og lod lyse, at alle Misdædere, landsflygtige og fredløse blot skulde komme til dem; de skulde strax blive optagne og finde Tilhold. Sværmen vogte som et Snefred, tog i Kong Albrechts Navn Gotland og for saaledes frem i den sydlige Del af Østerjøen, at Hansestæderne maatte opgive Sildebisket ved Skane, og Sverige formelig sit Dyrtid af Mangel paa Tilførsel. Margreta søgte at standse Uvæsenet, men kunde lidet gjøre, da hun manglede Skibe, thi saa dybt var Nordboernes Magt til Sjøen sunket, at Margreta for at opdrive tre Krigsskibe maatte ty til England. Sjørøverne spillede derfor Mester i de norske og danske Farvande, og i Paaskeugen 1393 dukkede deres Seil op ved Bergen. Med fire store Skibe og 900 Mand lagde de i Land og opfordrede Indbyggjerne og Befalingsmanden til at give sig med det gode, før de skred til Angreb. Men Befalingsmanden var den før nævnte Jon Darre, og han var ikke den Mand, der vilde forlade sin Post, før han haardelig var nødt dertil. Der blev en varm Strid, og tappert blev der kæmpet, men fremfor alle udmærkede sig Jon Darre selv og Mærtesmanden Henrik Uslaksjon. Kampen var hidsigst indensfor Minoriterklosteret (nu Domkirken),

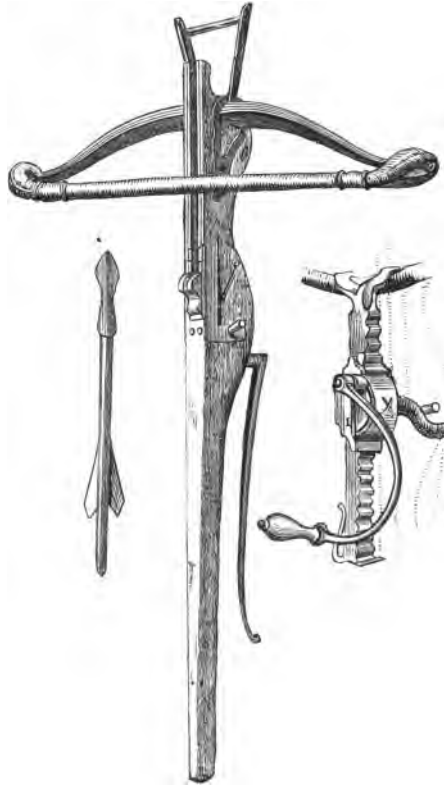
*) Formodentlig foregav de, at de skulde undsætte Stockholm med Levnetsmidler (Viktualier).

og her var Mandefaldet stort og størst paa Lyfsterne Side, men da havde Hr. Jon det Uheld at blive tagen til Fange, medens Henrik Aklaksfon fik sit Hoved gennemskudt, just som han lettede paa Staalhuen for at afsjole sin Bænde. Dermed var Nordmændenes Modstandsevne brudt, og Byen prisgiven til Sjørøverne, der lige saa lidet sparede Mændenes Liv som Kvindernes Væ, plyndrede med samme Frækhed Kirker og Klostre som private Huse, og hvad de ikke kunde slæbe med sig, kastede de hellere i Fjorden, end undte Indbyggerne at faa beholde det. Byen satte de saa Flid paa og drog bort efter at have ladet en Besætning blive igjen i Borgen. Der fik den ikke længe være uforstyrret, thi strax efter at Sjørøverne var dragne bort, kom Befalingsmanden i Ribaros, Otte Rømer, med Krigsfolk til Byen, vendte sig mod Besætningen i Borgen og berøvede den for stedse Leiligheden til at gjøre Ulykker.

2 Aar efter blev Bergen atter plyndret og opbrændt af Sjørøverne, der staaende lige saa lidet de tyffe som de norske.

Ogsaa de svenske Kyster led forfærdelig af Sjørøverne, og paa Sjæen kunde intet Skib, heller ikke tyffe, være sikkert for dem. Der var mange, og ikke mindst Hansfestæderne, hvem det maatte være magtpaaliggende, at der blev en Forandring i dette Uvæsen. En Fred med Albrecht maatte knække Sjørøverne, som paastod, at de kæmpede for ham — og et Fredsmøde blev ogsaa afholdt, men uden at det ledede til Fred. Beleiringen af Stockholm blev imidlertid nu dreven med Kraft, og Byen bragtes i en saadan Rnibe, at Besætningen lod Hertug Johan af Meklenburg, Kong Albrechts Broderføn, vide, at hvis de ikke snart fik Undsætning, vilde de af Mangel paa Levnetsmidler blive nøbte til at overgive sig.

8 Skibe under Anførsel af Mester Hugo blev da sendte de indsluttede til Hjælp; men de gav sig saa gode Stunder paa Reisen, at da de langt om længe kom til Stockholm, frøs de

Briggs-Bue med Buespænder og Pii.

inde i Skjærgaarden og udsatte sig i denne vanstelige Stilling for Angreb fra Land. Mester Hugo viste sig dog Stillingen vogen. Af Trær, han fældte paa Holmene, byggede han sig

en Mur, som han ved daglig i Kulden at overøse med Vand gjorde glat som Is. Beleirerne tømrede da et Skjærntag, som gik frem paa Hjul; og beskyttede deraf vilde de nærme sig Muren*). Men Hugo lod vække omkring den, og samme Nat lagde sig en tynd Isstorpe med et Snelag over Abningen, saa da Dronningens Folk kom rullende frem under Taget, plumpede de i og gik til Bunds. Stockholm blev forsynet med Levnetsmidler, og efter saaledes at have udført sit Verinde stod Hugo til Sjøs.

Dermed var Haabet om at indtage Byen for denne Gang tilintetgjort, og man var lige nær. Saa greb man atter til Underhandlinger, og i Helsingborg traadte Udsendinge fra Dronningen og Hansfestæderne sammen; men heller ikke denne Gang førte Mødet til noget. Det følgende Aar 1395 opnaaede man endelig paa Lindholm Slot, hvor Albrecht sad fangen, at saa sluttet Fred. Albrecht og hans Søn fik Frihed mod at udrede i Løspenge 60 000 Mk. brændt Sølv efter 3 Aars Forløb, i hvilken Tid Vaabnene skulde hvile, og kunde de saa ikke betale, skulde de enten gaa tilbage i deres Fængsel eller overgive Stockholm, som Hansfestæderne, der gik i Borgen for Kongen, imidlertid skulde holde besat. De tre Aar gik, og da Albrecht ikke kunde betale og ikke vilde gaa i Fængsel, aabnede Stockholm sine Porte for Margreta.

*) Et saadant Skjærntag kaldtes Gravsvinet eller Ratten. Ved Beleiringer brugtes ogsaa Blider (Balslynger) som udfastede Stene og Pile. Bædderen var en lang Bjælke, sat paa Hjul og jernbeslaaet i den ene Ende, hvormed man søgte at støde Hjul i Muren. Stormtaarnet var en Tømmerbygning ogsaa paa Hjul og saa høi, at den naaede opover Murkronen og var øverst oppe forsynet med en Klappbro, der, naar Taarnet var bragt hen til Muren, nedlobes paa denne.

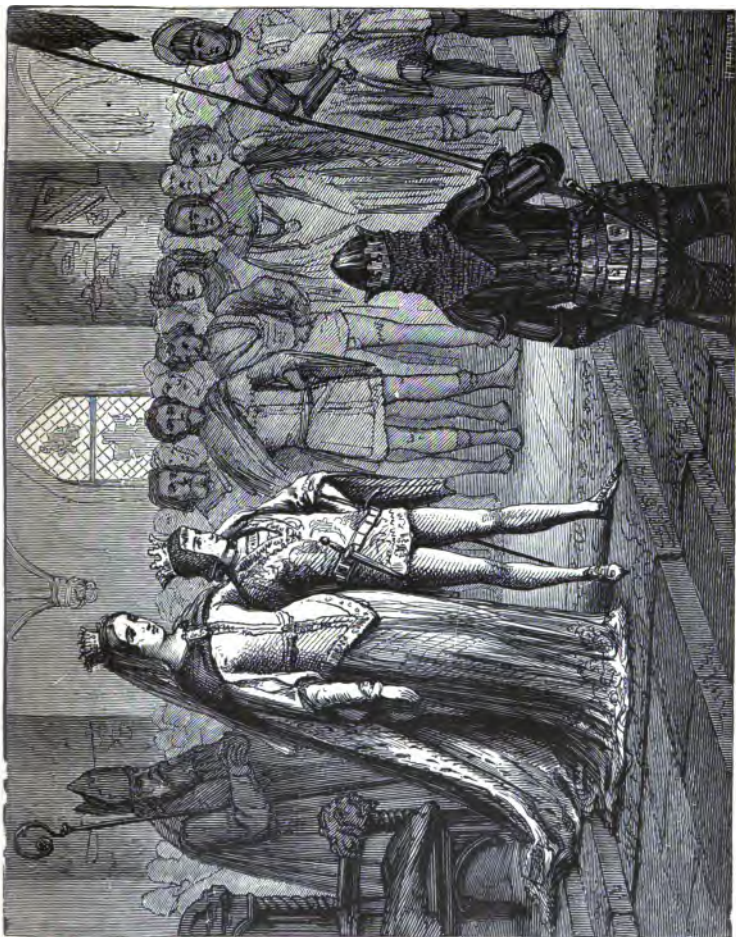
Fredsflutningen til Lindholm gjorde dog ikke Ende paa Sjørøvernes Uvæsen. Men da Hansestæderne tog sig sammen for at oprykke Ugræsset, forlod de den sydlige Del af Østersjøen og spredte sig omkring; nogle dukkede op i Nordsjøen og herjede paa Frisland; andre gik op til den finste Bugt og op i Neva, hvor de røvede fra Russerne; atter andre prøvede sin Lykke i den spanske Sjø, og gjorde ogsaa her megen Ugavn.

De tre Rigers Forening.

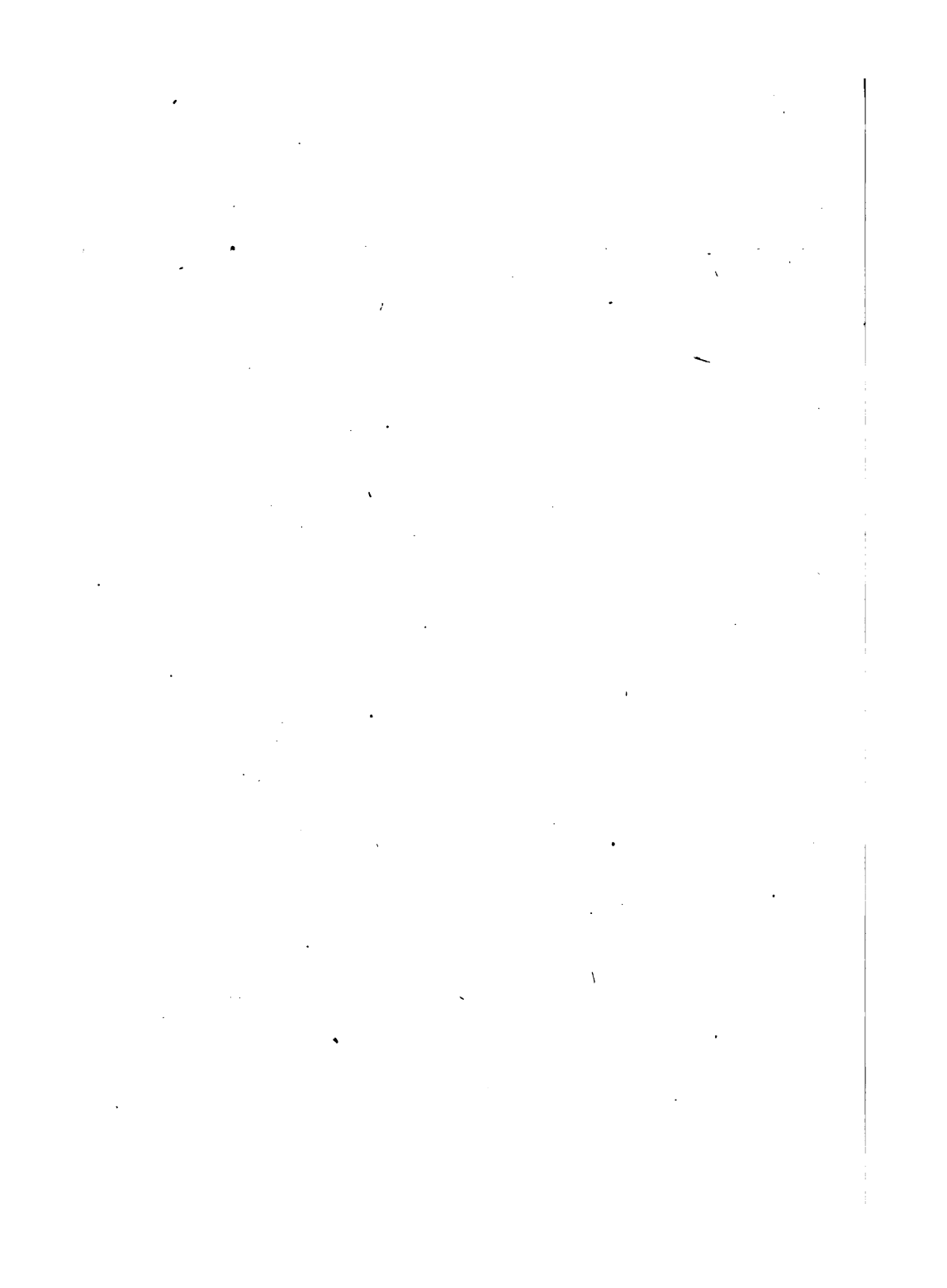
Erik af Pommern var vistnok endnu kun tagen til Konge i Norge, men der kunde ikke være Tvivl om, at de andre Riger vilde følge efter, thi Sveriges Raad havde jo lovet med Hensyn til Kongevalget at rette sig efter Margreta, og i Danmark var hendes Anseelse saa stor, at ingen tænkte paa at sætte sig imod hendes Ønske og Villie. Der blev Erik, som det synes, allerede valgt i 1395, og ialfald var han det i Januar det følgende Aar, da han modtog Nybernes Hylsning. I Sverige havde Dronningen, som det lader til allerede tidligere end 1396 havt et Møde med Raadsherrerne, som dog, lader det til, ikke viste sig synderlig villige til at tage hendes Foster søn til Konge. Sin Bægning gav de dog af Frygt for Margreta den Bending, at de ikke ønskede nogen anden Herre end hende, saa længe Gud lod hende leve. Men Dronningen svarede vredt: „Jeg har raadet eder til det bedste, og vil I ikke gjøre det, da staar Riget i Fare, og efter min Død kommer I i Trette, thi Rigerne vil da sikkert ikke holde sammen; men jeg kan vel tænke, at I skaar Brag paa den Herre, fordi han er af min Art.“ Raadsherrerne blev da myge og erklærede at ville føie sig efter hendes Villie. Det følgende Aar, da Margreta, efterat

Erik var tagen til Konge i Danmark, kom til Sverige, blev Erik paa et Møde i Skara den 11 Juni valgt til Konge og hyltet den 23 Juli 1396 paa Allherjething i Upsala. Men i sin Kongeeds lovede han aldrig at give Rigets Slotte til andre end indfødte og aldrig at paalægge nogen ny Skat uden i Tilfælde af Krig. Paa et Rigsmøde i Nykjøbing i Septbr. samme Aar befremmede de svenske Herrer sig til den tunge Indrømmelse, at det Guds, som var faldt fra Kronen i de sidste 30 Aar, skulde gives den tilbage — en Beslutning, som vidner om den store Magt, Margreta øvede paa sine Omgivelser, thi det var Forsøget paa at sætte en lignende Foranstaltning igjennem, der skilte først Kong Magnus og siden Albrecht ved den svenske Trone. Ogsaa i Danmark vidste hun at drive en lignende Bestemmelse igjennem.

I Nykjøbing var det ogsaa bleven vedtaget, at de svenske Mænd skulde mødes med norske og danske for at raadslaa om Rigerens nærmere Forening, og ni Maaneder efter blev en saadan Raadslagning afholdt. Mødestedet var Kalmar. Her samlede sig i Juni Maaned 1397 en Mængde af de tre Rigers bedste Mænd, men om Mødet ved vi ellers meget lidet. „Dronningen har vel selv boet paa det gamle Slot; i den driftige og rige By var der knap Plads for de mange adelige Herrer. Ridderespil har veylet med Gudstjeneste; hver Dag er sikkert den fromme Fyrstinde gaaet til Messen, ledsaget af Visperne i pragtfulde Prælatsfrud, af Ridderne i deres lange Hofer og korte Trøier, straalende i stærke Farvesammensætninger og prydede med gyldne og sølverne Belter og Armbaand.“ Trefoldigheds Søndag, den 17de i Maaneden, blev Erik kronet af Erkebisp Jakob af Lund til de tre Rigers Konge. Paven havde forherliget den hellige Handling med en rigelig Afslad; et prægtigt Dyrstridt

Erit af Pommern tages til Ronge.

fulgte paa Høitideligheden, og 133 af Rigerne's ypperste Mænd blev slaaede til Riddere. — Derpaa skred man til Forhandling om Foreningen. De varede en Maaned, og Resultatet foreligger i et Udkaft til en Forening, hvis Bestemmelser i Hovedsagen var disse:

De tre Riger skulde til evig Tid være forenede under en Konge; havde denne Sønner, skulde en af dem vælges til hans Eftermand; men døde han barnløs, valgtes Rigerne's „Raadgivere og Mænd“ en Konge i hans Sted; hvert Rige skulde styres efter sine egne Love, ingen Lov eller Ret maatte drages fra det ene Rige ind i det andet, hvor det ikke før havde været gjældende; derimod skulde Rigerne hjælpe hverandre i Tilfælde af Angreb. Al indre Ufred skulde ophøre, og frebløse i et Rige skulde ogsaa være det i de andre. Kongen havde Ret til sammen med de Raader, han havde hos sig i hvert Rige, at slutte Forbund og Overenskomster med fremmede Magter, og hvad der saaledes besluttedes, skulde være gyldigt for alle tre Riger.

At dette Foreningsudkast ikke blev mere, blev en rets-gyldig Forbundsakt, skuldes ganske sikkert Dronningen, der ikke havde faaet indrømmet, hvad hun vilde. At Kronen ikke skulde være arvelig, var ikke efter hendes Sind, og at hvert Rige skulde beholde sin indre Selvstændighed endnu mindre. Hun vilde hellere ingen lovformelig vedtagen Grundlov have end en, som ikke var, hvad hun ønskede, og som ikke sikrede hende, hvad hun vilde. Og hun vilde en stærk og uindskrænket Kongemagt. Dertil sigtede hendes Stræben, og derom bærer hendes Styre Vidne. Hun ophører saaledes temmelig snart med at sammentalbe nordiske Rigmøder og unblader ved Ledighed at besætte de store Rigsembeder. Istedetfor disse kom i Danmark en Række Hofembeder, men Sverige og Norge fik

ingen Godtgjørelse for, hvad de havde mistet. Især var det uheldigt for vort Fædreland. Der udnævntes ingen Drost og ingen Kantfler; Margreta kom yderst sjelden til Landet og styrede det fra Danmark. Endogsaa det norske Rigssegel lod hun føre bernel. — For at have Støtter for sin Magt søgte hun at trænge danske og Tyskere ind i de norske Bispestole og Len. Af Norges 7 Bispestole fik Margreta saaledes de tre beklædte med danske, — Paven rettede sig altid efter Dronningen — og i Lenene finder vi ogsaa hist og her danske og tyske Mænd. Disse Udnævnelser vakte Misnøie, men den var ikke kraftig nok til at hindre Gjentakelser. For at styrke Kongemagten søgte hun at forsøge Kronens Indtægter. Alt Gods, som før havde tilhørt Kronen, maatte gives tilbage; desuden paalagde hun oftere store Statter, der faldt meget tungt at udrede. Men derfor havde hun ogsaa Penge mellem Hænderne og sparede dem ikke, naar det gjaldt at fremme hendes Formaal.

Margreta havde i Arv fra sin Fader det Arbejde, han ikke havde faaet tilendebragt: Samlingen af Danmarks Rige. Sønderjylland var endnu ikke forenet med Moderlandet. En Veilighed aabnede sig for hende til at gribe ind i de sønderjydske Anliggender, da Enken efter Hertug Gerhard den sjette — Elisabet var hendes Navn — tyste til hendes Bestyttelse. Hendes Svoger, Biskop Henrik af Osnabrück, vilde tiltvinge sig et stort Stykke af Landet og Andel i Regjeringen, og Hertugen var ikke stærk nok til at afvise hans Forlangende med Magt. Hun bad da Dronningen om Hjælp og blev lovet den. Men Margreta glemte ikke over Elisabets Interesser sine egne. Dels som Pant for Penge, hun forstrakte Hertuginde med, dels ved Kjøb, dels ogsaa ved Underhandling fik hun liktet til sig den ene Stad efter den anden, og nær var hele Søn-

derjylland paa denne Maade gledet tilbage til Danmark. Men tilfaldt sig Elisabet Dinene op for, at hun ikke spandt Silke

Dronning Margretas Billede.
Saa hendes Grav i Roskilde Domkirke.

af sig Venstreb med Dronningen, og nu sluttede hun Fred med sin Svoger; men med Danmark blev der Krig, som en Stund førtes med afvejlende Lykke, og afbrødes af Forklig, der dog

ikke blev holdte. Medens saaledes alt var svævende, blev Styret med engang revet ud af hendes Hænder, som var den eneste, der havde Visdom og Kraft til at føre det.

Margreta var i Flensborg. Did havde hun taget ned for at underhandle med Hertuginde, og da denne udeblev, vilde Dronningen vende tilbage, men ombord paa sit Skib, som endnu ikke havde forladt Havnen, blev hun pludselig syg og døde Natten til den 28 Oktbr. 1412.

Margretas Personlighed.

Margreta tilhører en mørk Tidsalder og har ikke kunnet undgaa at faa sin Part af dens Skygger. Men er hun end et Barn af sin Tid, saa er hun dog et af dens bedste. Hun var en Kvinde af ualmindelige Egenskaber. Hendes Fader skal have sagt, at Naturen tog feil, da den gjorde hende til Kvinde, thi hun skulde have været en Mand. Vist er det ogsaa, at hun havde mere af Manden end de fleste Mandfolk. Hun eiede en Villiekraft som faa og en Hersterdygtighed som endnu færre. En saa stolt og kjæphøi Slægt som Adelen i de Dage veg for denne stærke og seige Villie; den lod sig afvinde den ene Indrømmelse efter den anden, den fandt sig i, at dens Magt blev indskrænket og dens Jordgods beklippet. Hendes Optræden æggede ikke ved sin Bestemthed til Trods; smidig og høielig med indsmigrende Venlighed afvæbnede hun paa ægte kvindelig Vis mere Modstanden, end hun knækkede den. Hun eiede en hjelden Klogskab. Hendes Synskreds var vistnok ikke meget omfattende; men indenfor den saa hun i Almindelighed baade klart og skarpt. Ledet af sit funde Blif søgte hun i sin Rigsledelse sin Styrke i sin Begrænsning.

Da hun havde sikret sine Rigers Uafhængighed, afholdt hun sig aldeles fra at blande sig op i andre Landes Stel og Styre. Selv ikke stærke Fristelser kunde bringe hende til at opgive denne kloge Tilbageholdenhed. Men med desto større Lyngde kunde hun lægge sin Stræben paa Opgaver, som laa nær, og her udføre Storbærk. Foreningen af de tre Riger, Udvidelsen af Kronens Magt, Gaandhævelsen af Orden og Retsfikkerhed i Riget og Indskrænkning af Hansfestædernes Handelsvælde er endda bare Hovedresultaterne af hendes kloge Rigsstyre. At denne tog lidet Hensyn til Norge, fremgaar af det fortalte. Hun var næsten albrig heroppe, og Landet blev styret fra Danmark. Men en Styrelse, som ikke havde sit Sæde i Landet, var paa den Tid, da man hverken havde Veie eller Postvæsen, i mange Tilfælde det samme som ingen Styrelse. — Hovedresultaterne af hendes kloge Politik har ikke nye, grundlæggende Tanker. Arbeidet for at udvide Kongemagten og holde de tykke Rjæbmænd i Løkke havde hun taget i Arv efter sin Fader og Foreningen af de nordiske Brodersfolk var ikke hos hende udsprungen af en Tanke, der lignede vore Dages skandinaviske Bestræbelser; som den var født af Leiligheden, saa brugtes den kun til at øge Kongemagten og give Danmark en Overhøjhed over de andre Lande, og istedetfor Samdrægtighed indad og større Kraft mod ydre Fiender blev dens Frugter Splittelse indbyrdes og Svækkelse udadtil. — Margretas Rigsledelse var ellers ikke den mest ærlige. Hun sigtede langt fra nøie sine Midler, tog det let med sine Løfter og gik ofte krogede Veie; men det skal siges til hendes Undskyldning, at saadan var Tidsaanden dengang, og til hendes Ros, at hun var mindre smittet af den end de fleste. — Forresten var Margreta paa sin og Tidens Maade religiøs, og det kom frem i hendes

Forhold til Præstefabet. Den overvættes Gavmildhed, hun viste Kirkens Mænd — dog ikke den norske — var ikke bare beregnet paa at faa Støtte af denne Stand; naar hun med ødsel Haand strøede Gaver ud, var dengang Kundhaandethed ogsaa et Udtryk for den Slags udvortes Fromhed, som Tiden satte saa høit. Den kom ogsaa paa anden Maade tilsyne i hendes Færd. Da hun saaledes i 1403 lod sig optage som Søster i Badstena Kloster og ved sin Vortreise samlede Nonnerne og Munkene om sig, kyskede hun ydmygt enhvers Haand, og da en af Munkene rakte hende sin, indsvøbt i Rappen, sagde hun: „Giv mig din Haand ubedækket; jeg er jo din Søster.“ De religiøse Bevægelser af dybere, om end sværmerisk, Art, som her og der — i Norden ved den hellige Birgitta — brød frem, stod Margreta fremmed for; det sværmeriske i dem kunde blot frastøde en noget kjølig Natur som hendes, hvori Forstanden var det overveiende, og hvis Anlæg gik i praktisk Retning.

Badstena Kloster.

De forenede Rigers Banmagt under Erik af Pommern og Kristoffer af Bayern.

Ufreden med Holsten.

rit af Pommern var allerede i Aaret 1400 bleven erklæret for myndig, men det var kun i Navnet, han styrede. Margreta var den, som ledede alt, og holdt alle Traade. Nu skulde han styre alene uden at kunne støtte sig til hendes Kraft, uden at kunne ty til hendes Erfaring og Visdom. Og den politiske Stilling krævede en Mand, der baade eiede Kraft og Klogskab. Banfeligheden ved at styre tre saavidt forskellige Riger forøgedes ved Forholdet til Holsten. Slesvig var ikke vundet, og Ufreden varede ved. Den kom til at vare i samfulde 25 Aar, og sjønt Erik bød over en Krigsmagt, som ligeoverfor Holstens synes at maatte være knusende, evnede han dog ikke at tue Greverne og naa sit Maal. I 1413 blev de holstenste Hertuger indstævnedes til at møde i Nyborg for at faa Dom i deres Sag. Dommen lød, at Sønderjylland var hjemfalden til Kronen, fordi

den sidste Besidder havde unbladt at faa Forleningen fornyet i rette Tid og siden endog ført Avindskjold mod Riget. Og det var forgjæves, at den unge Greve, Elisabets Søn, bønfuldt om Forleningen; Erik vilde først være i fuld Eie af hele Landsdelen, og da dette ikke blev indrømmet, brød Ufreden atter ud. Men daarlig gik det fremdeles. Slesvig By lyffedes det efter meget Stræv at faa indtaget, men Gottorp Slot modstod alle Anstrengelser. Han prøvede ved en Kjendelse fra den tyffe Keiser at faa sine Modstandere til at underkaste sig, men heller ikke dette Raaben led paa Hertugerne, — og Sværdet blev igjen draget. Med en stor Hær lagde han sig for Gottorp Slot, men et Feidebrev fra Hansfestæderne var nok til at jage ham over Hals og Hoved tilbage, saa at han lod en Mængde Levnetsmidler og sin eneste Kanon i Stikken. I 1426 fik han at gjøre med endnu en Fiende. Hansfestæderne, der frygtede den kraftige Kongemagt, som Erik i sin Fostermoders Aand søgte at hævde, erklærede Krig. Haabet om at faa Bugt med Holsten blev derved mindre; den politiske Himmel blev endnu mere overskyet. Der er ikke mange Lyspunkter i denne Tid, den er mørk af Skjændsel og Ulykker; enkelte var der dog, og et maa nævnes. I 1427 laa der udenfor Kjøbenhavn 33 Krigsskibe, danske, norske og svenske, som lurede paa en Kjøbmandsflaade, som med rig Ladning var paa Hjemreise til Lyffland. Men for at dække disse udrustede Hansfestæderne en Flaade paa 36 Krigsskibe, der saa ud som „Taarne“ mod Fiendens, som „kun var at ligne med Hytter“. Men trods Overmagten var helt paa Lyffernes Side, blev dog Seiren de danske, og Fiendens Skibe blev enten tagne eller jagne paa Flugt; Kjøbmandsflaaden, som saa kom seilende — lige i Hænderne paa sine Fiender, blev vistnok intet let, men et umaadelig rigt Bytte. Ellers fik Seiren ingen Følger og

Næret efter gjæstede Stædernes Flaade Kjøbenhavn. Her fik de dog en saa varm Modtagelse, at de maatte vende tilbage uden at have lagt noget hverken til sin Ros eller Rigdom.

Denne endeløse Krig begyndte dog at trætte begge Parter; de længtede efter Fred. I Sverige stede der Rejsninger mod Kongen, og i flere af Hansfestæderne mod Raadet, saa baade fra dettes og fra Kongens Side blev Freden en Nødvendighed. Efter lange Underhandlinger sluttedes den i Bordingborg 1435; men den gav den holstenste Hertug det meste af Sønderjylland til frit Gie og hans Arvinger det i to Aar efter hans Død. Hansfestæderne fik en temmelig betydningsløs Stadfæstelse paa sine Handelsrettigheder, saa Krigens Udbytte var for dem mere end tarveligt.

Opstand i Sverige. Engelbrecht Engelbrechtsson.

Med den ovenfor nævnte Rejsning af de svenske hang det saaledes sammen. Eric af Pommern havde gjort det svenske Folk misfornøiet med sit Styre. Man klagede over de idelige Udskrivninger af Folk og Penge til den holstenste Ufred. Man klagede over — og havde Grund til det — at Kongen indsatte danske Mænd paa svenske Slotte, og at han havde sat en Mand paa Erkebispstolen i Upsala, sin Kantzler Johannes Terckinson, som var kjendt for sit ryggesløse Liv. Ham blev de dog kvit, og da han fortsatte sit Ulevnet paa Island, hvor han var bleven Biskop i Staalholt, blev han overfalden just som han stod for Alteret, puttet i Sæk og druknet i Bruaraa.

Saa letvindt kunde dog ikke Svenskerne fri sig fra sine forhadte Embedsmænd. Og de havde dem, som var en langt større Plage end Johannes Terckinson. Fogderne, som Eric

havde indfat, var i Almindelighed rene Blodigler og ingen værre end Jøsse Eriksson i Westeraas. Om ham fortæller Sagnet, at, naar han havde udpantet Bondens sidste Gæst, spændte han ham selv for Plogen og hans frugtsommelige Hustru for Hølæsset, indtil de styrte, eller han skar Næser og Øren af dem og hængte dem op i Røg, til de kvaltes. Gang paa Gang klagede man over ham til Kongen, men denne var døv paa det Øre.

I Dalarne ved Falun Kobberværk boede dengang Engelbrecht Engelbrechtsøn. Han drog til Danmark til Kongen for at tale Bøndernes Sag. „Bønderne har Ret“, sagde han; „læg mig i Jern og gjem mig i Laarnet, og send saa Bud efter Jøsse Foged, at vi kan gaa i Rette sammen, taber jeg saa min Sag, saa læg mig Kebet om Halsen.“ „Det var et høit Bud“, svarede Kongen, „Rigets Raad skal undersøge eders Sag og dømme eder imellem.“ Og Rigets Raad undersøgte; Jøsse blev funden skyldig, men skrev til Kongen, som svarede Engelbrecht, da han med Dommen over Fogden kom til ham: „Du klager nu altid; gaa bort og kom ikke mere for mine Dine.“ Engelbrecht gif, men sagde: „Jeg kommer dog visstelig endnu engang igjen.“

Da han ogsaa denne gang kom tilbage med uforrettet Sag, var Dalkarlenes Laalmodighed udtømt, og de reiste sig. Bistnok fik man denne gang dæmpet Oprøret ved at affætte Jøsse Eriksson, men det brød ud igjen, da Klaget ogsaa efter dennes Fjernelse hvilede tungt paa det svenske Folk. Den mægtige Adelsmand Erik Buke sluttede sig til Keisningen, som med rivende Fært udbredte sig over hele Sverige. Rigsraadet samlede sig i Badstena for at drøfte Stillingen; did ilede Engelbrecht i Spidsen for 1000 Mand, trængte ind i Salen og opfordrede

de forsamlede til at gjøre fælles Sag med ham. I Førstningen vilde de ikke; men da greb Engelbrecht Formanden, Biskop Knut Bofon i Bryttet og truede ham og et Par andre med at taste dem ud til Bønderne, og nu gav de Kjøb, og et Opsygelsesbrev blev skrevet og affendt til Kongen.

I sin Trængsel vendte denne sig til nogle norske Raader, som han netop havde hos sig i Kjøbenhavn og bad dem mægle mellem ham og Sveriges Rigsraad. De gjorde, som han bad, men deres Henvendelse var frugtesløs; det svenske Rigsraad havde nu ingen anden Villie end Engelbrechts, som for Diebliffet var Sveriges mægtigste Mand. Da kom Kongen i Slutningen af Maret 1434 til Stockholm, og her blev der sluttet en Stilstand, og et Møde aftaltes det følgende Aar for at udjevne Stridighederne. Mødet traadte ogsaa sammen i Halmstad; alle tre Rigers Rigsraader indfandt sig, og et Forlig kom istand, som ogsaa blev stadfæstet af Erik. Efter dette erkjendtes han som Konge, men maatte stadfæste alle Undersaatternes Friheder. Rigets Slotte og Len skulde med Undtagelse af tre kun gives til svenske Mænd; en Droft og en Marssk, begge svenske, skulde ansættes af Kongen og styre Riget, naar han var borte. Til Droft udnævnte Kongen den gamle og sindige Kristoffer Nilsson Balsa og til Marssk den unge og ærgjerrige Karl Knutsson Bonde. Men han haanebe begge, da han rakte dem Tegnet paa deres Værdighed, og til Marssken, som bad om Forrkristen, sagde han med Spot: „Stræk bare ikke Fødderne længere, end Skindsjællen rækker.“ Til Trods for sin Ed besatte han Slottene ogsaa med andre end svenske, og da de klagede, sagde han: „Seg vil ikke være eders Saherre; havde I ikke vist Veien, vilde Engelbrecht aldrig have gjort os en saadan Stabe.“

Nu udbrød der et nyt Oprør, og deri tog ogsaa flere af Rigsraaderne Del. Der valgtes en Rigsforstander, som dog ikke blev Engelbrecht, der var altfor meget Folkets Ven til, at han ogsaa kunde være de høie Herrers, men derimod Karl Knutsøn, som dog i ingen Henseende stod over sin Medbeiler, og i Karakterens Renhed var ham langt underlegen. For at dæmpe Misnøien, som denne Forbigaaelse vakte, blev Engelbrecht gjort til Befalingsmand over Hæren, og han var her den rette Mand paa den rette Plads; i mindre end tre Maaneder havde han indtaget næsten alle Sveriges Slotte og førte endogfsaa Krigen over i de danske Landstaber. Men midt i sit Seiersløb blev Helten snigmyrdet 27 April 1436 af en Adelsmand, Mons Bengtsøn. Karl Knutsøn blev friet fra sin farligste Medbeiler, men Sverige havde mistet en af sine ædleste Mænd.

Det blev dog ikke Erik af Pommern, som vandt ved, hvad Sverige tabte. Der blev vistnok gjort Forsøg paa Forsoning og antagelig i Maret 1436 udarbejdede de tre nordiske Erkebiskoper samt en Ridder fra hvert af Rigerne et Udkast til en Fornælse af Foreningen, som giver fuldstændige Regler for Kongevalget, bringer ved et fælles Raad Rigerne i næriere Forbindelse med hverandre og fastsætter Kongens og Undersaatternes gjensidige Rettigheder og Forpligtelser. Men Udkastet, som i disse og andre Henseender udmærkede sig fremfor hint i Kalmar, fik aldrig Lovskraft, og Kongen og hans svenske Undersaatter kom hinanden ikke nærmere. Og dog var Forholdene i Sverige gunstige for en Udsoning. Karl Knutsøn havde revet alle Lenene til sig, men gav dem kun til sine Venner. Det satte ondt Blod, og en Borgerkrig udbrød. Karl Knutsøn fik dog Bugt med sine Fiender; ved Svig rybdede

han Erik Puke af Beien; Drosten Kristfer Nilsfon Bafa kom han over og sendte til Finland, Erkebiskopen skal han have ladet forgive, og sin egen Svoger Nils Stensfon Matt-och-Dag kastede han i Fængsel. Erik af Pommern lod Tingene gaa sin Gang, skjønt han ved at gribe ind i rette Tid kunde have lagt et tungt Lod i Vægtskaaalen.

Norge under Erik af Pommern.

Norge havde heller ikke gyldne Dage under Erik. Han tilfidesatte dette Land, som han tilfidesatte Sverige, som han i Grunden tilfidesatte alle sine Riger. I 1405 lod hans Pleiemoder ham gjøre en Reise i det søndenfjeldste Norge og gav ham gode Raad med paa Beien: han skulde være medgjærlig, passe sin Tunge og altid være paa sin Post.

Fra dette Besøg maa han have faaet det Indtryk af Nordmændene, som kommer frem i et Brev til Paven 15 Aar senere: „Folket er tynget af sine Synders Byrde, i høi Grad raat, dyrist af Sind, vildt af Levemaade og af uslebne Sæder.“ Han søgte aldrig at skaffe sig Leilighed til at berigtige sine Forestillinger om det norske Folk; thi man ved ikke af, at han senere satte sin Fod paa norsk Grund. Norge blev overladt til sig selv; der var ingen Regjering i Landet, som kunde opveie Kongens Fraværelse; selv Kantfleren havde han for det meste hos sig i Danmark. Rigets Raad kunde lige saa lidt skaffe sig Indflydelse hos Kongen som Tillid hos Folket. Landets Stilling var fuldkommen lig et Brag, der drev for Wind og Bove. At Tilstandene under disse Omstændigheder maatte blive sørgelige siger sig selv. Landets Grændse mod nord blev idelig uroet. Russer og Hedninger trængte ind, her-

jede Landet og bortførte Mænd og Kvinder i Fangenskab. Almuen sendte Strivelse til Kongen og klagede sin Nød, men intet, slet intet spores at være gjort. Bergen blev baade en og to Gange, baade i 1428 og 1429 plyndret af Vitalliebrødrene, der næsten ødelagde Byen. Den endeløse og ulykkelige Krig om Sønderjylland bragte Tyngsler ogsaa over det norske Folk, som Gang paa Gang maatte ubrede blodige Skatter og vel ogsaa sende sin Ungdom i Krigen, skjønt dette sidste dog ikke er fuldt opløst.

Til Krigenes Byrder kom Plagerier fra Embedsmændene. Disse, som ingen Myndighed havde over sig i Landet, styrede netop, som de vilde, og oftest alt andet end godt. Fogderne, som Sysselmændene nu begyndte at kaldes, udjuede Folket paa det ubarmhertigste. Der nævnes saaledes en Tyfker, Herm. Moltete, et værdigt Sideslykke til Jøse Eriksøn. Af Klagerne over ham faar man Indtryk af, hvorledes han sor frem. „Han fangede Folk uden Lov og Dom, førte dem ud af Lenet og tog deres Gods. En Kone var i Moltetes Færn fra Korsmesse om Vaaren til Helgemesse om Høsten og slap ikke ud af Færnet, førend samme Dag hun fødte et Barn. En Mand var stamslaaet, saa han ei forvandt det; selv til en Sognepræst red han med Vaaben og tog hans Gods.“ Bønderne reiste sig tilsidst (i 1424) mod sin Plageaand. „Vi fattige Mænd“, heder det, „ræddedes, at han kunde gjøre slikt med flere, og saa gif vi sammen og førte ham ud af Lenet.“ Forgjæves bad de Kongen om en anden Foged. Herman, som nu gav dem gode Løfter, fik atter Lenet, men var den gamle, og gammel blev han ogsaa i Embedet, thi skjønt Bønderne atter klagede over ham, blev de ham dog ikke kvit. Endogsaa indfødte Høvdinge, endogsaa en Mand som Eindride Erlends-

son af Losna, kunde smittes af de fremmedes, navnlig Tyfvernes Exempel, og optræde med Haardhed mod sine Bønder. Gjøring og Misnøie raadede paa mange Steder, og den skaffede sig endogsaa Udbrud. En Mand ved Navn Namund Sigurdsson af Slægten Bolt reiste en Bevægelse, som udstrakte sig over hele Oslo Bispedømme og ikke havde mindre Maal end at støde Eric af Pommern af Tronen og løfte Namund op paa den. Befalingsmanden paa Akerhus „Svarte Jøns“ prøvede at tue Oprøret med Magt, men det vilde ikke lykkes, og St. Hansaften 1436 stod Namund paa Fersøen ved Tønsberg sikkerlig i den Hensigt at tage Tønsberghus. Til Tønsberg ilede flere Rigsraader og Adelsmænd, ialt elleve, foruden Befalingsmanden paa Slottet, den før nævnte Eindride Erlendsson, og mellem dem og Namund kom det til Underhandlinger. De ledede til en Vaabenstilstand, som skulde vare til Mortensdag, og imidlertid skulde Namunds Klager undersøges i Oslo fjorten Dage efter Mikkelsdag; men dausse Mænd maatte efter St. Olafsdag paa et Par Undtagelser nær ikke taales som selvstændige Embedsmænd. Mødet i Oslo traadte aldrig sammen, og Namund reiste atter Oprørsfanen. Han rykkede mod Oslo og tog Bispegaarden, men blev her omringet af „Svarte Jøns“ og overgav sig 13 Decbr. 1436 til denne. Han bad om Kongens Naade og lovede at tjene ham efter yderste Formue med Liv og Gods. Den endelige Afgjørelse fandt Sted ved det kirkelige Landsmøde (Provincialmøde), som under Erkebiskop Aslak Bolts Forsæde skulde holdes i Oslo 1437. Aslak Bolt havde nemlig kaldt til Live igjen disse Møder, hvorigjennem den norske Kirke gav sig Love, men som nu i 85 Aar havde været indstillede. Paa dette Møde tilfagde Almuen og Sigurd — den ene Part — Kongen be-

standig Trostfab, og den anden, bestaaende af de to tilstedeværende Biskopper, verdslige Raader og Embedsmænd, lovede paa sin Side at faa Kongen til at tilgive Sigurd og Almuen, kun sætte indfødte som Embedsmænd, give Norge atter en Drotsete og lade Rantsleren igjen tage fast Bolig i Landet. Rime- ligvis maa Erik af Pommern ikke have villet stadfæste dette Forlig eller Sigurd have brudt det, nok er, han blev, rime- ligvis i 1437 eller 1438, paa Kongens Bud levende brændt, og som den, der stod for Henrettelsen, nævnes Olaf Nils- son, en Mand, som det senere bliver meget at fortælle om.

Med Amund Sigurdsfons Underkastelse var dog ikke Urolighederne forbi. I 1438 udbrod de paany under Halvard Graatop fra Drangedal. Størsteparten af hans Tilhængere hørte hjemme i Bamble og nedre Telemarken, og de for frem med stor Voldsomhed, røvede Kirkerne og mishandlede dem, som ikke vilde slaa sig paa deres Side. De hjemsogte Høv- dingefædet Brynla (ved Fredriksværn) og øvede her et stygt Hærværk, drog derpaa mod Oslo, men uden at det lykkedes dem at tage Byen. Allerede i Aug. 1438 hører vi kun om haarde Bøder, som Halvards Tilhængere maatte udrede for sin Delagtighed i Oprøret, saa dette maa paa en kort Tid være bleven undertrykket.

Kong Eriks Affættelse.

Alligevel var Norge det Land, hvor Eriks Magt var mindst rokket; i Naborigerne begyndte derimod Grunden at vasse under hans Fødder. I Sverige, har vi seet, var hans Herre- dømme kun af Navn, og i Danmark begyndte man at blive grundig fjed af ham. Han havde intet gjort, der kunde have

Krav paa de danstes Kjærlighed. Hans Bedrifter i Slesvig, de mange Byrder, som disse væltebe paa Folket, den daarlige Mynt, han slog, de mange Pommere, han trat ind i Landet og gav dets bedste Slotte og fedeste Len, var ikke stiftet til at vinde ham Hjertes. Mest Misnøie vakte hans Stræb for at faa sit Søstendebarn, Hertug Bugislav, valgt til sin Efterfølger. Dansterne, ikke mindre end de svenske, havde faaet nok af Pommernerne og vilde ikke vide af ham. Gang paa Gang prøvede han paa at faa Sagen til at gaa, men lige nær var han. „Bugislav skal arve Riget, eller jeg vil lade mit Liv“, svor Kongen, men Bugislav var umulig. Det indsaa tilfids og faa Erik og fortrydelig over ikke at blive søiet, led og kjed af det hele vendte han sine Riger Ryggen og drog i 1438 med sine Kostbarheder, Klenodier og ledsaget af sin Frille Cæcilie til Gotland. Men i Danmark greb Rigsraadet Statens Nor. For at gjøre sig den holstenste Greve til Forbundsfølge overlod de ham Sønderjylland til frit og arveligt Len og spildte saaledes de tarvelige Frugter af Erik af Pommerns langvarige Krig.

Derpaa indkaldte de Eriks Søstersøn Kristoffer af Bayern til Rigsforstander og sendte 23 Juni 1439 Erik en Strivelse, hvori de opsigde ham Guldskat og Trostab. Sverige, hvor endnu i Juni 1439 Raadet var tilbøielig til at holde paa Erik, fulgte i Septbr. samme Aar de danstes Exempel.

Det Rige derimod, som mindst havde set til Konge, men kanst lidt mest af ham, blev ham længst tro. Norge viste en Trofasthed, som vilde have været rørende, hvis Gjenstanden for den havde været den mere værd. Efterat de danske havde brudt med ham, og medens de svenske tænkte derpaa, drog en norsk Hær ind i Sverige for at hjælpe Kongen mod hans Fien-

der derinde. De lagde sig for Elfsborg Slot, som værgeðes af Karl Knutssøns Halbroder, Lure Stensøn. Nordmændene strævede svært for at indtage Slottet og efter ti Ugers Forløb lovede Lure at overgive det, hvis han ikke inden en Maaned fik Undsætning. I denne Tid skulde Vaabnene hvile. Men Nordmændene var trofhyldige nok til at lade Lure faa Lov at drage bort, og da han kom tilbage var det med en Hær, som for bestandig friede ham fra hans Fiender. Nordmændenes Indfald var saaledes fuldstændig mislykket.

Paa Høstkonten samme Aar fikke Rigsraadet Sendemænd til Kongen for at faa ham til at udnævne en Drotsete i Norge „og derved give Landets Regjering større Fasthed“. Det havde indstillet tre Mænd til denne vigtige Post, og Kongen udnævnte Sigurd Jonsøn, Søn af Jon Martensøn, en svensk Mand, som havde ægtet Agnes, en Datter af Sigurd Haftorsøn og altsaa en Dattersøns Datter af Kong Haakon Magnusøn den ældre. Med hende havde han faaet store Eiendomme og taget fast Ophold i Norge.

Opgaven for den nye Drotsete maatte blive at skaffe Landet et Overhoved. Hvis Erik vilde vedblive at være Konge, maatte han tage sig af sit Rige, og var han ikke at formaa dertil, blev det nødvendigt at blive enig med de to andre Riger i Valget af en Konge. Til Erik blev der da i 1440 paany stiftet Sendemænd, men de naaede aldrig frem; en af dem døde paa Reisen, og de andre kom ikke længere end til Drefund, hvor de af Kristofferss Udliggere blev hindrede i at fortsætte.

Kristoffer af Bayern vælges til Konge. Erik af Pommerns Død.

Norges Stilling var paa den Tid helt eiendommelig. Det havde fikt sig fra Brødrerigerne for at holde paa en Konge,

som disse havde vraget, som aldrig havde nærret en Landsfaders Følelser for det, og som heller ikke nu brød sig det mindste om det. Det er et besynderligt Træk, at Eric af Pommerns eneste Forbundsfeller, de hollandske Stæder, der var blevne tagne under Armene af Kongen, at disse, som nu kom ham til Hjælp med en Flaade, af en Feiltagelse ikke herjede paa Danmark og paa Sverige, men paa Norge, det eneste Land, som var bleven Kongen tro.

Imidlertid var Kristoffer tagen til Konge i Danmark, og den 9 April 1440 blev han hylbet paa Viborg Landsting. Dgsaa i Sverige var Stemningen for ham og en Rigsdag i Arboga i Oktbr. 1440 tilbød ham paa visse Bilkkaar Kronen, og det norske Raad blev af Sveriges Rigsraad tilmeldt dette og indbudt til et Møde paa Græsen i Lødbøse Kyndelsmesse 1441. Mødet kom istand, men ikke Kongevalget. Nordmændene hang endnu ved Kong Eric og tilskrev ham et Brev med Bøn om at komme dem til Hjælp eller ialfald at underrette dem om, hvad hans Villie var, at de selv i Tide kunde se sig om efter Raad. Men Kongen gjorde ingen af Delene; var det ham umuligt at sende en Hjelpehær, saa kunde han være kommet selv, og ialfald maatte han da i det mindste have ladet høre fra sig — og at han ikke gjorde det, godtgjør tilfulde hans næsten utrolige Sigegyldighed og Dvasfhed.

Hele Aaret 1441 gik uden at Nordmændene fattede nogen Bestemmelse. I Sverige besluttede man sig endelig til at følge sine „danste Brødre“ og tog Kristoffer til Konge, men forlangte saa store Indrømmelser for at vælge ham og fik dem saa villigt, at de spøgende sagde: „Havde vi krævet Himlens Stjerner af ham, saa havde han lovet os dem.“ Paa Mora-stenen blev han hylbet og i Upsala Dagen efter kronet. Men

da han holdt sit Indtog i Stockholm og gik Arm i Arm med Karl Knutsøn — denne stor som en Rjæmpe, Kongen liden og tyk, — da skal Folket have sagt sig imellem, men dog saa høit, at begge hørte det: „Marfken er dog en anderledes vakker Mand og anderledes værd at bære en Krone.“ Danmark og Sveriges Kongevalg maatte have Indflydelse paa Norges Bestemmelse, og den helbede, da Erik fremdeles ikke lod høre fra sig, afgjort til Kristoffer. Saa aftaltes der et Møde i Lødøse Sommeren 1442 mellem alle tre Rigers Raad, og paa den fastsatte Tid samlede disse og desuden Repræsentanter for Bondestanden fra en stor Del af Norge, og her blev Kristoffer valgt til Konge, og strax efter den 2 Juli kronet i Oslo. Drotseten Sigurd Jonsøn frattraadte, saavidt skjønnes, sit Embede, men uden at nogen fattes i hans Sted. De tre Riger var atter forenede, men ligesom hvert Rige havde valgt for sig, saa kunde de ogsaa gjøre det samme i Fremtiden, ogsaa vælge, om de syntes, hver sin Konge, saa alt varfledede om, at Foreningen, der hverken var bygget paa Folkenes kjærlige Sammenlutning eller omgjærdet af Lovbestemmelser, ikke kunde have langt Liv.

Erik af Bommern saa aldrig mere sine Riger igjen. Han blev sidende paa Gotland, og for at fordrive Tiden og have Udkomme, slog den fordums Herfker over tre Lande sig paa Sjørøveri. Han plyndrede uden at gjøre Forskjel fra Hansesæderne og fra sine tidligere Undersaatter. Da Karl Knutsøn efter Kristoffers Død blev Konge, sendte han en Hær over til Den. Erik værgede sig baade længe og vel, men maatte tilsidst underhandle om Obergivelse; dog da han fik Undsætning af Kristoffers Eftersølger paa Thronen, Kristian af Oldenborg, hvem han havde henvendt sig til om Hjælp, overdrog

han denne Den 1449. Endnu levede han i ti Aar i Pommern og døde der 77 Aar gammel.

Erif af Pommern var gift med en engelsk Prinsesse, ligesaa klog som hun var yndig, ligesaa høihjertet som høit begavet. Under en Rejse, som Erif under Krigen med Holsten foretog til det hellige Land, stod hun for Styret og førte det med en ganske anderledes Dygtighed end sin Ægtefælle. Hun ophjalp Flaaden, slog god Mynt og mindskede alligevel Statterne, og paa sine Rejser i Sverige havde hun sine Dine med sig, og det fik Fogderne, som udsugede Folket, mere end en Gang føle. Hun deler ogsaa med sin Mand Æren for Kjøbenhavns Forsvar 1428. Hun stod ham i denne Trængsels Tid trofast ved Siden med Raad og Daad. Under Kampen gif hun med sine Jomfruer til Kirken, „og bad hun der saa inderlig til Gud, at Danskerne maatte overvinde sine Fiender“. Da Tyskerne drog bort, tog Dronningen sig med kærteg Omhu af de saarede, men for de friske gjorde hun paa Borgen et stort Gæstebud. — Aaret efter udrustede hun en Flaade for at hæbne Bergens Plyndring. Den havde ogsaa i Begyndelsen Held med sig og gjorde ved Stralsund Tyskerne megen Fortræd, men disse fik Undsætning, og den danske Flaade tilføiedes et ødelæggende Nederlag. Denne Ulykke gif hende nær. Hendes Hjerter slog varmt for hendes Folk, og hvad det led, led ogsaa hun. Kunde hun afhjælpe eller lindre Nød, gjorde hun det. I hendes sidste Leveaar var en Del af en svensk Flaade, som Erif havde ligget med i Øresund, strandet paa Saltholm. Folkene blev reddede, men som det syntes, kun for at gaa en værre Død imøde paa den nøgne Ø, der hverken kunde yde Hus eller Føde. Men aldrig saasuart fik Filippa høre om Forliset, før hun sendte de skibbrudne Mad og Klæder i Over-

flod tilligemed Skibe, som kunde føre dem over til Skaane. Ikke længe efter døde den ædle Dronning i Januar 1430 i Badstena Kloster i Sverige, og her ligger hun ogsaa begravet.

Kristoffer forener atter de tre Riger. Rigsraadet i Norge.

Kristoffer af Bayern forenede atter Nordens tre Kroner paa sit Hoved. Det norske Folk havde, som vi har set, nødig sluppet Kong Erik og taget hans Søster søn til Konge, men da Valget engang var gjort, fandt man sig deri, og vi hører ikke om nogen Forstyrrelse af den almindelige Røglighed. Andledes var det i Danmark. Der reiste Bønderne i Vendsyssel (nord for Limfjorden) sig allerede i 1441 nærmest mod Herremændene, som undertrykte dem, men ogsaa fordi de vilde tjene sin rette Herre og ikke nogen anden. En Adelsmand Henrik Tagesøn førte dem, og det første Slag vandt de med Glands, men saa Sommeren 1441 rykkede Kongen selv imod dem og bød alle dem Fred, som vilde underkaste sig. Dette Tilbud virkede

Først da rømte de Morsinger og saa de Forrædere af Thy.
Efter stod de Vendelboer, for de vilde ikke fly

heder det i den gamle Bise. Vendelboerne, for svage til at vinde, var dog stærke nok til at gjøre Kristoffers Seier dyre kjøbt; dog dyrest blev den for Bønderne, som maatte udrede uhyre Bøder og fik værre Raar end nogenfinde.

Det var først, efterat Bøndeoprøret var undertrykt, at Kristoffer blev hyllet til Konge og kronet i Sverige og Norge. I Danmark kronedes han først i 1443 og da som Danmarks Riges Erkekonge, en Titel, der synes at tillægges Danmark

en Forrang fremfor de andre Riger; dog blev der, saavidt vi ved, ikke fra dette Land reist noget Krav derpaa, ligesaa lidt som der fra de andre førtes Klage derover. De enkelte Rigers

Kristoffer af Bayern.

Selvtændighed var tvertimod større under ham end under hans Forgængere og Foreningsbaandet mellem dem løsere.

Kroningen foregik saaledes særskilt for hvert af Rigerne, medens den under Margreta og Erik af Pommern var fælles

for alle. Ogsaa Fællesmøder af alle tre Rigers Rigsraader holdtes sjældnere end før. Derimod fik hvert Riges Raad mere at sige; Selvstændigheden voksede. I Norge havde Rigsraadet en Magt, som var ukjendt siden Haakon den fjettes Dage. Det syntes at være indblæst et nyt Liv og optraadte med stor Bestemthed, men som Tiden viste, skuldes denne Kraftudfølelse mest Kristoffers Svaghed; under hans kraftigere Eftermænd sank Raadet atter ned til en Skygge. Noget overlegen Personlighed havde det heller ikke i sin Midte; den mest fremtrædende var Erkebiskopen, Aslak Bolt og Befalingsmanden paa Bergens Kongsgaard, Olaf Nilsson. Ingen af dem var dog Mand for at indgyde Raadet en ny Aand; den sidste var en paagaende Natur, ukjendt med Frygt, men ingen Statsmand, og Erkebiskopen, som vistnok var det mere, lod sig beherske af Forholdene. Rigsraadets Møder optoges mest af Forhandlingerne om Tyfterne i Bergen. I 1442 havde Erkebiskopen en Sammenkomst i Bergen med tre andre der hjemmehørende Medlemmer af Raadet, deriblandt Olaf Nilsson. Der blev paa Mødet udstedt Tilladelse for en Del engelske Rjøbmænd at drive Handel paa Bergen; ellers er Forhandlingerne ukjendte; rimeligvis har de dreiet sig om Forholdene til Tyfterne. Under Rigsraadets Medvirken er vistnok ogsaa fastsat en Ketterbod af $15/8$ 1443, som Kongen udstedte mod Hanseaterne, og som havde til Hensigt at bringe dem under den norske Lovgivning og Samfundsorden. Ogsaa i 1444 var flere af Raadets Medlemmer samlede i Bergen til Møde, og her ved vi, at Forhandlingerne dreiede sig om Tyfterne; Forslag til at ordne disse Forhold blev indgivet til Kongen, som ogsaa udgav en Ketterbod derom. Mødet forhandlede ogsaa om Retspleien i Norge, som var mindre end god, og for at hjælpe paa den overdrog

Kongen en Del af Raadsmedlemmerne og Lagmanden i Stavanger at reise omkring i Afdarøs, Bergens og Stavangers Bispedømmer for der paa Kongens Vegne at sidde Retterting. Aaret efter holdt Kongen Bryllup i Kjøbenhavn, hvor ogsaa en større Del af det norske Rigsraad var samlet. Med dette Samtykke stadfæstede han Hansfestædernes gamle Friheder i Norge, men Betydningen deraf forklarede Kongen i et Brev til Bergens Indbyggere saaledes, at der kun var tilstaaet Tyfterne, hvad de havde Gjæmmel for i den norske Lovgivning, som de skulde høre ind under og rette sig efter. Dermed var disse meget misfornøiede.

Denne Misnøie kom frem paa et Raadsmøde i Bergen 1446. Her blev dog intet afgjort, men Rigsraadet lovede, at der det følgende Aar skulde afholdes et nyt Møde, hvor Kongen enten personlig skulde være tilstede eller give Raadet Fuldmagt til at afgjøre alle Tvistepunkter. Dette Møde er rimeligvis kommet istand, men med Visshed ved vi det ikke.

Den Magt, som Rigsraadet og de store havde under Kristoffer af Bayern, synes ikke i Almindelighed at være brugt til Menigmands Gavn. Der raadede derfor i vide Kredse stor Misnøie og paa flere Steder kom det til Opløb. I et blev Rigsraaden Bengt Harnittsøn Gylbenløve dræbt; i Hardanger prøvede man at dræbe Hartvig Krummedikes Foged; ogsaa paa Stienskanten var der Uroligheder, ligeledes, skjønt mindre sikkert, paa Toten. Uagtet saaledes Kristoffer af Bayerns Regjering var alt andet end en Gylbenalder for vort Fædreland, var dog Agtelsen for Norge som selvstændigt Rige større end under Erik af Pommern. Bistnok vedblev den Sædvane, som Erik af Pommern havde faaet ind, at lade norske Sager fremsette eller udsærdige af danske Rigsraader; men i alle norske

Den og kirkelige Embeder indfattes ubelukkende Nordmænd
 Nordmænd var ogsaa de fleste af Rigsraadets Medlemmer.

I Sverige var Misnøien stor. Høirsædede Klager før-

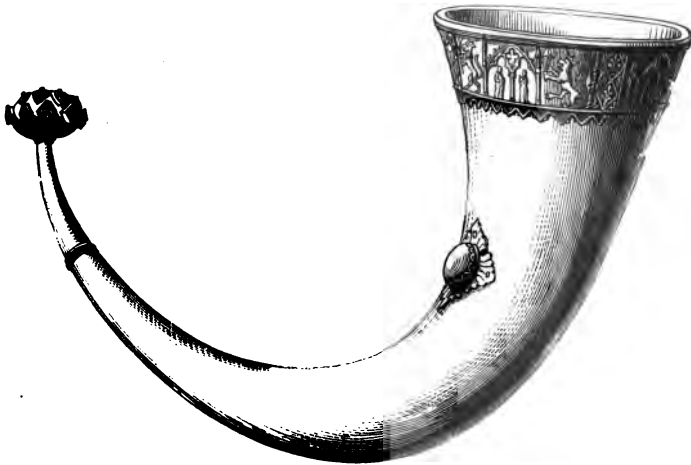
Kristoffer af Bayerns Segl.

tes mod ham baade for Fraadseri, Druftenstab og Uterlighed,
 og man gav dette hans Liv Skylden for, at der i hans Tid
 kom Misvægt i Landet, saa Folt endogjaa maatte blande sit
 Brød med Vark. Deraf Ogenavnet, de gav ham, Varkekon-

gen. Medens Folket sultede, reiste han om i Landet, fortælles der, med saa stort Følge, at hans Heste hver Nat aad fem Læster Korn. Sandheden deraf faar staa ved sit Værd; grundet derimod er Beskyldningen, at han lod Grit af Pommern vedblive med sine Plyndringer og skal endogsaa paa Svenskeres Klagemaal have svaret: „Min Morbroder sidder paa et Skjær og kan ogsaa trænge til noget at leve af.“

Hans Regjering var ikke krigerisk; med Karelerne havde han dog Ufred, som ikke førtes med Held.

Kristoffer af Bayern blev ingen gammel Mand. Allerede i 1448 døde han i Helfsingborg, ikke meget over 30 Aar gammel.

Kistal Bolts Drikkehorn.

Forening med Sverige under Karl Knutsson Bonde.

De Konger om en Trone.

ristoffer af Bayerns Død sprængte for en Tid Foreningen mellem de tre Riger. Skjønt der i Sverige løftede sig vægtige Stemmer for at bevare Foreningen, saa seirede dog den modsatte Synsmaade, som vilde have en indfødt paa Tronen, og Karl Knutsson Bonde blev Midt-

sommers 1448 med stor Enstemmighed valgt. I Danmark tilbød man Rigets gamle Fiende, Hertug Adolf af Holsten, Kronen i det Haab paa denne Maade at gjenvinde Slesvig; men han afflog Tilbudet og henviste til sin Søster søn, Grev Kristian af Oldenburg. Han blev da ogsaa valgt og i September 1448 hylidet i Viborg. De to af Nordens Lande havde altsaa hver sin Konge; det tredie havde endnu ikke valgt, og svagt, som det var, maatte det søge sit Rygstød i en Forening med et af Naborigerne; men hvilket

af disse det vilde vælge, derom vidste man endnu intet, og det var Dagens brændende Spørgsmaal.

Der var nemlig to Partier i Landet, et dansk og et svensk, begge mægtige, og medens den svenske Indflydelse vistnok var den største paa Grund af de hyppige Giftermaal mellem begge Rigers Adels, saa havde paa den anden Side det danske Parti ulige bedre Ledere. Høvdingen for det, Holsteneren Hartvig Arum med sine, var bleven indgiftet i Norge og under den sidste Konge allerede et fremtrædende Medlem af Rigsraadet og en af Norges rigeste Jordegodsseiere. Til det danske Parti hørte ogsaa Biskop Jens af Oslo, tillige Norges Kantler og uden Tvivl ogsaa Drosten Sigurd Jonsen, der, skjønt en svensk Mands Søn, dog sluttede sig til Dankerne. Gjennem sin Moder, en Datter af Sigurd Høftorsen, nedstammede han fra den gamle Kongeslægt og kunde saaledes selv have gjort Krav paa Tronen, men gjorde det ikke og vilde heller ikke have kunnet sætte sine Krav igjennem. Thi saa dybt var Selvstændighedsfølelsen sunket, at et norsk Parti paa den Tid havde langt mindre Udsigter end det svenske og danske. I Spidsen for det svenske Parti stod Erkebiskopen Aslak Bolt, men baade var han gammel og for langt borte til at kunne øve nogen fremtrædende Indflydelse. Dertil kom, at hans Politikk var usts og vaklende. Birkhommere end han synes Midderen Erik Sæmundsen i Baahuslen at have været, og han maa vel derfor have været Sjælen i Partiet. Ogsaa Olaf Nilsson hørte til dette. Allerede Sommeren 1448 henvendte man sig til den svenske Konge og tilbød ham Tronen, og i det følgende Aar samledes paa Baahus Slot syv Mænd, hvoriblandt Erik Sæmundsen, og valgte den 26 Februar Karl Knutsen til Norges Konge. Men omtrent paa samme Tid traadte et Rigsraads-

møde sammen i Oslo. Erkebiskopen var tilstede, og ogsaa to Udsendinger fra Kristian havde indfundet sig. Raadets Stemning var for denne; det sendte Biskop Jens og Hartvig Krum-

Karl Knutson.

Efter et Billede fra Aaret 1449.

medite til Kristian for at træde i Underhandlinger med ham. Med Breve fra denne til det norske Raad kom Sendebudene tilbage, og paa et nyt Møde i Oslo Pintsen 1449 blev Kristian valgt. Senere paa Sommeren kom denne sammen med Rigsraaderne i Marstrand og udstedte her sin Haandfæstning. Deri forpligtede han sig til i Regelen kun at give Nordmænd Len eller Plads i Rigets Raad og søge dets Samthkke til alle vigtigere Betsag, ligesom han ikke maatte paalægge ulovlig Stat, agte Kirkens Friheder

og besøge Norge hvert tredie Aar. Kongen udnævnte derpaa Aslaf Bolt og Sigurd Jonsson til Statholdere i Norge, medens han var fraværende, og Mødet hævedes.

Karl Knutsfon krones til Konge.

Erkebispens Deltagelse i Beslutningerne paa Mødet synes at have sat ham, som jo følte sig dragen til Karl Knutsfon, i et daarligt Lune. Endnu paa Tilbagereisen fra Marstrand kom det til et Sammenstød mellem ham og Hartvig Krummedike, hvori Erkebispens skjulte og under Mødet tilbagetrængte Misnøie skaffede sig Luft. Hartvigs Svende havde, medens deres Herre var i Danmark, hos nogle af Erkebispens Tjenere fundet Breve og sat sig i Cie af „noget, som de med havde“, og herover førte nu Uslat højrøstet Klagemaal. Hartvig tilbød sig at godtgjøre Staden, men Erkebispens vilde have igjen netop de samme Stykker, som var frataget Tjenerne og blev rasende, da dette Forlangende ikke kunde efterkommes. Han vilde, raabte han, „rette ud“ over Hartvig Krummedike, „saa at man siden skulde kunne sige, hvorledes en Nordmand skal fare med en Holstener og Udlænding“, ja han forglemte sig saa rent, at han, Kirkens øverste, bandede og svor, saa det gnistrede af ham. Det var kun med Nøie, at et Par af de tilstedeværende fik jævnet Trætten.

Medens det danske Parti arbejdede, og Kristian personlig støttede dets Bestræbelser, forsømte Svenskerne den beleilige Stund. Karl Knutsfon Bonde havde saa travlt med at fratage Eric af Pommern Gotland, at han blot med Pennen kunde virke for sin Sag. Han stræbte Breve ud over Landet, og hans Venner i Norge havde heller ikke været ledige; der var arbejdet for ham baade søndenfjelds og i det bergenske; ja nordenfjelds havde Herman Moltete, Bondeplageren under Eric af Pommern, samt Uslat Bolts Svoger, Johan Moltete, paa Frostating den 17 Juni 1449 faaet Almuen til at erkjende

Karl som Konge og indbyde ham til Trondhjem. Men hvis alt dette skulde have nogen Betydning, maatte han selv komme, og da han var færdig med Gotland, som han ikke fit, drog han endelig til Norge. Han havde stevnet et Møde i Hamar, og her blev han af den talrige Forsamling den 25 Oktober 1449 med oprakte Hænder tagen til Konge. Efter Valget tog han over Fjeldet til Trondhjem, og skal man tro den svenste Rimronike, var hans Reise et fuldstændigt Seierstog. Hvor han kom, hilfede Bønderne ham med Glæde velkommen og takkede Gud, at han var bleven deres Konge. Aarets rige Afgrøde, som nylig var indhjerget, tilstrev de hans Lykke, og det gode Jøre paa en Tid, da Veiene ellers var ufremtommelige, Himlens særlige Gunst. I Midten af November kom han til Nidaros, og allerede den 20de samme Maaned paasatte Aslaf Bolt ham Norges Kongetrone. Samme Dag havde han udstedt sin Haandfæstning, der har noget lignende Bestemmelser som Kristians; kun tilsikrede den Kirken en Magtfulde, som den blot havde havt i Magnus Lagabøters Dage.

Den vilde dog i intet Tilfælde have faaet nogen Betydning; thi Tidens Hjul havde forlængst forladt hine Spor og lader sig ikke af nogen Magt strue tilbage. Den 24 November udstedte „den norske Almue, baade nordensjælds og søndensjælds“ et Brev til Kong Kristian, hvori den tilkjendegiver ham, at Norges Konge skal han aldrig blive; dertil er Karl valgt og kronet, medens det ikke kan bevises, at Kristian er ret Arving til Norge. Brevet er udgaaet fra Karls Parti i Trondhjem, og Almuen har kun laant det sit Navn, ligesom den et Par Aar senere lod det andet Parti udfige lige det modsatte af, hvad der i dette Brev fortællés. Almuen var kun en Ledebulle i sine Lederes Hænder.

Efter at have indsat Ribberne Einar Fluga og Aslaf Turesson Vaat til Statholdere nordenfjelds, begav Karl sig paa Hjemveien til Sverige. Tilbagereisen foregik saa heldigt og ledsagedes af Omstændigheder saa mærkelige, at den for Bøndernes Dine syntes stillet under en høieres særlige Baretægt. Stjørdalselven, som de mente paa Grund af Menis var usfarbar og først i Fasten blev fikker, bar nu i November baade Kongens Heste og Ryttere, og alle de Elve, de maatte over, var tillagte med Is saa klar, at man aldrig havde seet Maagen dertil. Paa Reisen gjennem Fæmteland blev Karl hylbet af Landstabsets Indbyggere, og i Midten af December kom han til Stockholm.

Mødet i Halmstad.

Karls norske Kongedømme stod imidlertid kun paa svage Fødder, saalænge han ikke havde Magten i det sydlige af Landet, og saa længe han fremfor alt ikke havde underlagt sig Dslo. Erik Sæmundsson havde vistnok arbeidet for ham baade paa Romerike og sikkert ogsaa andre Steder, men Akershus havde Hartvig Krummedike inde, og før det faldt, kunde Karl ikke siges at have Norge i sin Magt. Mod Akershus maatte altsaa føres et afgjørende Slag, og allerede fjerde Juledag forlod Karl Stockholm, rykkede ind i Norge og lagde sig med en stærk Hær for Fæstningen. Den lykkedes det ham dog ikke at faa indtaget, og efter en kort Beleiring blev der sluttet en Stilstand, som skulde vare, indtil et tidligere aftalt Møde i Halmstad var traadt sammen.

Mødet i Halmstad, som skulde afgjøre Træcten mellem de to Fyrster, var fastsat til Mai 1450 og traadte ogsaa sammen til denne Tid. De 12 Raader, der mødte fra hver

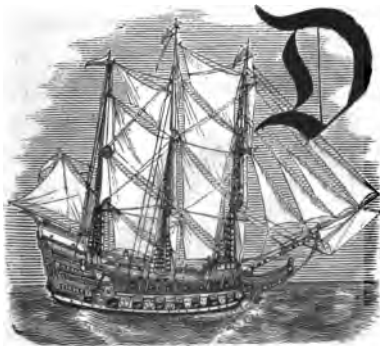
af Kongerne, optraadte ikke som disses fuldmægtige Sendebud, men som Repræsentanter fra de to Riger, Sverige og Danmark, — Norge havde nemlig ingen Stillingsmand ved Mødet — og blev enige om, at Foreningen mellem Rigerne skulde fornøjes, naar den ene eller i al Fald naar begge Konger var døde, og Karl Knutsøn skulde strax afstaa sin Ret til Norge og overlade dette Land til Kristian. Karl Knutsøn blev vistnok meget vred over sine Raaders egenmægtige Færd, men han var nødt til at finde sig deri og betingelsesvis afstaa sine Rettigheder til Norge. Dermed var Foreningen med Sverige og hans korte Kongedømme til Ende.

Kong Karl Knutsøns Segl.

Forening med Danmark under Kristian den første af Oldenborg.

Kristian krones i Nidaros. Krig med Sverige.

Den 28de Oktober 1449 blev Kristian kronet i Rjøbenhavn og ægteede samme Dag Kristoffer af Bayerns Dronning, Dorotea, som var omtrent 18 Aar gammel; selv var han 23.

Efter Mødet i Halmstad stod Veien aaben for ham til den norske Trone, og om Sommeren 1450 reiste han op til Norge for at krones. Han landede i Bergen, hvor Hansfæstæderne, for hvem det gjaldt at staa sig godt med Kongen, medgav ham et Gæstfølge til Trondhjem paa ikke mindre end fem Skibe og 300 væbnede Mænd. Indtoget i Nidaros maa have været storartet, og den lille By, ellers faa død og stille, gjennembølgedes af en Menneskeevrimmel og et Liv, som sjelden var seet i dens uanselige Gader. Ikke

mindre end 27 norske Rigsraader var tilstede, mangfoldige høiabaarne Mænd ellers, baade norske og danske, Præster, Krigsfolk og en Mængde almindelige Tilskuere. Mest søgte naturligvis Blikkene den unge Konge, som et Hoved høiere end den høieste, vakker, staut og freidig maatte vække Opmærksomhed og Beundring. „Jeg har aldrig seet

Kong Kristian den første af Oldenburg.

en gladere Fyrste“, er sagt af et Dienvidne, som ganske vist udtalte en Mening, der deltes af de fleste. Kroningen foregik rimeligvis den 2den August, men hvem der forrettede denne Handling, er ikke oplyst; en betimelig Død havde kort i Forveien friet Alsat Bolt for den Udmygelse at foretage den.

Til hans Eftermand bestemte Kristian en „bortløben Franciskanermunk“, Marcellus, Engelskmand af Fødsel, som havde

forstaaet at indsmigre sig hos ham, og fjønt Kapitlet allerede havde valgt en anden, Mag. Olaf Trondsøn, maatte det søie sig efter Kongen og stemme paa den udenlandske „Eventyrer“.

Fra Trondhjem tog Kristian til Bergen, hvor der i August 1450 blev affluttet mellem Norge og Danmark et Statsforbund, der „til evig Tid“ knyttede de to Riger med fuld indre Selvstændighed sammen og under en Konge, som skulde vælges mellem Kongens ægte Sønner af begge Landes Rigsraad.

Kristian havde lykkelig sat de to Rigers Kroner paa sit Hoved, og det var let at forudsæ, at han ogsaa vilde gribe efter den tredje. Karl vilde komme ham i Forkjøbet, og i Begyndelsen af 1452 erklærede han Kristian Krig. Den førtes i alle tre Riger. I Norge gjorde en af Karl Knutsøns Partigjængere Jørgen Karlsøn Indfald i Trondhjem og kom saa overraskende, at Kongens Befalingsmænd Henrik Sensøn af den Æt, der senere fik Navnet Gylbenløve, og Mag. Olaf Trondsøn blev tagne til Fange. Jørgen Karlsøn tvang Almuen til at hylde Kong Karl og spillede en Tid Mester i Trøndelagen. Men ikke længe. Fra Bergen kom Ridderen Olaf Nilsøn af Talgø med Broderen Peder Trønderne til Hjælp. Nu maatte Jørgen Karlsøn rømme og gaa tilbage over Fjeldene, men tog sine Fanger med. Næst efter kom han tilbage uden at ændse den Vaabenstilstand, som var sluttet mellem Kongerne, men denne Gang blev hans Ophold endnu kortere. Olaf og Peder Nilsøn kom igjen til Trondhjem, og atter blev Jørgen Karlsøn forbreven. Han prøvede nu paa at sætte sig fast i Hamar, men her gif det endnu daarligere; thi fra Oslo rykkede Tropper mod ham og disse „greb og slog saa mange der var“. Stilstanden mellem Kongerne blev forlænget, og et Møde aftalt

mellem dem til Midtsommer 1454, uden at dog Indsaldene fra Sverige ophørte.

I Mellemtiden i 1453 kom Kong Kristian til Bergen, hvor blandt andet Besættelsen af Erkebispesædet ventede paa hans Afgjørelse. Marcellus's Valg havde nemlig Paven ikke villet stadfæste, og den, han udnævnte, Lyskeren Henrik Kalteisen, blev vistnok erkjendt af Kristian, men stødte paa en afgjort Modstand i sit Bispedømme, og fire trønderste Nigsraader bad sig i en Skrivelse til Paven fritaget for ham som den norste Kirkes Overhoved. Den Bøn vilde vistnok ikke Paven indvilge i, men da Mag. Kalteisen forlod Norge og reiste tilbage til Tyskland, kunde Embedet ikke henstaa ubesat, og til hans Eftermand valgtes Olaf Trondsson, som for ikke længe siden tilligemed Henrik Jensson var bleven udfriet fra det svenske Fangenskab. Denne opnaaede ogsaa, men ikke strax, pavelig Stadfæstelse paa sit Valg.

Olaf Nilssons Drab.

Det aftalte Fredsmøde i 1454 kom ikke istand, og Forholdet mellem Kongerne var spændt. Begge beilede til Hansesædernes Venstabskab, og disse vidste med sædvanlig Sluethed at drage Nytte af Omstændighederne. Kristian havde altid været imødekommende mod dem, men nu, da de kunde true med at slutte sig til Fienden, var han aldeles i deres Magt. Han maatte finde sig i at stadfæste alle deres gamle Forrettigheder. De søgte sig helt ovenpaa, og deres Overmod, allerede før stort, veg nu ikke tilbage for det frækste. Olaf Nilssons sørgelige Endeligt er et slaaende Bevis derpaa. Olaf Nilsson, som saa flinkt havde brugt Sværdet under den svenske Krig,

var allerede under. Kong Eric bleven forlenet med Bergens Kongsgaard. Han havde under denne Konge flere Gange været i Kamp med de tykke Rjæbmænd og tilskødet dem sølelige Tab. De hadede ham derfor med et grundigt Had, og han gav det tilbage med Renter. Men det blev ikke med Følelser alene. Begge Parter søgte at gjøre hinanden al den Fortræd, de kunde, og allerede i 1446 var det kommet faavidt, at Hr. Olaf havde Grund til at frygte for sit Liv. Paa Mødet i Bergen 1453 havde Tyhterne ført Ragemaal over ham, og Kongen, som hellere vilde ofre en god Tjener end lægge sig ud med de mægtige Kræmmere, affatte Olaf Nilsson fra alle hans Embeder. Berøvet sin Birketreds kunde han dog ikke holde sig stille; hans urolige Daadstrang maatte have Afløb, og Ridderen paa Talgø blev Sjørøver. Det kom til at svide til Tyhterne; thi deres Skibe gik det naturlignvis især udover. Men han indskrænkede sig ikke dertil. Ved Mundingen af Gøtaelvens sydlige Arm laa Elfsborgs Slot, en af Nøglerne til det sydlige Sverige. Dette fik Hr. Olaf ved List i sin Magt og kunde nu stille Kong Kristian sine Bilkkaar, og for at faa Slottet bekvemme denne sig til at gjenindsætte Olaf Nilsson i sit gamle Embede.

Denne skal, fortæller hans Fiender, før han forlod Elfsborg, have opkapret tre hanseatiste Skibe, men Beretningen er tvivlsom og behøves ikke til at forklare deres Brede, da de fik sin gamle Fiende igjen. Thi de kjendte ham for godt til at vente andet end ondt af ham. Alligevel modtog de ham ved hans komme tilsyneladende venligt og „spiste og drak med ham“ om Aftenen. Dette var Lørdag. Mandag derefter skulde de mødes paa Tinget paa Jonsvolden (nu „Engen“), og den mellemliggende Søndag var Olaf sammen

med OIdermændene i Domkirkens Sakristi. Alt var endnu godt. Men saa skal Tyfterne have faaet høre om Olafs sidste Sjørøverier; deres Raseri optændtes, og hans Undergang blev besluttet. Paa Tinget paa Fossvoldene vilde de med sine Hjælpere overfalde sin Fiende og dræbe ham.

Dagen kom; det var den 1ste September 1455. Det var aftalt, at Tyfterne skulde komme uvæbne, men de holdt ikke sit Ord og mødte i Waaben. Deres Offer indsendt ogsaa paa Stedet, men blev advaret om Faren og flygtede med sin lille Søn og sin Broder Peder til Birgittinerklosteret Munkeliv, som laa i Nærheden. Did tyede ogsaa Biskop Torleif med to Kannikere, nogle Tjenere og flere norste. De var advaret, navnlig Biskopen, om ikke at gjøre det, men han vilde ikke i Nøden forlade sin Ben.

Men mellem Tyfterne steg Ophidselsen, da deres første Raadslag saaledes var mislykket. Fra Mund til Mund løb det, at hver den, som havde Liv og Guds Hjært, maatte gaa løs paa Olaf i Klosteret; thi slap han bort, blev det sidste værre end det første. Saa samlede omtrent 2000 Tyfter sig om Klosteret, væbne dels med Bøsser, dels med Buer, løb Storm og trængte tilfids ind gennem Portene. Og nu opstod et Myrderi, som i Gruelighed ikke har mange Sidestykker i vor Historie. De fleste af Nordmændene havde samlet sig i Kirken; herind trængte Volds mændene og uden at agte Stedets Hellighed, slagtede de ned for Fode. Olafs lille Søn Nils havde slaaet Armene om Biskopen, og denne med Sakramentet i Haanden søgte at værne om Barnet, men Umenneskerne afhuggede hans Hænder, og baade han og Gutten blev dræbt. Der falbt ogsaa Olafs trofaste Broder, Peder, de to Kannikere og flere. Olaf selv havde frelst sig op i Taarnet og stængt

faa godt efter sig, at Volds mændene ikke kunde komme ham nær. Da tænkte de op Ild i Kirken, og Heben og Røgen derfra trængte op til Olaf og gjorde Dpholdet i hans Tilflugtssted forfærdeligt. Han holdt det ud den Dag og Natten, men om Morgenen raabte han ud til Morberne og voldgav sin Sag til Kongen og Rigsraadet; fandtes han skyldig, vilde han lide paa Liv og Gods. Det blev ham nægtet. Han tilbød sig da at staa til Rette for Hanshestædernes Raad; men ogsaa dette blev afflaaet. Endelig, da han ikke længere kunde holde ud for Røg og Ild, bad han „for Guds Døds Skyld“, om tre Timers Frist til at straffe sine Synder. Den Bøn blev dog tilstaaet; han slap ned, og da de tre Timer var gaaede, slog de ham ihjel og huggede hans Legeme i Stykker. Allerede før hans Drab havde de plyndret hans Skibe, og efter det drog de til Stavanger og ranebe hans Statte, som han havde gjemt i Domkirken, tog saa til Talsø og gjorde ogsaa her rent Bord. Nogle af hans Børn maatte flygte til Stogs og gemme sig der; først ud i November turde de vende tilbage til sit Hjem.

Saa frækt var endnu aldrig Rigets Høihed og Landets Love traadte under Fødder. Tingfreden, Kirkefreden var brudt, ustyldige Menneſter, endogsaa en af Rigets Biskoper var paa en oprørende Maade blevne myrdede. En saadan Færd synes at maatte udfordre alle Gjengjældens Magter. Og Øvrigheden kunde da umulig lade den hengaa ustraffet. Men Liden var ja dødt, Styrelsen saa slap, og Folket saa flovt, at det utrolige virkelig gik for sig. Kong Kristian rørte neppe en Finger for at straffe Ugjerningsmændene. Heller ikke Rigsraadet gjorde noget ved Sagen. Det var for Resten uden Formand og ogsaa uden Indflydelse, uden Sands og Syn

for det offentlige Liv, uden Uddannelse derfor og snart ogsaa uden de store Uet, som skulde give Naadet Støtte og Glæds. Disse holdt nemlig paa at dø ud, og den indgiftede Adels var i national Henseende en Erstatning, som var værre end ingen. Alene Kirken, den eneste, som havde bevaret nogen Myndighed, vilde dog ikke lufte sine Dine for Udaaden. Morderne blev idømte de strengeste Kirkestraffe og paalagte at opbygge Munkeliv Kloster, som var gaaet op i Luer. Men „mange søgte ingen Absolution, men syntes, de havde gjort en god Gjerning“, siger den lybske Krønike.

Kristian bliver Konge i Sverige.

Krigen med Karl Knutsøn var atter brudt ud. Den førstes paa Grændserne, især i Baahuslen, og den svenske Konges Marsk, Lorb Bonde, ivrig i Karls Tjeneste og afholdt af sine Folk, kjæmpede med Glæds. Hans Død i 1456 berøvede Karl en trofast og dygtig Tjener paa en Tid, da han havde dem saa haardelig behov. Thi hans Magt var undergravet. Han havde ikke kunnet vinde Abelen og gjort sig Kirken til dødelig Fiende. Fra den kom derfor Bruddet. Den 26de Januar 1457 gik Erkebispens Sønns Drenstjerna i høitideligt Optog med Præster og Domherre ind i Upsala Domkirke og slog op paa Døren et Feidebrev mod Kongen. Derpaa lagde han sit Bispestud af paa Alteret og isærte sig Baaben, idet han gjorde sin dyre Ed paa, at han ikke vilde stikke Sværd i Skede, før atter svensk Lov var bleven gjældende i Landet. Dermed begyndte han sit store Foretagende. Folket og Lykken fulgte ham, og forladt af alle, maatte Karl tage Flugten. Erkebispens blev valgt til Rigsforstander, og Kristian, som med en stor Flaade kom

til Stockholm, blev tagen til Sveriges Konge (24 Juni 1457). Han stadfæstede Folkets Friheder og den 16 Juli „den gode, gamle Forbindelse mellem Sverige, Danmark og Norge“. Og den syntes at være sikret for en god Stund; thi det norske Rigsraad valgte paa et Møde i Skara 19 Januar 1458 den treaarige Kongesøn Hans til Faderens Efterfølger; han var allerede tidligere tagen til Konge i Danmark, og nu fulgte ogsaa de svenske Exemplet.

Kongesønnens Valg blev skjæbnesvangert for en af Landets mægtigste og af Kongen mest fortjente Mænd. Hartvig Krummedike havde ved sin Hensynsløshed skaffet sig mange Fiender. Ingen var det i høiere Grad end Alf Knutsøn, Hartvigs Ligemand i Ry og Rigdom. Han var paa fædrene Side af svensk Byrd, men gennem sin Moder nedstammede han fra den gamle Kongeæt. Han og mange andre gjorde alt for at styrte Hartvig, og Kongen, som trængte Rigsraadernes Stemmer til Sønnens Valg, maatte lade den mægtige Mand falde. Han fratoges sine Len og mistede sit Sæde i Rigsraadet. Men fra den Stund var hans Had til Alf Knutsøn uforsonligt, og Fiendskabet mellem dem varede deres Levetid ud, nedarvedes til deres Børn og fik, som vi skal se, gennem dem „en afgjørende Indflydelse paa Norges Skjæbne“.

Ogsaa Kirken opnaaede Indrømmelser, der nærmede sig til de store, den havde vundet under Karl Knutsøn; den fik saaledes sin gamle Dommermyndighed tilbage. Borgerne havde derimod ingen Grund til at prise sin Lykke. Paa Mødet i Skara fremkom der fra Behoerne af Oslo stærke Klager mod Rostoderne. Disse havde af Kristoffer af Bayern faaet store Handelsforrettigheder, som truede med ganske at tilintetgjøre Borgernes egen Virksomhed. Men Kristian

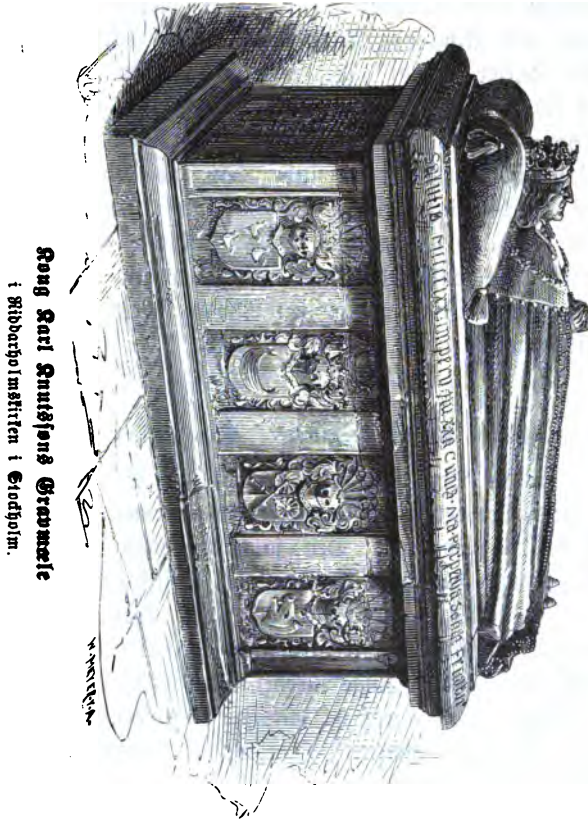
havde gjentagende Gange stadfæstet de tyffes Friheder og derved bundet sine Hænder; hans Interesse for Handelens Opkomst i Norge var ogsaa temmelig mat, og Borgerne af Oslo maatte derfor nøie sig med ubestemte Løfter, der aldrig blev andet.

Grev Adolf af Holsten, Kristians Morbroder, døde barnløs 1459, og istedetfor at indbrage Sønderjylland som en hjemfalden Del af Riget foretrak Kristian for ogsaa at faa Holsten at lade sig vælge til Hertug i begge Landstaber, og Sønderjylland blev saaledes i Virkeligheden ikke forenet med Moderlandet.

Kristian mister Sverige.

Erhvervelsen af Holsten kom til at koste Danmark Sønderjylland og Kristian Sverige. For at udrede de store Pengesummer, som han maatte betale for Holsten, blev han nødt til at paalægge trykkende Skatter. Svenskerne knurrede; de kaldte ham for „Rigets Dder“ og „bundløs Pung“, og de vred sig for at betale. Kongen vilde hemme Misnøien i dens Udspring — som han mente — og tog Erkebisperen til Fange, men netop denne Handling borttog Dæmningen for den sfulmende Uvilje. Den brød ud i Oprør, og det var Bispen Ketil Karlsøn Vasa, som reiste Fanen. Kristian bragtes i en sfig Knibe, at han ikke vidste bedre Raad end at løslade Erkebisperen, som ganske rigtig vendte sig mod sin gamle Fiende, Karl Knutsso, der var kommen tilbage og tagen til Konge. Nu maatte han atter forlade Riget, og Erkebisperen blev Rigsforstander. Partikampen vedblev imidlertid; Erkebisperen blev fordreven, og Erik Thott indtog hans

Plads i Rigsstyrelsen. Karl Knutsøn kaldtes for tredje Gang til Thronen og holdt sig ogsaa paa den til sin Død (1470).

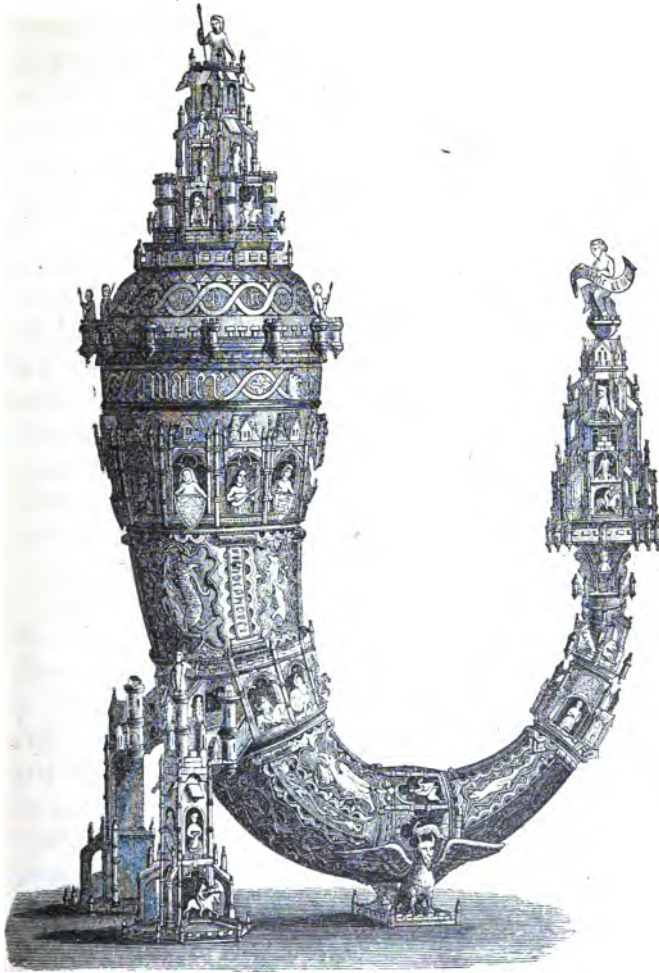
Kong Karl Knutsøns Gravmæle
i Stribarholmstræten i Stockholm.

Da tænkte Kristian, at hans Tid var kommen og faldt ind i Sverige med en stor Hær. Men Karl Knutsøns Søster søn, Sten Gustav søn Sture, Fører af Bonde- og

Selvstændighedspartiet, var valgt til Rigsforstander og rykkede Kristian imøde. Hærene mødtes paa Brunkeberg udenfor Stockholm 10de Oktober 1471. Der blev fra begge Sider kæmpet med glimrende Tapperhed. Tre Gange bragtes de svenske Rækker til at vige, men Sten Sture fik dem hver Gang til at holde Stand, og da han fjerde Gang førte dem til Angreb, begyndte Lykken og Seiren at holde til hans Side. Kristian opbød alt for at vinde, han kæmpede selv med den største Tapperhed, og hans Folk som han; men da han saaret maatte føres ud af Kampen, blev de hætte overvældede, og Slaget var ugjenkaldelig tabt. Ugjenkaldelig tabt var ogsaa Sverige, og Kristian opgav nu ethvert Forsøg paa at vinde det tilbage.

Kristians Pengesforlegenheder. Hans Keiser og Død.

Kristians Pengensød eller rettere de Skattepaalæg, som blev en Følge deraf, havde været den nærmeste Foranledning til Tabet af Sverige. Den samme Pengensød skilte ogsaa Norge af med de stotste Besiddelser. Kristians Datter Margrete blev nemlig i 1469 gift med den stotste Konge Jakob den tredje og skulde i Medgift have 60 000 Gylben (1 Gylb. svarende til 5 Lønder Rugs Værdi). Men Kristian kunde blot udrede Tredivtedelen deraf og satte saa Orknøerne og Shetlandsøerne i Pant for Resten. Han opgav desuden Norges Ret til Afgifterne af Sudeøerne og Man. Han paastod, at det norske Rigsraad havde givet sit Samtykke til Pantsættelsen, og det er meget muligt, skjønt det ikke er vist. Hvor tidt de følgende Konger i sin Haandsæstning end bandt sig til at indløse dem, saa blev det dog aldrig gjort, og Orknøerne og Shetlandsøerne

Det oldenborgske Horn.

kom aldrig tilbage til Norge. Margrete blev saaledes „en temmelig kostbar Prindsesse“ for vort Land, som dog alligevel ikke i Længden vilde kunne have fastholdt disse fjerne Besiddelser. Der manglede ellers ikke Forsøg fra senere norske-danske Konger at indløse Verne, men uden at de kronedes med Held. Og Skotten trængte mere og mere ind trods al Modstand fra Nordmændenes Side. I 1530 vilde Skotteløngen indsætte en Lehnsmænd, men Orkningerne reiste sig og slog Skotterne, hvis Fører og 500 Mand faldt. Men uden Støtte fra Moderlandet kunde Verne ikke i Længden værges sig mod Skotlænderne. Lehnsvæsenet blev indført, Bønderne mistede sin Odal og blev Fæstebønder, medens alt Jordgodsset kom i Hænderne paa nogle faa fremmede Stormænd. Almuen blev flaaet af Skatte; den nødtes til at opgive de gamle norske Love. Men sit Maal holdt de i lange Tider trofast paa; endnu for omkring 100 Aar var det ikke helt uddød.

Til Trods for de stadige Pengesforlegenheder kunde alligevel Kristian bortødsle store Summer paa unyttige Reiser. Den 8de Januar 1474 tiltraadte han med et stort Følge en Pilgrimsreise til Rom. Hans høie Skikkelse og statelige Væsen vakte stor Beundring, hvor han kom frem, og hans ødsle Gavmildhed indtog Hjerterne for ham. Paven sendte ham sine Kardinaler imøde og skænkede ham mange kostelige Gaver, bl. a. en Splint af Kristi Kors, en viet Gulbrose og lign. Til Gjengjæld gav Kristian Paven Silb, Tørffil og Hermelin, der var store Sjeldenheder i Rom, og lagde en Ydmyghed for Paven for Dagen, som i den Tid allerede begyndte at blive sjældnere mellem Fyrster. Han kyskede Pavens Tøffel og holdt Vadskovandsfadet for ham, ligesom han stod med blottet Hoved og vilde ikke tage Plads, førend Kardina-

lerne havde sat sig. Det eneste, som vakte en noget ringeagtende Forundring, var Kongens fuldstændige Ubejendtskab med Latin. Paen, fortælles det, skal have sagt om ham: „Et smukt Dyr, Skade, at det ikke kan tale“. Det eneste større Udbytte af Reisen var den pavelige Tilladelse — allerede før givet Eric af Pommern — til at oprette et Universitet i Rjōbenhavn. Det indviedes i 1479; men Kristian havde ikke Midler til at give det mere end 3 Lærere, saa det blev for det første kun et tarveligt Lærdomsæde, og de studerende vedblev, som før, at søge til fremmede Universiteter. — Neppe hjemkommen fra sin Romerfærd foretog Kristian en ny Reise til Kōln for at mægde mellem Keiseren og Karl den dristige af Burgund, men opnaaede intet uden atter at sætte en Mængde Penge overstyr.

Kongens Pengesforlegenheder bragte ham i Afhængighed af Hanseaterne, der havde Forbringere paa ham, som han ikke kunde fyldestgjøre. Han havde søgt at ophjælpe Hollændernes Handel paa Norge; men blev i 1469 nødt til at udstede en Forordning, som indskrænkede disses Fart paa Bergen til et eller to Skibe om Aaret. Han optog Sagen senere, men med samme Udfald. Ingen Rjōbmand, hverken bergensiske eller andre kunde tage det op med dem. Thi disse havde Lettelse, hvor hine havde Byrder. Tyskerne i Bergen var nemlig fri for al Ledingsafgift, Tiende og andre Skatter (som Ølstat og Vinstat) og slap med meget mindre Told end andre. Ingen andre end Tyskerne havde Lov til at handle paa Nordland og Finmarken. Til dem var derfor Nordlændingen nødt til at sælge sin Fisk for den Pris, som Tyskerne bød og mod de Varer, som disse gav i Bytte.

Kristian den første døde i Kjøbenhavn den 21de Mai 1481, 55 Aar gammel. Foruden Datteren Margrete havde han idetmindste fire Sønner; men de to ældste af disse, Knut og Olaf, den første kaldt efter Danmarks, den anden efter Norges Helgen, døde som smaa.

Kong Kristian den første's store Segl.

Hans.

Hans bliver Konge over de tre Riger.

Hans, født 1455, var, som vi har seet, allerede i Faderens levende Live valgt til hans Efterfølger i de tre forenede Riger; men fra Valg til Hylsning og Kroning var i de Dage ofte et langt Skridt, og i Norge stillede Erkebiskpen Gaute sig i Spidsen for Rigsstyrelsen og vilde ikke erkjende ham som Norges Konge. Men at vægre sig for en Forbindelse med Danmark var det samme som at nærme sig til Sverige; thi Norge havde, som paa vist, hverken Selvstændighedsfølelse eller Kraft til at staa paa egne Ben. Paa et Møde i Oslo 1ste Februar 1482 sluttede Norges Raad en Overenskomst med Sendebud fra det svenske, at begge Riger gjensidig skulde hjælpe hinanden til at hævde sin Frihed og ved det forestaaende Kongevalg intet foretage uden i Fællesskab. Ved samme Leilighed overgav det norske Rigsraad de svenske Sendebud en Række Klager over den for-

rige Regjering; Klager over Orknøernes og Shetlandsøernes Bantsættelse, over at Bisp Torleifs og Ridder Olaf Nilssons Drabsmænd var ladet ustraffede, over at Kronens Kirker og Len overdroges Udlændinger og lign. Klagemaal, som maatte afhjælpes, inden der udkaaredes en ny Konge. For at opnaa Enighed mellem Rigerne om Kongevalget, blev der aftalt Møde paa Møde; men Sten Sture vidste altid at indrette det saa, at enten undlod de svenske at komme eller ogsaa de norske, saa at der ikke kunde tages Beslutninger, og Afgjørelsen blev udsat. I Norge kom det ogsaa til Uroligheder; thi Befalingsmanden paa Baahus, Jørgen Larensøn, uden Tvivl en dansk Mand, vilde ikke erkjende det norske Rigsraads Myndighed og ikke overgive det Slottet. For at tvinge ham dertil udrustedes en Hær under Anførsel af Ridderen Jon Svalesøn Smør, som nylig var valgt til Rigsforstander. Men Jørgen Larensøn trodsede, og for Hjælpen, som Raadet begjærede og ventede i Sverige, fik det en Formaning til Forlig med Jørgen Larensøn, selv om han ikke overgav Slottet, og en Opfordring til at indfinde sig ved et Møde, der skulde sammentræde til Kongevalg i Halmstad Januar 1483. Et saadant Svar maatte virke temmelig afkølende og bortrydde Uviljen mod en Forening med Danmark. Det norske Rigsraad mødte ogsaa i Halmstad og tog den 1ste Februar Hans til Konge. Forinden maatte han understrive en Haandfæstning, der bl. a. stadfæstede Præstestabets gamle Rettigheder og forbød al Indblanding fra Kongens Side i Valget paa Bisper og andre Prælater. Kun adelige maatte optages i Rigets Raad, som hvert andet Aar skulde sammentaltes af Erkebiskopen til Overveielse af „Rigets Grinder“. At Rigets Raad opnaar som en Forret kun at sammentræde

hvert andet Aar, synes, som en svensk Historiker siger, at være „betydende for den norske aristokratiens ringe politiske interesse“. I Kongens Fravær skulde Regjeringen forestaaes af fire af

Kong Hans.

Rigets Raad, men i Almindelighed var han bunden til at opholde sig et Aar i hvert af sine Riger. Den 20de Juli 1483 blev han af Erkebiskop Gaute kronet i Nidaros til Norges Konge.

Ogsaa Sverige besluttede sig til at tiltræde Foreningen mellem Norge og Danmark, og Hans fik i August 1483 i

Ralmar Tilsagn om at blive tagen til Konge. Det blev for det første med Tilsagnet; thi Opfyldelsen deraf vidste Sten Sture fra Tid til anden at faa udfat; men Kong Hans fastholdt Kravet derpaa med stor Seighed, uden dog at lade sig forlede til at støtte det med andre Midler end Fredens. Han indfaa, at Tiden endnu ikke var kommet til at bruge Vaabenmagt; han vilde derfor rolig vente og oppebie et gunstigt Dieblit. Han maatte vente længe, i 14 samfulde Aar. Da endelig lysnede hans Udsigter.

I Sverige havde nemlig Sten Sture faaet mange Modstandere, som vilde være ham kvit som Rigsforstander og arbeide for Kong Hans. Sveriges mægtigste Mænd var mellem dem, og Rigsraadet opfagde ham som Rigsforstander (Marts 1497). Men Almuen stod paa hans Side, og i Tilfald til den optog han Kampen. Hans Modstandere henvendte sig til Kong Hans om Hjælp, og denne var villig. Han gjorde store Udrustninger. Krigen begyndte paa den svenske-norske Grændse. En norsk Hær kringatte det faste Elfsborg, som dog forsvarede sig med stor Haardnakkethed. Hovedhæren — den største Danmark i lange Tider havde bragt paa Venene — faldt, 30 000 Mand stærk, ind i Sverige og slog ved Stækeborg Sten Sture, som maatte indeslutte sig i Stockholm. En stor Hær af Dalekarle ilede ham imidlertid til Undsætning; men de danske, som havde leiret sig paa Brunkeberg, rykkede dem imøde og efter en blodig Kamp blev Bønderne slaaede. Med deres Faner — som efter den svenske Beretning skal være tagne af Danskerne — rykkede disse mod Stockholm. Listen lyste. Sten Sture, som kjendte Fanerne, troede, at det var den ventede Undsætning og rykkede dem imøde. Forsent opdagede han sin Feiltagelse. Forvirringen,

som opstod, afløstes af en vild Flugt, som endte med et frygteligt Mandefald. Sten Sture selv svævede i største Fare og havde kun sin raske Hest at takke for sin Frelse. Samme Dag faldt Elfsborg og kort efter overgav ogsaa Stockholm sig. Den 25de November hylledes Hans paa Stockholms Raadhus, og Dagen efter blev han kronet i Storkirken. Ved Mildhed søgte han at vinde Svenskerne; Sten Sture gav han saaledes store Forleninger og gjorde ham til Rigets Hovmester. Sverige syntes sikret ham og ogsaa hans Æt; thi Rigsraadet samtykkede i, at Sønnen Kristian skulde være Konge efter ham, og den 29de Mai 1499 blev denne paa Stockholms Raadhusstov valgt til Sveriges Tronfølger.

Nederlaget i Ditmarsken og Følgerne deraf.

Frugterne af sine svenske Seire skulde imidlertid Kong Hans forspilde ved et knusende Nederlag paa en anden Kant. Ditmarsken, den smale Landstrimmel mellem Holsten og Vesterhavet, var af Keiseren skænket til Kristian I. Men de fjætte, fribaarne Marsskønder vilde ikke bøje Natten under noget Kongeaag; Friheden var dem kjær som Livet. Da Kong Hans paa et Møde i Rendsborg krævede Skat af dem og Ret til at bygge 3 Borge i deres Lande, svarede de: „Det sker aldrig i Evighed, før vover vi Hals og Gods“. Saa samlede Kongen og hans Broder Hertug Fredrik Tropper. En Hær paa ca. 15 000 Mand bragtes paa Venene, saa godt som alle Tyssere, og mellem dem den frygtelige sachsiske Garde, der var Leietropper, førte af Junker Slentz. En saadan Hær maatte synes blot ved sin Mængde at kunne knuse de faatallige Bønder, og Junker Slentz fandt

den ogsaa meget for stor; „er Ditmarffen da lænket til Himme-
len?“ spurgte han haanende. Ingen drømte om Fare; de holfstenfte
Herrer var pyntede som til Bryllup, mange med Guldkjæder
over Bryst og Skuldre istedetfor Harnist og rigelig forsynede
med Penge for strax at kunne kjøbe, hvad Hærfang de ønskede.
Til at bringe dette bort blev der ført ikke mindre end 3000
Trosvoagne med.

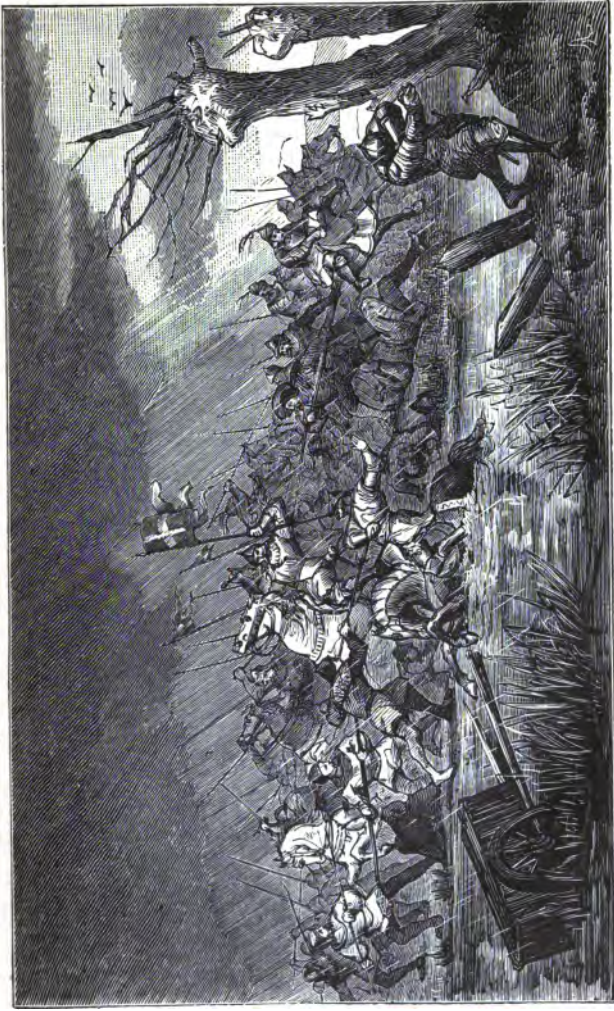
Den 11te Februar 1500 rykkede Hæren ind i Ditmar-
ffen og tog med Lethed Landsbyen Meldorp. De stod nu
midt i Landet. De hjætte Bønder tabte dog ikke Modet
og opflammedes af deres Kvinder, som ikke vilde høre om
andet end Kamp paa Liv og Død. „Gud hjælper det
Folk, som hjælper sig selv, og for Fædrelandet er det en evig
Være at dø.“ De var heldige nok at faa Kundskab om Fien-
dens Krigsplan og lagde derefter sin. Henved 500 Mand
stærkt, førte af Wolf Sjebrand, satte de sig fast paa en Jord-
haug Dufentdüwelswarf paa Weien mellem Hemmingsted og
Heide. De førte op nogle Kanoner, og i denne Stilling
ventede de Fienden.

Den 17de Februar rykkede Kong Hans frem. Ulykkelig-
vis slog det om til Løveir og Regn, som en Nordveststorm
drev de fremrykkende i Ansigtet. Hæren pressedes sammen
paa den smale Landevei, som var luftet med brede Grøfter
og høie Diger og i en saa opløst Tilstand, at Hestene sank i
til Knæerne. Karlene vadede i Søle til over Anklerne. Uli-
gevel fortsatte de Fremrykningen, medens Feltraabet lød:
„Bogt dig, Bonde, for nu kommer Garden“. Fremrykningens
Banfælgeligheder vogte dog med hvert Øieblik, Stormen øgede paa,
og Regnen styrte ned i Strømme. Med engang fik de Die paa
Fienden, og i det samme begyndte Kanonerne paa Haugen at

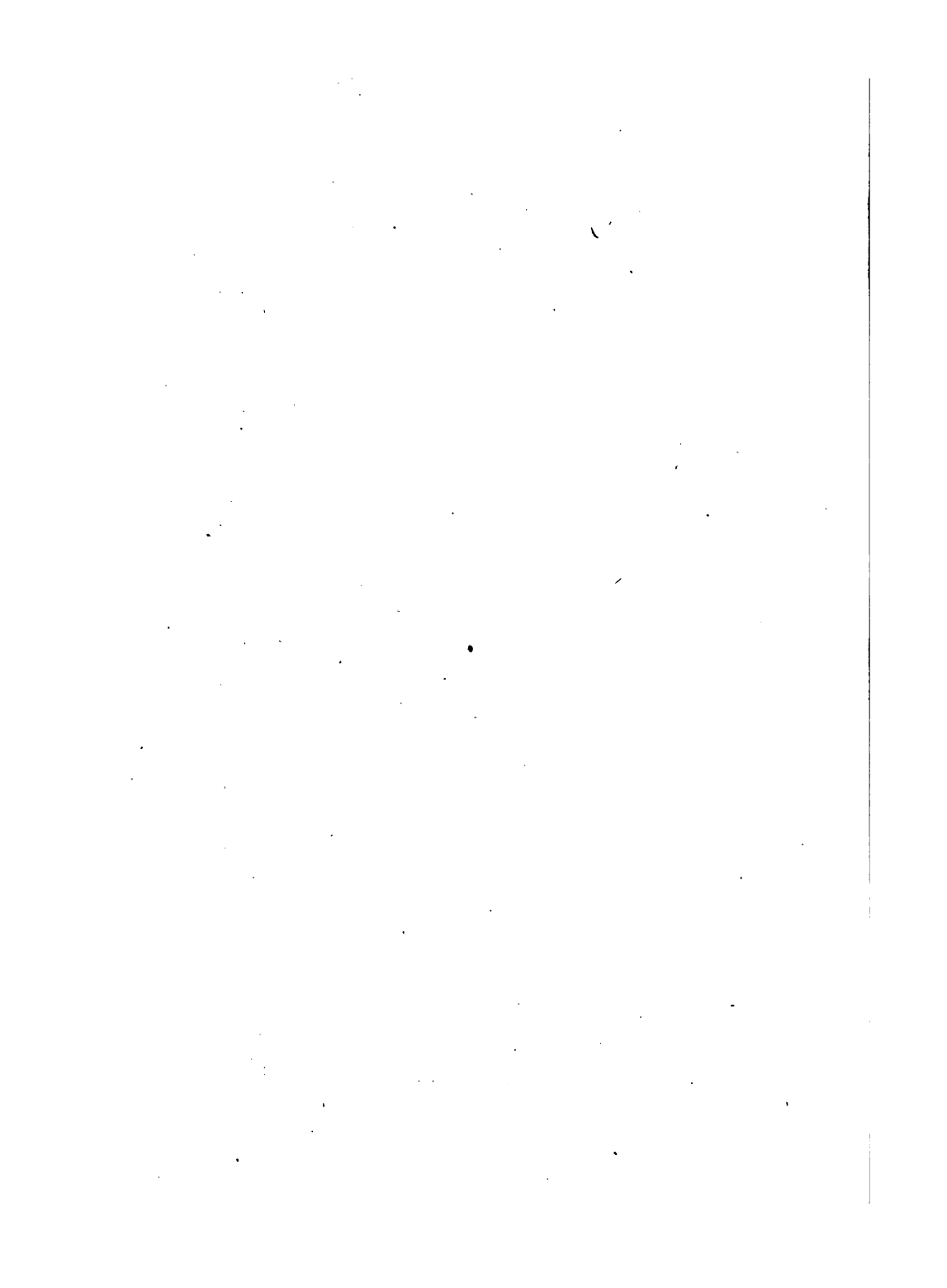
spille. I de sammenstuede Masser pløiede Kuglerne frygtelige Furer; thi næsten ikke et Skud gif feil. Nu styrkede Bønderne frem under Feltraabet: „Bogt dig Garde, for nu kommer Bonden“, blev rigtignok to Gange drevne tilbage, men kom tredie Gang igjen og dennegang understøttet af Vesterhavet selv, som gjennem de gjennemskaarne Diger væltede sine Bølger over Landet. De brusende Bølge, Stormens Drøn og Kanonerens Lørden kunde forfærde den modigste, og Kongehæren grebes af Forvirring og sandsesløs Stræk. Al Modstand blev opgiven; den eneste Tanke var Flugt. Men Trosvognene stængte Tilbageveien og dermed Udsigten til Frelse. Bønderne, der kjendte hver Flet, som kunde yde Jodfæste, sprang omkring paa sine lange Stokke og udbredte Død og Undergang. Hvad der ikke faldt for deres Sværd, blev opslugt af de skummende Bølge.

De færreste reddede sig ved Flugt; mellem dem var Kongen og Hertugen. Junker Slentz derimod og en Mængde Adelsmænd tilfattede Livet. Bønderne gjorde et uhyre Bytte; Kong Hans alene regnede sit Tab til over 200 000 Gyl-den. Ogsaa Danebrog, Dansternes Banner i snart tre hundrede Aar, blev Hærfang, og det kom aldrig tilbage.

Rygtet om Kong Hans's Nederlag i Ditmarsken gif som „et Jordstælv“ gjennem hele Norden. I Sverige begyndte hans Magt allerede at rokkes. En Reise, Kongen gjorde derhen (Januar 1501), afvendte vel for Diebliffet Uveiret; men da Sten Stures Udsending ved Pavehoffet, Heming Gad, kom tilbage, traf det atter op. Heming Gad nærede nemlig et glødende Had til alt, hvad der hed dansk, og hans store Klogskab, ildfulde Betsalenhed og ubøielige Vilje gjorde ham til en overmaade farlig Modstander. Idelig

Slaget ved Hemmingstedt (Ditmarskerlaget).

og altid holdt han sine Landsmænd Ditmarskernes Iyfsende Seierskamp for Die. „Den Gud“, sagde han, „som havde reddet 7 Kirkefogne fra Dansternes Overmagt, kunde ogsaa frelse et helt Kongerige“.

Hans utrættelige Iver skyldtes det, at Sten Sture blev forligt med sin Slægtning, Svante Sture, som hidtil havde været hans Dødsfiende, og nu brød Oprøret ud. Det havde rivende Fremgang; Slot paa Slot overgav sig, og Sten Sture blev atter valgt til Rigsforstander. Kong Hans var ved Oprørets Udbrud vendt tilbage til Danmark for at hente Tropper; men efterlod i Stockholm sin Dronning Kristina, som skulde holde Byen, til han kom igjen. I denne Kvinde, der var saa blød, at hun græd, naar hun ikke kunde komme til at høre Messe“, boede der en Heltejæl, og som en Helt værge hun først Byen, og da den havde overgivet sig, Slottet, trodsede baade Fiendens Sværd og Hungerens og afflog, selv da hun kun havde 70 Mand ilive af 1000, en Storm af Svenskerne. Først efter 7 Maanedes Beleiring overgav hun Slottet og drog ud med sine sidste trofaste, hvoriblandt der neppe var ti, som kunde bære Vaaben. Hun skulde beholde sin Frihed; men maatte alligevel i halvandet Aar sulte i Fangenskab, hvori hun tidt savnede det nødvendigeste; først i November 1503 blev hun ved Mægling af Paven og Lybækkerne løsladt.

Tre Dage efter Overgivelsen af Stockholm kom Kong Hans, der indledede med Sten Sture Underhandlinger, som dog ikke førte til noget. Sten Stures Død i December 1503 gjorde ingen Forandring i Stillingen; thi Svenskerne valgte strax Svante Sture til Rigsforstander. Fredsunderhandlingerne fortsattes og førte endelig i Mai 1504 til en Baa-

benstilstand, inden hvis Udløb alle tre Rigers Raad skulde samles i Kalmar og samraade om endelig Fred.

Uroligheder i Norge.

I Norge havde der længe været Misnøie med Kong Hans. I 1486 foretager denne endogsaa store Rustninger for at gjøre et Tog herop, uden at vi kjender de Forhold, som har fremkaldt dette. Vi ved kun, at Kongen om Sommeren var i Norge og maa antage, at Striden blev jevnet i Mindelighed. Misnøiens Kilder var dermed ikke tilstoppede og kunde ikke blive det, saalænge Folket maatte undvære en øverste Regjering i Landet selv. Kongens Retfind og gode Vilje hjalp dem kun lidet; thi han var langt borte, saa Almue overlodes til deres Lensmænd og deres Fogders Vilkaarlighed. Og disse kunde være rene Plageaander. Ildet omtalt var især Fogden Lasse Skjold paa Romerike. Et Par Træk af hans Færd kan oplyse, hvorlangt Fogder paa den Tid turde gaa. En Mand, som vilde betale sin Skat, drev han til med sin Stridshammer, saa han styrtebe, og i Svalen gav han ham atter to Slag, idet han sagde: „Du skal faa tre styrtebe Djævl; jeg skal sætte mit Sværd igjennem dig, hvor jeg helst kan finde dig“. En anden drev han ud i en Strøm, saa at han nær havde tilsat Livet. En tredie, som sov en Kus ud, tog han op og slog ham saa voldsomt mod Gulvet, at han laa længe som livløs. Alt taalte imidlertid ikke Almue; blev deres Øvrigheds personer for nærgaaende, slog de dem uden videre ihjel. Den Skjæbne fik Lasse Skjold og samme baade Lagmand og Foged i Viken, og i 1497 blev

endogsaa en Rigsraad myrdet af Bønderne paa Thinget i Søndmøre.

Der fattedes altsaa ikke de norske Bønder paa Stridbarhed, men den Aand, som kunde bruge den i høiere Formaals Tjeneste. Som det hele Folk manglede de Sands for Fædrelandet og dets Selvtændighed og danner i denne Henseende en sørgelig Modsatning til det svenske Folk og de svenske Bønder.

Der fandtes heller ikke Mænd, der kunde løfte deres Syn og able deres Kamp. Et selvtændigt Norge, jevnbyrdigt ved Siden af Naborigerne, ofrede ingen en alvorlig Tanke, end sig da en alvorlig Strid. Der var et danskfindet Parti og et svenskfindet; men et egentlig norsk Parti fandtes der ikke. I Spidsen for de danskfindede stod Henrik Krummedike, en Søn af den førnævnte Hartvig Krummedike og sin Fader lig i Træfthed, Boldsomhed og Tapperhed. Han havde ogsaa taget i Arv sin Slægts Hab; og Gjenstanden derfor var Alf Knutsøns Søn, Knut Alfsson, som gav det igjen med Rentens Rente. Knut Alfsson var uforfærdet og driftig, men derhos hidsig og fremfusende, brugte store Ord, men manglede ganske den Kløgt og beregnende Snuhed, som udmærkede hans Modstander. Begge var for Resten umaadelig rige, og begge indehavde vigtige Stillinger; Henrik var Høvedsmand paa Baahus, medens Knut Alfsson befalede paa Akerhus.

Begge Høvdinger havde samvirket ved Elfsborg Beleiring og Indtagelse (se S. 64) men det blev ogsaa sidste Gang. Kort efter udbrød der Uroligheder mellem Bønderne i det Len, som hørte under Knut Alfsson, og det var Lasse Skjolds Drab, som gav Løsenet dertil. Budhævlen sendtes omkring fra Gaard til Gaard; den var kun en Gren brændt i den ene

Ende og kroget i den anden, men alle forstod dens stumme Tale, som truede enhver, der ikke vilde følge Opraabet, at faa sin Gaard brændt af og sig selv hængt. Urolighederne tog ogsaa et saadant Omfang, at Knut Alfsson mistvilede om med egne Kræfter at faa dem dæmpe og bad Henrik Krummedike om Hjælp. Intet tyder paa, at han fit den; dertil var ogsaa Forholdet mellem begge for spændt. Alligevel blev Urolighederne uden Vanskelighed dæmpe. Bondebevægelsen, som ikke havde nogen dybere Grund, var langt mindre farlig, end den saa ud til. I Begyndelsen af 1498 strømmer Bønderne sammen paa Alters Thing; men da Knut Alfsson spurgte dem, hvorfor de var kommet sammen, og om de havde noget at klage over ham og hans Tjenere, svarede Bønderne, at de vidste ikke, hvad Thingbudet gjaldt og havde intet at klage over Knut Alfsson og hans Tjenere, naar disse vilde holde dem ved Norges Lov. Knut gav gode Løfter og Bønderne gik fra hverandre. Endnu var der dog Gjæring, og Bønderne indgik endogsaa med Klagemaal til Kongen over Fogdernes Styre. Ved Aarets Udgang var dog al Bevægelse kvælt og Dom falden over Drabene paa de kongelige Embedsmænd.

Knut Alfsson og Henrik Krummedike.

Knut Alfsson og Henrik Krummedike havde hidtil været Kongens betroede Mænd; men fra nu af vendte den kongelige Gunst sig fra Knut Alfsson. Han havde mistet Kongens Tillid; snart mistede han ogsaa sit Len, som Kongen bortgav til den danske Adelsmand Peder Gris. Da vendte Knut sig til Sverige, hvorfra hans Slægt paa fædrene Side, som

før sagt, nedstammede, og hvor han eiede betydelige Godser. Han sluttede sig her nøie til de misfornøiede og var den ivrigste af de ivrige. Rejsningen i Sverige vilde han ogsaa forplante til Norge, og i 1501 ryttede han over Grændsen med en Hær. Han for frem med stor Haardhed, plyndrede, brændte og slog ihjel. Hans Fremgang blev dog ikke af Varighed; de Befalingsmænd, der var Kong Hans tro, samlede Folk og drev Knut tilbage til Sverige.

Men Knut kom igjen med større Krigsmagt og — for en Tid — med bedre Lykke. Thi det svenske Parti var voget i Landet. Befalingsmanden paa Elfsborg, Erik Gyldestjerne, en dansk Adelsmand, hvis Søster var Knut Alfssøns Hustru, var gaaet over dertil; til Partiet hørte ogsaa Nils Ragvaldsson, Befalingsmanden paa Olafsborg i det nordlige Viken. Knut havde derfor stor Tilslutning og rlvende Fremgang. Akerhus faldt, Tunsberg, Marstrand og Sarpsborg fulgte efter, og Henrik Krummedike maatte indeslutte sig paa Baahus. Udsigterne var mørke for Kong Hans og hans Herredømme i Norge, og skulde ikke Landet gaa tabt, maatte der sendes Tropper. Selv kunde Kongen ikke drage herop, da Rejsningen i Sverige krævede hans Nærværelse der. Men hans ældste Søn Kristian var 21 Aar og eiede Egenstaber, som gav Haab om, at han var Manden i disse vanskelige Forhold. Han reiste op og skuffede heller ikke de Forhaabninger, som fattedes til ham. Baahus blev reddet; derpaa lagde han sig for Elfsborg. Erik Gyldestjerne overgav Slottet efter nogle faa Dages Indeslutning og betingede sig kun fri Udgang. Da han senere kom til den svenske Leir, blev han myrdet af de forbitrede Soldater, uagtet hans Benner søgte at dække ham med deres Legemer. Budstabet om denne stamme-

lige Obergivelse kom samme Aften til den svenske Hær, der stod et Par Mile fra Fæstningen under Knut Alfsson og hans svenske Vaabenbroder, Lensmanden over Vester-götland, Aake Johansson. Budstabet vakte stor Harm og Bedrøvelse, men ogsaa en fast Beslutning paa at tage det tabte tilbage. Saasnart Natten brød frem, ilede Aake Johansson afsted med Rytteriet. I Morgendæmringen kom han til den danske Leir, som laa aaben; thi Bagterne havde undladt at drage paa Post. Men Aake brød ikke strax ind, han standsede og hørte Hornblæseren at blæse til Allarm. En saadan Befaling under saadanne Omstændigheder var denne en Gaade, og han nøiede med at adlyde. Men hans glæve Herre løftede truende Sværdet: „Blæs strax!“, raabte han, „det sømmer sig ikke at overfalde en Kongesøn sovende“. Svenden blæste, og Aake styrtede ind i Leiren. Forvirringen, som opstod, var grændseløs; hver Krigsmand, som søvndrukken tumlede frem, nedhuggedes, og Flugt blev i Fæstningen alles Løsen. Alt syntes tabt; men omkring Fanen, som Fanebæreren havde plantet midt i Leiren, begyndte Danskerne at samle sig, og da Kristian, som havde sovet paa Slottet, kom til, blev Ordenen gjenoprettet. Nu blev det Svenskerne, der havde spredt sig omkring i Leiren, der traf det korteste Straa. Aake Johansson maatte kæmpe og trække sig tilbage ud af Leiren. I dette Dieblit naaede det svenske Fodfolk frem, og en haardnakket Kamp paafulgte. Men Danskerne hentede Skyts fra sine Skibe, og Kanonilden blev tilsidst Svenskerne for stærk; de vendte Ryg og flygtede.

Kristian nyttede med Hasthed sin Seir, saldt endogsaa ind i Vester-götland, hvor ogsaa Lykken i Begyndelsen fulgte. Men da der udbrød Rytteri mellem hans Tropper, maatte han vende tilbage til Halland og gif derfra til Kjøbenhavn,

idet han overlod til Henrik Krummedike at fuldende, hvad han saa godt havde begyndt. Denne gik mod Lønsberg, som blev indtagen, og derpaa mod Akerhus. Knut Alfsson ilede Fæstningen til Undsætning; men da han tvivlede paa Vaabenlykken, vilde han prøve Underhandlinger. Med frit Leide gik han ombord paa sin Fjendes Skib. Istedetsfor at underhandle røg de op i Trætte; det ene Ord tog det andet. Trætten blev Kamp, som endte med, at Knut Alfsson blev nedhugget (18de August 1502). For at dække over sin Udaad lod Henrik Krummedike sin Sag paakjende af Oslo og Tunsbergs Lagmænd, der, omgivne af hans Krigere, bømte Drabsmændene til at være sagesløse, da Knut i flere Stykker skulde have brudt sin Leide. Denne Dom rettede dog ikke paa Henrik Krummedikes Sag, der vakte megen Harm og i Længden gjorde ham umulig i Norge. Den dræbtes Onke, Mette Iversdatter, som senere ægtede Svante Nilsfon Sture, reisste Almuen mod Dunsterne, fik en Haandskrækning fra Sverige og støttedes af Nils Ragnvaldsfon, der atter traadte frem. Henrik Krummedike, som intet kunde udrette, blev kaldt tilbage og afløstes af Svogeren Otto Rud. For Diebliffet blev der No, der kun kort blev afbrudt ved et Indfald, som Svante Sture i 1503 gjorde i Norge, og det gik ikke med det Opraad til Opstand som han Aaret efter lod udgaa til Nordmændene. Den før nævnte Vaabenstilstand i Mai 1504 bragte Vaabnene til at hvile. Men ikke længe. Nils Ragnvaldsfon, som var gjort til Lensmand i Dalaland, gjorde fra sit Tilholdssted, Olafsborg, idelige Indfald i de tilgrænsende Landstaber. For at sætte en Stopper for dette Uvæsen besluttede Otto Rud at tage Tyren ved Hornene, opsoge Nils i hans egen Borg. Det var imidlertid ingen let Sag. Borgen, overalt

omgivet af høie, stærke Mure, laa paa en Klippe, der brat som en Bæg gik ned i Sjøen Bullaren og kun paa den nordlige Side var nogenlunde tilgjængelig. Skulde den kunne tages, maatte det ske ved OVERRUMPLING; Otto Rud besluttede sig dertil og lagde sin Plan. Juleaften 1504 drog han afsted med sine Folk. I hvide Skjorter for ikke at skjælnes fra Sneen listede de sig stilt og ad affides Stier mod Vorgen. Uden at opdages naaede de Bullaren, som var tilfrossen. Her ventede de i Skjul paa den beleilige Stund. Ved Midnat gik de over Ijen, klavrede op paa Klippen, og ved Hjælp af Stiger, som de førte med sig, steg de over Muren. Den var ubevogtet og uden at nogen drømte om Fiende og Fare, stod Otto Rud med sine Svende i Vorgestuen. Her var hele Besætningen samlet om Juleøllet; øre og fortumlede var de libet skiftede til at gjøre Modstand. De blev ogsaa i en Haandvending overmandede; kun Nils Ragnvaldsjon slap op i et Taarn, hvor han med Sværdhug og Stenkast værgede sig til næste Dag, da han for Træthed ikke orkede længere og maatte give sig. Han nævnes ikke senere i Historien, men i Egnen om Bullaren lever endnu Mindet om „Julen paa Olafsborg“.

Prins Kristian sendes atter til Norge. Bøndereisningen.

Et Dieblis var det nu No i Norge, men det var at forudsæ, at den ikke vilde vare længe; dertil var der for mange Gmner til Strid. Det svenske Parti var ikke tilintetgjort med sin Fører, og Almuen dulgte kun daarligt sin Misnøie med Fogderne og de Byrder, som de satte i Forbindelse med dem. Anut Alfsons Drab havde næret den almindelige Ubilje, og

Udsendinger fra Svante Sture pustede til Misnøien. Denne var egnet til at indgøde Bekymring, og Kong Hans, som selv ikke kunde komme afsted, sendte 1506 igjen sin Søn Prins Kristian, udrustet med kongelig Magt, til Norge. Med Indsigt og Kraft greb han ind i Rigsstyrelsen. Han søgte at ophjælpe

Dyveke.

Vandets Handel, og det første Skridt dertil maatte være at trænge Hansfestæderne tilbage. Med dette for Die indrømmede han Kjøbmænd fra Amsterdam Lov til at handle i Bergen og hele Norge. I Tilfælde af, at nogen af dem døde i Norge, sikrede han deres Arvinger Ret til deres Esterladenskaber, og deres Stibrudne Bestyttelse mod Vold og Forurettelse fra Befolkningen

I Bergen traf han ogsaa først sammen med hende, som er bleven kjendt under Navn af Dyveke. Hendes Moder, Sigbrit, var en Hollænderinde, som blev Gjæstgiver i Bergen.

Kristian blev forelsket i den unge Pige og tog hende til Frille. Moderen fik stor Indflydelse hos Kongesønnen, da hun eiede Kundskaber og en Klogskab, som var sjelden.

To Aar efter, i 1509, traf han Bestemmelser, der til Fordel for Bergens Borgere ligefrem indskrænkede de tyffes Handel, tillod saaledes disse først da at kjøbe af Bønder og

udenbysboende, naar Borgerne havde kjøbt, hvad de ønskede. De store Forrettigheder, som Kostoderne til Borgernes Stade havde opnaaet i Oslo, blev i 1508 ophævede af Kristian, der kun i det Tilfælde gav dem Rettigheder som de indfødte, naar de nedsatte sig fast i Byen og delte dens Byrder. Som Kristian ved disse Leiligheder tog sig af Borgerne og virkede for deres Sag, saaledes stillede han sig gjennem hele sin Regjering altid mere afgjort paa deres Side. Han, som følte sig tiltrukken af Tidens bedste Tanker, maatte drages til den Stand, der mere end nogen anden bar disse Tanker og ved dem vogte i Dygtighed og Anseelse. Og Borgerne forstod paa sin Side ogsaa, at Kristian hørte dem til, og de omfattede ham med en Kjærlighed, der aldrig trættes. Allerede paa dette Tidspunkt maa de have sluttet sig til ham med Varme, og „i Oslo og Bergen er vist tæmt mangt godt Krus Øl paa den unge Herres Velgaaende“.

Men uagtet det saaledes lykkedes Kristian at knytte Borgerne til sig, saa var derimod ikke dette Tilfælde med Bønderne. Mellem dem gjærede Misnøien fremdeles og vogte, da Kristian saa sig nødt til at forhøre de allerede før saa trykkende Afgifter. Især var den stor paa Hedemarken, hvor der nylig var ansat en Foged, der var en af Tidens værste Bondeplagere. Misnøien slog ud i Handling, Bønderne reiste sig (Nytaar 1508). En Foged slog de ihjel, en anden jog de paa Flugt. De førtes af Herlog Høfvudsat, som ellers ikke kjendes, og som ikke synes at have været nogen ætstor Mand. Aldrig saasnart fik Kristian Tidende om Dyrøret, før han med de Folk, han havde om sig, drog mod Bønderne. Disse satte sig til Modværge. De huggede Braater i den Stog, de mente, han vilde igjennem, og lagde sig i Baghold bag disse. Men Kri-

istian omgitt Braaterne og gik paa Bønderne i aaben Mark. Der blev Kamp og det en haardnattet; Herlog faldt og med ham flere af hans bedste Folk; Bønderne veg, og mange af dem toges til Fange. Dermed var Opstanden kvast paa denne Kant, men i Telemarken reiste saa Bønderne sig, dog ogsaa her maatte de falde tilføde. I Solør og det østlige Hedemarken kom det om Vaaren samme Aar til en Bøndereisning, som, skjønt støttet fra Sverige, hverken havde Dykke eller Livskraft.

Oprørerne blev straffede med Strengthed; de mest styldige blev henrettede. Deres Hoveder blev slaaet op paa Bæle; i Midten Herlog Høfudsats, der var paasat en Jernkrone.

Medens Anden i Sverige var sliq, at den Gang paa Gang i en lang Aarrække kunde reise Folket til Kamp mod Danstjerne og samle det om Førere som Sturerne, saa magtede den i Norge kun at vælte en enkelt Opstand eller rettere Opløb her og der, derimod ikke at skabe en eneste Høvding, der kunde samle Folket om sig. Abelen synes i de omtalte Bøndereisninger at have holdt sig ganske udenfor; den førte en henvisnende Tilværelse uden Rald eller Kraft til at gribe ind i Begivenhederne. Af fremtrædende Mænd var det alene Bisshop Karl af Hamar, som synes at have støttet Reisningen. Bispen var en Fæmte af Fødsel og havde megen Slægt i Sverige. Under Herlog Høfudsats Opstand var han mistænkt for at have traadt i Forbindelse med de svenske og støttet Oprørerne, og under Forhøret, som afholdtes over disse, forsitrede de, at han havde været Hovedmanden. For at sætte ham ude af Stand til at volde flere Uroligheder, besluttede Kristian at fikre sig hans Person. Da han imidlertid sad paa sin stærkt befæstede Bispegaard, som han i Tilfælde kunde overgive til Svenskerne, var det ikke raadeligt at

bruge Magt. Kristian valgte derfor en anden Fremgangsmaade. I de venligste Udtryk indbød han Bispen til sig, idet han foregav, at han behøvede hans Raad og Hjælp. Biskopen gik i Snaren. Paa Reisen mærkede han imidlertid Uraad og prøvede at flygte, men blev greben og ført til Akerhus. Med de Mænd, han havde hos sig, drog saa Kristian til Hamar. Han kom netop den Dag, da Besætningen paa Bispegaarden ventede sin Herre tilbage. I flyvende Fart og med spændt Bue sprængte Kristian mod Gaarden, idet han raabte, at de skulde lufte op for ham og Bispen; thi Svenskerne var dem i Hælene. Besætningen luffede op og Kristian var Herre paa Slottet (Febr. 1508).

Det var Banzgjerning at forgribe sig paa en Biskop, men Paverne vilde nødvendig paa den Tid være ubehagelige imod en Konge. Kristian fik derfor beholde sin Fange, som senere blev flyttet fra Akerhus til Baahus. Herfra prøvede han at flygte. Af sine Lagener og Linned gjorde han Liner, ved hvis Hjælp han en Nat søgte at fire sig ned af Fæstningsmuren. Men Linerne brast, og han styrtede fra en betydelig Høide til Jorden og brækkede sit ene Ben. Møjsommeligt slæbte han sig bort til et hult Træ og skjulte sig der. Om Morgenen blev Flugten opdaget og Efterforskning gjort. Ved Hjælp af Jagthunde fandt man med Lethed den ulukkelige Gjemmested. Fra nu af blev han strengere bevogtet; paa det femte Aar sad han indesluttet, da skulde han overgives til den nye Erkebisp, *Crit Walkendorf*, men døde paa Reisen til Nidaros.

Crit Walkendorf var en dansk Adelsmand, der havde været Kristians Kantfjer, og som nu ved Prinsens Indflydelse ophøiedes til Erkebisp. Han var en Mand af store Evner, retskaffen Karakter og megen Virkelyst. Han arbejdede saale-

des for Bjergværksdriftens Opkomst og søgte paany at finde Veien til Grønland. Ogsaa sit Embede tog han sig af med stor Nidhærhed. Norge kunde saaledes let have faaet en daarligere Erkebiskop end Erik Walkendorf. Han var ellers ikke den eneste danske Mand, som Kristian trængte ind i norske Embeder. Ogsaa Bispen i Oslo, Anders Mus var en danske, og Høvedsmændene baade paa Akerhus og Baahus ligesaa. Dybt sunkne, som Nordmændene var, eiede de dog faavidt Selvstændighedsfølelse, at de knurrede over denne Indtrængen af fremmede i Landets Embeder, men at reise nogen alvorlig Modstand herimod, dertil var Afmattelsen for stor og deres Følelse for Folkets Ære for liden.

**Fredsforhandlinger, Fred og Fornælsen af Krigen. Fredslutning o
Kong Hans's Død.**

Et Fredsmøde, som var aftalt i Kalmar, kom ikke til at svare til sit Navn; Svante Sture indsendt sig ikke og fik en Dom paa sig for Majestætsforbrydelse — hvad han ellers ikke behøvede at tage sig nær, da Kong Hans ikke havde Magt til at iværksætte Dommen. Men Freden var længere borte end nogensinde, og det var kun et Lids spørgsmaal, naar Krigen vilde bryde ud. Ogsaa med Lybel kom det til Ufred. Kong Hans, som aldrig havde været Ven af Hansfejderne, vilde forbyde dem under Krigen med Sverige at handle paa dette Land, og da Byen nægtede at efterkomme Forbundet, blev dens Stibe opbragte af danske Krydsere. Et Forlig kom vistnok istand, men blev ikke holdt, og ved en senere Sammenkomst af de stridende Parter i 1507 bandt de tykke sig til ikke at handle med Svenskerne, førend de var vendte tilbage til

Lybighed mod Kongen. Dertil var det imidlertid lange Udsigter. Allerede i 1506 havde Svenskerne atter grebet til Vaaben mod de danske, og Lykken havde tilsmilet dem, men de danske, som herskede paa Havet, spærrede de svenske Kyster, saa Tilførslen blev knap, og Folket led Savn. Modet sank, Fredsrøsterne, som aldrig ganske var forstummet, lød stedse lydeligere; og selv Svante Sture og Heming Gad lod sig høre saavidt, at de indledede Underhandlinger. Længe førte disse ikke til noget; først i 1509 sluttedes i Kjøbenhavn en Fred, hvorved Kong Hans aarlig fik udbetalt en Pengesum, indtil Svenskerne besluttede sig til at tage ham eller hans Søn til Konge, desuden beholdt han et Par Besiddelser i Sverige, som maatte love i Tilfælde af Krig mellem Danmark og Lybkerne at lukke sine Havne for disse.

Forpligtelsen, som Lybkerne i 1507 havde indgaaet, at afbryde Handelen med Sverige, indtil dette Land havde underkastet sig Kong Hans, greb saa ødelæggende ind i deres Næring, at Freden var neppe sluttet, før den ogsaa var brudt. Men det drog ud med Krigserklæringen, som først kom 1510. Lybek opbød alle sine Kræfter; det havde en Følelse af, at Handelens store Strøm vilde bryde sig et nyt Leie, som ikke vilde berøre Byen. Det kjæmpede for sin Tilværelse, og „dette er den dybere Grund til Lybeks tre blodige Krige imod Kong Hans, Kristian den anden og Kristian den tredje“.

Dets Flaader herjede paa de danske Kyster, mer udrettede lidet. Svante Sture og den altid utrættelige Heming Gad fandt imidlertid Tidspunktet beleiligt til at optage Krigen med Kong Hans og i Forening med Lybek gjorde de paa de fiendtlige Kyster stort Bytte; Kalmar og Borgholm, de danskes sidste Besiddelser i Sverige, blev ogsaa tagne; men ellers

tabte baade de og Lyfterne mere, end de vandt. Fra Norge faldt Prins Kristian i Januar 1511 med en Hær ind i Vester-gøtland. Ingen gjorde ham Modstand; Krigsmagten kunde ikke; den var for svag, og Bønderne vilde ikke; de var lede og kjede af Krigen. Kristian havde ellers for liden Styrke til at vove sig dybt ind i Landet; men hans Tog havde dog tilstrækkelig lagt for Dagen, at det faldt Rigsforstanderen vanskeligt at værgе sit Land, og mellem hans Landsmænd vakt en Misnøie, der end yderligere undergravede hans Magt.

I dette Aar 1511 skulde de danske og Lybekerne for Alvor prøve sin Styrke til Sjø. Kong Hans havde gjort store Rustninger. Han havde bygget Skibe hjemme og indkjøbt udenlands, og da han var færdig, kunde han lade en Flaade paa 20 Skibe stikke i Sjøen. Enkelte af disse var meget store; naar „Engelen“ seilede frem mellem de andre, saa den ud, siger den lybste Krønike, som en Høne mellem sine Kyllinger. Anførselen fik den bjærve Jens Holgersøn Ulfstand, og under ham førte Sjøhelten Søren Norby Befalingen. Ogsaa Lybek havde anstrengt sig til det yderste. Det havde lidt svære Tab i Krigen; men bragte dog ved Anspændelse af alle Kræfter 18 dygtige Krigsskibe i Sjøen. Ved Bornholm stødte de den 9de August paa den danske Flaade. Paa begge Sider opmuntrede Anførerne før Striden sine Folk til at slaa løs med Kraft, og Folkene svarede med jublende Rampraab.

Paa begge Sider kjæmpedes der, da Slaget begyndte, med en Tapperhed og en Haardnakkethed, som om hver eneste Mand følte, at nu maatte det bryde eller bære. Først til-dængede Flaaderne hverandre med en Hagl af Jern- og Sten-tugler, og saa lagde Skib sig mod Skib. Kampen var hej og navnlig rasede den heftigt mellem „Engelen“ og det lybste

Admiralskib "Maria". Blodet flød i Strømme. Fra den tidlige Morgen til langt paa Kvæld var Kampen staaende, og først det indbrydende Mørke adskilte de stridende. Ingen af Parterne havde vundet, men naturligvis tilfrev begge sig Seiren.

To Dage efter Slaget havde Lybækkerne et storartet Held. De tog nemlig en hollandsk Kjøbmandsflaade paa ikke mindre end 250 Skibe, brændte dem, de ikke kunde føre med sig, og slap med Resten, skjønt stærkt forfulgt af de danske, lykkelig ind til Travemünde. Men den store Hollænderflaade vidnede om, hvorledes Østersjøhandelen begyndte at gaa over paa andre Hænder, og var egnet til at indgyde Lybækkerne mørke Anelser om, hvad Fremtiden vilde bringe. Allerede nu var deres Herredømme paa Havet rokket. De havde ikke kunnet vinde en eneste Seir, men havt mere end vanskeligt for at holde Danskerne Stangen. Krigen forstyrrede deres Næring og tærede paa deres Kraft. De længtede efter Fred.

Ogsaa i Sverige begyndte Ufreden at tynde, mange var misfornøiede med Rigsforstanderen, og baade høi og lav ønskede Fred. Den vigtigste Hindring for denne bortryddedes ved Svante Stures bratte Død (Januar 1512), og Fredsunderhandlinger begyndte. I Malmö sluttedes saa i April Freden, som for Sveriges vedkommende stadfæstede den tidligere i Kjøbenhavn, saaledes at et Møde næste Midtsommer skulde afgjøre, om Sverige vilde tage Hans eller hans Søn til Konge eller ogsaa give dem en passende aarlig Pengefum. Lybek, Wismar, Rostock, Stralsund, Hamborg og Lyneborg fik sine gamle Handelsfriheder, men forbødes Handel paa Sverige, hvis ikke Freden kom istand med dette Rige, og maatte desuden betale en Sum Penge. Freden baade med

Sverige og Lybet var saaledes fordelagtig for Kong Hans, der indtil videre havde opnaaet, hvad han vilde.

Kong Hans overlevede ikke længe denne Fred. I Januar 1513 var han paa en Reise i Sylland; da han fra Ribe skulde reise til Aalborg, overbar han i Ribe en Bisseindvielse, ved hvilken Leilighed Ribe Bisp selv forrettede sin første Messe, skjønt han i 14 Aar havde indehavt sit Embede; men paa Veien snublede hans Hest i Larum Kjør; han faldt af og blev gjennemblødt, sølte sig strax upasselig, men fortsatte dog Reisen. I Aalborg blev han syg, og den 20de Februar 1513 døde han, 58 Aar gammel, i den samme By, hvor han først havde set Dagens Lys.

Det Indtryk, man faar af Kong Hans, er gjennemgaaende fordelagtigt og langt gunstigere end det, som man modtager af hans Fader. Dennes personlige Tapperhed og middelderslige Fromhed, hans Lyft til Pragt og Stas og flotte Rytten med Penge minde om Ridderen. Kristian glimrede, men Glimmeren var for den mindste Del Guld. Over hans Søn er der derimod noget meget jevnt, men ogsaa solid; hans Egenstaber ligger langt nærmere Borgeren end Ridderen. Han eiede et sundt Blik, der som oftest traf det rette; der var i Almindelighed Forstand i hans Politit og Dmante i hans Krigsførelse; besindig og forsigtig vovede han sig sjelden længere, end han kjendte fast Grund under sig, og viste i hele sin Styrelse en seig Udholdenhed, som albrig slap Taaget. Han var arbejdsom og tog sig med Iver af den indre Styrelse; han særdeles derfor ofte paa Reiser omkring i Danmark for at kunne have et Øie med alt. Ved Siden deraf havde han en lyffelig Evne til at omgaaes Penge, som sparede ham for de pinlige Forlegenheder, hans Fader maatte kjæmpe

med, og hidrog sit til, at han naaede saavidt, som han gjorde. Han var nøisom i Levemaade og tarvelig i Klædebragt, elskede dansk Sprog og hjemlige Seder; var jevn og ligefrem mod alle, i Almindelighed munter og yndede en god Spøg. I en Tid, der var rig paa Ræntespind og Røvestreger, havde han et godt Ord paa sig for Ærlighed, Oprigtighed og Retfærdighed. Denne Ros skal han beholde, om man end kan pege paa Handlinger af ham, som vidner om Mistænkthed og ubillig Haardhed. De finder en Forklaring i de Anfald af mørk Sindsstemning, der kunde falde over ham, og hvori han neppe var sig selv mægtig. Derimod er der ingen Undskyldning for hans letfærdige Liv, som kaster en mørk Skygge over hans ellers i mange Henseender saa tiltalende Billede.

Rong Hans's Segl.

Kristian den anden og Gry af en ny Tid.

Kristians Ungdom. Han tages til Konge.

Kristian var født 1481 og altsaa ved Faderens Død 32 Aar gammel. Sagnet fortæller, at han kom til Berden med den ene Haand knyttet og fuld af Blod, og at han blev stjaalen ud af Buggen af en Abekat, der løb op paa Taget med ham og først efter en Stunds Forløb bar ham ned fuldkommen ufladt. Da han vorte til, blev han sat i Huset hos Hans Bogbinder, en rig og anset Borger i Kjøbenhavn. Siden kom han til Kanniken Jørgen Hindse, der havde sin store Nøie med den viltre Krabat. Net som det var, kunde man finde ham klatrende paa Tagryggene og andre farlige Steder, og naar Kanniken truede med Stokken, sagde han med Selvfølelse: „For Smaafolk er det lave godt nok; men det høie passer for Stormænd“. For altid at kunne have ham under Opfsigt tog Kanniken ham med sig i Kirken, og der maatte Arvingen til tre Riger

bære Faller og synge i Kor ligesom de andre Stolegutter. Dette syntes dog hans Fader gif for vidt, tog Sønnen hjem, og nu fik han en Lyster, Mester Konrad, til Lærer. Denne lærte ham godt Latin, men kunde dog ikke tæmme hans Bildskab. Med andre unge Menneſter sværmede han ved Mattetid om i Byen, „helst hvor Vinen smagte bedst, og de smukkeſte Folk fandtes“. Det gif vildt til, Døre og Vinduer blev flaaede ind, uden at Værterne greb ind; thi Kongens Søn kunde jo ikke handles med som andre Fredsforstyrre. Endelig blev det dog klaget til Kongen, som blev vred og gav sin Søn en ordentlig Dragt Pryg. — Som ung Mand blev han sendt til Norge, men derom er allerede fortalt.

Skjønt Kristian allerede før Faderens Død var valgt baade til Danmarks, Norges og Sveriges Konge, blev der dog af et Par jydſke Bisper og Adelsmænd forſøgt at ſætte Kronen paa hans Farbroder Hertug Fredriks Hoved; men denne var klog nok til at afflaa Tilbudet, som de gjorde ham, og paa en Rigsdag i Kjøbenhavn blev Kristian erkjendt som Danmarks og Norges Konge. Men forinden havde han maattet vedtage en Haandsfæstning, som ſtadsfæstede og øgede Geiſtlighedens og især Adelsens Forrettigheder. Den indſtrænkede ſaaledes i høi Grad Kongens Ret til at adle og forbød ham at give Rigets Len til uadelige; den gav Adelen alle Bøder, som faldt, og ſikrede den mod Adſplittelsen af dens Fordegods. Adel og Præſteſtab fik Skattefrihed og Lov til at drive Handel; det ſidſte ſikredes mod Indblanding fra Kongens Side i Biſpevalg; de adelige fik Ret til at dømme fine undergivne og kunde blot i Sager mellem Kongen og Adelsmænd dømmes af Rigets Raad.

Til Gjengjæld fik Kongen Ret til — hvad hans For-

mænd ikke havde — at udnævne til sine Befalingsmænd og Embedsmænd, hvem han vilde, ligesom han ikke behøvede Rigsraadernes Samtykke til at besætte en ledig Plads i Rigsraadet.

Samtidig med den danske udstedte Kristian sin norske Haandsfæstning. Deri opnaaede den norske Adel og Præstestabet de samme Indrømmelser som de danske; dog lykkedes det ikke Rigsraadet at sætte alle sine Krav igjennem. Det vilde, at Kongen skulde opgive Titelen af „Arving til Norge“, det krævede, at Retsager ikke udenfor entelte Tilfælde maatte indbrages for fremmed (dansk) Ret; endelig gjorde det Paa-stand paa, at kun norske Mænd skulde have Kronens Len, Kirkens Embeder og Pladsene i Rigets Raad, men dertil svarede Kristian, at da „Adelen udi Norge er saft udbød, vilde han overdrage Kronens Slotte og Len til Norges og Danmarks Udblunge og indfødte Mænd.“ Derimod gik han ind paa at indløse Orknøerne og Shetlandsøerne, men han tilføjede med „Hjælp af Norges Indbyggere“, skjønt Danmark pligtede at udrede mindst Halvparten af den Sum, hvorfor Øerne var pantsatte.

Kort efter blev Kristian hylbet af de slesvigke og holstenske Stænder som Landsherre — og dermed havde han opnaaet, hvad han for Øieblikket kunde vente.

Kristian Irones.

Der hengik efter Haandsfæstningens Vedtagelse et helt Aar, inden Kroningen fandt Sted. Først den 11te Juni 1514 kronedes han med stor Høitidelighed til Konge over Danmark og den 29de Juli modtog han i Oslo den norske Kongekrone

den sidste Kroning inden Norge blev et frit, selvstændigt Rige. Han udstedte ved denne Leilighed flere Forordninger,

1515

Kristian den anden.

der bebuder den Aand, som bærer hans Virksomhed som Lovgiver. Opdals Bønder fik stadfæstet endel Lettelser, som Kristian I havde indrømmet dem. Marstrands Borgere fri-

toges for nogle trykkende Afgifter. Jæmterne tilstodes den meget naturlige Frihed at kjøbe Stind og andet, de skulde svare til Kronen, hvor de vilde, og hele den norske Almue at sælge sine Varer, til hvem de fandt for godt. Klosternes ødelæggende Forrettigheder blev ikke stadfæstede, skjønt de stiftede Sendemænd for at faa dem fornyede. Ogsaa Spørgsmaalet om de stotste Ders Indløsning bragte han paa Bane og samraadede derom med de stotste Myndigheder, men de forstyrrede Tilstande i dette Land vanstelliggjorde Ordningen, og snart fik ogsaa Kongen vigtigere Ting at varetage. Kongen udfoldede i det hele en stor Virksomhed under sit Ophold i Oslo. „Daglig“, fortæller en, som var tilstede, „saw han paa Tinge, hørte og dømte i Retstrætter, saavel mellem Bønder som Adelsmænd.“ Det er vist heller ingen Tvivl om, at ialfald det menige Folk skænkede ham sin Hengivenhed.

Allerede tidligt havde man søgt efter en Brud for Kristian, men først 2 Aar efter hans Tronbestigelse blev hun fundet, og Giftermaalet kom istand. Bruden var Europas rigeste Kongsdatter, en Søster til ham, der siden som Keiser Karl V blev Verdens mægtigste Herster paa den Tid. Hendes Navn var Elisabet (Isabella), og hun var ligesaa from og elskværdig, som hun var rig. „Gode og Tækte var udbredt over hele hendes Væsen, og Gudhed lyste hende ud af Aasynet og de milde Dine.“ I 1514 sluttede de danske Sendemænd Hættepagten med hendes Farfader Keiser Maximilian, og en af dem, Mogens Gøye, lod sig paa Kongens Begne vie til hende, men da hun kun var 13 Aar gammel, blev hendes Hjemførelse til Danmark opsat til det følgende Aar. Men i Mellemtiden fik Elisabets Frænder høre om Kristians Forhold til Dybete og følte stor Forargelse. Da Sendemæn-

dene, hvoriblandt den norske Erkebisp Erik Walkendorf, kom, mærkede de, at Stemningen for Giftermaalet var fjendelig fjølnet. Der blev foreslaaet at udsætte Brylluppet, og der forlangtes, at Erkebispen skulde skrive til Kongen og formane ham til at stille sig ved Dyvete. Udsættelsen med Brylluppet blev dog opgivet, men til Kristian skrev Erkebispen, saaledes som det var forlangt, uden at han opnaaede andet derved end Kongens Ugunst og Sigbrits dødelige Fiendskab.

Det gik i Langdrag med Brudens Afreise, endelig fandt den dog Sted, og den 9de August 1515 steg hun i Land ved Hvidøre nær Kjøbenhavn. Her modtoges hun af Kongen, som skinnede af Perler og Guldbroderi, og af hans Følge af Rigtets Stormænd, klædte i Fløil og Silke, medens deres Damer i forgyldte Bogne med Firspand skraalede af Guld, Edelstene og glimrende Fjedre. Men Himlen var mørk, og Regnen styrtede ned. Elisabet var svag efter Reisen og forgræmmet ved, hvad hun vidste om Kongen; denne elskede ikke sin Brud, og Giftermaalet havde hidtil kun skaffet ham Uregrelse; heller ikke hun var derfor i den lysteste Sindsstemning. Alligevel feiredes deres Bryllup Søndagen efter med al mulig Pragt, og med det samme blev Elisabet høitidelig kronet som Dronning.

Dyvete og Sigbrit.

Men, skjønt gift, vilde Kongen dog ikke give Slip paa Dyvete, og det Tryk, som i denne Henseende øvedes paa ham fra Dronningens Ut, havde en modsat Virkning af den tilfattede, det knyttede ham blot endnu fastere til hende. Dog snart skulde deres Forbindelse afbrydes. Den Magt, der er stærkere end Jordens mægtige, traadte imellem dem. Men de

Begivenheder, som staar i Forbindelse med Dyvekes Død, maa nærmere omtales.

Paa denne Tid var en Adelsmand, Torben Dye, en voldsom, samvittighedsløs Mand, Slotsherre i Kjøbenhavn. Han kastede sine Dine paa Dyveke, og optændt af Lidenkab var han nærgaaende mod hende og opførte sig usømmeligt. Dette blev meddelt Kongen, men Dyveke, der ikke vilde føre Torben i Alhykke, forsikrede, at det ikke var sandt. Kort efter døde hun pludselig, og Rygtet fortalte, at det var af Gift. Torben Dye blev nævnt som Gjerningsmanden, og Kongens Mistanke mod ham som Dyvekes Elsker blussede op med ny Kraft. Paa Kongens Spørgsmaal indrømmede ogsaa Torben, at han havde tragtet efter Dyvekes Gunst, men forsikrede tillige, at han ikke havde opnaaet sit Dnske. Men Kristian vidste nok og besluttede, fuld af Brede, hans Undergang. Der blev anlagt Sag mod ham for at have forgrebet sig paa Dyveke og siden ryddet hende af Veien ved Gift, men Rigsraadet frikjendte den anklagede. Kongen blev forbitret, da han fik Dommen at vide, og udbrød: „Havde vi høvt saa mange Venner i Raadet, som Torben har Frænder, skulde vi nok have faaet en bedre Dom“, „men“, lagde han til, „havde han end Hals saa tyk som en Dye, skal han dog miste den.“ Han nedsatte da en Domstol af 12 Bønder, skjønt Torben som Adelsmand efter Haandsæstningen blot kunde dømmes af Rigsraadet. Den nye Ret afgav saadan Kjendelse: „Vi dømmes ikke Torben, men hans egne Gjerninger fordømmer ham“. Efter denne Dom paabød Kongen hans Henrettelse. Forgjæves bad Adels og Rigsraad, forgjæves den pavelige Sendemand og Dronningen om Raade for Torben. Kongen

var død for alle Bønner, og Dommen blev fuldbåret 29de November 1517.

Stjont Datteren var død, skilte Kristian sig dog ikke ved Moderen. Hun havde i Førstningen ikke havt meget at sige hos Kongen, der til Raadgivere havde Mænd som Kongens Kantfler Ove Bilde, „Rigets Kantfler“ Lage Urne og Marsten Mogens Søye, alle baade dygtige og hæderlige. Men efterhaanden gled Sigbrit ind i hans Fortrolighed og blev ham snart uundværlig som Raadgiverinde.

Hun var meget klog, eiede Indsigt og Kundskaber som faa. Som Hollænderinde havde hun Forudsætninger til at forstaa Kongen og de Tanker, som gjærede i ham, bedre end nogen anden, og det bliver derfor let forklarligt, at hun vandt hans Fortrolighed og Tillid. Han gjorde ogsaa Brug af hendes Dygtighed. Styrelsen af Toldvæsenet, af Bengevæsenet og af Mynten blev overdraget hende, og i alle Sager af Bigtighed var hun hans Raadgiverinde og høire Haand. De, som vilde opnaa noget hos Kongen, søgte derfor at vinde hende; Rigets fornemste Herrer og Embedsmænd hviede sig for den simple Kvinde fra Holland. En samtidig fortæller, hvorledes han ofte har seet Kongens Følge af Landets bedste Mænd i Regn eller Kulde staa udenfor hendes Port gnidende Hænder og stampende med Fødderne, men uden at vove at gaa ind, hvor Kongen raadslag med Mor Sigbrit. Men hendes Indflydelse og politiske Synsmaader i Forbindelse med hendes bydende, hovmodige Væsen og i flere Henseender uagtværdige Karakter maatte hefte Hadet og Bagvæstelsen til hende. Faa Menneffer er ogsaa blevne mere og almindeligere hadede end „den gamle Hore og Trolskvinde“, som hun i Tidens drøie Sprog kaldtes. Alligevel var der dem, som enten af

personlige Hensyn eller paa Grund af Samstemmighed i politisk Syn sluttede sig til hende og dannede ligesom hendes Parti. Mellem dem fandtes Mænd af høist forskjellig Karakter; en saadan som den gennembrave, alvorlige Hans Mikkelsen, men ogsaa en Kjæltring som Westfaleren Dibrif Slaghøt.

Dette Parti var Kristians Støtte i hans indre Rigsstyre, i hans Arbejde for Borgerstandens Opkomst og for de smaaes Ret ligeoverfor de store. Men herom senere, naar vi har omtalt Kristians Kamp for Sveriges Trone og de Begivenheder, som dermed staar i Forbindelse.

Kampen for Sverige.

Da Svante Sture var død, havde Rigsraadet valgt Erik Trolle til Sveriges Rigsforstander, og med Danmark blev der, som fortalt, sluttet Fred i Malmø. Men Svante Stures Søn Sten Sture vandt Slots herrerne for sig, Almuens sluttede sig ogsaa til ham, og Rigsraadet blev i Juli 1512 nødt til at erkjende ham som Rigsforstander. Paa Herredagen i Kjøbenhavn opnaaede hans Sendebud, som der var fremmødte, en Forlængelse af Stiifstanden paa 3 Aar, og ved pavelig Mægling blev den yderligere forlænget til Paaaste 1517. Men i 1515 valgtes til Erkebiskop i Upsala Erik Trolles Søn, Gustav Trolle, som havde arvet hele sin Fædres Had til Stureætten, paa hvem den havde mangen Forhædelse at hævne. Mellem ham og Rigsforstanderen kunde der saaledes ikke være at tænke paa andet end Krig, og den brød ogsaa ud. Men Erkebispen holdt sig paa sit faste Slot Stæke ved Mælaren, og indtil videre kom Sten Sture ingen Nei. Han maatte endogsaa frygte for at faa Kong Kristian

paa Halsen, da Stilstanden snart var udløben, og Borgerkrigen i Sverige aabnede denne Udsigt til med Held at gribe ind. Krigen maatte blive uundgaelig, da Sten Sture paa en Rigsdag i Arboga (Jan. 1517) erklærede, at han aldrig vilde kjende Kristian som Sveriges Herre, og fik Tilslutning af Almuen, der stillede sig paa hans og den folkelige Selvfærdigheds Side.

Kristian rustede, men det gik sent, thi han manglede Penge og fik Tilgodehavende, 80 000 Gylden, som var forfalden af Medgiften, kunde han ikke faa udbetalt. Ved dyre Laan og paa anden Maade fik han dog strabet det nødvendige sammen og sendte saa 4 000 Mand paa 20 Skibe til Sverige. De herjede paa Kysterne, men da de vilde gaa i Land paa Ladugaardslandet for at udsætte Stæke, blev de slaaede af Sten Sture, og kun Levingerne af Hæren fandt tilbage til Danmark. Paa en Rigsdag i Stockholm erklæredes Erkebispens forssat (23de Novbr. 1517); strax efter maatte hans Slot overgive sig, han selv neblægge sin Bispeværdighed og gaa i Fængsel.

Disse Ulykker bragte dog ikke Kristian til at opgive sin Beslutning. Han rustede paany, overvandt igjen de store Vanskeligheder for at skaffe Penge og bragte en Hær paa omkring et Snes Tusinde Mand paa Venene, og denne gang var han selv med. Han landede den 29de Juni 1518 ved Brunkeberg og lagde sig derpaa foran Södermalm, en Del af Stockholm, og som var stærkt befæstet. I tre Uger skjød han paa den uden at komme Maalet nærmere, og da Sten Sture var i Fremrykning sydsfra, maatte han vende sig mod denne. Det kom til Slag, hvor Kristian trak det korteste Straa, men led dog ikke mere, end han kunde blive ved med

Beleiringen. Snart blev ogsaa dette umuligt; thi medens det begyndte at styrte baade paa Krudt og Levnetsmidler, løb hans Folk, tilbøds hvervede Tyffere, over til Fienden, saa Kristian blev nødt til at tilbyde Underhandlinger. En Stilstand blev sluttet paa et Aar og et Fredsmøde aftalt til næste Sommer. Kristian foreslog for Sture en Sammentkomst og tilbød Gidsler, hvis han vilde komme ud til ham. Indbydelsen blev dog afflaaet. Da tilbød Kristian selv at gaa til Sture, og dette Tilbud blev modtaget. Men da Kongen havde faaet Gidslerne, undlod han at møde, opsgavde Baabens tilstanden og vendte tilbage til Danmark. Gidslerne tog han med sig, og mellem dem var den unge Gustav Eriksøn Bafa.

To Gange var Kristians Angreb paa Sverige tilbageflaet, men hans Beslutning at vinde Landet var lige uroffret, og for tredie Gang rustede han. Han opnaaede at faa en Tredjedel af Medgiften udbetalt, men det strak ikke til; han maatte laane, udskrive trykkende Statter og ublignे Ddelsler, som kaldtes frivillige, men var det kun af Ravn. I Norge vakte disse Byrder en saadan Misnøie, at paa flere Steder blev Fogderne slaede ihjel af den vrede Almue. Ogsaa de tyffe Rjæbmænd maatte punge ud, skjønt Raadet i Lybet tog det meget ilde op, og Tolden blev forhøiet, uagtet det stred mod Overenskomster, som var sluttede med fremmede Stater. Paa denne Maade fik Kongen Penge og for dem ogsaa Soldater. Der blev hvervet baade i Tyskland og Skotland, og fra Frantrig kom 1000 Mand, der „ikke var rædde for at slaaes med Djævelen selv“. Til disse fremmede kom Landets egne Soldater, som udbødes; i Norge paalagdes det

saavel de geistlige som verdslige Herrer at stille et vist Antal Stridsmænd til Fods; Erkebispnen 150, de andre Bisper færre; men dette Udbud blev ansat til en Pengeafgift tilstrækkelig til i 6 Maaneder at lønne en Styrke som den udstrevne.

Før tilgavns at ramme Sverige og dets Oberhoved, fik han Paven til at stadfæste det Ban, som Erkebiskop Birger tidligere havde lyst over Sten Sture; Sverige blev lagt i Forbud (Interdikt), og Kristian overdroges det at udføre Straffedommen.

I Januar 1520 faldt han ind i Sverige. Hans Hær kan ogsaa denne Gang regnes til omkring 20 000 Mand og førtes af den kjække Otto Krumpen. Ved Boge sund paa den tilfrosne Masunda Sjø stødte han paa Sten Sture, der med sin Bondehær, omkring 10 000 Mand stærkt havde sat sig fast bag vældige Braater med brede Baaker foran. Men de danske førte op med Kanoner, og som Sten Sture i glimrende Rustning paa en prægtig Skimmel red foran Rækkerne, blev han rammet i Laaret af en Kugle, der kastede baade ham og Hesten omkuld. Dette Uheld bragte Seiren til at helde til Dansternes Side, og efter den kjæfeste Modstand maatte Bønderne tage Flugten. 13 Dage efter kom det til et nyt Sammenstød ved Ramundaboda, midt i Liveden, Nærhyggen mellem Benern og Bettern. Ogsaa her vandt Dansternes, skjønt Seiren kostede Strømme af Blod. Kort efter (9de Febr.) døde Sten Sture af sit Saar, medens han over Mælaren vilde føre til Stockholm for at ordne Hovedstadens Forsvar. Han var „den ædleste og ridderligste af Sturerne“.

Det kostede dog endnu Kristian mangen en haard Døst, inden Sverige blev hans. Biskof kappedes de store om at underkaste sig, og paa en Herredag i Upsala 7de Marts 1520

erkjendtes Kristian som Konge, men til Gjengjæld skulde alt være glemmt og tilgivet, Riget styres efter sine gamle Love og Rigsraadet og andre tilsiktes sine Friheder, ligesom dets Samtykke maatte erhverves til Paalæg af nye Statter. Endnu var dog mange af Sveriges Slotte i Svenskernes Hænder; Stockholm trodsede, og Sten Stures Enke, Kristina Gyllenstjerne, Hjønt Kvinde, ledede Forsvaret som en Mand. I Byen opflammede hun Borgerne til Kamp paa Liv og Død, og omkring paa Landet tændte hendes Breve paa mange Steder Oprørsflammen. Sluktes den paa et Sted, brød den frem paa et andet og gav Danstjerne Hænderne fulde.

Kun en af disse Kampe maa vi omtale nærmere, da den er et Hovedslag. Langfredag den 6te April blev den danske Hovedstyrke under Otto Krumpen angrebet i Upsala af en langt overlegen Bondehær forstærket med Stockholmere under Raadmanden Lambert Mattson. Sneen drev lige i Ansigtet paa Danstjerne, gjorde Krudtet vaadt for Skytterne og klumpede sig under Hestehovene, saa baade Hest og Hytter faldt. Under disse Omstændigheder maatte de først udholde en Haglskur af Bile og saa et Angreb af Bønderne selv, som med sine Øer og Spyd gjorde det sørgelig lyst i de danskes Rækker. De valled under det heftige Angreb og begyndte at opløses. Otto Krumpen blødt af flere Saar, og Slaget syntes tabt. Det kongelige Hovedbanner svævede i største Fare for at blive tagen. Han, som førte det, Mogens Gyllenstjerne, hang blødende og kraftesløs paa Hesten og blev i denne Tilstand grebet af to Fiender, der flæbte ham bort med sig. Det vilde have været ude med ham, hvis ikke den senere saa navnkundige Peter Stram var kommen til og havde frelst baade ham og Banneret. Bønderne, som manglede Le-

delse, spredte sig for tidlig til Blyndring; de danste sig Tid til at samle sig og bibragte Svenskerne et knusende Nederlag. Dette var Langfredagslaget, det største i alle Unionskrigene med Sverige.

Bed Pintsetid kom Kristian selv med en Flaade for Stockholm, og nu begyndte Beleiringen for Alvor. Men Byen havde faste Mure og stærke Hjerter indensfor og var rigelig forsynet med Vaaben, Krudt og Levnetsmidler. Den blev voldsomt stude paa, men Ilden besvarede med Kraft, og hvad Murene led om Dagen, blev om Natten udbedret af de ihærdige Forsvarere. Det gik derfor i Langdrag med dens Indtagelse. Først syv Maanedes Indeslutning bragte Kristian saavidt, at han kunde aabne Underhandlinger med de beleirede om Overgivelse. De menige Borgere vilde ikke høre derom, men Adelen og Tyfterne i Byen, hvis Mod var mindre rankt, havde intet derimod, og tilsidst kunde Kristina ikke længere afværge det uundgaelige. Hun befremmede sig da til at overgive Byen. Stockholm fikredes sine Friheder, Fru Kristina fik store Forleninger og hendes Venner Tilgivelse for, hvad de havde forbrudt. Derpaa holdt Kongen sit høitidelige Indtog i Stockholm 7 Septbr. 1520.

Da Stockholm var falden, kunde heller ikke de øvrige faste Slotte tænke paa Modstand; de overgav sig, og Sverige var vundet.

Bloddadet i Stockholm.

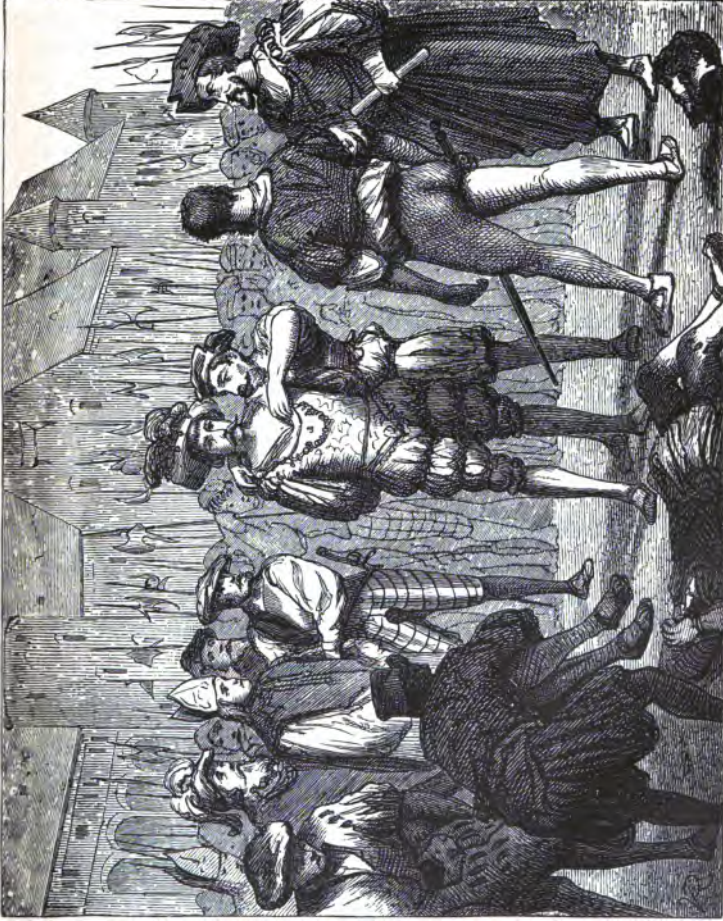
Kristian regnede Sverige som et hærtaget Land, som han kunde handle med efter Seierherrens Ret. Først maatte Sveriges Rigsraad tilkjende ham Landet som Arverige og

Almuen give sit Samtykke dertil. Et Par Dage efter, 4de November 1520, foregik Kroningen. Den udførtes af Erkebiskpen Gustav Trolle, men Rigsklenodierne bares af danske Mænd, og kun danske blev slaæde til Riddere, og for at bortrydde hver Tvivl om Grunden til denne sidste saarende Forbigaaelse lod Kongen udraabe, at da Krigen ikke var ført med, men mod svenske Vaaben, agtede han ikke denne Gang at vise svenske Mænd en saadan Ære. Samme Dag og begge de følgende holdtes stort Gjæstebud paa Slottet; svenske ikke mindre end danske var indbudne, og mod alle viste Kongen megen Venlighed. Men Gjæstebudets Glæder afløstes af en Kætergangs Alvor og Stræk. Den 7de November stævnedes en Mængde adelige Herrer og borgerlige Mænd tilligemed en Del fornemme Kvinder op paa Slottet. Portene lukkedes efter dem, saa ingen slap ud. I Slottets store Sal var alle forsamlede. Da — Klokken var et — fremtraadte Gustav Trolle med Anklage mod dem, der havde affat ham fra hans Embede, nedbrudt hans faste Slot og øvet Vold mod Kirkens Tjenere. Han krævede Afstraffelse efter Pavens Lov og Godtgjørelse for det Tab, han havde lidt, og vilde ikke indgaa Forlig. Kongen bestemte, at Sagen skulde afgjøres i Riget, og denne Afgjørelse fylgte de forsamlede med Stræk og Forvirring og malede mangan Kind bleg. Da der var navngivet flere, som maatte falde ind under Anklagen, reiste Kristina Gyllenstjerne sig og sagde, at den Anklage, som var fremsført, ikke kunde ramme nogen enkelt; thi Bestutningen mod Erkebiskpen var vedtaget af hele Sveriges Rigsråd, og til Bevis fremlagde hun Brevet, som indeholdt Bestutningen og deres Navne, der havde underskrevet den. Dette Skridt af Fru Kristina blev skjæbnesvangert for hendes Venner. Kongen fik Visshed for, hvem der havde Del i Sammensvær-

gelsen mod Erkebissen og Beviset for deres Forsyndelse mod Paven; thi de havde for det Tilfælde, at Gustav Trolle skulde skaffe en Banbulle mod dem, indbyrdes bundet sig til med forenede Kræfter at modsætte sig, hvad der maatte komme fra Paven. Men dette nærmede sig stærkt til Oprør mod Kirkens Overhoved; det var Kjæteri. Kristian, som ikke vilde bryde sit Løfte om Tilgivelse for, hvad der var forbrudt mod ham, fik ved Sammensværgelsesbrevet et Paastud til at komme sine Fiender tilliis. Thi Forsyndelser mod Paven lod han, som han ikke kunde lade hengaaustraffede. Alle Kjæterne blev grebne og kastede i Fængsel undtagen Biskop Braff, som under sit Segl havde gjemt en Seddel med de Ord: „Dette gjør jeg nødtvunget“.

Næste Morgen, som var Lørdagen den 8de November, blev Retten sat. Den dannedes næsten ubelukkende af venste, og Formanden var Erkebissen, som Dagen i Forveien var optraadt som Klager. Dommen, der ogsaa indbefattede Sten Sture, fældte de anklagede som Kjætere, men overlod Straffen til Kongen. Han dømte dem til Døden, en Straf der efter Forbrydelsen var meget for streng. Men den, som var Kongens Raadgiver eller rettere hans onde Aand under disse Begivenheder, var Lykkeren Didrik Slaghæt, et fordærvet Menneste, der indbildte Kongen, at Forbrydelsen mod Paven var af det Slags grove og haardnakkede Kjæteri, hvorfor Kirkelovene bestemte Døden.

Udenfor Raadhuset paa Stortorvet blev allerede samme Dags Middag Dommen fuldbyrdet. Udførelsen var overdraget Didrik Slaghæt, der ikke engang tillod de dødsdømte Skriftemaal: de skulde i alt handles med som Kjætere. Og som Kjætter henrettedes Biskopen af Strengnæs, skjønt han havde været Kong Kristians ivrigste Partigjænger; ogsaa Bissen af

Det siodhulmste Blodbad.

Skaras Hoved maatte falde, uagtet han oftere havde optraadt som en danffindet Mand. 13 Rigsraader og Riddere, 3 Borgermestre og 13 Raadmænd fra Stockholm samt 15 af Byens mest ansete Borgere maatte derpaa lade Livet. Mellem dem var Gustav Vasas Fader, Eric Johansson Vasa, hvorom Sagnet fortæller, at han blev tilbudt Livet, men skal have svaret: „Mine Medbrødre er hæderlige Herrer. Jeg vil i Guds Navn dø Døden med dem“. Der skal ialt den Dag været henrettet 82, men ogsaa den følgende Dag mistede adskillige Livet. Strax efter Henrettelsen faldt der stærkt Regn, der fra det høitliggende Stortorv førte Blodet af de dræbte gennem Gaderne, saa Byen syntes at svømme i Blod. Paa den tredje Dag blev de henrettedes Legemer brændte, og paa Baalet kastedes ogsaa Sten Stures opgravede Lig tilligemed hans spæde Barn, som var født under hans Bannfættelse.

Paa Kristians Hjemreise til Danmark fortsattes Myrderierne gennem Sverige og strakte sig endogsaa til Finland; ialt skal over 600 Hoveder være faldne.

Men selv blandt Dansterne opvakte Bloddabet stor Harm; Sjøhelten Søren Nordby lagde end ikke i Kongens Nærvar Baand paa sine Følelser, og Otto Krumpen frasagde sig endogsaa sin Post som Hærens Fører.

Naar Stemningen var en saadan mellem danske, kan man forstaa, hvad Svenskerne maa have følt. En dump Rædsel, der lamslag, var i Forstningen den alt overveiende Følelse, men afløstes derpaa af en Forbitrelse ligesaa stor som den Forbrøddelse, der havde fremkaldt den. Den hvisebe heller ikke, før den havde revet Kronen af Kristians skyldtyngede Hoved.

Kristian den anden som Lovgiver.

Naar man vil se Kristian den anden fra hans bedste Side, maa man se ham som Lovgiver. Hans Love fortæller om hans Fordomsfrihed, hans Sands for Oplysning, hans Kjærlighed til Menigmand og hans Omfjerg for ulykkelige og hjælpeløse. De vidner ogsaa om, at han i mange Henseender var foran sine samtidige. De lader os skimte det første Gry af en ny Tid.

Han søgte ved en Række af Love at ophjælpe Kjøbstæderne og indskrænke Hansfestædernes Handel. Han forbød baade de tytte Bispekæmmere at drive Kjøbmandskab paa Landet og Landbeboerne — af hvad Stand de end maatte være — at drive denne Haandtering; Handelsvirksomhed ligesom ogsaa Haandværtsdrift skulde bindes til Byerne. For at ophjælpe Handelen indlødte han driftige udenlandske Kjøbmænd, og for at afhjælpe Ulemperne ved, at de forskjellige Landstaber havde forskjellig Vægt og Maal, bød han, at disse skulde være ens over det hele Rige. For at lette Samfærdselen vaagede han over, at Veiene blev holdte i forsvarlig Stand, ligesom han gjorde det første Forsøg paa at indrette et Postvæsen ved „Løbere“, der skulde have 2 Skilling for hver Mil, de befordrede et Brev.

Til Optræde for den udenrigste Handel udgav han en Forordning om Brag, som tjener Kongens Tænkemaade til stor Ros. Skibbrudne var i Middelalderen ikke stort bedre farne end fredløse; det Gods, der kunde bjerges af Forliset, tilhørte den, som havde Strandret, i Almindelighed Fyrsten, der dog kunde overdrage den til andre. Sommetider faldt de stakkels Skibbrudne, som blev frelste fra Vølgernes Raferi, i Hænder, der, mindre barmhjertige end disse, myrdede dem for

ustraffet at kunne plyndre. Kronens Indtægter af Brag kunde paa Kristians Tid gaa op til den betydelige Sum af 100 000 Gylben (1 Gylben lig 2 Lod Sølv eller 5 Lønder Rugs Værdi). Alligevel tilkjendte Kristians Forordning de stibbrudne alt det hjergede Gods; det herreløse Braggods, hvortil der efter Aar og Dag ikke meldte sig Eier, skulde tilfalde dels Kronen dels gives til velbødige Diemed. Bisperne paa Jyllands Vestkyst, der havde Strandret, som Kongen endogsaa havde tilsvoret dem i sin Haandfæstning, led ved disse Bestemmelser og ikke mindst ved den sidste et stort Tab i sine Indtægter, og et Par af dem klagede derover for Kongen. Denne forestillede dem det utristelige i Strandretten, og da de indvendte, at der ikke stod noget i Bibelen om Brag og Strandinger, blev de bragte til Tausshed ved det Spørgsmaal af Kongen: „Har I da aldrig læst det femte og syvende Bud?“

Kirken og den kirkelige Embedsstands Forhold var ogsaa Gjenstand for Kristians særlige Opmærksomhed. Han søgte ved Love at hemme Præstestabets Overdaadighed, Myn- dighed og Usædelighed og indstærpede dem at skaffe sig Kundskaber og opfylde deres Embedspligter. Han forbød dem at kjøbe eller arve faste Eiendomme for derved at standse den umaadelige Opbygningen af Jordegods til Kirken. Han indskrænkede deres Dommermyndighed, som havde været meget udstrakt, til kun at gjælde Egtstabsjager, og — hvad der allermest brød paa den romerske Kirkeorden — han oprettede en Domstol, der skulde, hvad Paven hidtil havde gjort, afgjøre alle kirkelige Sager

I Ret svæsenet fratoges Folket dets gamle Domsmagt, der henlagdes til Dommere, som Staten beftiktede. Folket mistede en Ret, men det søgte ikke sit Tab, der tvertimod kjendtes som en Frigjørelse fra en trykkende Byrde. Bøndernes

Naar søgte Kristian at bedre; han forbød at sælge og bortgive stakkels Bønder og kristne Mennesker ligesom andre „uffjellige Kreaturer“, og han tillod dem, hvad de ellers ikke havde Lov til, at flytte fra sit Gods, hvis der gjordes dem „Ulov og Uret“.

Ogsaa Skolerne søgte Kristian at forbedre. Det kunde ogsaa godt trænges. Skoletiden i de lærde Skoler var urimelig lang, lige indtil 20 Aar; Lærerne og Lærebøgerne oftest daarlige og Skoletugten grusom. Disciplene, ofte voksne Mennesker, blev pryglede saaledes, at „Blodet løb ned ad Ryggen paa dem i deres Højer for en Løddel eller et Ords Skyld, som en for vild ubi“. Kristian traf Bestemmelser, som kunde fikre Skolerne dygtige Lærere og Lærerne en passende Løn; han sørgede for bedre Skolebøger og forbød at „laa Børnene saa umaadeligen, som hidtil var gjort“. Paa Landet, hvor der slet ikke fandtes Skoler, skulde Bønderne, naar de vilde have sine Børn underviste, sætte dem til Sognepræsten eller anden Mand i Landsbyen, som var lærd, og der skulde de først lære Fadervor, Ave Maria og Troesbekjendelsen for derpaa at lære at læse og skrive dansk. Heller ikke Universitetet glemte han, stjont hans Pengemangel hindrede ham i at gjøre noget klæfteligt.

Ogsaa Norge omfattede Kristians lovgivende Virksomhed, og ogsaa her møder vi den samme Mand. Det er de svage og smaa, som Kongen vil værne mod de store og mægtige. I en Forordning af 29de Septbr. 1521 forbyder han Fordbrotten at tvinge Bønderne til at betale deres Landsskyld i anden Mynt end den gamle, hidtil brugelige, hævder deres Ret til at sælge sine Varer til hvem, de vil, og til at fare paa Fiske i Nordland med hvem, de finder for godt.

Det var nemlig et Misbrug nordenfjelds, at Præster og andre, som Bonden var afhængig af, tvang ham til ved et Slags Hoveri at fare paa Fiske i Nordland. Han sætter ogsaa Stranker for Præsternes Strengthed og Havesyge. Det kunde ogsaa trænges. For de kirkelige Handlinger forlangtes en Betaling, der var rent ublu, og de mindste Brud paa Kirkeretten straffedes med saa urimelige Bøder, at mangen en blev gjort til Træl, naar han ikke kunde betale dem med Penge. Dette forbyder Forordningen, der ogsaa indstærper, at ingen maatte sættes i Ban uden for de i Kirkeloven nævnte Tilfælde, og kun naar Brøden var godtgjort. Geistlighedens maatte i Forbrydelser i verdslige Sager mod Kirken ikke selv være Dommere, men Kongens Lagmand tilligemed „tiltagne Dannemænd“ skulde fælde Dom. Præsterne forbydes at tyngge Almuen med „Overtold, Udsærd eller anden Del ydermere, end gammel Sæd haver været“, og Jordbrodden at forhøje Afgiften af sin ubleiede Jord.

Kongen søgte ogsaa at ophjælpe Norges Næringsveie. Bergværksdriften havde til hans Tid ligget omtrentlig brat. Det Jern, som tidligere var udbundet, var Myrjern, og først Margreta havde haft sin Opmærksomhed henvendt paa Anlæg af Bergværker, men uden at det blev til noget i hendes Tid, og først i 1490 hører vi om et Kobberværk, som var i Gang i Sandsøver. Det egentlige Stød til Bergværksdriftens Opløst blev dog givet af Kristian, der i dette Tiemed fik Hjælp af Erkebiskopen Eric Walkendorf. 2 svenske Bergmænd fandt et Kobberberg nogle Mil fra Trondhjem og fik kongelig Bevilling til at drive det. Men om det kom i Gang, eller hvorlænge det var i Drift, derom ophyses vi ikke. Senere hentede Kongen 2 Bergmestere fra Sachsen op til det sønden-

fjeldste Norge for her at finde Malm, og Udsigterne dertil var ogsaa ret lovende, uden at vi ved, om der virkelig kom noget ud af det hele. — Tilstanden i Landet var ellers sørgelig, Skatterne var umaadelige; i Bergens Stift var Dødeligheden saa stor, at mange Gaarde laa øde; i Nordland døde mange af Sult.

Stridigheder med de tyske Kjøbmænd i Bergen.

De hanseatiste Kjøbmænds Overmod maatte være den myndige Kristian en Torn i Diet og at kue dem et fast Forsæt i hans Sjæl. Bergen maatte derfor nødvendig blive Skuepladsen for Kamp, denne By, der prægedes af Lyfternes Virksomhed og Driftighed, men ogsaa gjenløb af deres vilde Optøier. Thi Bergen havde flere tusinde fastboende Lyftere; bare Haandværkerne af dem indtog flere af Byens Gader, og den nordlige Del af Havnen, „Bryggen“, „var opfyldt med umaadelige Oplagshuse, Udsalgssteder og Boliger for Kjøbmændene og deres Svende“. Naar saa Skibene kom, vrimlede der desuden i tusindvis af Matroser og Vaadsmænd, som, modige ved sin Mængde, holdt sig ved de groveste Friheder mod Lov og Ret skadeløse for den strenge Tugt ombord. Især i den første Halvdel af 1521 gik det tvivelsløst til. Tyske Vaadsmænd, som sværmede om i Gaderne, tillod sig det utilladeligste, var nærgaaende mod Kvinder, fornærmede nogle af Besætningen paa den faste Kongsgaard, ja overfaldt endogsaa Byfogden selv. Det kom til blodige Slagsmaal mellem Kongsgaardens Besætning og Lyfterne, og flere Mennesker blev haardt saarede.

Paa denne Tid sad der en Hovedsmand paa Kongsgaarden, den djærve Tørgen Hansen, der vilde prøve, om han dog ikke skulde kunne tugte de overmodige. Han indstævne Kontorets Embedsmænd for Lagmanden og trævde Straf

for, hvad der var forbrudt. Dommerne fandt ved den foreløbige Undersøgelse, at Uretten var paa Tyfternes Side, og at deres Straf maatte blive haard. Nu gav Tyfterne Kjøb og vilde Forlig, men hvad de bød, tilfredsstillede ikke Fjergen Hansen, der gjorde Paastand efter Loven, og den var streng. Olbermændene hentastede truende, at det ikke vilde føre til noget godt mellem Kongen og Stæderne, hvis 6 eller 8 af Kontorets Folk mistede deres Hals. Men Fjergen Hansen svarede raast, at det endnu mindre vilde føre til noget godt, om Kongen ikke kunde faa Ret for Fornærmelser mod hans Embedsmænd og Tjenere. Da hentskjød Olbermændene Sagen til Kongen; men inden denne kom til at fælde Dom, havde Forholdet til Lybet udviklet sig saaledes, at en Krig syntes uundgaelig. Under disse Omstændigheder turde ikke Fjergen Hansen drive Sagen paa Spidsen og sluttede med de tyffe Kjøbmænd et Forlig, som for den Gang endte deres mellemværende.

**Bispen i Oslo og Befalingsmanden paa Akershus. Graf
Waltendorfs Skæbne.**

Et Billede af kirkelige Tilstande og Forholde paa denne Tid giver Striden mellem Anders Muus, Biskop i Oslo, og Mester Hans Mule, Befalingsmand paa Akershus. Anders Muus, danst af Fødsel, var dorst og dvaast og nød ingen Tillid som kirkelig Tilsynsmand. Endnu mindre anseet var Hans Mule, ogsaa en danst, som til Trods for sin præstelige Værdighed var et raat og lastefuldt Mennekte. Han stod i Forhold til en Kvinde i Byen, som ogsaa blev elsket af Provsten ved Mariekirken, Norges Kantfler, Hans Olafson, og ved Gjestebud kunde man se hende sidde mellem begge, prydet med Jomfrustrandsen af Sølv, som ellers kun ærbare Piger maatte bære. Dette Liv vakte

stor Forargelse og blev ogsaa paatalt af Biskopen, som derved paadrog sig disse to mægtige Mænds Fiendskab. Provsten havde ogsaa en særlig Grund til at hade sin overordnede. Denne havde forlangt, at Præsterne ved Mariekirken, som levede letsærdig og floge, huggedes og saarede hverandre, skulde søge Afløsning hos ham for deres Opsørsel. Befalingsmand og Provst fandt, at de havde gyldig Grund til paa alle Maader at fortrædige Biskopen. Hans Svende blev overfaldne, hvor de viste sig, og fra Fæstningen førte man endogsaa Støts mod Bispegaarden og vilde have sat Ild paa den, hvis ikke Byens Borgere havde lagt sig imellem. Men om den Forsøgelse, han var udsat for, indgav Biskopen en Klage til Kongen. Den blev uden varig Frugt. Hans Mule blev uroftet i Kongens Gunst, som endogsaa gjorde ham til Statholder i Norge med uindskrænket Myndighed. Striden mellem ham og Bispen vedblev og endte tilsidst med, at den sidste, tilspyneladende frivilligt, men i Birkeligheden skræmt og tvunget, veg fra sit Embede og blev efterfulgt af — Hans Mule. Han søgte senere at faa sin Bispestol igjen, reiste endogsaa til Kjøbenhavn for at klage for Kongen, men naaede ikke, hvad han vilde.

En bedre Biskop og en bedre Mand end Anders Muus paadrog sig Hans Mules Fiendskab. Det var den ædle Erkebisp Erik Wallendorf. Han havde ved at tilraade Kongen at stille sig ved Dyveke mistet Kristians Indest og paadraget sig Sigbrits dødelige Fiendskab. For at komme Erkebispens tillivs brugte hun Hans Mule som sit Redskab. Og Mester Hans nyttede samvittighedsfuldt hver Leilighed til at fortrædige denne. Fromme Pilgrime, der agtede sig til St. Olafs Helligdom, Erkebispens Tjenere, der kom indenfor Hans

Mules Omraade, var i lige Grad udsatte for dennes Efterstræbelser. Erkebispem prøvede med Raamindelser til Mester Hans og Klage til Kongen, men de frugtede lige saa lidet som de Forsøg, han gjorde paa Forlig. Da kunde han ikke længere holde ud. Han besluttede at forlade Norge og tage til Danmark for personlig at fremsføre sine Klager for Kongen. Paa Reisen blev han af en Storm drevet ind under Holland og kom til Amsterdam.

Her hørte Erik Valkendorf til sin store Overraskelse, at Kong Kristian ventedes der hen. Da han kom, fik Erik Valkendorf en Samtale med ham, som dog ikke førte til noget; thi Kristian forlangte, at han blot skulde søge sin Ret i Danmark, medens Erkebispem kun vilde underkaste sig Dom af Paven eller Keiseren. Han reiste strax efter til Utrecht og tænkte paa at drage til Rom, men kunde længe ikke bestemme sig dertil. Endelig tiltraadte han Reisen. Han maatte laane og borge sig frem og kom efter mange Besværligheder og efter at have været næsten tre Maaneder undervejs til Rom 2den Febr. 1522. Her maatte han et halvt Aar vente paa Paven, som var i Spanien, og da saa denne kom, havde han Hænderne saa fulde, at han ikke kunde modtage Flygtningen fra Norge. „Men den gamle Mands Kraft var brudt“, og den 28de Novbr. 1522 fandt han i Døden den Hvile, han i den sidste Tid havde savnet og trængt.

Kong Kristian i Nederlandene.

Det var ikke alene Erik Valkendorf, som Kongens Reise til Nederlandene saldt overraskende. Den var foregaaet i fuldstændig Hemmelighed, men Hensigten var ved sin Svoger,

Keisers Karls Hjælp at faa greiet visse politiske Sager. Hans Komme vakte den største Opsigt. Fester og festlige Optog ledsagede hans Indtog i de nederlandske Byer. Han hilsendes med Varme, og den vakre, stoute Mand vakte levende Beundring. Reiseren viste sig meget imødekommende mod sin Svoger, som opnaaede, hvad der havde været Hovedformaålet med hans Reise. Han forlenedes med Holsten og fik de Rettigheder fornyede, som hans Fædre havde havt i Lybek og andre Steder i Thykland. Kristian nyttede ogsaa Leiligheden til at gjøre sig kjendt med Landets Forhold og dets mærkeligste Mænd. Hans livlige Mand omfattede alt og opfattede alt. Med Lanken paa de norste Bergværker forhandlede han saaledes med to Bergmænd om Driften af Malmgruber. Af navntundige Mænd var han hyppig sammen med Erasmus af Rotterdam, som han havde megen Glæde af at tale med. En Dag, de talte om Luther, bemærkede Erasmus, at denne var for hidfig og derved kun gjorde ondt værre. Men da svarede Kristian: „Nei vist ikke, ved milde Midler udretter man ingenting; de Lægemidler, som formaar at ryste den hele Krop, er de virksomste“, en Ytring, der „maler hans Karakter mere træffende end nogen lang Beskrivelse kan gjøre“.

Opstanden i Sverige.

Hvad Kristian vandt ved sin Reise til Nederlandene kunde paa langt nær ikke opveie, hvad han tabte. Hans Fravær støttede Rejsningen i Sverige, som allerede havde omspændt det hele Land. Blodbadet i Stockholm havde vistnok et Dieblit lamslaet de svenske; men da Kristian istedetfor at

berolige Stemningen æggede den ved ukloge Foranstaltninger, steg Gjæringen paa mange Steeder i den Grad, at kun Mangelen af en Fører hindrede den fra at bryde ud i Oprør. Denne Mangel skulde ogsaa blive afhjulpen. En Sønnesøns Søn af den før nævnte Kristfer Nilsson Wasa (se III S. 21) var Gustav Eriksøn, født 1496. Han udmærkede sig allerede i Krigen med Danmark 1517, blev efterat den var sluttet, som før nævnt, tagen med som Gidsel til Danmark, men flygtede til Lybæk, hvorfra han indstibede sig til Sverige. Den 31te Mai 1520 betraadte han Fædrelandets Jordbund med det faste Forsæt at fri sit Folk fra det fremmede Vælde. Han tog strax fat, men Begyndelsen var ikke lovende. Hverken i Kalmar, hvor han først prøvede en Reising, eller i Smaalands vilde man lytte til hans Ord; paa sidste Sted svarede man paa hans Opfordring: „Ej tryter os sild och salt, så länge vi lyda konungen“. Ikke bedre gik det paa andre Steeder. Da kom han til Dalarne. Ogsaa her talte han i Førstningen for døve Øren. Farer i Mængde fulgte ham paa hans Veie, men de blev i lang Tid ogsaa hans eneste Følge. Man lyttede til hans Ord, men ingen vilde løfte en Haand for at støtte hans Forehavende. Da hans glødende Bektalenhed heller ikke i Mora, Hjertet i Dalarne, kunde ryste Dorstigheden af Folket, besluttede han, som det synes, at opgive sit Forehavende og tage over Fjeldene til Norge. Men strax efter, at han havde forladt Mora-Mændene, sit diske Stadsæstelse paa, hvad Gustav havde fortalt om Kristians Grusomhed, og Underretning om, hvad de kunde vente sig. Nu blev der sendt Bud efter Gustav, som kom tilbage og blev tagen til Bøndernes Hovedsmand.

Og nu gik det raakt. Landsting paa Landsting sluttede

fig til Befrieren, som ved Brunebøt vandt sin første Seier over Danskerne. Ved Vesteråas vandt han sin anden, og Dalarne, Gestrikland, Westmanland og Nerike var nu paa det nærmeste i hans Magt. Og altid videre greb Opstanden om sig, og ved Udgangen af Reisingssaaret 1521 var Stockholm, Kalmar og Nabo de eneste større Fæstninger, som ikke var i Gustavs Magt. De holdt sig en god Stund endnu; men i Mai 1523 faldt Kalmar, strax efter Stockholm og tilsidst ogsaa Nabo. Men allerede Juni 1523 var Gustav paa Rigsdagen i Strengnæs valgt til Sveriges Konge. Foreningen mellem de tre Riger var saaledes sprængt, og Baandet er aldrig senere bleven knyttet.

Kristians Fiender. Hans Fordrivelse.

Kristian havde mistet den ene af sine Kroner, men ogsaa de to andre begyndte at vakle paa hans Hoved. Han havde ikke mindre ved sine gode end ved sine onde Handlinger skabt sig mange og mægtige Fiender. Ingen mente at have større Grund til Had end Hansestæderne. Han havde, som nævnt, indskrænket deres Friheder, og han havde ved at indkalde drifstige fremmede Kjøbmænd søgt at gjøre dem overflødige. Under Krigen med Sten Sture havde han tynget deres Handel med forskjellige nye Afgifter og ladet optapre de tykke Skibe, som vilde bryde Sjøspærringen om de svenske Ryster. Endelig havde han efter hanseatist Mønster villet stifte et stort nordisk Kjøbmandsselskab, som skulde bryde de tykke Stæders Handelskvælde, og hvorved især Lybek vilde komme til at lide. Alt dette var mere end Grund nok til at hade Kristian og til at understøtte alle Fiender, som vilde

reise sig mod ham. De hjalp derfor Gustav Basa, herjede sammen med Svanerne paa Bornholm, indtog Hammerhus og plyndrede Helsingør.

Indenlands stod Kristian i et spændt Forhold baade til Præstestab og Abel. Geistligheden fik navnlig fjende hans stærke Haand. Bispen paa Hven, Jens Andersen, maatte saaledes gaa i Fængsel, fordi han mod Kong Hans's Bud havde forpligtet denne til at betale Lybet en stor Pengefum, og han slap ikke ud, før han havde stillet Sikkerhed for Pengene, der med Renter løb op til 80 000 Gylden. Kongen tog ham senere med til Sverige og gjorde ham efter Blodbadet i Stockholm til Biskop i Strengnæs, men atter opstod der Uvenskab mellem dem, og Jens Andersen blev sat fast paa Hammerhus. Til disse Vilkaarligheder mod enkelte høitstaaende Præstemænd kom ogsaa hans Tilfidesættelse af Domkapitlernes Valgagjørelse. Imod den satte Kristian paa Lunde Erkebispstol sin Skriver Jørgen Stobborg, som dog snart maatte vige Bladsen til Fordel for Kristians Yndling, den usle Didrik Slaghet — ogsaa til Trods for Kapitlets Valg. Da denne før sin Deltagelse i Blodbadet i Stockholm blev brændt, tilfidesatte Kristian for tredje Gang Kapitlets Valg, idet han gjorde Hans Wese til Erkebisp. Kom saa hertil, at Kongen ikke utydelig lagde an paa at faa Jingre i Kirkens Skatte og Fordegods, og at hans Love — de allerede omtalte — paa saa mange Maader var egnede til at støde Præsterne, saa kan man forstaa, at disse syntes, de havde Grund til at anse Kristian som en Fiende af dem og af den katolske Kirke. En Ven var han ganske vist ikke; dertil var han for stærkt berørt af den reformatorske Luftning, som traf gennem Liden. Denne gjelød ikke blot af højrøstede

Krav paa en Kirkeforbedring, men var ogsaa fyldt af gjærende Ønster om Reformer i borgerlige Forhold.

I 1520 henvendte Kongen sig endogfsaa til Wittenberg for derfra at faa en Teolog til Kjøbenhavn. Der kom ogsaa en Præst, Martin Reinhardt, men hans Prædiken var tyff, og hans Fagter og Minespil egnede til at vække Latter, saa Opbyggelsen blev liden og Opholdet i Danmark kun kort. Endnu kortere var den bekjendte Andreas Karlstadt, og efter hans Vortreise døde Kristians Reformationsstræv hen for aldrig mere at optages. Men hans Dragelse til Luther var en ny Torn i Dinene paa det katolske Præstestab. — Ogsaa Adelen habede Kongen. Det stockholmste Blodbad var en Trusel ogsaa mod den; mange af hans Løve kjendtes som et Indgreb i, hvad de kaldte sine Rettigheder og hans Begunstigelse af Borgerstanden lige saabel som hans Beskyttelse af Bønderne maatte opfattes af den som blodige Fornærmelser. Da han var nødt til Gang paa Gang at paalægge svære Statter, blev Misnøien ogsaa stor mellem de lavere Stænder. „Raad og Ridderstab, Bønde og Kjøbstadmænd suor hinanden til, at de vilde leve og dø med hverandre og ikke længer lyde Kongen.“

Endnu var der en Fiende, hvis Slægtstabs med Kongen hellere havde kjærpet hans Had, thi „Frænde er Frænde værst“. Det var Kongens Farbroder, Hertug Fredrik af Holsten. Der var mange uopgjorte Regninger mellem dem. Hertugen havde Penge tilgode og fik dem ikke betalte, han mente at have Fordring paa Norge og en Del af Danmark som Fadersarv og fik den ikke godkjendt, havde ogsaa maattet se paa, at Kongen vandt sig Lensret over Holsten, og han var holdt udenfor det hele. Han vilde derfor ikke modtage sit Len af sin Brodersøn

og han nægtede at støtte ham i Krigen mod Lybel. Saa truende var Stillingen for Kongen, at han nødtes til at gjøre Indrømmelser. Med Farbroderen kom det til Forlig i Aug. 1522, og Kongen maatte bringe ydmygende Ofre, havde saaledes maattet frasige sig sin Forleningsret og finde sig i, at Hertugen i Krigen mod Lybel holdt sig udenfor. Adelen søgte han ogsaa at vinde ved Forleninger, men alt dette kunde ikke afvende det Uveir, som traf op over hans Hoved. For at faa Penge til Krigen mod Lybelterne sammentalbte han en Herredag i Kallundborg strax før Jul 1522; men de jydske Bisper og Adelsmænd kom ikke og undskyldte sin Ubeblivelse med Veiret. Kongen sammentalbte da en Rigsdag til Aarhus, men forinden, allerede i Slutningen af December 1522, havde en Del jydske Herrer og Prælater i Viborg sammenrottet sig om at støde Kristian fra Tronen og indkalde hans Farbroder. De opsatte et Klageskrift, hvori de ankede over, at Kirkens Friheder krænkedes, at Rjættene „med lutherst Vist og Skalkhed“ fordærvede Troen; „Trælle og Strivere“ skalkede og valtede med Kirkegods; mange ustyrbige Menneſter var tagne af Dage, Adelen paalagt Skat „som andre Bønder“, Udlændinge var indkaldte, og Kongen havde betroet sig til „Tyranner, Skalkte og Troldkvinder“ (Sigbrit). Kort efter blev der opsat et Opfigelsesbrev af lignende Indhold, som Landsdommeren Mogens Munk efter Sigende skal have overdraget Kongen. Der udstedtes ogsaa et Dpraab til Almuen, hvori den opfordredes til at gjøre fælles Sag med de høie Herrer, som lovede „at vove Hals, Liv og Guds for deres bedste.“

Opstand i Danmark mod Kongen.

Opstanden kom Kristian uventet. Han prøvede at knytte Underhandlinger med Oprørerne, og han sparede ikke paa Løfter. Underhandlingerne blev aabnede, men førte kun til, at Kongen tabte tre kostbare Uger, thi Oprørerne vilde ikke Udsoning. Endnu var dog ikke alt tabt. Med det Mandskab, han havde hos sig, kunde han have kastet sig over Oprørerne, medens de endnu var uforberedte, og kanske kvalt Opstanden i Fødselen. Det vilde ialfald have været en Prøve værd. Kristian tænkte ogsaa paa det, men det blev med Tanken. Det var, som hans Handlekraft var lammet; han kunde ikke bestemme sig. I en Nat skal han i sin fuldstændige Raadvilbhed have ladet sig sætte tyve Gange frem og tilbage mellem Fyen og Fylland, uvis om han skulde rykke frem eller gaa tilbage, og da han endelig tog en Beslutning, var det den, der under saadanne Omstændigheder gjerne følger: at opsætte og gaa tilbage. Kristian tog til Kjøbenhavn, og det gunstige Dieblif gik tabt. Thi Oprørerne handlede. De havde allerede, før de reiste sig mod Kongen, traadt i Forbindelse med hans Farbroder og tilbudt ham Kronen. Denne modtog med begge Hænder Tilbudet og gik fast og bestemt løs paa sit Maal. Han sikrede sig Hjælpere baade i Lybækkerne og Ditmarskerne, og med en Haandsfuld Tropper rykkede han op i Nørrejylland. I Viborg blev han den 26 Martz 1523 hylbet til Konge. Dette vilde dog under andre Omstændigheder ikke have gjort Sagen klar. Kristian havde endnu mange Venner mellem Borgerne og Bønderne, og et Opraab til dem „vilde samlet tusender om hans Fane“; men nu lod han intet høre fra sig, og saa maatte det uundgaaelige komme. Træfaldet greb sørgelig om sig; selv troede han

foreløbig alt tabt og gjorde sig rede til at forlade Kjøbenhavn. Byens Forsvar overgav han til Henrik Gjø, indtil han, som han haabe, snart kom tilbage med Undsætning; og den 13 April indskibede han sig med sin unge Hustru og sine tre smaa Børn; Sigbrit fulgte og ogsaa mange af hans Venner, som vilde dele deres Herres Landflygtighed. Men med Sorg i Sind saa Kjøbenhavns Borgere deres Konge drage bort; de fulgte med Vinene hans Skibe, som for en svag Pris langsomt gled ud af Havnen, indtil Stovshoved Odde skjulte de sribede Seil for deres Blikke. Da de 9 Mar efter fik se den savnede igjen, var det en ulykkelig Mand, der havde mistet alt: Kronen, Haabet og Friheden. Men Folkets Sorg over den bortdragende fandt et i al sin Simpelhed rørende Udtryk i den gamle Folkevise:

„Bort da fløi den gamle Orn alt med sine Unger smaa,
 De andre Fugle de bleve saa vilde, de vidste dem ingen Raad.
 Nu sidder Høgen i Egetop og breder ud sin Vinge,
 De andre Smaafugle, i Stogen er, han monne saa jammerlig tvinge.
 Nu sidder alle de Fugle smaa og tie kvær som Sten,
 De have mist' den deilige Sang; vil Gud, de saa den igjen!
 Men nu er der Sorg i den hele Lund, hvor før der var Fuglesang;
 Enhver maa vel hntes over de smaa, at Tiden er dem saa trang.
 Herre Gud hjælpe den fattige Orn, som flyver i vildene Hebe.
 Han ved sig hverken Væ eller Ly, hvor han kan bygge sit Rede.“

Kristians Personlighed.

Kristian den anden hører hverken til Historiens store Mænd eller til dens ædle Skikkelser. Hans Begavelse er paa intet Omraade særlig fremtrædende, og hans Karakter har sine mørke Stygger. Hans Navn er derfor heller ikke i Historien

uopløselig sammenknyttet med Storbævt, hvis Glæde det gjenstraaer af, ligesaa lidt som det staar i Lys af ophøiede Dyder. Man vilde dog daarlig betegne Kristian ved at kalde ham halvveis ond og halvveis ulykkelig, en Mand, som man vegelvis maatte anklage og beklage. Hans Navn skinner dog ogsaa af en Glæde, som hædrer det. Kristians Værelse er hans Forhold til Tiden; hans Sjæl flød sammen med de dybe Strømninger i den, og hans Styrke var med fint Dre at opfange dens aandelige Røster og med aaben Sands at tilegne sig dens gryende Lys. Hans Virksomhed som Statsmand gjærede som Tiden selv af Reformtanker. Vi behøver bare at minde om hans Stræben for at udvide Kronens Magt og indskrænke Adelsens og Præstestabets, hans Arbejde for at løfte Borgerstanden og lette Bondens tunge Byrde. Vi har seet, med hvilken Iver han tog sig af Næringsveiene og fremmede Samfærdigheden; vi har omtalt hans Sands for Oplysningen, som laa ham saa varmt paa Hjerte. Der er tillige nævnt hans Forhold til Reformationen. Ogsaa heri var han i Forstaaelse med det allerbedste, som var oppe i hans Tid. Havde han kunnet lagt al sin Kraft i Gjennemførelsen af de Reformers, som han saa trængtes, vilde hans Livsgjerning have faaet en ganske anden Betydning og baaet en ganske anden Frugt. Nu blev det bare Tilspil; thi hans ydre Politik fordærvede hans indre. Den afledede hans Opmærksomhed og delte hans Kræfter; den indviklede ham i Vanstueligheder, som drog hans Undergang efter sig. Kristians Feil som Statsmand vilde ikke have været saa skjæbnesvangre, hvis han havde været en bedre Mand. Men hans Lidenskaber tog, som vi har seet, Magten fra ham. Det faldt ham saa vanstuelig at vise Overbærenhed og Maadehold; han vilde hellere knuse sine

Fiender end vinde dem. I Lidenstabsens Dieblikke kunde han lytte til Røster udenfra, som talte dens Sprog, og lod sig lede af Mænd, der stod dybt under ham. Under Indflydelsen af saadanne Røster, Lidenstabsens i hans Sjæl og de daarlige Raadgiveres, som klang sammen dermed, kunde den Mand, som ikke af Naturen var grusom, udgøde Strømme af Blod. Hans Slag, saa haardt de end faldt, mægtede dog ikke at knuse Modstanden, men glødede den bare op til et usorsonligt Had. Endnu værre end hans Lidenstabelighed virkede hans Mangel paa Handlekraft, saadan som den kom frem i enkelte afgjørende Dieblikke i hans Liv. Denne Feil hang sammen med et Grundtræk i hans Karakter; thi Kristian var tungsindig. Det laa til Wtten; hans Fader var det og hans Søster, Markgrevinden af Brandenburg, ligesaa. Men Tungfind lammer Handlekraften. I store Dieblikke, naar det gjælder at se lyst og freidigt og ligesom foregribe et lykkeligt Udfald i et kjæft Haab derom, sænker Tungfindet sit thyngende Mørke over Sjælen, opløser dens Kræfter i Mismod og bringer den til at fortvivle og opgive alt. Kristians Selvopgivelse, den fuldstændige Lammelse af hans Handlekraft, voldte hans Undergang.

Fredriks Stilling. Adelen's Overmagt.

Fredrik havde saaledes faaet Kongenavn; Størstedelen af Riget var i hans Hænder og den forrige Konge en landflygtig Mand. Alligevel tegnede hans Udsigter sig lidet lyse. Kristian den anden var selv som Flygtning en farlig Fiende. Hans Svogerstab med Livens mægtigste Fyrste var ham et stærkt Rygstød, og i Danmark var Forholdene ikke meget lystelige for

hans Modstander. De Tanker, som Kristian havde gjort sig til Talsmand for, og som bares af Tidens stærkeste Strømning, trængte ogsaa mere og mere ind i Danmark og bragte en Gjæring ind, der truede med at slaa ud i Oprør og paa enkelte Steder virkelig ogsaa gjorde det. Og bagved enhver Bevægelse dukkede Kristian den andens frygtede Skikkelse frem; hans Speidere gennemfor Landet i alle Retninger, hans Opraab blev læste med Begjærlighed af Kjøbstadmænd som af Bønder, og atter og atter kom der Tidender om faretruende Forbund og paatænkte Angreb. Denne Fare holdt Adelen i stedsevarende Uro; til enhver Tid gjaldt det for den „at kunne være Almuen mægtig“. Som Borger og Bønde med Længsel ventede paa sin Befrier, Kristian, bragte den fælles Fare Adelen og Kongen til paa det nøieste at slutte sig sammen. Kongen havde jo ingen anden Støtte end den; han maatte derfor være søielig overfor dens Krav. Der indtraadte derfor et Tilbageslag i Tiden, der for en Stund atter bragte Adelsvældet frem. Paa Landstinget i Viborg havde Fredrik ladet Adelen brænde Kong Kristians Love — ogsaa den, som forbød at sælge Bønder som Kvæg — som „stridende mod gode Sæder“; og Adelen ligesom Præsterne havde faaet sine gamle Rettigheder fornyede og nye tilføiede. Hvad Adelen havde tabt i Magt under Kristian den anden, fik den nu tilbage; de Len, som da var trukne ind under Kronen, blevne som det hed Fadeburslen, hvis Indtægter tilfaldt Kongen, gik nu over i Adelenes Hænder; den fik Indtægterne og var kun skyldig til at gjøre Kongen Krigstjeneste (Len paa Tjeneste) eller udrede en Afgift, (de saakaldte Len paa Afgift*). Der, hvor Adelen ikke kunde faa

*) Adelen regnede Lenene som Godtgjørelse for de Tjenester, de var forpligtede til at yde Staten, og som de paa anden Maade ikke fik Løn for.

tilrevet sig hele Venet, tog den idetmindste nogle Herreder eller enkelte Hovedgaard. Saa hurtig gif det nedad med Kongemagten, at medens der i 1522 hørte 62 Herreder til Kronen („Laa til Fadeburet“), var bare to Aar efter dette Tal sunket ned til 35 $\frac{1}{2}$. Byindtægterne, der før Kristian den anden var begyndt at bortforleues til Adelsmænd, men som denne Konge drog ind under Kronen, kom nu atter i de stores Hænder, de fik snart et Byfogedi, snart en Bystat, snart en hel By. Kongen var dog langtfra helt værgeløs overfor den Stand, han skyldte Tronen, og de Dverge, den gjorde sig skyldig i. Han var nemlig uundværlig for Adelen, og en Trusel om at trække sig tilbage forfeilede ikke sin Virkning; gif han sin Vei, saa havde de Kristian den anden igjen, og da var alt ude.

Kjærligheden til den gamle Konge og Frygten for den nye lagde Kraft og Udholdenhed i Forsvaret af Kjøbenhavn og Malmø, som endnu kjæmpede for Kong Kristians Sag. Kjøbenhavn overgav sig først efter 8 Maaneders Indeslutning (1524), og endda var det alene Sult, som tvang dets kjætte Borgere til at nedlægge Vaabnene. Strax efter aabnede ogsaa Malmø sine Porte for Fienden.

Kristian havde imidlertid ikke været ledig i Udlandet; men alt hans Stræv blev uden Frugt. Han havde søgt Hjælp hos Keiseren, men ingen faaet, hos den engelske Konge, Henrik den VIII, men heller ingen faaet, og da det endelig lykkedes ham at hverve 26 000 Mand, spredte disse sig som Agner for Vind, da han ikke kunde betale deres Sold. Det havde derfor været ham umuligt at holde sit Løfte og undsætte sine betrængte Byer. Med disses Falb var dog langtfra al Modstand mod Fredrik slaaet til Jorden. Misnøien med

det nye Herstab ulmede paa mange Steder og ventede kun paa Leilighed til at bryde ud i lys Lue. Leiligheden kom, da Sjøhelten Søren Nordby, hvis Trostab mod Kristian intet kunde rotte, faldt ind i Slaane og reiste Bønderne mod Fredrik. Det saa farlig ud for denne, thi Bønderne havde rivende Fremgang, og fra Udlandet truedes han med Angreb fra Kristian selv, som nu, da Karl den femte havde endt sin Krig med Frantrig, havde mere Udfigt til Understøttelse end nogensinde. Og kunde Kristian med en Hær fra Lyfmland have forenet sig med Nordby og hans Bønder, vilde rimeligvis Fredriks Kongedage været talte. Men det gik lange Aar hen, inden Kristian kunde faa samlet Mandstab, og imidlertid blev Bønderne i to Slag overvundne af Fredriks Hærfører, Johan Kanzau, og Nordby, som var indesluttet i Landsfrona, maatte overgive sig. Han tingebe sig dog baade Friheden og Len i Blesinge; men han formaede ikke at holde Sværdet i Steden, og i en Kamp mod en forenet svensk og dansk Flaade laa han under og flygtede til Rusland. Senere tom han i Karl den femtes Tjeneste og faldt i Italien 1530.

Norge tager Fredrik til Konge.

Reisningen i Danmark mod Kong Kristian havde ikke strakt sig til Norge. Noget egentlig Misnøie med ham synes der ikke at have været; ialfald holdt Folket sig ganske roligt. Hovedfæstningerne var i Kristians Magt, thi paa Baahus sad Hans Erikfen, paa Akerhus Hans Mule og paa Bergenhus Jørgen Hansen, alle danske Mænd og svorne Tilhængere af Kristian. Men Kongens Flugt vanskeliggjorde ogsaa her Stillingen. Ved Erkebiskop Eric Walkendorfs Fravær og Død i Novbr.

1522 mistede Rigsraadet sin Formand og dermed den, som kunde sammmentalde de abspredte Rigsraader. Der blev saaledes intet Rigsraad, og Landet var uden Regjering. Ved Tidenden om Erik Valkendorfs Død ilede Kapitlet med at vælge en anden, og Valget faldt i Mai 1523 paa en af deres egen Midte, Defanus (Degn) Olaf Engelbrechtson, som strax reisste til Rom for at hente Stadfæstelse og Indvielse. Indtil han kom igjen — og det tog Tid — vilde den norske Styrelse fjerne sit Hoved og Landet fremdeles være uden Regjering.

Saaledes kunde det dog ikke gaa i Længden: Rigets Hovmester og Norges mest anseede Mand, Nils Henrikson Gyldenløve til Østeraat traadte sammen med Biskopen i Bergen, Olaf, og Biskopen i Stavanger, Høstulb, for i Erkebispens Fravær at overtage Rigsstyrelsen. De besluttede, at „indtil de fik en anden Herre og Konge“, skulde Nils Henrikson overtage Styret i det nordenfjeldske Norge, medens Ridderen Olaf Galle, af en adelig norsk St, Opplandenes mest formaende Mand, fik Befaling over det søndenfjeldske.

Denne sidste overdroges Akerhus, men fik det ikke i Gie, thi Befalingsmanden, Hans Mule, vilde ikke rømme Fæstningen, og Bergenhus, som skulde overdrages Nils Henrikson, kostede det denne baade Tid og Bønselighed at blive Herre over. Strax efter døde Nils Henrikson uden at efterlade sig ægtefødte Sønner, og hans Svigersøn Vincents Lunge, blev nu Norges mægtigste Mand og den, som i de følgende Aar fik afgjørende Indflydelse paa Landets Stjæbne. Vincents var en dansk Adelsmand af Fødsel; men efter sit Giftermaal regnede han sig for norsk, og en dygtig Mand var han, veltalende, klægtig og kundskabsrig. Med saadanne Gegenfæber og med hans Slægtsforbindelser maatte han være en uburderlig

Mand for Fredrit, hvis Ærende han gik, og hvis Sag han arbejdede for. Alt søiede sig for ham, Svigerfaderens Død gjorde ham til Hoved for Ætten og skaffede ham Bergenhus, som overdroges ham af Rigsraadets tilbageværende Medlemmer, og dermed havde han Magten i det nordensjælbste.

I det søndensjælbste havde Fredrit allerede Sommeren 1523 søgt at vinde Stemningen for sig. Hans Opfordring til Folket at erkjende ham som Konge blev strax grebet af Hans Eriksen paa Baahus, og hele Baahuslen kom i Fredrits Magt. For at bringe det øvrige søndensjælbste Norge under sig sendte han Henrik Krummedike derop. Han var fra sit tidligere Ophold i Norge godt kjendt med alle Forholde, stod i mange Forbindelser og forstod at nytte Omstændighederne. Ham lykkedes det at bringe Hans Mule og Åkerhus over paa Fredrits Side, og han fik Biskop Magnus af Hamar og Gaute Galle, Broder af den nævnte Olaf Galle, til at sende Fredrit Hylningsbreve. Det var hans Politik med Forbigaaelse af Norges Raad som Statsmagt at lokke Stormændene og Bygdemyndighederne til at hylde Kongen enkeltvis, og i dette Viemed ødslede han med Løfter, som han ikke tænkte paa at indfri. Han var ikke ærlig i sin Færd, men Fremgang havde han, saa inden Udgangen af 1523 var næsten hele det søndensjælbste Norge i Kong Fredrits Hænder. Udsigterne var ikke lyse for vort Fædreland; det var et daarligt Bytte at faa en Stormandskonge som Fredrit for en trods alle Feil saa vidt folkelig og frisindet Hersker som Kristian; men det var endda det mindste; langt værre var det, at Landets Selvstændighed sienesynlig var truet. Denne Ulykke blev dog for det første afværget, og den Mand, som man kan takke herfor, var Vincents Lunge. Og saa han vilde Norges For-

ening med Danmark under Kong Fredrik, men han vilde et selvstændigt Norge, fuldt jevnbyrdigt med Danmark, saa kun Kongen og det norske Rigsraad skulde have noget at sige i Landet. Den danske Adelsmand reiste saaledes en efter Tidens Forhold norsk national Politik og danne et nationalt Parti, som stillede sig i Modsetning til det danske, hvis Fører var Henrik Krummedike. Saaledes stod Sagerne, da Olaf Engelbrechtson Vaaren 1524 kom tilbage til Norge med pavelig Stadsfæstelse og Indvielse som Erkebiskop. Han havde paa Udreisen i Mecheln i Nederlandene truffet Kong Kristian og svoret ham „Guldskab, Mandskab og Troskab“, men paa Hjemreisen fik og modtog han Indbydelse af Kong Fredrik til at møde ham i Flensborg; og her godkjendte han denne som Norges Konge — et Omslag, som maa skrive sig fra, at han ansaa Kristians Udsigter for haabløse. Ved sin Hjemkomst sluttede han sig strax til Vincents Luges Parti. Et Raadsmøde blev sammentraadt og sammentraadte i Bergen i August Maaned 1524, og her samledes 6 Biskoper og otte verdslige Herrer, hvortil blandt Vincents Lunge, Olaf og Gaute Galle og Joachim Griis. En af Rigsraadets første Beslutninger var at opfige Kong Kristian Udydighed og vælge Kong Fredrik til hans Eftermand. En Haandsæstning blev vedtagen, hvori Kongen skulde binde sig til at opretholde den katolske Kirke, dens Lære, Frihed og Rettigheder, overholde Landets gamle Love, frasige sig sin Titel af Arving til Norge og erkjende at have modtaget de norske Len af det norske Rigsraad, ligesom han kun maatte overdrage dem til indfødte eller indgifte norske Adelsmænd. Endelig skulde han ogsaa indløse Orknuerne og Hjaltsland til Norges Krone. I Rigsraadets Navn blev der ogsaa opsat et Brev til Kongen, hvori der klages

over Henrik Krummedikes Overtagelse og meddeles, at Raadet havde frataget ham hans Len, udstødt ham af sin Midte og udrøstet ham af Riget.

Med Haandfæstningen og dette Brev drog Vincents Lunge til Danmark for at faa hin vedtaget og Dommen over Henrik Krummedike stadfæstet. Han traf Kongen i Ribe og fik ham ogsaa til at vedtage Haandfæstningen, derimod lykkedes ham ikke at faa Dommen over Henrik Krummedike stadfæstet. Denne modbeviste ved Ed af 24 Riddere de Bestyrelser, som Raadet havde gjort ham, og blev frifunden af Kongen, uden at dette strax bragte nogen Ændring i hans ydre Stilling; først i 1529 kom han atter i Eie af sine norske Len.

Haandfæstningen hæveder noksaa bestemt Norges Selvstændighed og Fevnerdydighed med Danmark, saa det kan synes underlig, at Kong Fredrik vilde vedtage den, men Sagen var, at Kongen vistnok tillagde den liden Vægt, og Ulykken var, at Fremtiden viste, at den heller intet havde at betyde. Der fandtes ikke Kraft til at haandhæve den, og derfor kunde Kongen handle, som den aldrig havde været til.

Fredrik I skrev sig fra nu af: udvalgt Konge til Norge, men kronet blev han aldrig, da han døde, før dette kunde ske.

Kampen om Norge og Striden i Kirken.

Vincent's Lunge. Reformationen naar op til Norden.

redrit havde opnaaet at blive Norges Konge, men Rigsraadet styrede, og i det havde Vincent's Lunge, der nævntes Kongens Statholber nordenfjelds, mest at sige. Ved Siden af ham havde ogsaa Statholbereren søndenfjelds, Olaf Galle, og især Formanden i Rigsraadet, Erkebiskop Olaf Engelbrechtson Indflydelse.

Det er især Forholdet til Sverige, som i disse første Aar paatalber Opmærksomheden. I 1523, da Svensterne reiste sig mod Kristian den anden, var de rykkede ind i Norge for ogsaa her at vække Opstand mod Kongen. Det var ikke lykkedes, og de trak sig tilbage, men satte sig fast i den nordlige Del af Baahus, Viken, og gav det ikke fra sig, skjønt Raadet Aaret efter opfordrede Gustav Basa dertil. Dette kunde ikke andet end sætte ondt Blod. Endnu flere blev Forholdet

mellem Rigerne, da Flygtninger fra Sverige fandt Tilflugt i Norge. Men da ogsaa den saakaldte Daljunker, der i 1527 havde reist Opstand mod Gustav, fandt Hjælp og Bærn i Norge, blev dennes Holdning saa truende, at kun ved at opgive Daljunkerens kunde et Brud undgaaes. Det var Vincents Lunge, som havde været ivrigst i at tage sig af denne; Gustav Basa vidste det og anklagede ham hos Kong Fredrik. Det laante denne gjerne Dre til, thi han var skingsig paa Vincents Magt, der virkelig ogsaa var stor, og gav ham desuden Skylden for, at det traf saa ud med hans Kroning. Paa et Møde i Lødbøse August 1528, hvor den svenske Konge mødtes med Fuldmægtige fra den danske, fordrede Gustav, at Vincents Lunge og Erkebispens skulde godtgjøre ham for Skaden, som Oprørernes Bessyttelse i Norge havde voldt ham; men det laaber ikke til, at han fik drevet det igjennem; derimod fik han Løfte paa, at Vincents skulde fratages Bergenhus. Heller ikke denne Gang blev Viken givet tilbage, skjønt Fredriks Fuldmægtige ikke glemte at minde derom.

Men Vincents synes at have levet sin bedste Tid. Det var allerede en Stund gaaet nedad med hans Politik; Fredrik og det danske Rigsraad havde aldrig yndet den; deres Maal var et andet, et Norge, som ikke var ligestillet, men et Lybrige under Danmark.

Det Maal havde de allerede en Stund søgt at nærme sig, da de troede, at de kunde gjøre det uden Fare. Ivertimod Haandfæstningen fik danske Adelsmænd Rigtets faste Slotte i Forlening. Mogens Gyldestjerne fik saaledes allerede i 1527 Ålterhus, som Olaf Galle maatte frasige sig, tilligemed Statholberstabet Søndensfjelds. Paa samme Tid overdroges Baahus til Klaus

Bilde, ligeledes en dansk Adelsmand. Nu kom ogsaa Luren til Vincents. Høsten 1528 opfyldte Fredrik sit Løfte til Gustav og fratog ham Bergenhus, som blev givet til Esge Bilde, en Svigersøn af Henrik Krummedike, og Vincents maatte uden videre finde sig deri, skjønt han Naret i Forveien havde erklæret, at han med Baaben i Haand vilde modsætte sig, hvis Bergens Kongsgaard blev ham fratagen.

Dr. Martin Luther.

Udsigterne var i sig selv trange for det Parti, som vilde efter Tidens Leilighed et selvstændigt Norge, og endnu mørkere blev de ved det Fiendskab, som raadede mellem Høvdingerne, Vincents Lunge og Erkebiskopen. Hvad der var kommet dem imellem, ved vi ikke med Sikkerhed, rimeligvis har de kirkelige Spørgsmaal været det vigtigste Strids-
emne. Tiden begyndte nemlig stærkere end nogenfinde at gjære af nye Tanker. Reformationen's Lys udgjød sig over

Verden, og dets Straaler naaede ogsaa op til Norden. Baaede i Danmark og Sverige, hvor der rørte sig et friskt, kraftigt Folkeliv, fremkaldte de stor Bevægelse. Vincents Lunge, som var en for sin Tid sjelden oplyst Mand, følte sig stærkt dragen til den nye Lære. Dette gjorde derimod ikke Erkebispens, der blot kunde se paa den som en sjælesforbærvende og samfundssombæltende Branglære. Og den Naade, hvorpaa den optraadte her i Landet, var ikke egnet til at vinde hans Hjerter for den. Dens aandelige Side traadte kun svagt frem. Saa fattigt og forkrøblet var Mandslivet heroppe, saa støvt og sovende Folket, at de nye Livstanker ikke evnede at skabe sig et eneste virkelig Vidne eller eneste virkelig Menighed. Kun i Bergen, hvor først en Munk, Antonius, og et Aar senere Herman Frese og Jens Viborg prædikede den nye Lære, fandt den en bel Inngang og udbredtes derfra til andre Egne af Riget; Biskopen, Olaf Torfelson, for lod til at træde op imod den og for glad i sin Magelighed til at forstyrres af den, flyttede endogsaa bort fra Byen. Den ny Lære trængte dog ikke ind uden Modstand. Alle Midler var Fienderne lige gode; saaledes blev der under „Herman Prædikantes“ fundet en kændt Lunte, som dog opdagedes, før Skade blev voldt. Det var imidlertid ikke blot Katolikerne, som, naar de kunde komme til, brugte Hænder til Forsvar for Aand. Lutheranerne gav dem intet efter. De verdslige Fordele ved Reformationen stak ogsaa de fleste mest i Dinene. Jo strøbeligere Forhøvelsen og Tillegnelsen af Reformationens aandelige Sandhed var, desto villigere lyttede man, naar de verdslige Fordele af den nye Lære blev fremholdt. Det klang i Ørene, naar saaledes Klostre med Kraft erklæredes for overflødige og skadelige. Griste Hænder udstrakte sig efter deres Guds-

der syntes baade et faa let og fedt Bytte. Kongen forberedede Inddragelsen af Klostrene ved at indsætte verdslige Forstandere, som mod en aarlig Afgift og med Forpligtelse til at underholde Klosterfolket fik Stiftelsens Indtægter. Paa denne Maade fik Vincents Lunge i 1528 Konnesæter Kloster, hvor han opflog sin Bolig (Lungegaarden). Ikke fornøiet hermed paastod han, at Størstedelen af Munkelivs Klostergods egentlig tilhørte Konnesæter og burde gives det tilbage. Lidet Mand, som Erkebisppe var, og lidet kirkelig, som han ogsaa syntes at have været, vilde han dog vove en Dyst for Klostergodsets Utrænelighed. Han undsagde Vincents og tog baade hans og hans Svigermoders Len og Godser nordenfjelds. En Standsning indtraadte i Striden, da Kongens Søn, Hertug Kristian, kom til Norge. Faderen ønskede ham hylbet til Tronfølger, men Erkebisppe satte sig derimod. Man gjorde gjældende, at en Hylbning baade var usødvendig og utilbørlig, da Norge ikke længere var noget Arverige, men forenet saaledes med Danmark, at det kun kunde have den Konge, som blev tagen af Danmarks Rige, og denne Mening trængte igjennem.

I denne Sag havde vistnok Vincents staaet paa samme Side med Erkebisppe, men da Hertugen var reist, kom det atter til stærke Rivninger mellem dem. Vincents begyndte atter sin Jagt efter Kirlegods, og hans Slægt delte hans Begjærighed. Han strakte Fingrene efter Utsteins Kloster, som han dog ikke fik; hans Svigermoder gjorde sig mod Erkebisppens Vilje til Forstanderke for Neins Kloster, og Svogeren, Nils Dyffe, fik Abbeden i Tuterøens Kloster til at overdrage sig dette. Et endnu sørgeligere Skuespil opførtes i Bergen. For at befri Bergenhus Slot for Omgivelsjer, der

svækkede dets Forsvarskraft, begyndte Esge Bilde i 1530 et Ødelæggelsesværk, som jævne de Bergens herligste Kirkebygninger med Jorden. Først blev Apostelkirken, Norges smukkeste Bygning i Spidsbuestil, nedbrudt; saa kom Turen til Kristkirken; af denne Bygning med sit høie Taarn, sine herlige Kongegrave og sine Minder, blev ikke Sten paa Sten tilbage; samme Skjæbne delte saa Bispegaarden og Kapitelhuset. Esge Bilde havde naaet sin Hensigt; „Mundingerne af Bergenhus's Kanoner stuede nu frit og truende til alle Sider,“ men Norge havde mistet nogle af sine kosteligste Mindesmærker fra Middelalderen. Bispen i Bergen, Olaf Torkelsøn, gjorde intet for at hindre Ødelæggelsen, og Erkebiskopen, da han erfarede den, intet for at straffe Ophavsmanden dertil.

Kristian II i Norge.

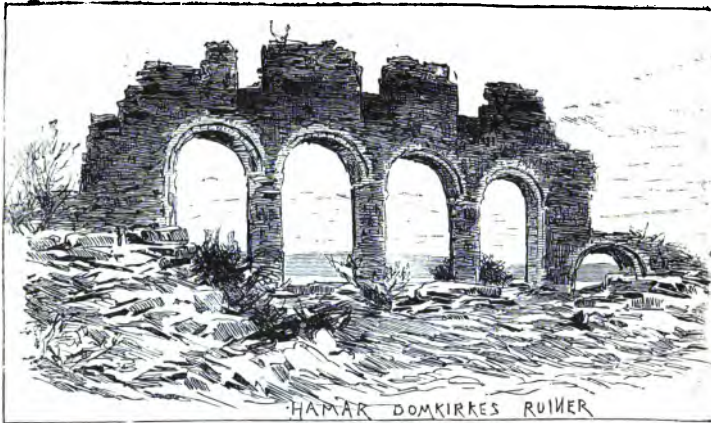
Den landsflygtige Konge havde i Udlandet ikke opgivet sine Krav paa Norge og Danmark. Utrættelig havde han arbejdet paa at faa Hjælp til at vinde sine Riger tilbage. Opmærksomt havde han fulgt Begivenhedernes Udvikling herhjemme, taalmodig ventende paa, at Forholdene skulde tage en Vending, som kunde aabne Udsigter for ham. For at faa Hjælp af Keiseren, sin Svoger, affvor han i 1529 høitidelig sin lutherste Troesoverbevisning, men dette Skridt bragte ham ikke Maalet nærmere. Keiseren vilde fremdeles ikke indlade sig med ham. Ikke engang den Del af Medgiften, som han endnu havde tilgode, lykkedes det ham at faa udbetalt. Da besluttede Kristian sig til et dristigt Skridt. Han saldt ind i de keiserlige Nederlande og tilsvang sig, uden at Keiseren engang forsøgte at hindre denne Selvtægt, af Provinssen

Holland, der var gaaet god for Medgiften, 50 000 Gylden og desuden Skibe og alle Slags Krigsfornödenheder. Da Kristian havde Penge, fik han ogsaa Soldater, og i en Haandevending havde han en anselig Hær paa Venene. Toget skulde gaa mod Norge, hvor han kunde vente mindst Modstand, og hvor han i det katolske Præstestab maatte efter sit Troesskifte haabe at finde svorne Venner. Erkebispemanden vilde se Tiden an, før han bestemte sig for Kristian; indtil videre undlod han, trods de indstændigste Opfordringer, at møde paa de dansk-norske Herredage, og da Gustav Trolle, forklædt som Bergmand, Sommeren 1531 kom til Norge for at hverve Tilhængere for den landsflygtige Konge, blev han modtagen i Erkebispemandens Hus. Det var derfor at vente, at han vilde slutte sig til Kristian, naar han kom til Norge. Denne lod heller ikke længe vente paa sig. I Novbr. 1531 landede han paa Sydkysten af Norge. Han havde lidt meget af Storme paa Overreisen; flere af hans Skibe var forliste, og hans Krigskasse og svære Skjts var blevet Bølgernes Bytte. Fra Hesnæs Havn (Fjære Præstegjæld) udstedte han til Nordmændene et Optraad, hvori han tiltjendegav som sin Hensigt at ville fri dem fra deres uretmæssige Herrer og tilfagde Befalingsmændene og 4 udvalgte Mænd af hvert Fylke at møde ham i Oslo. Her landsatte han sin Hær, der trods store Tab, som Stormen havde voldt, endnu var flere tusinde Mand stærk, og opfordrede strax Kongens Gyldenstjerne til at overgive Akershus Slot. Dertil erklærede denne sig villig, hvis han ikke inden Marts fik Undsætning af Fredrik. Han vilde vinde Tid, men Kristian gennemskuede ikke hans Hensigt og tilstod en Vaabenstilstand, som hans Fiende vidste kun altfor godt at nytte.

Den 29 Novbr. sammentraadte et Raadsmøde i Oslo. Det bestod kun af Herrer søndenfjelds fra, og af disse blev Kristian hyllet som Konge. Samme Dag erkjendte i Nidaros ogsaa Erkebispens i Nærværelsen af sit Domkapitel Kristian høitidelig som sin Herre. Fra Præsternes Side udfoldebes nu stor Iver for at strabe Penge sammen til Kristian, og der spæredes i denne Anledning ikke engang paa Kirkens hellige Kar.

Baabenstilstanden med Gyldestjerne nyttede Kristian til at gjøre et Tog ned mod Gøtaelven, havde ogsaa endel Fremgang, men Baahus Fæstning, som Klaus Wilde var Befalingsmand over, lykkedes det ham ikke at indtage, og da Sult og Sygdom begyndte at rase i hans Hær, maatte han indstille alle videre Foretagender og trække sig tilbage til Oslo. Her skulde Afgjørelsen finde Sted.

Gyldestjerne havde imidlertid været om sig efter Undsætning. Han havde faaet en Haandskræftning fra Johan Rantzau, som var Befalingsmand paa Krogen ved Helsingør, og i Begyndelsen af 1532 udrustedes nogle Krigsskibe, dels lybste dels danske, der skulde bringe Fæstningen Mandskab og Krigsfornödenheder. Onsdagen i den stille Uge (27 Marts) seilede Flaaden fra Lønsberg op imod Oslo. Den kunde imidlertid ikke komme Byen nærmere end en halv Mil, da Fjorden var tilfrosset; Skibene kunde ikke kaste Anker, men laa og drev og var i denne Stilling udsat for stor Fare, hvis det blæste op til Storm. Mandskabet arbejdede af alle Kræfter for at hugge Baag til Skibene, men Kristians Folk lod dem ikke uhindrede blive ved med Arbeidet; fra en af Øerne stød de paa dem; der blev Kamp, hvor mange faldt paa begge Sider, og endnu flere saaredes. Gyldestjerne kunde imidlertid ikke vente; han maatte have Hjælp straks, og hans Venner paa

Hamar Domkirkes Ruiner.

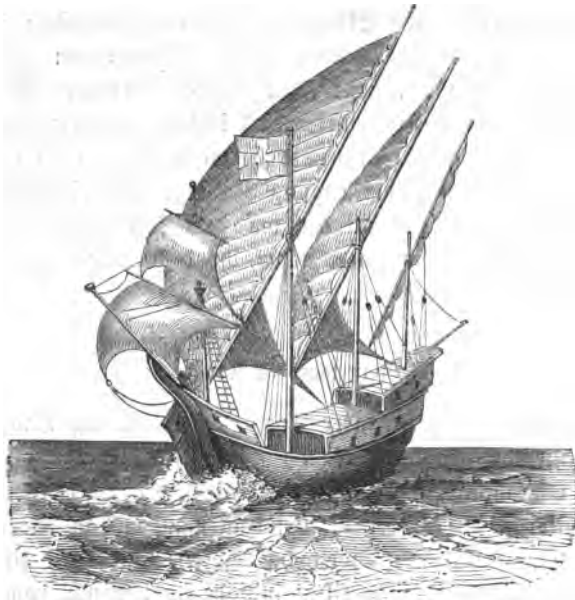
Ruiner af Hovedens Kloster.

Stibene, underrettede om hans Nød, skyndte sig med at sende ham, hvad han trængte. Under den senere saa berømte Peder Strams Anførsel drog 55 Landsknegte tilligemed en Trommeslager over Fsen til Akershus. De maatte igjennem Kristians Vagt, og for ikke at opdages, havde Anføreren ladet dem trække hvide Skjorter over deres Harnister; Listen lykkedes; de slap forbi Vagten og ind i Fæstningen gjennem et Skydehul, da Kongens Folk havde omringet Portene. Dagen efter gjorde Gyldenstjerne et Udfald og satte Ild paa Kristians Leir, og fra Stibene drog en Skare over til Hovedsøen og stak i Brand det engang saa rige Cistercienserkloster, hvoraf nu kun Ruiner minder om dets forbums Herlighed. De Iybst-danske Stibe havde naaet, hvad de vilde, og seilede tilbage til Danmark.

Kristian tages til Fange.

Her forberedtes et større Tog. De danske og Hanseater havde allerede længe rustet, og en Styrke paa over 6000 Mand var samlet, under Anførsel af Bispen i Odense, Knut Gyldenstjerne, en Broder til Befalingsmanden paa Akershus. Den 2 Mai stak den i Sjøen, og den 7de lagde den til ved Oslo. Kristian, for svag til at indlade sig i Kamp, rømmede sin Leir og trak sig ind i Byen. De hanseatistiske Hovedsmænd vilde foretage et Hovedangreb, men Biskopen sagde nei; „han vilde den Dag holde sig glad og lystig med sin Broder, Hr. Mogens, hvem han ikke havde seet i syv samfulde Aar.“ Men Dagen derefter var der Kamp, skjønt en uafgjørende, og den følgende, som var Kristi Himmelfartsdag, saa man Bispen ro i fuldt krigerst Harnist fra Skib til Skib for at uddele

sine Befalinger. Hvad de gik ud paa, fik man straks se; thi paa et givet Signal fra Admiralskibet løb alle Vaade ud og slyngebrændende Sager over paa Kristians Skibe og Øsloborgernes Sjøboder, som snart stod i lys Lue. Fra de fiendtlige

Karavalle fra det 16de Aarhundrede.

Skibe rettedes en heftig Kanonade, og Kanonernees Løden blandede sig med Øsloborgernes Klager; de „hylede og streg over sine Sjøboders Brand, saa det var ynkeligt at høre derpaa,“ siger den lybekste Kronikeskriver, der fulgte Toget.

Kristian var i svær Klemme. Hans Hær var sørgelig sammenfæltet, og til Hjælp var der ingen Udset. Der var

ikke levnet Kongen anden Udvei end Underhandlingernes. De drog i Langdrag, og en Stund saa de endogsaa ud til at gaa rent overstyr. Men Kristian kunde ikke afbryde dem. Thi ogsaa nordensjelds gif det galt. Fra Bergenhus rettedes et

Orlogsskib fra det 16de Aarhundrede.

Angreb paa Trondhjem; Byen blev brandstøttet, Bispegaarden og et Par andre af Erkebispens Gaarde brændtes, og Olaf Engelbrechtson saa langt fra at kunne yde Kristian Understøttelse trængte selv haardt til Hjælp. Saa maatte Kristian atter optage Underhandlingerne, og nu 1 Juli enedes man om, at Kristian skulde under frit Leide føres til Danmark

for at prøve personlig at komme til Enighed med Kong Fredrik. Kom de ikke overens, skulde han frit føres tilbage til Norge eller Holland. Hans Tilhængere i Norge skulde ikke kunne drages til Ansvar for sin Andel i, hvad der var skeet siden Kristians Komme til Landet. Men før Papirerne vedkommende Forliget var underkrevne, kom Bud fra Kong Fredrik, at hans Brodersøn skulde overgive sig paa Naade og Unaade; vilde han ikke det, skulde Underhandlingerne afbrydes, og Krigen føres til Ende. Men Knut Gyldestjerne holdt Befalingen hemmelig og undertegnede Forliget. Den 8 Juli gif den ulykkelige Konge, der ikke anede Svig, ombord paa det Skib, som skulde føre ham til mange Aars lange Fangenskab. 10 Dage efter naaede Flaaden Helsingør. Den lybestke Krønikeskriver skildrer den store Kjærlighed, som Byens Borgere lagde for Dagen; da de fik høre, at deres gamle Konge var ombord, „Løb hver Mand til Stranden, og da man saa hans Skib, stod Borgerne og deres Hustruer grædende paa Broen og vred sine Hænder, saa det var ynkelig at se, og de klagede bitterlig over den Vold og Uret, som tilføiedes ham. Jeg har seet det med mine egne Øine og hørt det med mine egne Øren, at dersom han havde været deres egen Fader, kunde de ikke have klaget høiere, og jeg skyndte mig at faa en Baad og komme tilbage til mit Skib, fordi jeg ikke længere kunde taale den Jammer, Græden og Haandvridning.“

I Rjøbenhavn modtoges Flaaden med store Festligheder; Kanonerne tordnede fra Voldene og besvaredes fra Skibene; „kun paa Kristians Skib var det saa stille som den hellige Uge.“ Han forbades at komme iland, og imedens holdt hans Farbroder Raad med sine Mænd, hvad der skulde gøres

med den fangne Konge. Det blev endelig efter 6 Dages Raadslagning bestemt, at Leidet ikke skulde holdes, men til Kristian blev det sagt, at han skulde føres til Flensborg for

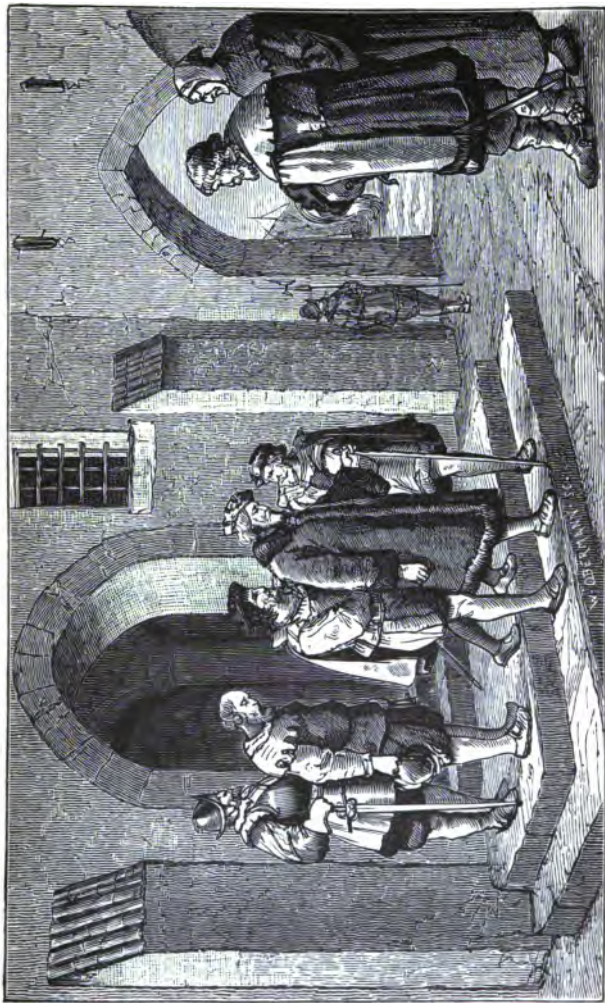
Frederik den første.

der at underhandle med Frederik. Men da Skibet paa Høiden af Flensborgfjorden ikke bødte ind i denne, men mod Nord i Retning af Als, forstod den uslyttelige, at han var bedragen,

og da skal han, siges der, have grædt som et Barn. Han blev ført til Sønderborg Slot paa Als. I Førstningen kunde han gaa frit omkring paa Slottet, men et Par Aar efter blev han indemuret i et trangt Kammer, der kun fik Lys fra et høit Gittervindu, og hvori Maden rattedes ham gennem et Hul i Muren, den eneste Abning, som Børelset havde. Senere formildedes hans Fangenskab, og fra 1550 fik han Kallundborg Slot, hvor han behandlede som en Tyrste, og hvor han døde 77 Aar gammel 1559.

Norges Underkastelse. Kong Fredriks Død.

Med Kristian faldt ogsaa den Reisning i Norge, for hvilken han havde været Hovedet. Vincents Lunge og hans Svoger, Nils Lykke, havde Fuldmagt til at bringe det nordenfjeldske tilbage under Fredriks Herredømme, og da Kristian var væk, drog Nils Lykke nordpaa. Med ham forenede sig Vincents Lunge, og i September kom de til Trondhjem og opfordrede Erkebispens til at underkaste sig. Denne havde intet Valg. Kom han ikke nu til Forlig med disse, der dog vilde tilsikre ham efter Overenskomsten af 1 Juli hans Embede, vilde han blive nødt til at underhandle med Sendebud fra Kong Fredrik, som denne, ikke fornøiet med denne Overenskomst havde skicket op til Norge, og disse, vidste han, vilde kræve ubetinget Underkastelse. Erkebispens maatte da bide i det sure Æble og aflægge i Vincents Lunge og hans Svogers Haand Trostabsed til Fredrik. De nye Sendebud, som opfordrede ham til Underkastelse, kunde han derfor svare, at han allerede havde afgjort Sagen med de andre; han fik da Lov til at beholde sit Embede, men maatte udrede svære

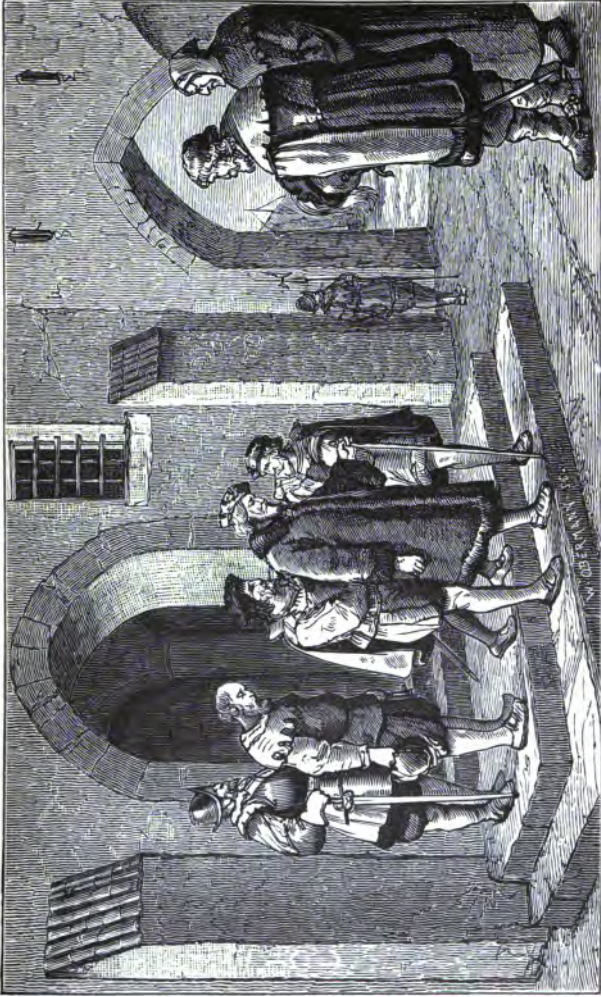

Striffin den anden forder Gængstet i Spænderborg.

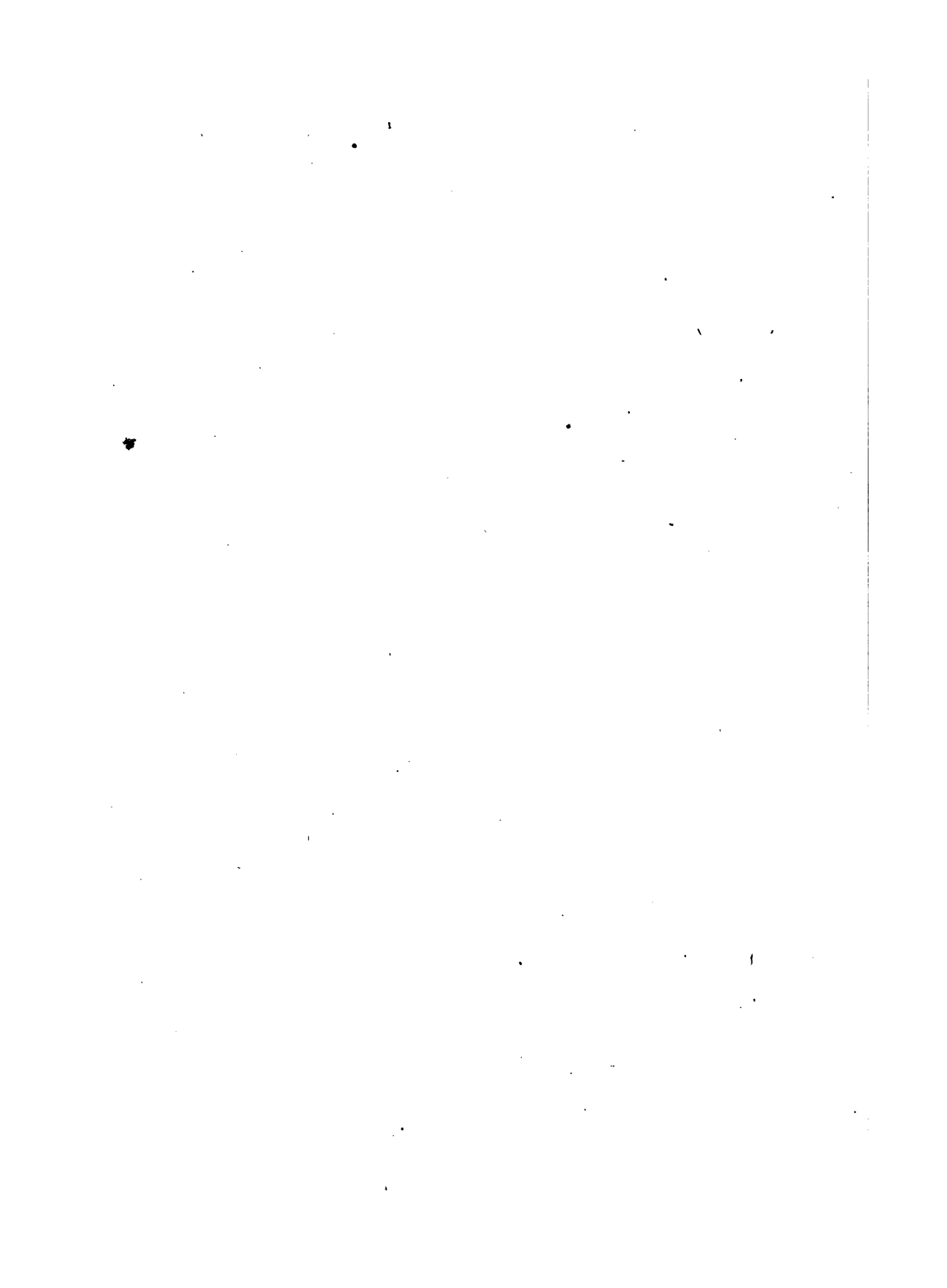
og da skal han, siges der, have grædt som et Barn. Han blev ført til Sønderborg Slot paa Als. I Førstningen kunde han gaa frit omkring paa Slottet, men et Par Aar efter blev han indemuret i et trangt Kammer, der kun fik Lys fra et høit Gittervindu, og hvori Maden ræstes ham gjennem et Hul i Muren, den eneste Åbning, som Bøvelset havde. Senere formilbedes hans Fangenskab, og fra 1550 fik han Kallundborg Slot, hvor han behandlede som en Tyrste, og hvor han døde 77 Aar gammel 1559.

Norges Underkastelse. Kong Fredriks Død.

Med Kristian faldt ogsaa den Rejsning i Norge, for hvilken han havde været Hovedet. Vincents Lunge og hans Svoger, Nils Lykke, havde Fuldmagt til at bringe det nordenfjeldske tilbage under Fredriks Herredømme, og da Kristian var væk, drog Nils Lykke nordpaa. Med ham forenede sig Vincents Lunge, og i September kom de til Trondhjem og opfordrede Erkebispens til at underkaste sig. Denne havde intet Valg. Kom han ikke nu til Forlig med disse, der dog vilde tilsikre ham efter Overenskomsten af 1 Juli hans Embede, vilde han blive nødt til at underhandle med Sendebud fra Kong Fredrik, som denne, ikke fornøiet med denne Overenskomst havde skicket op til Norge, og disse, vidste han, vilde træve ubetinget Underkastelse. Erkebispens maatte da bide i det sure Æble og aflægge i Vincents Lunge og hans Svogers Haand Trostabsed til Fredrik. De nye Sendebud, som opfordrede ham til Underkastelse, kunde han derfor svare, at han allerede havde afgjort Sagen med de andre; han fik da Lov til at beholde sit Embede, men maatte udrede svære

Skriftan den anden forder Fængslet i Spandenberg.

Bengesummer i Bøder for sit Grafalb. Paa et Møde i Trondhjem, hvor mange Medlemmer af Norges Raad var tilstede, bandt disse sig til at tilbagelade den Hyldest, de havde ydet Kristian og hans Søn, og maatte desuden stadfæste det Forbund, som før havde været mellem Norge og Danmark, dog med Forbehold af alle Norges „Herligheder, Friheder og Forrettigheder.“ Efter Bogstaven var altsaa Norge endnu et selvstændigt Rige, om end i uopløselig Forbindelse med Danmark, saa det kunde synes at have sluppet stadesløst fra Reisningen mod Fredrik. Den havde dog alligevel været et Dødsstød for norske Forhaabninger. Ikke saameget derved, at den mislykkedes, som at den saa sørgelig godtgjorde, at den ikke kunde have lykkedes. Bort Folk, fattigt paa Evne, havde ikke Villie til at raade for sin Stjæbne. Den afgjordes af et halvt Snes Stormænd, medens Folket sad stille og saa paa. „En Haandsfuld Landsfænegte“ var tilstrækkelig til at tue enhver Bevægelse; stort mere trængtes der ikke for at bringe det engang saa staute Trøndelagen til at bøje Nakkem under Aaget.

Kun nogle Maanedes efter Overenskomsten i Trondhjem, der atter havde bragt Norge tilbage under hans Kongespis, døde Fredrik 10 April 1533 paa Gottorp Slot. I noget over 8 Aar havde han styret Landet som Konge.

Norges Stilling efter Fredriks Død.

Kong Fredriks Død aabnede for Norge en Udsigt, — den sidste paa Hundreder af Aar — til atter at kunne leve sit eget Liv og optræde som et selvstændigt Rige. Danmark fik nemlig saa meget at tage vare paa hjemme hos sig

selv, at det havde liden Leilighed til at blande sig i andres Sager. Danstjerne kunde ikke enes om, hvem der skulde blive Kong Fredriks Efterfølger paa Tronen. En stor Del af Adelen vilde have hans ældste Søn, Hertug Kristian, der var Lutheraner, medens Præstestanden søgte dennes yngre Broder, den 12 aarige Hans, som de haabede at kunne gjøre en Katolit af; Borgerne, vendte derimod sine Blikke mod ham, som de aldrig havde kunnet glemme, den gamle Fange paa Sønderborg Slot. Med Borgerne gik ogsaa Bønderne, som reiste sig mod sine adelige Undertrykkere. Dette, Kristian den andens, Parti fik en mægtig Støtte i Lybækkerne, som var ræd for at blive trængt ud af de danske Farvande, da Rigsraadet havde sluttet Forbund med Hollænderne og indrømmet dem store Handelsfordele. Deres Feltherre, Grev Kristoffer af Oldenburg, efter hvem Krigen fik Navn af „Grevens Fejde“, faldt ind i Danmark og havde rivende Fremgang, saa Hertug Kristian, om hvem Modpartiet samlede sig, og som det tog til Konge, en Stund kun havde trange Udsigter. Under saadanne Omstændigheder maatte Norge synes at kunne raade for sin egen Skæbne, uden at behøve at frygte for Indblanding af andre. I Spidsen for dets Styrelse stod Erkebiskop Olaf Engelbrechtson. Han havde aldrig været en Ven af Forbindelsen med Danmark; hans Maal var et selvstændigt Norge, og hans Stilling gav ham Midler til at arbejde derfor, thi som Formand i Rigsraadet indehavde han en Magt, der var at regne med en Vicetonges. Vare han til Førerstillingen, som han indtog, ogsaa maatte have haft Førerevnen. Men der skortede det. Han manglede ikke Klogskab, men derimod det Mod og den Kraft, som er nødvendig for en Folkefører, der skal reise en stor Kamp.

Han vovede derfor ikke engang aabent at reise det Banner, han vilde samle Folket om. Og Folket skulde ikke kunne støtte ham; det lod, som om det hele var det ganske uvedkommende, fornøiet, naar det kun havde No og smaa Skatter. Heller ikke fandtes der nogen, som kunde opstilles som Kongsemne, og Foreningen med Danmark havde i Norge stærke Støtter i de indgistede danske Adelsmænd, som desuden havde Landets tre Fæstninger i sine Hænder. Forhaabningerne for Selvstændighedspartiet var derfor ikke lyse.

Forffjellige Kongsemner til Norges Trone.

Sommeren 1533 havde Erkebispnen ladet udskrive et Rigs møde af Raad, Adels og Almue til Bud i Romsbalsen. Det sammentraadte paafølgende 15 Aug., og der vedtoges, at man skulde følge den Indbydelse, som var udgaaet fra det danske Rigsraad, at møde til en fælles Valgdag i Kjøbenhavn 1534. Men da det kom til Stykket, undlod Erkebispnen at reise; Esge Wilde paa Bergenhus, som reiste, blev fangen af lybste Krydsere, og Vincents Lunge, der naaede ned til Slaane, erfarede her, at Herredagen paa Grund af Grev Kristoffers Angreb paa Sjælland var gaaet overstyr.

Denne Udfættelse gav det norske Rigsraad kun friere Hænder. Til Ulykke kunde der ikke paaregnes Enighed mellem Medlemmerne, og mellem de mest fremragende, Erkebispnen og Vincents Lunge, var der et aabent Brud. Marsagen til deres Fiendskab var denne: Nils Lykke, der havde mistet sin Husfru, havde indladt sig i Kjærlighedsforstaaelse med hendes ugifte Søster, Lucie Nilsdatter, og forført hende. Efter den Lids Opfatning regnedes dette for Blodskam, et Kjættereri,

om det taltes, der krævede Dødsstraf. Nils Lykke berimod paastod, at han havde kyndige Mænds Ord for, at Ægtefæb med en Søster af den første Hustru ikke stred mod Guds Lov. Han forlangte derfor Lucie Nilsdatter tilægte. Men derover blev Svogeren, Vincents Lunge, rasende og fordrede, at Erkebispens som Kirkens Overhoved skulde drage „Kjætteren“ til Ansvar. Erkebispens, som ikke just saa paa Sagen med de Dine, kvæde sig for at efterkomme Opfordringen, men hans Mølen vendte Vincents Brede ogsaa mod ham. Under saadanne Omstændigheder kunde man ikke vente Samdrægtighed i Rigsraadet og en Optræden, som svarede dertil.

Og dog trængtes dette mere end nogenfinde. Der indløb nemlig til det norske Rigsraad baade fra den fangne Konges Parti, og fra det, som havde valgt Hertugen, Opfordring om Tilslutning, ligesom ogsaa denne sidste udstedte et lignende Opraab. Men medens Erkebispens besvarede denne undvigende, idet han henstjød sig til den forestaaende Herredag i Trondhjem, som skulde sammentræde Midtsommer 1535, indvilgede de søndenfjeldske Medlemmer i at tage ham til Konge, dog med Forbehold af Rigets „gode, gamle, lovlige Friheder“, og fem af dem sendte ham strax efter endogsaa et formeligt Valgbrev. Sjælen i denne Beslutning, der i lige Grad krænkede Rigets Forfatning og Erkebispens Stilling som Formand i Styrelsen, var Vincents Lunge, og hans Mening med den var, at Norge skulde erklære sig for Hertugen for ved denne frivillige Tilslutning at kunne tiltinge sig en Haandfæstning, som sikrede dets Selvstændighed.

De søndenfjeldske Raadsmedlemmer, der saaledes paa egen Haand havde taget Rigets Afgjørelse i sin Haand, vilde ikke møde paa Herredagen i Trondhjem. De foregav, at de

ikke kunde være trygge for, hvad en saadan „Banskrop, udbøist Mand og Kjætter“, og desuagtet Erkebispens ypperste Raad, Nils Lykke, vilde foretage sig med dem; de gjorde Raadsmedlemmerne nordenfjelds kjendte med sit Valg og undsaa sig ikke ved at foreslaa, at de skulde slutte sig dertil.

De samme Handlinger, der hos nogle Naturer kan reise en Harme, der falder knusende ned over dem, som har fremkaldt den, kan hos andre afpresse ydmygende Indrømmelser. Erkebispens var af denne sidste Slags Folt. For at komme de søndenfjeldste Raadsmedlemmer imøde, satte han Nils Lykke fast og lod ham dømme som „Kjætter“, idet han dog henstillede Straffen til Rigsraadets Afgjørelse. Han forkastede ikke de søndenfjeldstes ulovlige Valg og lod endog saa tilbøielig til at slutte sig dertil; dog vilde han først høre deres Raad.

De anbefalede naturligtvis Hertug Kristian, og hvad de ikke ubrettede ved sine Ord, det gjorde det Sprog, som Begivenhederne i Danmark førte. Krigslykken havde ganske vendt sig til Hertugen. Hans Feltherre, Holsteneren Johan Kantzau, sprængte først efter en haard Kamp de jydste Bønder under Skipper Klement, vandt saa ved Seiren paa Ornebjerg (Juni 1535) Thyen, og ikke længe efter kunde Kristian i egen Person begynde Beleiringen af Kjøbenhavn. Til Sjøs slog Peder Skram Lybekkerne Gang paa Gang, og det saa grundig, at de aldrig forvandt det og for bestandig mistede Herredømmet over Østersjøen. Nu vilde Erkebispens slutte sig til Hertug Kristian og meddelte sin Beslutning i Skrivelse til Biskopen i Oslo, Hans Keff, og Vincents Lunge, medens han ikke sendte Valgbrev — saa meget vilde han ikke binde sig.

Erkebispens Tilslutning til Hertug Kristian var bestemt af Nødvendigheden. Han havde aldrig været stemt for ham;

bare Religionsforskjellen var et gabende Svælg imellem dem. Da derfor Kristian den andens Svigersøn, Pfalzgreve Fredrik, strakte Haanden ud efter Svigerfaderens Kroner, kunde han gjøre Regning paa Erkebispnen, som var mindre villig end

Johan Hantzau.

nogensinde til at slutte sig til Hertugen, men aabent brød han dog ikke med denne. Omstændighederne, som han ikke var Herre over, nødte ham dog til helt at tage Parti.

Hertug Kristian tages til Konge.

Hertug Kristian vilde nemlig faa en Afgjørelse med Hensyn paa sit norske Kongevalg. Han sendte Hovedsmanden

paa Baahus, Klaus Bilde og dennes Søstendebarn, Esge Bilde, der var sluppen løs af sit lybste Fangenskab, som sine Sendemænd til Trondhjem, hvor de sammen med Vincents Lunge og de søndenfjeldske Rigsraader paa en almindelig norsk Rigsforsamling skulde drive Kongevalget og desuden Bevilgning af en Landstat igjennem.

Rigsforsamlingen i Trondhjem vidner allerede ved sin Faatallighed om Nedgangens Tid i vort Land. Kun tre Biskoper og ligesaa mange Riddere var tilstede. Men ogsaa Forhandlingerne bar det samme Præg. Skjønt der kunde reises stærke Indvendinger baade mod Lovligheden af det søndenfjeldskes Raaders Kongevalg og mod Staten, saa løste de dog ingen Røst sig derimod; selv Erkebisperen forholdt sig taus. Det gik saaledes meget fredeligt til, og glat ogsaa. Det blev afgjort, at en af de paafølgende Dage skulde der holdes Ting med Almuen, Burspraaket, som det kaldes ved denne Leilighed. Dette maa have været det gamle Dretting, engang saa mægtigt, nu bare et Møde af Almuen for at høre kundgjort, hvad de styrende havde besluttet og maatte, mener Keyser, ved et Slags Samtykke at strø Sand paa disse Beslutninger. Den gang gik det dog anderledes. Det var, som Anden fra det gamle Dretting for et Øieblik fusede over Mængden og lod dem føle, hvad der her handlede om. Der reistes stormende Indsigelser mod baade Kongevalget og Kongeskatten. Valget var ulovligt, hed det, bare en Tilstelling af den søndenfjeldske Del af Raadet, og Skatten kunde først paalægges, naar Kongen var lovlig valgt og havde tilfikket Riget dets Ret og Friheder. De trængte ind i Bispegaarden og tiltjendegav, at de frabad sig en Konge, som, inden han var lovlig valgt, vilde tvinge

Folket med en haard Stat; Erkebispnen gik med Strømmen, og nu blev Bisperne af Oslo og Hamar tilligemed Klaus Bilbe grebne og fængslede, men Vincents Lunge blev dræbt. Dette Opløb fandt Sted den 3 Januar 1536. Omtrent paa samme Tid døde ogsaa Nils Nykke paa Stenviksholm, Erkebispens Fæstning, og som det siges, „røget ihjel“ paa dennes Foranstaltning.

Det var disse Begivenheder, der, hvad enten de var nærmest foranledigede af Erkebispnen eller ikke, tvang denne ud af den tilbageholdne Rolle, han hidtil havde indehavt. Nu maatte det bære eller bryde; et Tilbagetog var umuligt. Det gjaldt at faa Landet med sig; Almuen i Trondhjem skrev til Øvrigheden og Borgerne i Bergen og opfordrede til at slutte sig til Keisningen; Erkebispnen arbejdede for det samme paa sin Kant; dog var intet bundet, saalænge Rigets faste Punkter var i Fiendehaand. Mod Fæstningerne maatte derfor Slaget rettes, og Erkebispnen sendte sin betroede Mand Ginar Fjeld med en Trop Soldater mod Akerhus. Høvedsmanden her, Erik Gyldenstjerne, havde henvendt sig til Borgerne i Oslo, Sarpsborg og Lunnsberg om Hjælp, men fik ingen; de søgte tværtimod at ægge Almuen mod Fremmedherredømmet og ved at forespeile den Hjælp fra Pfalzgreven bringe den til at reise sig. Det lykkedes ikke, og heller ikke Ginar Fjelds Foretagende mod Akerhus. Han leirede sig paa den anden Side af Akerselven ved Gaarden Hølberg (tæt ved Tvien), men kunde ikke tænke paa Beleiring, blev selv tværtimod idelig uroet af Erik Gyldenstjerne, som endogsaa med en Ryttertrop slog Ginar i Splidsen for en tredobbelst Overmagt. Værre endda gik det siden; en Morgen i Graalsnningen blev han overfalden af Dansken, undkom selv med Nød,

men hans Folt blev dræbte, indebrændte eller fangede. Ogsaa mod Bergen og Bergenhus rettedes et Angreb under Kristoffer Trondsson, som dog ikke løb heldigere af. Hovedsmanden paa Fæstningen, Esge Bilbe, var rigtignot i Erkebispens Vold, men hans Underfoged, Lorb Roed, handlede i hans Aand og var bestemt paa at værges Fæstningen til det yderste. Kristoffer Trondsson havde ment at tage den ved en Overrumpling, men Lorb blev advaret og traf sine Tilstillinger til Forsvar. Traf dem ogsaa med stor Hensynsløshed. Munkeliv Kloster lod han sætte Ild paa og ødelægge, for at det ikke skulde yde hans Modstander et Støttepunkt i hans Angreb.

Men Kristoffer var ikke nogen farlig Modstander. Da han kom, lagde han til i Gravidal, drog ikke Sværdet, men indlebede Underhandlinger. Der blev holdt et Møde, og der blev bestemt endnu et, men ved dette lod Lorb Roed sin Modstander gribe og føre som Fange paa Slottet, idet han paastod, at Kristoffer var greben i et Forræderi. Dermed var ogsaa Angrebet paa Bergenhus mistlykt.

Nu var det ogsaa forbi med Erkebispens Handlingspolitik. Det laa ikke for ham at optræde som en Handlingens Mand; derimod nok at lure paa, at noget skulde vise sig, der kunde bringe Forandring i Stillingen, og indtil da udskyde enhver Afgjørelse og holde alt svævende. Det var jo ogsaa en Politit, som passede til Stillingen, til Norges Banmagt. Han maatte da nu aabne sig Muligheden af et Tilbagesog paa den Kant, som de sidste Begivenheder havde stængt. Han vilde strække Haanden ud mod Hertug Kristian uden dog derfor at opgave Pfalzgreven. Derfor sluttede han et Forlig med sine Fanger og satte dem i Frihed og tilsagde dem i en aaben Skrivelse,

at naar Kristian vilde tilgive ham, hvad han havde forbrudt, vilde Erkebispnen erkende ham som sin Herre og paa en almindelig Herredag faa ham valgt til Konge, dog saaledes, at han i en Haandfæstning fikrede Norge dets Friheder. Det var Vincents Lunges Politik, der nu optoges af hans Fiende, men om den under de forandrede Omstændigheder nu havde Udfigt til at gennemføres, var høist tvivlsomt, og det saa meget mere, som Erkebispnen, om han mente det ærligt, ikke kunde faa andre til at tro paa sin Oprigtighed.

Klaus Wilde og Hans Reff talte ogsaa Erkebispens Sag hos Hertug Kristian. Denne havde endnu ikke vundet Danmark, thi Hovedstaden trodsede og ventede Hjælp af Pfalzgreve Fredrik, der med Keiser Karl i ryggen kunde blive en ikke usarlig Fiende. Kristian kunde derfor ikke drive Sagen med Norge og Erkebispnen paa Spidsen. Altsaa samtykkede han i at underhandle med den sidste og gif ind paa Sammenkaldelsen af et Rigs-møde i Bergen førstkommande 29 Juli. Det kunde saaledes synes at være en Udfigt til, at Norge, om det fik Kristian, dog, i Navnet ialfald, kunde beholde sine Friheder, sin Selvstændighed. Men denne Udfigt tabte sig for hver Dag. Norge havde ingen Regjering. Erkebispnen, som skulde være den styrende, var aldeles magtesløs. Han kunde ikke engang faa Rigsraadet samlet, thi hvem vilde møde, naar man udsatte sig, som sidst, baade for at miste Frihed og Liv. Opfaste sig til Eneherster kunde der slet ikke være Tale om; han havde dertil hverken Gode selv eller Tilslutning af andre. „Han maatte sidde stille i sin Krog og se paa, at alt faldt fra hinanden“.

Og alt faldt. Sad Erkebispnen med Hænderne i Fanget, saa var det andre, som var virksomme. Paa Bergenhus sad

Esge Wilde, og han arbejdede paa at vinde alle betydelige Mænd paa Vestlandet for Kristian. Det lykkedes. Et Hyl-
dingsbrev blev udstedt 1 Juni 1536, som tiltraadtes af de
anseligste Mænd paa de Kanter, og i dette var der ikke Tale
om nogen Haandfæstning eller Vilkaar for Kristians Valg;
man nøiedes med en ydmyg Bøn om, at den nye Konge „vilde
være dem en naadig Herre og holde dem ved Norges Lov
og gode, gamle Sædvaner“. Kristian gik frem, som om han
lovlig var valgt og hylbet til Norges Konge. Han ruttede
med Lenene, som han vilde. Esge Wilde gav han alle de
Len nordenfjelds, som Nils Lyffe og Vincents Lunge havde
havt, skjønt Erkebispnen paa Kronens Vegne allerede havde
inddraget ialfald en Del af disse. Erkebispnen lod alt se,
men han forstod nu, at fra den Kant var der ikke Frelse at
finde for Norge. Han vendte sine Øine mod Pfalzgreve
Fredrik, der rustede for at undsætte Kjøbenhavn og med denne
By som Udgangspunkt at optage Kampen mod Kristian.
Men ogsaa dette Haab skulde slaa feil. Undsætningen kom
ikke, og Kjøbenhavn maatte efter den heltmodigste Modstand
overgive sig. (Juli 1536). Den havde været indesluttet
netop et Aar. Greveseiden var endt; Kongemagten var gaaet
seierriig ud af Kampen med Borgerne og Bønderne og havde
ogsaa trængt Adelen noget tilbage.

Nu havde Kristian frie Hænder og kunde vende sin
Opmærksomhed mod Norge. Dette skulde nu undertvinges.
200 Mand blev sendt herop, og denne Haandfuld Folk bereg-
nede han skulde være tilstrækkelig til at tvinge et Land. Og
saa stor var Useldommen, at den var tilstrækkelig. Hele det
vestenfjeldske underkastede sig. Fra Lindesnæs til Stat løftede
ikke en Haand sig til at gjøre Modstand; Kristians Fogder

drog omkring, indtrævede Stat og paalagde Udbredelser, og der lagdes dem ikke et Halmstraa iveien. Mod det nordenfjeldske blev Toget udsat; Esge Bilde fandt sin Krigsstyrke for liden til at vove sig didop.

I Mellemtiden fattedes der i Kjøbenhavn Beslutninger, der blev af indgribende Betydning for Norge. Den 11 Aug. 1536 aftalte Kongen med sine Befalingsmænd, at „man i Guds Navn skulde tage Bisperne ved Vingebenet“; samme Nat fattes de fast, og om Morgenen blev de Rigsraader, som var i Byen, tvungne til at samtykke i, hvad der var steet. De Biskoper, som holdt sig i sit Stift, delte Skjæbnen med dem, som blev fængslede i Kjøbenhavn. Den 15 Oktbr. derefter sammekaldtes en Rigsdag i Kjøbenhavn, og paa den blev Papismen ophævet og den lutherste Lære indført. Bisperne fratoges sin verbdlige Myndighed, og Kirkegodset inddroges under Kronen. Tienden skulde deles ligt mellem Sognepræsten, Kirken og Kongen, der dog af sin Del skulde lønne Bisperne (Superattendenter) og ophjælpe Stolerne. Men — det vigtigste for Norge af det, som blev vedtaget — i Kongens Haandfæstning lovede Kristian Danmarks Raad og Udel, at da Norges Rige var „saa forringet baade af Magt og Formue“, at det „ikke formaar at underholde en Herre og Konge“ — — „da skal det herefter være og blive under Danmarks Krone ligesom et af de andre Lande: Jylland, Fyen, Sjælland og Skaane, og herefter ikke være eller hedde et Kongerige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige og under Danmarks Krone til evig Tid“. Hermed skulde Norge være udslettet af de selvstændige Staters Tal, og dets Sagas sidste Blad være skrevet. Denne Ulykke afvendte dog et naadigt Forsyn, Haandfæstningens Bestemmelse blev ikke

helt gennemført; vort Fædreland vedblev at kaldes et Rige, om end Danmark underordnet, og bevarede saaledes derigjennem en Sammenhæng med sin Fortid og en Mulighed for atter at kunne skabe sig en Fremtid, de gamle Dage lig.

Norges Underkastelse under Danmark.

Haandfæstningens Bestemmelser kunde imidlertid ikke træde i Kraft, før Norge var vundet. Dette var dog kun et Tidsspørgsmaal. Rigtignok fik Erkebispem 4 Stibe fra Nederlandene, der støttede Pfalzgreven, men disse var uden Krigsfolk og udgjorde baade den første og sidste Understøttelse, han modtog. De var det sidste Glimt af klar Himmel, som aabnede sig for Erkebispem. Nu mørkned alt til, og han, der altid helst havde villet udstyre Afgjørelsen, maatte se den nærme sig, som han ikke kunde afværge.

Det burgundiske Hof i Nederlandene, hvortil han havde knyttet Forhaabninger, indlebede Underhandlinger med Kristian, i Danmark udrustedes en Flaade mod Trondhjem, og et nyt Tog var i Vente fra Bergenhus. Olaf Engelbrechtson var ikke den Mand, der vilde dø for den Sag, han ikke kunde tjæmpe frem til Seir, og oplyse Nederlagets Mørke for vort Fædreland med et Glimt af ædel Selvopofrelse og Trofast. Han oppebiede ikke Afgjørelsen; men samlede sine og Kirkens Statte, efterlod i Stenviksholm og i Nidarholms Kloster Mandskab og gif den 1 April 1537 til Sjøs. Efter en lang Overreise kom han i god Behold til Holland, men allerede det følgende Aar endte han sit omkistelsesrige Liv.

April var ikke udløbet, da Esge Bilde's Folk viste sig udenfor Stenviksholm Slot og Nidarholm Kloster. Mand-

skabet gjorde i de første Dage kraftig Modstand, men indsaa snart, at alt var tabt, og at den hurtigste Omgivelse ogsaa var den bedste. Da den danske Flaade seilede op, var alt afgjort og den kongelige Sendemand, Truid Ulfstand, som fulgte, fandt ved sin Ankomst til Trondhjem ingen Fiende at kæmpe imod. Paa Hamar gjorde Biskop Magnus Mine til Modstand, men det var ikke Alvor; efter et Par Dages Forløb overgav han sig. Hans Bispedømme, som forenedes med Oslo, overdroges den smidige Hans Reff, den eneste af de katolske Bisper, der som lutherst Tilsynsmand beholdt sit Embede.

10. Det Hus i Eisleben, hvor Luther blev født.

Det norske Folks Nedværdigelse. Kirke- reformationen.

Særgelige Tilfælde.

Norge var vundet; „de danske Spotteord, hvorover Vincents Lunge havde udtalt sin Forargelse, at Landet kunde indtages med et Par Kraveler (et Slags Skibe) eller med 3—4 Mand, havde næsten bogstavelig vist sig at være Sandhed“. Norge mistede sit Rigsraad, og danske Adelsmænd trængte ind i Venene; de allerfleste og bedste tilfaldt dem. Ved deres Hjælp kom ofte danske, der havde fulgt dem til Norge som Tjenere, Striberkarle etc., ind i Landets Embeder, blev Fogder, Soldere, ja endog Lagmænd. Disse gik i sin Embedsvirksomhed ud fra danske Forhold og fulgte danske Love og Retts-

sædvaner; Landets Forhold fandt de ikke Umagen værd at sætte sig ind i, og norske Love var affattede i et Sprog, som de ikke forstod. Ogsaa i de høiere kirkelige Embeder ansattes mest danske; danske var ligeledes Lærerne ved de offentlige Skoler, og danske Bøger — norske tryktes ikke — udbredtes i Norge. Det saa ud, som Danstheden skulde blive efteraadende i Landet, som Folket skulde blive dansk. Det truede saa meget mere dermed, som der ikke var Tegn til Modstand derimod, ja en saadan var endogsaa næsten utænkkelig. Hvorfra skulde den nemlig komme? Fra Adelen ikke. Adelen, som i Danmark var Landets Blomst og Folkets Hjerte, den toneangivende Stand i Tiden, havde i Norge lidet eller intet at sige. I Sammenligning med de i Landet indgiftede danske Adelsmænd var de fattige, uden Uddannelse og uden Indflydelse; Hovedlenene fit de saa sjelden, at vi ikke kjender mere end to, som blev betroede Nordmænd, Trondhjems nemlig, der indehaves af Kristoffer Galde, og Bergenhus, som Hans Basse havde, og de smaa Len kunde de bare nu og da opnaa; ellers maatte de nøie sig med underordnede Poster og Bestillinger, saadanne som gjerne overdroges borgerlige. Unndraget alt, som kunde holde dem oppe, sank de Adelsætter, som ikke var uddøde — dette var saaledes Tilfælde med hele Høiadelen — ned til Bønder, og de saa af den lavere Adel, med hvem dette ikke var Tilfældet, havde holdt sig udenfor det offentlige Liv, og var saa fremmede derfor, at de, selv om der havde været Leilighed, hverken søgte Kald eller eiede Dygtighed til at træde op.

Og det samme gjaldt i endnu høiere Grad Borgerstanden. De saa Kjøbstadborgere — for hele Landet var de neppe meget over ti tusinde — var fattige baade paa Guds og kommunal Selvstændighed, manglede baade Formuens og

Oplysningens Indflydelse, og deres Stræben og Sands Løstede sig ikke over det dagligdagse. Hos Præsterne med deres kummerlige Udvikling — blot de allerfærreste kunde saaledes udarbejde en Prædiken — kan man heller ikke spore nogen Følelse for Folkets Ære og Landets Selvstændighed, og heller ikke fra dem var at vente endog blot et Forsøg paa at modarbejde den overhaandtagende Danskhed. Og Bønderne, som i Birkeligheden udgjorde det norske Folk, stod saa lavt, at naar de blot var fri for personlig Undertrykkelse, var det dem ganske det samme, enten de kaldtes danske eller norske, enten Norge var et Land eller bare en Landsdel. Deres Fædrelandsstjærighed strakte sig ikke længere end til Hjembygden. I Syvaarskrigen vilde de saaledes kun værne om den; i Balders, som laa langt borte fra Krigsstuepladsen, sluttede Bønderne med Svenskerne endog saa en særskilt Fred, hvorved de forpligtede sig til at give fra sig de Krigsfornödenheder, som var sendt dem, og sidde stille, saalænge Ufreden varede.

Disse Forhold forklarer den dybe Stilhed, som raader i den nærmeste Tid efter Tabet af Rigets Selvstændighed. Intet Klageraab, ingen nok saa sagte Lyd af Misnöie naar vort Dre. Vinter og Vinterens Død havde lagt sig over vort Folk.

Lutherdommens Paatvingelse. Kirkelige Tilstande.

At Norge maatte give sig under Danmark medførte ogsaa Antagelse af den lutrede Troeslære, som dette Land havde tilegnet sig. Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn var, som vi har seet, Lutherdommen indført; en Kirkeordning blev istandbragt og en Kirkelov (Ordonants) vedtagen (Septbr. 1537). Denne

Kirkelov skulde ogsaa gjælde Norge med de Forandringer, som Forholdene her gjorde nødvendige; alligevel blev Kirkeloven indført, uden at nogensomhelst Tillæmpning blev foretaget. Kongen lovede at „beførge Superattendenter (Wiskoper) til hvert Stift“, og disse „skulde gjøre deres Flid, at hvert Sogn maatte have gode Prædikere og det sande Guds Ord“.

Med et Bennestrøg var den norske Landskirke forvandlet fra en katolsk til en lutherisk. Men Forvandlingen var naturligvis derefter. Den rørte kun ved Overfladen. Andet var heller ikke at vente. Forudsætningerne for et Troesliv i lutherisk Land var her i Landet saa yderlig smaa. Et Folk, der sov, naar det gjaldt dets nærmeste Samsundsinteresser, lyttede vist neppe med vaagen Sands til de aandelige Røster i Tiden. Den store Bevægelse, der udenfor Norge rakte saa vidt og greb saa dybt, der løste saa mange Kræfter og affødte saa meget Liv, faldt her i Landet kraftesløs sammen uden at kunne skabe sig en Talsmand, fremkalde en Bækkelse eller blot reise en Forhandling. Medens i andre Lande Vidnesbyrdet løb med Kraft, Spørgsmaal drøftedes, og Bøger myldrede frem, var heroppe saa dødt og stille som paa en Kirkegaard. Folket i det store og hele havde ikke engang det tarveligste Kjendskab til den Troeslære, som det nu skulde slutte sig til; det savnede ogsaa Afgang til at faa dette Kjendskab, thi Præsterne eiede ofte ikke stort mere Oplysning end de selv. „De gode Prædikere“, som „hvert Sogn“ skulde have, kunde nemlig ikke staves tilveie; norske Præstemner var der yderst saa, og danske vilde ikke op til et Land, hvor Præstegældene stundom kunde have 10 Annexer og derover, men ofte saa smaa Indtægter, at Præsterne formelig led Nød og levede

„som Trælle og Stakkarle“. Og hvad der maatte gjøre norske Præstetald endnu mindre tillokkende for danske var det Ord, Almenen havde paa sig for Vildhed; en Præst var ikke sikker paa Livet deroppe, hed det, og dette Rygte var, som senere skal vises, ikke ugrundet. Derfor blev der stor Mangel paa Præster; i 1547 havde saaledes Trondhjems Stift ikke Halvdelen af Præster, som trængtes. Man maatte naturligvis staa af paa Kravene til dem; man hjalp sig med Lægfolk, der til Nød kunde læse op for Almuen af en Postille. Kirkerne fik — men først i 1556 — til Fordeling 96 danske Bibler, som dog ikke kunde træde i Stedet for levende Prædikanter. Selv til Bispestolene var det vanskeligt at finde brugbare Mænd. Oslo Stift, hvormed, som fortalt, ogsaa Hamar var forenet, maatte nøie sig med sin gamle Biskop Hans Keff, der var gaaet over til Luthers Lære, Stavanger Bispestol stod ubesat til 1541 og Trondhjems endogsaa lige til 1546. Det Stift, der tidligt fik Biskop, var Bergens, og den, som udnævntes, Geble Peder søn, var ogsaa af Norges Tilsynsmænd ubetinget den værdigste. Han var født paa Helgeland, havde i sin Ungdom studeret ved Alkmar i Holland og derpaa ved Löwen og blev senere Erkedegne i Bergen. Paa en Rejse til Rom skal han være bleven saa forarget ved, hvad han der blev kjendt med, at han udbrød: „Jeg lover, at vi Norske efter denne Dag aldrig mere skal komme til Rom“. Det lader dog ikke til at have rokket ham synnderlig i hans katolske Overbevisning; vi har efter denne Tid skarpe Udtalelser af ham mod Luthers „falske Lærdom“. Senere slog han om og sluttede sig med Varme til den lutherste Troesoplysning. 1537 blev han Biskop, viet dertil af Luthers Ven, Dr. Bugenhagen. Som Biskop gjorde han sig al Flid for at uddanne lutherste

Præster og lod sig ikke forkytte af Banfeligheder, var end disse ingenlunde smaa. Den eneste Præstestole var nemlig Stiftets Latinstole; men da Kirkegodset var inddraget, maatte Biskopen mere end en Gang tage til Rjovenhavn for hos Kongen at tigge om Hjælp. Hans Henvendelse blev ikke altid godt optagen, men Geble var utrættelig, og naar han intet fik, hjalp han Skolen af egne Midler*). Men han havde dog den Tilfredsstillelse, at ialfald de fleste Præstegjæld i Stiftet fik lutherste Præster. Dem og deres Menigheder tilsaa han ved flittige og hyppige Visitationsreiser. Han døde 1557.

Gik det end saaledes sent og smaat med at bygge en lutherst Kirke her i Landet, saa tog det rivende Fart med at udflette saavidt muligt alle ydre Spor af den gamle. Ophevelsen af Klostrene og Inddragning af deres Gods kunde allerede 1555 ansees som fuldbragt, og samtidigt fattes en storartet Plyndring af gudelige Bygninger i Gang. I 1537 paalægges Esge Vilbe af Kongen at sørge for, „at intet forrykkes af Kalle, Diste, Monstrantier, Alenodier, Sølv, forgyldte Tavler og andet saadant, der er eller findes i Kirker eller Klostre, at det bliver tilstede alt sammen“ og deri paase „vort Gavn og Bedste“. Paalægget til Esge Vilbe omfattede Bergens Stift, men den samme Plyndring blev vistnok drevet noget nær over det hele Land og udført saa grundigt, at paa mange Steder ikke engang de til Sakra-

*) Længe efter Geble Pedersøns Tid maatte Disiplene paa Latinstolerne to Gange om Aaret gjøre Tiggerreiser omkring i Bygderne for at faa Livsophold. Ungdommen i Oslo Skole tilbragte en Fjerdedel af Aaret paa saadanne Omstreifninger. Mange maatte forlade Skolen, før de var færdige.

menterne nødvendige Kar blev sparede. Kirkerne forfaldt i den Grad, at Almuen i affidesliggende Bygder hele Aaret rundt maatte undvære Gudstjeneste og ikke engang kunde faa Daab til sine Børn. Udbyttet af Kirkeplyndringen flød i Kongens Kasse, og det meste af de Rigsdomme, som Reformationen paa denne og anden Maade skaffede Kongen, anvendtes for den mindste Del til kirkeligt Formaal.

Kristian den tredje.

Men hele den udbortes Maade, hvorpaa Folkets gamle Troesforestillinger voldsomt sønderreves, uden at bedre blev givet det istedet, gjorde Reformationen forhadet. „I somme Len“, siger Peder Clausen, „bød Almuen Ørigheden mange

Penge, at de maatte være foruden Præster nogle Aar." Den nye Læres Virkning i Landet blev i den første Tid kun et almindelig Sædernes Forfald, medens papistisk Overtro hang igjen i Aarhundreder. Krusifixer og Helgenbilleder tiltjendtes længe helbredende Kræfter og ydedes en Grefrygt, der grændsede til Tilbedelse; der gjordes Balsarter til dem langveisfra; et Krusifix i Rødbal søgte Folk ligetil 1835. Da en Præst i Hallingdalen kastede et Par saadanne Billeder i Elven, stimlede Kvinderne omkring ham og raabte grændende: „Du har taget os vore Guder". I Aaret 1556 kunde endogaa to gamle Bønder sætte Almuen i Bevægelse ved at udgive sig for Hellig Olaf og Hellig Nils: de blev for dette „Kjæteri" dømt til Baalet. Saalænge der endnu fandtes katolske Præster, „Munkpræster", holdt Almuen sig mangesteds til dem; de var i deres Dine de rette Hyrder. Den nye Læres Forkyndere for de saa ilde med, at der var Aarsag nok for Danskerne til at frygte for at komme herop. En Præst i Raabygdelaget klager saaledes (i 1576) til Erik Munk: „Gud ved, hvad jeg fordrager her hos dennem; en Præst haver de slaget ihjæl; den anden hogges og sleges de med; den tredie hug de to Fingre fra; den fjerde joge de i Badstuen hver Gang de drak; mig ville de tage min Rettighed fra." Men Præsterne paa denne Tid og længe efter var heller ikke stikkede til at indgyde en raa Almue Grefrygt. En samtidig stikker dem som „Drankere, Horejægere, Agerkarle og Bondeplagere". En Præst i Finmarken begik forsælligt Mord, men da han havde forliget sig med den dræbtes Arvinger, opnaede han ved anbefalinger fra Bisperne i Trondhjem, Bergen og Stavanger at faa sit Embede tilbage, hvorfra han var affat. En

saadan Læmsfældighed tegner Tiden fuldt saa meget som den Gjærning, der fremkaldte den.

I denne natmørke Tid er der dog ogsaa enkelte Lyssglimt. Ved Siden af Raaheden og Vantundigheden kan der spores ligesom svage Pulsflaas af et Liv. En Kommission, der i 1586 var nedsat for at undersøge de kirkelige Forhold i Trondhjems Stift, fandt saaledes, at Bønderne styede at fæste Gaarde langt fra Hovedkirken, og at de, som boede i Annegjerne, vilde endogsaa gjøre Dopsretter for at faa oftere Besøg af sine Præster. Absalon Pederssøn fortæller, at under Pesten, som i 1566 rasede i Bergen, gif en fattig gudfrygtig Kvinde omkring til de syge, „trøstede dem, som hun være kunde en Præst“, indtil hun paa et af sine Sygebesøg selv blev smittet og døde som Offer for sin ædle Mennekestjærlighed. Et lignende Skudsmaal faar en anden, „Clara ubi Badstuen“, „en from, gudfrygtig, dygdensom, trofast Quinne“, som hjalp mange i Pesten og „døde der ofuer med to hennis Børn“.

Reformationen paa Island.

Intetsteds i Norden havde de gamle Sæder og den gamle Aand holdt sig saa godt som paa Island. Reformationens Indførelse paa Den ledsagedes derfor af Kampe og fremkaldte Optrin, der minde om Fortids Dage. Bispestolene indehaves paa Reformationstiden af Agmund Paalsson i Staalholt og Jon Aresson i Hole. Agmund, kraftig og ærgjerrig, stolt og myndig, vilde have sin Willie i alt og taalte ingen Indvendinger, gavmild indtil Dødselighed, og minde i det hele i Optraeden og Egenstaber langt mere om de gamle Høvdinge end om en Præst og Biskop. Jon Aresson var i endnu

høiere Grad en Høvdingenatur, værdig i Optræden og vindende af Væsen, munter og oprømt i et godt Lag, men en luende Brand mod sine Modstandere; var rigtignok uvidende i Latin — „som dog ikke gjorde noget“, skal han engang have sagt, „thi det var ikke Landsmaal paa Den“; til Gjengjæld kunde han naarsomhelst rive en Vise af sig, thi han var Stald og tanhænde deu bedste dengang paa Den. I sit Liv var han ikke meget præstelig; aabenlyst levede han med en Følgekone; dog deraf tog kun faa Forargelse — det var saa almindeligt. Agmund og han havde været svorne Fiender; da de første Gang mødtes paa Altinget, Bispen i Staalholt i Spidsen for ikke mindre end 1300 Mand, og hans Modstander med et Følge paa 900 væbne, var det paa et hængende Haar kommet til Slag mellem Biskopperne, og kun efter mange Overtalelser lod de sig bevæge til at afgjøre deres Mellemværende — ved en Tvekamp mellem to af deres Mænd. Biskopperne nærmede sig dog hinanden, da Reformationen begyndte at finde Indgang paa Den. Gjennem Lyftere, som handlede paa Island, sneg nemlig lutherste Bøger sig ind og fandt Læsere og Venner. En af disse, Præsten Jon Einarsson, prædikede ogsaa mod Helgentilbedelsen og paadrog sig derved Frettesættelse af Agmund; da han paaberaabte sig Paulus til Forsvar for Præsternes Egtestab, svarede Biskopen: „Paulus var Hedningernes Læremester, men ikke vor.“ En anden Præst, Gissur Einarsson, som Agmund paa sin Røftning havde sendt til Lyfland, var der vunden for den nye Lære, saa da han kom hjem, og Biskopen fandt ham smittet af „Luthers Rjætter“, vilde denne i Førstningen ikke taale ham i sin Nærhed. Senere, da han indbildte sig, at Gissur havde glemt sine udenlandske Indtryk, tog han ham

atter til Raade og fik ham endogsaa senere, da han selv blev gammel, valgt til sin Hjelpebiskop. Foruden Gissur var der i Biskopens nærmeste Omgivelser en anden Mand, Od Gotstaltsøn, der med Liv og Sjæl, men i al Hemmelighed var Lutheraner. Han havde i sin Ungdom studeret i Wittenberg og der bleven kjendt med Luthers Tro. Den blev ogsaa hans, men ikke uden stor Sjælekamp; mangen Nat havde han reist sig af sin Seng og paa sine Knæ bedet Gud om Lys. Ved sin Hjemkomst blev han Skriver hos Biskopen, som ikke drømte om, hvor han stod, og først fik en Forestilling derom, da han engang overraskede Od læsende i en tykt Oversættelse af Lukas Evangelium. Od oversatte det nye Testamente, som Gissur Einarsson fik trykt i Danmark, hvorhen han var reist, og hvor han havde modtaget sin Vielse som Biskop. Da han Sommeren 1540 vendte tilbage, mærkede Agmund, at han havde bedraget sig med Hensyn til Gissur, og denne maatte fare varligt frem. Agmund gjorde alt for at gjøre ham det broget, og han havde Folket med sig. Islænderne nægtede saaledes bestemt at vedtage Kristian den tredies Kirkelov, og Præsterne holdt sig fremdeles til deres gamle Biskop og overfaa Gissur. Han klagede til Kong Kristian, som fandt, at hvis hans Kongedømme skulde opretholdes og Reformationen indføres, maatte han gribe ind. Han sendte Befalingsmanden paa Stenvissholm, Kristoffer Hvitfeldt, med et Par Skibe og nogle Krigsfolk til Island. Ved sit Komme til Ven traadte han strax i Forbindelse med Gissur Einarsson, og det blev besluttet, at man skulde fikre sig den gamle Biskops Person. Han opholdt sig for Tiden hos sin Søster Aabdis paa Hjalte og anede ingen Fare, før væbne Mænd traadte ind og lagde Haand paa ham for at føre ham ud af Huset. Hans gamle

Søster vilde dække ham med sit Legeme, men hendes Bønner og Taarer blev upaaagtede, og den gamle Biskop blev bragt ombord paa et af de danske Skibe og ført til Danmark, hvor han strax efter døde.

Det lykkes ogsaa Kristoffer Hvitfeldt for Sydlandets vedkommende at faa Kirkeloven vedtagen; men Nordlandets Præster satte sig stivt imod. Sjælen i Modstanden var Jon Areson. Naemt turde han dog ikke reise Kamp, stiftede endogfsaa Sendemænd, deriblandt sin egen Søn, til Kjøbenhavn, og disse svor paa egne og Bispens Vegne Lydigheid mod Kirkeloven. Det var dog ingenlunde Jon Aresons Mening at bøie sig for det uundgaelige. Han ventede bare paa gunstige Tider, som da ogsaa kom. Biskop Gissur, hans farligste Modstander, døde, og ikke længe efter kom der Tidender fra Udlandet om Keiser Karl den femtes Seir over de protestantiske Fyrster; Katolikerne jublede, og ogsaa i Norden fik de nyt Haab. Jon Areson besluttede at handle. Han reiste i April 1548 til Borgarfjorden og lagde ikke Dølgemaal paa, at hans Hensigt var at tage det efter Gissur ledige Skaalholt Bispedømme under sit Styre. Men før han naaede saavidt, styndte Præster og Lægmand sig at vælge Biskop. Flertallet, som var Lutheranere, næsten paatvang Præsten Martin Ginarson Embedet, medens Katolikerne valgte Abbed Sigurd i Lytvabø. For ham erklærede da ogsaa Jon sig, og han fik paa Altinget drevet igjennem, at han selv skulde være midlertidig Tilsynsmand i Skaalholt. Her følte han sig dog ikke sikker og drog hjem til Hole, men kun for at ruste sig til at slaa et afgjørende Slag. Han fik Advarslser, men foragtede dem, Opfordring fra Kongen at rense sig for Bestyldningerne, som gjordes ham, men overhørte den;

selv hans nærmestes Betæneligheder gjorde intet Indtryk paa ham. Han vilde udføre sit Forehavende, og det var at komme i Besiddelse af Staalholt Bispedømme. Med mere end hundrede Mand drog han til Staalholt. Der havde man alt faaet Tidende om hans Forehavende og havde rustet sig. Da Jon kom, fandt han Staalholt værget af mere end 300 Mand. Hans Angreb blev tilbageflaaet, og han maatte med uforrettet Sag vende tilbage til Hole. Vestlandets mægtigste Høvding, Biskop Martins Svoger, Dade Gudmundsøn, havde med sine Svende været mellem Forvarerne af Staalholt. Mod ham vendte Biskop Jons hele Harmen sig. Han søgte paa forskjellig Vis at komme ham til Livs, men uden afgjørende Held. Bedre gik det ham med Biskop Martin, som det lykkedes ham at age til Fange. Nu mente han at have vundet Spil. Uden at bryde sig om, at han af Kongen var erklæret fredløs, vilde han udføre den Plan mod Staalholt, som før var mislykket for ham. Og denne Gang gik det. Staalholt kom i hans Hænder, og paa et Præstemøde lod han sig til-dømme Staalholt Bispedømme. Her og gennem hele Borgarfjorden blev den katolske Gudstjeneste gjenindført. Biskop Jon skaltede og valtede nu, som han vilde, og optraadte med stor Boldsomhed. Det var kun en Mand endnu paa Den, Dade Gudmundsøn, som kunde optage Kampen med ham, og denne vilde han nu rette et Slag imod. Med en stor Flok væbneede drog han 29 Septbr. 1550 til Sandafell, der var i Dades Eie, men som Bispen paaftod var hans. Dade lod sig dog ikke overrumple. Han havde næsten lige saa mange Folk som Bispen, og da en Del af dennes Mænd svigtede ham, var Dade overlegen. Biskopsmændene laa under i Kampen og søgte Tilflugt i Kirken, men Dades Mænd trængte ind gjen-

nem Gulvet og greb Bispen, der i fuldt Skrud stod for Alteret med det viede Brød i den ene Haand og et Maria-billede i den anden. Med Biskopen blev ogsaa hans 2 Sønner, Are og Bjørn, fangne. Efter Dades Forlangende blev der saa sat Ret i Snosdal over Biskopen, og ved denne erklæredes han og hans Sønner for med Rette paa Kongens Bud at være fangne, og at Fangerne skulde vogtes, indtil deres Sag kunde blive endelig paadømt ved næste Mars Alting.

Fangerne blev førte til Staalholt, og der blev der mellem Høvdingerne, Biskop Martin og den danske Ombudsmand Kristian Skriver, raadslaaet om, hvad der nærmere skulde gjøres med dem. Man frygtede for, at de kunde blive friede med Magt, og kom de først løs, vilde deres Hævn saldtung. I flere Dage snakkede man frem og tilbage herom. Da ytrede Præsten Jon Bjarnesjon en Morgen, at han, den enfoldigste af dem, nok vidste Raad med Fangerne. Da man vilde høre Raadet, svarede han: „Dygen og Jorden gjemmer dem bedst.“ Det fandt Kristian Skriver var et ypperligt Raad, Biskop Martin samstemmede med, og skjønt mange fandt det skammelig at dræbe Fangerne uden Lov og Dom, blev det dog besluttet, at de skulde dø.

Budskabet herom blev bragt de fængslede. Det kom overrassende, de havde hidtil været ved godt Mod, ja Biskopen havde endogsaa funget:

Til Jul, jeg spaar,
I Hole jeg staar;

men nu maatte han slaa over i en anden Tone:

Slde med mig i Verden det gaar
Hvis jeg, dømt som et Slagtesaar,
Ser min Død under Dygen faar.

Den 7de Novbr. 1550 stulde de dø ved Halskugning. Are, den venneføleste og mindst voldsomme af Sønerne, blev først ført til Ketterstedet. Han var modig til det sidste. Da han var kommen til Blokken, sagde han: „Er nu her Maalet, min Herre?“ „Ja“, svarede Kristian Skriver, som stod lige ved; han troede, at Are talte til ham. Men da udbrød Are: „Evi dig, din Prakter, albrig kaldte jeg dig min Herre; jeg talte til min Gud.“ Saa tog han Farvel med Biskop Martin og Dade og bad dem om Tilgivelse. Derpaa lagde han sit Hoved paa Blokken, Øren faldt, og han var død. De fleste misbilligede hans Død og gik til Side for ikke at se den. Bjørn, som før havde været den overmodigste af Sønerne, tiggede til det sidste om sit Liv, og til det sidste hørte man ham jamre: „Ak, mine unge og smaa Børn“.

Den gamle Biskop bød man Livet, men han svarede: „Mine Søner har fulgt mig saa, at jeg nu ønsker at følge dem“. Han knælede ved Blokken og bad: „I dine Hænder, Herre, anbefaler jeg min Aand“, derpaa faldt hans Hoved, og et Liv, omtumlet af Uergjerrighed og Kampe, havde fundet sin sørgelige Afslutning. Han var ved sin Død 66 Aar gammel.

Men Tidenden om Jon Aresøns og hans Sønners Død vakte stort Røre paa Nordlandet. En Flok overfaldt Kristian, som med væbnede Mænd i Følge drog om paa Forretninger, og alle blev dræbte. En anden Flok under Ledelse af Biskopens Søn Sigurd drog til Staalholt, krævede og fik de henrettedes Legemer. Disse blev saa med stor Høitidelighed jordfæstede i Hole Katedralkirke.

Sommeren 1551 sendte Kristian den tredie, der endnu ikke havde hørt om Biskop Jons Død, og som var ræd for

fit Herredømme paa Den, Otte Stigsøn med et Skib og 200 Mand til Sydlandet og Agel Jul og den før nævnte Nordmand Kristoffer Trondsøn til Nordlandet med 2 Skibe og 500 Mand. Men Modstanden mod Kristian havde ingen Ledere, saa der blev ingen Kamp; baade Nordlandet og Sydlandet hylbede uden Modsigelse Kong Kristian den tredie. Dermed var ogsaa Reformationen vedtagen paa Den.

Skoler og Oplysning.

Reformationen var saaledes indført i Kristian den tredies Lande; men selv i Danmark var Mangelen stor paa Præster, der med nogenlunde Dygtighed kunde forkynde den nye Lære. At skaffe saadanne tilveie maatte derfor blive en uomgængelig Nødvendighed, og for at opnaa dette ogsaa uomgængelig nødvendigt at forbedre Skolerne. Universitetet var kun af Navn; det maatte derfor bringes paa Fode. Kongen tog sig af denne Sag med saa stor Iver, at Forelæsningerne allerede kunde begynde i 1537, og et Par Aar efter udstedtes Universitetets Stiftelsesbrev. Det fik flere Professore end før; ikke blot i Teologi, men ogsaa i Lovkyndighed, Lægevidenskaben og de Fag, som hørte ind under det filosofiske Fakultet, ja endogsaa i Musik; „thi“, hedder det, „ved at ove sig i Musik bliver Studenterne desmere muntre til deres øvrige Studeringer, mere stille, sagtmodige og omgængelige.“ Ogsaa for de lavere Skoler blev der sørget; i enhver Kjøbstad skulde der oprettes en lærd Skole, hvori der kun maatte undervises paa Latin, „fordi Latinskolerne gjerne fordærves af danske og tyske Skoler.“ Efter de to Begyndelsesklasser maatte Børnene kun tale Latin; endogsaa i sine Lege skulde de vogte sig

for at bruge danske Ord, og Modersmaalet havde ikke en eneste Undervisningstime. Skolerne gjorde sig i det hele ikke fortjente til det Bidnesbyrd, som den første lutherste Biskop paa Sjælland Peder Blade gav den Skole, han havde gaaet i: "Med Lyft og Leg lærte vi, hvad vi lærte," en Ros, som ogsaa andre Skoler i Reformationens første Tid kunde fortjene. Iftebetfor „Lyst og Leg“ traadte snart „ubarmhertige Hudstrygelse“ ligesom i gamle Dage. Øvrighederne i Kjøbstæderne paalagdes det at sørge for Skrivestoler; men Ungdommen paa Landet fik ingen anden Undervisning, end at Kløkkeren engang om Ugen mundtlig indprentede Børnelærdommen; om Læsning og Skrivning var der ikke Tale.

Ved Siden af og i en underlig Møjsætning til den Sands for Dphsning, som ved Reformationen var vakt i Tiden, og hvis varme Forkjæmper Peder Blade var, gif der et bredt Drag af Overtro, der ogsaa hørte Tiden og dens bedste Mænd til. Den kastede sig over Læren om Djævelen og hans Medhjælpere. Det vrimlede af Smaadjævle; Peder Blade siger om disse, at „de var utallige som Solgran.“ Man fortalte om Djævelbesættelser, om indgaæde Overenskomster med den onde, hvorved man fattes istand til at opnaa en eller anden Lykke eller tilføie en Uven noget ondt. De, som var mest udsatte for Mistanke om at staa i Pagt med den onde, var gamle og enslige Kvinder, og allermest, naar de stod i Ry for Kundskab. Hvor forsærdelig man for frem mod slige, faar man et Indtryk af gjennem nogle Ytringer af Peder Blade. „Du maa ikke tie med nogen Troldvinde! De faar nu sin rette Løn, thi de kan ikke længere bære sig i Evangeliets klare Lys og Dag. De brændte jo tilforn en Hob af dem i Malmø, Kjøge og andetsteds, og hører vi, at

der sidder atter en Hov grebne i Malmö, som skal brændes. I Fynland og Smaalandene er de paa Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nylig grebet og brændt paa Als og de andre smaa omliggende Lande ved 52 Troldkvinder." For at saa saadanne ulykkelige til at tilstaa sin formentlige Brøde, lagde man dem paa Pinebænken og udpreskede da gjerne de Tilstaaelser, man vilde, af dem. Enkelte holdt sig dog med rørende Standhaftighed. En sagde, da hun pintes første Gang, „at hun ikke vilde lyve paa sig selv eller nogen anden og had dem bare pine væk." Den næste Dag straktes hun paa Kamme og brændtes med hedt Væfken, men svarede paa alle Pinsler og alle Formaninger til at opgive sine Medskyldige ved bare at klemme Munden sammen. Da alt deres Stræv var faafængt, „befol man Gud Sagen og brændte hende paa Baal anden Uge efter".

I Norge faldt der ogsaa, selv blandt de fornemste, mange Ofre for denne gruelige Overtro. I Bergen blev saaledes Hustru til Herluf Lauritsøn, kjendt som Forfatter, anklaget for Trolddom og sat i Fængsel, hvor hun døde, og Enke efter den som Forfatter endnu mere bekjendte Absalon Pedersøn (om ham senere) blev 1590 brændt, og selv Biskop Fos's Hustru skyldtes for at have været med en Troldkarl paa Kløifjeldet (det bergensiske Blotsberg), og havde ikke hendes Ægtefælle kunnet bevise hendes Ufkyldighed, vilde vistnok Bispinden været gaaet samme Vej som de andre. Særgelig længe blusfede disse gruelige Baal, og først en mere fordomsfri Tid fik Bugt med dette forfærdelige Uvæsen.

Ogsaa i en underlig Møjsætning med Reformationens Frihedstankte, men i god Samklang med Tidsopfatningen stod Haardheden, der vistes mod anderledes tænkende. Da saaledes

Polakken Laschy med en Mængde reformerte Englændere, der for Troens Skyld var flygtede fra sit Hjem, Vinteren 1553 kom til Danmark, fik de for Tilflugtstedet, de søgte, en streng Befaling til uopholdelig at forlade Riget; deres Bønner om idetmindste at blive til en blidere Aarstid, mødtes med Afslag, og i den strængeste Vinter maatte de med frugtsommelige Kvinder og spæde Børn tiltræde Reisen til Tyffland. Et Udslag af den samme Tankegang var de Skranker, som sattes for Trykkefriheden. Bøger af religiøst og politisk Indhold maatte først trykkes, naar de var gennemseede af Univerfitetet og anbefalede af Biskopperne.

Forhold til Udlandet.

Grevefeiden var Kristians eneste Ufred. Kristian den andens Svigersønner, Hertug Franz af Lothringen og Pfalzgrev Fredrik, truede vistnok flere Gange med Krig, men det blev med Truslen, og da Karl den femte, som hidtil havde støttet sin Svogers Sag, opgav denne ved Freden til Speier 1544, var Faren dreven over fra denne Kant. Fra en anden havde det i længere Tid seet truende ud.

Skjønt Gustav Basa havde understøttet Kristian i Grevefeiden, var Venstabet bare kjøligt mellem dem, Tvistespørgsmaalene ikke faa, og Imødekommenheden, som navnlig Kristian viste, kun liden.

En Sammentkomst ved Brømsebro 1541 bilagde dog Stridighederne, og et Forbund blev sluttet, der gjorde Krig og Fred afhængig af begge Rigers Samtykke, sikrede gjensidig Understøttelse i Krig og henlagde Afgjørelsen af Tvistemaal til Volbgiftsmænd. Forbundet, som enhver følgende Konge skulde stadfæste, inden han besteg Tronen, bestemtes at vare i

det mindste i 50 Aar. Udsigterne dertil var dog kummerlig
fmaa. Allerede i Stifternes Levetid begyndte Forholdet at

Gustav Vasa.

frammes; thi Kristian, som ikke kunde slaa Unionstanterne af
Hovedet, optog nogle Aar efter Forbundet i Brømsebro de tre

Kroner i sit Baaben, hvad Gustav ikke godt kunde opfatte anderledes end som en Trusel mod sig. Dog holdt Forholdet, saalænge de gamle Konger levede; først under deres unge Efterfølgere kom det til Brud og Krig.

En Sag, som nærmest angik Norge, viede Kongen sin Opmærksomhed. Sagen gjaldt Indløsningen af Ørknørerne og Hetland. I næsten hundrede Aar havde disse Der som Pant været i Skotlands Eie, og ingen af de tidligere Konger havde, trods Forpligtelsen dertil, som de havde paataget sig i sine Haandsæstninger, gjort noget alvorligt Skridt for at indløse dem. Nu indledede Kristian Forhandlinger derom; de blev meget vidtløftige, men hverken under ham eller hans Efterfølger, der atter tog dem op, kom der det mindste ud af dem. Disse Befiddelser var uigjensagelig tabte.

Ganseaterne i Bergen knækkes.

Paa en anden Kant var den danske Regjering heldigere. Det lykkedes Kongen eller rettere hans Lensmand, den danske Adelsmand Kristoffer Walkendorf, at tilsvæie Tyfsterne Magt i Bergen en Knæ, som de aldrig forvandt. Skjønt Hansestædernes Magt siden Greveseiden var i stærk Tilbagegang, var den i Bergen ialfald tilsyneladende aldeles usvækket. Her opførte de tyffe sig med samme Overmod som i deres gyldneste Tid, og med samme Fræthed traadte de Lov og Ret under Fødder. Imidlertid var deres Handelsherredømme truet. I Byen oparbejdede der sig en selvstændig Handelsstand uafhængig af Tyfsterne, som anede, at de i den kunde faa en farlig Medveiler. Kanste de i Følelsen deraf optraadte som de gjorde; de vilde indbilde sig selv og andre, at deres Magt

var den gamle. Haaftald fik de ikke længe Lov til at blive i den Indbildning. Regjeringen, som hidtil var gaaet varsomt frem mod dem, optraadte bestemtere, og et Udslag deraf var Valget af Kristofer Balkendorf til Lensmand paa Bergenhus. Med en Uforfærdethed, der grændsede til Forbovenhed, med en Fasthed, som intet kunde bøie, og en Sindighed og No, som ikke lod sig anfægte, passede han til Forholdene i Bergen, som om han var skabt for dem. Tyfkerne havde ved hans Komme opsat Kanoner i Mariakirkens Taarn, men tænkte de at skræmme ham dermed, tog de Feil; frygtløs og uden at vakte gif han løs paa sin Opgave. Mod Uædeligheden, der havde taget et grueligt Omfang, arbejdede han med Kraft. De Forholdsregler, han tog, maatte ogsaa ramme Tyfkerne, der havde fremmet Lasten for at hindre Giftermaal af deres underordnede og den Sammensmeltning og Opgaaen i det norske, som dette vilde have til Følge. Det tyffe Stomagerlaug, som havde tiltaget sig Friheder og optraadt egenmægtigt, blev tvunget til at bøie sig for Loven og love at stille sig „ærligen, kristeligen og vel ubi alle Raader“. Dermed var han dog ikke færdig med dem. Han lod tilkalde de tyffe „Embedsmænd“ (Haandværkere) og gav dem Valget mellem at rømme Landet eller sværge Kongen Trofskab, d. v. s. træde ud af den Særstilling, som gjorde dem til en Stat i Staten, og gaa ind under den norske Krone som Undersaatter. De bad om Betænkningstid og fik den, raadførte sig saa med Kjøbmændene og gjorde efter deres Raad. Men disse opmuntrede dem til at hyde Lensherren Trods.

Daarlig kjendte de dog denne, hvis de mente, at de kunde hyde ham, hvad de saa ofte havde budt hans Forjængere. Da de igjen ikke mødte hos ham, lod han, for at hindre deres

Virksomhed, spigre Vinduerne til for Lemmerne af deres Vinduer og satte Slottet i Forsvarsstand. Tyfterne truede nemlig med at sætte haardt mod haardt; der skulde blive mangt et fabeløst Varn i Bergen, forsikrede de. Da de imidlertid mærkede, at Lensherren ikke lod sig stræmme, indledede de Underhandlinger. De bad ham om en Sammenkomst i Maria-kirken og han gik derhen, traadte ind frygtløs, som altid, midt iblandt dem bare med to Gutter i Følge; men forud havde han givet Befaling paa Slottet at skyde Kvarteret (Bryggen) ned, hvis de hørte, at han var voldt nogen Overlast. Men ingen vovede at røre ham, og det kom til Overenskomst, saaledes at Gaandværkerne fra førstkommende Mithelsdag skulde forlade Landet, eller sværge Kongen Trostid, hvis de ikke af denne fik Lov til at blive paa de gamle Villaaer. Det fik de ikke Lov til, og nu bød han dem at vælge; de vilde unddrage sig, men Lensherren lod dem ikke slippe, og de valgte da at forlade Landet. Til Afsted stævnedes han dem op paa Raadhuset, og der maatte de smukt, en for en, tage Wallendorfs Haand og „takke hannem for alt godt“. Dermed var det forbi med de tyffe Gaandværkeres Magt i Bergen, og skjønt Rjebmændenes endnu bestod, var det at forudsæ, at Turen ogsaa vilde komme til dem, og at de ikke længe vilde kunde opretholde sin Uafhængighed af den norske Stat.

Døds i Telemarken og Naabygdslaget.

Ogsaa til Bergværtsdriftens Opkomst gjordes der Skridt, som dog blot ledede til Uroligheder. I Seljord i Telemarken grundedes et Bergværk, Guldnæs, og Bergmænd blev

hentede fra Sachsen, da Norge manglede kyndige Arbeidere i denne Bedrift. Men de fremmede optraadte paa en Maade, som de kanske var vant til i deres Hjemland, men som ikke taaltes af norske Bønder. Den tykke Bergmester foreslog, at Gierne af de Gaarde, der laa Bærtet nærmest, skulde flytte og overlade sine Huse til Tyfterne, og selv om dette Forslag kun delvis blev gennemført, vakte det, som rimeligt kunde være, i høi Grad Bøndernes Brede. De nægtede at modtage de fremmede i sine Huse, og da disse, som det fortælles, fornærmede Kvinderne, reiste Bønderne sig, slog sex Tyftere ihjæl og jog de øvrige ud af Præstegjældet.

Da denne Selvtægt kom til Kongens Rundsab, gav han Befalingsmanden paa Akershus, Peder Hansen Vitte, en i Norge indgiftet dansk Adelsmand, og Ridderen Claus Wilde paa Baahus Befaling til at rykke ind i Telemarken. Misnøien her gjaldt ikke blot de fremmedes Overgreb, men ogsaa Kongen, der havde afflaffet den katolske Bispeværdighed og stuffet Indtægterne i sin egen Lomme. Bønderne nægtede at betale Bispepenge, „fordi der ikke var nogen Bisp.“ Da de fik høre, at Krigsfolk var i Veien mod dem, samlede ogsaa de sig; fra Seljerd, Laurdal, Vinje, Hjertdal og Tin drog Bønderne med Buer og Pile Fienden imøde. De danske Høvdinge lovede imidlertid at standse Fiendtlighederne, hvis Bønderne vilde nedlægge Baabnene; de lod sig narre og nedlagde sine Buer i en Li i Hjertdal, som deraf fik Navnet Bogerlien. Men aldrig saa snart havde de gjort dette, før de blev omringede og fangede; en Ket blev fat, som i Aug. 1540 dømt til Døden og ilagde en Mængde af dem svære Bøder. Bærtet blev gjenoptaget, men svarede sig ikke og blev nedlagt.

Aaret efter foresaldt. et Dpløb i Raabgdelaget. 18 Mænd rottede sig sammen og lagde i Bei til Nedenæs Kongsgaard, hvor de dræbte Fogden, drog saa til Egeland i Kvinesdalen, et Snes Mile derfra, for at gjøre det samme med Befalingsmanden over Lister Len, Bagge. Han var ikke hjemme; men da han kom tilbage, samlede han Folt og satte efter Hoben, fangede Anføreren med tre andre, som tilstod, at „det havde været deres Agt at reise menig Mand og gaa al Verden om for at udrybde Fogderne“.

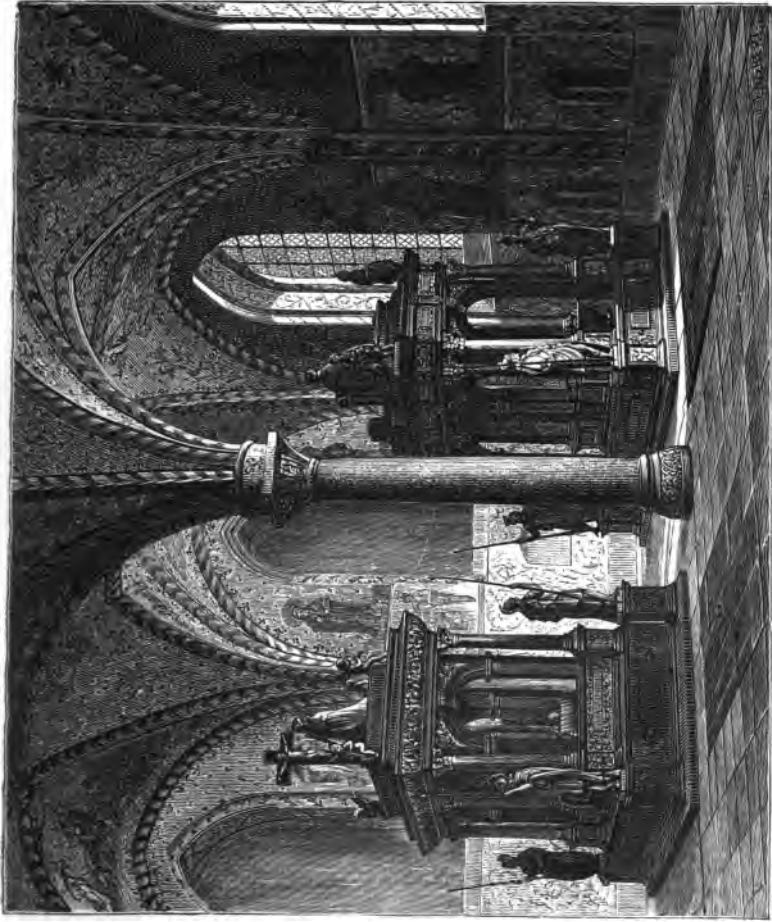
Kristian den tredies Personlighed. Hans Død.

Kristian den tredje var langtfra nogen betydelig Mand. Hans Evner laa ikke over det almindelige, og som Rigsstyrer lod han sig mere lede af andre, end han selv ledede. Rigsraadet synes ikke at have stort at sige hos ham; bestomere hans hofstenfke Raadgivere og tykke Venner. Og i deres Hænder var han, som det lader til, det bløde og eftergivende Ler. — Kongemagten vogte under ham, medens Adelen gik tilbage. Ved Statsomvæltningen 1536 fik Kongen ved Kirkegodssets Inddragelse en langt større Del end Adelen; Kronogodset blev derved tredobbelte. Lensvæsenet undergik en Forandring, der gjorde Adelen mere afhængig af Kongen. Dgsaa Adelen's politiske Indflydelse blev stærkt formindsket; fra at danne Rigets Krigerstand gik Adelen over til at være Godseiere og Embedsmænd. — Modtagelig for aandelige Paavirkninger var Kristian oprigtig greben af Samtidens stærkeste Bevægelse. Han var Reformationen hengiven og blev det til sit sidste Mandedræt. Hans Liv og Wandel bar Vidne om, at han mente det alvorligt med sin Gudsfrugt. Som han flittig

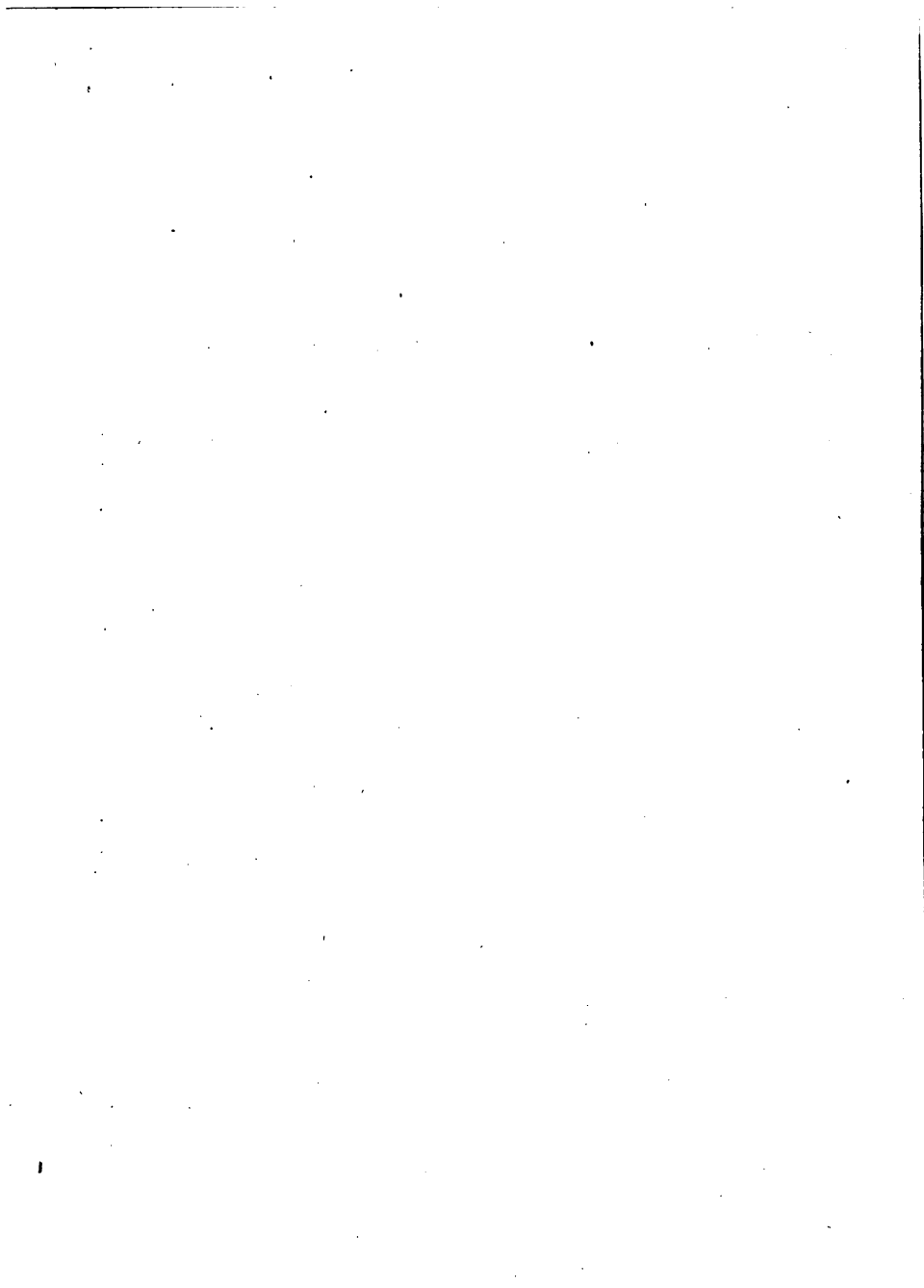
søgte Kirke og jevnlig læste i Bibelen, saa underholdt han sig hyppig og gjerne med sine Børn og Hoffolk om aandelige Ting. Da hans Skriftefader engang begyndte sin Henvendelse til ham med at kalde ham „allernaadigste, stormægtigste“, afbrød han ham: „Jeg knæler her som Synder for Gud og er hverken stormægtigst eller allernaadigst, men hedder slet og ret Kristian.“ Hans Wandel var i hans modnere Aar ulastelig, og hans Sæder rene; han „saa gjerne Glæde om sig og var glad med de glade“.

I sin Levemaade var han tarvelig og en Fiende af den Overdaadighed, som begyndte at gjøre sig gjældende. — Kristian var en Ven af Videnskaben, hjemme baade i Teologi, Lægevidenskab, Naturkundskab og Historie; ogsaa heri var han i Forstaaelse med sin Tid. Dansk lærte han dog aldrig, skrev Tydt til Nigsraadet og talte bestandig dette Sprog. Ellers havde han Hjerter for Danmark; Norge derimod tog han sig ikke af og kom aldrig herop, Skjønt han havde lovet det. Han var gift med Dorothea af Lauenburg, som havde megen Indflydelse over sin Mand og ikke sjelden misbrugte den.

Kristian blev ingen gammel Mand. Han havde i flere Aar været svagelig, og mod Enden af Aaret 1558 følte han sit Endeligt nærme sig. Lillejuleaften fik han et Barsel, som han forsitrede, hans Dine havde seet og hans Dren hørt, at hans Svaghed „Nytaarsdag skulde faa en god og lykkelig Ende“. Nytaarsdag hørte han Prædiken, modtog Nadveren, trøstede sin grædende Hustru og velsignede sine Børn; derpaa istemte han Luthers Salme: „Med Glæde og Fred farer jeg nu hen“, og luffede saa sine Dine, 24 Dage før sit Sødsfendebarn Kristian den anden.

De hellige tre Sangers (almindelig kaldt Kristian den første) Kapel i Westtårnet Domkirke.

Den nordiske Syvaarskrigs Tid og Fredrik den anden.

Ditmarskerne undertvinges. Syvaarskrigen begynder

Fredrik den anden var allerede bleven valgt 1536, derpaa hylbet paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1542 og saa paa Landstingene omkring i Danmark, men

i Norge først 1548 i Oslo. Han var ved sin Faders Død 25 Aar gammel, kjæk, ridderlig og livsglad, øvet i alle krigerste Idrætter, men hans boglige Opdragelse var forsømt, hvad der senere kostede ham mangt et Sut, thi det forsømte blev aldrig indhentet.

Ung og krigerst, raadende over to Riger og et fylt Skatkammer var det at forubse, at han ikke vilde lade Sværdet ruste i Steden, saasandt en Veilighed til Krig frembød sig.

Og saadanne Leiligheder fattes sjelden. Hans Farbroder Hertug Adolf af Holsten havde ofte, kjønt forgjæves, opfordret Kristian den tredie til at hævne Nederlaget i Dithmarsken under Kong Hans; nu rustede han sig, men hemmelig, thi han vilde vinde Landet og have Byttet alene. Men

Frederik den anden.

hans Planer gennemstuedes, og han maatte finde sig i at gaa sammen med sin Broder Hans og sin Brodersøn Kong Frederik. Med en Hær paa 20,000 Mand og 5,000 Ryttere

under Anførsel af Greveseidens Helt, den gamle Johan Ranzau, faldt de i Juni 1559 ind i Ditmarsken. Bønderne bragte alt, som kunde bære Vaaben, paa Benene, men de var ikke mange, kjæmpebe alligevel Mænd og Kvinder med Fortvivelsens Mod, farvende den Jord, de elskede saa høit, med sit Blod, og overgav sig først, da alt Haab om Modstand var tilintetgjort. De mistede sin Frihed, og deres Land deltes mellem Seierherrerne.

Strax efter blev Fredrik kronet og underskrev en Haandfæstning, der ligesom Faderens var mere rummelig, mindre indskrænkede Kongemagten, end Fredrik den førstes havde været.

I Sverige var Gustav Vasa død (1560), og efterfulgtes af Sønnen Erik den fjortende. Han var en Mand med glimrende Egenkaber, som dog overstyggedes af Feil, som formørkede hans Liv og befudlede hans Eftermæle. Han havde ikke mindre Mod paa at prøve sine Kræfter i en Dyst end Fredrik, og ikke mere Tanke paa, hvad Landets Vel krævede, end han. Saa maatte det høre løst. Stridssemner fattedes ikke, naar man nøiede sig med smaa. Fredrik vilde ikke opgive de tre Kroner i sit Vaaben, og Erik ikke taale dem; den første havde ved Kjøb, indledet allerede af hans Fader, faaet Land paa Østkysten af Østersjøen og overladt dette til Broderen Magnus, som der tørnede sammen med Svenskerne. Endelig havde Fredrik under et intetsigende Paaflud fængslet et Sendebud, som i 1563 paa en Friersfærd for Kong Erik lagde Veien gjennem Danmark. „For dette Stykke skal mange tusinde Bander bløde,“ sagde Sendebudet, og da Erik kom til Kundskab om Fornærmelsen, bestemte han sig ogsaa, stummende af Brede, for Krig. Endnu inden denne var erklæret, kom det til et Sammenstød mellem den svenske og danske

Flaade udenfor Bornholm; Danskerne var langt underlegne i Styrke og blev efter et hjætt Forsvar jagede paa Flugt. Nu blev Krigen erklæret (21de Juni 1563) saavel af Danmark, hvor det skeede — tvertimod Haandfæstningen — uden Rigsraadets Samtykke som af Lybet, der sluttede sig til Sveriges Fiender, og der blev rustet med Kraft. En prægtig Flaade løb i Sjæen, og Ansørselen fik den 60aarige Peder Stram, „Danmarks Bovehals“. Han traf den svenske Flaade under Oland; der blev Slag, men ingen Seir; dog maatte Svernerne søge Stjærngaarden.

De første Ufredsaar.

I Fjortningen førtes Krigen saa godt som udelukkende ved fremmede Leietropper, der for en stor Del førtes af tyske Generaler. Senere blev der udstrevet Soldater, mest fra Danmark, men ogsaa fra Norge, som dog navnlig stillede Matroser. Det udstrevne Mandskab var dog daarligere Soldater; Kongen udtalte saaledes sin Frygt for, at de norske Ryttere mere skulde være til Spot og Spe end til Gavn; de danske Herremænd fik ogsaa kun et daarligt Studsmaal. Til Lands „førtes Krigen som sædvanligt paa de Tider, Feltherrerne gjorde ødelæggende Tog ind i det fiendtlige Land, stændte og brændte, plyndrede og gjorde Fanger, men udførte sjældent nogen Plan, der kunde lede til stadige Fordele.“ I August 1563 saldt Fredriks Overbefalingsmand Grev Gynter af Schwarzburg ind i Sverige med en stor Hær, mest leiede Tyskere. Fjortningen Elfsborg overgav sig næsten

strax, kjønt Slotsherren havde sagt, at han vilde værgе sig, saalænge han havde en levende Mand, men dermed var man, ogsaa færdig for det Aar; trods Indsigelser fra Kongen, som fulgte Hæren, besluttede Krigsraadet at gaa tilbage til Skaane.

• Fra den anden Side rykkede Kong Eric i Marken. Han lagde sig for Halmstad, men Slotsherren Poul Hvittfeldt værgede sig med usørlig Lapperhed med saa Folk mod Fiendernes Tusinder; Eric stormede Gang paa Gang; Fæstningsværkerne var næsten bare Hauger af Grus, men Fæstningen stod, og da Fredrik rykkede den til Hjælp, maatte Eric høre Veleiringen. Han trak sig tilbage til Sverige, men led sølelige Tab paa Veien, thi Dansterne var ham i Hælene; af sit Tog sit han saaledes bare Stade og Stam.

Gre høstede heller ikke Grev Gynter, da han efter at have døset hele ti Maaneder i Vinterleie endelig Juli 1564 rykkede ud. For ham gjaldt det kun om at strabe til sig, saa det syntes, som han „heller var kommen til Sverige for at føre Krig med Kjørene og Studene end Folket“. Da Kong Eric faldt ind i Blekinge, laa Greven uirksom og saa til, og da han endelig brød op, var det Hærfang og ikke Fiendehæren, han søgte. Kong Fredrik indsaa da tilsidst, at han var ubrugelig, og gav ham Reisesas.

Til Sjøs var Ledelsen ulige dygtigere. Den var overdragen til Herluf Trolle, et Sødstendebarn af Erkebisp Gustav Trolle, og en Mand, der i Adelsvælbets Tid, der frembragte saa meget dygtigt, stod i Hvide med de bedste Flaaden, han hød over, var paa omkring 30 Skibe, som under Vland stødte sammen med Svenskerne (Maj 1564). Disse havde henved 50 Seilere, og mellem dem Admiralskibet, der

kalbtes „Mataløs“ og var uden Sammenligning det største Fartøi i Norden. Omkring det rasede Kampen haardest; tilsidst lykkedes det den tapre Otto Rud at skyde Roret bort, og trods en levende Modstand blev Skibet taget, og Admiralen, Jakob Bagge, gjort til Fange. Men under Striden var Skibet kommet i Brand, Ilden naaede Krudtkammeret, og Mataløs med sit store Mandstab og en Mængde Fiender sprang i Luften. Kun faa var kommen fra Borde, inden Ulykken stede; mellem dem var Otto Rud og den svenske Admiral. Svensterne traf sig tilbage, men heller ikke Dansterne kunde siges at have vundet en afgjørende Seier.

Senere stødte den norsk-danske Flaade atter sammen med Svensterne under Oland, men heller ikke her kunde nogen af Parterne rose sig af Seiren.

Om Vinteren 1564—65 havde Herluf Trolle havt travlt med at ubbedre Flaaden, og først i Juni løb han ud. Mellem Femern og Wismar stødte han sammen med den svenske Flaade, som førtes af den kjække Glas Horn. I otte Timer blev der kæmpet med den største Haardnakkethed, men uden at nogen af Parterne vandt nogen Fordel. Da blev Herluf Trolle saaret. Han forlod dog ikke derfor sin Post, men vedblev at kommandere, til Mørket stilte de kæmpende. Hans Saar var dog farligere, end han selv tænkte, og da han kom iland, maatte han gaa i Seng. Trods den ømmeste Pleie af hans Hustru, Birgitte Gjø, gif det dog nedover med Trolle, som anede sit Endeligt: „Paa Mandag“, sagde han, „bliver der en stor Forandring med min Sygdom“, og da Mandagen 27de Juni kom, lod han sig sætte i sin Rænestol, talte kun lidt, men stadig hørtes han sukke: „Jesus, vær mig naadig“, og saa om Aftenen sov han hen.

Gerlaf Skolle bringes læret til land.

Betegnende for ham og vel ogsaa for de bedste af hans Stand er hans Ytring til Nils Hemmingen, som mindede ham om Sjæven og dens Farer. „Mister jeg Livet, faar jeg det vel igjen. Men desuden, hvorfor kaldes vi Herremænd, bærer Guldkjæder, eier Fordegods og vil være hyperligere end andre? Mon ikke derfor, at naar Kongen og Riget kalder, vi da af al Magt skulde værne om vort Fædreland.“

Om Otto Rud, som nu blev Overansfører, havde Trolle sagt: „Jeg vil indestaa for, at han skal ikke sty sin Fiende.“ Det gjorde han da heller ikke. I Juli 1565 mødte han, skjønt meget underlegen i Styrke, under Bornholm den svenske Flaade under Clas Horn. Rud kjæmpede med mageløs Tapperhed, men da hans Skib var synkesærdigt, Mestebelen af dets Mandskab ukampdygtigt, og han selv blødede af Saar, maatte han overgive sig. Svenskerne havde seiret, men selv lidt saa meget, at de ikke kunde forfølge Fienden. Otto Rud døde et Fjerdingaar efter i Fangenskab. Han havde været en haard Herremand, og der var ført grundede Klager over ham, men paa samme Tid — lige Modsætninger kunde der dengang rummes i en og samme Person — heder det om ham, at han „gjerne hørte Guds Ord, læste jevnlig den hellige Skrift og gik ofte til det høiværdige Sacrament og holdt sine Børn og Husfolk til Gudsfrygt“. Og hans Død var saadan, at selv den svenske Hovedsmand udbrød: „Bliver denne Mand ikke salig, saa bliver ingen det.“

Ogsaa det følgende Aar 1566 vedblev Ulykken at forfølge de danske. Bistnok tabte de intet Slag, men da Flaaden trods alle Advarsler blev liggende i Bisby for at jordfæste en falden Skibshovedsmand, en Nordmand, overfaldtes den i Natten mellem 28de og 29de Juli af en forrygende

Storm, som sendte 16 af de bedste Krigsskibe og 7,000 Mand til Havsens Bund. „Aldrig har nogen Begravelse været mere kostbar; thi her maatte nogle tusinde drukne, paa det en kunde ligge tør.“

Stillingen var for Danmark ikke uden Fare. Til Krigens Uheld kom Bengemangel; desuden var Adelen misnøiet. Krigen var dem imod, og dens Byrder faldt dem tunge, og ved sin Hestighed havde Kongen skabt sig bitre Fiender inden dens Midte. Det gik saa vidt, at der blandt de danske Rigsraader endog saa var Tale om at affætte Fredrik og tage en anden Konge. I Tyssland saa det ud til, at Sverige vilde vinde Forbundsfølger, der, saadan som Sagerne stod, kunde blive meget farlige for Danmark.

Det var derfor et stort Held for dette Land, at Landskrigen tog en Vending, der bragte Sverige i Knibe, og dets Benner i Tyssland til at holde sig tilbage. Den, som mest bidrog til, at Bægtstaalen helbede til de danskes Side, var Overansføreren, Daniel Ranzau, der i denne Krig flettede sig uvikselige Laurbær. Svenskerne havde i 1565 taget Warberg, og den vilde Ranzau vinde tilbage. Han maatte dog snart hæve Beleiringen, da en mindst dobbelt saa stærk svensk Hær nærmede sig, som spærrede ham Tilbagetoget. Han havde kun Valget mellem at overgive sig eller at kæmpe, og han valgte det sidste. Med Feltsherreblik tog han sin Stilling, og i mandige Ord opflammede han sine Soldater. Før Slaget faldt hele den danske Hær paa Knæ i Bøn til Gud, men de svenske Soldater spottede: „Nu tigger Jyden om Raade.“ Deres Fører mente sig vis paa Seiren; den Flot Danske vilde han trampe sønder og sammen under sine Hestehove, sagde han. Men han fik andet at finde. I Spidsen for

Hestfolket jog Ranzau først det svenske Rytteri paa Flugt, kom saa sit Fodfolk, der var haardt traengt af Svenskerne, til Hjælp, huggede Fienderne ned eller kastede dem paa Flugt og vandt en glimrende Seir 10de Oktbr. 1565.

Ufreden i Norge.

Allerede i Krigens første Aar traengte Svenskerne ind i Norge. Grændselandskaberne, Femteland og Herjedalen, blev om Høsten tagne, uden at Befolkningen, der for Femtelands Bedkommende var halv svensk, gjorde nogen Modstand. Denne Gang varede dog de svenskes Herredømme ikke længe. Den danske Befalingsmand over Trondhjems Len, Evert Bild, bragte en Hær af Borgere og Bønder paa Venene, og Femteland blev taget tilbage. Men Svenskerne kom igjen. I Begyndelsen af det følgende Aar ryttede en svensk Hær paa omtrent 4,000 Mand, anførte af en Frankmand i Kong Eriks Tjeneste, Claude Collart ind i Femteland. Der var ingen Forsvarere uden Bønderne selv, men disse løftede ikke en Haand til Modstand, og Landskabet blev vundet.

Fra Femteland drog Claude Collart over Fjeldene ned i Verbalen, og Evert Bild, som ikke vovede at møde Fienden i aaben Mark, kastede sig ind i Fæstningen Stenviksholm i Stjørdalen. Fæstningen, som laa paa en liden Holme i en Bugt af Trondhjemsfjorden mellem Stjørdalen og Frosten, mangler først Vand og kunde derfor let ved Indeslutning bringes til at overgive sig. Men Evert Bild gav sig forinden. Den 28de Februar opfordrede Claude Collart til Overgivelse, sit da bestemt Afslag, men allerede Dagen efter besluttede den feige at overgive Fæstningen. Den 3die Marts

blev den forladt af Evert, som haanedes af de indtrykkende Fiender, der tilraabte ham: „Godt Nar Evert! Det er alle svenske Mænds Staal; vil I ikke komme ind paa Slottet igjen og være vor Gæst?“

Samtidig med Stenvitsholms Indtagelse hylbede ogsaa Trondhjems Borgere Kong Erik, og flere af de mest anseede af dem traadte i Claude Collarts Tjeneste. Kun enkelte blev Kong Fredrik tro; saaledes Biskoppen, den gamle ærværdige Mag. Hans Raas, der lovede „at gjøre, hvad Claudius var til Villie“, men nægtede bestemt at sværge Erik Trostak. Landskaberne omkring Trondhjem hylbede ogsaa den svenske Konge, og gjorde det villigt, thi Evert havde ved sine Plagerier bragt det danske Herredømme i Had.

Baade mod Nord — hele Helgeland — og mod Syd — Nordmøre, Romsdal og Søndmøre — underlagde Svenskerne sig Landet, og de danske Mænd, som de fik fat paa, blev enten satte fast eller slaede ihjel.

I Trondhjem begyndte der dog snart at røre sig Misnøie med Svenskerne og deres Fører. Da Byen, som dengang neppe talte 2,000 Indbyggere, var for liben til at underholde den store Hær, sendte Claude Collart en Del bort, og disse tog med sig „St. Olafs Hjelm og Sporer“, slæbte endogfsaa Helgenens Legeme fra sit Hvilested, førte det dog ikke helt til Sverige, men grov det ned paa Beien (i Stjørdalen). Helgefeter og Bakte Klosters Bygninger blev ødelagte, og Domkirken brugtes til Hestestald, en Vanhelligelse, som endnu lever i Folkesagnet. En saadan Fremfærd kunde ikke vække blide Følelser mod „Besriterne“, som Svenskerne ansaa sig at være, men værre blev det, da Claude begyndte at udskrive Soldater, paalagde Skatter og lod rejse Galger

baade i Trondhjem og i Lenene. Dog turde Trønderne ikke kny; dertil var de for meget under Bispen.

Claude Collart nøiede sig dog ikke med, hvad han havde vundet. Hans Planer gik videre; han vilde gjøre et Forsøg mod Bergen, og i April sendte han nogle Skuder sydever. I Bergen havde Lensmanden paa Bergenshus, den danske Adelsmand, Erik Rosenkrands, ligesaa dygtig som Evert Bild var ussel, ved Tidenden om Trondhjems Indtagelse strag truffet sine Foranstaltninger. Han havde mønstret Borgerne og Lysterne i Byen og sendt Budstikke omkring i Hordeland for at stævne Bønderne til Ting i Bergen. Fra Nord-Hordeland mødte Bønderne paa Fossvoldene, det gamle Tingsted, men da Rosenkrands forlangte, at de skulde samles i Domkirken, svarede de med Afslag. Da han saa gik ud til dem og krævede, at hver femte Mand skulde drage mod Svenskerne, svarede de ogsaa med stor Bestemthed nei. De gav sig dog, da de blev forestillede, hvad de udsatte sig for, hvis de fremturede i sin Trods, men misfornøiede var de. Nogle Dage efter kom Bønderne fra Sønd-Hordeland sammen med Rosenkrands, og disse var mindre uvillige; ialfald synes de ikke have gjort ligefrem Modstand mod Lensmandens Bud. Bønderne var dog daarlige Soldater; de manglede ikke Stridbarhed, der „maatte være en naturlig Virkning af deres næsten adelige Retsvilkkaar“; i Jagten paa Rovdyr, i Trætter med Embedsmænd og i Slagsmaal havde de Mod nok, men i Krig gjorde de uden Følelse for, hvad Kampen dreiede sig om, og uden Dwelse og Mandstugt en daarlig Figur. Erik Rosenkrands vidste det, og han maatte derfor sørge for ved Siden af Bønderne at have Soldater, han kunde stole paa. Dem fik han fra Fæstningen og Byen, og Befalingen øver

sine Stridskræfter overdrog han til Erik Munk, en dansk Mand med en Håndkraft og Landsnærværelse, der gjorde ham til en dygtig Kriger, men ogsaa med en Haardhed og Havesyge, der senere, da han blev Lensmand i Nedens, stiftede ham Ord for at være en af Tidens værste Bønderplagere. Paa tre Krigsskibe seilede Erik Munk med sin Krigsstyrke for strygende Bør nordover. Udenfor Nordmøre forenede han sig med Overt Bild, der var sluppen fra Trondhjem, havde i Bergen hvervet Krigsfolk og forladt denne By nogle Dage efter Erik Munk. Den Mai, da den lille Flaade var kommen i Nærheden af Agdenæs, blev den var sex Fægter, som „besatte med Styts og Folt“, kom seilende ud af Fjorden; det var Skibene, som Claude Collart havde udsendt for at tage Bergen. Nu blev det dem, som blev tagne, thi Nordmændene gav dem det glatte Lag, saa „somme sank af denem, somme vælte om, og somme strøg“. Kun en af Fægterne undkom for dog strax efter at støde paa et Skær og gaa under, men Mandflabet reddede sig og bragte den svenske Befalingsmand Bud om Fienden. Han flygtede til Stenviksholm, og Erik Munk, som havde tænkt „at tage ham paa Sengen“, gif saaledes glip af sin Fangst, da han en Time efter lagde til ved Munkholmen. Han „skjød ind i Byen, saa at det fløi derefter“, indtil nogle Borgere fra Byen kom roende ud og lovede, at Byen skulde overgive sig og hylde Kong Fredrik.

Bønderne havde allerede faaet nok af det nye Herredømme og fulgte derfor villig Erik Munks Opfordring til at reise sig mod Svenskerne, som spredte omkring, med Lethed blev oprevne. Endnu stod Stenviksholm tilbage. Bag dens Mure sad Claude Collart med 400 Mand, men den tidobbelte

Styrke stod udenfor, de fleste dog Bønder, som hidtil ikke havde udmærket sig, naar de skulde i Fjden, og først faaet Mod, naar Seiren var vunden. Stenviksholm holdt sig tjækt, saalænge der var Vand indenfor Murene, men da det slap op, blev der „slig Jammer“, at Claude saa sig nødt til at underhandle. Der stillede ham strænge Billaar, men han maatte indgaa paa dem og den 22 Mai overgive Fæstningen paa Naade og Unaade. Rundt om i Landstaberne og i Trondhjem hylbedes atter Kong Fredrik. Hellig Olafs Legeme blev opgravet og atter med stor Høitidelighed bisat i Domkirken, og de gamle Tilstande vendte tilbage.

En dansk Adelsmand, Herluf Skave, som ved Tidenden om de svenskes Indfald i Trondhjem med en Del Tropper var sendt op fra Danmark, blev Lensmand istedetfor Evert Bild, der fik Len i Danmark.

I Trondhjem var man dog ikke færdig med de svenske. I Decbr. 1564 stod de med betydelig Styrke atter for Trondhjem og Stenviksholm. Besætningen i Fæstningen var misfornøiet, og Bønderne udenfor nægtebe Lydighed, saa Herlufs Stilling var alt andet end misundelsesværdig. Alligevel fik Fienden ikke Fæstningen. De stormede, men blev slaede tilbage. Strax efter trat de sig tilbage til Sverige, lyste hjem af Baal, som de havde tændt af Præstegaarde og Bøndestuer. I tre Kirkefogne stod næsten ikke et Hus ubrændt. — I Marts 1565 viste Svenskerne sig atter udenfor Trondhjem og Stenviksholm, men „i de følgende Krigsaar var det paa disse Kanter forholdsvis roligt.“

Allerede i 1563 havde Svenskerne vist sig i det søndenfjeldste Norge. De lagde sig for Baahus, men kunde ikke indtage Slottet, som det gjaldt at holde, da den var „et af

de faste Grændsepunkter, som fikrede Forbindelsen mellem Norge og Danmark.“ Det følgende Aar prøvede de paany, men med samme Held; Befalingsmanden, Jens Holgersøn Uffstand, slog dem tilbage, og da de ogsaa havde lidt meget af Kulde, opgav de (Febr. 1564) Beleiringen.

Aaret efter gjorde de et nyt Forsøg, og da ogsaa det mislykkedes, lagde de sig for Elfsborg, som de dog heller ikke magtede at vinde. Samme Aar trængte en svensk Trop ind i Solør og vilde til Hamar, men i Elverum blev den standset af Hedemarkingerne, som drev den tilbage til Sverige. Han, som førte vore Landsmænd ved denne Leilighed, var Mogens Svale, en dansk Adelsmand i Tjeneste hos Befalingsmanden paa Akerhus, Kristian Munk. Det er denne Svale, som har givet Krigen i Norge Navn af „Svalekrigen“. For at hævne de svenske Herjinger i Norge faldt Mogens ind i Sverige og gjorde i vid Dmtreds hver Bondegaard til en Brandtomt.

Brand og Ødelæggelse fulgte ogsaa Svenskerne, da de i 1566 atter rykkede ind i Norge for at tage Baahus. De medbragte en betydelig Styrke, en krigsvant Fører, Nils Boje, og det faste Forsæt at tage Fæstningen, det koste, hvad det vilde. Den blev ogsaa Nat og Dag skudt paa og saa voldsoomt, at ikke engang Borgestuen var sikker for Kuglerne. Over Elven foran Fæstningen fik Fienden lagt en Flydebro; og over Broen rykkede han frem til Storm. Gang paa Gang blev han slaaet tilbage, men endelig lykkedes det ham at sætte sig fast i et af Taarnene og derfra at styde ned i Borggaarden. Stillingen var farlig, men en af Landsknegterne vidste Raad for Uraad; han fik Befalingsmanden til at lægge Krudtmine i Kjælderen under Taarnet; Svenskerne derinde sprængtes i Luften, og ikke en blev i Live. Beleiringen blev

alligevel fortsat, men en ny Storm bragte kun et nyt Nederlag, og da Nils Boje vilde prøve endnu en Gang, nægtede hans Folk at adlyde. Han drog da tilbage til Sverige. Erik sendte vel en anden Anfører, men dennes Lykke var ikke bedre end den forrige, og Slottet blev staaende.

Heller ikke paa andre Kanter havde Svenskerne Fremgang. De svenske ryttede nemlig i Januar 1667 under Johan Siggeson fra Dalarne ind i Østerdalen, tog det faste Taarn paa Hamars gamle Bispegaard, brændte Domkirken og nødte Bygderne omkring til at hylde Kong Erik. Svenske Streifpartier trængte frem til Gausdal (i Gudbrandsdalen) og herjede paa Kysten lige ned til Tjødning ved Larvik.

I Februar lagde Johan Siggeson sig for Åkershus. Men Befalingsmanden, den før nævnte danske Adelsmand Kristian Munk, Svigersøn af hin Mogens Gyldenstjerne, som værgede Slottet mod Kristian den anden, havde ved Tidenden om Fiendens Fremrykning ladet Borgerne i Oslo afbrænde Byen, saa Svenskerne maatte i Vinterfulden slaa Leir paa den aabne Mark. De prøvede en Storm, men sloges tilbage, og Johan Siggeson opgav indtil videre Beleiringen og drog op til Hedemarken for at oppebie nyt Mandskab. Det kom og lagde sig for Slottet. Men paa Opfordringen om at overgive sig svarede Kristian Munk, at han vilde holde ud til sidste Mand, — og Svenskerne stred da til Angreb. Nye Forstærkninger indtraf; Johan Siggeson vendte tilbage fra Hedemarken, men trods alt Stræv lykkedes det dog ikke de svenske at indtage Slottet. De havde selv vanskeligt for at holde sig, da de manglede Levnetsmidler, og værre blev det, da Slottet fik Undsætning, 6 Fennite (Kompanier) mest tykke Solbater under Ledelse af Frantz Broffenhus og Bjørn Raas. Allerede

Dagen efter de var landede (18 Mai), søgte de at drive Svenskerne fra sin Stilling i og om Oslo, medens der samtidig fra Slottet gjordes Udsald mod de Skandser, som Svenskerne havde opført i Nærheden. Disse havde nylig atter faaet Forstærkning og modtog Angriberne saa varmt, at de maatte tage Flugten ned af Eleberg, hvor Sammenstødet havde fundet Sted. En Del af dem styrte ud i en Gøping eller Storbaad for at komme ud til Hovedøen, men Baaden, som var overfyldt, sank, og Besætningen druknede. Svenskefletten paa Eleberg bærer sit Navn efter denne Begivenhed.

Dagen efter blev der kjæmpet udenfor Akershus, men her tabte Svenskerne, thi de beleirede havde faaet Forstærkning, Erit Munt (se Side 192) fra Bergen med nogle Hundrede Mand, som fra Bjørviken skjød Svenskerne sønder og sammen. Disse indsaa nu, at det ikke var at tænke paa at indtage Akershus; de brændte sin Leir tilligemed hvad der stod tilbage af Oslo og hævede Beleiringen. De gik tilbage til Mjøsen, hvor Hamars faste Taarn blev brændt. Under dette Indfald havde Svenskerne trængt dybere ind i det søndenfjeldske end nogensinde før, hvorunder dog Mogens Svale med sit flyvende Korps synes at have gjort dem adskilligt Afbræet.

Oslo Borgere fik til Løn for sin Offervillighed 12 Aars Skattefrihed, men da Beleiringen havde bevist det uhenfigtmæssige i den lange Afstand mellem Fæstningen og Byen, fik de kongeligt Paalæg at opbygge sine afbrændte Huse paa den anden Side af Bjørviken. Borgermestre, Raad og det menige Borgerstab gjorde imidlertid saa indtrængende Forestillinger, at Kongebrevet blev taget tilbage, og Oslo reiste sig atter af sin Afse. Dens Tilværelse som By blev dog kun af kort Varighed.

Daniel Kantzau's Daad. Freden stttes.

Narets mindeværdigste Begivenhed er Kantzau's Indfald i Sverige. Med 6000 Mand faldt han senhøstes ind i Smaalands og under daarligt Veir, gjennem milelange Skoge, paa Veie, der med Flid var gjort ufarbare, omfværmet desuden

Daniel Kantzau.

af Fiender, der i Tal var hans Hær langt overlegen, trængte han, trodsende alle Hindringer, frem til Hjertet af Sverige. Forgjæves tilbød han Slag; Svenskerne bare trak sig undaf, fikre paa, at de havde den driftige i Fælben. Ogsaa i Danmark troede man ham fortabt, men Kantzau var trøsttig. Et

Tilbagetog var nødvendigt, og han besluttede sig dertil og udførte det paa en Maade, der vil gjøre hans Navn udsødeligt. Først kastede han sig ved Kungsnorby over den svenske Hær, som han tilsvøiede et tilintetgjørende Nederlag, og saaledes sikret fra den Kant tiltraadte han Tilbagetoget. Midt om Vinteren og midt i et fiendtligt Land, der forfulgte ham med Beviser paa sit Sindelag, over Klippestier, paa sine Steder speilglatte af Is, gennem Elve, hvis Broer var afkastede, henad Beie, der var spærrede med Forhugninger, paa Indsjøer, som kun med yderste Forsigtighed kunde gaaes, naaede han til Smaaland og derfra forholdsviis let til Rigsgrændsen, som han overstred i Fbr. 1568.

I dette Aar stødtes Eric fra Tronen af Broderen Johan, og denne viste sig tilbøielig til Fred. Men da det kom til Stykket, tænkte han sig om, og Ufreden blusfede atter op. Rankau lagde sig for Warberg, som han vilde tage tilbage fra Svensterne. Der gjorde en Kugle (11 Novr. 1569) en brat Ende paa Heltens Liv, men Beleiringen var streket saa langt frem, at Fæstningen overgav sig tre Dage efter.

I Krigens sidste Aar udstod og klarede Baahus Slot et nyt — det sidste — Angreb af Svensterne. Disse herjede senere i Viken og brændte Sarpborg. Ogsaa det trondhjemske blev gruellig medfaret af dem.

I 1570 gjenoptoges Underhandlingerne om Fred, og under Jul var den sluttet i Stettin. Rigerne skulde beholde sine gamle Grændser og Kongerne opgive alle Krav paa hinandens Lande; begge fik Ret til at føre de tre Kroner i sine Raaben, og Danmark skulde desuden faa en Pengefum i Krigsomkostninger. Dette var det tarvelige Udbytte af en Krig, som havde hengivet Tusinder af Nordens Ungdom til

Død og store Strækninger af Landene til Ødelæggelse, udtømt Rigerens Pengemidler og undergravet deres Næringsveie og faaet mellem Broderfolkene en Sæd af Fiendskab, der i Aarhundreder skulde bære en blodig Høst.

Under Krigen blev Rigsraaden Peder Oxe, som af Kristian den tredie — uvist af hvilken Grund — var landsforvist, kaldt tilbage. Han havde i Udlandet pleiet Forbindelse med Rigets Fiender, men fik nu Tilgivelse for, hvad han havde forbrudt. Han blev sat i Spidsen for Rigets Pengevæsen og skal ved sit kloge Styre atter have bragt Penge i den tomme Statskasse. Han maa alligevel i sin Stilling ikke have udrettet saa meget, som man har tillagt ham; ialfald var i 1670 Fredrik den andens Pengekniibe saa stor, at han endogsaa truede med at ville nedlægge Regjeringen.

Peder Oxe var en af de mange straalende Navne, som den danske Adels Tid kan opvise. For hans vedkommende var kanske Glandsen ikke helt ægte; men det gjælder ikke dem, der er nævnte som Syvaarskrigens Helte, heller ikke dem, som Freden frembragte: den stjernefyndige Tyge Brahe, Historikeren Arild Hvitfeldt, Joh. Friis, Nils Raas, Jørgen Rosenkrands, den før nævnte Walkendorf o. fl., Mænd, der gik i Spidsen for Tidens bedste Arbeide, og som tillige kan bære Vidnesbyrd om, hvilken Sum af Dygtighed Reformationens befrugtende Livstanter havde fremkaldt.

Norske Forhold og Bøndernes Billaar. Løndermænd.

For det ophævede norske Rigsraad fik Norge et Slags Erstatning i de saakaldte „norske Stænder“. Disse bestod af Rigets Lensherrer, Lagmænd, Adelsmænd, samt Udsendinge af Præstestanden, Borger- og Bønderstanden. De samledes

for det meste kun for at hylde en valgt Konge eller Tronsfølger, men gennem dem kunde ogsaa Ønsker og Stemninger i Folket komme frem. De var saaledes et Slags Repræsentation, men rigtignok meget usuldfkommen. Derfor fik de heller ikke stort at sige. De, som førte det store Ord i Landet, var de danske Adelsmænd, der, som fortalt, tog Landets allerfleste og bedste Len og indehavde under Konge og Rigsraad den egentlige Styrelse. Det blev naturligvis ikke gjerne Blomsten af den danske Adel, som kom herop, ligesom det ikke kunde ventes, at den vilde se paa Norge, det hørtagne Land, som paa Danmark. Alligevel fik ogsaa Norge Gavn — var den end ikke stor — af den Dygtighed og de Landsinteresser, som udmærkede Adelen i Danmark. Nu, da der begyndte at vaagne Sands for vor næsten glemte Historie, saa var det danske Adelsmænd, som opmuntrede til at hylde dermed. Kristoffer Walkendorfs betydningsfulde Virksomhed i Bergen er allerede nævnt. Selv en Bondeplager, som Eric Munk (om hvem mere senere) tog sig paa mange Maader af sit Len. I Nedencæs, hvor han var, foregik en livlig Udfibning af Trælast*). Vare i 1560 udførtes ikke mindre end 150 Skibsladninger, og for at slippe Tolden, der efter 1590 en Tid var en Fjerdepart af Lømmereis Værdi, kjøbtes Lømmereis af Bønderne ved Elvemundinger og andre Steder. Til Forædling af Trælasten opførte Eric Munk paa flere Steder Sager, som dengang var noget nyt her i Landet, fredede ogsaa med Alvor om Statsfogene og den Mængde Forbegods, som Kronen dengang eiede, der var udsat for Indgreb af uvedkommende, og grundede Bergværk, saaledes

*) Udførsel af Trælast begyndte saa smaat allerede i det 14de Aarhundrede, men blev først i det 15de af nogen Betydning. Hansæterne havde paa sine Farter langs Kysten uden videre taget, hvad de trængte af Ved og Lømmereis uden at spørge Eierne.

et paa Gaarden Barbo, det, som senere flyttedes til Næs. Paa den anden Side følger det af sig selv, at den Adels, som ofte traadte med Jernhæl paa Bondens Nakke i sin Hjemstavn, folte sig stærkt opfordret til at bruge samme Fremgangsmaade her. Den sad jo heroppe, som dernede, inde med en overordentlig Magt. Lenene blev næsten altid overdragne dem. Og en Lensmand havde meget at sige. De sad paa de kongelige Slotte og Gaarde og havde ikke bare Krongodsjet under sig, men ogsaa de tilliggende store Dele af Landet. Her var de den øverste Øvrighed med udstrakt Myndighed. Alt, hvad der havde Navn af Oppebørsler, i det hele alt, som vedkom den borgerlige (civile) Styrelse, laa under dem. De udnævnte Fogder og Sørenskrivere. Byerne var afhængige af dem, og gennem dem gik de kongelige Befalinger til disse. I Kirkestyrelsen kunde de blande sig ind, og paa sine Slotte bød de over Krigsfolkene. Med en saadan Magt kunde man naa langt, og Bonden i Norge kunde have al Grund til at frygte et Adelsvælde ligesaa tungt, som det, der knugede hans danske Standsfælle. Og havde ikke den norske Bondestand været saa „aarvaagen over sin Ret og utaalig ligeoverfor enhver Art af Undertrykkelse“, saa kunde den i Tidens Løb have nedsinket i den samme dybe Fornedrelse som den danske og i sit Fald taget med sig endogsaa Haabet om Gjenopreisning. Nu derimod førte den gennem lange Tider en haardnakket Kamp mod de danske Embedsmænd, „der strævede med at indføre dansk Bondeundertrykkelse og danske Retsfædvaner.“ Den norske Bonde hævede under denne Kamp sin personlige Frihed, led denne end nogen Indstrækning ved Militær- og Tjenestelovgivningen, som forbød enhver at tage Tjeneste udenfor det Sogn, hvor han hørte hjemme, medmindre

Tjeneste ikke der var at faa. Dette Forbud satte dog ingen i Afhængighed af nogen enkelt Mand og gjorde derfor mindre Staaer i Almuens Selvstændighedsfølelse. Den norste Bønde sad som fri Mand med uindskrænket Eiendomsret paa sin Gaard og havde det, selv som Leilænding, langt bedre end i andre Lande. Enkeltvis kunde Odelsbondens Stilling endogsaa være meget god. Peder Clausen omtaler, at der i Telemarken var dem, som eiede en sex til syv Hundrede Daler, en for denne Tid meget stor Sum. Og lidt senere findes der i Stattemandstallene opført Odelsbønder, som eiede mere Jordegods end mangen en Adelsmand i Danmark, og som udrede i aarlig Skat en 30 — 40 Daler. Men i Almindelighed var dog Bøndernes Kaar trange, og Trykket, de stod under, tungt at bære. Skatterne var umaadelige og faa ulige fordelte, at en Gaardpart kunde svare de samme Udgifter som en fuld Gaard, og Tjenestegutter Halvdelen af, hvad de havde i Løn.

I Krigstid blev Skatterne fordoblede; dertil kom andre Tyngsler. Bønderne paalagdes Arbeide til Slottene og til Kronens og Lensherrernes Avlsgaarde. De maatte kjøre Tømmer og Ved til den Mængde Bergværker, som Kongen grundede og drev for egen Regning, og det var ikke bare Kronens Leilændinger, som maatte udføre disse Arbeider, men ogsaa, ialfald i visse Egne, Adelsens Leilændinger og Odelsbønderne. Andre offentlige Arbeider skulde ogsaa udføres af dem; saaledes alt, hvad der skulde gøres paa de kongelige Skibe. Bønderne i Lærdal maatte slæbe paa de kongelige Skattepenge og paa sin Ryg bære de tunge Pengekætte 4 Mil over Fjeldet. Bøngs Almue belæstes med de reisendes Løi over Fjelfjeld, saa de, som de klager, ofte blev „brødt paa vore Legemer som andre Bæster“ og tidt gif sig bort. Paa

Orlandet maatte de under Trusser og Slag føre Salt til Kongens Salterier. Skyldpligten var ogsaa en stor Byrde. Udelens Tjenere, naar de reiste i deres Herrerens Vrende, og Embedsmænd skulde stybes og gives Kost uden Vederlag, og det hændte vistnok ikke sjelden, at reisende blot udgav sig for Embedsmænd, for at nyde deres Forret; der klages saaledes over „unyttige Kompaner, som bebyrde Bonden med Skydsfærd.“ Fra 1643 udvidedes Frislydsen ogsaa til Førsel af Varer, der tilhørte Udelen. Da Kronen afhændede sine Sagbrug og Bergværker, slap man imidlertid at kjøre dertil, og Arbeidet paa dens Avlskaarde indskrænktes af Kristian den Afte til de Bønder, som boede i Nærheden.

Leilændingen maatte dog trække det tyngste Læs. Oprindeligt brugte han Gaarden paa Maremaal, d. e. tre Aar, og vilde han efter denne Tids Udløb blive siddeende, maatte han fæste den paa ny. Eieren nyttede da Leiligheden til at forhøje Afgiften, som navnlig blev stor, naar han havde drevet Gaarden op. Ofte blev han i dette Tilfælde ogsaa udtrængt af Gaarden. De Leilændinger, som brugte Kronens Fordegods, blev paa det skammeligste udsugede af Lensherrerne og deres Fogder. Paa denne Maade kunde Leilændingen ikke have anden Raad end at forlade Gaarden. Regjeringen blev dog tidlig opmærksom paa dette Forhold og søgte at rette derpaa. Allerede under Kristian den tredie udfom der Forordninger herom. Dermed blev det ved under hans Søn. Saaledes fastsattes det ved et Kongebud af 1565 at „ingen Bønder skal forpligtet være at fæste sine Gaarde hvert tredie Aar, men demnem at nyde og beholde, al den Stund de give og gjøre deres aarlige Rettighed og holder Gaarden ved Hævd og Magt efter Loven.“ Men Bygselet paa Maremaal

var saa indgroet, at det var vansteligst at faa det efter Forordningen ombyttet med Bygselet paa Livstid. Gjennem hele det sextende Aarhundrede vedblev derfor det ældre Forhold med Bygsel paa tre Aar ved Siden af Livsbygselet. Selv paa Kronens egne Eiendomme fandt det første Sted endnu i Slutningen af det sextende Aarhundrede. Livsbygselet trængte dog tilsidst igjennem, og den senere Lovgivning gik ud fra det som almen gjældende Regel.

Til disse Tryk kom den Behandling eller rettere Mis-handling, som Almuen ofte vederfores af sine Embedsmænd. Det var slet ikke u hørt, at Lensmænd paalagde Almuen ulovlige Afgifter. De forbød Bønder at sælge til andre end til dem, som paa denne Maade kunde faa kjøbt Varer for Spotpris; de nægtede dem at hugge i deres egne Skoge uden først at have faaet Lov dertil, udstrev deres Drenges til sin private Tjeneste og fratog uden videre Kirkebærgerne deres Kvitteringer for Afgifter, de havde betalt. De misbrugte i det hele sin Stilling til at mele sin egen Rage. Bøder for Forseelser — og de fleste kunde affones dermed — struedes saaledes i Veiret, at den, som skulde udrede dem, ikke havde anden Udvei end at afstaa sin Gaard. Endnu oftere hændte det, at en anklaget for at slippe for Tiltale afstod Lensmanden sin Eiendom. Paa denne Maade kunde der paa enkelte Hænder samles en Mængde Fordegods, og Forordninger derimod (den første fra 1590) magtede ikke at udrydde dette Onde. Bestikkelser syntes at høre uadskillelig med til det at være Dyrighed. Ogsaa Bønder, naar de fik noget at sige, misbrugte sin Stilling paa denne Maade. Da Medhjælperordningen — noget efter den her omhandlede Tid — indførtes, vidste disse Præstens Medhjælpere at gjøre sin Stilling indbringende. Rime-

ligvis ved Trusler om at anmeldte allsens Smaasørseelser udfugede de Almuen og drev det saa vidt, at Adelen under Stændermødet i 1643 fremkom med Klage herover, og Statsholderen et Par Aar efter af den Grund foreslog hele Ordningen ophævet.

Bondeundertrykkelse, som den breves i Danmark, blev ligeledes prøvet heroppe. Nils Lange, som i Midten af det næste Aarhundrede var Lensmand i Brunla, pleiede at sætte sine og Kronens Leilændinge paa Træhesten, „saalænge til de falder i Daansel og derefter aldrig forvinder den Svagheit.“

Øvrigheds personer tog sig endog saa til Rette uden Dom eller tvang Lagretsmændene, der dømte i første Instans, til at dømmes, som de vilde, og stik mod Loven. Saaledes blev 5 Bønder dømt fra Livet og henrettebde, fordi de var reiste til Kjøbenhavn for at klage over Ludv. Munk, som var Lensherre i Trondhjem og en af de værste Bondeplagere paa den Tid*).

Og der var flere flige som Ludv. Munk. Broderen, den før nævnte Erik Munk, var ikke bedre. De Klager, som førtes over ham, giver et Indblik i hans Embedsførelse. „Naar vi kommer til ham,“ hedder det saaledes, „kalder han os fattige Bønder ikke andet end Skalkér og Lyve, og dersom nogen er ham noget skyldig enten i Salg eller Kjøb, og han haver betalt

*) De henrettebde fik dog senere Opreisning ved en ny Dom og deres Legemer, som var lagte paa Steile, en ordentlig Begravelse. Bispen i Trondhjem, Dansten Hans Gaas, som havde taget sig meget nær af denne oprørende Sag, laa paa sit Dødsleie, da Klokkerne ringede ved Bøndernes Jordsættelse. Han spurgte, hvad det skulde betyde. Da han fik det at vide, sagde han: „Herre, nu lader du din Tjener fare hen i Fred; nu er mit Hjertes Begjæring opfyldt.“ Og han døde, medens Klokkerne endnu ringede.

ham det, maa vi alligevel mangen Gang betale ham det igjen, endda vi har Bevis paa, at det tilforn er betalt. — Da vi var paa vor Reise og skulde drage til vor naadige Herre med vore Breve, da holdt han Bagter for os paa Veien; de røvede og tog fra os vort Klagemaalsbrev. Dersom han skal længe hufere saaledes med os, da nødes vi til, vi arme, fattige Mænd, at overgive Hus og Hjem, Kvinder og Børn og kan ikke bo længer i hans Len, men nødes til at drage til en af Ederes Ombudsmænds Len, eller hvor Gud kan forsørge os.“ Herredagen i Oslo 1585 dømte ham til at tilbagebetale ulovlige Statte og give Stadeserstatning til en Bonde, som han havde frataget Gaarden. Paa Almuens gjentagne Klagemaal blev han af Kongen affat fra Lenet og paa et Skib ført til Dragsholm, hvor han 8 Aar efter, 1594, endte sine Dage ved Selvmord. Det Had, hvorfor Grit Munk var Gjenstand svarede til, hvad han oversfor Bønderne havde været. Endnu før han blev affat, havde en Mand gjort sin Ed paa at dræbe ham, om han kom i hans Nærhed, og da Bønderne var blevne sin Plageaand kvit, dandsede de efter Sagnet omkring paa Holmen, hvor Skibet, der skulde afhente ham, havde lagt til; Holmen kaldtes fra den Dag Brudeholmen. Den Straf, som overgik denne af Kronen høit fortjente Mand, og som ramte andre ligefindebe, viser, at Regjeringen, hvor meget den end saa gjennem Fingre, dog ikke ganske har Sværdet forgjæves. Den før nævnte Statholder, Axel Gyldestjerne, havde ogsaa sine Dine aabne for Embedsmændenes Vilkaarligheder, og han skrev i 1590 til Rigsraadet, at der maatte udgaa Brev til alle Hovedlensmænd med Paalæg til dem om, „at de skulde have flittig Indseende med andre Lensmænd og Fogder, at de stikke sig kristelig og tilbørlig mod Bønderne i

Benene og ubi andre Maader." Og Rigsraadet selv, sjønt sammensat af danske, klagede i 1611 til Kongen over nogle af Lensmændene og Fogderne, fordi de gif frem med for stor Strengthed mod den norske Almue.

Frygt for Straf maa vistnok have holdt Embedsmændene noget i Tømme. Noget Maadehold paalagdes de vel ogsaa ved Frygt for Bonden, som de kjendte for godt til ikke at vide, at hvor meget han kunde finde sig i, taalte han dog ikke alt. De vidste, at Forsøg paa Undertrykkelse let kunde gaa ud over dem selv. Det er allerede nævnt (§. 178 og §. 179), hvorledes de kunde optræde mod Embedsmænd, som de af en eller anden Grund var misfornøiede med, og hertil kan føies, hvad Erik Munk fortæller, at ved et Tingsted i Nedenss stal ikke mindre end 8 Fogder være ihjælslagne af Almuen.

Saadanne Træt viser, at Selvraadigheden var stor. Norge var fra Reformationen til Enevoldsmagtens Indførelse i 1660 uden en stærk Regjering og uden et ordnet Embedsværk, men med en Embedsstand, Lensherrerne og deres underordnede, der, som vist, ofte paa det stammeligste misbrugte sin Magt; det kunde derfor ikke godt være anderledes, end at Almuen tog sig til Rette, var opsættig og øvede Selvtægt. I Ufred vægrede den sig ikke sjelden for at følge Regjeringens Opbud, eller drog i Leir, hvor den selv fandt for godt, uden at bryde sig om sine Befalingsmænd. I Syvaarstrigen nægtede den saaledes paa flere Steder at stille Soldater eller udrede Penge til at leie fremmede; det samme gjentog sig senere i Kalmarstrigen; ogsaa Præster efterkom i dette Stykke ikke sin Skyldighed. Kjøbstadbefolkningen optraadte paa samme Maade. Lesmanden paa Akershus, Erik Gylbenstjerne, henvendte sig i

1536 forgjæves til Borgerne i Sarpsborg, Tunsberg og Oslo om Bistand; han kalder Borgerne i den sidste By „evige Forrædere“. Domstolenes Afgjørelser sad man ikke sjelden Aar efter Aar overhørig eller modsatte sig Dommens Udførelse med Magt, ligesom ogsaa Tingfreden oftere blev brudt. Lovløshed, Trods mod Øvrigheden, Slaphed i alle Retsforhold og Raahed præger Tiden nærmest efter Reformationen, og herom skal senere mere fortælles.

Svage Livstegn.

Men midt i den sunkne Tid skimter det dog ogsaa frem, at Folkeanden, om end i Dvale, dog ikke var død. Den Sands for Folkets Historie, som de talrige Afskrifter af de gamle Sagaer viser at maatte have været tilstede endogsaa i det 14de Aarhundrede, men som i det følgende uddøde med den Adel, der havde pleiet den, begyndte nu atter at kaldes til Live. Den var ikke uden Sammenhæng med Reformationen, hvis Aand nu ogsaa, om end kun svagt, viste sig over Norge og her som overalt vakte den folkelige Sands. En Række Oversættelser eller Uddrag af Kongesagaerne blev af Nordmænd forfattede paa dansk, der omkring Aar 1500 freentraadte som Skriftsprog ogsaa i Norge, efterat det i lang Tid havde øvet en stedse stærkere Indflydelse paa det oldnorske. Den mest kjendte af disse er Oversættelsen af Snorre Sturlesons Kongesagaer, som Peder Clausson foretog paa Opfordring af Norges Statholder, den danske Adelsmand Axel Gyldenstjerne.

Forfatteren, født 1545, blev 21 Aar gammel Sognepræst til Undal og Provst i Listers Provsti. I sin Embedsstilling optraadte han med Kraft, det kunde ogsaa trænges, saaledes som

Liberne dengang var. Man faar et Indtryk deraf, naar man hører, at Præsten i Banse, Hr. Jørgen, hvem han paa Embedsbegne gav en Frettesættelse, vilde have dræbt ham, hvis han havde fundet ham, og en anden, Hr. Jakob, overfaldt sin Provst, der vilde mægle mellem ham og en anden Præst, „i hans eget Hus med Hug og Slag uden billig Marsag.“

Hans Optræden som Almuens Forsvarer mod Lensherren i Nedens og Lister, Peder Grubbe, skaffede ham ogsaa Ubehageligheder, men Herredagen i Bergen 1604 fritjendte ham dog for de Bestyldninger, som Lensherren havde reist mod ham. — Peder Klausson var en flittig Forfatter. Foruden Oversættelsen af Snorre forfattede han ogsaa flere andre Skrifter; saaledes en Norges Beskrivelse, naturhistoriske Arbejder, en Forklaring over Fader vor, o. s. v. Han døde 1614. Forfatteren af „Bergens Fundats“, Herluf Lauritsson, er alle rede nævnt*).

Syslen med Fædrelandets Historie kunde være en blot Lærdomssag, der ikke traadte i Forhold til Livet. Ikke urimeligt var dette Tilfælde i det 14de og 15de Aarhundrede; nu derimod har vi i Forfatteren Absalon Pederssøns „Norges Beskrivelse“ Vidnesbyrd om det modsatte. Absalon Pedersson, født rimeligvis 1528, var en Sogning og kom som ung Gut til Bergen, hvor Geble Pedersson tog sig af ham. Han studerede ved Universiteterne i Kjøbenhavn og Moskva, kom saa tilbage til Bergen, hvor han døde som Slotspræst omkring 1574.

I sin ovenfor nævnte Bog dvæler han med Stoltthed

*) En omtrent samtidig historisk Forfatter var den lærde Dector i Oslo Halvard Gunnarsson, død 1608. Han behandlede Norges Historie paa latinske Vers.

ved Norges herømmelige Fortid, da „hun havde en Guldkrone paa sit Hoved og en forgyldt Løve med en Blodøx; da udbredte Norrige sin Magt og sine Vinger.“ Han fortæller om de mange Krige, som Landet førte, den Blomstring, det stod i, den Agtelse, det indgjød. Desto dybere er hans Sorg, naar han vender Blikket mod Samtiden. „Fra den Dag, Norge kom under Danmark og miste sin egen Herre og Kongning, saa haver det og mist sin Manddoms Styrke og Magt og begynder at blive gammel og graahært og saa tung, at det ei kan bære sin egen Uld.“ Hun kan ikke længe „føde Kongebørn“, som kan være hendes Regenter, og hendes Adel, gode Kjemper og Stridsmænd saldt hende fra . . . Og efterdi jeg haver begyndt at tale om Adelen, vil jeg noget svare en Hob grove, næsvise Kompaner, som kommer hid i Riget, laaste Norrige, og siger, at her haver hverken Konger eller Adels været. At her haver været Konger, giver Historien klarligen nok tilkjende; . . . at her haver været Adels, lærer og Historien, Adelsbreve, Baaben og Skjold.“ Men med Fortidens Herlighed er det forbi; „der, som man tilforn haver kunnet holde 27 Kirker ved Magt, der kan man nu neppeligen holde 4; der, vore Forfædre haver udgjort til Strid tyvetusind Mand, kan man nu ikke udgjøre tyvehundrede, og der, som vore Forfædre haver faaet 20 Tønder Korn eller flere paa en Gaard, der faar man nu neppelig 5.“ Absalon Pedersøns Sorg over sin Samtid er dog ikke fortvilet. Han haaber, om end hans Haab er blegt. „Dog kunde vel Norrige,“ siger han, „engang vaagne op af Søvn, dersom hun finder en Regenter over sig, thi hun er ikke aldeles saa forfalden og forsvækket, at hun jo kunde komme til sin Magt igjen. Udi Folket er endnu noget af den gamle Dygd, Manddom og Styrke, som skulde

vel staa hi og stande for deres Herre og Koning og for sit Fædreland."

Saadanne Ytringer som de ovenansførte viser, at der begyndte at røre sig hos Nordmændene Følelser, som er uadskillelige fra et Folk, der kjender sig som saadant, men som længe havde været vort fremmed. Ved sin Tilstedeværelse varslede de om, at der endnu var Liv, og hvor der er Liv, der er der Haab, og der kan der ogsaa være en Fremtid.

Kirkelige og verdslige Forhold under Fredrik den anden.

I kirkelig Henseende var Fredrik den andens Tid et Tilbagestridt mod den nærmest forrige. Den friske Vaarlustning, som med Reformationen havde brusset hen over Danmark, blev efterfulgt af en Stilstand, hvor Teologien blomstrede, men Livet hyggede hen. „Den rene Lære" var blevet Løsenet, der samlede Tidens Kræfter om sig, men den gjordes gjældende paa en Maade, der lænkebandt enhver friere Gransning. Den blev derfor istedetfor en Betingelse en Hindring for Udviklingen. I Danmark optraadte dog ikke den strenge Rettroenhed saa stivt som mange andre Steber. Da der saaledes fra Tyssland blev sendt ind til Vedtagelse som Læreforskrift den saakaldte Konkordieformel, vakte den hos de ledende Teologer kun Harm, og Kongen skal have ladet den taste paa Ilden med de Ord: „Jeg haver fanget en Djævel, som jeg vil brænde." Skjønt det saaledes mislykkedes med Indførelsen af Konkordiebøger, havde de teologiske Forere held med sig paa andre Kanter. Saaledes fik de Kongen til at afledige fra hans Stilling som Professor ved Kjøbenhavns Universitet den berømte Teolog, Nils Hemmingsen, der var kaldt „Danmarks Lærersfader", men som i Anstulser stod

Melancthon nærmere end Luther, og af den Grund blev et Offer for Forsølgelsen. — Allerede 10 Aar i Forveien, 1569, havde Kongen udstedt 25 Troesartikler, som enhver fremmed med Ed maatte forpligte sig til, om han skulde faa Lov til at bosætte sig i Landet. Religionskrigene i Nederlandene drev mange Hollændere til Norge, og mellem dem var „Gjendøbere, Kalvinister og Sacramentere“.

Norge fik først paa denne Tid i Stavanger Stift en Biskop, der havde Kraft til — i det ydre — at gennemføre Reformationens Grundsætninger i sit Stift. Hans Navn var Jørgen Erichsen (fra 1571—1604), og han ragede høit over sine samtidige i Norge. „I sin Forkyndelse er han Norges Luther; saa rent, saa yndigt, saa malmkraftigt har ikke Evangeliet lydt paa nogen anden norsk Prædiktants Læber i hin Tid.“

Fredrik den anden yndede Adelen og viste det, saaledes fik den i Norge Skattefrihed for sine Sædegaarde, da den „ellers paa andet deres Guds ingen Frihed havde“. Men i det hele viste han at opretholde den gunstige Stilling, som Kongemagten ved Kirkegodssets Inddragelse havde vundet overfor Adelen. Ligesom under Kristian den tredie havde Rigsraadet ikke meget at sige, og dets Forsøg paa at indblande sig i norske Sager blev strengt tilbageviste af Kongen. Rigsrådsmedlemmene (Rigshofmesteren, Rantsleren og Rigsmarssen), som var Kongens Raadgivere, fik ofte føle, at han saa dem paa Fingrene. — Næringsveienes Opkomst, ikke mindst Bergværksdriften, men ogsaa Handelen laa ham paa Hjerte. Han optraadte med Kraft mod Tyfterne i Bergen. Hans Lensherre der, Eric Rosentrands, fravristede dem forskjellige Rettigheder, som de havde tiltaget sig, og ved en

Reces i Odense 1560 fik Borgerne i Bergen foruden andre Friheder Lov til i de følgende 12 Aar at besøge Nordland med 24 Skibe, og efter denne Tids Forløb skulde Kongen kunde træffe en ny Forsøining. Da disse 12 Aar var udløbne, varede det kun kort, inden de med hundrede Skibe og flere deltog i Fisterierne i Nordland. I de tykke Stæder blev det snart almindeligt at se deres Skibe, og da Hanseaterne tvertimod Recessen i Odense vilde nægte dem de Rettigheder i tykke Havne, som de selv nød i norske, og endog saa undertiden forbyd dem at indtage Ladning, truede den norsk-danske Regjering med at fratage dem alle deres Forrettigheeder — og dette hjalp. Nordmændene fik feile i Fred.

Fredrik den anden blev ikke gammel. Ven af Selskabelighed og Lystighed var han ogsaa, som Tiden i det hele, en Efter af stærke Drikke. Ved sin Umaadelighed heri skal han have forkortet sit Liv. Skjærtorsdag den 4 April 1588 var hans sidste Levedag. Efterat han om Formiddagen havde ladet holde Gudstjeneste hos sig,attedes han om Eftermiddagen af, men til Løgen, som følte hans Puls, sagde han: „Lad kun Aaren flaa, som hun vil; det ved vi, at Guds Naade og Bønskaar slaar os aldrig feil.“ Hofpræsten læste for ham den 103de Salme, og ved de Ord deri, at Gud misfunder sig over dem, som frygter ham, raabte Kongen: „Det er sandt, det er sandt.“ Strax derpaa sov han hen. Han var ved sin Død endnu ikke 54 Aar gammel.

Fredrik den anden havde i sit Ægtekab med Sofie af Mecklenburg 4 Døtre og 3 Sønner; den ældste af Sønnenne hed Kristian og blev hans Efterfølger.

Magnus Heinesøn.

Før vi forlader Fredrik den andens Tid, maa vi omtale en Nordmand, Magnus Heinesøn, hvis Liv og Daad gjorde saa dybt Indtryk paa Samtiden, at han paa sit Hjemsted, Færøerne, endnu lever i Folkets Sagn og Sange. — Fra Barndommen af tumlede han sig paa Sjøen, og den afgav ogsaa, da han blev voksen, Stuepladsen for mangen kjæd Daad.

I 1579 forpagtede han af Kongen Handelen paa Færøerne og fik Lov til at udruste sit Skib som Orlogsskib for at optage Kampen med Sjørøvere, som Farvandede dengang vrimlede af, og som tilføiede Kystbefolkningen baade i Norge og paa Island stor Overlast. Med Sjørøverne stod han mangen en Dyst, og mangt et Træk er opbevaret om hans Snarraadighed og Kjæthed. Engang gik han forklædt som Fisser ombord paa et Sjørøverskib og spillede sin Rolle saa godt, at ingen anede Mistanke. Han fik Lov til at binde sin Daad til Skibet og overnatte; men aldrig saa snart var Sjørøverne faldne i Søvn, før Magnus trøb op, spigrede Roret fast og forlod Skibet. Han vendte dog strax efter tilbage med sit eget, angreb Sjørøverne, der ikke kunde bruge sit Ror, og vandt en let Seier. En anden Gang gik han, klædt ud som Havstril, med Lommerne fyldte med Sten ombord paa en Sjørøver, lod som han var drukken og fik Lov til at stige op i Merset. Her skar han som i Dumhed Topvantet over og dængede saa Mandstabet til med Sten, saa det maatte søge Tilflugt i Rummet. Nu tilfaldte han ved at blæse i en Pibe sine Folk, der laa i Nærheden; de ilede til, tilspigrede Lugerne, og Røerne var fangne.

Engang blev han dog overrasket af Sjørøverne og fangen. Spurgt, hvorledes han nu var tilfreds, svarede Magnus:

„Derjom jeg havde saadan Magt over dig, som du nu har over mig, da skulde du dø den værste Død, jeg kunde give dig.“ Et saadant Svar under saadanne Omstændigheder agede Sjørøverne, saa de lod ham løs mod det Løfte, at han aldrig vilde gjøre dem Men. Dette Udelmod gjengjældte han med Troløshed; saasnart han fik samlet sit Mandskab, angreb han Sjørøverne og ryddede deres Skibe.

Magnus's Mandskab var et Strabsammen af Norges og Nabolandenes værste Udkud, saa Færvingerne havde fuldt saa stor Grund til at frygte dem som Sjørøverne; de sloges, drak, forførte Kvinder og plyndrede Øboerne. De kunde ogsaa være farlige for Magnus selv. Engang besluttede de at tage ham af Dage for saa at sætte sig i Besiddelse af Skibet. Men de kjendte ikke sin Herre. Uforsærdet og koldblodig gif han alene ind til dem, huggede med egen Haand 13 Mand ned og lærte Resten at lystre. Saa let fik han dog ikke dæmpet Misnøien mellem Færvingerne og de Nygter, som naaede ned til Kjøbenhavn om hans Forhold paa Derne. Kun Kong Fredriks personlige Godhed for ham gjorde, at han endnu fik beholde Forpagtningen. Han satte sig endog saa fastere i Kongens Gunst, da han 1581 tilbød ham paa egen Kofstning at gjenfinde det gamle, i det femtende Aarhundrede forsvundne Grønland. Der var før gjort et mislykket Forsøg paa det samme, og heller ikke Magnus Heinessøn var saa heldig at naa frem til Landet.

Et Uveir trak imidlertid op over Magnus's Hoved. Han havde forført Magreta Gyntersberg, Datter af Fogden i Helgeland, Axel Gyntersberg. Sagen var bleven neddømt, og Magreta var bleven gift med en anden, Lagmanden over Nordlandene, Peder Hanssøn. Magnus ægtede en yngre

Søster, Sofie, som han skal have behandlet paa samme Maade som den ældre. Forbrydelsen mod denne kom for Dagen og vakte uhyre Forargelse, thi Brøden var jo „Rjætterii“ (se S. 43), der fortjente Døden. Sagen kom for Retten, men Magnus svor sig fra det hele og blev frifunden. Han var endog saa fræk nok til at anlægge Sag mod Peder Hanssøn som den, der havde reist Bestyldningen mod ham for „Rjætterii“, men en Kommission, som nedsattes for at dømme i Sagen, fritjendte denne, uden at den dog gjorde noget Skridt mod Magnus.

Stod Magnus ikke renset for Bestyldningerne for „Rjætterii“, saa havde hans Forhold paa Færøerne vist sig saa misligt, at Forpagtningen af Handelen der blev ham fratagen. Der var efter dette intet at gjøre for ham i de nordiske Færvande; han drog derfor til Holland, som dengang kæmpede for sin Frihed med Spanierne. Han fik Kaperbrev og nyttede det til at vende sig mod Englænderne. Men fra England indløb der til Danmark Klager over Fribytterer; denne havde mistet sin Belynder, Kong Fredrik, og mellem de Rigsraader, som styrede Riget i Kristian den fjerdes Mindreaarighed, var Kristoffer Walkendorf, hvis Retfindighed aldrig havde kunnet forlige sig med Magnus Heinesøn. Denne blev sat under Tiltale for Sjørøveri, idet han havde angrebet et Skib, der tilhørte en Magt, som havde Fred med Danmark. Kristoffer Walkendorf lod ham dømme til Døden. Uforsærdet gif han Døden imøde. Da Bøden vilde binde ham for Dinene, sagde han: „Nei, jeg har seet saa mangen dragen Klinge før. Jeg er ikke ræd, vær du det blot ikke heller.“ Han knælede ned, og hans Hoved faldt (8 Febr. 1589).

Magnus Heinesøn blev dog ikke liggende som en For-

Liv og Levemaade i Norge i det sextende Aarhundrede.

Folkemængde og Naturforhold.

aa den Tid, som her omhandles, havde Norge en Udstrækning af over 8 600 geogr. Kvadratmile. Island, Færøerne, Jemteland, Herjedal og Baa-huslæn hørte dengang med til vort Fædreland.

Med Hensyn til Folkemængde kan Norge ved Slutningen af Aarhundredet antages at have op imod 400 000. Folkemængden var dog nok

lidt anderledes fordelt end nu. Der boede forholdsvis flere paa Vestlandet og nordpaa. Især lader det til, at Nordlandene og Finmarken ude ved Kysten var bedre befolkede. Paa Langenæs Bær boede saaledes i Slutten af det 16de Aarhundrede 60 Familier, som i 1825 var gaaet ned til 28 Personer; i Lofotens og Westeraalens Fogderi laa i samme Aar, 1825, ialt 100 Gaarde øde; Vandsø har havt 3 Kirker, men har nu ingen. I Finmarken har Sandøen nu kun et Snes Beboere, men maa før have havt mange flere; thi ved Sandfjordbotn sees Tomterne af

omtrent 100 forladte Bosteder, og paa Nordfiden af Den er det samme Tilfælde. Ingvø, som nu bare har 50 Indbyggere, skal forðum have været saa bebygget, at den lignede en By; Magerøen skal tidligere have havt 6 Kirker; nu er dens hele Folkemængde kun et Snees Mennesker. Bebyggelsen der nord, lader det til, har i de senere Tider trukket sig mere ind i Fjordene, hvis Kyster dengang var ulige mindre befolkede.

De Aarsager, som nu er Vilkaar for Byernes raske Væxt, Sjøfart, Handel og Industri, gjorde sig dengang ulige mindre gjældende. Bybefolkningen var derfor, selv i Forhold til Folkemængden, meget lavere. Den dreiede sig om ikke ret mange tusinde. Den By, som hævede sig til lidt større Betydning, var Bergen, Nordens største By paa den Tid, men rak Indbyggertallet til 15 000, var dette ogsaa det højeste, rimeligvis var det lavere.

I Folkemængden var der dengang en større Bevægelighed end nu. Dødeligheden var langt større. Der rasede fra Begyndelsen af det fjerde Aarhundrede og langt ind i det paafølgende oftere smitsomme Sygdomme og med en ødelæggende Virkning, som nu er næsten ukjendt. I Bergen døde der saaledes i Aaret 1600 ialt 3 164, i 1618 3 997 og i 1628 3 088 Mennesker. Men paa den anden Side synes Frugtbarheden at have været noget større. Som det lader til, var 10 til 15 Børn i et Ægtekab hyppigere end nu; og det er ikke uden Exempler, at der i et Ægtekab kunde fremkomme lige til 23 Børn. Men selv om Frugtbarheden ikke var større — og dette kan være tvivlsomt — sikkert er det, at Ægtekaberne var hyppigere; den ugifte Stand stod nemlig ikke i videre Anseelse.

Hvad der i det ydre kjendeligst adskilte Datidens Norge

fra det nuværende var Stogenes langt større Udstrækning. De var vistnok allerede dengang paa nogle Steder stærkt medtagne, men var dog ikke underkastede en Mishandling, som i de sidste Aarhundreder, og som efter sagkyndiges Beretning alene i de 20 Aar fra 1828 — 48 har forringet dem til det halve. Der var paa Østlandet umaadelige Stogvibber. For at give en Forestilling om, hvorledes Stogene bredte sig mellem Bygderne i Østerdalen, fortæller Peder Klausøn, at en enkelt Præst ikke havde mindre end 24 „store“ Mil mellem sine tre Kirker. Paa Vestlandet var Stogene medtagne, men langt fra stogløst som nu. I Bergenhus Len var der gode Egestoge; Furu-stogene havde stor Udstrækning; paa Rarøen, som nu er helt stogløs, vogede der dengang Stog, og baade fra Stavanger, Lister og, som det synes, ogsaa fra Fæderen udfikedes Tømmer. I det nordenfjeldske var Stogrigdommen lige saa stor, om end ikke større, end paa Vestlandet; Nordland og Finmarken havde dengang Stoge. Stogværten gik paa den Tid ogsaa høiere til Fjelds end nu; der, hvor der nu ikke kan gro et Træ, kunde dengang være store Stogvibber. Og saa blev ogsaa Trærne sværere. Vi udførte dengang Mastetræer paa 2 Meter i Tværnit og Egebjælker, som havde en Længde af 10, 20, ja 30 Meter. Eg vogte dengang i ulige større Mængde end nu. Fra hele Sjøkysten lige op til Trondhjem udførtes svært Egetømmer; paa Agdesiden var der saa god Raad paa det, at Bønderne byggede sine Huse deraf, ja brugte tilbøls Egetræ til Gjærderne.

Paa Grund af Stogenes større Udstrækning var Veirlaget raare med mere Regn, kjøligere Sommer og mildere Vintere. Da Sneen smelter senere i Stogene, holdt Elvene i Flomtiden

længere Vand, saa Lømmerflødning kunde drives paa Steder, hvor den nu har maattet ophøre.

De store Skoge og den svagere Bebyggelse afgav hyppige Vilkaar for de vilde Dyr's Trivsel. Bjørnene var ulige talrigere dengang. Man saar en Forestilling derom, naar man hører, at en Mand i Nedens i en Vinter skjød med sin Staalbue 15 Bjørne. I Lofoten og Vesterdaalen optraadte de endogsaa i Flokke. De voldte megen Ødelæggelse. I et Sogn i Lister brød en Bjørn hver Nat ind i et Sauehus og tog en Sau; i Løbet af tre Aar, førend den blev skudt, hentede den sig flere Hundrede Faar. Endnu talrigere og mere ødelæggende var Ulvene; især naar Ulvegalskaben kom over dem, var Tabet af Kreaturer stort. I 1570 omkom saaledes i Nedens mange Hundrede Kjør og Sauer. Elgen var ogsaa langt hyppigere, og i Førstningen blev den fredet. En enkelt Mand havde saaledes i sin Skog op til 50 Elger; han skjød aarligt kun 3 — 4 af dem og skaffede sig saaledes Vinterslagt. De var i store Dele af Landet en Hovedindtægt for Befolkningen. I den sidste Halvdel af Aarhundredet blev de stærkt eftertragtede og forsvandt næsten fra det søndenfjeldske. — Hvilken Rigdom der var paa Hjorte, som nu kun findes paa enkelte Steder i Landet, kan man slutte deraf, at en enkelt Mand i det søndenfjeldske skjød med sin Bue Høsten og Vinteren 1550 ikke mindre end halvandet Hundrede Stykker.

Boligerne paa Landet.

Husene var paa Landet i Norge byggede af Træ. Om Vinduer i det hele sandtes, var de ialfald en stor Sjelbenhed; Husene fik sit Lys som i gamle Dage fra Bjoren. Denne var en halv Alen i Firkant og kunde lukkes med en Lem,

overtruffet med en fin Blære, der, halvt gjennemfigtig, lod faa meget Lys slippe ind, at man under det kunde udføre sit Arbeide. Under Hjoren stod Arnen, der var en firkantet Plads, omsat med Sten, midt paa Gulvet. Røgen steg op gjennem Hjoren, som dog ofte ikke slap den ud; blev det for galt, maatte man derfor sætte Døren op, hvad der ikke var behageligt, naar Kulden var streng. Væggene og Loftet bar Mærker efter Røgen; de var skinnende sorte af Sod. Arnen var Husets Midtpunkt; de bedste Pladse var i dens Nærhed, og jo mere gjæv en Gæst var, desto nærmere rykkede han Ilden. Naar en døde, bares han, før han begravedes, til Afsted tre Gange rundt Arnen.

Arnen kunde dog kun bruges, hvor der var rigeligt med Ved; paa Vestlandet ombyttedes den derfor allerede tidligt med Ovnen. Den var fra først af kun en Overbygning af Ler over Arnen og modtog og udstraalede Varme, ester at Ilden i den var slukket. Den var altsaa i høi Grad brændebesparende. Da Varmen udstraalede mest fra Forsiden, hvor Abningen var, fandtes det fordelagtigst at rykke den tilbage fra Midten af Gulvet til et Hjørne, hvorfra den kunde udbrede Varme over hele Værelset. Uæmpen ved Ovnen var imidlertid, at den ikke i samme Grad gav Værelset Lys som Varme. Lyft var det kun den korte Stund, naar Ilden blussede op; ellers laa Rummet dybt begravet i Mørke. Denne Uæmpe, som var den største ved Ovnen, lettede Indførelsen af Skorstenen, der gav Lys og fritog for Røgen, som bortledeedes gjennem Røgen. Hjoren blev derved overflødig; unødvendig blev ogsaa det aabne Rum mellem Bjælkerne og Loftet; for at skaffe Lys om Dagen indrettedes Vinduer, og et Loftgulv blev lagt. Deraf udviklede sig i Tidens Løb et andet Stof-

værl, som afdeltes med Værelser. Indførelsen af Skorstene tog dog Tid. I 1518 fik Præsten i Fane ved Bergen som Gave af Lensmanden Mursten til at bygge sig en Skorsten, men først 1779 begyndte Bønderne der at opmure sig lignende. Tæt ved Kristiania fandtes der Røgstuer i Aaret 1672; langs Vestkysten findes de enkeltvis endnu, ja i Søtersdalen kan man den Dag i Dag endogsaa træffe paa Urnestuer med Ildstedet midt paa Gulvet.

I det 16de Aarhundrede var Skorstene endnu i det store hele taget forholdsviis en Sjeldenhed og regnedes, hvor de fandtes, som en stor Herlighed; saaledes beskriver en vidt bereist Mand nogle Tomter paa Verne Høst og Bærø i Lofoten saaledes: „Her har boet saare rige Mænd, som man endnu kan se af den drabelige Bygning og de herlige Huse, som her har været opbyggede med murede Skorstene og andet saadant.“

Det faldt dog vanskelig ved Skorsten at faa Værelset opvarmet, da Varmen gik op gjennem Røgen. For at afhjælpe denne Ulempe gav man Skorstenen en ovnliggende Udbygning af Mursten, hvorfra der da udstraalede Varme til alle Sider af Værelset. Lys som denne Ovn imidlertid var, blev den først sent varm, og det var derfor en Forbedring, da man fandt paa at opmure dens Sider og Overdel med Kaffeler, det vil sige Potter af brændt Ler, lignende Blomsterpotter, men firkantede og uden Hul i Bunden. Bunden af Kaffelen dannede Ovnens indvendige Side mod Røgen, Abningerne vendte altsaa ud eller for Overdelens vedkommende op, og disse kunde gives forskjellige Anvendelser; frøs man paa Hænder eller Fødder, faldt det meget bekvemt at putte dem i Potterne paa Siden, og de øverste opreist staaende kunde

i en snæver Bending bruges som Gryder. U læmperne ved de nye Døne var dog meget sølelige. De tillod ikke, som Storfienene, Luftvevling; Luften i Bærelset med sine tilspigrede Binduer blev derfor i høi Grad beklumret; en stor Mangel ved dem var ogsaa, at de gav ikke Lys. En endnu større var deres Strøbelighed. Kaffelerne gik let itu, men i de itubruknes Sted var det vanskeligt at faa nye indsatte; det maatte overlades Pottemageren, som tog sig betalt. Opfindelsen af Jernkaffelovne blev derfor af stor Betydning. De bibeholdt i Førstningen Kaffelerne med Jernplader indenfor bisse, men kastede dem saa bort; de var jo nu unødvendige.

Husenes Indretning var tarvelig. Gulvet var den bare Jord; langs Væggene gik faste Bænke, der tjente som Siddepladse, men ogsaa til Sovesteder; thi særstille Senge var en stor Sjeldenhed. Den rejsende maatte derfor nøie sig med et Leie paa Jordgulvet, hvor han havde Leilighed til at stifte et fortroligt, men ingenlunde altid behageligt Kjenndskab til de forskjellige Slags Husdyr; han kunde saaledes blive overnuset og sliffet i Ansigtet af Grisene, som en reisende fra den Tid fortæller hændte ham. Fornemme Gjæster overlodes dog Bordet til Sengested; da Stabur kom i Brug, fit han, som endnu i enkelte Fjeldbygder, fit Leie i det andet Stotvært af dette, der bruges til Gjæmmested for Klæder.

**Byerne, deres Urenlighed og Usundhed. Væbyggelsen og dens
Ildfarlighed.**

Medens Byerne i andre Lande gjerne var befæstede, var dette ikke Tilfælde i Norge. Med Undtagelse af Grændsebyen Carpsborg var alle Byerne aabne, hvad der er Vidnesbyrd

om, at der heroppe tidlig raadede forholdsvis Orden og Retsfikkerhed. Husene blev byggede med Gavlen ud mod Hovedgaderne; Bagfiden vendte ud mod smale Gyder.

Gyder, Smug og Kroge fandtes dengang i Mængde i Byerne og afgav Tilholdssteder og Smuthuller for saadanne, der trængte at unddrage sig den almindelige Opmærksomhed. Om Natten kom da disse frem og drev sit Uvæsen og kunde det faa meget bedre, da Gaderne ikke var oplyste. Der var rigtignok Vægtere, men Vægtertjenesten, hvor den ikke, som i Bergen, var lønnet, havde gjerne Borgerne selv efter Tur, og de fandt det raadeligst at holde sig saa meget som muligt udenfor. Knivene sad dengang løst i Skiren, saa en streng Opretholdelse af Gadeordenen meget let kunde føre til blodige Strammer.

For de større Byers vedkommende begyndte Gaderne omtrent ved Aar 1500 at brolægges. Bergen var den første og havde Sigbrit at takke derfor, som fik Kristian den anden under hans Ophold i Norge til at udstede Paabud derom. Denne havde en Gangsti midt efter Gaden og to Kendeftene mellem Gadens og Huseirens Grund. Men efterhaanden som Bogne blev almindeligere, blev Færdselen baade af gaaende og kjørende henlagt til Fortauge langs Husrækkerne, medens Kendeftenen gik midt i Gaden. Denne Brolægning fortrængtes senere af den nuværende med Gade i Midten for kjørende og Fortauge paa Siderne for gaaende. Forandringen gik dog langsomt for sig; endnu saa sent som i 1820 var Bergens Hovedgade brolagt paa den gamle Maade. I det 16de Aarhundrede var man dog ikke kommet længere end til den første Art af Brolægning med Gangsti midt efter Gaden. Yderlig ujævn og huller var denne, og hvad

værrer var, den lignede i en betænkkelig Grad en Mødding. Alffens Uhumstheber samlede sig der op; Svin og herreløse Hunde drev der sit Spil. I Bergen var Tilstanden ikke allerværst; den hyppige Regn sørgede for en Del for Rengjørelsen af Gaderne, hvoraf mange havde Fald mod Fjorden, som optog i sig en Mængde Urenlighed. — Gadernes Uhumstheber forpestede Drikkevandet, da Brøndene aldeles ikke kunde være sikre for nu og da at faa Tilløb fra de mange Møddingepøle omkring. En Pesthule var ikke mindst Kirkerne, da de for alle, som havde Raad dertil, ogsaa var Begravelsessteder. Fra sine Kjældere fyldtes de af en kvalm Lugt fra forraadnede Lig. I Pesttider, naar Forbindelsen mellem Kjælderne og Kirkeslibet særdeles ofte maatte holdes aaben, bidrog Kirkesøgningen vist ganske væsentlig til at fylde Gravene under Gulvet. Og Pest og Farsotter optraadte med en Hestighed, der svarede til de Aarsager, som fremkaldte dem, eller ialfald gav dem sin frugtbare Jordbund. Den sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede udmærkede sig sørgelig i denne Henseende. Med saa Mars Mellemrum optraadte svære Farsotter; en, den første, rasede saa voldsomt i Danmark, at „man befrygtede, at Landet vilde blive øde paa Folk.“ Denne Farsot herjede ogsaa Norge, men endnu værre var den næste. Af Abjalon Pedersøns Kapitelsbog ser vi, hvilket frygteligt Mandefald den i 1566 voldte i Bergen. Ogsaa Trondhjem blev slemt medtagen. Da den havde raset ud, var der nogle Mars Hvile, men saa brød det atter løst, og dermed blev det ved til Aarhundredets Ende. Ikke mindre end 13 store Farsotter havde herjet Norden i Løbet af 50 Aar fra 1550 til 1600.

Husene i Byerne var saa godt som alle byggede af Træ.

Taget var enten klædt med Tagspaan eller ligesom paa Landet — hvad der endnu flere Steder kan sees — dækket først med Bord, som saa fik en Beklædning med Birkensæver, hvorover endelig blev lagt et Lag med Jord. Bygningsømmet og Bebyggelsens Tranghed voldte ofte Ildbrande, som i den Tid var ganske anderledes ødelæggende end nu. Man stod nemlig temmelig hjælpeløs overfor Ilden, idet man nøiede sig med at øse Vand af Spande paa den eller i Nødsfald at rive Nabohusene ned. Sprøiter brugte man ikke, og et indøvet Brandmandskab var ukjendt. Trods alt Stræiv for at slukke udbredte derfor Ilden sig gjerne med stor Voldsomhed. Hvor hyppige Ildbrande dengang var, og hvilken Ødelæggelse, de voldte, kan skjønnes deraf, at i Løbet af 60 Aar afbrændte i Norden 36 Kjøbstæder og flere af disse tre Gange; bare i Løbet af 10 Aar afbrændte Bergen ikke mindre end to Gange. For at afgrændse Ilden, i Tilfælde den brød ud, blev der paabudt at gjennemstjære Byerne med „Almenninger,“ som i Bergen skulde være indtil 23 Meter i Bredden og i Trondhjem indtil 26 Meter.

Gulenes Indretning.

I Førstningen af det 16de Aarhundrede var Glasvinduer en stor Sjeldenhed. Man brugte for Glas, som var overmaade kostbart, Skind, Papir eller Horn. Øste var Binduet ikke andet end en Trælem. Da Glas i Løbet af Aarhundredet sank i Pris, saaes Glasvinduer altid hyppigere i Byerne, uden at de dog endnu kunde siges at være almindelige. Hvor de fandtes, var de smaa, indfattede i Bly, halvt ugjennemfigtige og ikke sjelden med en Bukkel i det

grønne Glas. De havde ikke Hængsler og Kroge og kunde saaledes ikke luffes op. Den mindste Ulempe derved fandt man var Bæreligheden ved at stæffe Bærelset frisk Luft; en langt større var det, at Udsigten til Gaden blev saa begrænset, indskrænket kun til, hvad der foregik lige udenfor Vinduet. For at afhjælpe denne Mangel, satte man Vinduerne ogsaa paa Husenes taarnlignende Fremspring eller lod dem danne kantede Udbygninger med Ruder til alle Sider. Saadanne Udbygninger kaldte man „Karnapper“.

Husene var paa den mod Gaarden vendende Side forsynede med en Svalgang, hvor Kvinderne opholdt sig, saalænge Aarstiden tillod det. Her var Luften friskere end i Bærelserne; man var disse nær og kunde dog have Øie med alt, hvad der foregik i Gaardsrummet. Og Indgangen til Husene i Byerne førte gennem Gadebøren, som for det meste var enkelt, gjerne delt paa tværs i to Halvdøre, saa man kunde luffe den øverste op uden tillige at aabne den nederste. Man kom først ind i en Forstue, og derfra førte to Døre, en til hver sin Side. Gjennem den ene kom man, naar Beboeren var en næringsdrivende Borger, ind i Bodden. Denne tjente til Varelager eller Værksted; Udsalget stæede gennem Vinduet ud til Gaden; i det laa gjerne et Par Gjenstande, som viste, hvad man indenfor kunde faa kjøbt. Indenfor kunde der stundom ogsaa, naar Bedriften var stor, være et Rum med samme Bestemmelse som Bodden.

Gik man fra Forstuen gennem den anden Dør, kom man ind i Dagligstuen. Bag denne laa da Kjøkkenet og de andre Rum, som Huset kunde have. Dagligstuen havde ikke høit til Taget, hvis Bjælker laa synlige. Gulvet var gjerne af Ler. Bæggene var kun nedentil, saa langt den fiddendes

Hoved naaede, panelet; ovenfor var kun det beklinede Bindingsværk. De smaa Vinduer var uden Gardiner. Værelsets Ildsted var Skorstenen, som baade tjente til at lyse og varme. Hos de rige ilbede man med vellugtende Brændsel, Enebær, Myrte o. s. v.

Neppes mindre gjævede end Ildstedet var Himmelfengen. Den udgjorde ligesom et lidet Rum for sig selv, havde ofte sin Egetræs Panel og Dør tilligemed Himmel med fuldt Loft. Der kunde man trække sig tilbage og være uforstyrret. Det hedder saaledes om en Mand i Bergen i Slutningen af Aarhundredet: „Han lukte sin Sengebør til og slog en lang Jernfrog derudi.“ Sengens Himmel og dens Bægge dannedes ellers i Almindelighed af Omhænget, som selv hos Borgerfolk var af kostbart Løv, saaledes af Silkedamast. Og Mængder deraf skulde der til. Dronning Dorotea efterlod et Sengeomhæng af Silkedamast paa over 53 Meter, og dette var endda ikke hele Omhænget. Et andet af hendes Sengeomhæng vurderedes efter Pengenes Værdi nu til henved Kr. 5000. Sengens indre var ikke saa stadseligt som det ydre. Fra først af sov man paa Halm med et Teppe eller Skindfæld over sig. Lagenerne var af Læder og blev brede ud paa Halmene. De var imidlertid meget dyre, dog naar Hensyn tages til Styrken billigere end af Lærred, som kun ganske enkelte havde Raad til at bruge. Men da Prisen paa Lærredet i det 16de Aarhundrede blev overkommeligt, begyndte Lagener af dette Emne at blive almindelige. Samtidig tog man paa at bruge Dyner baade til at ligge paa og brede over sig. Stor Overdaadighed gjorde sig heri gjældende. Det var et Tegn paa Velstand, naar man kunde fylde sine Gæstefenge med Dyner, jo flere, des bedre. Over dem blev

der saa bredt ud et Sengeteppe, ofte meget prægtigt og kostbart, og som hjemførtes fra Ublandet. Sengen var indrettet for flere; Skjønt ikke lang, havde den en Bredder, saa den kunde optage hele Familien. Og hele Familien, Mand, Hustru og Børn, delte i Birkeligheden ofte Leie. Denne Skik voldte dog ikke sjelden Ulykker. Det hændte oftere, at smaa Børn blev liggende ihjæl. Alene i Aarhus Stift i Danmark mistede i Midten af det følgende Aarhundrede gjennemsnitlig 38 Børn aarlig Livet paa denne Maade. Dog ikke blot Familien, ogsaa fremmede og af forskjelligt Kjønn blev lagte sammen. Dette forargede ingen, og det uagtet alle dengang brugte at sove nøgne. At denne Skik dog kunde medføre slemme Følger i sædelig Henseende, siger sig selv.

Før det 16de Aarhundrede havde man ikke fundet det nødvendigt at vasse sig om Morgenens, og naar man gjorde det, var det ude ved Brønden og blot Hænderne, som man da tørrede af paa fine egne Klæder. I det 16de Aarhundrede begyndte man saa smaat at nærme sig til, hvad nu er Skik; Haandklæder, Bandfab og Bandkande saaes nu hist og her i Soveværelserne. Men det varede længe, inden det blev almindeligt.

Løst Bohave fandtes længe før det 16de Aarhundrede, men det faste var dog det almindelige. Istedetfor Stole brugtes saaledes Bænke, som stod fast i Væggen. Om Natten nyttedes de til Sovested for Tyendet. Sædet var ofte indrettet til at slaes op og Siden til at trækkes ud som en Stuffe. Denne var da Sengen, som om Dagen brugtes til Gjemmested ligesom en Kiste; Sædet blev da dækket med Hynder.

Bænkene begyndte dog i det 16de Aarhundrede at for-

trænges af Stole. Foran Bænkene, saalænge disse endnu beholdtes, stod det lange Bord, som udmærkede sig ved sin Sværhed og Størrelse. Fra en senere Tid hører vi om et heroppe, som var 6 Meter langt, 1 Meter bredt og gjort af en eneste Plank. Foruden dette store fik man snart ogsaa mindre, runde og firkantede. Bordene var dækkede med Tæpper, flere ovenpaa hinanden; thi man nøiede sig ikke med et. Bordene fik hos de fornemste en Himmel, bestaaende af et folderigt Klæde, over sig; endogsaa Stole skulde paa Slottene have Himle. Af andre Møbler maa nævnes Skabet og Skjænken, der foruden at nyttes som Gjemmested ogsaa tjente til Bord. — Væggene blev ved festlige Leiligheder, ligesom i Oldtiden, hængte med Tæpper, som var pragtfuldt vævede i straalende Mønstre. Endnu stabseligere tog de forgyldte Lædertæpper sig ud med Blomster paa Gulgrund eller gyldne Mønstre paa rød Grund. De trængte i dette Aarhundrede op til Norden, men fik først i det følgende Indpas i Norge.

En stor Væggepryd var ogsaa Lærreder, hvorpaa var malet forskjellige Stykker, stundom ikke af det mest høviste Indhold. Loftet fik ogsaa sin Pryd. Dets nøgne Bjælker blev enten skjulte af Gibs, eller det blev tavlet, det vil sige, Bjælkerne blev forenede med Iverstoffe. Naar dertil kom Lister, udstaarne Blomster, Maling og Forgyldning, kunde et saadant Loft være i smuk Samklang med de pragtfulde Vægge. Heller ikke det lerstampede Gulv blev glemt. Pragtstuer blev ofte stenlagte; men i Almindelighed nøiede man sig med at strø det med Ener, om Sommeren ogsaa med Græs og Blomster.

Rjøkkenet laa adskilt fra Husets øvrige Rum, om end

under Tag med disse. Kjøkkenet dengang savnede ganske, hvad der nu i Byerne regnes for nødvendigt; der var hverken Komfur eller Springvand; man kunde prise sig lykkelig, naar der bare var en ordentlig Stofsten. Størst Bryderi voldte Optændingen. Fyrstifter var endda ikke og blev først i vor Tid opfundne, og for at faa Ild maatte man med Flintesten og Staal slaa Gnister og opfange dem i Trøste eller Fyrsvamp. Det var en sen og tungvindt Fremgangsmaade, og hvis man ikke havde Raad til at lade Ilden brænde hele Matten, fandtes det bekvemmere at sende Bud om til Naboer for, som det hed, at „laane Varme“. „Kun faa Scener maler os saa tydelig Forskjellen mellem dengang og nu, som disse stadigt gjentagne Oprin Vintermorgener: forfrosne Stakler famlende sig frem paa bælgmørke Gader for at tigge lidt Ild hos Nabo eller Gjenbo, der maaste just var ude efter det samme.“ — En Underafdeling af Kjøkkenet var Bryggerhuset, hvor Øllet bryggedes, som dengang var en Livsfornødenhed og nødtes i store Mængder.

Endnu et Rum i Husene dengang maa omtales. Det er Badstuen. Hver Mand, som paa nogen Maade kunde, maatte have et saadant Rum, thi Badning var en Nødvendighed. Og alle havde Leilighed til at faa Bad, da der var offentlige Badstuer. Badene var Dampbade, og for at forhøje Legemsvarmen brugte man Pibstning med Ris og Gnidning. Et Spand koldt Vand, som man heldte ud over Kroppen, gav det egentlige Bad sin Afslutning. Badebetjeningen udførtes altid af Kvinder, om det ogsaa var Mænd, som badede. Mænd og Kvinder badede ellers sammen, uden at det i Almindelighed vakte Anstød. Værre blev det, da de offentlige Badstuer lidt efter lidt gik over til et Slags Værtss-

huse, hvor der efter Badningen blev fortæret stærke Drikke, og allerværst, naar Bærten lagde an paa at gjøre Badstuen til et Bordel. Dette Ubæsen havde til Følge, at de offentlige Badstuer fikert, om end sent, git sin Undergang imøde.

Adelsgaardene. Deres Forsvarstyrke.

De Huse, som i det foregaaende er skildrede, har laant sine fleste Træk fra Middelstandens i Byerne. Adelsgaardene tog sig anderledes ud. Deres Bygningsmaade var bestemt af Hensynet til Forsvar. Saa urolige, som Lidenne her i Norden i det 16de Aarhundrede var, maatte Herregårdene være forberedte til at udholde en Tørn. Der skulde heller ikke en uoverkommelig Befæstning til, for at de ogsaa kunde gjøre det. Det grove Styks var endnu ikke saa udviklet, at det formaaede noget synderligt mod en Herregaards solide Mure. Hensynet til Forsvaret bestemte Valget af Beliggenhed. Den bratteste Klippe var den bedste for Anlægget af et Slot. Baahus kneisede, næsten utilgængelig, paa en saadan. Akerhus hentede sin Styrke ikke saa meget fra Klippen, hvorpaa det var bygget, som fra Fjorden, der skyllede op mod dets Fod. Thi Beliggenheden ved Vandet gav et Værn, som man søgte, hvor det paa nogen Maade var muligt. Om Borgene git ikke sjelden en Ring af Palissader, opreiste Stofte, der kunde standse den angribende Fiende og gjøre ham til Stive for Forsvarernes Kugler. Bag Palissaderne løb Borggraven, som sølgelig maatte have en Bredde og Dybde, der gjorde det vanskeligt for Beleirerne at komme over. Over Graven laa til Brug i Fredstid Vindebroen, der efter Behag kunde heises op eller lades ned. Bag Graven

hævede sig en Vold, der kunde, som paa Akershus og Baahus, være dannet af Jord, men som ogsaa ofte var bygget af solid Mur. Den var meget høi, da den skulde danne et Brystværn ikke blot for Mandstabet, men ogsaa for Hovedbygningen. Paa hver af de fire Hjørner reistes runde Taarne forsynede med Kanoner, som til alle Sider kunde udspy Obelæggelse. Disse Kunddele, som de kaldtes, kunde være, ligesom Murene i det hele, meget tykke: paa Stenviksholm i det trondhjemske skal den have udgjort 5 — 5½ Meter. Men derfor var ogsaa Rummet indeni trangt, saa det kaldt tungvindt at dreie Kanonen; man foretrak derfor heller at opstille Kanonen i det fri alene bag et Brystværn af Jord og uden Tag (Bastion).

De større Slotte havde Angriberne langtfra bundet, naar de var trængte over Graven og havde taget Volden eller Muren. Kun Forborgen, som det hedte, var derved kommen i deres Magt. Det værste stod endnu tilbage. Stærke Fæstningsmure reiste sig truende Rød i Rød mod de fremstormende. Paa Baahus maatte Angriberne trænge gjennem syv Porte eller over Volde og Mure, førend de naaede op til Slottets to Hovedtaarne, „Fars Hat“ og „Mors Hue“, som de kaldtes. Og da var endda det sværeste Stykke Arbejde tilbage. Thi om Hovedbygningen, Borgen, samlede Forsvarets Kraft. Den dannedes i de ældre Tider bare af et mægtigt Taarn, som var stærkt, men knebent paa Rum. For at faa Plads udvide man i de senere Tider Hovedbygningen til et Hus. Kun enkeltvis, som ved Walkendorstaarnet i Bergen, brugtes endnu den gamle Bygningsmaade, her dog med den Endring, at Hovedbygningen dannedes af to i hinanden indbyggede Taarne. Som Regel blev ellers den

gamle Bygningsmaade forladt; istedetfor Taarn traadte et firkantet Hus, og dette modtog atter Udvidelser i Form af Hjørnetaarne, Fløie; gjennem forskjellige Mellemed i Udviklingen blev Formen for Hovedbygningen med sine Fløie en Firkant med Taarne, som paa Stenviksholm, i de to hinanden modsatte Hjørner, i Almindelighed dog i alle fire. I Taarnene var gjerne Kanonerne opstillede; stundom saaes dog de sorte Mundinger ogsaa i selve Bygningen, og da i øverste Stokværk. Indtagelsen af en saadan Fæstning var et vanskeligt Arbejde og krævede, om det lykkedes, store Offere. For at spare disse prøvede Fienden at sulte Mandskabet ud, eller, hvad de kunde have langt større Udsigt til at lykkes, stille dem ved Drilkevandet. Hadde Forsvarerne i denne Henseende kun Borggraven at stole paa, var det overkommeligt for Fienden at bortlede Vandet derfra, men selv om dette gjennem underjordiske Rønder blev ledet ind i Borgen, kunde det lykkes Beleirerne at finde og overskjære disse Rønder og dermed standse Vandforsyningen. Dette blev saaledes skjæbnesvangert for Stenviksholm, der i 1564 gjentagne Gange blev nødt til at overgive sig; sidste Gang prøvede Mandskabet i otte Dage at friste Livet ved at drikke Saltvand. Hvor det derfor var Muligheds Mulighed for det, søgte man at faa en Brønd i selve Borgen. Paa Baahus Slot grov man med utrolig Stræv i haarde Stenen efter Vand og traf endelig paa det paa 94 Meters Dybde.

I Tilfælde af Storm, skeede Angrebet gjerne paa Porten som det svageste Punkt. Det var ellers gjort alt for at styrke den. Over den var bygget et Taarn, hvorfra Forsvaret for den kunde føres med Kraft; selv var den gjort af sværeste Lømmen, en vældig Bom bagenom styrkede den end yder-

ligere, og endelig kunde man, som paa Akerøhus og Stenviks-holm, til Slut affpærre Porten med et Faldgitter af Jern. Dette nye Stængsel standsede da, selv om Porten var gjen-nembrudt, de fremstormende og gjorde dem i en ubestøttet Stilling til en Skive for Forsvarernes Vaaben. Men om ogsaa denne sidste Hindring, Faldgitteret, blev fjernet, havde Beleirerne endda ikke naaet længere end til Borggaarden. Hovedbygningen selv stod frant og fri og kunde trods mangt et Angreb eller slaa det ganske tilbage. Afgangen til den var nemlig gjort saa utilgjængelig som mulig. De saa Vin-duer var gjerne tilgitrede, og Trappen, som førte op, henlag-des til et af Taarnene, og endte i en svær egeplanket Dør, og ved hvert Stokværk habdes en lignende, stundom ogsaa Faldgitre, altsammen Hindringer, som maatte ryddes afveien. Dertil kom, at Trappen var en Bindeltrap, der frembød mange Betingelser for et Forsvar, da den bare tillod en enkelt Mand ad Gangen at trænge op, saa Fienden ikke fik Brug for sin Styrke. Hvor Bindeltrappen endte, var For-svaret især gunstigt, da Stedsforholdene her tillod flere i Flok at føre Rampen mod dem, som kun enkeltvis kunde stige op. Hændte det saa, at Vorgen tiltrods for alt blev tagen, kunde Seierherrerne saa sig en ubehagelig Støffelse, idet enkelte af dem, de helst vilde have Fingre i, ikke var til at finde. De fleste Slotte havde nemlig for slige Tilfælde hemmelige Gjemmesteder, hvortil der gik Løntrapper; i Walfendorfs Taarn er ikke mindre end to saadanne.

Bærelserne paa Borgene. Haven.

Bygningsømmet i Datidens Slotte var Graasten, som fenere afløstes af brændt Sten. Tagene kunde være kobber-

forhuede; ogsaa Blytag brugtes; da Teglværkerne opkom, blev Tagsten almindelig. Ved Siden deraf kunde man ogsaa tække med Stiker.

Herregaardenes Ydre kunde være meget stateligt; men det indre var ikke tiltalende, ikke hyggeligt. De favnetykte Mure, de smaa Slugger af Vinduer, Gulvene, der var lagte med Stenslifer, gjorde et koldt og stummelt Indtryk. Kjøtkenet var i Kjælderen; der kunde ogsaa Borgestuen være, men laa ogsaa ofte i Stovværket ovenfor. Borgestuen var Opholdsstedet baade for Svendene, Gaardens Mandskab i snævrere Forstand, og de unge Adelsmænd, som der fra deres trettende eller fjortende Aar, til de havde fyldt et Par og tyve skulde gjøre sig stikke til deres Livsald, lære „Rytteri og Gudsfrygt“, som det hed dengang. Familien opholdt sig i et andet Værelse, der ikke hed, men svarede til vor Dagligstue; Bohavet var gjerne som i en Kjøbstadbolig, faste Bænke langs Bæggen, Egebordet i det ene Hjørne, Kaminen og den store Himmelseng. Værelset var, til Forskjel fra en Kjøbstadbolig, prydet med forskjellige Jagtfager; en Bogsamling, som hvor liden den end i Almindelighed var, dog blev regnet som en stor Herlighed og seet op til med megen Værfrygt. Ved Siden af Dagligstuen fandtes ogsaa en Fruerstue, hvor Husets Kvinder kunde ty hen, naar Bægrene, som gif omkring, havde gjort Livligheden mellem Mændene altfor støiende og voldsom. Dagligværelset brugtes ogsaa til Sovestue og til Spiseværelse; thi af Gaardens mange Rum blev kun et enkelt eller to nyttede til dagligdags. Af de andre maa først mærkes Ridder salen, der foruden i Krig — den var forsynet med Kanoner — kun brugtes ved festlige Veiligheder. Den laa i øverste Stovværk og var meget stor, paa Kjøben-

havns Slot ikke mindre end 25 Meter bred og 54 Meter lang. Endelig maa omtales det Rum, som gik under Navn af Brevkammeret og var Gjemmestedet for Dokumenter og Papirer, som vedkom Eieren. Et sikkert Gjemmested for saadanne Ting var i hine Dage af ganske anden Bigtighed end nu, da et Gjældsbevis's Gyldighed afgang af, at det blev opbevaret, da offentlige Gjældsbeviser: Obligationer og Aktier, var helt ukjendte. Brændte derfor Gjældsbeviserne, kunde Eieren miste alt, hvad han havde tilgode. Mistede han Stjødet eller Arvefistebrevet paa Gaarden, var derved mangen Gang hans eneste Arvkomstbevis ogsaa tabt, og hvad hindrede da en anden fra at gjøre Retstrav paa Eiendommen og tage den. Biskop skulde Stjøder ogsaa dengang offentlig kundgjøres og indføres i Øvrighedens Bøger, blive tinglæste, som det hedder, men Folk var endnu uvante hermed, og det blev forsømt. Alt hvad Regjeringen strævede med at gjøre Tinglæsningen almindelig, saa monnede det længe ikke; i 1587 hedder det om Lagting-Bøgerne i Norge, at de var i høi Grad forsømmelig holdte. Mistede en Mand derfor sit Arvkomstbevis, havde han intet andet at gjøre end søge at opnaa af Kongen et Bessjærmelsesbrev, hvorved han fik Lov til at kongelig Raade at beholde, hvad han hidtil upaatakt havde indehavt.

Saa trangt som man tiltrods for de mange Værelser boede og saa liden Hygge, der var inden Huset, var det rimelig, at man søgte den udenfor Huset, ofte i Haven. Have dyrkning, som tidligere kun var drevet ved Klostrene, tog nu stærkt paa at komme i Mode. Man dyrkede Urter i Mængde og ogsaa Blomster, hvoraf man lagede vellugtende Bander. Frugtavl lagde man sig meget efter; paa Hamar skal der

saaledes — hvis Fortællingen er at stole paa — ved Aarhundredets Midte have været flere „Bodemestre“. Man prøvede endog saa paa at dyrke Vinranke. Den første lutherste Biskop i Bergen, Geble Pederssøn, indkaldte en flanderrst Gartner og fik ved hans Hjælp indrettet en hyppelig Have, hvor der ogsaa blev opelsket Vindruer. De blev dog bare Kart, men Bispen lod de umodne Frugter ophænge over sit Bord, for at fremmede skulde se, at Vindruer kunde, om ikke modnes, saa dog voge her i Landet. Istedetfor Druevin lagede man Vin af Most. Bistnok var den gamle Beskrivelse af Hamar fuld af Strøner og saaledes ogsaa dens Fortælling om al den Most, Borgerne i Byen havde af fine Frugthaver, men at der blev dyrket Frugt, som saa ofte blev tillaget til Most, er utvivlsomt, om det end ikke stede i nogen større Udstrækning. Geble Pederssøn søgte paa sine Bisptatser med Over at saa Folk til at lægge sig efter Havedyrkning.

Levesæt. Fraadferi og Drukenstak.

Man regnede som i Oldtiden kun to Maaltider, Middag og Aften, men man spiste dog ogsaa et Par Gange til om Dagen, om Morgenen og Eftermiddagen; Hovedmaaltiderne var dog kun to. Det første var Middagsmaaltidet, som, da man stod meget tidlig op, nødes allerede Kl. 9 eller senest 10. Aftensmaaltidet, som var det andet, nødes Kl. 4 eller 5. Der var flere Retter paa Bordet; en eller to regnedes for meget tarveligt. Brød bagtes i Norge sædvanlig af Byg eller Havre. Men i Hungeræaar maatte man ty til Brød af Bart. I Aarene 1596 — 98 maatte endog saa de rige nære sig deraf, da Korn ikke var at opdrive. Man brugte til Fjelds Furubarf, langs Kysten Almebarf.

Hvor forfærdelig Tilstanden var da, faar vi et Indtryk af en samtidig Skilbring: „Hvo som vilde give et fattigt Menneske et Almetræ i en Skog, gjorde da en stor Velgjerning, men paa det sidste tog hver sig selv Lov at flaa Alm, hvor de den kunde finde, for blot at hjerge Livet dermed.“ — Man bagte Brødet haardt til Fladbrød og i en saadan Mængde, at man paa en velforsynet Gaard kunde have Forraad for 20 Aar eller mere.

En stor Umaadelighed i Mad og Drikke hørte Tiden til, der var umættelig med Hensyn til Livsnydelser. I Modsætning til den katolske Kirke og dens Krav paa Afholdenhed regnedes det næsten at høre med til den „rene Lære“ at tage dygtigt, ja til Overmaal til sig af „Guds Gaver“. Man fraadsede i Mad og Iod „Tørsten være uudsluttelig som Latteren“. Slige umaadelige Mængder, som kunde fortæres! I Aaret 1572 blev der paa Malmøhus af Slotets daglige Befolkning opædt 1179 Sider Flæsk, 91 Dger, 930 Faar og 630 Gjæs, foruden store Mængder af tørret Fisk. Ved Kristian den fjerdes Kroning forstreges der saaledes ikke mindre end 1040 Dger og 150 Kalve, 3550 Lam, 100 Svin, 400 Grise, 9600 Kilgr. Flæsk, 3100 Gjæs, 24 000 tørrede Hvittinger (Hvillinge), 30 000 tørrede Fyndrer, 40 Hektl. Lax, 17 Hektl. Makrel, 67 Hektl. Eddike o. s. v. o. s. v.; af Brød bagtes der 45 000. Dertil blev der drukkert en „utrolig Mængde Vin“, og skjønt Binkjælden var rigt forsynet, fandt man det dog nødvendigt at give den en Forøgelse af 108 000 Liter Vin.

Man yndede hos de store at faa Maden stærkt krydret, og dette var ikke længere nogen Overdaadighed, da Prisen paa Krydderierne ved Opdagelsen af Sjøveien til Amerika og Ostindien var i stærk synkende. Man skaffede sig dem i Førstningen

ved at sende Bud til en af de Byer i Ublandet, hvor saadanne Varer folgtes. Det var da ikke store Portioner, som kjøbtes. I 1545 havde Kristian den tredie et Bud i Leipzig, der kjøbte til ham 4 Kilgr. Strøsukker, 2 Kilgr. smaa Rosiner, 1 Kilgr. fyltede Melliker o. s. v. Om ikke længe kunde man dog faa slige Sager i Landet selv, og derved steg Forbruget. Af Sukker blev der navnlig fortæret store Mængder. Det anbefalede sammen med Ranel og Ingefær som Middel mod alle Sygdomme. Liden var i det hele gribst efter det søde; Honning, Rosiner, Mandler, Svedsker og Korinter satte man til Livs i store Mængder. Ogsaa Kjøkkenurter begyndte med det 16de Aarhundrede at komme stærkt i Brug ved Hoffet og hos de rigere, og det var meget, man trængte til deraf. — Hos alle ansaaes Smør for uundværligt. Det norffe Sommer-smør sattes høit. En af Datidens Forfattere siger: „Bakter her i Norge et vældigt, kraftigt Smør, som man bruger ofte til Lægedom.“ Man spiste det tidt fingertykt paa Fladbrødet og smurte paa med Haanden uden at bruge Kniv. — Smør og Mad i det hele vilde man have salt, og endda nødes Salt til Maden i utrolige Mængder, og Saltkarrene var derfor baade mange og store; nogle, man ved Udgravning har fundet i Oslo, er helt af Sten og „ligner smaa, raat tilhugne Døbefunter eller udhulede Søilehoveder.“ Den Maade, hvorpaa Maden var tillavet, vandt ikke fremmedes Bifald. Den faar af en samtidig følgende Studsmaal: „Deres (Nordmændenes) Spise, som i sig selv er god, er slet tillavet. Det meste er saltet og lugter ilde, naar det kommer paa Bordet. Men det bryder de sig intet om.“ — Den Mængde Salt, som brugtes, bragte Forsøg frem paa, som i Oldtiden, at tilvirke det i Landet. Fredrik den anden lod

i Larvit oprette en „Saltkunst“, som først forestodes af en Tytter, der fik 7 Bondegaarde overladte, og da det ikke gik, af Franstmænd; men det Salt, som vandtes, var ubrugeligt. Det gik ikke bedre siden, og efterhaanden ophørte Forsøgene, og det udenlandste Salt blev det eneraadende*).

Ved Maaltiderne brugte man, som i Oldtiden, kun Kniven til at spise med. Gaffel kjendtes ikke; selv ved Hoffet brugte man Fingrene, som man tørrede af paa Dugens nedhængende Kanter. Brugen af Gaffel begyndte hos de store først i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede og udbredte sig saa lidt efter lidt ned til de lavere Samfundsklasser. Ikke længe i Forveien begyndte man at bruge Tallerkner, som kunde være af Sølv, men oftere var af Tin og hyppigst af Træ.

Som nævnt blev der druffet meget. Næst efter Mælk var Øl den almindeligste Drik og blev druffet ved Maaltiderne og mellem dem. Øste havde man Ølkruset staaende ved Sengen for ogsaa om Natten at fugte Struben. Det nødes i saa store Mængder, at man regnede mindst 16,7 Hektl. Øl om Aaret til hver voksen Person. Foruden det Øl, som bryggedes i Landet, indførtes der en Mængde Østøl, som de høiere og mere velhavende Klasser helst brugte. Hvilken Mængde Hoffet trængte, kan vi saa et Begreb om ved en Bestilling i 1578 i Anledning af Dronningens Nedkomst. Da forstreves der ikke mindre end 1330 Hektl. Rostocker Øl, 80 Hektl. Barstøl, 20 Fade Emstøl og 6 Fade Brysning (preussisk

*) Saltfogeriet var dog ikke gaaet i Glemme; endnu saa sent som i Begyndelsen af vort Aarhundrede blev Vægprædikanter Hans Nilfen Hauge af Regjeringen løsladt af Fængslet for i Krigens Aar at luge Salt.

Kristian den fjerde paa Bremerholm.

[The page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document. The text is scattered across the page and cannot be transcribed accurately.]

VI). — Mjød var ogsaa endnu en almindelig og yndet Drik, hvoraf man trængte meget. Kristian den tredje bestilte saaledes i 1548 hos sine Lensmænd ikke mindre end 90 Hektl. — Brændevin, som var kendt allerede i det 15de Aarhundrede, folgtes i Førstningen kun paa Apotekerne som Lægemiddel og i smaa Dese, men det varede ikke længe, før det ogsaa kunde faaes paa andre Steder. Det stod i stort Ry. Det hjalp i en Mængde Sygdomme. „Hvo idelig om Morgen drikker libt Brændevin“, hedder det i en Røgebog fra 1625, „da dør, hvad Orme, der er om Hjertet, Lunger og Leveren.“ Intet Under, at Brændevin blev en almindelig og en uhyre misbrugt Drik. Medens ingen faldt paa før Middag, at drikke sig drukne i VI og Vin kunde man ofte om Formiddagen se fulde Folk, der skyldte Brændevinet sin Rus. — Vine, baade spanske, franske og Rhinskvin „forbedrede“ man ved Tilfætning af Krydderier. Den var kun hos den rigeste Adel og ved Hoffet en almindelig Drik. Men i disse Aare kunde man ogsaa tage til sig, saa det forsløg. I et Brev fra Fredrik den anden fra hans allerfjerdste Tid hedder det: „Her gaar hver Dag 360 Potter Vin til og undertiden 480.“ Dette finder sin Forklaring ikke i, at Gæsternes Tal var saa stort, men i den Mængde, hver enkelt satte tillivs, antagelig lige op til 10 Potter (Liter). Være disse Tal kan give Indtryk af, hvor forfærdeligt der blev drukket. Drukkenstab var en almindelig Last. Selv med Præster hændte det tiere end tidt, at de drak sig en Taar over Tørsten. Mangfoldige af dem var hengivne til Drukkenstab. Den store Aldebrand i Bergen 1582 skyldtes en ung Præst, der kom hjem fra et Gilde og slængede, sandselsløs af Drukkenstab, et brændende Lys efter sin Pige. Om en anden Præst i samme By, Hr. Samuel,

hedder det, at han ofte tog saa til sig af stærke Drikke, at han ikke kunde prædike for Hæshed, drat stundom op for 10 — 12 Gylben og holdt ikke op, før han spygede i Randen.

Naar de, som burde foregaa med Exempel paa Ædrulighed, viste en saadan Færd, kan man forestille sig, hvorledes det var i de andre Samfundsklasser. I Byerne med sine „Utallighed“ af Bærtshuse var Tilstanden forfærdelig. Intet var almindeligere end at møde drukne Folk, Kvinder ligesaa vel som Mænd. Man drak, saa længe man havde noget at drikke. Fastela vn 1571 fik Stræbdergutterne i Bergen fat paa 7 Hektl. Øl og drat saa uafbrudt „Dag og Nat, trommede, hoverede og raabte“; et Par Folk i samme By svor paa at ville „drikke idag, saa det stulde spørges imorgen“ og drat ogsaa, saa de begge døde. „Kort Faldorp“, hedder det i en samtidig Optegnelse „drat sig ihjæl i Brændevin ved Bordet i Birtjælberen“. — Mellem Bønderne gif det vist ikke ædruligere til. Bønderne kom mange Steder drukne til Kirke, og i denne Tilstand fortæller den før omtalte Jørgen Erichsen „stiller dem noget sælsomt baade mod Superintendenten (Biskopen), naar han kommer i Bisittats, og mod Sognepræsten. Telemartingen pleiede hver Helligdagskvæld at drikke og svire, holde paa dermed hele Natten, saa de kom „velbestjænkede“ til Kirken. Og fra en senere Tid hedder det om Telemartingerne: „Naar de gjør Gjæstebud, og der findes nogen, som ikke bliver drukken, holdes det for, at Guds Forbandelse hviler over den Person, hvorum man siger: „Gud naade den, som Guds Gaver ikke bider paa.“ Hænder det, at Gjæsterne i et Gjæstebud ikke bliver drukne, gaar Bærten saa bedrøvet omkring, som om hank Gaard var afbrændt.“

Med Drukkenstaben fulgte Volds-gjerninger. Drab

hørte til Dagens Orden. I Absalon Pederssøns Dagbogsoptegnelser hører vi stadig om foresaldne Drab. $24/8$ 1569 blev saaledes Borgemeesterens Søn Peter dødelig saaret med en Daggert af en Sagmand paa Bergenhus. Samme Aar dræbte Per Reidarsøn, der før havde slaet 4 Karle ihjæl, Per Jude med en Daggert, medens han sad og sov. En Borger i Bergen øvede i 1570 tredie Gangs Mord. Samme Aar stak Mittel Stræbber Diet ud paa en Mand. I Juli Maaned slog Paul Sagmester en Lensmand ihjæl. Den paafølgende Maaned stak en Mand en Nordfarer i Brystet med en Daggert, saa han døde. „Det er den tredie, han har ihjælslaget“; o. s. v. o. s. v. Det var derfor naturligt nok, naar Absalon Pederssøn, efterat have opregnet en Mængde forsøvede Drab, udbryder: „O, Bergen, Bergen, naar vil du engang lade af at bruge Hor, Stjørlevnet, Drukkenstak, Mandstet.“

Om Bønderne i Telemarken fortæller en samtidig, at de er meget velstaaende, men kunde være det i højere Grad, hvis de ikke aarlig maatte punge ud med Bøder for Hug og Slag, Mord og Manddrab. Det gik især ud over Embedsmænd. Ved en Kirke var 7 Præster ihjælslagne, sammesteds en eller to, sammesteds flere. „Jeg har kjendt en,“ siger Peder Clausson, „der var født der, og hvis Fader havde ihjælslaget 3 Præster; naar han var drukken, bad han til Gud, at han ikke maatte dø, før end han og sit Slaget saa mange Præster ihjæl.“ Det var Skik, at to som sloges med Knive, lod sig omspænde med et Belte, for at ingen af Parterne skulde vige. Slagsmaalene fandt mest Sted ved Brylluper og endte saa tidt med Drab, at Konen som fulgte sin Mand, ofte skal have taget hans Ligstjorte med. Endog saa Børn kunde gribe til

Kniven. En Gut stak saaledes en af sine Lærere med en Kniv i Brystet, saa han døde. Præsterne delte ogsaa i dette Stykke Tidens Brøst. Der fortælles ikke sjældent om Slagsmaal mellem dem indbyrdes (se S. 209), ogsaa om Voldsomhed, ja Drab ubøvet mod andre. Hr. Morten i Indviken Pgd. i Nordfjord slog saaledes en Strædder ni Slag med en Halvkande, saa Strædderen blev „farlig slagen Stallen ind ubi Hoffudit“. Som nævnt (S. 162) kunde Præster, som havde begaaet forsætligt Mord, faa Lov til at blive fiddende i sit Embede.

Klædebragten og Baaben.

Klædebragten undergik i det 16de Aarhundrede en indgribende Forandring. Tidligere havde Mands- og Kvindebragten omtrent været ens; nu sondrede den sig ud fra hinanden. Mændene bar en Kappe, der stadig blev kortere, indtil den under Fredrik den anden kun naaede til Høfterne. Den havde ikke Ermer, men Kraven var bred og stiv og kunde slaaes op over Ørerne. Indenfor Kappen bares Kjortelen, som fra først af lignede en Bluse, men efterhaanden gik over til en tætsluttende kort Trøje. Benbeklædningen var Broger og Hoser.

For at kunne røre sig friere i Klæderne blev disse gennemstaarne med langstrakte Huller, kantede med Baand, ikke blot paa Albuen, Skulder, Høfte og Knæ, men efterhaanden overalt, endog paa Skoene, hvor uhenigtsmæssigt dette end maatte synes at være. „De sønderstaarne Klæder“ vakte megen Forargelse. Mellem de Besværinger, som Dalkarlene under det andet Oprør mod Gustav Basa fremsørte, var ogsaa den, at Kongens Folk bar „sønderstaarne Klæder“. Kongen svarede barst, at han ikke vilde lade sig forestrive.

hvorledes han skulde klæde sine Mænd; han maatte rette sig efter Skikken; „Svenstjerne var da ikke mere Svin og Gæder end andre.“ Endnu langt større Forargelse vakte det, da det blev Mode at udvide Buxernes eller som det kaldtes „Over-tøiets“ Spalter, saa det af hele Klædningsstykket bare var smale Strimler tilbage, medens Hoserne fik en saa overdreven Bidde, at de hang ud af Spalterne og slæbte som Skjorter efter den, som bar dem. Man kunde ikke bruge nok Løi, øste meget kostbart, til sine Hoser; i Ublandet kunde det medgaa ligetil 125 Meter til et Par, og i Danmark brugtes ligeop til 50 Meter. Det hjalp ikke, at der ivredes fra Prædikestolene mod denne Ustif, „Hosedjævelen“, som den kaldtes; man fik først Bugt med den, da Kristian den tredje lod Folk med Knive gaa omkring i Gaderne og skjære Klædningsstykket itu. Buxerne blev nu uden Spalter og forlængedes efterhaanden, saa de rat til Knæerne. De forsynedes med Lommer, hvad der i Førstningen ansaaes for farlige Indretninger, da man deri kunde skjule Vaaben; men da der ikke længere som før var Anledning til at bære sin Pung eller Pose i Bæltet, trængte de dog igjennem. — Hoserne var helst af fint Skind eller Klæde; senere gjordes de af Lin, men afløstes saa af strikkede Strømper, dels af Silke, dels af Uld. Det ansaaes dog en lang Tid for en Overdaadighed, som enkelte Konger søgte at fjerne eller indskrænke ved Forbud, uden at dog Niemebet naaedes.

Skjorten havde tidligere været af Uld, og kun hos de meget rige af Lin eller Silke. Man stiftede aldrig, men gif med den ligesom de andre Klædningsstykker, til den var udslidt. Nu indtraadte en Forandring; Linskjorter blev mere almindelige, og man havde til Omstifte.

Kvindedragten undergik i det 16de Aarhundrede ligesom Mændenes en væsentlig Forandring. Det nedentil sammenhængende Klædningsstykke deltes nu i to: Livstykke og Skjort. Disse begyndte man saa at forfærdige af meget stift Løi, senere ogsaa stive dem hyderligere med Metaltraade eller Fiskeben og gjøre dem trange og dragtformigt tilspidsede mod Midten. Om Halsen havde man Ribetraver, sommetider voldsomt store; saadanne brugte ogsaa Mændene; de lignede de nuværende Præstetraver. Kvindernes Klædebrug tilføjede at Hule Legemets Former. I det Viemed gjordes Skjortet dragtformigt, Ermerne udpuffedes, saa de blev meget svære og stod høit opover Skuldrene; og om Hofterne lagdes Puder, der gjorde Figuren uformelig. Til Gjengjæld lyndede man at gjøre Hovedbedækningen (Hatte) saa liden, at den ikke vilde have passet til det mindste Barn. En saadan Duffehat paa en voksen Kvinde maatte derfor afgive et isærligt Skue. Baa de til Mands- og Kvindedragter brugtes, naar man havde Raad dertil, kostbare Løier af strigende Farver, og „det var aldeles fabelagtige Masjer, som en enkelt kunde bruge af Fløiel, Silke, Klæde og andre Beklædningsstoffer“. Endnu den Dag idag regnes det i enkelte af vore Bygdelag for gjævt ved høitidelige Leiligheder at bruge en Mængde Løi i Kvindeklæder. Det hændte dengang, som nu, at Brude besvime under Bægten af, hvad de bar paa sig. — Dragterne forbyredes hydermere, da de for en stor Del skulde fores med Skind, og ofte meget kostbart, og i disse maa de optræde ved festlige Leiligheder selv i den varmeste Sommertid. Tidens Pragtsyge og Ødselhed fandt ogsaa sit Udtryk deri, at man ofte stiftede Dragt. Før gik Stadsplag i Arv fra Slægt til Slægt, nu fandt man det upassende at optræde oftere i en

og samme Dragt. Man trængte derfor en Mængde Sæt af Klæder. Den samme Pragtsyge kom frem i Brugen af Smykker. De fornemme Damer havde ikke blot Halskjæder af Guld om Hoved, Hals og Bryst, men kantede endog saa fine Kjoler dermed. Guldkjæderne var overordentlig grove, blev derfor ogsaa umaadelige tunge; Kristoffer Walkendorf gif saaledes med en, der havde en Vægt af 190 Tyvekronestykker. Man nøiede sig dog ikke med Kjæder. Alstens kostbare Smykker hængte man paa sig; man strævede formelig Guld og Perler ud over sin Klæbedragt. Regjeringerne søgte ved Forordninger at sætte Stranker for denne Overdaadighed, men uden synderlig Virkning.

Til Klæbedragten hørte ogsaa Vaaben. Alle, endog saa Guttebørn, gif paa den Tid væbne. Hyppigst havde man Spyd, som gjerne bares som et Slags Stok, Sværd og Dolk. Ingen var uden Kniv, som jo ogsaa brugtes ved Maaltiderne. Bønderne gif med Øge. Endnu i Midten af det 17de Aarhundrede blev de baarne til dagligdags i Valders. Snart blev de dog kun tagne med til Gilde og til Kirke. Tidligere end Øgen var Sværdet bleven aflagt, men hørte dog med til Brudgomsdragten. Endnu for 100 Aar siden optraadte Brudgommen med Sværd ved Siden. I Aaget skulde han for at vise sine Kræfter gjøre et Sværdhug i den øverste Bjælke i Garlvæggen; i Sætersdalen sees endnu Spor efter saadanne Hug.

Naar man Rob op og gif i Seng. Forsykkelser og Reiser.

Man var tidligt paa Benene i gamle Dage. Ikke alene paa Landet, men ogsaa i Byerne stod man om Sommeren

Fodsoldat fra det 16de Aarhundrede.

op Kl. 3 eller 4 om Morgenen. Helligdagene kom man i Rjbstæderne allerede Kl. 6 tilbage fra den første Gudstjeneste. Stolerne begyndte om Hverdage Kl. 5, om Vinteren en Time efter; da begyndte ogsaa Forelæsningerne paa Universitetet i Rjbenhavn. Til Gjengjæld gif Folk tidligere til Sengs. Man regnede Kl. 9 om Aftenen for Nat; senest da skulde alle være gaaede til Hvile. Naar Mørket faldt paa, var det i den Tid ogsaa lidet at sidde oppe efter. Belysningsmidlerne var nemlig tarvelige. Lyset fra Skorstenen var ofte det eneste, man havde. Ellers brændte man Lyristikker eller Lampe. Den sidste var ikke andet end en aflang Jernstaal, indrettet til at hænge, og som blev fyldt med Tran. I det ene Hjørne var da Bægen anbragt. Men Lyset fra denne var meget svagt. Talglys havde bare de mere velhavende og Borglys kun de rigeste Raad til at bruge. Ved store Fester forstærkedes Belysningen ved Fattelbærere, som dog snart fortrængtes af Lysekroner. Til dagligdags nøiede selv meget velhavende Folk sig med et Talglys. Lysefag var ikke almindelig; selv paa høieste Steder „snød“ man, som det hedte, Lyfene med Fingrene. Med den yderst ufuldkomne Belysning, som faldt i de flestes Lod, blev det en Selvfølge, at Kvælbene syntes endeløse. I Byerne tyede man da gjerne til Ohuse eller lign. for sammen med andre at slaa sig løs.

Forlystelser var et Særkjende for Tiden. Ved større Fester maatte der altid være Musik. Man blæste i Biber og slog paa Tromme, „legede“ paa Harpe, Fele, (Gige), Hakkbret (et Slags ufuldkomment Piano) og Luth. Ingen festlig Sammenkomst maatte være uden Sang. Den var dengang altid Begjæring, hvoraf Versene blev sungne af de virkelige Sangere; ved Omtvædene faldt hele Forsamlingen i med.

Fattige Latinskoledisciple tjente Brød ved at synge for Hvermands Dør.

Endogaa Kongen tog til Latte med dem ved sine Gjæstebud. Han havde ellers et fast Sangerkor, som nyttedes ved alle Leiligheder, baade i Kirken, under Maaltiderne og til Dands. Man dansede efter Sang. Dandsen var gjerne afmaalt, men kunde ogsaa være livlig, ja stundom saa voldsom, at Kvinder blev dansede ihjæl. Spil med Terninger og Kort var ogsaa en almindelig Forlystelse. Man spillede om Penge og bortspillede ofte store Summer. Kristian den fjerde tabte saaledes engang over Kr. 5000. Selv Børn var saa forfaldne til denne Fornøielse, at de maatte saa Tilhold om ikke at

„doble bort Klæderne og Penning af Pose,
Bættet af Livet og Remmerne af Høse.“

Med Spillehygen fulgte ofte Trætte og Slagsmaal, der stundom endte med Drab. Ogsaa Skak spillede om Penge, ligesaa Boldspil, som var megetyndet baade af gamle og unge.

Som i Oldtiden satte man stor Pris paa legemlig Kraft og Legemsidrætter. Ved festsabelige Sammentømster var det derfor en stor Moro at prøve Kræfter. Ved Afholdelsen af Ridderspil blev der tilfagt Deltagere af Adelen, og ingen maatte undslaa sig; gamle Rigsraader som unge Hofmænd maatte møde frem og prøve en Dyst. Man gjorde det Krav til en Mand i en høi Stilling, at han skulde være en Mester i at bruge Vaaben. Det gjaldt ogsaa Kongen. Som Rigets første Mand skulde han ogsaa være den stærkeste og hæfteste. Og han stræbte ærlig efter ikke at gjøre denne Forudsætning til Skamme. Man kæmpede paa denne Tid kun med Sværd

og Landsfe. For at undgaa Saar var man godt dækket ved solide Rustninger, der stundom var meget pragtfulde, endog saa helt forgyldte; ogsaa Hesten var paa samme Maade værnet om. Rampøvelserne var at „stikke“, „rende“ og „drabe“. At „stikke“ var „med Landsen i fuld Falb at ramme en op-hængt Ring, saa den toges med paa Landsespidsen.“ At „rende“ bestod i, at to Modstandere med fælbet Landsfe, ridende i Firsprang, styrte imod hinanden. Ramte Landserne, var Stødet saa voldsomt, at enten brast disse, eller en af Ridderne, stundom begge, kastedes af Sabelen. Legen var ikke uden Fare, navnlig naar Ridderne, ikke blot en mod en, men i to Partier styrte løs paa hinanden. Færerne ved denne sidste Art af Kend, som ofte afsluttede Dystridtet, kunde nærme sig dem ved en virkelig Kamp. Naar Landserne var brudte, gif man løs paa hinanden med Sværd; det var ogsaa Tilfældet i det sidste store Sammenstød. Denne Kamp med Sværd kaldtes at „drabe“. Sværbene, som brugtes, var meget store og tunge, men Eggen var stump, for at Huggene kun skulde virke ved sin Tyngde. — Naar Dystridtet var forbi, samlede Deltagerne paa Slottet, hvor Vægsprisen af den fornemste og skjønneste af de tilstedeværende Damer uddeltes til den, som mest havde udmærket sig. Den bestod af en Perlekrands, som var ombunden med Guldraad, og hvori der stundom hang et Par Handsker af Guld.

Menigmand havde ogsaa sine Styrkeprøver, og skjønt de ikke adskilte sig fra et almindeligt Slagsmaal, morede baade Konge og Adel sig med at være Tilskuere. Slagsmaalene blev ved høitidelige Leiligheder fremkaldte af Kongen. Hans Herolde kastede nemlig Penge ud mellem Foltet, som sloges derom paa Liv og Død. Det samme tilfagedes og naaedes

ved Udkaftning af Faner; endogsaa Bøspisning af de fattige havde dette Sidespiemed.

Ved Kristian den fjerdes Krøning sloges Folket i Kongens og hans Hofs og Gjæsters Nærvær om en stegt Øxe, og det hedder derom: „Dog blev der ingen ihjælslagen eller haarde-
ligen lemlæstet, som vel ellers ubi saadan Forsamling pleier at ste, uden at nogle Fingre bleve i Løbet, og andre paa selige Aminbelses-Tegn deraf betomme.“

Stor Moro var det ogsaa at hidse Dyr paa hverandre. Bjørne og Hunde kæmpede mod hinanden; ogsaa Ulve og Hunde. Hestekampene, som tidligere er omtalte, holdt sig heroppe endnu og meget længere; de yndedes ganske særdeles. Enkelte Dyr var til stor Morstab, skjønt de ikke brugtes til Kamp. Dette var saaledes Tilfælde med Hæge og Abekatte. Især var disse sidste ved sin Pudsighed til umaadelig Fornøielse. For dette samme pudsige, som Tiden satte sliig Pris paa, holdt de fornemme ogsaa Narre. De maatte være Dværge af Væxt med Bukkel eller en lignende Mangel og udstyret med et skarpt og vittigt Hoved. De tjente til Morstab, men blev ellers godt behandlede, nød stundom en ikke ringe Anseelse.

Den Fornøielse at reise, som i vore Dage sættes særdeles Pris paa, brød man sig dengang lidet om. Naar man ikke var nødt dertil, blev man helst hjemme. Det var heller ingen Moro dengang at færdes paa Reiser. Vogne begyndte vistnok at sees paa Weiene, men i Norge var der ikke Brug for dem. Kunde man ikke ro, maatte man som i gamle Dage paa Hesteryggen, naar man vilde reise; thi der fandtes ikke andet end Riteveie. Bedst var det at komme frem om Vinteren paa Slæde, og paa denne Aarstid var ogsaa Færd-

felen størst. Endogaa Bisperne valgte gjerne denne Tid til sine Bisfatsjer. Men traf det da ind med Ufere, kunde de reisende være paa Livet. Naar Isvul lagde sig paa Beiene, og disse gif styrrende bratte gjennem Star og ved Siden af Afgrunde, da maatte man færdes med al mulig Forsigtighed, hvis man ikke vilde komme fortere ned, end man syntes om. Om Fjodderne spændte man da Isbrodder, kjæbede sig sammen med Louge, for at, om en gled, han kunde holdes oppe af de andre, som havde Fodfæste. Hvor overhaands besværligt det var at komme frem, faar man et Indtryk af, naar Bisfop Sems Nilsøn af Oslo fortæller i sine Optegnelser fra 1589, at han paa en Bisfatsreise maatte lade Slæderne ved Louge heise ned af Guldbergskleven i Vinje.

For de reisendes Underholdning sørgebe Fjeldstuerne paa de store Fjeldovergange og Værtshuse ellers. Fjeldstuerne udmærkede sig ved sin store Billighed; om Værtshusene hedder det, „at de gav Marsag til stor Guds Fortørmelse ved Druktenflab, Drab og i andre Maader.“ For Resten blev den private, især Præsternes, Gæstfrihed lagt Beslag paa. Hvor stor Gæstfriheden kunde være, faar man en Forestilling om ved en Fortælling fra denne Tid. En Nordmand var paa en Reise i Tyssland tagen ind i et Herberge i Danzig og blev høist forundret, da Værtinden krævede Betaling for Opholdet. „Det er ikke Skik i Norge,“ sagde han, „at tage Penge for Ol og Mad,“ og da Værtinden forsikrede, at det var Skik hos dem, udbrød han: „O, du hellige Land Norge, det første jeg faar dig at se og kommer med mit Legeme paa Landet, da skal jeg falde paa Knæ og kysse dig,“ hvilket han og gjorde“, tilføier Abfalon Pedersøn, som har fortalt dette.

Kristian den fjerde og hans Tid.

Formynderregjeringen.

Da Fredriks Søn Kristian kun var 11 Aar gammel, skulde Ektebroningen efter gammel Vedtægt føre Regjeringen, til han blev myndig. Men herimod gjorde Rigsraadet Indvendinger, og da Dronningen opgav sine Krav, udnævntes 4 Regjeringsraader, der under Kristians Mindreaarighed skulde styre Rigerne. De var: Kantfleren, den ædle og lærde Nils Råas, som var Formand, Rigsadmiralen Peder Munk, Rigsraaderne Jørgen Rosenkrands og den allerede oftere nævnte Kristoffer Walkendorf, men inden Formynderregjeringen ophørte, var alle dens oprindelige Medlemmer enten gaaede af eller døde. Walkendorf traadte ud af Regjeringen, da han for Magnus Heinesøns Genrettelse

blev ilagt store Bøder og efterfulgtes af Hat Ulfstand, en af Heltene fra Snyvaarskrigen. Denne traadte ogsaa ud og med ham Peder Munk, og istedetfor dem kom Sten Brahe og Manderup Parsbjerg. I Raas's Sted, som døde, kom Jakob Seefeld, og den, som nu var den eneste tilbage af den oprindelige Formynderregjering, Rosenkrands, døde et Par Maaneder, før Kristian blev erklæret myndig. Flere af de oprindelige Medlemmer havde været i Norge og var saaledes kjendte med norske Forhold; dette har vi seet var Tilfælde med Walkendorf, men ogsaa Raas havde været heroppe.

En saadan Regjering, sammensat af Adelsmænd, var egnet til at øge Adelsens Indflydelse og vække Haabet hos den om at kunne faa igjen, hvad den under Fredrik den anden havde lidt Staaet i. Og aldrig saasnart var denne død, saa fremkom Adelen til Formynderregjeringen med Anter over, at de Forrettigheder, som Fredrik den andens Haandsæstning havde sikret den, i flere Stykker var brudte, at den havde været udsat for strenge Retsforfølgninger, og endelig at Kongen havde forsvøiet over Venene paa en Maade, som var gaaet Adelen for nær. Men sjønt Formynderregjeringen sikkert ikke glemte sine egne — den lagde Grunden til Adelsens Magt under Kristian den fjerde — faar man dog Indtryk af, at den ogsaa tog sig af de lavere Stænder og vilde værgе dem mod de stores Overgreb. Ved en Forordning af 1591 forbyder den saaledes at udtrænge Leilændingen af den Gaard, som han bruger og med stor Koftning har faaet i Stand. Forbudet rammede nærmest Lensherrerne og deres Fogder, som havde udsuget Leilændingerne paa det ubarmhertigste. Denne Forordning var ikke urimelig fremkaldt ved en Henvendelse Aaret i Forveien fra den norske Statholder Axel Gylbenstjerne, som bebed om, at

der maa indsfjærpes Hovedblensmændene at føre Tilsyn med de andre Lensmænd, Fogder og Præster, saa de kunde „stikke sig kristelig og tilbørlig mod Bønderne“, og hvis de forbrød sig i denne Henseende, da at drage dem til Ansvar. Han vilde ikke, siger han, bære Skyld for, at han „ikke havde talet om disse fattige Folk deres Lørd“.

Formynderregjeringen tog sig med stort Alvor af den unge Konges Opdragelse. Der gjordes alt for at udvikle hans Evner. Han lærte Lyft og Fransk, Italiensk og Spansk, ogsaa Latin, som han talte flydende; han blev en dygtig Matematiker og øvet i Tegning. Sjæven og alt, hvad der hørte derunder, var hans Liv og Lyft. Paa Skanderborg Sjø tumlede han sig paa en Baad, der var tiltaklet som et Orlogsskib; han stod ved Roret og uddelte sine Befalinger. I alle legemlige Færdigheder naaede han en Færdighed, som næsten var enestaaende. Som han voxte til, gav man ham Leilighed til at deltage i Rigets Sager, og han lagde ogsaa her en hurtig Opfatningsbevne for Dagen.

Kristian den fjerdes første Regjeringsaar.

I 1596, nogle Maanedes før han fyldte sit 20de Aar, blev han erklæret for myndig; men allerede flere Aar i Forveien var han hyllet som Tronsfølger; i Norge saaledes 1591 paa Akershus, efterat han 9 Aar i Forveien i Oslo var erkjendt som Tronarving. Her fik Adelen et nyt Frihedsbrev, der fornyede dens gamle Friheder og gav dem fri Skyld, som reiste med kongeligt Pas. De fik ogsaa Ret til at indstille en Herre til norsk Kantler, hvis fornemste Forretning var at lede Retspleien i Landet, men uden Sæde i Rigsrådet. Fra 1547 overdroges nemlig Kantlerembedet til mere frem-

staaende Adelsmænd istedetfor som før til Provsten ved Mariekirken i Oslo. Ved den norske Adels Særrettigheder af 1591 skulde der til Rantsler altid tages en i Norge indfødt eller ialfald der bosat Adelsmand. Anders Green i Førstningen af Arhundredet var den eneste Rantsler af oprindelig norsk St.

Norges Grændser mod Nord var temmelig usikre, og baade Rusland og Sverige havde vist Tilbøielighed til at gribe om sig. For at afmærke Grændsen og hævde Norges Høihedsret over Ishavet*) gjorde Kristian i 1599 under Navn af Kaptein Kristian Fredriksen en Reise rundt hele Kysten, som varede i næsten fire Maaneder, bragte ham flere Gange i Livsfare, men hvorunder han dog fik naaet, hvad han tilfugtede. Paa Tilbagereisen lagde han ind til Bergen og var her den trondhjemske Lensherre Trolles Gæst paa Apoteket; hele Natten blev der drukket tæt, og om Morgenen slog Kongen „af stor Lystighed alle Vinduer ind og Bagerovnen itu“. Ogsaa Bønderne gjæstede han og drak med dem efter gammel Skik Staaer for St. Olaf (som altsaa endnu ikke var glemt), den hellige Treenighed og sig selv.

I 1604 kom han atter til Byen, og ved denne Leilighed vedtoges paa Herredagen*) den nye norske Lovbog. Ved-

*) Fra Førstningen af den nyere Tid gjøres der fra forskellige Bænde Krav paa Herredømmet over Have, som skulde op mod dem. Med dette Herredømme fulgte Retten til at holde Flaader, kræve Hjælp for Flaget, paalægge Told og lukke Bændene for andre Sjøfarende, men ogsaa Forpligtelsen til at bærge mod Sjørovere. Allerede Kong Hans søgte at tilegne sig Høihedsretten over Østersjøen, men først Kristian den fjerde arbejdede paa at gjøre dette Herredømme gjældende efter sit hele Omfang.

*) De norske Herredage svarede nu omtrent til de danske Retterting, idet Kongen der udøvede den øverste dømmende Myndighed.

tagelsen fandt Sted under Former, der viser, at Istandbringelse af en hel ny Lovbog ikke, som enkelte Love, kunde ske uden Tilslutning af Landets bedste Mænd. Det første Udtast, som var udarbejdet af Statholderen, Rantfleren og Lagmændene, blev, efterat det var gennemseet af Kongen, atter drøftet af Lensherrerne og Lagmændene, der overleverede Kongen, da han kom til Herredagen, sin Betænkning. Saa lod han Loven oplæse paa Herredagen for den menige Adel og Lagmænd, og ved denne Gjennemgaaelse modtog den forskellige Endringer. Lovbogen var i Hovedsagen ikke andet end en Oversættelse af Magnus Lagabøters, om den end indeholdt Bestemmelser, som ikke havde noget tilsvarende i denne, da de vedrørte Forhold, der siden hin Tid havde udviklet sig. Den afhjalp alligevel et søleligt Savn, thi de gammelste Love blev ikke forstaaede og bevarede desuden i Afskrifter, der indbyrdes var meget afvigende, saa store Villkaarligheder i Domsaffigelsen blev Følgen. Det skal have været Rantfleren Hans Basse, der paa mødrene Side nedstammede fra Gylbenløverne, som har Fortjenesten af Kristian den fjerdes Lovbog.

Paa samme Reise affattes den allerede nævnte Lensmand Peder Grubbe, der paa det skammeligste havde udsuget Almuen. Allerede tidligere var Ludv. Munk for samme Forbrydelse bleven affat af Kongen. I det hele saa Kristian sine Embedsmænd nøie paa Tingrene; mellem Aarene 1600—1604 blev saaledes alle Lagmænd, paa to nær, affatte, fordi de ikke pleiede Retten efter Loven.

Det sidste Aar af det sextende Aarhundrede og de første Aar af det nye var store Trængselsaar for Landet. Der rasede en Pest, som herjede i samfulde to Aar og voldte gruelige Ødelæggelser. Pesten efterfulgtes af 3 store Aar,

hvoraf det mellemste 1601—1602 især var trykkende. Det kaldtes i Folkemunde det store Dyraar. Der faldt paa flere Steder i Landet i Slutten af Juli saa meget Sne, at selv nede i Dalene gik den Folk til Knæs. I Fjorstningen af August, hedder det, var Indsjøerne paa flere Steder tilfrosne. Korn var næsten ikke at faa kjøbt, thi da der var Uaar i hele Nordeuropa, indførtes der ikke Korn i Landet. En Skjæppe Byg (17 Liter) betaltes dengang, da Pengene havde langt større Værd end nu, med 4 Rdl. Da Penge var sjældne, kjøbte de Korn, naar det kunde faaes, for Løssøre eller Varer, men for en Kobberhjedel fik man ikke mere Byg, end den kunde rumme. Indlandsbygderne og Egnen omkring Dovre syntes at have lidt mest. I Opdal Præstegjæld i søndre Trondhjems Amt skal saaledes 80 Menneſter være døde af Sult. Fra andre Præstegjæld, saaledes Lesje, vandrede Folket ud i store Flokke. Præsten maatte tilsidst ogsaa reise; thi det var ikke muligt at livnære sig, og for at faa Præst i Kalbet, som ingen vilde søge, maatte man tage Sønnen af den sidste Sognepræst ud af Latinskolen og gjøre ham til Præst. Det var heldig for ham, at han havde lært at garve Skind; thi deraf maatte han ernære sig i Fjorstningen; af Embedet kunde han ikke gjøre det.

Kalmarstrigen.

Forholdet mellem Kristian den fjerde og den svenske Konge Karl den niende havde længe været spændt. Karl vilde tilegne sig Herredømmet over norsk Finmarken, kaldte sig „Konge over Finner, Kareler og Lapper i Nordlandene“ og sendte sine Stattesfogder ind i Landet for at kræve Skat. Det hjalp ikke, at det danske Rigsraad klagede; den svenske

Konge fastholdt sin Paastand paa Finmarken; kun Verne udenfor Kyften skulde tilhøre Norge. Til disse Tvistigheder kom ogsaa andre. Paa den smale Landstrimmel, som Sverige dengang skjød ind mellem Danmark og Norge, havde Karl den niende ved Rattegat grundlagt Gøteborg, hvorfra Handelen paa Nordsjøen kunde omgaa Øresund og undgaa Sundtolden. Saa havde ogsaa Kong Karl forbudt al Seillads paa Liffland og Kurland; og dette fandt Kristian var et Brud paa de Frihedsrettigheder, han tilegnede sig over Østersjøen (se S. 259 Anm.). Han vilde have Krig, thi Tidspunktet var beleiligt, da Sverige var indviklet i Ufred baade med Polen og Rusland. Det hjalp ikke, at den svenske Konge i det sidste Dieblis søgte at opretholde Freden. Denne var nu bleven en Umulighed.

Kristian havde i flere Aar rustet sig. Nye Fæstninger var byggede, og de gamle udbedrede, Hærvæsenet ordnet, og Flaaden bragt i en ypperlig Stand. Kongen brændte af Krigslust og som han ogsaa de yngre Herrer i Rigsraadet; de gamle derimod havde Tvil og vilde holde igjen, men lod sig dog trække med. Krigen blev da erklæret (April 1611). Til Sjøs var de norsk-danskes Overlegenhed saa uomtvistelig, at Svenskerne ikke vovede at møde dem, men altid traf sig undaf. Ogsaa til Lands havde de i det hele Lykken med sig. Under Kristians egen Anførsel brød en Hær paa 14000 Mand ind i Sverige og lagde sig for Kalmar, Nøglen til Sydsverige. Byen var stærk og blev kjæft forsvaret; en og to Gange stormede vore, men sloges tilbage; tredje Gang trængte de under Kongens Tilraab: „Frijs paa, Børn, og skriv Mærker af eders Tapperhed paa Fiendens Rygstykker,“ ind i Byen, tog den og slog ned for Fode. Med Byen faldt

dog ikke Slottet, som nu ogsaa fik Undsætning, Kong Karl selv i Spidsen for 18 000 Mand. Han leirede sig lige i Ryggen af Kristian, som saaledes med en langt ringere Styrke blev indesluttet af Fiender baade foran og bag. For at gjøre Stillingen endnu mørkere for Kristian kom der til de 18 000 Svensker endnu 6000, som den svenske Rigsmarssk Jesper Krus tilførte. Flere Uheld stødte til; værst var det, at Byen Kristianopol ved Overtumpling blev taget af Svenskerne. I sin Knibe sendte Kristian Bud efter Rigsmarssken Sten Sehested, som med den mindre Del af den danske Hær skulde gaa mod Fæstningen Elfsborg ved Gøteborg, men nu maatte ile Kongen til Hjælp. Denne havde afflaaet et rasende Angreb af Svenskerne paa sin Leir, og da de den følgende Dag prøvede et nyt, gjorde Marsskens betimelige Komme, at dette andet ogsaa blev det sidste. Kong Karl trak sig tilbage, og ikke længe efter overgav Slottet, rimeligvis ved Forræderi, sig til Kristian. Dette Tab tog den svenske Konge sig saa nær, at han i et grovt Brev udfordrede sin Modstander til en Dvekamp, som denne dog afflog med en Strivelse, der var Svar paa Tiltale. Kristian tog nu ogsaa Mland, men prøvede forgjæves at storme Kong Karls Leir. Mland beholdt han ogsaa kun kort; den blev tagen tilbage af Karls Søn og Efterfølger Gustav Adolf. Ikke længe efter (Oktbr. 1611) døde Karl den niende.

Ogsaa i det følgende Aar havde Dansterne Held med sig. Gustav Adolf trængte ind i Slaane, men blev slagen af Ranzau og havde nær ogsaa tilsat Livet. Kristian vendte sig mod Fæstningerne Gulberg og Elfsborg ved Gøteborg for derfra at rykke op til Jøntøping og der forene sig med Ranzau og saa slaa det afgjørende Slag. Trods alt Stræv

lykkedes det ham ikke at tage Gulberg. Fæstningen blev ypperlig værget af Morten Krakow, og da han blev saaret, af hans Hustru, Fru Emerentia, som heldte togende Lud over de stormende, saa de saa ud „som stollede Griise“, som hun selv sagde. Elfsborg blev heller ikke vundet; derimod tog han Ny-Lødøse og jævnedes Gøteborg med Jorden. Nu gik det atter fremad. Ranzau tog Oland, og Kristian, støttet fra Sjøfiden af Jørgen Daa og Jens Munk, stormede efter den heltmodigste Modstand Elfsborg, Sveriges vestre Nøgle. Nu falbt ogsaa Gulberg, hvor Morten Krakow ikke længere var Befalingsmand. Derimod lykkedes det ikke Kristian at trænge op til Jøntøping, skjønt han kom Byen nær paa en Mil. Stillingen var dog høist truende for Gustav Adolf. Selv laa han syg i Jøntøping; hans bedste Soldater stod i Rusland og Polen, medens Fienden havde de stærkeste Fæstninger inde, Nøglerne til det sydlige og vestlige Sverige. Og Kristian vilde ikke standse dermed. Han forberedte et Hovedangreb paa Stockholm, medens 5000 Nordmænd under Jørgen Lunge skulde fra Norge gjøre et Indfald i Dalsland. Fortropperne til denne sidste Hær stødte sammen paa Grændsen med Svenskerne under Jesper Krus. Nordmændene vilde sætte over en Elv, men bare 200 var komne over, da Svenskerne, langt overlegne i Tal, indhentede dem. Nordmændene frelst sig dog ved en Krigslist. De lod en Trompeter gjemme sig bag en Haug og blæse til Angreb. Svenskerne troede der laa et Baghold bag Haugen og blev rædde, og de opdagede først, at de var narrede, da Nordmændene havde faaet Forstærkning. Denne var dog ikke stor nok til at holde Fienden tilbage; Svenskerne gik paa, men Nordmændene værgede sig, og da Krudtet slap op, kastede de med Sten, afflog Angrebet

og slap over Elven til Hovedstyrken. Kort Tid efter ryttede Lunge ind i Dalsland og underlagde sig flere Herreder af Landskabet; derimod lykkedes det ham ikke at faa fast Fod i Bermeland, og med 2000 Dyrer som Hærfang vendte han tilbage til Norge.

Da Kristian var færdig med sine Rustninger, gik han til Sjøs og styrede mod Stockholm. Her blev Forsærdelsen stor. Der sendtes Ilbud efter Kongen, som var i Jönköping; der ophøedes Landstormen, og man begyndte at opføre Standsfer. Det hele blev dog bare blind Alarm. Kristian viste sig kun for Stockholm, men lettede strax Anker og styrede til Bornholm, derfra tog Kongen med en Fregat til Laaland. Dermed var Faren for Stockholm breven over, og dermed var ogsaa Krigsforetagenderne endte. Men før vi omtaler Freden, maa vi fortælle om Krigen i Norge.

Jndfald fra Norge i Sverige. Mønnehavens Jndfald i Norge.

Til at lede Krigen i Norge bestemtes for det søndenfjeldske vedkommende Statholderen, Enevold Kruse, Kantfleren Anders Gren, og de fire Adelsmænd Gerlof Kettelhorst, Oluf Galle, Dysteren Alex. von Papenheim og Peder Jernstjæg. Til at føre Tilsyn med Forsvaret i det nordenfjeldske udnævntes den danske Adelsmand Lensmanden Sten Bilde og under ham Lensmanden Jens Hjelte, en dansk Adelsmand, hvis Bedstefader var gift med Mils Henriksøn Gyldenløves Datter Lucia, sørgelig kjendt ved sit Forhold til Svogeren, Mils Lykke (se S. 143). Hele Hæren i Norge udgjorde 12 000 Mand; deraf stod 4000 Mand i det nordenfjeldske. Her skulde Ufreden aabnes med et Jndfald i Jæmteland, og Sten Bilde tilligemed Jens

Bjelke fik Befaling til at sætte alt istand dertil. Jens Bjelke var fraværende, og Sten Bilde var ikke Manden til at lede et Krigstog. Og som der ikke var Anfører, saa var der heller ikke Soldater. En staaende Hær havde Norge ikke, og Bønderne, som opbødes, manglede aldeles Dvælse og Krigstugt. Under saadanne Omstændigheder at føre en Angrebskrig var Daarskab, og det indsaa ikke Regjeringen i Kjøbenhavn, kjønt Jens Bjelke reiste derved for at gjøre den Forestillinger. Toget skulde foretages, og det blev foretaget. Sten Bilde kom dog ikke, som bestemt, til at lede Toget. Han vilde helst forblive i Trondhjem og fik Borgerne i denne By til i et Brev at bede Kongen derom, da som det hed i Skrivelserne „hans Nærværelse nu allerbedst gjøres os fattige Folk fornøden.“ De var nemlig rædde for Indfald fra Sverige og mente sig sikre paa det, naar deres Befalingsmand var borte. Før Svar indløb herpaa, blev Sten Bilde syg, og nu fik Jens Bjelke Overbefalingen og under ham en Adelsmand ved Navn Hans Basse; Hæren udgjorde 2000 Mand. Den rykkede ind i Jæmteland, men Jæmterne vilde hverken føde de trønderste Bønder eller stille Soldater; de rømte tilfogs og bortførte Levnetsmidlerne, saa Nordmændene havde al Udsigt til at komme til at lide Mangel. Den blev den sparet for, thi ved det første Sammenstød med en svensk Hær under Baltzar Beck, tog Bønderne tilbens og godtgjorde saa fuldstændigt sin Kampudygtighed, at Jens Bjelke maatte beslutte sig til at gaa tilbage til Trondhjem. Toget var fuldstændigt mislykket. Dermed var Jæmteland tabt for denne Gang; ogsaa Herjedalen blev indtaget af Svenskerne; først ved Freden kom disse Landstaber tilbage til Norge.

I Trondhjem blev Skrækken stor, da Jens Bjelke kom

tilbage; man ventede med det første at se svenske Faner foran Byen. Frygten var dog ugrundet; Fienden faldt fra Sæmte-land ind i Trøndelagen, herjede og brændte baade i Finlierne og Snaasen, men til Trondhjem vovede de sig ikke frem.

Sommeren derefter, 1612, fik Byen se Fienden nærmere. Nederlandske og skotske Tropper, som den svenske Konge havde hvervet, lagde sin Bei til Sverige gennem Norge da Skagerak og Kattegat var spærret, og rettede sin Kurs mod Kysterne af Søndmøre og Romsdalen. De seilede i to Afdelinger; den ene af disse, der kom fra Holland og førtes af Oberst Johan Mønnichhaven, plyndrede først langs Kysten af Søndmøre, Romsdalen og Nordmøre og stod saa ind ad Trondhjemsfjorden. Det var Søndag (19 Juli), og Folk var til Kirke, da Bud. meldte, at fiendtlige Orlogsskibe viste sig udenfor Agdenæs. Sten Bilde forlod øieblikkelig Kirken, samlede i en Hast nogle Folk og lod Varderne tænde paa Fjeldene for at tilkalde flere. Imidlertid seilede de fiendtlige Skibe ind i Fjorden og styrede mod Elvemundingen, vovede sig dog ikke helt ind, da Sjømærkerne var borttagne, men kastede Anker ude paa Dybet. Der blev de heftig skudt paa fra Byens Standsjer, saa Mønnichhaven fandt det raadeligst at trække sig undas og se til ad kortest Bei at naa Sverige. Morgenen efter styrede han da ind til Stjørdalen, landede der og rykkede op igjennem Dalen. Der var der ikke gjort nogen Verdens Ting i Retning af Forsvar, og en Styrke paa halvtredie Hundrede Mand, som Sten Bilde ved Tidenden om Svenskernes Landgang sendte derop, og som forenede sig med det firedobbelte Antal af Bønder, udrettede intet; ved det første Sammenstød med Svenskerne vendte Bønderne Ryg, og Mønnichhaven naaede uhindret ned til Sæmte-land.

Sten Vilbe, som fik Skylden for Uheldene i Krigen nordenfjelds, mistede sit Len og senere ogsaa sin Frihed; han endte sine Dage i Fængslet.

„Sinclar-Toget“.

Mønnichhavens Indfald i Norge var ikke det eneste under Ufreden. Oberstløjtn. Alex. Ramsay landede Sommeren 1612 med en Trop skotske Leietropper i Romsdalen. Hæren var paa 3 — 400 Mand; mellem Officererne var Kapt. Sinclar, som, kjønt ikke øverstbefalende, har givet Toget Navn. Da de landede, fik de fat paa en Mand, Per Klungenes; ham tvang de til at være Veiviser. Men før de lagde iveri, fandt han efter Sagnet Veilighed til at give sine Landsmænd Underretning om Fienden og for at skaffe dem Tid til at komme undaf, førte han Skotterne en lang Omvei gennem det værste Uænde omkring Isfjorden. Derpaa satte de til Fjelds stadig med Per som Veiviser — Meningen var at komme over til Gudbrandsdalen. De naaede ned i det øverste Præstegjæld, Lesje. Lensmanden*) Lars Hage sendte da Budstikke omkring, som skulde reise Bønderne mod Fienden. Og Bønderne samlede sig fra Baage, Lesje, men for faa til at optage Kampen mod Skotterne. Lars Hage drog derfor længere ned i Dalen for at skaffe Forstærkninger. Disse fik han; fra Froen og Kinglebu strømmede Folk til; tilsidst havde han 400 Mand. Han og Lensmanden fra Kinglebu, Peder Handtlev, tog Kommandoen. De var nu ved Kringlen; her vilde de oppebie Fienden.

*) Disse Lensmænd er vore nuværende Bestillingsmænd af dette Navn, forskjellige fra Lensmænd eller Lensherreer, der var Bestyrere af Lenene.

Stedet egnede sig dertil; thi ved Kringlen reiste dengang Fjeldet sig brat over Veien; efter et Jordsfred (i 1789) kraaner det nu mere. Her lagde Bønderne sig i Skjul, huggede svære Tømmerstokke og lagde dem i Houg med Sten oppaa. Hele Tømmerhougen holdtes kun af enkelte Stokke og kunde derfor med Letthed bringes til at vælte udover. Og det var dette Bønderne havde til Hensigt; naar Skotterne kom, skulde Haugen gaa og flaa ned mellem dem.

En Jente, Pillar-Guri, blev efter Sagnet opstillet paa en Ø i Laagen, som strømmer forbi; hun skulde paa sin Lur melde, naar Fienden kom. En Fortrop paa 100 Mand kom først, men den fik drage uhindret forbi. Saa følger Hovedtroppen. Da den var lige under Kringlen, gaves Tegn til Angreb. Tømmerhaugen løsnedes og væltebde udover. Da Skotternes Linie paa Marschen var meget lang, kunde vistnok ikke Odelæggelsen fra Tømmervælten strække vidt; men desto større var Forfærdelsen. Og efter Tømmeret kom Bønderne. Ikke mange af dem havde Geværer; de fleste hjalp sig med Øxer, men dem brugte de ogsaa tilgavns. Sinclair faldt strax for Verdon Seilstads sikre Skud, men Skotterne værgede sig som bedst; i halvanden Time kjæmpede de, men kunde da ikke mere. Nogle springer ud i Elven for at svømme over, men nogle synker, andre falder for Bøndernes Skud, og de, som naar til den anden Bred, modtages af Bønder der og dræbes. En liden Flok af Skotter, som var blevet tilbage, lægger Vaabnene ned og beider om Fred. Den faar de da ogsaa.

Saa sætter Bønderne efter Fortroppen og indhenter den. De vil nedlægge sine Vaaben og bede om Fred og faar ogsaa Løfte derpaa, men da de ser, at Bønderne er saa saa, faar

de Mob paa at kjæmpe og begynder. De ligger imidlertid under, Halvparten hugges ned, og de andre gjøres til Fanger. Af saadanne havde Bønderne over 100.

Men saa blev Spørgsmaalet, hvad der skulde gjøres med disse. Førerne for Bønderne sagde, de skulde føres til Akerøhus og de maa da iveri, fulgte af en hel Del Bønder som Vagt. Men da de var komne en 15 Rilm. nedefter, blev Bønderne kjede af følge; de var ogsaa saa forbitrede, da de havde hørt — hvad det slet ikke var sandt — at Skotterne havde paa sit Tog faret frem som Vilbmænd. Saa stænger de Skotterne ind i en Lade, og Morgenen efter trækker de Skotterne en for en ud, og trods Mobforestillinger af nogle styder de dem alle paa 18 Mand nær. „Kongen“, sagde de, „havde nok at føde paa, om han ikke skulde føde paa slikt Bat.“ Mellem de 18, som blev fort til Akerøhus, var ogsaa Føreren for Toget, Alex. Ramsay. — Slaget ved Kringlen stod 26 August 1612.

Kongen glemte ikke dem, som havde udmærket sig i Kampen. Lars Hage fik ved Gavebrev Gaarden, han boede paa, og endda en til. Per Handklev fik ogsaa 2 Gaarde, og Verdon Seilstad en. Andre blev ogsaa lønne.

De kjætte Gudbrandsbøler havde lagt for Dagen, at den gamle Land ikke var udbød mellem Fjeldene. De havde faaet Leilighed til at „vise de overmodige Letetropper, at Bonden her i Nord dog endnu var noget andet end de for-tuede Stakkarer, de havde lært at foragte under sine tidligere Krigstog i sybligere Lande, og at saadanne Bønder ogsaa formaa noget, naar de kun bliver godt førte.“

Paa Ostgrændsen mod Sverige i det syblige Norge var det stille. Der blev forberedt et Indfald i Dalerne for at

hindre Dalekarlene fra at rykke ned for at undsætte Kalmar. Men disse vilde bare hytte sit eget Skind og tænkte ikke paa at komme Kalmar til Hjælp. De norske Bønder langs Østgrænsen kunde derfor ligge i Ro, og det duede de bedst til, thi de var meget upaalidelige Soldater. „De løb hjem“, skriver den danske Adelsmand von Habelen, „af Modvillighed og uden Forlov og Minde.“ Med saadanne Soldater kunde der ikke udrettes noget, og intet blev heller gjort.

Freden og Fredsaarene.

Hverken Kristian den fjerde eller Gustav Adolf blev i Krigen kraftig støttet af sine Rigers store. Disse ønskede Fred. Og da nu begge Konger tillige var i stor Pengetrang, blev Freden en Nødvendighed. Om Fred blev der under engelsk Mægling samraadet i næsten to Maanedes, inden man kom til Enighed i Førstningen af 1613. Ved denne Fredsslutning i Rønne fik begge Riger beholde sine gamle Grændser uforandrede; begge fik Ret til at føre tre Kroner i sit Vaaben; hvad der paa begge Sider var vundet, blev givet tilbage, og Norge fik saaledes Jæmteland og Herjedalen igjen, men Sverige opgav sine Krav paa Øsel og paa Herredømmet over Lapperne mellem Titisfjord og Varanger. De skulde endvidere indløse Elfsborg med en Million Rdl., en efter Pengenes Værd dengang overmaade stor Sum.

De 12 Fredsaar, som nu fulgte, var Kristians lykkeligste. De var ogsaa de bedste for hans Lande; Krigens Saar lægtes, og Fredens Skylder blomstrede. Kongen var utrættelig virksom for paa alle Omraader at fremme sine Rigers Vel. Han oprettede en Mængde Handelssekskaber, som efter den Tids Handelsindsigt omgærdedes med Forrettigheder, der for en

Lid stakte en kunstig Blomstring. Allerede i 1602 havde han saaledes oprettet det islandste Handels-Samlag, der skulde faa Handelen paa Island, som hidtil havde været i Engelftmændenes Hollændernes og Hansetædernes Hænder. Disse havde faret ilde med Oboerne, som heller ikke fik blide Kaar under Danstjerne. Der blev sat Taxt paa alle Varer, men medens Islænderne kun fik lidet for, hvad de kunde sælge, maatte de betale høit, hvad de skulde kjøbe, og stundom fik de slet ikke kjøbt, da Tilførselen var liden. Til det samme Handels-Samlag overdroges siden ogsaa Handelen paa Finmarken, som det ogsaa udarmede. Kristian havde ogsaa, som sin Fader, Opmærksomheden rettet paa Grønland. Han lod foretage flere Reiser derhen; allerede paa den første, i 1605, naaedes Land. Det grønlandste Kompagni blev oprettet, og der sendtes Skibe til Hvalfangst. Mest kjendt af Reiserne paa de nordlige Farvande er den sidste under Jens Munk, Søn af Lensherren i Nedenæs. Han skulde finde en nordvestlig Wei til Asien, men tom ikke længere end til Hudsonsbugten under den 63de Breddegrad; der blev han sidende fast mellem Isbjerge og blev nødt til at overvintre paa en øde Ø. Kulden var i den Grad strækkelig, at selv Brændevinet bundfrøs; Sygdomme slog sig til, saa at han af 64 Mand tilsidst kun havde 2 ilive. Med dem gav han sig alligevel, da Baaren kom, paa Hjemveien og naaede efter utrolig Møie Bergen.

Kristian elskede Norge og vilde gjerne gjøre hvad han kunde for det. Under ham gjordes det første Skridt til Forbedring af Landets Veivæsen, idet en Forordning af 1636 indskærpede Bønderne at „forandre og forbedre“ alle alfare Weie. Forordningen blev rigtignok længe kun staaende paa Papiret. Bønderne havde før saa mange Vyrder, at de

taalte ikke at faa en til. Beiene fik derfor indtil videre stjøtte sig selv.

De tykke Kjøbmænd i Bergen fratog han det allermeste af, hvad der var levnet dem af Forrettigheder, og krævede, at de skulde deltage med Borgerne i alle Skatter og Udgifter. Sendemænd, de stiktede til Kongen med Klager og Gaver, hvormed de søgte at bestikke ham, hjalp lige lidet; de maatte finde sig i at blive behandlede som Kongens egne Undersaatter; noget Fortrin gaves dem ikke. Berøvet sine Forrettigheder trængtes de efterhaanden ud af Handelen, og stjønt de endnu efter Midten af det følgende Aarhundrede dannede et særegent lidet Samfund, var dette en ren Stygge af, hvad det havde været i sin Belmagts Dage.

Bjærne gif frem, hvad navnlig stjødtes den tiltagende Udførsel af Trælast. Og da der, som før nævnt, var Støge paa Steder, hvor nu ingen er, foregif der betydelig Udførsning endogsaa fra Bjær som Bergen. Hvor meget Udførselen havde tiltaget bare paa 50 Aar, faar man et Indtryk af af Lensregnskaber fra den Tid. Medens Oslo i 1560—61 i det hele kun udførte lidt over 1000 Tylter, var Udførsningen alene i fremmede Skibe i 1609—10 næsten halv ottende tusinde og 1611—12 adskillig over 8000. Udførsningen var ikke knyttet til enkelte Trælasthandlere, men da den fri Udførselsret tiltom alle Kjøbstadens Indbyggere, deltog ogsaa „en stor og blandet Skare i Udførsningen af den skaarne Last. Alle var her lige, fra Bispen og Kantflæren og ned til Poul Vognmand og Henrik Glasmeester, saa det hele fuldstændig faar Udseende af en Handel i smaat.“ Den svære Lømmehugst, som en saadan Udførsning forudsatte, var ødelæggende. Kongen prøvede at sætte Stopper for den.

men til ingen Nytte; for at betale Statterne, som især efter Midten af Aarhundredet var overmaade store, havde Bønderne ingen anden Udvei end at gribe til Stogen.

Nye Byer blev grundede. I 1623 fandt en Fætergut Sølv i Sandsvær; Stedet blev undersøgt, og man traf paa rige Sølvaaer; fra Tyssland blev der hentet Bergfolk, og Kongsberg Sølvværk kom i Gang. Samme Aar (1624) som Kongsberg grundedes ogsaa Kristiania. Oslo var ødelagt ved en Jidsvaade 17 Aug. f. A., og Kongen nyttede Leiligheden til, trods Borgernes gjentagende og indtrængende Bønner, at lægge Byen i Nærheden af Fæstningen paa den anden Side af Bjørviken. Den blev omgivet af Volde mod Vest og Nord; mod Syd gik den ind under Akershus Mure, og mod Øst stødte Sjøen til, som dengang gik op til den vestlige Husrække af Dronningens Gade. Et Opland blev ved kongelig Forordning tilbøjet den; og det strakte sig vidt; saaledes hørte derunder paa den ene Kant det nuværende Akershus og begge de oplandske Amter. Senere, i 1641, anlagdes Kristianssand, der i lang Tid blev de danske Kongers „Kjæledægge“, „til hvis Gunst der blev drevet en formelig Ødelæggelseskrig mod Stiftets øvrige Handelsstæder.“ Ogsaa anlagdes paa Flekkersø Kristiansø Fæstning, medens Kongsvinger Fæstningsværker blev forstærkede.

Kristians Deltagelse i Trediveaarstrigen.

Det havde allerede længe seet truende ud; thi den tysske Trediveaarstrig sugede med en Strømhvirvels Magt alt til sig, som kom i dens Nærhed. Ogsaa Kristian blev trukken med. Da de protestantiske Fyrster, som holdt paa at bukke

under i Kampen med de keiserlige, valgte ham til Kredsøverste i den nedersachsiske Kreds, modtog Kristian, som ønskede Indsindelse i Tyssland, Valget, trods Rigsraadets indstændige Advarslar, og dermed var Krigen erklæret. Men Rigsraadet havde nødig gaaet med, ogsaa ellers var Iveren fjølig, dog de tyffe Forbundsfaeller havde lovet stort, og Løfter fit han ogsaa baade af Holland, England og Frankrig, saa Kristian var fuld af Haab og tvilede neppe om, at Udfaldet skulde blive straalende. Med 25 000 Mand rykkede han ind i Tyssland; her stødte 7 000 Kredsstroppe til ham, saa hans Hær nu udgjorde 32 000 Mand. Men allerede nu begyndte hans Uheld. En Aften, da Kongen vilde efterse Bagterne paa Fæstningen Hameln, styrte han ned fra Volde; han laa i to Dage maaløs og i fire til Sengs, og denne Tid nyttede den fiendtlige Anfører, Tilly, til at rykke frem; Kristians Generaler trak sig skyndsomst tilbage, og Fienden tog, hvad de maatte rømme. Da Kristian igjen kom paa Benene, trængte han vistnok Tilly tilbage, men nogen afgjørende Fordel vandt han ikke og havde endnu mindre Udsigt dertil siden, da den keiserlige General Wallenstein nærmede sig for at forene sig med Tilly. Det trak sammen over Kristian; hans Underfeltherre, Greven af Mansfeld, blev slagen af Wallenstein; den ene efter den anden af Kongens Forbundsfaeller faldt fra, og Pengehjaelpen fra Udlandet blev mindre end lovet. I Danmark maatte Stænderne sammentaktes for at samraade om Forvarsvæsenet og bevilge Skatter. Men Uheldene vedblev at forfølge Kristian. Saa kom det sidste og afgjørende. Tilly, hvis Hær ved Forstærkninger var bragt op til 40 000 Mand, trængte ind paa Kongen, der, skjønt langt faatalligere, vovede et Hovedslag. Ved Lutten am Baren-

berg kjæmpedes der den 17 Aug. 1626 ligesaa Morgenens til langt paa Eftermiddagen; men skjønt det begyndte med Fremgang for Danstjerne, endte det dog med et knusende Nederlag for dem, og Kongen, der havde opbudt alt for at afvende det, frelste selv med Nød og neppe Livet.

Næsten alle Kristians Forbundsfæller vendte ham nu Ryggen; hans Folk støttede ham kun svagt, og Rigsraadet og Adelen var mere end træge til at gjøre Offere. Det var en Undtagelse, naar Statholder Gert Ranzau paa Landdagen i Kiel i Slutningen af 1626 opfordrede Stænderne til villig at yde Skatter og Krigstjeneste. „Jeg er gammel og trænger til Ro“, sagde han, „men jeg vil selv være den første i Spidsen for Knægtene, og mit hvide Hoved skal altid vise jer, hvor Fienden staar tættest.“ Han opflammede den holsteniske Adels, men Ilden sluktedes, da Ranzau et Par Maanedes efter døde. Kristian fik dog bragt en Hær paa 30 000 Mand paa Venene, men den var altfor liden til at dække en Forsvarslinie, som han uklogt havde udstrakt lige ned til Schlesien, og Tilly og Wallenstein trængte med forenede Hære ind i Holsten. Tilly gik dog snart tilbage, men Wallenstein oversvømmede med en Stormflods Hastighed hele Sylland og bragte Danmark paa Afgrundens Rand. Kristian vogte med Faren; altid utrættelig var han overalt paa Færde, og ham skyldtes det især, at Riget blev frelst. Ham og Flaaden, thi den tilintetgjorde Wallensteins Planer, ogsaa at blive Herre til Sjøs, og forstyrrede mange af hans Foretagender til Lands. Den støttede Fæstningen Glückstad, og paa den undsattes Stralsund, som Wallenstein havde svoret at tage, om den saa var klinket med Jernlænter til Himmelen, men nu alligevel maatte forlade efterat have ofret 12 000 Mand foran dens Mure. Han

tjebedes ved en Krig, som begyndte at gaa paa tværte; Keiseren, hans Herre, frygtede sin Tjeners grændseløse Uergjerrighed, og det danske Rigsraad længtede efter en Fred, der kunde fri dem fra Krigens Byrder. Freden kom ogsaa istand i Lübeck (Maj 1629). Kongen maatte love ikke oftere at blande sig i Tyfflands Anliggender og opgive sine Sønners Rettigheder til Bremen, Verden og Schwerin; for Resten skulde alt blive som før Krigen.

Norge havde sin affides Veliggenhed at takke for, at det slap saa let for Krigens Rødsler; heroppe saa man ingen Fiende, og Landet blev derfor et Tilflugtssted for mange danske Herrer, som flygtede hidop.

Norske Tilstande.

Ufreden med Tyffland gav Kristians Anseelse et Knæk og havde blottet Danmarks svage Sider. Den undergravede Handelen og ødelagde Rigerens Pengevæsen. Stjønt Kristian ogsaa brugte mange Penge — i 1602 medgif saaledes næsten en Fjerdedel af begge Rigers Statsindtægter til Hofholdningen — havde han dog kunnet lægge Penge op, men denne opsparrede Skat gif med i den tyffe Krig, og efter denne fik han ikke sparet nogen ny sammen. Han var kniben i Smaating, men kunde saa ved enkelte Leiligheder øse Penge ud. Hans Søn Prins Kristians Bryllup skal have kostet 2 Mill. Daler, og er end dette overdrevent, vist er det, at der ved denne Leilighed brugtes utrolige Summer. Ødselhed i Freden skulde ikke kunne oprette, hvad Krigen havde kostet. Pengevæsenet kom derfor i stor Uorden. I 1627 regnede Rigsraadet ud, at Ufreden kostede for et Aar 1 765 000 Rdl., medens

Indtægterne af en tredobbelst Stat, som skulde fylde i dette Slug, ikke løb op til mere end 300 000 Rdl. Under Krigen var der sammentaldt et Møde af de norfke Stænder for at bevilge Penge og tage under Overveielse, hvad der kunde gøres til Rigets Forsvar. Saadanne Stændermøder var ikke nødvendige; det stod Kongen frit for, naar han vilde, og om han i det hele vilde sammentalde dem. Ofte skeede ogsaa Sammentaldelser med et faa kort Varsel, at de ikke blev fuldtallige. Rigsforsamlingen sammentraadte i Kristiania Martz 1628 og var den første norfke efter Foreningen med Danmark, som havde et andet Niemed end at hylde Konger og Tronsølgere.

Stændernes Bevilgningsmyndighed havde ikke stort at sige; de uadelige havde ikke Ret til at sige nei; det blev derfor intet Hensyn taget til deres Nægtelse, og fastholdt de den, kunde de ilægges Straf. Den norfke Udel har i Formen havt Selvbefatningsret og det saaledes, at en Beslutning af Flertallet ikke kunde, som nu, binde Mindretallet; men i Virkeligheden har denne Ret ikke havt stort at sige; man ved ikke af, at den norfke Udel nogenstunde har afflaaet Kongens Opfordring til at udrede overordentlige Statter. Ved denne Veilighed blev det heller ikke nægtet, men ellers er Mødets Forhandlinger kun lidet kjendte. Allerede før Stændernes Sammentræden var der gjort det første Skridt til Oprættelse af en staaende Hær. I 1614 sendtes Rigsadmiralen, Rogens Ulfeld, og Lensherren, Jørgen Lunde, til Norge for at befare alle den søndenfjelds og udskrive Soldater og af Kjøbstæderne og Sjølenene søndenfjelds Matroser. Senere bestemtes det, at fire fulde Gaarde skulde stille et ungt Mandskab som Soldat og underholde ham, medens Officerer, de høiere og

labere, lønnedes af Kongen. Men allerede Høsten 1629 fik de fleste af disse sin Afsted, og dermed gik Hæren sin Opløsning imøde. Senere (1641) blev den atter gjenoprettet; men uden Hannibal Sehested, der som Statholder i Norge var meget virksom for at holde Hæren sammen, vilde den rimeligvis atter være kommet i Oplosningsstilstand.

Den tyttte Krig foranledigede ogsaa den Pantføttelse af Kronens norffe Fordegods, der hidrog saa meget til at forsøge Selveirnes Antal.

Gjennem en Række Foranstaltninger fra Regjeringens Side — de begyndte 1631 — faar vi, sammen med hvad vi ellers ved, et Indtryk af Tilstandene i Norge paa den Tid. Disse Foranstaltninger gik ud paa at afhjælpe de store Misbrug, som gik i Svang i Landet. Fire Mænd, hvoriblandt den før nævnte Jens Vjelke, fik af Kongen det Paalæg at modtage Klager fra Almuen og afhjælpe dem, om de fandtes grundede. Klager kom der nok af, som stadfæfter, hvad der er fortalt (se S. 205) om den norffe Bondes Vilkaar i hine Tider. Der blev klaget over de Tyngsler, som de maatte bære, Skatter, Udredsler og Styds.

Forholdet mellem By og Land var af de kildne paa den Tid og gav baade nu og senere Anledning til Klager, som især dreiede sig om Borgernes Overgreb. Saaledes antedes der fra flere Steder over, at Borgerne fæstede Gaarde, som de drev, men vilde ikke for disse svare Byrder og Afgifter. Der klagedes over, at Bønderne ikke fik afhænde sin Trælast til hvem, de vilde, over, at Borgerne brugte utilbørlig Maal og Bægt o. s. v.

Stor Misnøie vakte endnu paa somme Steder Fogdernes Forhold. En af de værste var Otto Lort i Ørtebalen. Han drev Udgifterne ved en Gaards Overtagelse op til en saadan Høide, at de nærmede sig stærkt til, hvad man ellers

maatte give ved et Kjøb. Paa sine Tingreiser krævede han altid Tinghold hos den, som var tilnævnt, men tog selv ind et andet Sted, hvor der maatte gjøres Gjæstebud for ham, og hans Rones Skaal udbragtes. Den, som drak Skaalen og ikke med Stam vilde forlade Bordet, maatte ud med en Gave til Fogden, og mindre end en But eller vogent Faar blev ikke modtaget.

Kommissionen manglede mindre Villie end Evne til at afhjælpe Mislighederne. De hang sammen med Landets mangelfulde Embedsforvaltning, der i Forening med daarligt Tilsyn tillod store Vilkaarligheder fra de underordnede Embedsmænd. For at raade Bod herpaa blev allerede i 1632 Lensherrerne indfjærpede at være nøie med, hvem de satte til Fogder og føre det skarpeste Tilsyn med dem. Det blev dem paalagt at reise omkring for at undersøge disse Embedsmænds og deres Svendes Forhold og paa disse Reiser modtage Bøndernes Klager. For at Opsynet med Fogderne kunde blive fuldt virksomt, skulde Lensherrerne i hvert Fogderi have paalidelige Mænd, der hvert Halvaar hemmelig skulde indberette om Fogdernes Forhold. Hvis en saadan forbød sig, skulde han uden Barmhertighed sættes af. For at affjære Fristelsen til Udfugelser af Almuen blev Fogderne i 1633 satte paa fast Løn fra 20 Rdl. indtil 50 Rdl. aarlig; men de vidste alligevel at skaffe sig ulovlige Indtægter, saa Mislighederne blev, om end mindre, dog ikke ubryddede. Opsynet med dem blev heller ikke som tænkt. Baade var Lenene for udstrakte, og Lensherrerne, der paa egen Kостning skulde reise omkring, gjorde i Almindelighed det mindst mulige ud af det. Den nedsatte Kommission havde dog ikke været uden Gavn. Kjendskabet til de Misligheder, som gik i Svang,

fremkaldte Forordninger, der sigtede til at afhjælpe dem. Med Hensyn til Rettergangen blev saaledes Sorenfriveren i Virkeligheden erkjendt som Dommeren i første Instans; naar en Dom blev underkjendt, skulde han nemlig bære Ansvaret; tidligere havde han kunnet lægge dette over paa Lagrettet. Desuden fik de dømmende Embedsmænd faste Sportler; Sorenfriverne skulde for hver Mil, de reiste i Forretninger, have en Ort til Mad, Ol og Skyds, undtagen paa Tingreiserne, hvor de skulde holde sig selv. Noget tilfredsstillende Ordning af Skattevæsenet kom dog ikke istand; de Reformere, som Kongen baade i denne og andre Henseender paatænkte, blev ikke udførte.

Et Forhold, som paa denne Tid og senere foranledigede Forhandlinger mellem de norske Stænder og Kongen, var Anvendelsen af Norges Pengemidler. Norge havde nemlig ingen særlig norsk Statskasse. Hvad der kom ind af Skatter og Ydelse indbetalt i det danske „Rentekammer“. Der var i denne Henseende ingen Forskjel mellem vort Land og Jylland eller en anden dansk Landsdel, og vi var ugunstigere stillede end Holsten og Slesvig, thi disses offentlige Pengevæsen holdtes skarpt adskilt fra Danmarks. Dette Forhold begyndte dog nu de norske Stænder at røre ved. I 1628, under den tyvende Ufred, forlangte de, at de Skatteydelse, som Kongen og Rigsraadet havde udstrevet i Norge, skulde bruges til dette Riges Forsvar. Da imidlertid Norge ikke, som Danmark, var udsat for Fiendeangreb og kun trængte Værn for sine Kyster og sin Skibsfart, sagde Kongen nei til deres Forlangende, men sendte Orlogsskibe op for at værne om Kysterne og lovede, at de Skatter, som Stænderne selv bevilgede, skulde blive i Landet og bruges til Underholdning af

Hæren. Stænderne kom dog ved senere Veiligheder tilbage til det samme og knyttede til sine Bevilgninger Wilkaaret, at de kun skulde bruges til Landets Forsvar. Heri fandt de rimeligvis Støtte af Hannibal Sehested, der i 1642 var bleven Statholder i Norge. Han forudsaa sikkert den Krig med Sverige, som senere kom, og vilde, som Fører af den norske Hær, raade over det mest mulige af Pengemidler. Rimeligvis var det ogsaa han, som stod bagenom det Tilbud i 1643 af den norske Adels at yde det samme som den danske, dog saaledes, at det alene maatte bruges til Norges Forsvar, og at „Landskisten“ (Statskassen) skulde nedsættes paa Akershus. Da Ufreden saa i Slutningen af Aaret brød ud, fik Hannibal Sehested Paalæg at blive i Norge og ordne alt, som han fandt tjenligt. Dette gav sikkerlig Statholderen den Udbyrdning, han ønskede, og Aaret efter (1644) tillod Kongen udtrykkelig at bruge hele Rigets Indtægt — Tolden kun i yderst Nødsfald — til Landsforsvaret. Efter Krigen blev det tilladt, at hvad Adelen og Lensherrerne som Bederlag for at slippe Rostjensken udrede, skulde gaa til Landets Forsvar; derimod vilde Kristian kun gaa ind paa, at de Skatteydere, som Stænderne bevilgede, skulde blive i Landet; de derimod, som han sammen med Rigsraadet paalagde, skulde sendes til Danmark. Siden tillod han dog at bruge alle i Norge opdrevene Skatter til Landets Forsvar og til at betale Gjælden med, hvorimod de andre norske Statsindtægter saasom Tolden, Afgiften af Lenene o. s. v., skulde bruges til Udgifterne i Danmark. At det ikke var Smaasummer, som tilslød dette Rige fra Norge, viser en Beretning fra 1647. Da gjorde Hannibal Sehested en Rejse til Danmark og medhavde, hedder det, 150 000 Rbd., som kom den danske Statskasse til gode, og endnu ventedes

der henimod 40 000 Rbl. herfra. Alligevel blev der strag efter Kristian den fjerdes Død knappet af paa, hvad han havde indrømmet. En Del, som det lader til en Femtedel, af de Skatteindtægter, som var forbeholdt Norge, maatte afleveres til Danmark for at detses „høie Fornødenheder det snarreste muligt af Norges Skatter hjælpes og undsættes.“

Kirkelige Forhold og Tilstande.

I kirkelig Henseende var Kristian den fjerdes som hans nærmeste Efterfølgeres Regjering den lutherste Retteenheds Tid. Den rene Lære var Tidens Kjæphest. Den tog man det alvorligt med, og om den blev der værnet med Strenghed. „Lærde og ulærde, Bønder og Adels, Undersaatte og Konger var alle lige stærke i Troen,“ og Branglære var ikke blot en Feil, det var en Forbrydelse, og det en saa grov, at medens Manddrab kunde affones med Bøder, gjorde Kjætterier fredløs. Indskjærpelse af den rene Lære og Advarsel mod Kjætterier fyldte Prædikenerne, som ogsaa drabelig tordnede mod Synder og Laster; i sin Nidkjærlighed derimod kunde Præsten lade sig henrive til at gjøre det smukke Ønske, at den onde maatte fare i hans Tilhørere. Og disse hørte andægtige til eller — sov, naar Prædikenen traaf ud i det endeløse, thi den kunde vare i samfulde 5 Timer. En saa aandløs Forkyndelse kunde ikke bære god Frugt. Den sædelige Fordærvelse var saa stor, at den stærkt mindede om Hedenskabet. Og selv mellem Præster hører man hele Aarhundredet igjennem om Druffenstab, Slagsmaal mellem Sognepræster og Kapellaner, „med dragen Kniv og Bøsse“, Utugtsynder o. s. v. Exempler paa den mest oprørende Egennytte er ikke sjeldne. Det hændte, at Præster ved Sognebud kun vilde meddele Nadveren, naar

de blev rigeligt betænkte af den syge eller døende. Det er allerede nævnt, at Præster ikke saa ganske sjelden drev udstrakte Handelsforretninger, endog med Ublændinger, og derved helt forsømte sit geistlige Embede. Man saar et Indtryk af Raaheden i Selskabslivet, — og i dette deltog Præster ligesaa fuldt som andre — ved en Skilbring af den bekjendte Præst Kjeld Stub. Han var med i et Selskab i Kristiania og fortæller: „Om Aftenen opknappede vor Borgermester helt vel bestjænkter sin yderste Trøje, tog sig udi Bugelinen med den ene Haand, sprang af til Sæde udi en Dands, som jeg og var med udi, løb med et Glas paa Haanden (en almindelig Skif dengang) nogle Gange rundt omkring, forhindrede og spredte Dandsen, og der han vilde sig ned sætte faldt hannem Glasset af Haanden, og hans Hustru tog hannem ved Haanden og førte hannem ud af Døren.“

Kaldelsen til Embede vedblev at tilkomme Almuen. Men dens Valg af Præst bestemtes ofte af ganske andre Hensyn end kirkelige. Gjerne var det Hensynet til den afgangne Præsts efterladte, som var det raadende. Enten blev Sønnen sin Faders Efterfølger, eller, om en anden ansattes, forpligtede han sig til at ægte Præstens gjenlevende Hustru eller en af hans Døtre. Hermed gif det ofte underligt til. I Bjørnør var saaledes Præstedatteren forlovet med en Student eller Kapellan; men en anden fik Embedet og i Tilgift Præstedatteren; da han saa senere drukne sig, valgtes hans tidligere Medbeiler til hans Eftermand og fik med Kaldet Enken, der paa den Maade kom tilbage til sin fordums forlovede. Der er ogsaa Exempler paa, at Præster kjøbte sit Embede; der var nemlig Lensmænd, som ligefrem drev Handel med ledige Præstekald;

den før nævnte Ludv. Munk folgte saaledes et for 100 Daler og et andet for 50 Pund Kobber.

Latinfolerne var dengang de eneste Uddannelsesanstalter til Præsteembedet; men de var saa faa — efter Reformationen kun 6, medens Jylland alene havde det firedobbelte Antal — og ofte i saa elendig Forfatning, at Forældre ikke sjelden sendte sine Børn til Udlandet for der at studere. Ikke helt sjelden hændte det der, at de unge Mennesker blev lokkede ind paa et jesuitisk Seminarium og vendte tilbage som gode Kato- liker. I al Hemmelighed søgte de senere som Præster at vinde Tilhængere for Bavelæren. Paa Herredagen i Bergen 1604 hed det, at Landet var opfyldt „med Jesuiter“, og til en senere Herredag i Skien 1613 indstævnedes en Del Præster, som var mistænkte for Papisteri. De vilde vride sig fra det; men Bispen i Akerhus, Nils Klausen, fik struet Sandheden ud af dem og revet „Stalkhedshammen fra deres Ansigter“, saa Enden blev, at de fradømtes sit Kald og maatte forlade Landet. Derfor ophørte ikke Nordmænds Reise til fremmede Univerситeter, men nu vidste de at tage sig iagt; det første Forsøg fra Jesuiternes Side paa at vinde Fodfæste i Norge blev ogsaa det sidste. Reiserne til Udlandet blev ogsaa sjeld- nere, da der i Hjemmet blev gjort mere for Præsternes Uddannelse. Hidtil havde denne, som før vist, været høist mangelfuld; de danske, som sendtes herop, var gjerne Udflugt, der ikke kunde komme frem i Danmark, men heroppe ved at sammenlignes med sine Medbrødre kunde glimre som store Uds. Man maatte nedstemme sine Forbringere for i det hele at faa Præster, og endda var der Mangel paa dem. I 1620 stod saaledes i Thronhjems Stift 12 Præstekald ledige, som ikke kunde besættes, da der ikke var Ansøgere til dem.

Stjont der saaledes kunde være Betænkkeligheder ved at gjøre Uddannelsen besværligere, saa gjordes der dog fra 1629 til Vilkaar for at kunne optræde som Prædikant at have skaffet sig et Vidnesbyrd fra Kjøbenhavns Universitet. Did søgte da Nordmænd ned for at studere, men i saa lidet Antal, at de neppe udgjorde Lyvendeparten af samtlige Studenter, og dette Forhold vedvarede langt ned gennem Tiderne.

Den samme Forordning, som bestemte, at vordende Prædikanter skulde underkaste sig Prøve, indførte ogsaa til Skjærpelse af det kirkelige Tilsyn Medhjælper-Institutionen. Men medens Præsterne valgtes af Menighederne, skulde Medhjælperne efter Præsids og Bisps Raad bestikkes af Lensmanden — et Vidnesbyrd om, at Regjeringen ikke yndede forskellig Selvførelse, stjont den endnu ikke rørte ved det som bestod fra ældre Tid; først efter 1660 blev al Magt og Myndighed lagt i Kongens Haand.

Kristian den fjerdes tredie Krig.

Svenskernes Seirvindinger i Dyfland under Trediveaarskrigen havde indgydt Kristian Frygt for, at hans Nabo mod Øst skulde blive for mægtig, — og hemmelig og aabenlyst havde han modarbejdet deres Vaabens Fremgang. Hadet mellem Folkene, hvortil Grunden var lagt under Unionstiden, havde aldrig været stærkere end nu; det trængte ned til den simple Mand, men usmede med dybest Glød hos Landets Styrere. Kristians Indblanding i de tyffe Sager kjendtes af Svenskerne som en saadan blodig Krænkelser. De var ogsaa i høieste Grad harme over de Hindringer, Kristian lagde for Seiladsen gennem Øresund. Stjont Svenskerne ved

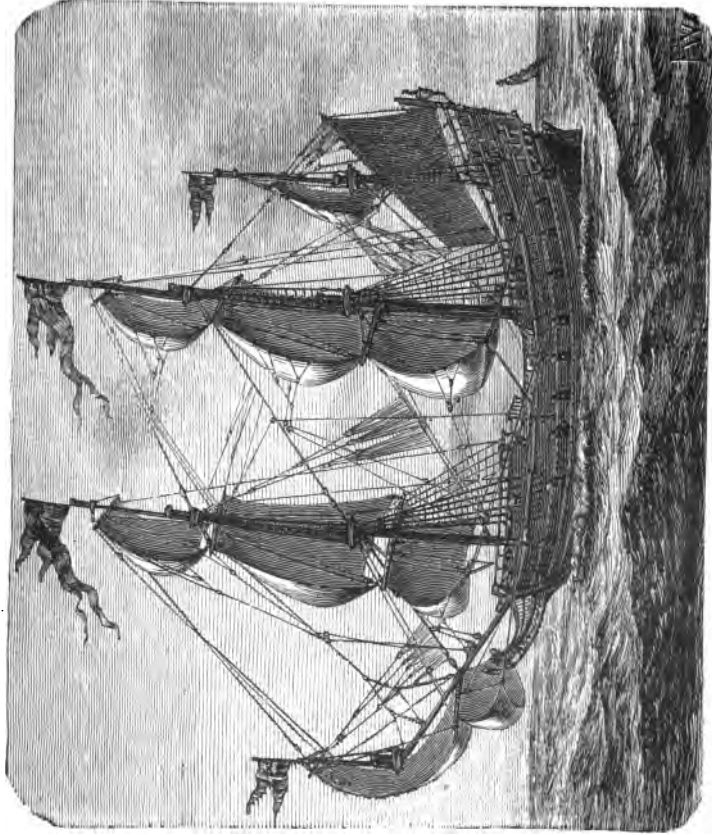
Freden i Årnerød havde faaet Toldfrihed i Øresund, saa det ud til, at de atter skulde miste den; ialfald maatte den taale Indskrænkninger. Sundtolden fremfaldte ogsaa stor Misnøie fra de sjøfarende Folk i det hele; især var Hollænderne harme. De havde ogsaa god Grund dertil. Tolden blev idelig forhøiet og tilsidst struet saa ublut op, at et Centner Salpeter, der kostede 18 Rdl., blev belastet med en Told af 14 Rdl. (77 Procent af Værdien). Rigsraadet forudsaa de Farer, som Kongens Toldpolitik truede med; men han var stokdøv for alle Advarslar og vilde ikke vende om. Saa sluttedes der mellem Hollænderne og Svensker et hemmeligt Sambund, og man ventede kun paa et beleiligt Dieblif for at slaa løs.

Høsten 1643 fandt man, at det var kommet. Uden Krigserklæring rykkede Lennart Torstensson, en af Sveriges mest udmærkede Hærførere, ind i Holsten, og inden Ugen var gaaet, var Hertugdømmet for største Delen hans. Angrebet var fuldstændig en Overtastelse; Sendemanden i Stockholm, den dygtige Peder Vibe, havde rigtignok gjennem Bestikkelse faaet Nys om, hvad det var i Gjære, og han havde indberettet det til Kjøbenhavn, men Rigsraadet havde bare leet af hans Advarslar; alene Kongen havde ment, at de nok kunde have sin Grund.

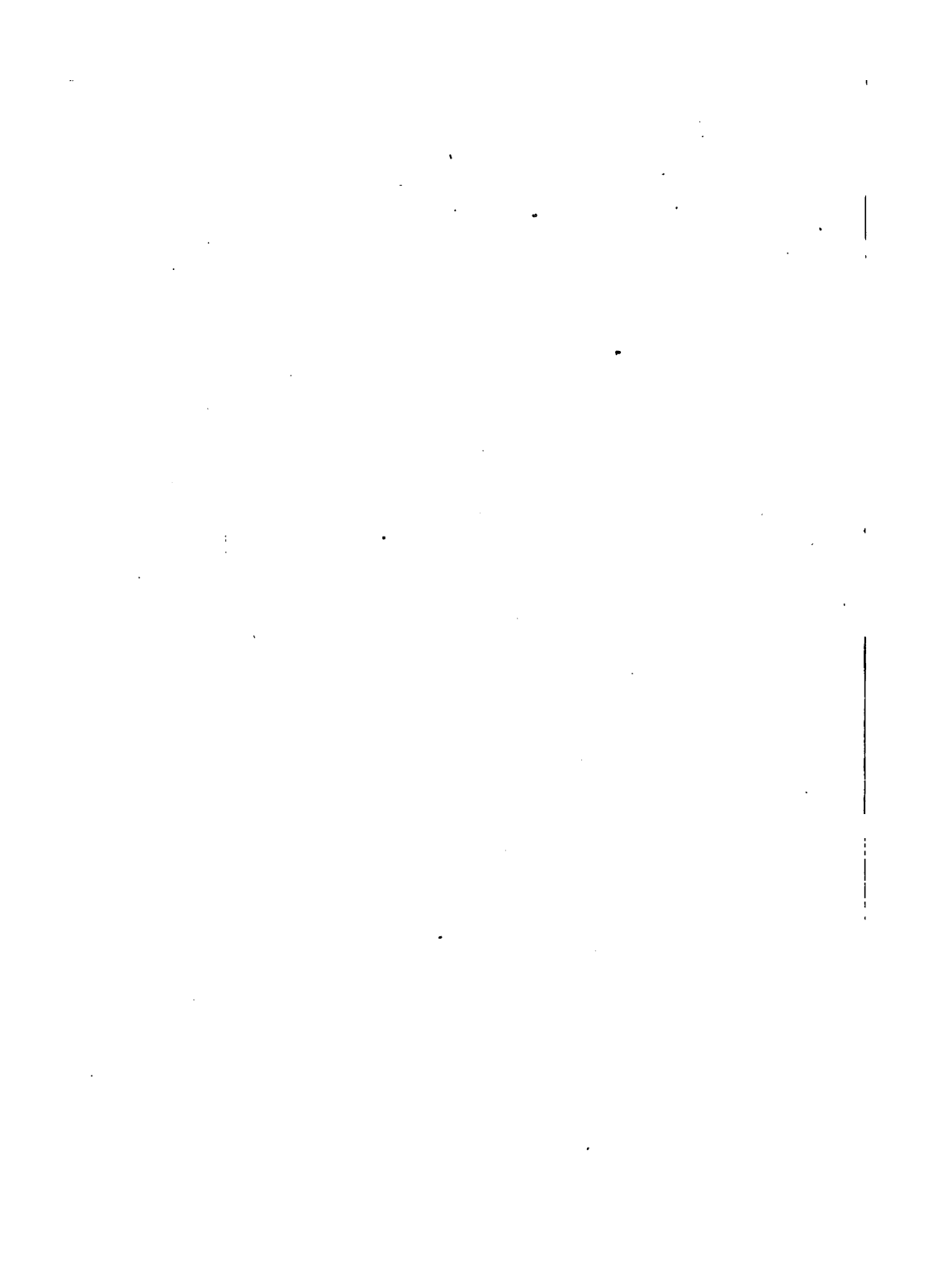
I Danmark var Skrækken stor, thi ved Adelen's Uvilighed til at gjøre Dsre var Landet aldeles uforberet til at føre Krig. Stibene laa utaklede paa Havnen; Hæren stod kun paa Papiret, Fæstningerne var forfaldne og Statkammeret tomt. I Udlandet var der liden Udsigt til Hjælp. Den tyfste Keiser var vistnok i Krig med Sverige, men kunde lidet understøtte Danmark, Frantrige var lunkent, og Holland var afgjort svensksindet. Saaledes som Forholdene artede sig,

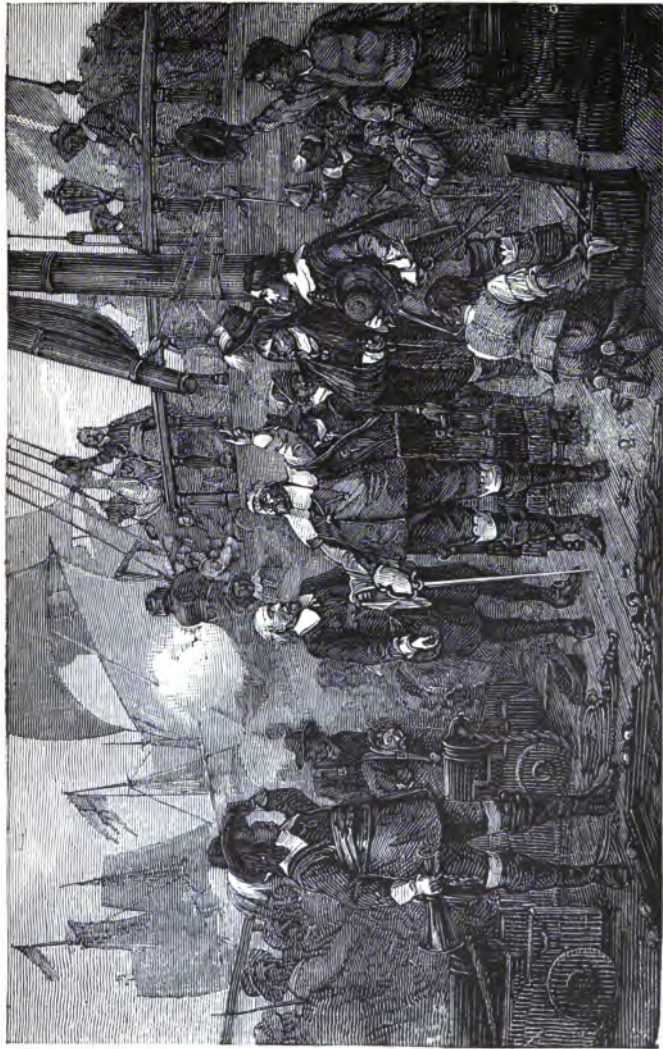
maatte Stillingen for Danmark-Norge blive truende. Torstensson gjorde rivende Fremgang. Fra Holsten oversvømmede han i mindre end en Uge Slesvig, gik saa ind i Nørrejylland og jog de danske foran sig. Rigsmarshen, Anders Ville, mistede 4000 Mand, før han slap over til Fyen, en Bondehær, som havde dannet sig i Wendskysel, blev oprebet, og dermed var Modstanden paa Halsøen paa det nærmeste brudt. — Ind i Skaane saldt en svensk Hær under Horn, der i en Haandvending indtog Landskabet; kun Kristiansstad og Malmø holdt sig. Denne Hær skulde paa en svensk-hollandsk Flaade gaa over til Verne for der at mødes med Torstensson og tage det Danmark, som endnu var ubundet. Saaledes kunde det ogsaa været gaet, om ikke Danmarks Konge havde været bedre end dets Adel. Kristian udsoldede ved Tidende om Fredsbruddet en Kraft og en Virksomhed, der stod i Forhold til Faren, men som langt overgik, hvad man kunde vente af hans 67 Aar. Han bragte Tropper paa Venene, paahød Tilfyn med Fæstningerne — ogsaa i Norge —, sendte Krigsforbindheder til de mest truede Punkter og udstillede Strandvagter. Selv var han idelig paafærde for ved sin personlige Nærværelse at sætte Fart i Tingene. Fra Sjælland tog han til Fyen, som trueedes af Torstensson, derfra atter til Sjælland og saa med 10 Skibe til Elsborg og blokerede Indseilingen til Østeborg. Derfra maatte han ned til Besterhavet, da han hørte, at en hollandsk Flaade var løben ud med den Agt at sætte Torstensson over fra Jylland til Fyen. Kristian traf Fienden paa Listerdyb (16 Mai 1644) og tilføjede ham bethdelig Skade; Svenskerne maatte gaa tilbage, og Torstensson blive, hvor han var.

Hvad denne Flaade ikke havde magtet, skulde Hoved-

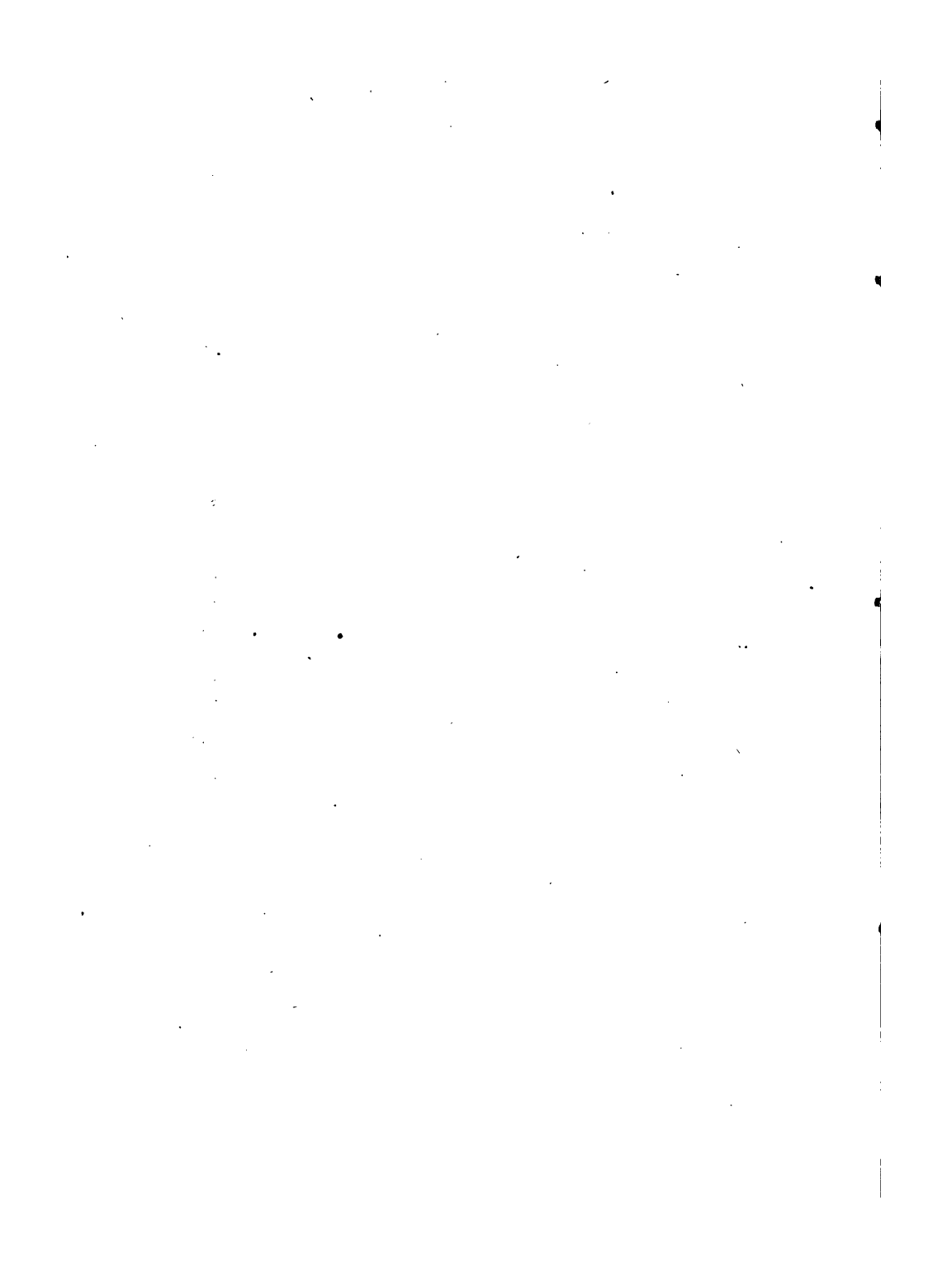

„Den norſke Gæve“.

Kristian den fjerde paa „Erføldighed“.

flaaden under Klas Fleming gjøre. Efterat have aflagt et Besøg i Drefund uden dog at turde vove en Landgang paa Sjælland gik den til Østersjøen og tog Femern. Men dens Plan, at sætte over til Fyen, blev forstyrret af Kristian, der fra Listerdyb var vendt tilbage til Kjøbenhavn og havde paastryndet Udrustningen af Flaaden saa kraftig, at han den 26 Juni kunde stikke i Sjøen. Svensterne maatte foreløbig opgive at hjælpe Torstensson over til Fyen og holde sig rede til at møde Kristian. Paa Kolbergerheide (øst for Kielerfjord) stødte Flaaderne sammen. De var omtrent lige stærke; den svenske havde dog flest Kanoner. Overbefalingsmanden paa dansk Side var Jørgen Wind; men i Virkeligheden førte Kristian fra Skibet „Trefoldigheden“ Kommandoen. Det danske Admiralsskib „Patientia“, der førtes af Nordmanden Erik Ottesen, kom forud for de andre Skibe og blev omringet af flere svenske Skibe; det blev haardt medtaget, men holdt dog tækt Stand, Kristian ilede til Hjælp, og den skarpeste Kamp begyndte. Han maatte en Stund kæmpe ganske alene, thi hans Skibshøvdinge holdt sig undaf. „Mig brugte de som et Skjæmbret mellem sig og Fienden“, sagde han senere om dette. Under Kampen ramte en fiendtlig Kugle en af „Delfinerne“ (Hanker paa Kanonerne dengang) og strøede Stumper omkring, der dræbte og saarede mange. Giler Alfeld blev dræbt og rev i sit Fald Kongen med sig, der overstænkedes med hans Blod. Dgsaa Kristian var bleven truffet; hans Dre var slænget, og hans Die havde faaet en Stude, som kostede det Synet; ialt fik han 13, rigtignok mest ubetydelige Saar. Man troede ham død; men han reiste sig op og sagde: „Jeg lever; tænt I kun paa Fædrelandets Fare og kæmp tappert for Hus og Arne.“ — I ti

Timer havde Kampen raset; da skilte Mørket de stridende ad, uden at nogen af Parterne kunde rose sig af Seir.

Svenskerne søgte ind i Kielerbugt. Det var et Feilgreb; thi derinde var det knapt for Levnetsmidler til Flaaden, og Indseilingen til Fjorden er saa trang, at kun et Skib af Gangen kan komme ud. Kristian stængte for Udløbet og var sikker paa at have Fienden i Fælde. Det saa ogsaa saa ud; et Forsøg paa at slippe igjennem glippede, og Stillingen for den svenske Flaade begyndte at blive fortvoilet. Men de danske passede ikke paa; uden at de mærkede det, seilede Svenskerne en mørk Nat forbi dem og var friede af Faren. Skuffelsen og Harmen var stor mellem Danskerne; Admiralen, Peder Galt, fik Skylden, sjønt han ikke førte Kommandoen, der var overdraget til Erik Ottesen; desuagtet blev han stillet for Retten, dømt til Døden og hals hugget.

Uheldene vedblev at forfølge de danske. 17 Skibe under Pros Mund*) blev overfaldne af den svenske Flaade under Wrangel, hvormed ogsaa en hollandsk under Thieszen havde forenet sig; tilsammen talte de 58 Seilere. Munds Mandskab var for en stor Del i Land, da ingen drømte om Fiende og Fare; men deres Anfører optog den haabløse Kamp, førte den med uforlignelig Kjæthed og endte den først med sit Liv, da han ikke vilde høre Tale om at overgive sig. Kun 3 Skibe af de 17 undkom. Til Norges og Danmarks Lykke udnyttede ikke Wrangel sin Seir; han seilede til Wismar og lagde op, og Thieszen blev sendt hjem.

Til Lands vedblev det at gaa daarlig. Rigsmarsten,

*) Hans Fader var Nils Mund til Bjerkevoild i Eidanger; han var dansk, men hans Hustru norsk.

Anders Bille, gjorde ingen Ting, og da en tyff Hær under Gallas kom Danmark til Hjælp, var hans Bedrifter af den Art, at man i Hamburg kunde slaa en Stuemynt, paa hvis ene Side stod: „Hvad Gallas har gjort i Holstein, kan man kortelig læse paa den anden Side“; men denne Side var blank. Da Torstensson drog til Tyskland, fulgte han efter, men fik allerede ved det første Sammenstød sin Hær fuldstændig oprevet. I Danmark vedblev Lykken at følge de svenske; Kiel, Femern, Haderslev og Ribe blev tagne, og kun den sidste By lykkedes det Kongens anden Søn, Prins Fredrik, at vinde tilbage.

Det, som mere end noget andet formørkede Udsigterne til Seir, var den danske Adels Uvillighed til at gjøre Dfve og i det hele den daarlige Aand, som den var bejælet af. Den tviede sig længe, inden den bevilgede en Pengehjælp, og først da Stemningen hos de andre Stænder blev truende, gif den med paa at udstrive en ny Stat. Der kom dog ikke nok Penge ind; Kongen maatte gribe til „de mest fortvilede Midler“ for at skaffe Penge. Saaledes blev Statholderen i Norge ^{30/3} 1645 paalagt at inddrage og sende ned til Danmark umyndiges Penge i Kjøbstæderne; de skulde regnes som tvungne Laan til at forsætte Krig. Ogsaa Soldater var der Mangel paa, og den Aand, der kunde bøde derpaa, fattedes helt. I Krigsførelsen var der derfor hverken Liv eller Kraft; Slapheden smittede ogsaa Kongen, som i dette Aar ikke „viste Spor af den utrættelige Virksomhed, han ellers altid udfolgede i en Krig.“ Kun ved en eneste Leilighed, ved Forsvaret af Fæstningen Rendsborg, øvedes en Daad, som lyfte. Den var kringsat af Wrangel, men Walter, som var Kommandant, afflog med største Tapperhed Storm

paa Storm, trodsede Sygdom og Sult og havde tilslut kun 150 Mand tilbage af 800, men Fæstningen holdt sig, indtil Freden blev sluttet.

Ogsaa til Sjøs havde Svenskerne Overmagten. En svensk Flaade spærrede Kattegat; Wrangel, som havde lagt i Vinterkvarter i Wismar, seilede derfra til Bornholm og tog Den, og Hovedflaaden under Eric Rynning vandt Gotland. Begge forenede sig saa for at angribe Malmø og Kjøbenhavn. Da Flaaderne havde lidt meget af Storme, traf Angrebet imidlertid i Langdrag, og før det kunde gaa for sig, var Freden sluttet.

„Balsfeiden“ og Freden til Brømsøbro.

I Norge var Krigen, som efter Statholderen, Hannibal Sehested, kaldtes „Balsfeiden“, ikke ført med bedre Held. Ved Krigen's Udbrud gjorde Statholderen, hvad han kunde for Forsvaret. Han væbnede Bønderne i Grændseegnene, opførte Bårder, byggede Forhugninger og sørgede for, at Akershus og Baahus havde Mandskab nok til sit Forsvar og til at udsende Streispartier omkring. — I Krigen's første Aar var Nordmændene under Jakob Ulfeldt fra Jæmteland faldne ind i de svenske Nabo-provinds'er, men maatte trække sig tilbage, da Svenskerne under Fleming rykkede frem. Disse, som var flere i Tal og desuden havde, hvad Nordmændene manglede, Kanoner, befatte endog saa Jæmteland og indsatte svenske Præster, da de fleste af de norske var flygtede med Ulfeldt. Landstabet fik dog Svenskerne ikke længe beholde. En norsk „Kaptajn Rasmussen“ kom fra Norge med en Hær reiste Bønderne i Landstabet, tog dets militære Hovedpunkt,

Frøsvens Standse, og Svenskerne blev fordrevne. Paa en anden Kant var disse heldigere. Särnadalen, som hørte til Østerdalen, blev besat af Dalekarle, der førtes af sin Præst, Hr. Daniel. Särnbølerne gav sig uden Modstand ind under Sverige, og skjønt Dalen ved Freden ikke formelig blev afstaaet, kom den dog aldrig tilbage til Norge. — Hvor Sehested selv førte an, gif det kun maadelig. Han maatte ogsaa have været en langt bedre Hærfører, end han var, om han skulde have udrettet noget betydeligt med de norske Bønder som Soldater. Gjennem Almuen paa den østre Side af Kristianiafjorden gif der i disse Krigsaar en stærk Gjæring; Hannibal Sehested troede endogsaa, at Almuen vilde slutte sig til Sverige. Deri tog han sikkert feil, men ialfald trykte Bønderne sig for at gaa mod Svensken, deres Granne; de gjorde Mytteri, og Sehested maatte opbyde al sin Myndighed for at faa dem til at følge over Grændsen. Til Lykke nærrede den svenske Bonde samme Følelser overfor den norske; „Bonde vil ikke gaa mod Bonde,“ skriver Sehested, „uden Halen er stærkere af Soldater.“ Han skrev til Danmark efter Soldater og Officerer, men fik ingen af Delene; Kongen havde ingen at afse. Sehested maatte derfor stole paa den Styrke, han havde hos sig, og paa Bønderne. Og saa havde han Kjeld Stub. Denne havde i sine yngre Dage været i udenlandst Krigstjeneste, først hos Keiseren, senere i Frankrige, hvor han blev Kaptein og stod i stor Yndest hos den navnkundige Kardinal Richelieu. Ved sin Hjemkomst blev han Præst i Kristiania og derefter i Ullensaker paa Romerike. Da Mangelen paa dygtige Officerer var stor, lod han sig af Sehested overtale til at modtage en Befalingspost i Hæren. Han udnævntes til Grændsebefalings-

mand i Afershus Len og stulde som saadan føre Opsyn med alle Passer og Standsfer fra Trondhjems Len til Baahus. I denne Stilling var han sent og tidlig paa Færde; utrætte- lig virksom søgte han at sikre Grændserne mod Overfald. Med en Livvagt af 12 Ryttere, som han selv lønede, ilede han fra Grændsepost til Grændsepost, saalænge Krigen varede. Han udspejdede Fiendens Bevægelser og søgte at føre ham bag Lyset med Hensyn til Nordmændenes. Ved Optraab, som han lod affatte paa svenst og udbrede i Sverige, fik han indbildt Bønderne i de svenste Grændseegne, at de vilde blive sparede for Indfald fra norsk Side, hvis de selv holdt sig rolige. De vægrede sig derfor med stor Bestemthed for at gaa over Grændsen. Svenskerne forstod, hvad Stade denne Mand gjorde dem; de nærede ogsaa det modsatte af velvil- lige Følelser for ham; de kaldte ham „Kjeld Standsgraver“ og skrev en Smædevise om ham. Kjendt med de norske Bønder forstod han at omgaaes dem saaledes, at de viste ham Lydig- hed, hvor opsættige de end kunde være mod andre.

De fulgte ham derfor, selv naar det bar over Grændsen ind i Sverige. I Spidsen for dem kunde han ved Slutningen af Krigen standse Svenskerne, der under Stenboch trængte frem til Blommen. Da Freden var sluttet, overtog han atter sin Præstegjerning og virkede i sit Kald til sin Død. Han døde af et Slagtil- fælde, som han stod paa Prædikestolen.

Krigen førtes under stadige Indfald i Sverige, og til disse nyttedes ogsaa Vinteren, naar Elvene og Søerne bar, og Myrene var tilfrosne. Fra Udevalla, hvor Sehested havde slaaet Leir, ryttede han i Juni 1644 mod Lødöse, brændte derpaa Benersborg og truede Gøteborg, som han indesluttede baade fra Land- og Sjøfiden. Svenskerne, som var komne for

fent til at undsætte Benersborg, kom dog tidsnok til at frelse Gøteborg. Sehested blev dreven tilbage, mistede 70 Mand og 4 Kanoner. En af disse hed Baahus, og under Fremrytningen havde Sehested spøgt: „Nu kommer Baahus og tager Gøteborg;“ men da Kanonen faldt i Svenskernes Hænder, sang disse: „Nu hafver Staden Gøteborg tagit Båhus og satt paa sitt Torg.

Endnu mindre Held havde Sehested, da han med 2000 Mand faldt ind i Bermeland. Oluf Ståte, som førte Svenskerne, havde neppe Sjetteparten af denne Styrke; men han opstillede dem saa kløgtig, at Nordmændene, med Solen lige i Dinene, troede Fienderne langt stærkere, end han var; de gjorde helt om og tog Benene fat. Ståte faldt endogsaa ind i Norge og tog en Standsf, som Sehested havde ladet opføre ved Magnor Bro.

Dette Nederlag blev dog strax hævnat. Under General Bredow rykkede 18 Novbr. 1644 en norsk Styrke ind i Sverige og tog i en Haandevending Standsen ved Morast. Svenskerne satte sig fast i en stærk Stilling mellem Hugn og Byhjoen. Nordmændene havde Vinden imod sig, men angreb alligevel, og da den svenske Anfører, Kapt. Loreng, faldt, og Fienden desuden begyndte at mangle Kugler, vendte Seiren sig til vor Side, og Sehested kunde indberette, at Veien stod aaben til Karlstad.

Det nye Aar, 1645, begyndte med Held. Svenskerne drog i et Par Sammenstød med Sehested det kortere Straa; Nordmændene overfvoømmede Grændselandskaberne, plyndrende og brandfættende. Gamle-Lødbøse blev tagen af General Bredow, og noget efter (i Febr.) stormede Sehested Lyfland Standsf. Men til at udrette noget betydeligt savnede han Mandskab, og for at skaffe sig det og tillige for sammen med Kongen at lægge

en Plan for Krigsførelsen reiste han i Marts til Kjøbenhavn, Kongen og Sehested blev enige om, at der fra Norge og Danmark skulde rettes et Angreb paa Gøteborg, og da Sehested forlod Kjøbenhavn, var det med en anselig Flaade under Ove Gjedde. Men Uheld fulgte Toget. Ved Barberg landsattes en Del Ryttere, men i Nærheden af Gøteborg blev disse angrebne af en overlegen svensk Styrke og flaaede. Flaaden sintedes af Storm og naaede først Gøteborg, efterat allerede Hollænderne var komne Byen til Undsætning; det paatænkte Angreb maatte opgives, og Flaaden trak sig tilbage til Marstrand, herfra blev den kaldt tilbage til Kjøbenhavn. Det eneste, den havde udrettet, var at overføre Levnetsmidler til Norge, hvad ogsaa høilig trængtes, thi Folket heroppe holdt paa at sulte ihjæl.

Sehested maatte da hjælpe sig uden Flaaden, og da han havde faaet den begjærede Forstærkning, kunde han med en noksaa anselig Styrke rykke ind i Sverige. Men Svenskerne havde ogsaa faaet Forstærkninger, saa Sehested fandt det raadeligst at trække sig ud af Sverige og satte sig fast paa Hisingen. Svenskerne under Rague og Stake fulgte efter og plyndrede og brændte; Konghelle gik ved denne Leilighed op i Luer. Men Sehested høre saa til; hans Uvirksomhed vakte stor Harm hos Nordmændene, men hos Svenskerne Haab om, at han ogsaa skulde lade dem uforstyrrede, naar de lagde sig om Baahus. Deri tog de dog feil; thi Sehested kom Fæstningen til Undsætning, men kunde dog ikke fordrive Svenskerne, og uviist er det, hvorledes det vilde have gaaet, om ikke Tidenden om Fred havde gjort Ende paa Fiendtlighederne.

Om Fred var der nemlig underhandlet allerede siden Febr. 1645. Men Svenskerne gjorde saa overspændte Fordringer, at Underhandlingerne længe ikke førte til noget. Endelig

flog de af; Danskerne kom dem ogsaa imøde, og i Brømsøebro blev saa (Aug. 1645) Freden undertegnet. Den kostede Norge det store Landskab Jæmteland og Fjeldbygden Herjedalen. Danmark maatte afstaa Gotland, Øsel og Bremen samt Halland paa 30 Aar; desuden ophæve Sundtolden for Svenskerne og nedsætte den for deres Forbundsfæller, Hollænderne. — For denne Fred holdtes alligevel i lange Tider efter en aarlig Takkefest.

Efter Krigen.

I de forenede Riger saa det sørgelig ud efter Krigen. Landene, især Danmark, var paa mange Steder ødelagte, Næringsveiene laa nebe, Pengemængden var stor. Den dansk-norske Stats Pengesvæsen „fit et Knæ, som den egentlig aldrig forvandt“. Indbyrdes Enighed, som gjør selv det tungeste udholdeligt, fandtes ikke; Borger og Bonde rasede mod Herremanden, der væltede Byrderne over paa andre, men ikke selv vilde lægge Skulderen til. Hvor umaadelige disse Byrder kunde være, kan man gjøre sig en Forestilling om, naar man horer, at under Krigen skattede Trondhjems Stifts Geistlighed, hvis samlede faste Indtægter var 4949 Daler om Aaret, i tre Aar tilsammen 9613 Daler. I Norge var, som vi senere skal se, Gjøringen ikke mindre, hvis man kan tro Hann. Sehested, der i et Brev til den Danske Kantzler tilraader at, „man herefter varlig omgaaes denne Nation“; han var ikke uden Frygt for, at Nordmændene skulde gjøre Oprør og slutte sig til Sverige. Dette var dog vistnok bare Strømmestud, som Sehested brugte for at faa Magthaverne i Danmark til at være estergivende overfor Norge. Havde Kongen været klog, vilde han i de andre Stænder have søgt Støtte mod Udelen, som han fra

sine første Regjeringsaar havde staaet i spændt Forhold til. I det Niemed burde han saa ofte som mulig sammenkaldt Rigsdage eller ialfsald Stændermøder for hver Landsdel. Men dette havde Kristian ikke Statsmandsblik nok til at indse, han mente at vinde Adelen ved nye Indrømmelser, som den ogsaa fik paa en Rigsdag i Kjøbenhavn Høsten 1645. Senhøstes samme Aar sammentraadte ogsaa en norsk Rigsdag, der skulde overveie Forslag fra Statholderen vedkommende Forsvarsvæsenet, Skatternes og Rigets økonomiske Tilstand. At denne var alt andet end god, fremgaar af Klager, som førtes af Udsendinger; alligevel paalagdes der nye Byrder; saaledes vedtoges der en Skat af 7 Daler paa hver fuld Gaard; denne blev dog af Kongen og Rigsraadet nedsat til 6 Daler, som dog ogsaa, da Pengenes Værdi dengang var mangedobbelt, maatte kjendes ganske overordentlig trykkende.

Som den danske opnaaede ogsaa den norske Adels i Kongens sidste Aar Indrømmelse. Paa en Herredag i Kristiania 1646 fik den bl. an. Skattefrihed for sine Ugedagsbønder samt Hals- og Haandsret, d. v. s. Ret til at bringe sine Bønder for Domstolene og oppebære de Bøder, hvori de blev dømt. Derved fik den norske Adels vistnok større Indtægter, men ingen Udgang, om end nok Fristelse, til at handle vilkaarlig, da de i alt maatte rette sig efter norske Love, og Bøderne ikke maatte være høiere, end Loven fastsatte. — Ogsaa Kjøbstæderne fik fra 1646 Afslag med det halve paa de Skatter, de skulde udrede.

I Juni 1646 gjorde Kristian sin sidste Rejse til Norge. Han var heroppe i 7 Uger og sparede til Trods for sin høje Alder ingen Møie for at tage alt i Diepyn. Det var især Bergværkerne og deres Opkomst, han var levende interesseret for. Der var i Telemarken optaget et nyt Kobberværk, som

gav store Forhaabninger, Kongsberg Sølvværk var i Opkomst, og Koraas Kobberværk tegnede til at skulle blive af Betydning. Endogfaa Guld blev der etsteds fundet, hvad der ikke mindst voldte Kongen Glæde.

Kristian fik under dette sit sidste Ophold i Landet som tidligere Leilighed til at skaffe den menige Mand Ret. Der blev saaledes fastsat bestemte Priser for at opsætte Klager og Bønfrister, da Sorenskriferne, hvem dette paalaa, misbrugte sin Stilling til Flaeri. Og da de ofte vægrede sig for at skrive saadanne Klager, der vedkom dem selv eller Fogderne, blev der i hvert Len ansat en Mand til at skrive Almuens Klager, naar Sorenskriveren ikke vilde det. Paa den anden Side blev der ogsaa sørget for at hindre Misbrug af denne Almuens Ret til at kunne klage over Øvrigheden.

Kristians sidste Regjeringsaar mangler ikke Foranstaltninger sigtende til Norges Belfærd. Gjenoprettelsen af den staaende Hær, hvorom før er talt, falder i disse Aar. I disse Aar, i 1647, begyndte Sehested ogsaa at virke for Oprettelsen af et norsk Postvæsen. Tidligere fandtes i Landet af Postvæsen kun Statsposterne, som Almenheden ikke kunde bruge. Var det en Adelsmand, som vilde faa besørget et Brev, havde han ingen anden Udvei end at sende Tjenere med Kostvenge afsted med det; ikke sjelden maatte disse fra den ene Landskænde til den anden bære med et saadant Brev. Andre Folk, som ikke havde Raad til dette, maatte afvente Veilighed; Rjømænd, som reisste, havde derfor gjerne en hel Del Papper og Breve at besørge. Men ved Sehesteds Arbeide indtraadte heri en Forandring, saa der i 1650 kom offentlige Poster i Gang. — Nogle Aar i Forveien, 1644, blev den første norske Bog i Norge trykt.

Den gamle norske Bogverden, som havde lagt hen som en død Stat, begyndte at vække Interesse. Det skyldes en dansk Lærd, Ole Worm (død 1654), som fik Islændere til at lægge sig efter den.

Kristian den fjerdes Død og Eftermæle.

I Kong Kristians sidste Leveaar stjærpedes end yderligere Stridighederne med Rigsraadet og den danske Udel. Da den valgte Tronarving, Kristian, døde i 1647, truedes Kongen med, at hvis han vilde faa sin anden Søn, Fredrik, valgt til Tronfølger, maatte han være føielig. Og Kongen saa sig nødt til at gjøre nye Indrømmelser. Spændingen mellem Kongen og Rigsraadet, der ikke havde varet længe, var ellers et Held for vort Fædreland. Medens det danske Rigsraad ikke gjerne saa, at Norge blev for rigt, da Kongen søgte sin Støtte i det, maatte dennes Ønsker netop gaa i modsat Retning, og han havde heroppe mere Magt til at faa sit frem end Rigsraadet sit.

Endnu forinden Tronfølgevalget kunde finde Sted, døde den gamle Konge, 28 Febr. 1648, 71 Aar gammel.

Kristian den fjerde var gift med Anna Katrine af Brandenburg. Hun stjæntede sin Mand 6 Børn; den anden af disse, Fredrik, blev Faderens Efterfølger paa Tronen. Anna Katrine døde allerede 1612. 4 Aar efter ægtede han den adelige Frøken Kristine Munk, som blev viet til hans venstre Haand. Fra hende blev han atter skilt, men forinden var hun bleven Moder til 2 Sønner og 8 Døtre, hvoriblandt Ulfeldts Hustru, den bekjendte Eleonore Kristine.

Kristian IV var ved Siden af Kristian II den navnkundigste af Oldenborgerne. Men han var ingenlunde nogen stor Konge. Som Statsmand manglede han det skarpe Die, der trænger gennem Tidens Taager og ser Stillingen som den er; han eiede heller ikke det Overblik, der kan udskille det mindre fra det større, den Selvbeheersthelse, som er istand til at se bort fra og ofre personlige Følelser og Hensyn for en Sag. Da han nu ogsaa altid vilde gjøre noget, blev „hans Politik for en stor Del til en Række Tilløb, der ofte havde noget tirrende ved sig.“ Han synes heller ikke som Rigsstyrer at have eiet Evnen til at vælge duelige Tjenere; flere af dem, som var ansatte i de høieste Embeder, var ligefrem uduelige, og ingen af dem eiede nogen fremstaaende Dygtighed. Som Hærfører manglede han ogsaa Dygtighed; den var ialfald ikke saa stor, at den kunde oprette de Feil, han gjorde som Statsmand. Han manglede det Feltherreblik, der kan overskue alt; derimod vilde han vistnok have været en fortrinlig Underbefalingsmand; thi han var virksom, udholdende, modig og kjæk som saa. Til Sjøs synes det samme at have været Tilfælde; men da han kun ved Kolbergerheide havde Leilighed til at føre en Flaade mod en jevnbyrdig Modstander, kan det ikke med Bestemthed afgjøres, om han som Admiral var større end som General.

Den rastløse Virksomhed, han lagde for Dagen i Krigen, og som er hans uvisnelige Ære, var ikke en Kraftanstrengelse, fremkaldt af Faren; den hørte hans Natur til. Altid maatte han være paa Færde, allesteds være med og overalt se med egne Øine. „Saa tegnede han Ridsjet til et Slot eller et Orlogsskib, saa entrede han tiltops for at syne Lougværket; da Fruepir holdt paa at blæse ned, trøb han op og paaviste, hvor man skulde fastgjøre Jernankre til at styrke det med; saa

lob han sig i sin bekjendte Stol paa Fredriksborg heise gennem alle Stokvært for at holde Die med Murfolkene paa Taget; saa saae han udenlandsk Frø i sin Have." Ogsaa her kom hans Mangel paa Overblik frem; thi han gik ikke fjelden op i Smaatterier. „At Høet kom ind fra hans Ladegaard, var ham ligesaa vigtig næsten som en Statsfag." Han udstedte Befaling om det allerubetydeligste, „snart om Krampen til en Laas, snart om en Lømmemand med en Fjæl til Porten, om Ammens sorte Løv af Kaffa og Frøkenernes og deres Pigers Skjorter og Strømper, der skulde sendes til Farveren."

I Omgang var han jevn og ligefrem og oversaa ikke den simple Mand, der frit kunde nærme sig ham, sommetider ogsaa sidde ved hans Bord. Ogsaa var han Danste, elskede det danske Sprog, talte det selv og vilde, at andre skulde bruge det. Det gjorde ham i Danmark i høi Grad afholdt, og det var derfor sandt, naar han sagde, at han trygt kunde lægge sig til at sove i enhver Stue i Landet. Ogsaa for Norge drog han Omfjerg; den var ogsaa stor i Sammenligning med de andre Oldenborgere; medens de fleste af disse kun kom hid en eller to Gange, enkelte af dem aldrig, gjorde han 25 Reiser herop. Nogle af disse var dog bare korte Besøg.

Kristian var i ingen Henseende foran sin Tid. Han havde sin Del i alle dens Brøst. Saa fast som nogen troede han paa Herze og Trolldom og forfulgte sligt uden Skaansel. Gamle Kjærringer lod han paa den latterligste Mistanke lægge paa Pinebænken og kaste paa Baalet. Frimodig at ytre sin Mening om Statsstyrelsen var ikke tilladt, og de Adviser, som nu begyndte at udkomme, havde derfor trange Raar. Samvittighedsfrihed kjendte han ikke. Ingen skulde være tilladt

at nære andre Meninger end den strengeste, stiveste Lutherdoms; hans Undersaatter skulde alle tænke og tale ens om de guddommelige Ting; tillod nogen sig at have en anden Opfatning end den kongelig autoriserede, blev han forvist Land og Rige. Tvang holdt Folk til Lutherdom, og Tvang drev dem til Guds Hus; men Gudsfrigten blev derefter; i Kirkerne maatte der ansættes Betjente, der med lange Kjæppe skulde vække de mange sovende. Saa bagvendt hans Opfatning i dette Stykke var, var den dog et Udtryk for hans Overbevisning om det religiøses Betydning. Kristendom vilde han fremme og indrømmede den ogsaa en vis Plads i sit eget Liv. Hver Dag læste han saaledes sit Kapitel i Bibelen, forsømte næsten aldrig en Gudstjeneste og taalte af sine Præster drøie Trettesættelser. Men hans Kristendom blev hængende ved Overfladen. Den havde liden Magt i hans Liv, der led under svære Brøst. Han tog dygtig til sig af det stærke og satte formelig en Ære i at drikke til Overmaal. Den Synd tog imidlertid Tiden det i det hele let med, og den regnede det heller ikke saa forstrækkelig strengt, at en Konge levede med Friller. Det gjorde Kristian uden Sky; hans i høi Grad urene Liv er den mørkeste Flet paa hans Minde.

Enevoldsmagtens Indførelse, Krigen med Sverige og Fredrik den tredie.

Fredrik den tredies Hylbning.

ristian den fjerdes Død gjorde hans Riger kongeløse; thi der var ikke bleven valgt nogen Tronfølger istedetfor den Aaret før afdøde ældste Søn, Kristian. Med Rigsraadets Samtykke var der bleven indkaldt en Rigsdag, der skulde sammentræde i Kjøbenhavn for at vælge den næstældste Søn, Fredrik, der havde været Erkebiskop i Bremen og sidst

Statholder i Slesvig og Holsten. Paa Rigsdagen blev ogsaa Fredrik valgt, men han maatte underskrive en Haandfæstning, der ikke blot stadfæstede Adelen's gamle Forrettigheder, men tilføiede nye. Saaledes skulde ved Valg paa Rigets høie Embedsmænd og til Medlem af Rigsraadet Kongen kun vælge en af tre, som dette udpegede; han maatte ikke foretage Krigsrust-

Fredrik den tredje.

ninger, forandre Mynten eller reise ud af Landet uden Raadets Samtykke. — Den Magt, Rigsraadet ved Haandfæstningen havde faaet, vilde det bruge. Det kunde trænges, at det greb' ind. Bengevæsenet var i største Uorden. En stor Del af Kronens Indtægter for Kongens første Regjeringsaar var allerede optagne; og endda var en Mængde Lønninger ubetalte; endogsaa Kronen og Septret var satte i Pant; Statsgjælden, vidste man, var umaadelig, men hvor stor den var, kjendte ingen til, thi ingen Opgave over den fandtes. Rigsraadet strævede med at faa indført større Sparommelighed i Statshusholdningen. Det fastsatte, hvad enhver af Hærens forskjellige Afdelinger skulde have; det forlangte, at Kongen skulde inddrage Pensioner og Bartpenge, det begyndte med at paase, at Indtægterne kom ind; det gjennemfaa Lehnsherrernes Regnskaber, og det fik sat igjennem, at store Besparelser blev indførte i Husholdningen. Men alt dette varede kun for en Tid. Indflydelsen, som Rigsraadet havde i Fredriks første Regjeringsaar, tabte sig snart. Trods sin gode Vilje havde det ikke Kraften til at bringe Orden i Virvaret. Det havde ikke Kraft til overfor Kongen og hans Fordring paa nye Skatter at hævde Sparommelighedens Krav og bestemt forlange, at der skulde sættes Tæring efter Ræring. Det kun de, som Aschehoug siger, „paa en let og fuldkommen lovlig Maade tvinge Kongen til at indrette sine Udgifter efter dets Billie.“ At det undlod dette og undlod i det hele at føre et virksomt Tilsyn med Bengevæsenet, viser, hvor ublevet det var, og forberedte, hvad der vilde komme.

De danstes Valg skulde egentlig ogsaa være de norske; thi i Kristian den fjerdes norske Lov hed det, at „hvilken

Herre og Fyrste Danmarks Riges Raad, Adel og Stænderkaare til Danmarks Riges Konning, den skal og være Konning udi Norge."

Denne Lovbestemmelse blev dog kun staaende paa Papiret, thi de danske Konger regnede Norge som sit Arverige, saa at Fredrik under Forhandlingerne om Haandfæstningen endog skal have truet med at gaa didop, og deres Opfatning lod sig ypperlig forene med Nordmændenes nedarvede Forestillinger om deres Land som Arverige, og Paastanden, de støttede herpaa, at Norge umulig kunde være et "Ledemod" af Danmark, som jo var et Valgrige. Baade Konge og Folk vilde derfor være enige om at hævde Riget som et fra Danmark forskjelligt og at tilbagevise Fordringen, at de danstes Kongevalg dermed tillige var de norstes. Og saa de Bestræbelser, som i Kristian den fjerdes senere Regjeringsaar gik ud fra Statholderen Hannibal Sehested og tilføjede at stætte en Opfatning, der i lige Grad tiltalte Folkets Selvstændighedsfølelse og Kongens Lyst til at udvide sin Magt. Men den danske Adel tiltalte den ikke, og den havde endog saa paa Rigsdagen i Kjøbenhavn forsøgt at fornye Bestemmelserne fra Kristian den tredies Haandfæstning om Norge „som et Lem under Kronen“, og i Overensstemmelse dermed at inddrage Statholderposten, men opgav det for ikke at øge Uroen og Misnøien i Norge.

Thi heroppe gjærede det unægteligt. Den sidste Krig havde krævet store Ofre; Statterne steg, paa samme Tid som Evnen til at udrede dem blev mindre. En Række daarligere Aar havde nemlig udarmet Folket, saa at endog mange Statterdere maatte ernære sig ved at tigge. Hestene styr-

tede for Blogen; mangelsteds laa Jorderne øde af Mangel paa Saakorn; Bark blev da det eneste Brød og nyttesdes i en Udstrækning, saa ogsaa den paa ikke saa Steber slap op. Folk satte derfor Livet til af Sult; saaledes blev i Namdalen "Mennesker fundne døde i Skogen ved Træet, som de haver fiddet og løvet Bark af til Brød." For omreisende Opviglere var det derfor let at puste til den ulmende Ald, og paa mange Steber holdt Almuen under deres Ledelse Ting og Stævne paa egen Haand. Misnøien var især rettet mod Fogderne, som tog Bondens sidste Stilling i Stat og lagde ham i Bøder, om han ikke kunde betale. Under sit Ophold paa Rigsdagen i Kjøbenhavn fik Hannibal Sehested nedfat Skatterne med en Trebiedel, og da han kom tilbage, holdt han Møder med Bønderne for at gjøre dem bekendte med denne Lettelse og høre deres øvrige Besvælinger. Dem afhjalp han saavidt muligt, og det lykkedes ham paa de fleste Steber at dæmpe Misnøien.

Den synes imidlertid ikke at have havt nogen dybere Rod, men at der ellers fandtes nationale Følelser, om end svage, som frem ved den Forsamling, som i Midten af August 1648 var sammenkaldt i Kristiania for at hylde Kong Fredrik. Hylbningen „var et af de saa endnu bevarede Legn paa, at Norge fremdeles var et eget Rige“; den var det norske Folks Godtjendelse af Kongens Værdighed, men havde tabt hele sin gamle Betydning. Ved Hylbningen var fremmødte efter Indkaldelse en stor Del Adelsmænd, alle Biskoper og Lagmænd, Stedsfortrædere for det øvrige Præstestab, Borgere og Bønder; de sidste i et Antal af 5 a 600.

Den 24de August var fastsat til Hylbningen; men i Dagene næstfor samlede Stænderne i den gamle Trefol-

digheds Kirke, hvor Kongens Kantsler, Kristen Tomesen Sehested underrettede de forsamlede om Kongevalget i Kjøbenhavn og gjorde Undskyldning for, at de norske Stænder ikke havde været indkaldte dertil, da de trængende Tidssomstændigheder forbød at udsætte Valget. Men de norske Stænder, der „idetmindste i det Stykke havde en Følelse af at have en virkelig Folkemening i Ryggen“, lod sig ikke affpise med denne Undskyldning, der paa samme Tid, som den erkjendte det norske Folks Valgret, nægtede dets Paa-stand, at Landet var et Valgrige. Kantsleren, den før nævnte Jens Bjelke, den første indfødte norske Adelsmand, erklærede i sit Svar, at naar de norske Stænder hylbode Kong Fredrik, var det som Norges Arvekonige, idet ingen havde nærmere Ret til Tronen end han. Denne Udtalelse, som umulig kunde være behagelig for Kristen Sehested, fremkaldte dog ingen Indsigelse fra denne.

Hylbningen foregik paa den bestemte Dag og under store Festligheder. Hannibal Sehested holdt en Tale for Kongen, og derpaa afslagde han og Stænderne Ed til Fredrik, som tog hver Mand i Haand undtagen Bønderne, der ikke værdigedes denne Naade.

Hylbningen frembød — og det var dens virkelige Betydning — en Leilighed til at fremkomme med sine Ansøgninger og Klager for Kongen, og den blev heller ikke forsømt denne Gang. Adelen fik stadfæstet sine Forrettigheder og lovedes at stilles lige med den danske Adels; alle dens Duffer blev dog ikke opfyldte, hvad der i endnu høiere Grad var Tilfældet med de andre Stænder.

Den vaagnende Selvstændighedsfølelse, som glimtede frem ved Hylbningen, kom ogsaa for Lyset i et Skrift, der rimeligvis

blev forfattet 1649 og overrakt Frederik den tredie. Forfatteren begynder med at fortælle, at han havde forladt sit Fædreland, da han ikke kunde holde ud den Trældom, som Danmark vilde lægge Norge under, dette Land, som før havde været et frit og selvstændigt Kongerige og nu var en Landsdel, afhængig af Danmark. Den Banære, som saaledes vedefores hans Fædreland, havde volbt ham en uudsigelig Hjertesorg, og hans Trøst var kun, at Kongen vilde giengive Norge dets gamle Selvstændighed og bruge den Arveret, som han havde baade af Gud og Naturen. Han foreslaar derfor for Kongen, at han skal forsøge at vinde de norfke Stænder for saa ved deres Hjælp at foretage en Statsombæltning. Ved den skulde han da hævde Norge som sit Arverige, udfille den norfke Styrelse fra den danfke og saa en ny Forening istand mellem Rigerne. Skriftet aander af den samme Stemning, som kom for Dagen i et, der nogle Aar senere skal være overrakt Prins Kristian (den 5te) ved dennes Hylbning som Tronfølger. Denne sidste Forfatter gennemgaar hele Norges Historie ligesaa Harald Haarfager for at godtgjøre, at Norge baade var og altid havde været et Arverige, saa at det var saa langt fra, at Danfkerne havde Ret i sin Paastand, at hvem, som bliver valgt til Konge i Danmark, han skal ogsaa være det i Norge, at det med større Grund kunde siges omvendt, at den, som bliver valgt til Konge i Norge, han skal ogsaa være det i Danmark. Forfatteren omtaler den politiske Banære, som overgif Norge i 1536, og udtaler sin Undring over, „at de Norbagger, der de finge saadant at vide, ikke strag er faldne fra de danfke og fra den oprettede Union mellem Rigerne, og at ikke heraf er optændt en blodig Krig mellem Rigerne og stor Blodsudgydelse forarsaget.“

Han udbiller videre, hvorledes Beslutningen paa den danske Rigsdag 1536 er ugyldig og uden forbindende Kraft for Nordmændene, da de aldrig var gaaede ind paa den. Og derfor har Danskerne ingen Ret til at vælge eller forordne Konge i Norge, og vil de prøve med Magt at faa Ret til Landet, da har Nordmændene gyldig Grund til at møde Magt med Magt og med Sværdet kjæmpe for deres Arverige.

Den Fædrelandskjærlighed, som taler ud af disse Skrifter, er, som det blevet gjort opmærksomt paa, ikke en Afslon Pedersjønns, der uden Haab om Nutid og Fremtid trøstede sig ved de gamle Dages Herlighed; for første Gang efter Aarhundreder optræder den med Mod og Haab, slaar paa Sværdet og har Tro paa Fremtiden. Der synes heri at være en Spire til en politisk Bevægelse, og naar den ikke blev til noget mere, var det, fordi den politiske Udvikling ved Enevoldsmagtens Indførelse kom til at gaa i en Retning, der ikke gav saadanne Spirer Væxt, men kvalte dem.

Den første Krig med Sverige.

I Fredriks første Regjeringsaar havde Ulfeldt mest at sige. Men hans Yndest hos Kongen svarede ikke til hans Magt. Fredrik mente at kunne takke ham for, at hans Gaandfæstning var bleven saa haard, og Dronningen, den stolte Sofie Amalie, bar Nag til hans Hustru, hvis Skjønhed og Aand næsten stillede hende i Skygge. Det var derfor at forudsæ, at Righovmesterens Magt ikke vilde blive varig. Man begyndte at røre op i hans Embedsførelse, som ikke taalte at sigtes, og af et berhyttet Kvindfolk blev han

• endogaa skyldt for at tragte Kongen efter Livet. Bestyrdningen viste sig vel at være den pure Opdigtselse, men Opreisningen, han fik, fandt han ikke skyldstjørende, og fuld af Harme forlod han i Juli 1651 Danmark. Han tog først til Holland og derpaa til Sverige, hvis Dronning, Kristine modtog Flygtningen med stor Udmærtelse. Ogsaa under hendes Fætter og Efterfølger, Karl Gustav af Zweibrücken, havde han Indskydelse og brugte den til at ægge Kongen til Krig mod Danmark.

Paa samme Tid blev ogsaa en anden Stormand, Ulfeldts Svoger og Norges Statholder, Hannibal Sehested, styrtet fra sin Høide. Han var en Statsmand med et Blik saa fordomsfrøit, som ingen paa den Tid; han indsaa saaledes det forderkelige i Spliden mellem Nordens Konger og Folk og vilde en Sammenlutning; for Norge har han, som antydet, udrettet adskilligt godt, men ogsaa i Krig og Fred plyndret det saa grundig, at over 1100 Gaarde, en hel Sæxtendel, mener man, af Landets Jordegods var kommet i hans graadige Hænder. Han blev krævet til Regnskab for sin Embedsførelse, men vidste, at han ikke kunde klare for sig, afstod derfor alle sine Eiendomme til Kronen og nedlagde sit Embede. I 9 Aar havde han styret vort Fædreland som Statholder.

Trods alle Stræev lykkes det dog ikke Ulfeldt at bringe den svenske Konge til at erklære Danmark Krig. Et andet Land vinkede hans Værgjerrighed og Tørst efter Krigerære. Det var Polen. Mod det vendte han sine Vaaben og førte dem fra Seir til Seir. Men i Danmark fandt man, Tiden var kommet til nu, da Karl Gustav var slyskjælet andetsteds, ved en ny Krig at vinde tilbage, hvad der i den sidste var gaaet tabt. Polen og Brandenburg, Holland og den tytte

Reiser vilde hjælpe; men med Undtagelse af disse Løfter, det ikke blev mere, manglede alt, som krævedes til at føre en Krig. Der var ikke Generaler, ikke Soldater, ikke Flaade, ikke Mynt. De findigere raadede derfor fra at indlade sig paa et saadant Foretagende, men Kongen og Hoffet vilde intet høre. Stænderne, baade de danske og de norske, der mødte paa forskjellige Steder, bevilgede de fornødne Krigsmidler, og Krigen blev erklæret. Intet kunde være Karl Gustav mere velkomment, og Danmarks Krigserklæring gav ham en gylbig Grund til at trække sig ud af Polen, hvor Dytken begyndte at gaa ham imod. I Stormskridt ilede han mod Danmark, og førend Danskerne vidste af, at han havde forladt Polen, stod han i Pølsen. Rigsmarsken, Anders Bille, som havde spildt Tiden foran Bremen, jog han foran sig. Fredericia, som Marsken endelig kastede sig ind i, tog Gustavs General Wrangel med Storm, skjønt Fæstningen var forsynet med alt, og Forsvarerne langt talrigere end Angriberne. Næsten hele Jylland faldt i Seirherrens Hænder. Alt frøiede sig for ham, — endog saa Naturmagterne. Kulden, som i det Aar var uhørt streng, lagde en Isbro for ham over til Fyen; Svenskerne gik den, skjønt Isen gnygede under dem, og et Par Kompagnier sank i; de danske Tropper, som vilde hindre Landgangen, blev adspalttede, og Føreren fangen. I ustandseligt Seirsløb gik det saa videre: til Laasinge, Langeland, Laaland, Falsler og endelig til Sjælland. Her kom Sendemænd ham imøde for at bede om Fred; men hans Fordringer var saa ublu, at de udsendte ikke turde modtage dem. De vendte tilbage, og han rykkede mod Kjøbenhavn. Men Fyen var ikke i Forsvarsstand, og der maatte sluttes Fred. Under saadanne Omstændigheder kunde den ikke blive

andet end haard. "Har Danstjerne", sagde Karl Gustav, „ladet mig gjøre den lange Dands fra Polen herhen, skal de idetmindste betale Spillemandene." Og de fik betale. Ved Freden i Roskilde 26de Febr. 1658 blev Staanen, Halland, Blekinge, Waarhus, Trondhjems Len og Bornholm samt nogle Godser paa Rügen afstaaede til Seirherren; hans Forbundsfaelle, Hertugen af Gottorp, maatte ogsaa betænktes, ligesom heller ikke Ulfeldt blev glemt.

Medens Krigen i Danmark førtes saa slet og endte saa sørgelig, var der i Norge kæmpet med Kjæthed og Held. Overbefalingen over Hæren tilkom iisølge hans Stilling Stattholderen i Norge, Nils Trolle, men han duede ikke til at lede Krigsforetagender og allermindst, naar de, som i dette Tilfælde, skulde udstrækkes fra Salten til Waarhus. Det var derfor et Held, at han ikke videre blandede sig i Krigsførelsen, men gav de enkelte Overbefalingsmænd frie Hænder. Overstbefalende over Tropperne nordenfjelds var Lensherren til Bratsberg Len, Jørgen Bjelke, af den 17te, som i det 17de Aarhundrede frembragte saa mange ansete og høitstaende Mænd, og under ham stod Preben von Ahnen i Nordland, som navnlig skulde søre Opfigt med Grændserne. Planen var at gjøre et Indfald i Fæmteland for at tilbagevinde dette Landskab, og samtidig skulde Preben von Ahnen fra Salten gaa over Grændsen og ødelægge det svenske Sølvværk Silbojodi. I Midten af August 1657 brød Jørgen Bjelke op fra Trondhjem og under store Vanskeligheder — Kanonerne maatte jaaledes føres over Fjeldene paa Hesteryggen — naaede han den 9de Septbr. til Fæmteland. De svenske Tropper, som laa her, blev slaaede, og Frøsø Stans beleiret. Den værgede sig med en Haandfuld Folk med

stor Tapperhed mod Nordmændene og gav sig kun paa det Vilkaar, at Besætningen skulde faa fri Afmarch til Sverige. Dermed var Jæmtland kommet i vore Hænder, og Hjelte tænkte endogsaa paa at gaa mod Falun og ødelægge Kobberværket, men maatte opgive sin Hensigt, da Aarstiden var fremrykket, og Statholderen trængte en Del af hans Hær i Baahus. — Breben von Ahnen havde ikke været mindre heldig. Da de nordlandske Soldater, som var udstrevne, tilbodes at kjøbe sig fri for Krigstjeneste, hvervede von Ahnen Tropper og gjorde med dem Toget mod Silbojocki, som ogsaa blev ødelagt.

Freden i Roskilde endte alle Krigsforetagender denne Gang og gav Trondhjems Len til Svenskerne. Inden den 1ste Mai 1658 skulde Lenet være rømmet af de norske, men Lensherren, Peter Bibe, kunde ikke til den Tid blive færdig; thi baade skulde Hæren, som vendte tilbage fra Jæmtland, sendes hjem, de Statter, som var forfaldne, optræves, og de nye Grændser mellem Rigerne fastsættes. Det sidste var især vanskeligt. Svenskerne paastod, at Romsdals Len hørte ind under Trondhjem og saaledes maatte aflaaes, medens Bibe ikke vilde indrømme dette og gjorde store Anstrængelser for at redde Lenet for Norge. Hverken lykkedes dette ham eller hans Anstrængelser for Røros; Paastanden, at dette hørte under Akerhus, kunde ikke godtgjøres, og det rige Kobberværk blev Svenskernes. — I Mai Maaned rykkede 800 Svensker ind i Trondhjem, medens omtrent 1000 Nordmænd førtes ud af Lenet „for andetsteds at tjene Kong Gustavs Hensigter“. Biskopen, Magnus C. Bredal, kunde have faaet beholde sit Embede; Svenskerne bad ham endogsaa at blive for at bringe Præsteskabet til at hylde Karl Gustav, men

Bredal vægrede sig; da „fratog Svenskerne ham alt det, han eiede, og han selv blev jaget ud af Byen i største Armod med sine Børn.“ Han tog sin Bolig i Trondenæs og udnævntes til Biskop over Nordlandene, den tilbageblevne Del af Stiftet.

Norge var ved Freden i Roskilde ikke blot beluppet, men sønderlemmet; der var en mindre Del nordenfor det trondhjemske og en større søndensfor; men et helt sammenhængende Norge fandtes der ikke længere, og Trondhjems Len, som nu skulde tilhøre Sverige, var ovenikjøbet det, hvortil de rigeste Minder fra Fortiden knyttede sig, og hvis Indbyggere i Modstand, Kraft og Frihedsindstæmning havde indtaget en fremtrædende Plads i Landets Historie. Et saa lemlæstet Norge vilde vanstelig have haft nogen Fremtid. Det var derfor en Guds Lykke, at Freden i Roskilde ikke blev den endelige.

Fredsbruddet

Karl Gustav, hvis Uergjerrighed voxte med hans Lykke, angreb, at han havde ladet Danmark slippe saa let. Han vilde ikke nøies med mindre end det hele; han tilsigtede intet mindre, end at indlemme Danmark og Norge som Landsdele i Sverige. Han besluttede derfor at forny Krigen. Til en Indledning gjorde han alle Slags Krangel med Hensyn til Opfyldelsen af Fredsvillaarene og tøjede disse saa stærkt som muligt. Fordring afløste Fordring, og Danmark maatte med den besejredes Selvopgivelse finde sig i alt. Samtidig gjorde han sig i Stand til Krigen, men foregav, at hans Rustninger gjaldt Brandenburg, og først da han 8de Aug. 1658 landede ved Korsør, fik man Visshed for, hvad han førte i sit Skjold.

Riget's Frelse stod og faldt med Kjøbenhavn; men Byen havde kun en Haandsfuld Soldater, blot nogle faa Kanoner og næsten ikke Levnetsmidler; Voldene bød saa lidet Værn, at Fienden paa sine Steder kunde ride over dem ind i Byen. Og alt havde Svenskerne Kundskab om. Modstand maatte forekomme haabløs; Danmarks sidste Time syntes kommen. Men over Byen fusesede en Mand, der gjennemglødede alle med det faste Forsæt at værges Byen til det yderste. Adel og Præster, Embedsmænd og Kjøbmænd, Studenter og Haandværkere, Kvinder saavel som Mænd, gamle saavel som unge, alle forenedes i den samme Stræben og besjæledes af den samme Mand. Kongen ikke mindre end de andre; da man raadede ham til at flygte, svarede han, at han vilde dø i sin Rede. Nat og Dag arbejdedes der paa Fæstningsværkerne, ja selv den fornemste holdt sig ikke for god til at bruge Spaden eller tjøre Trillebøren. Vaaben skaffede man sig, som man kunde, i Mangel af Bøsser greb man til Øyer, Ljaar eller Vaads-hager, og fra Omegnen dreves Kvæg og førtes Korn ind i Byen. Saa vendte man sig ogsaa til Gud; en Bededag blev tillyst, og „i de fyldte Kirker bad troende Hjerter Hærskarernes Herre om Lykke og Seir.“ Da Karl, Gustav 11te Aug. rykkede mod Byen og saa Ilden fra Forstæderne, som Borgerne havde tændt, udbrød han forudanende, hvad der ventede: „Nu sværger jeg dyre, at vi faar Modstand.“

Og Modstand fik han. Allerede den 13de gjordes et Ud-fald, der snart fulgtes af flere og den 23de af et stort, der tilføiede Svenskerne betydeligt Tab; især lysnede en Afdeling norske Matroser gruelig op i deres Rækker med sine Morgenstjerner og Øyer. Men disse og andre Held mere end opveiedes ved Fæstningen Kronborgs Fald. Svenskerne, som beleireden den,

Stormen paa Sjæbnehavn 1659.

fit indbildt Kommandanten, at Kjøbenhavn var taget, saa han ansaa Modstanden frugtesløs og overgav dette stærke Punkt til Fienderne. Fæstningens ivære Skjts blev ført mod Kjøbenhavn. Ogsaa Amager, Hovedstadens Foraadskammer, blev vundet; det blev stadig knappere for Levnetsmidler, og Trængslerne steg. Haabet holdt sig dog ogsaa oppe; thi man ventede en hollandsk Flaade med Undsætning. Endelig var den i Opseiling; med Kronborg til højre, Helsingborgs Fæstningsværter til venstre og en overlegen svensk Flaade foran sig slog den sig med stor Tapperhed, om end med store Tab, igjennem og bragte med Levnetsmidler ogsaa nyt Mod og Haab til de indesluttede. I Kjøbenhavn blev Jubelen stor, og den Tak til Gud, som holdtes i alle Kirker, steg op fra Hjærter, som følte, at Gien var Herrens. Men Byen holdtes fremdeles kringlat af Svenskerne, som Matten mellem den 10de og 11te Febr. 1659 prøvede en Storm. Karl Gustav havde gjort Alt for at dysse Forsvarerne i Søvn; men da de første Rækker af hans Soldater, isærte hvide Skjorter for ikke at skjælnes fra Sneen, rykkede frem, fandt de vaagne Mænd for sig. Adelsmænd og Borgere, Studenter og Soldater alle gjorde fit bedste, og ingen vilde staa tilbage; Kongen var overalt, hvor Faren var størst, og selv Kvinder saa man høre Rjedler med kogende Vand, hvormed de stoldede Fienderne, eller slæbe paa Lommerstokke, som de væltede ud over de stormende. Tre Gange fornæbdes Angrebet, men det sloges hver Gang tilbage; til sidst blev det Svenskerne for hedt; efter et frygteligt Bloddad maatte Karl Gustav give Befaling til Tilbagetog og „for første Gang med Ydmygelse erkjende, at Borgeren, der kjæmper for Fædrelandet, er stærkere end Soldaten, der kjæmper for Bytte og Gien.“ Men i alle Kirker takkede man Gud for

Seiren, medens Kanonerne stød Seirsalut fra Voldene. Endnu i 15 Maaneder holdtes Byen indesluttet, og Trængslerne var store, men Borgerne holdt dog ud, og Svenskerne var brændte saaledes ved Stormen, at de ikke vovede at gjentage Forsøget.

Under Beleiringen havde ogsaa de norske Studenter gjort Tjeneste; et helt Kompani bestod væsentlig af dem. De maa have udmærket sig; en af dem, som faldt, blev begravet „med herlige Ceremonier“, og den Selvfølelse, der vakktes hos dem, og som under Beleiringen traadte frem gennem en Ansøgning om en Ansættelse af nogle norske Professorer, lader sig kun forklare udaf denne Forudsætning.

Ogsaa ellers rundt i Danmark var den Aand vaagnet, som havde indgydt Hovedstaden Kraft til at lide, kæmpe og seire. Møenboerne overgav først efter et glimrende Forsvar sin lille Ø til Svenskerne, og Næstveds Borgere værgede sin By med en Tapperhed, der mindede om Rjōbenhavnernes, skjønt de manglede disses Lykke. Bornholm, som blev stærkt trykket af Svenskerne, gjorde Opstand og fordrev sine nye Herskere. Malmø prøvede paa det samme, men det gik ikke; og ligesaa uheldig var man paa Kronborg. De, som her stod i Spidsen for Sammensværgelsen mod Svenskerne, var en dansk Officer Stenvinkel og Præsten Henr. Gerner. Planen var godt lagt, men blev røbet ved et Brev, som Svenskerne havde faaet Fingre i. Stenvinkel og Gerner blev lagte paa Pinebænken, men tiltrods for de grueligste Mishandlinger vilde de ikke tilstaa noget. Stenvinkel blev da henrettet, men Gerner slap med Fængsel.

Hollænderne, som havde gjort det muligt for Rjōbenhavn at holde sig, var imidlertid ikke Danmarks eneste Forbundsfæller. Allerede Høsten 1658 var Kurfyrst Fredrik Vilhelm af Branden-

burg kommet til Undsætning, og om Baaren var Fjllandrenset for Fiender. Fy en blev det et halot Aar efter, idet en Hær af danske og fremmede slog Svenskerne ved Nyborg og derpaa indtog denne Fæstning. Men ellers havde ikke Danmark Grund til at rose sine Forbundsfæller, der nok vilde frelse Landet fra Undergang, men ikke hjælpe det til dets Ret. Fredrik vilde dog ikke slutte en vanærende Fred. Heller da Døden. „Er det Guds Vilje,“ sagde han, „at vi skal falde med Sværdet, skal vore Kvinder tænde Staden i Brand paa alle Sider og fare hen, hvor den Herre Kristus vil ledsage dem.“

Trondhjems Befrielse.

Ogsaa i Norge var der kæmpet med Held, og betydningsfuldest var Kampen om Trondhjem. Her havde Svenskerne indrettet sig som hjemme. Lenet havde faaet sin svenske Befalingsmand, den tapre Claes Stjernskold, og de høiere Embedsposter var ogsaa besatte med Svenske. Men den Styrke, der skulde opretholde den nye Landvinding, var ikke stor, — kun 600 Mand — og aldeles utilstrækkelig til i Tilfælde af Krig at forsvare saa vidtstrakte Besiddelser. Trønderne var desuden ikke at stole paa; Løsrivelsen fra Moderlandet havde de i Førstningen taget bebrøvelig let; men da Byrderne øgede istedetfor at minke, blev de misfornøiede og længtede tilbage til det gamle Herstab. Under disse Omstændigheder maatte Stjernskold berede sig til at modtage Fienden, da Krigen brød ud. Trondhjem vilde Nordmændene nemlig tage tilbage, og mod denne By drog 1000 Mand søndenfjeldske Tropper under Anførsel af Georg von Reichwein, der nu var Generalmajor. Han tog med Hovedstyrken Weien gennem Østerdalen, men en Afdeling

gik ogsaa gjennem Gudbrandsdalen, hvis gjæve Indbyggere reiste sig under Ledelse af Fogden Jørgen Philipsen og sluttede sig til den. De gjorde Felttoget med paa egen Koftning og under sine egne „Bondekapteiner“; blandt disse nævnes Hans Paulsen paa Tolstad i Baage og Kristen Nilssen paa Bø i Gauddal. Ogsaa i Opdal sluttede flere Hundrede Bønder sig til Hæren, der under sin Fremrykning slog de svenste Afdelinger, som prøvede paa at gjøre Modstand, og i Oktober lagde sig for Trondhjem. Her forenede den sig med en bergenhussk Troppstyrke paa henimod 2000 Mand, som var indtruffet lidt i Forveien, og Reichwein havde nu under sin Befaling en Hær, der talte 4000 Soldater.

Mod denne Overmagt skulde Stjernskold kæmpe. Af hans saa Tropper var den ene Halvdel paa Grund af Sygdomme ukampdygtig; og den anden manglede baade Mad og Kugler og Krudt. Han var lovet Undsætning fra Sverige, og den var ogsaa undervejs, men Reichwein, som havde forudsæet dette, havde sendt en Afdeling Soldater under Fogden i Østerdalen, som ved denne Leilighed ogsaa var Kaptein, og en anden under Major Wisborg for at standse Svenskerne paa Halvveien. Disse stødte paa Major Wisborg, som drev dem tilbage, saa dette Forsøg paa at bringe de indesluttede Undsætning blev det eneste. Under saa fortvilede Omstændigheder fortvilede dog ikke Stjernskold. Før han vilde overgive Byen for Sults Skyld, skulde han tage Suppe paa sine Skindbuxer, jagde han, og det uagtet Mangelen paa Levnetsmidler allerede de første Dage af Beleiringen var saa stor, at de fleste Kytterhæste maatte jages ud af Byen for ikke at tære paa de knappe Forraad. Rundt om opførte Nordmændene Batterier og skjød paa Byen med stor Hestighed; men Stjernskold holdt sig og

vilde ikke høre om Omgivelse. Han gjorde tværtimod et Par Udfald, hvorved han tilføjede nogle norske Kompanier stor Men uden dog derved at forbedre sin Stilling. Thi den norske Hær, kunde han ikke drive bort, og den behøvede blot i fuldkommen Ro at overlade Fienden til sig selv for at naa det Maal, den vilde. I Novbr. maatte ogsaa Stjernskold, tvungen af Sult, indlede Underhandlinger, og i Decbr. endte disse med Omgivelsen af Trondhjem; dog skulde Svenskerne have fri Bortgang og Befordring til Grændsen. Dermed var det svenske Herredømme i Trondhjem forbi, og de gamle Tilstande indtraadte. Biskop Bredal vendte tilbage; han og hans Præstestab fik ellers mærke, at med Hensyn til Stattebyrder kjendtes ikke Forandringen som nogen Lettelse. I 1660 paa-lagdes nemlig Stiftets Præstestab at udrede først det halve af sine Kaldsindtægter og derpaa „den sædvanlige fulde Ros-tjeneste, som er 40 Rdlr. af hvert Hundrede Lønder Hartkorn.“

Kampen om Halden.

Ogsaa Halden, dengang uden Fæstningsværker, søgte Svenskerne at tage. I Septbr. 1658 rykkede General Stale med 1200 Mand Hestfolk og 3 Kompanier Fodfolk mod Byen. Her laa kun 4 Kompanier; men Major og Kjøbmand Peder Dlusfsøn Nordmand sendte Bud til Fredrikstad og fik derfra to Kompanier tilligemed 2 smaa Kanoner, som han lod hente fra et af sine Skibe. Borgere og Bønder greb ogsaa til Vaaben; en Standse blev optastet tvertover Veien, Matten før Svenskerne kom; de to Skibskanoner oplantede de paa Overberget lige i Nærheden, og da de manglede Rugler, gjorde de Former af Mursten og støbte. Om Morgenens var de saavidt

færdige med disse Forberedelser, at de kunde modtage Svenskerne. Disse havde hørt, at der i Halden kun laa to Kompanier; og de mente sig derfor visse paa Seir og rykkede frem med fuld Musik. Men Biben fik en anden Lyd, da de kom til Byen, thi skjønt Skandsen kun var en halv Mandshøide og bygget af løse Stene, blev den værget saa vel, at Svenskerne ingen Bei kom. I 7 Timer blev der kjæmpet, men saa fik Nordmændene Undsætning, og Svenskerne trak sig tilbage. De havde mistet mange Følt, men Nordmændene kun 9 Mand.

Senere gjorde Peder Nordmand med General Bjelke flere Indfald i Sverige; de havde Hæld med sig, og Bjelke tog Uddevalla.

Det var at forudsæ, at Svenskerne ikke vilde lade det blive med dette første Forsøg. Nordmændene satte sig derfor i Forsvarsstand, og flere Skandsjer blev byggede paa Naserne omkring Byen. Midtvinters 1659 kom Svenskerne, men denne Gang havde Stæde 4000 Mand og 6 Kanoner. Han angreb Byen fra Nord siden, og her maatte Nordmændene vige for Overmagten. De trak sig tilbage til en Bro, som førte over Listerdalselven, der fra Øst mod Vest gjenneinstrømmer Byen. Her blev en skarp Kamp, som voldte Svenskerne store Tab og tvang dem til at trække sig tilbage. Men Nordmændene havde kun mistet 13 Mand.

For tredje Gang, Jan. 1660, lagde Svenskerne sig for Halden, 9000 Mand stærkt under Rigsfæltherr Røge. Mod denne Styrke kunde Byen kun stille 1800 Mand, førte af Tønnes Hvittfeldt og v. Hoven; man nærede dog ikke mindste Tanke om Overgivelse, og da Svenskerne opfordrede dertil, svarede Peder Nordmand og Kristian Holberg paa sine Landsmænds Begne, at de vilde værges sig til sidste Mand.

Nordfiden kunde der ikke være Tale om at forsvare; de Huse, som stod igjen der, blev derfor satte i Brand. Svenskerne begyndte med at angribe Braatelandsskandsen, og hele Formiddagen rasede Kampen om denne. Ved Uforsigtighed af en Soldat i Skandsen sprang et Krudtfab i Luften; af Forvirringen, som deraf opkom, nyttede Fienden sig, og Skandsen blev taget. Det saa mørkt ud for Nordmændene, thi fra Skandsen kunde Fienden bestryge Byen. Hvad det end skulde koste, maatte den vindes igjen; der blev ogsaa prøvet, og fra tre Kanter stormede Nordmændene frem. Striden blev varm; men efter en Times Kamp var Skandsen vundet. Svenskerne prøvede at tage den igjen, løb flere Gange Storm, men blev slaaede tilbage. Vedre git det dem foran en liden Skandse paa Rødsberget; den blev taget, men ikke dens Forsvarere, der fik Tid til at trække sig tilbage. De syge og saarede, som de ikke kunde føre med, blev uden Barmhertighed dræbte af Svenskerne, og nede i Byen kunde man tydelig høre, hvorledes de bad for sit Liv. Over Byen regnede det med Rugler og Granater; Besætningen blev idelig foruroliget; der var Mangel baade paa Krudt og Levnetsmidler; Sygdomme rasede; men alligevel afflog Byen igjen Opfordringen fra de svenske til at overgive sig. Da besluttede disse en Hovedstorm. Den rettedes især mod Braatelandsskandsen, Kampen var heftig, Vinden drev Fienden Røg og Damp i Øinene, og af Nordmændene fik de en saadan Modtagelse, at de fleste „glemte at gaa tilbage“. Dette blev den sidste Kamp foran Fredrikshald denne Gang. Svenskerne fik Tidende om, at Kong Gustav pludselig var død; de hævede derfor Beleiringen og forlod Norge, efterat de først havde sat Ild paa alle Sagbrug i Liffedalen og ogsaa ellers gjort al den Skade, de kunde. Beleiringen havde varet i 6 Uger, og

det var paa høi Tid, at den blev hævet; thi i Byen var baade Krudt og Levnetsmidler sluppet op. Byen var ikke stort andet end en Grushob; Folketabet var ogsaa betydeligt, Fiendens Rugler, men især Sygdomme og Mangel havde gjort store Huller i Rækkerne; til Slutning var der ikke stort over Halvdelen af den oprindelige Styrke, som var vaabensføre. Men ulige mere led Svenskerne, hvis Tab skal have beløbet sig til 6000 Mand.

Men for sit hjætte Forsvar fik Halden Kjøbstadsret og Navnet Fredrikshald, og paa en høi Klippe ved Byen anlagdes Fæstningen Fredriksten.

Kong Gustavs Død bortryddede Hovedhindringen for Freden. Efter 2 Maanedes Underhandling og under fransk, engelsk og hollandsk Mægling kom den istand Midtsommers 1660 i Kjøbenhavn. Skjøndt haard nok blev den dog taaleligere end hin i Roskilde. Vi fik beholde Trondhjems Stift, men mistede Bohus Len, „en af Norges bedste og folkerigeste Landsdele, omtrent svarende til to af vore nuværende Amter.“ Danmark reddede Bornholm og fik beholde Sundtolben, men maatte afstaa Staaene, Halland og Blekinge.

Rigsbagen i Kjøbenhavn. Enevoldsmagtens Indførelse.

Ufreden havde skilt Norge ved en Landsdel og Danmark med tre, desuden udarmet Landene og navnlig ødelagt det sidstnævnte paa en Maade, som man kan danne sig en Forestilling om, naar man hører, at alene paa Sjælland skal ved Krigen's Ophør henved 1500 Gaarde og Huse have staaet øde. Alle Næringsveie laa nebe, og Handelen var tilintetgjort.

Ogsaa Norge havde under Krigen maattet bære umaa-

delige Statter. En hel Gaard maatte i 1658 i Stat betale 12 Rigsdaler, der efter Pengenes Værd dengang svarer til 300 Kr. i vore Penge. Der svarede Stat af hver Hest og Ko, hvert Faar og Svin paa en Gaard. Disse store Statter varede dog kun nogle faa Aar, men længe nok, synes det, til at kunne bringe Eieren fra Gaard og Grund. Misnøien var paa sine Steder ogsaa stor. I Nedenøes nægtede Almuen ligeud at betale Statter og var i det hele opsættig. Den vægrede sig for at holde Strandvagt, truede sine Øvrigheds personer paa Livet og vilde ikke tage Vaaben med til Kirken for at kunne værges sig, om Fienden gjorde Overfald.

Pengevæsenet var i en fortvilet Tilstand. Naar Fredrik den tredie, som fortalt, ved sin Tiltrædelse af Regjeringen var i den yderste Pengeforlegenhed, saa kan man tænke, hvordan Tilstanden maatte være efter at have ført en Krig paa Kniven. Statsgjælden var i Forhold til Landets Evne umaadelig. Gjælden bestod ikke i store Statslaan, som var optagne — saadanne brugtes ikke dengang — men i Summer, som var laante hos velhavende Folk i Riget eller hos Røbmænd i Amsterdam, Lübeck og Hamburg. En stor Del af Gjælden var Forbringere, som Embedsmænd, Haandværkere o. s. v. havde paa Kronen. Der var Gjældsposter paa et Snes Rigsdaler, og der var dem paa halvandet Tusinde, og de skulde betales, men Statskassen var tom. Der var dem, som — vist ikke med sin gode Vilje — var gaaet i Borg for Kronens Gjæld, og som, hvis den ikke blev betalt, vilde komme til at svie for den.*) At rejse

*) Saaledes havde Holstenke Landraader gaaet i Borg for den Gjæld, Kongen havde gjort som Hertug af Holsten. Den udgjorde ikke langt fra 900 000 Rdl. Da han ikke kunde betale, blev de uden videre satte i Fængsel af Tilgodehaverne.

Benge var derfor en uundgaelig Nødvendighed, men hvorfra skulde de komme? Staten havde ingen Kredit. Det halve Krongods var sat i Pant; det samme var Tilfældet med en Del af Øresundstolden. At den høiere Adels svømmede i Overflod, gjorde kun Rigets Trængsel og Folkets Nød endnu mere skjærende. Landet var „sygt til Døden“, som en Mand skrev i 1657.

Det laa nær for Danmarks vedkommende ialfald at søge Aarsagen til denne jammerlige Tilstand i Forfatningen, Adelsvældet, hvorunder den var fremkommet. Den laa i Virkeligheden ogsaa der. Havde Adelen i sin bedste Tid været som de store Træer i Skoven, der modtog Stødene og skjærmede for de smaa, saa lignede den nu snarere en uhyre Snylkeplante, der bredte sig over Landet og sugede dets Kjerne og Marv. Den trykkede Embedsmanden, kuede Borgeren og flaaede Bonden. Den holdt Kongen i Umyndighed og gjorde hans Magt næsten til en Skygge. Allerede forlængst var der begyndt at oparbejde sig en Folkemening om Adelsvældets Fordærvelighed, og under Krigen havde man erfaret, at det ingensinde var et nødvendigt Onde. Rigsraadet havde kun spillet en ubetydelig Rolle; det var Kongen, der havde været den ledende Mand, som det var Borgerne, der havde vist det største Fædrelandsfind og den meste Manddom. Krigen havde godtgjort, at Adelsens Tid var forbi; de Kræfter, som engang havde givet den dens Betydning, var fortærede; dens historiske Liv var i Færd med at afsluttes. Den vilde derfor heller ikke i Længden kunne opretholde sin Magt, der allerede var undergravet af Modstandernes, de lavere Stænders, Angreb, og blev det daglig mere. Thi disse lavere Stænder, Borgerstanden navnlig, følte sin Betydning. De vilde op ved Siden af Adelen og ikke un-

der den. Ikke bare de danske, ogsaa de norske Borgere nærede saadanne Tanker. Hvilken Modsætning mellem før og nu! Nu regnede de sig jævngode med Adelen; ikke længere end hundrede Aar tilbage havde de erkjendt sig for at være „fattige Lemmer under kongelig Majestæt og Danmarks Adel“.

Under disse Omstændigheder sammenkaldte Kongen en Rigsdag i Kjøbenhavn. Den skulde tage under Overveielse Midler til at afhjælpe Rigets Nød, og til den mødte 8 Septbr. 1660 Afsendinger fra Adel, Geistlighed og Borgere; derimod ikke Bønder, ligesom man heller ikke fandt det Umagen værd at indkalde de norske Stænder. Der blev fremlagt et kongeligt Forslag om en Forbrugsskat paa alle Varer, men derom vilde Adelen for sit Vedkommende intet høre; den paaberaabte sig sin Skattefrihed. „Kongen selv,“ blev der sagt, „kunde ikke paalægge dem noget.“ Præsterne og Borgernes med sine dygtige Førere, Biskop Svane og Borgermester Mansen, hævdede derimod, at alle Stænder skulde være lige om Byrderne, og de vedtog Skatten. Da Adelsstanden fremdeles nægtede, indgav Borgerstanden til Kongen et Forslag, som blandt meget andet, saasom Lighed i Bestatningen, almindelig Værnepligt, Bornedskabets Afstæffelse paa Krongodserne o. s. v., ogsaa gif ud paa, at Kronens Len ikke længere maatte bortgives til Adelen, men enten bortforpagtes eller styres af Embedsmænd. For at redde sine Len blev Adelen føieligere med Hensyn til Skatten, vedtog den dog ikke helt, og da den endelig ogsaa bekvemmede sig hertil, kom Indrømmelsen for sent.

Udvalgte af Borgernes og Præstestandens havde overrakt Forslaget til Kongen, der havde modtaget det, men bemærket, at han intet kunde gjøre uden Rigsraadets Samtykke. Det, vidste Stænderne, vilde ikke være at naa, og ganske var det først nu,

at den Tante modnede, at gjøre Regjeringen arvelig og udbvide Kongemagten. Kongen, der allerede havde samraadet derom med Svane og Mansen, tillod disse at meddele Hemmeligheden til Befalingsmanden i Byen, den usoførbede Turesen, og andre paalidelige Mænd, men bad dem tillige at skynde sig, thi „vinder de andre Tid, kan de maaste vinde mere.“ Man traf derfor sine Foranstaltninger. Da der i Byen gik vildt til med Slagsmaal og Drab, blev heraf taget Paastud til at fordoble Borgervagterne og forbyde Adelsens Tjenere at bære Baaben, desuden fik de unge adelige Officerer Befaling at reise hjem til deres Regimenter. Da alt var forberedt, fremkom Mansen i Borgernes og Svane i Præsternes Forsamling med Forslag om at overdrage Kongen Arveret. Stemningen var derfor, og i et sælles Møde af begge Stænder blev Forslaget enstemmigt vedtaget, og Overdragelsesh brevet understreket af alle. En Afskrift deraf sendtes saa til Rigsraadet, som ved Gjennemlæsningen blev yderlig forbausset og tillige vred, thi det havde aldrig drømt om noget saadant, men Breden var dog ikke af det Slags, der driver til en raast Beslutning og en kjæt Daad. Adelen manglede Førere, manglede Handledygtighed, ogsaa Legn paa, at den havde overlevet sig selv, og at dens Dage var talte. Rigsraaderne raadsløg i det lange og brede, men besluttede intet. De andre Stænder maatte gaa til Kongen med Overdragelsesh brevet, uden at Adelen havde understreket det, og blev modtagne med største Venlighed og lovet at faa Svar, naar han havde talt med sit Raad. Af dette blev han imidlertid saaledes bestormet med Bønner at lade Sagen falde og med Trussler, hvad han udsatte sig for, hvis han ikke gjorde det, at Fredrik vaklede i sin Beslutning. En Samtale under fire Dine med Dronningen, der var en ualmindelig viljestærk

Kvinde, gjengav ham hans Holdning, og Adelsens Henvendelser blev tilbageviste. Den prøvede da det sidste: at sprænge Rigsdagen ved hemmelig at forlade Byen. Men Planen blev røbet og forpurret; og Adelen bekvemmede sig da tilfids til at underskrive Overdragelsesh brevet, idet den dog beholdt sig sine Rettigheder.

Danmark var saaledes blevet et Arverige, men om Regjeringsformen var der intet afgjort; Stemningen var dog for en Forfatning, der gav Kongen sit, men ogsaa Stænderne deres. Borgerstanden fremlagde endog ogsaa et Forslag, der dygtig vilde have beklippet Kongens Magt; efter det skulde han blandt andet hverken begynde Krig eller slutte Fred, paalægge Skatter eller ændre Mynten uden alle Stænders Samtykke. Men Kongen vilde Enevoldsmagt og handlede med dette Maal for Øie. Han nedfattede et Udvalg af alle Stænder for at samraade om, „hvad der om den med Arveriget besluttede Sag videre burde angaaes“, og befattede det for største Del med sine Tilhængere. I sidste Dieblit blev ogsaa den lærde Professor Biskum Lange tilkaldt, men da han i den første Sammentkomst udviklede Nødvendigheden af en Grundlov, hævdede Svane Mødet med den Bemærkning, at det snart var Aftensangstid, og om Eftermiddagen, da det gjenoptoges, havde Lange faaet Befaling af Kongen til ikke oftere at komme der. Udvalget blev snart enig om at ophæve den gamle Haandsfæstning, men flere af Medlemmerne vilde i dens Sted indsætte en ny, der sikrede Stænderne deres Rettigheder. Det var Svane og Mansen bestemt imod; de vilde ikke „paa en Gang løse og binde Kongen“, og Striden herom blev varm. Svanes henrivende Betsalenhed samlede dog alle om en Indstilling, der løste Kongen fra hans Ed paa Haandsfæstningen, men udtalte Haab om, at Kongen

wilde forfatte en ny, der kunde være til alles Gavn. Indstillingen blev derpaa vedtaget af Stænderne og overrakt Kongen, som takkede og forstrebte, at „han nok skulde vide at indrette det saaledes, at enhver maatte blive tilfreds.“ Den 18de Oktober blev han saa med stor Høitidelighed hyllet som Arvetonge.

Det Haab, som Folket havde næret om en Andel i Styrelsen, blev ikke opfyldt. Kongen indrettede det ikke saaledes, „at enhver maatte blive tilfreds dermed.“ Det kom ikke strag frem, hvad hans Mening var. I Novbr. 1660 blev Statens Forvaltning og indre Styrelse overdraget 6 Kollegier (Departementer), som delte Forretningerne mellem sig. Kollegierne skulde dog kun være Rådskaber i Kongens Haand; han skulde være den, hos hvem Afgjørelsen, selv af de mindste især militære Sager, laa. Og der var en Overflødigheds Overflod af Sager, der strømmede ind. Enhver der havde en Begjæring, en Klage at fremføre, gik til Kollegierne. I Justitskollegiet eller Høiesteret, som var øverste Domstol og afløste Herredagene, var Kongen selv Præsident. Det var dog kun i Førstningen, han var tilstede i Retten og personlig udøvede sin Myndighed; senere var han kun tilstede ved Rettens Åbning en Gang om Året. Men han vilde ikke derfor gaa Glip af sin Indflydelse ved Afgjørelsen af Domme, og han forbeholdt sig ved enkelte Leiligheder at fælde dem. Alle Kollegiers Præsidenter dannede et Geheime=Statsråd, der under Kongens Forsæde afgjorde alle de Sager, der i de enkelte Kollegier var forhandlede. I Forordninger herom tales der stadig om „Rigsstænderne“ og „Stændernes Bevilgninger“. Et Par Maaneder efter (Jan. 1661) omsendtes til Underskrift en Erklæring, der tilkjendte Kongen Enevoldsmagt og Ret til nærmere at fastsætte Regjeringsformen. Et halvt År efter fik de tre Stænder — om

Bondestanden var der ikke Tale — vidtstrakte Rettigheder, der i Sammenligning med de tidligere for Adelsens Bedkommende var noget beskaarne; derimod for Geistlighed og Borgere større end, hvad de før havde været. Men ogsaa ved Udstedelsen af disse Forrettigheder tales der om at sammenskalde Stænderne for at høre deres „Raad“. Forventningerne om, at Kongen vilde bruge sin Gnevoldsmagt til at skjænte Folket en Forfatning, holdt sig derfor oppe, men skulde til Trods for alt, som var foregaaet, lide en grusom Skuffelse. Den 14 Novbr. 1665 undertegnede Fredrik Kongeloven, som han havde ladet forfatte (det siges af Schumacher, den siden saa berømte Griffensfeldt); den gik ud fra, at Kongen, som det hedder deri, skal agtes for „det ypperste og høieste Hoved her paa Jorden over alle menneskelige Love“ og skulde i alle Sager kun have Gud over sig. Ikke saa Stater af Europa havde sin Repræsentation, men i Norge-Danmark var der ikke Skygge deraf; Kongen var den mest uindskrænkede Herster i Europa, og han havde kun Forpligtelsen til at betjende sig til og haandhæve den lutherste Kristendom, opholde sig i Landet og ikke dele Riget. Det gav altsaa Forklaringen af det kongelige Ord, at „han skulde vide at indrette det saa, at enhver maatte blive tilfreds.“ Folket, der høifindet havde lagt sin Sag i Kongens Haand, modtog af den ikke den Forfatning, som det ønskede, og som under gunstige Omstændigheder vilde have været mægtigt opdragende, men en Regjeringsform, der, hvilken historisk Ret den end i Diebliffet havde, dog i Længden virkede sløvende, fordummende og fortræblende.

Gnevældet skulde selvfølgelig ogsaa udvides til Kongens andet Rige. Om dettes Mening var der ikke blevet spurgt under Forhandlingerne i Kjøbenhavn, og først da de var afflut-

tede, blev Nordmændene ved et aabent Brev af 16 Novbr. 1660 underrettede om, at Arveret var overdraget Kongen, som agtede at indføre en Regjeringsform, der for „ham og hans Arvinger kunde forsikre hans Arveundersaatter om et mildt og kristeligt Regimente.“ Den 18de Decbr. indkaldtes Norges Stænder til et Hylbningsmøde næste Sommer i Kristiania, og den 7 Aug. 1661 udfærdiges her den norske „Suverænitetsakt“, der i det hele stemmer med den danske. Forandringer fattes igjennem uden nogen Modstand. Den var heller ikke tænkelig; selv om den norske Adels delte sine danske Standsfællers Uvilje mod Omvæltningen, manglede den dog, snart sagt, alle Forudsætninger for at kunne bide Brodden; endogaa Tallet paa dens Medlemmer var ringe, omtr. 60, medens den danske tællede ti dobbelt saa mange. Dens Fordegods var omkring en Syvendepart af Landets, medens Adelsgodsjet i Danmark indtog omtr. det halve Land. Paa samme Møde hylbedes ogsaa Kronprinds Kristian paa hans Fader, Fredrik den tredies Begne. De norske Kjøbstæder nyttede Leiligheden til at klage sin Nød og udtale sine Ønsker for Kongen. De var saa trykkede af alskens Skatter og Tyngher, siger de, at de „det ingenlunde længer kunde formaa at udstaa“; de bad derfor Kongen ikke tillade, at „de fattige Kjøbstæder og den borgerlige Stand“ helt ødelagdes. At deres Nød dog ikke kvalte Almenaanden, følelsen af, at de tilhørte et Folk, viser deres Andragen om, at de for Fremtiden maatte saa norske Officerer istedetfor fremmede, at de maatte tilstaaes et eget Handelskammer, egen Hofret og endelig et eget Universitet. Til disse Ønsker blev der dog ikke taget Hensyn. Den samme Aand fremkaldte baade i Bergen og Kristiania Misnøje med dette kommunale Styre og Ønsker om Forandring. Og hvor stramt end Gnevældet traf Spændtroien

over det offentlige Liv, kunde det dog ikke helt kvæle disse Hørelser; i Slutningen af Aarhundrebet maatte det indrømme Bergen og vel ogsaa de øvrige Byer en vis Meddelagtighed i Styrelsen.

Den indre Styrelse.

Det siger sig selv, at den nye Statsforfatning førte til en Omordning i den indre Styrelse. Baade for sin egen Stilling og for at kunne røgte sin Opgave maatte Kongemagten søge at sikre sig, at dens Bud nøiagtig blev efterlevende, og at Tilsynet paa ethvert Punkt blev, saavidt muligt, virksomt. Da Kongemagten knækkede Adelsvældet, kunde den ikke beholde, hvad der for en stor Del dannede Grundlaget for det, Lensmandsstillingerne, som desuden ved den Magt, de var udstyrede med, (se ovenfor S. 201) i visse Tilfælde let kunde blive brydsomme, ja truende. Stiftamtmand og Amtmand, som traadte i Stedet for dem, fik derfor kun en Del af deres Magt. Som Amternes Overbestyrelse skulde de have Tilsyn med de underordnede Embedsmænd og med det kongelige Gods og blev derfor paalagte at gjøre Reiser om i Distriktet, ligesom de ogsaa havde med Kirke- og Fattigvæsen at gjøre, men Oppehørselen tilligemed den økonomiske Styrelse af Krongodsjerne lagdes under Fogderne, og nogen Udnævnelsesret eller Militærkommando fik de ikke. De skulde være Kongemagtens Hænder, den Myndighed, gennem hvilken den fik sine Bud udførte, og dens vaagne Øie, hvormed den søvede sit Tilsyn. Og dette Øie skulde ikke mindst vaage over de smaa og ringe. Thi dette laa Styrelsen paa Hjerte, og den gjorde efter fattig Leilighed Alvor af at være den faderlige, der vilde gaa frem mod Undersaatterne som sine Børn

Amtmændene blev derfor indstjærpede at have Tilsyn med, at de ringe ikke paa nogen Raade skede Uret, Bønderne ikke blev udsjuede af Fogderne eller bedragne af Rjøbmændene, og disse ikke forurettede af Tolberne. Allerstærkest blev de indstjærpede at vaage over Beboerne af Finmarken, som jo ogsaa var dem, der trængte mest Hjælp. Amtmanden paalagdes en eller to Gange om Aaret at reise gennem hele Amtet, paa Tingene høre Almuens Klager og tage sig af dem. Særlig skulde han hjælpe dem til „nødtørstig Underholdning“ og „dygtig Fiskerredskab“ samt vaage over, at de Levnetsmidler, som indførtes, ikke var slige, at Folk tog Skade af dem. Af Hensyn til Bønderne nedfattes i 1661 „den almindelige Landskommisjon“, som skulde undersøge, baade hvorledes Almuen havde det, og hvorledes dens Kaar skulde forbedres. Til at værne om de fattige og forurettede blev der oprettet Embeder, hvis Indehavere skulde reise rundt for at undersøge Forholdene og have Indseende med Embedsmændene, ogsaa Amtmændene.

I Rettergangsvæsenet gjorde Enevældet ingen stor Forandring. Den vigtigste var, at der i 1666 oprettedes en Overhofret, hvortil Sagerne kunde indankes fra de underordnede Domstole i Landet. Overhofretten traadte istedet for Herredagen, som siden det 16de Aarhundrede havde været den øverste Instans, men da den kun holdtes hvert tredje Aar, var det blevet almindeligt at indstævne Sagerne til Kongen i Rjøbenhavn eller de danske Herredage. Fra Overhofretten kunde vigtige Sager indankes til Høiesteret i Rjøbenhavn, men „det har forholdsvis kun været faa norske Retsfager“, der ikke har fundet sin endelige Afgjørelse ved Overhofretten. De lavere Domstole var Bygde- og Birketingene, som dømte i første Instans, og Lagtingene, 11 i Tallet, hvortil der ind-

antedes fra Bygde- og Birketingene, dog med den Undtagelse, at Sager fra Bytingene først gik til Raadstureten, der dannedes af Borgermester og Raad. Enevældet gjorde dog den Forandring heri, at den gav de 4 Stiftsstæder Lagtingsret, saaledes at Raadsturettens Domme gik lige til Overhofretten uden først at skulle paadømmes af Lagtingene.

Enevældets Ofre.

Enevældet maa efter sin Natur være mistænkeligt. Dets Magtstilling hviler i Grunden paa et Rov, deraf Frygten, at som den er vunden, paa samme Maade kan den ogsaa gaa tabt. Enevældet i Norge-Danmark havde ogsaa de sælles Slægtmærker, om det i Sammenligning med mange andre maa betegnes som et forholdsvis mildt. Fredrik den tredie, ligesom ogsaa hans Efterfølgere, spejdede med et mistænksomt Øie efter alt, som kunde true deres Magt. Naar han strax efter Enevældets Indførelse lod opføre et Citadel i Kjøbenhavn, laa Tanken dermed snublende nær: det skulde være et Bærn om hans uindskrænkede Magt. Hvad Kongerne af Guds Naade gjorde, var ophøiet over al Dadel, og Kritik blev ikke taalt. Nogle Borgere paa Kristianshavn fik haardt svie for, at de stift havde staaet paa sin Ret til at kalde Præst og havde „puffet imod ham“. En Professor, Hr. Nold, havde vovet at nævne som en Mening, der af mange blev holdt for sand, uden dog at være utvilsom, at Fyrster hellere maatte vælges end fødes. Han blev uden videre affat. Ogsaa under Kristian den femte findes, som senere skal paavises, Exempler paa den

samme Landstrælbom. Ved Anklage for Majestætsforbrydelse var det efter Kristian den femtes norske og danske Lov tilladt at bruge pinligt Forhør, medens dette overfor andre anklagede end dem, som var dømt til Døden, ikke kunde anvendes. Majestætsforbrydelse var ogsaa den eneste, hvor Straffen ogsaa ramte den skyldiges Efterkommere.

Et af de æbleste Dsre for Gnevældet var Rigsraaden Gunde Rosenkrands. Han havde tjent sit Fædreland i 38 Aar, under Ufreden holdt paa egen Kofkning et Kompagni Soldater og hverken sparet sig selv eller sine nærmeste. Men han var for stolt til at krumme Ryg for Magthaverne og for ærlig til at hylle Kjærlighed til den nye Ordning. Dette blev ham ikke tilgivet. Han faldt i Unaade, tyede til Sverige og levede der i 11 Aar i et Slags Forvisning. Der lagde han ogsaa sine Ben.

Forfølgelsen mod Korfits Ulfeldt og hans æble Hustru Eleonora Kristine er ogsaa betegnende for Gnevældet. Under den sidste Krig var han af den svenske Regjering bleven mistænkt for at knytte Forbindelse med de danske; han var endogsaa bleven sat fast, men havde fundet Leilighed til at flygte til Danmark. Her modtoges han med Fængsel, som hans Hustru maatte dele med ham, og da han 1661 slap fri, var det paa de haardeste Bilkkaar. Aaret efter sit han Lov til at gjøre en Badereise, men fulgte ikke den Vej, han selv havde opgivet. Allerede derved blev Regjeringens Mistanke vakt, og da den af Kurfyrsten af Brandenburg blev meddelt, at Ulfeldt nærrede høiforræderiske Planer mod sit Fædreland, blev der lagt Sag an mod ham. Uden at høre hans Forsvar, uden at fremkomme med Bevis for hans Brøde, dømtes han fra Tre, Liv og Gods, hans Etlinger fra Adelskabet og til evig Landsforvis-

ning. Dommen fuldbyrdes paa hans Billede, da han selv var udenlands, men paa hans Hoved sattes en Pris paa 20 000 Rbl., som jagede ham fra Sted til Sted, indtil Døden ikke længe efter Domsældelsen endte hans uhyggelige Tilværelse (1664). — Lægen Otto Sperling blev af ingen anden Grund, end fordi han havde været Ufseldts Ven, sat i haardt Fængsel og endte der efter 18 Aars Fangeliv sine Dage. Ligesaa grusomt gik man frem mod Eleonora Kristine. Denne høihjerte og høit begavede Kvinde havde de gode Dage med sin Mand, men ogsaa trofast baaret de onde. Hun var efter Ufseldts Domsældelse paa hans Bøn reist til England for af Kongen, Karl den anden, at indtræve nogle Penge, som hendes Mand havde tilgode. Istedetfor at betale bragte den kongelige Uksling hende ved en lav List i hendes Fienders Hænder; hun førtes til Kjøbenhavn, hvor hun sattes i strengt Fængsel. Skjønt det ikke kunde godtgjøres, at hun har været meddelagtig i, hvad hendes Ægtefælle havde syndet, blev hun dog handlet med som en gemen Forbryderke. I det elendige Fangehul, hvori hun sad, maatte ingen Adspredelse formilde Fængslets Ensomhed. Hun nægtedes Lys, hun fratoges Bog og Pen; først efter lang Tids Forløb indrømmedes hun Naal og Traad. Men hun bar sine Lidelser med Gudhengivenhed og blev ikke utaalmodig, fordi de varede længe. De varede i 22 Aar. Først da Charlotte Amalie, hendes Dødsfiende døde, aabnedes hendes Fængsel, og hun fik Lov til at tilbringe sine sidste Dage i Fred.

Betydningen af Renselsens Indførelse for Norge.

I Norge er der i Tiden lige efter Statsomvæltningen ikke uden Eksempel at høre om Reisinger: I Søndmør lod

en Rasmus Mickelbusta sende Budstikke omkring mellem Almuen med Opfordring til hverken at taale Officerer eller Udskrivelse, ikke holde Skatte- eller Sageting med Fogden og Skriveren til Oppebærelse af Kongens Rettigheder. Almuen lod sig dog uden Vanstuelighed tale til Rette, og Rasmus Mickelbusta blev straffet. Om disse Optøier stod i Forbindelse med den nye Statsorden er vel neppe til at antage, men at denne ikke i alle Henseender vakte Tilfredshed, er sikkert. Den Raade, hvorpaa Kongemagten ogsaa her optraadte, var ikke altid stiftet til at vinde Hjerterne for den. Den gjorde saaledes Krav paa en Udfrygt, der var ligesaa meningsløs som Strengheben, hvormed den blev opretholdt. En Fortælling fra 1661 er i saa Henseende oplysende. Lensherren Hans Hansen Smith havde paa en Reise igjennem Melhus laant en Hest paa en Gaard af Eierens Søn, da denne var fraværende. Før han var reist fra Gaarden, kommer Bonden til, og i den Tro, at hans Hest var tagen i Skyds, styrter han med en tung Øge i Haanden mod Lensherren. I det Ordskifte, som opstaar mellem denne og ham, undslipper ham disse Ord: „Var du Kongen selv, skal du ikke ustraffet tage min Hest fra mig.“ Lensherren maatte udelevere Hesten og være glad til, at han slap med hele Lemmer. Men for Overfaldet lagde Lensherren Sag mod Bonden, og derunder kom den anførte Ytring frem. Nu dreiede Sagen sig ikke længere om Overfaldet; thi en saadan Ytring var Majestætsforbrydelse. Derfor blev han ogsaa dømt, og Straffen blev ingen ringere end Arbejde i Jern paa Bremerholm (Stibsbjgningsværftet i Kjøbenhavn). — Kongemagten følte sig ikke helt tryk overfor Norge. Strax efter Gnevældets Indførelse indstjærpedes det Landskommissionen heroppe at vogte paa, om der sporedes nogen „Urolighed eller Uvilje til disse

Libers Forandring". Og et Par Aar efter (1663) fik den offentlige Anklager Paalæg, som gik i samme Retning.

Med Siden af Uviljen, som Statsomvæltningen paa sine Steder fremkaldte, var dog Tilfredsheden den langt overveiende. Norge var stillet paa lige Fod med Danmark, friet fra den ydmygende Afhængighed, hvori det havde staaet til dette Rige. Det slap at krumme Høg for et Rigsraad, der som fremmed saarede Selvstændighedsfølelsen, og bøiede sig gjerne for en Konge, der havde samme Magt over begge Folk og retslig tilhørte ligesaa meget det ene som det andet. Bistnok strævede Enevoldsmagten med at sammensmelte begge Riger til et, Universitet, Kollegier, Vengevæsen skulde være det samme for begge Riger. Ogsaa Hærens Overbestyrelse skulde være fælles; ellers havde dog Norge sin egen Hær. Norske Forbrydere kunde ikke engang udsone sin Straf i Norge. De maatte helt oppe fra Finmarken eller Island føres til Kjøbenhavn for at udstaa sin Fængselstid. Misnøien, som kunde røre sig — stærkt var den ialfald ikke — over denne Sammenrøring, opveiedes dog af Tilfredsheden over de Fordele, som den nye Tingenes Tilstand medførte. Den maatte kjendes som en stor Forandring til det bedre.

Men at denne forandrede Stilling paa den anden Side sinde Udviklingen, er umiskjendeligt. Hvor saare libet end de norske Stænder havde havt at betyde, var det dog en Slags Repræsentation, hvori det norske Folks Onsker kunde komme frem, de var en Spire, der under gunstige Omstændigheder kunde blevet mere. At den nu visnede, styldtes Enevoldsregjeringen, der stillede sig fremmed til det nationale Liv, fiendtlig til enhver Selvstændighedsstræben, og hvis Maal var at sammensmelte begge Folk, gjøre Nordmænd til Danste. At Folkets

Liv bevaredes, skyldtes ikke den, og den har den mindste Del af Vren for den Udvikling, de Fremstridt, som det norske Folk tog, og som godtgjorde dets Ret til at leve. Denne Udvikling kom i Førstningen mest frem i det materielle. Norge var siden Reformationen gaaet frem i Velstand og Folkemængde. Men efter Statsomvæltningen, der gav Landet større Afgang til at udvikle sine Hjælpekilder, er Fremgangen især at spore. Bondens Kaar bliver bedre. Det hændte vel ogsaa nu, at Gaarde blev lagt øde, fordi Statterne, som navnlig i den sidste Halvdel af Aarhundredet var umaadelige, gjorde det umuligt at drive dem, og det var heller ikke uhørt, at Kronen maatte tage Jordegods for Skatter, men begge Dele hørte til de sjældnere Tilfælde. Derimod var det ikke sjældent, at Krongods baade under Freden og hans Eftermand kjøbtes og betalt af Bønder, mest Leilændinger, altsaa vel den mindst formuende Del af Folket. Fra Enevoldsmagtens Indførelse blev det nemlig en Indtægtskilde for Kongerne at bortfæle det norske Krongods, som under Kristian den fjerde og hans Eftermand var satte i Pant for Laan, der i Krigsaarene var optagne. Umaadelige Jordegodser blev nu samlede paa enkelte Rigmænds Hænder; „Vi have til en og anden afstaaet hele Amtet,“ hedder det i et Kongebrev af 1664. Heldigvis blev denne Opbyggen af Jordeiendomme paa enkelte Hænder ikke af lang Varighed, de adsplittedes meget hurtigt; samme Vej tog det med Adelsgodset, og „Antallet af dem, som brugte Eiendomsjord, blev endnu inden Begyndelsen af det attende Aarhundrede den langt overveiende Flerhed af Landets Jordbrugere, medens det omvendte Forhold tilforn havde fundet Sted.“ Hvad der især bidrog hertil, var de Bestemmelser, hvormed Lovgivningen søgte at værne om Leilændingen. For at den aarlige Afgift,

Landskylben, som tilkom Jordbrodden, ikke skulde strues op til en utilbørlig Høide, blev det baade i Kristian den fjerdes og senere i Kristian den femtes Lov fastsat, at den skulde udredes, „som af gammel Tid været haver“. Den kunde altsaa ikke forhøies; men da Jordbegodset i Tidens Løb stadig steg i Værdi, maatte den blive meningsløs liden; af Gaarde, der stod i en Pris af indtil 3000 Rdl., kunde der saaledes stundom kun betales 5 Rdl. i Landskylb. Under saadanne Omstændigheder maatte det være langt fordelagtigere at sælge Gaarden, og det blev da ogsaa gjort.

Ogsaa Kjøbstæderne gik frem. Siden Reformationen havde de skudt en hurtig Vægt. Folkemængden havde næsten tredoblet sig. Den kunde nu regnes til omkring 30,000, den nærmede sig ialfald til dette Tal. Handelen var ikke længere i de fremmedes Hænder. Sjøfarten havde udviklet sig fra en blot Kystseilads med Jagter og Vaade til en udenrigs Fart, hvori selv den mindste Ravnekrog af et Ladested deltog, men hvori de større Byer optraadte med anselige Handelsflaader, der for paa alle europæiske Farvand. I 1662 -- 2 Aar efter Enevældets Indførelse — fik Kjøbstadborgerne efter deres indtrængende Begjæring Eneret til Trælasthandelen, som Bønderne altsaa ikke længere fik Lov til at drive. Det blev ogsaa forbudt Præster, Fogder og Sorenstrevere at drive Kjøbmandskab og Sagbrug, hvorover der fra Bøndernes Side gjen-tagende Gange var ført Klage. Skibsbyggeriet fik derimod en Knæk ved en ny Indskjærpelse af et gammelt Forbud mod at sælge et hjemmebygget Skib, inden det i 10 Aar havde faret i Kongens Riger.

Fredrik den tredje og hans Eftermænd gjorde fra sin Side, hvad de kunde, for at ophjælpe Handelen. De Grundfætninger,

som de heri fulgte, var lantgsfra altid de sundeste, og maa de endog saa forekomme høist taabelige, men de var Tidens. Som før omtalt, blev Kjøbstæderne tildelte hver sit Oppland. De fik, saavidt mulig, Eneret paa Handel og Haandværk. Enhver, som havde noget at sælge, skulde føre sine Varer til Byen; derhen maatte Østlandsbonden med sin Last, og Vestlandsbonden med sin Fisk. Kjøbmændene blev inddelte i Klasser efter de Varer, de handlede med; i Kjøbenhavn var det saaledes fastsat, at en Vinhandler, som handlede med fransk Vin, ikke maatte sælge Rhinftvin eller omvendt. I Trondhjem var Byens 79 Handelsmænd delte i 14 Klasser. Denne Fordeling blev dog ikke gjennemført. I Bergen fik enhver Kjøbmand Lov til at ernære sig, som han vilde. — Ikke nok med, at Regjeringen vilde blande sig i, hvad en Handlende skulde sælge; den vilde ogsaa raade for, hvor de skulde kjøbe sine Varer, og fik de disse andelstedsfra, maatte de betale en høiere Told af dem. Indskrænkningen i Næringsfriheden gjaldt ogsaa Haandværkerne, som blev ubskilte i strengt afgrændsede Laug med sine Rettigheder og Pligter.

Af stor Betydning var de Handelsstraktater, som sluttedes; i 1663 en med Frankrige, 7 Aar senere en med England. Til Fremme af Handelen oprettedes Handelselskaber, som fik Eneret til Handel paa visse Egne. Det fjerne Finmarken og Island var Steder, som indbød til saadanne Foretagender. Vilkaaret for at faa Eneret til Handelen var at forsyne Befolkningen med Varer, der maatte sælges efter Priser, som Kongen fastsatte. Han fastsatte ogsaa den laveste Pris, hvorfor Finmarkingerne maatte sælge sine Varer. Bergensiske Borgere fik Eneret til den finmarkste Handel, men misbrugte den paa det skammeligste. Tilrods for de stærke Klager, der løb over

Rjøbmændene, lod Regjeringen inddrage det eneste, som kunde se dem paa Tingrene, Amtmandsembedet, og lægge Styrelsen i Hænderne paa Magistraten i Bergen. Nu skaltede og valtede Bergens Borgere ganske og aldeles, som de vilde; det gif saavidt, at de efter eget Lykke flyttede Indbyggerne som Kvæg fra et Præstegjæld ind i et andet. Deres Færd var i det hele sli, at Regjeringen maatte gribe ind. Tvende Mænd blev sendte op for at undersøge Forholdene. De kom under Weir med mangt og meget, som ikke var godt. De kom saaledes efter, at Bergensrjøbmændene uden videre gjorde sig til Herrer over Dødsboerne beroppe, og straf de ikke til at betale Gjæld, tvang de de afdødes Børn til ved personligt Arbeide til dem at betale Forældrenes Gjæld. Deres Fremstilling af Rjøbmændenes Plagerier bragte Regjeringen i 1687 til at overdrage Handelen til alle og enhver af Bergens Borgere, der vilde drive den, og til at gjenoprette Amtmandsembedet, som sit Paalæg om at holde skarpt Die med Rjøbmændene og deres Optræden overfor Indbyggerne. Denne Ordning blev ikke den endelige; den afløstes snart af en anden og denne af en tredje, indtil endelig i 1715 Handelsretten udvidedes til Byerne i de throndhjemste Amter. Mindst ligesaameget led Fjænderne ved, at Rjøbmænd havde Eneret til Handelen. De var desuden hjemføjte af store Ulykker. I 1674 og 1675 døde bare i Tinga Sjøssel 1100 Mennesker af Sult.

Ogsaa den overfjøiske Handel søgte Kongerne paa enhver mulig Maade at puste Liv i. Fredriks Eftersfølger, Kristian den femte, satte selv Penge i den og tvang Embedsmændene i begge Riger til at indføjde i det vestindiske Handelselskab ikke mindre end 10% af deres Lønning, forsaavidt den overføjte 300 Rbl. Handelen paa Frantrige og Spanien var af Vig-

tighed, da der fra disse Lande indførtes Salt. For at denne Vare skulde hjemhentes i indenlandske Skibe, lagde Fredrik den tredje den i Hænderne paa enkelte Selstaber, som fik Eneret til at drive Handel dermed. Under hans Eftermand blev dog Handelen givet fri mod, at de, som drev den, skulde gjøre det med saa store Skibe, at de ogsaa for Tilfældet kunde gjøre Tjeneste som Krigsskibe (Defensionskibe).

Livligt var dog Handelen — foruden med Sverige og Østerjølandene — med Holland og England. Især Trælasthandelen tog et stærkt Opving. I 1666 brændte London, og uagtet der var Ufred mellem Landene, udførtes der dog til høie Priser en umaadelig Mængde Trælast dertil, saa at Nordmændene, som en samtidig bemærker, „varmede sig brav ved denne Ildbrand“. Udsørfelen foregik ofte i engelske Skibe; ogsaa Hollænderne — og endnu mere end de Engelse — hentede selv sin Trælast i Norge. Efter Hollændernes eget Opgivende skal ikke mindre end 300 hollandske Skibe have været sysselsatte i Farten paa Norge. I det følgende Aarhundrede blev Forholdet anderledes, saa nu udførtes en større Del af Trælasten i norske Skibe, men endnu omkring 1770 udførtes fra Drammen den meste Trælast i Hollænderkibe, og folgtes saaledes, at Hollænderne tjente umaadelig paa Nordmændenes Beføstning.

Til Fremme af Omsætningen og den indre Færdsel søgte Regjeringen at tage sig af Landets Veivæsen. I 1665 anfattedes der to General-Beimestre, hvoraf den ene for det nordensjeldske, den anden for det søndensjeldske skulde føre Tilsyn med Veiene. Det bestemtes, at disse skulde i Almindelighed have en Bredde af 5—8 Meter, og det forordnedes, hvad der skulde gøres for at udbedre dem, saa de blev fremkommelige

ogſaa for Bogue. Skal man tro Indberetningen fra en af de anſatte Veimeſtre, git det ſaa raſt med Veiarbeiderne, at allerede i Juni 1665 ſkulde man kunne kjøre med Bogue fra Alershus til Kongſberg, Laurvit og flere andre Steder. Var nu end dette en Overdrivelse, ſaa var dog Fremgangen kjendelig, men kun altfor kortvarig, da General-Veimeſternes Embede allerede i 1670 blev ophævet. Fire Aar efter blev det atter gjenoprettet; men man ſaar ikke Indtryk af, at det udrettede meget, og Almuen var meget miſfornøiet med det.

Handelen og Sjøfarten led dog endel i den Ufred, ſom de forenede Riger blev indviklet i med England. Anledningen dertil var denne. En ſtor Flaade af hollandske Handelsſkibe ventedes til Bergen og dette fede Bytte vilde Engeltmændene ſaa fat paa; thi der var Krig mellem England og Holland. Fredrik den tredje vilde hjælpe dem dertil, da han havde et Horn i Siden til Hollænderne for deres Holdning under ſidſte Ufred. Efter Aftale med den engeltſke Sendemand i Kjøbenhavn ſkulde Befalingsmanden paa Bergenhuf vel vogte fig for med Magt at gribe ind mod Englænderne; hørøſtede Indfigeſer mod deres Neutralitetsbrud ſkulde han derimod neblægge, thi Hollænderne maatte ikke ſaa Miſtante. Det kom dog ikke til at gaa efter Aftalen. Biſtok lagde den hollandske Flaade ind paa Havnen; Engeltmændene indſandt fig ogſaa, og forſaavidt var alt i Orden. Men nu kom der en Streg i Regningen. Den engeltſke Befalingsmand, hvis Fingre brændte efter at ſaa fat i Byttet gav fig i ſin Hidſighed ikke Tid til ſtaffe fig Underretning fra den engeltſke Sendemand om den truſne Aftale, og Underretningen var heller ikke naaet frem til Befalingsmanden paa Bergenhuf. Denne gjorde ſit yderſte for med det gode at afværge de engeltſkes Angreb; men da intet nytte, maatte han

tage Hollændernes Parti for at afflaa det. Den 2 Aug. 1665 blev der paa Bergens Havn holdt et stort Slag mellem Englænderne, som havde 26 Orlogsmænd, og Hollænderne, der havde 58 Skibe, hvoraf de fleste var forsynede med Kanoner. Fra Fæstningen blev der fyret med Kraft, og Ilden var ogsaa fra Flaaderne livlig; det regnede med Kugler over Bergen, men kun faa af Indbyggerne blev truffne; mere led Hollænderne og mest Englænderne, som maatte trække sig ud af Kampen og saaledes gik glip af det forventede Bytte.

Krigen, som blev en Følge af dette Sammenstød, blev uden nogen Betydning og endte allerede i 1667 ved Freden til Breda.

Kort Abelaer. Fredrik den tredies Død.

Med Holland stod vort Land, som ovenfor fortalt, i livligt Samkvem. Der hvervede de ogsaa Matroser, og en Mængde Sjøfolk gik i hollandsk Tjeneste. Navnlig fra den sydvestlige Del af Norge foregik der baade i det 17de og 18de Aarhundrede trods Regjeringens Forbud stærke Udvandringer til Holland. Vare i Amsterdam fandtes norske Matroser i tusindvis.

Til dette Land henvendte man sig fra Danmark, naar man trængte Sjøfolk. Ingen Steder var de bedre at faa end der," skriver Sjøhelten Nils Juel; „de Konstabler (Underbefalingsmænd til Sjø), som duede noget, var for det meste norske eller engelske." De naaede dog ikke op i de højere Officersposter, som Hollænderne i Regelen forbeholdt sig selv.

I Holland fik ogsaa vor navnkundige Landsmand Kort Sivertsen Abelaer sin Uddannelse. Han er født i Brevik den 16de Decbr. 1622. I sit 15de Aar gik han til Holland, hvor

han kort efter blev Radet („Adelborst“) og under Tromp deltog i Krigen mod Spanien. 1642 gif han som Konstabel i venetiansk Tjeneste, men blev snart Fører af et hollandsk Skib,

Kort Adelaer.

som Republikken havde leiet. Han udmærkede sig i højt Grad ved sin Dygtighed som Sjømand, sit Mod og sin Tapperhed. I et Slag ved Dardanellerne 1654 glimrede han især, og efter Slaget, da der uddeltes Belønninger til de tapreste, blev

han især erindret. Aaret efter fik han af det venetianske Senat en kostbar Guldkjæde i Foræring og en livsvarig aarlig Pension paa 200 Dukater. I et nyt Slag ved Dardanellerne gav han igjen „fremragende Prøver paa sin Tapperhed og Opofrelse“, og til de Udmærkelsestegn, han allerede havde faaet, modtog han nu det største, idet han blev Ridder af St. Markus Ordenen. Kort efter tilkjendtes han en Pension paa 1400 Dukater aarlig, som skulde udbetales indtil hans tredie Slægtled. I et af de mange Slag, hvori han kæmpede med Tyrkerne, skal han have haft en haard Dyst at bestaa med et tyrkisk Admiralstib. Admiralen Ibrahim Pascha entrede Korts Skib „Store St. Georg“ og hug efter ham selv. Han rammer hans høire Arm, som faar et stort Saar, men kort griber Sværdet med sin venstre og fælder med et Hug Tyrken, hvis Hoved han saa med hans eget Sværd stiller fra Kroppen. Forsærdede over sin Fjersers Fald overgiver Tyrkerne sig med sit Skib. — 1661 forlod han Venedigs Tjeneste, og 2 Aar efter vendte han tilbage til Danmark. Her udnævntes han til Øverstkommanderende over Flaaden (Generaladmiral), skjønt han aldrig tidligere, efter hvad man kan se, har indehavt nogen større Kommando. To Aar efter fik han fra Holland Tilbud om Posten som Viceadmiral i Vestfrisland, men Kong Fredrik vilde ikke give Slip paa ham, og han blev. Som Vicepræsident i Admiralitetet deltog han i Arbejdet for Flaadens Opkomst; thi i de første Aar efter Freden og indtil 1665 var der megen Virksomhed paa Skibsværfterne, især Bremerholm; dog byggedes ogsaa i Norge flere større Skibe. Han fik dog ikke Leilighed til at vise sin Dygtighed som Sjøkriger, thi da Krigen med Sverige under Kristian den femte brød ud, døde han pludselig (1675).

Fredrik den tredie døde 1670. Han havde faaet en videnskabelig Opdragelse og eiede videnskabelige Interesser, som det laa ham paa Hjerte at fremme. Universitetsbibliotheket blev saaledes udvidet af ham, og det store kongelige Bibliothek grundlagdes. Men han manglede aldeles Syn for, at Videnskaben for at blomstre maa være fri. Hans Videnskabelighed hævede ham heller ikke over Tidens Overtro. Sammen med en fremmed Eventyrer strævede han med at gøre Guld, men naaede kun at tømme Statskassen for et Par Millioner Rdl., som skal være gaaet med til disse Narrestreger. — Fredrik var af Naturen en jevn og ligefrem Mand, men efter Gnevældet, da hans Hjerne fyldtes med overdrevne Forestillinger om hans Kongeværdighed, blev han mindre tilgængelig, og den simple Mand havde vanskeligere for at faa Afgang til ham. Han talte og skrev tykt, og Hoffet lignede mere en tykt Fyrstes end en nordist. Han er ogsaa dadelst for at have indrømmet Dronningen for stor Indflydelse, den hun langtfra altid brugte til det gode.

Men trods dette og hvad der ellers kan siges paa ham, og det værste er Skylden, han bærer for, at Norge mistede en af sine rigeste Landsdele, vil hans tjætte og mandige Færd under Kjøbenhavns Beleiring sprede Glæde over hans Navn og give ham i den Kongerække, han tilhører, en Plads mellem de forreste.

Enevældet under Kristian den femte.

Kongemagtens Glæde.

Kristian var 24 Aar gammel ved Faderens Død og den første nord-danske Konge, som uden Valg og Haandfæstning besteg Tronen. Hans Dage var Enevoldsmagtens glimrende Tid, som især Ludvig den fjortende laante en Glæde, der ikke blot blændede Kongerne, men indbildte Folkene, at Enevældet grundede Statens Storhed og sikrede Underfaatternes Lykke. Og Kristian den femte og de Raadgivere, han lyt-

tede til, vare Børn af sin Tid.

Høitidelighederne ved hans Tronbestigelse var et Udtryk for Kongemagtens forandrede Stilling. De gamle Kronings-smykker kunde ikke bruges. Der maatte arbeides nye. Kronen blev af en anden Form end den ældre og saa prægtig, at den regnedes til en Værdi af mellem syv og otte hundrede tusinde

Christian den femte.

Vertical line on the right side of the page.

Rdl. Var dette end en Overdrivelse, vist er det, at baade den Spiret, Rigsæblet og Sværdet, som ogsaa maatte være nye, var umaadelig kostbare. Og Kronen satte Kongen selv paa sit Hoved og tog de andre Kronings Smykker til sig, da han gik til Kirken. Der blev Kongeloven oplæst, og den af Bisperne, som tog den ud af dens Foderal, brøiede sig først dybt for den. Og i Taler ved Salvingen tiltjendtes Kongen Ret til at herske over Undersaatternes Personer, deres Gods og Eiendom.

Et Udtryk for Kongens nye Magtstilling var ogsaa den Glæde, som skulde omgive Hoffet. Boligen var endnu tarvelig; men Maaltiderne skulde være overdaabige. Det var begyndt med Fredrik den tredje; tiltrods for den strigende Pengenød, hvorunder Riget sunkede, var Udgifterne til „Hospisningen“ under denne Konge efter Gnevoldsmagtens Indførelse meget større end tidligere. De holdt sig nogenlunde paa samme Trin under Kristian den femte. I 1694, som var et Fredsaar, udgjorde Udgifterne til Hoffet en Femtedel af Statsudgifterne. Og hvor ofte der i Kristian den femtes senere Regeringsaar blev drøftet Nødvendigheden af at indskrænke Statsudgifterne, saa var der aldrig Tale om at røre ved Udgifterne til Hoffet. De maatte ikke formindskes. Under denne Konge og hans Efterfølger blev der udsoldet stor Pragt, baade hvad der vedkom Paaklædning og det hele ydre Udstyr. Til Klæder, Juveler og Smykker medgik der i Kristian den femtes Regeringstid 622251 Rdl., og endda var Pengenes Værdi den Tid flere Gange større end nu. Medens han ikke havde Naad til at betale sine Embedsmænd deres fattige Løn, kunde han bare for en Seng give ud ikke mindre end 15000 Rdl. Det mest dagligdags, som vedkom Kongen, skulde have Be-

tydning, forbi det var om ham, det breiede sig. Naar han gik til Bords, skulde der stydes med Kanoner og stødes i Trompeter. Ved et Dødsfald af en Konge eller Dronning skulde ikke blot Adel og Embedsmænd, men ogsaa de fornemme Borgere med deres Tjenere gaa i Sørgebragt et helt Aar, og i dette Tidsrum maatte der over hele Landet ikke bruges noget som helst „Spil“; endogfsaa Orgelet i Kirkerne maatte forstumme. — En jevn Omgang med Undersaatterne var utænklig. Det var kun de fornemste, som havde Udgang til Kongens Audiensværelse; andre fik kun Leilighed til at tale med ham, naar han var i Stalden.

En særegen Glands fik Tronen ved Oprettelsen (1671) af en ny Adel. Den gamle Adel blev vistnok brugt, men den saaes dog paa med mistænkkelige Øine som en lurende Fare for det unge Gnevoldsbømme. Den skulde derfor fortrænges af den nye Hofadel, som bestod af Grever og Baroner, der mest vare indvandrede Lyffere, og som overøstes med uhyre Forrettigheder. Der udlagdes til den store Herregaarde. Den opnaaede i stor Maalestok Stattefrihed, men hvad den fik og fritoges for, toges fra og lagdes over paa de andre Borgere, som stønne under Byrden. Samtidig udstedtes en Rangforordning, der løstede de høiere Embedsmænd op i Klasse med adelige og gav alle, som optoges i den, Forrettigheder, der stilte dem fra almindelige Borgere. Den borgerlige Fødsel var nu ikke længere et Stængsel for at naa de høieste Stillingen og den Rang, som var forbeholdt disse, og forsaavidt tjente Rangvæsenet til at udjevne den gamle Ulighed, men til Gjengjæld stæbte den en ny og avlede en Forfængelighed og Rangshyge, der drog Livsmaalet ned og gjorde Sjælene smaa.

En Ytring af denne Forsængelighed var den store Overdaadighed, som fra Hoffet smittede nedover. Især ved høitidelige Leiligheder, som Gjæstebud, Bryllup og Fordefærd, flommede den over alle Bredder. En Enke efter en General Rosenfranz brugte til sin Mand's Begravelse og til et Mindesmærke paa hans Grav en Sum, der i vore Penge vilde udgjøre Kr. 130000. Vicestatthalder Høeg i Kristiania kunde bruge til Opvartning for sig og sin barnløse Hustru 1 Haandstriver, 1 Kammertjener, 2 Somfruer, 6 Piger, 4 Lakaier, 2 Pager, 1 Kudst og 1 Gaardskarl. Enevældets Konger, der som vi før have set med sine Forordninger greb ind i og vilde retlægge alle Livets Forhold, kunde ikke rolig se paa dette Uvæsen eller overlade til Tiden at rette derpaa. Kristian den femte udstedte Forordninger derimod, som var meget betegnende for Tiden. I en om Begravelser blev der indtil de mindste Enkeltheder bestemt, hvilket Slags Rister Folt af de forskjellige Klasser skulde jordsæstes i. For de høieste Rangs personers vedkommende maatte de være overtrukne med Fløiel og smykkede med Messingplader; for de andre i Rangen saavel som for de adelige og de finere Borgere skulde de kun trækkes over med Bay, Klæde eller Læder og Beslaget være af Jern. Foruden en hel Del andre Bestemmelser om Begravelsen blev det paabudt, at Digtaler ikke maatte vare længere end et Kvarter og ikke holdes over andre end Rangs personer og Adelsmænd. I samme Aand kom der Paabud om Klædebragt til Brylluper, Barsler og Gjestebud. Kun i de øverste Rangs klasser maatte Mænd med deres Hustruer og Døtre have Lov til at gaa med Sølv- og Guldbroderier, Edelstene, Ringe over en vis Værdi osv. Og saa fortsættes det nedover med Be-

stemmelser, hvad Slags Klæder og Smykker enhver maatte bruge, hvor lange Slæb Damerne maatte bære, alt efter deres Plads i Rangforordningen, hvilke Smykker de maatte bruge, hvilke Snorer Folk maatte stæbde sine Lakaier med, og hvilke Slags Bogne, de maa nytte. Ved Brylluper fastsattes det bl. a., hvor mange Gæster man havde Lov til at indbyde, hvor mange Retter Mad de skulde beværtes med osv.

Disse Forordninger vakte megen Misstemning, og de var jo ogsaa taabelige. De maatte jo bidrage til, at Uligheden imellem Samfundsklasserne traadte mere føleligt frem, fremme hovmodet hos de store og Kryberiet hos de ugunstigt stillede.

I det hele affødte Enevældet et Kryberi, som var ligefrem væmmeligt. Sjælens Lavhed kom tilsyne i de nedværdigende Smigrerier, hvormed de kongelige og Rigets store i bunden som i ubunden Stil overøstes med. Der var ingen Grænse for Lovtalerne. Disse stranglede af de mest høitragende Talemaader. Naar der i det hele skulde skrives, maatte det være paa denne Maade. En sliq Stil satte sine brede Mærker i og vanhæbede Literaturen. End ikke de store Digtere kunde holde sig fri. Selv en Digter af Kingos Betydning skriver i Anledning af Griffenfeldts Udnævnelse til Greve et Digt, hvori han kalder ham: „Du himmelbaarne Greve“ og en anden betydelig Digter, Tomas Bartolin, holdt en Tale for ham, da han blev Rigskansler, og fremstillede ham dertil med de mest overdrevne Lovtaler som et Vidunder for Verden. Endnu tykkere maatte man smøre paa, naar det gjaldt de kongelige. Da grænses det overmaade nær til det gudsbespottelige. Ved en følgende Konges, den meget udbygtige Kristian den fjettes, Fødselsdag, kalder Universitetets Rektor, den navnkundige Lærde, Hans Gram, Kongen „for en Fyrste, som

Gudernes Gud, Gud alene, Gud, der selv er Konge og Kongernes Fader, fylber med sin Visdom, værdiges sit Venstab, fylber med sin Guddomsmagt, giver Del i sin Virksomhedskraft. Spørger du om hans Trone? Den er nøie forenet med den guddommelige. Om hans Hersterspir? Det ræktes ham af Guds Haand. Om hans Planer? De udrinder fra Guds Tante. Om hans Lykke? Den styrkes af Guds Yndest." — I bildende Kunst fremstillede de som Guder, der for til Himmels, og hvis blotte Billede bragte alle Laster til at styrte i Afgrunden. Selvrofen hos Kongerne selv var ikke mindre stinkende. Paa en Medalje fra Slutningen af den skaanste Ufred blev der sat: „Store Konge, hvor mange Kroner skulde vel kunne lønne dine Bedrifter.“

Naar Literatur og Kunst paa denne Maade blev brugte til Kongedømmets Forherligelse, skulde man ogsaa vente, at de fik sole sig i den kongelige Naades Straaler. Men dette var ikke Tilfælde. Kristian den femtes Fornøielser laa lavt; det samme gjælder ogsaa, om end mindre, om hans Efterfølger. Deres Synskreds hævede sig ikke saa høit som til Videnskab, Kunst og Digtning. De gjorde derfor det mindst mulige derfor. Naar Digterne, som Tomas Ringo, ikke havde en høi Embedsstilling, maatte de lide Nød. Den ovenfor nævnte Anders Bording kunde derfor i et Digt ynkelig klage over, at han maatte „faste jammerlig, fordi Brødkurven er for høit ophængt for ham.“

Men selv om der af den kongelige Naade med rund Haand var bleven øst ud til Videnskabsmænd og Digtere, vilde det lidet have hjulpet til at fremkalde et literært Liv. Der vilde have manglet et væsentligt Bilkaar: aandelig Frihed. Gnevældet tillod ikke, som tidligere sagt, fri Ytringer og kunde

være jernhaardt overfor anderledes tænkende. Til de Vidnesbyrd, som før er anført (se S. 335) kan fra Kristian den femtes Regjering føies nye. Oluf Rosenkrands havde skrevet et „Forsvar for den danske Adel“ mod en Lyfker, der havde paastaet, at Danmark altid havde været et Arverige og Adelsens Balgret kun Anmasfelse. Skjønt Skriftet nærmest kun var en videnskabelig Undersøgelse af Spørgsmaalet, blev Forfatteren alligevel sat under Tiltale for Majestætsforbrydelse, fradømt sine Værdigheder og ilagt Bøder. Da de tre af de sex Dommere, hvoraf Retten var sammensat, ikke vilde underskrive Dommen, blev Sagen indantet for Højesteret, der fældte ham og betydelig skjærpede Straffen. (1682).

Et andet Exempel er ogsaa talende. En tytt Hofpræst Masius udgav et Skrift, hvori han i Modsætning til den reformerte Kirkes mere republikanske Anskuelse forfægtede, at Kongedømmet stammede fra Gud, at den lutheriske Kirke, som fastholdt denne Synsmaade, af den Grund var den eneste saelligjørende og den eneste, en Fyrste burde taale i sine Stater. Da derimod den bekjendte tytt Jurist Thomasius hævdede, at det var Folket, som Kongen skyldte sin Magt, og at de reformerte kunde være lige saa gode Underfaatter som de lutheriske, blev hans Skrift i Kjøbenhavn offentlig brændt af Bøden..

Sandsfæderligheden.

Men hvor lidet tiltalende det Billede er, vi faar af Enevoldskongerne, ikke mindst Kristian den femte, maa vi ikke overse den anden Side. Bevidstheden af sin Magt og den Glands, denne maatte straale af, var vistnok overveiende hos dem; men de var ikke uden Følelse af, at den høie Stilling havde sit Ansvar. De nød ikke bare Magtens Sødm. De

arbejdede meget og maatte gjøre det; alt, endogsaa det ubetydeligste, skulde i Førstningen gaa gennem dem. De bleve overhængte med Ansøgninger og Bønstrifter. En vilde blive Bedemand i Trondhjem, en anden Klotter i Bergen; der blev søgt om at faa Lov til at oprette Fabrikker, grunde Bjergværker og stifte Handelselskaber; der blev af trængende tigget om Understøttelse i de forskjelligste Skikkelser, og fra dem, som troede sig forurettede, strømmede der ind en Flod af Klagemaal, som især da gjaldt Stattebyrderne. Arbejdsstoffet for Kongerne maatte paa denne Maade blive overvældende, og det kom snart i Gang at overlade en Række Sager til Kollegiernes Afgjørelse, naar denne sagde sig selv. Men endda var der mere end nok tilbage af Sager, som Kongerne mindst vilde slippe sig af Hænderne, saaledes de, som vedtom Pengevæsenet, Militærvæsenet og Ledelsen af Udenrigspolitikken. Vi har fra Kristian den femte haandskrevne Optegnelser, der gaar gennem flere Aar, og som viser omtrent Dag for Dag, „hvilke Overveielser, han havde taget Del i og hvilke Beslutninger han havde truffet, snart om den ene, snart om den anden Sag paa disse Omraader.“ At overlade Arbejdet og Ansvaret til andre, stod for Kongerne og ikke mindst for Kristian den femte som en Opgivelse af Regjeringen, som en Selvfættelse, og ogsaa derfor maatte de, syntes de vel, blande sig i ligt og uligt, i stort og smaat. At de paa denne Maade ved at gaa op i Enkeltheder udsatte sig for og virkelig ogsaa mangfoldige Gange tabte Overblikket, siger sig selv.

Intet tog de sig dog personlig mere af end de militære Sager. Til Hæren støttede de jo sin Magt, sin Anseelse mellem Europas Fyrster og sit Haab om at ubvide sit Herredømmes 'og sine Landes Grændser. Men i sin øvrige Sytlen

med Hærvæsenet gif baade Kristian den femte og hans Efterfølgere ofte op i bare Smaatterier. Døvelsernes Enteltheder „optog Kongerne som en Sag af største Vigtighed“, og det samme gjaldt i lige saa høi Grad Soldaternes Uniformer. De voldte meget Hovedbrud. Dette gjaldt ikke Dragtens Bequemmelighed, men dens Udseende. Farven skulde være saa strigende som muligt — det var Smagen — det var, som om det lagdes an paa, at Fienden „skulde se dem i Afstand og ikke styde forbi, naar han sigtede paa dem.“ „Taabelige Summer“ sløfedes bort til Uniformering af visse Indlingsregimenter. Kristians Efterfølger, Frederik den fjerdes, Grenaderer, havde saa stadselige Uniformer, at bare Huen, som var ægte forghltd, havde en Værdi af 2 Ldr. Rug. Og saa nøie tog Kongerne det med dette, at Frederik den fjerde svarede en af sine Generaler, som under Ufreden begjærede Forstærkninger, at et Regiment, han vilde sende, først kunde bryde op om to Maaneder, da det blaa Klæde, som man havde til Kraver og Underføi, ikke var af den fastsatte Farve, det skulde være noget lysere. Men naar alt dette var, som det skulde være, da var det for Kongerne en af deres allerførste Nydelser at overvære en Mønstring, hvor Soldaterne i sine gloende Uniformer foretog sine Bevægelser med en Nøiagtighed, der skyldtes den grusomste Frygling og mange Lars pinagtige Døvelse.

Enevoldstongerne i det hele og slet ikke mindst Kristian den femte manglede ikke Vilje til at ophjælpe Bøndestanden og gjøre Bøndernes Vilkaar saa taalelige som muligt, lette Byrderne og mindste Plagerierne. Rakt modsat af, hvad der fandt Sted i Danmark, søgte Regjeringen heroppe at lette Udstyknngen af de store Fordeiendomme og fratage den Retten til Skattefrihed. En Forordning af 1682 indstjærpede

saaledes, at kun naar en adelig Sædegaard havde været det fiden 1639, skulde den nyde Skattefrihed, og selv da mistede den denne ved at gaa over i borgerlige Hænder. Som Følge heraf gif Tallet paa privilegerede Herregaarde mere og mere ned, saa at man regner, at medens der før Enevoldsmagtens Indførelse var omkring 100 slige, var der henimod Slutningen af forrige Aarhundrede neppe mere end nogle og tyve igjen. Den udvidede Skattefrihed, som Adelen og de med den stillede opnaaede i Kristian den fjerdes sidste Leveaar, ophævedes af Kristian den femte allerede i 1679. Men Udstyknngen af de store Jordegodser og Ophævelsen af de enkeltes Skattefrihed var naturligvis en Fordel for de smaa Jordbrugere, for Bønderne. De blev forholdsviis taget paa med bløde Hænder. Da saaledes Kristian i 1674 paalagde en Kobberstat, blev Bønderne fritagne derfor. Ingen, som tjente hos en Bonde, maatte ilægges i den med Forbrugsstaten forbundne Folkestat. Familiestatten slap de ogsaa for, og det samme var Tilfældet med den Afgift, som Folk, der holdt Bryllup, skulde udrede. Hvis en Bonde ikke tillige var Haandværker, blev han ogsaa fritaget for Kops- og Kvægstat og for Ildstedstat. I Finmarken blev Befolkningen 1691 skaanet for al Afgift og Stat til Staten; den eneste Udredsel, de havde, var Tjenden. Tjenden skulde over hele Landet kun ydes med strøget Maal, og søndenfjelds gif Bønderne i Stedet for Statter Lov til at yde Tjære. Ogsaa de Statter og Afgifter, som Bønderne maatte udrede, kunde i Dyrtid blive nedsatte; da kunde der ogsaa blive uddelt Korn til dem, som trængte. Som baade sin Forgjænger og Eftersolger vilde ogsaa Kristian den femte gjerne værge Bonden for de Trællerier og Plagerier, hvorfor han var udsat. Kristian „tordnede med formelig Boldsamhed“

mod de stammelige Overgreb, som Leilændingerne maatte lide fra Forbeirnes Side, og de Prellerier, som Almuen var udsat for af Fogder, Præster og Kjøbstadsborgere. Fogderne fik især høre ilde af Kongen. Han siger, at deres stammelige Færd har bragt mange til at æde deres Brød i Armod og Glendighed, saa deres og Landets derpaa følgende Ruin stod at befrygte. Sageiere og Kjøbmænd kunde ogsaa trække Bonden alvorlig op; derimod blev der ogsaa truffet Bestemmelser; under Dyretid fik Bønderne Lov til inden et vist Tidsrum at tjøbe deres Korn lige fra Kornstuderne uden at være nødt til at bruge Borgerne som Mellemænd. De Kjøbmænd, som handlede med Nordlændingen, fik endogsaa uden videre sine Gjældsstrav satte ned, og de, som havde gjort sig skyldige i Nager, blev forbudte at drive Handel paa Nordland. Kongerne kunde endogsaa overfor Bønderne vise en Eftergivenesshed, der tydede paa Frygt. Da Bønderne omkring Arendal og Østerrisør i 1682 i Brede over nogle Jydestipperes stammelige Udhøstren havde med Magt ubløstet nogle Kornstuder, som laa paa Havnen, gav Regjeringen dem ikke blot fuld Tilgivelse, men endogsaa til Løn for Almuens „dumbristige Formastelse“ Ret til fri Trælastudførsel. Hensyn til og Frygt for Bønderne gjorde ogsaa, at en ny Matritel, som under den efterfølgende Konge blev udarbejdet af Biskop Deichmann og H. Nobel, blev henlagt, skjønt den høilig tiltrængtes, da den gamle fordelte Byrderne høist ulige. Denne samme Frygt afholdt ogsaa Styrelsen fra at røre ved Obelsretten, som den ellers meget gjerne vilde have ophævet. Den norske Bonde stod for den danske Regering som en „Bussemænd“, som man maatte handle varlig med. En Opstand af dem vilde ikke være let at dæmpe, thi i Landet fandtes næsten ikke

hvervede og fremmede Soldater, og de nationale sagde ofte rent ud, at de slet ikke vilde bære Baaben paa sine egne Landsmænd. Det var saaledes ikke mindst Frygt, som gjorde de norst-banste Enevoldstonger saa hensynstagende til den norste Bonde.

Den norste Bonde havde Lov til personlig for Kongen at fremføre sine Ønsker. Efter 1660, da Kongen ogsaa fik Magt til at hjælpe, hændte det derfor jevnlig, at han maatte give Foretræde til norste Bønder, der havde Klagemaal at føre. Sjældent blev de afviste, ofte opnaaede de, hvad de søgte, enkelte Gange fik de endog sin Vilje, hvor de ikke burde have faaet den. Regjeringen var kjed af dette Overhæng og mente, at Bønderne kunde naa det samme ved skriftlige Ansøgninger; Kristian forbød derfor disse Besøg og indskærpede Gang paa Gang Forbudet derimod; der sattes Fængselsstraf derfor, men Bønderne, som havde Erfaring for, hvor tidt en skriftlig Ansøgning kunde blive henlagt, vedblev at komme, og der blev aldrig krummet et Haar paa deres Hoveder. De fik drage lige saa frit tilbage, som de kom og gjerne med Sikkerhed for, at deres Rejse ikke var gjort forgæves. Disse Bøndernes Rejser til „han Far“ var derfor en Klemme paa vilkaarlige Embedsmænd, der ikke kunde trøste sig med, at deres Overgreb blev ukjendte paa høiere Steder og upaatalte; de har hidraget til, at Norge fik en langt dygtigere og hæderligere Embedsstand end Danmark. Efterhaanden blev den ogsaa mere norst; navnlig de lavere Embeder besattes mere og mere med Nordmænd.

Ogsaa Borgerne blev hjulpede af Regjeringen, naar den syntes, det trængtes. De fik, ret som det var, Skattelettelser, og det helt betydelige; saaledes fik Trondhjem i 1686 Frihed

i 3 Aar for alle Statter og Ydelser med Undtagelse af Forbrugsstatten; Bergen, som led meget ved Ildbrande, fik foruden Skattelettelser endogsaa Tilskud af Penge. Ogsaa Fredrikshald fik nyde godt af Regjeringens Hjælpsomhed. Den Lettelse, som saadanne Haandsrækninger gav, kunde dog ikke blive mere end en øieblikkelig; dertil var Byrderne altfor overvældende store. I 1693 fremkom Norges Statholder med Forslag til Kongen om forskjellige Lettelser for Nordmændene og begrundede det med, at disse var „en hel, vittig, brav og trofast Nation, der maasse ikke har mange lige i Verden.“ „Thi“, skriver han, „hvor findes saadant et Folk, som statter og skylder af yderste Evne, underholder og derhos gaar selv for Soldater, fremgiver til Kongens Tjenste deres Kjød og Blod, uden at nyde derfor det allerringeste.“ Kongen bifaldt Forslaget, men alle saadanne Lettelser, som han indvilgede i, kunde dog ikke i nogen væsentlig Mon formindste de overvældende Byrder. Disse var baade med Hensyn til Statter og Soldaterudskrivning under Gnevoldskongerne „afgjort langt større, end de nogenfinde før havde været.“

Styrelsens Mangler.

Det var saaledes utvilsomt, at Kongerne havde Vilje til at fremme Folkets Vel. De strævede mangen Gang saa godt, de kunde. Men det stortede paa Evnen. Det gik tungt og traat for dem at staffe sig Lydighed. Hvad i al Verden kunde det hjælpe at strø ud et Utal af Forordninger, selv om de var lige saa gode, som de ofte var flette, naar de kun blev staaende paa Papiret. Det samme Folk, der slittede Støvet under Fødderne paa sine Konger og ærede dem som Halvgu-

der, gav deres Love en god Dag og brød sig ikke en Øit om deres Forordninger. Overfor dem havde man den tøieligste Samvittighed. Toldsvig gik i Svang i stort Omfang. I 1705 — altsaa under Kristian den femtes Eftersølger — blev en Toldembedsmand i Kristiania tiltalt for Toldsvig, og det viste sig, at ikke mindre end 63 af Byens Borgere og Embedsmænd var indviklede deri. Mellem dem var Byens mest ansete Mænd, Byfogden, General-Toldforvalteren osv., og Kongen syntes ikke, det gik an at sætte saadanne Størrelser under Tiltale og i Fængsel; saa blev da alle benaadede. Faren, de havde svævet i, gjorde dog ikke mere Indtryk, end at et Par af dem Aaret efter var med i en Smuglersag. I Bergen foregik ogsaa storartede Smuglerier, og over hele Landet, her som i Danmark, gjorde Handelsstanden sig skyldig i Toldsvig.

Som med Toldblovene, saaledes gik det med de kongelige Bud forresten. De blev overtraadte eller kun unøiagtigt adlydte. Der blev hugget i Kongens Stoge, kjørt paa de Veie („Kongeveie“), som var forbeholdt ham. Krybskyttere fældede Bildtet paa hans Baner, Fiskere tog Østers paa hans Banter. Og hvor var det ikke uovertommeligt at faa overholdt Forordningerne om Menligheden i Byerne. Naar man hører, at selv i Kjøbenhavn kunde man taste alstens Urenlighed i Pøblingesøen, hvorfra Byen fik sit væsentlige Tillob af Drikkevand, ja endogsaa i Brøndene, før de blev tillukkede, kan man forstaa, hvor paatrængende nødvendigt det var at føre en Krig mod „den store vederstyggelige Uhumsthed“, som det hed i Forordninger derimod. Men Strævet frugtede lidet. Forordninger hjalp ikke. Selv i Kjøbenhavn fik man ikke Folk til at feie udenfor sine egne Huse. Og da kan man

slutte sig til, hvorledes det gik i mindre Byer. I en laa der store Gjødselhauge udenfor Husdørene, saa Øvrigheden paabød, at man ikke maatte have mere end et Læs Møg liggende udenfor sin Dør. Under Kristian den femte og hans Efterfølger var Brolægningen i Kristiania yderst elendig. Indbyggernes maa idelig gnaales paa at holde Fortougene rene for Lømmen, Sten o. s. v; Vandposterne manglede „Kamme“, hvoraf opstod „største Fare“.

Endnu daarligere overholdte blev naturligvis Love, der greb ind i den personlige Frihed. Alle disse Forordninger om Klædebrug og Smykker, som skulde bestemmes af Kongen, blev alt i et overtraadte, da det var nok af dem, som vilde give sig Udseende af at være fornemmere, end de virkelig var. Allermindst kunde Love, der vilde indsnøre den naturlige Udvikling, gennemføres. Det manglede saaledes ikke paa de stærkeste Lovbestemmelser for at samle Handelen i en stor Del af det sydlige Norge i Kristianssand; men den seige Modstand, som blev sat imod dem fra de nærliggende Ladesteder, var stærkere end Loven og trængte igjennem. Skylden for denne Ulydighed laa ikke blot hos Folket, der ganste vist trængte Opdragelse i denne Retning, men ogsaa hos Kongerne. Ikke bare det, at de gav saa mange unaturlige Bud, men ogsaa, at de gav Forordninger, som var lidet overveiede, og som derfor inden kort atter maa tages tilbage. Over deres Lovgivervirksomhed var der en Løshed, der maatte virke skadelig.

Retsspleien stod endnu sørgelig lavt. Dommernes Udygtighed — om ikke den alene — traak Rettergangen i Langdrag. I det nordlige Norge kunde der sidde Folk ligetil 6 Aar i Baretægt uden at faa Dom. Ved den langsomme Retsspleie kunde Udgifterne ved at føre en Sag komme til

langt at overftige Værdien, hvorom Striden dreiede fig. Den udøvende Myndighed kunde ogsaa en og anden Gang ved fin Indblanding finde Afgjørelfen af Sagerne. Fredrik den fjerde maatte flere Gange paaminde forskjellige Myndigheder „at lade Retten have fit frie Løb“. Til at udhale Retsafgjørelfer bidrog ogsaa de elendige Sagførere. Der var dem, som drev flere Haandteringer; — en i Horsens var faaledes ogsaa Stræbder, Statteforpagter og Rjæbmand — men de flefte var aldeles udbygtige til fin Gjærning. De kunde bare flaa, men deri var de ogsaa Meftere.

Retsfikkerheden var heller ikke meget stor. Der fandtes omkring paa Landet ikke Fængsler; Fangerne blev lagte ind til Bønderne, og disse tog det ikke mere Noie med Bogtningen, end at mange rømte, og mangen en grov Misgjærning blev ustraffet. End yderligere formindfket blev den ved den gamle Ordning, som fremdeles var gjældende, at Straffesager behandlede ligesom borgerlige Retsstrætter. Var en af ens nærmefte myrdet, var man selv flamsftjaalet, faa blev det ikke Statens, men ens egen Sag at flaffe fig Ret; al den Noie, den Tidsfpilde, den store Kofkning, fom Sagførfelen, Forbryderens Underhold o. f. v. voldte, gjorde, at man mangen Gang heller lod Forbrydelsen upaatalt. Og det var naturligtvis Smaafolk, fom havde mindft Raad, der meft kom til at lide under denne Ordning. Den var ogsaa faa, at den maatte fpringe Regjeringen i Vinene. Det blev derfor for visfe Forbrydelser gjort den Endring, at Omkofningerne ved Rettegangen blev lagte paa alle Behoerne i det Herred, hvor Misgjærningen var øvet, eller ilignet Amtet. Derved var det gjort et Skridt fremad til en bedre Tilftand, efterhaanden fulgte andre; men det varede længe, lige til Slutningen af

det 18de Aarhundrede, inden Retsvæsenet kunde siges at være fuldt betryggende.

Embedsstanden og dens Forhold.

Embedsmændene i det hele var i sin Embedsgjerning lidet pligtopfyldende. Heller ikke høs dem kunde ofte Enevoldskongerne skaffe sine Befalinger Lydighed. De vovede vistnok ikke at trodse et kongeligt Bud, men de overhørte det. De viste en høi Grad af Forsømmelighed i Udvølsen af sine Embedspligter. Saa sent som 1723 skriver saaledes en Stiftamtmand i Trondhjem: „Ingen Embedsprotokol findes holden af min Formand siden 1702. Ikke heller findes her uden 5 Arvestifteprotokoller indkomne fra Sorenstriveren. Hele Kapitaler siges at være forkomne. Love og Forordninger har lidet været agtede. Den fattige Almue har været undertrykket, Fogder, Sorenstivere, ja endog de, jeg her ei vil nævne, har gjort, hvad dem lystede.“ Naar selv Medlemmerne af Høiesteret og den norske Overhofret maatte af Kongen med vrede Ord indstærpes at gjøre deres Pligt, kan man forstaa, hvor læt de underordnede Dommere tog det. Bansteligst faldt det at faa Embedsmænd, som skulde aflægge offentlige Regnskaber, til at gjøre sin Skyldighed. De brugte Statens Penge, som om det var deres egne, og det var derfor deres Fordel at kunne sidde inde med dem, saa længe som muligt. Kristian den femte tordebe imod denne Slendrian, hans Efterfølger arbejdede, som vi skal se, mod den; lidt hjalp det, men Uvæsenet blev ikke tilintetgjort. Endnu værre var Embedsmændenes Bestikkelighed. Den strakte sig gennem alle Trin op til de høieste. Hannibal Sehested sagde om Statsmændene paa Fredrik den tredies Tid, at de var tilfals for enhver, som vilde kjøbe dem. Bilde

man faa noget frem, saa maatte der Gaver til vedkommende Embedsmænd. Og man gav Løfte derom, naar man henvendte sig til saadanne, Løfte om „virkelig Taknemlighed“, eller som det endnu tydeligere hed „virkelig Taknemlighed i klingende Mynt“. Sommetider nævnte man ogsaa Summen, man vilde give. Det hændte, at en Minister for Skatts Styld undflog at modtage, hvad der blev tilbudt, men henviste da til sin Kone, og hun tog det. Og hun var ikke den eneste høie Embedsmands Hustru, som tog imod Bestikkelse. Statholder Løvendal i Norge indberettede til Kongen, at General Hausmanns Kone „tror som saa mange andre Fruer i Civil- og Militær-saget, at man frit kan røre af Statens Penge og fordærver aldeles deres Mænd i dette Kapitel“. Generalen selv, fortæller samme, „gjorde sig mange smaa utillabelige Fordele.“ Vel saa ilde var det, naar Embedsmændene forgreb sig paa de Penge, som var dem betroede af Staten. Hyppige Underfløb hørte til Dagens Orden. Embedsmændene dengang maatte være særlig fristebe til at staffe sig ulovlige Indtægter, da deres Løn ofte slet ikke var til at leve af. Saaledes havde Byfogden i Fredrikshald, Fredrikstad og Lønsberg henholdsvis 20, 12 og 7 Rdl. i aarlig Løn af Statskassen. De uvisse Indtægter, som de dertil havde, var høist ubetydelige; den usle Løn fik de endda tidt meget uregelmæssig udbetalt, og det hændte — altfor ofte — at de slet ikke fik den. Enken efter den navntundige Jurist i Høiesteret, Peder Lassen (den eneste i Høiesteret og Overhofretten, som havde Løn) klagede efter sin Mand's Død, at han i de 21 Aar, han havde været Embedsmand, ikke havde faaet „den ringeste Stilling af den Løn, som tilkom ham“, og hendes tilgodehavende udgjorde næsten 16 000 Rdl. Pensjonsret havde de heller ikke; naar de gik af, stod de paa bar Bakke.

Kassemangler forekom Gang paa Gang ogsaa gennem hele det følgende Aarhundrede. Og det var ikke Smaasummer, det dreiede sig om. Underslæbene kunde gaa op i hundrede-tusinder af Rdl. Saaledes gik Zahlkasserer Juels Kassemangel i Kristiania i 1783 op til 556 000 Rdl., hvoraf dog blev dækket 323 875 Rdl. Som Kristiania udmærkede ogsaa Bergen og Trondhjem sig paa denne sørgelige Maade. For at ramme svigagtige Embedsmænd lod Fredrik den fjerde nedsette en hemmelig Kommission („Bandekommissionen, som den almindelig kaldtes“). Denne skulde indfalde enhver Embedsmand, paa hvem der faldt den mindste Stygge af Mistanke, og som ved en frygtelig Ed skulde binde sig til at tale sandt og til ikke at aabenbare noget af, hvad der forefaldt under Forhøret. Kommissionen og de Mænd, som sad i den, saaledes den bekjendte Biskop i Akerhus, Bartholomæus Deichman, paa-drog sig, som man kan tænke sig, et stort Hæd.

Maaden, hvorpaa Embederne blev besatte, skulde heller ikke virke til at skabe en dygtig Embedsstand. Embederne blev nemlig ikke kundgjorte ledige, saa naar man ikke boede i Kjøbenhavn eller havde kjendte der, var der ofte ikke Leilighed til at søge andre Embeder, end dem, som blev ledige i ens Nærhed, eller som man rent tilfældig kunde høre om. Embederne blev ogsaa tidt besatte efter helt andre Hensyn end Ansørgernes Dygtighed. Amtmandsembederne i Norge var i Almindelighed en Prøveklub for danske Adelsmænd, for hvem det ikke gjaldt om at sætte sig ind i Landets Forhold, men saa fort, som ste kunde, at komme tilbage til Danmark. Det var deres Adels og indflydelsesrige Bekjendtskab, som hjalp dem ind i disse Stillinger. I Hæren blev de høiere Roster efterhaanden besatte med tykke Fyrster, ofte i en meget ung Alder

og oftest uden Dngtighed. De tog sig libet af Tjenesten, men hævdede sin store Løn og levede ved Hoffet eller i Ublandet. Den øverstbefalende i Norge under Kristians Eftermand, Fredrik den fjerde, boede i Hamburg, og naar en Officer, der f. Ex. boede i Trondhjem, vilde gjøre en Reise etsteds hen i Forretninger eller Besøg, maatte han sende sin Ansøgning om Lov dertil til Generalen i Hamburg, og han til Kongen, som afflog eller tilstod det ansøgte; gjennem Generalen kom den saa gjennem mange Mellemled tilbage til Ansøgeren, og det hændte flere Gange, at han i den lange Mellemtid var død. — Hvitstaaende Betjendtskaber var for alle en særlig god Anbefaling til at faa et Embede. De, der havde været Tjener eller Kuff hos Kongen, kunde gjøre sig det bedste Haab at komme frem paa Embedsveien. Det hændte, at en Kammertjener hos Kongen endogsaa blev Amtmand. En, som var Tjener hos den unge Grev Gylbenløve, blev Sorenstriver i Orkedalen og fortæller om sin Udnævnelse: „4 Septbr. (1688) fik jeg Bud fra Oversekretær Moth (en Morbroder til den unge Grev Gylbenløve) at komme til ham. Da jeg kom, sagde han: „Forstaar I den norske Lov?“ Jeg svarede: „Jeg forstaar hverken den danske eller norske Lov; noget libet kan jeg regne og skrive.“ „Ja“, sagde han, „I kan nu faa den Sorenstriverbestilling i Norge i den dødes Sted.“ Jeg spurgte, hvad det var. „Her i Danmark er der en Herredsfoged og en Herredsstriver, men i Norge betjener en Sorenstriver dem begge, at skrive og dømme. I kan holde en Fuldmægtig, til I bliver erfaren deri paa et Aars Tid.“ Og Manden blev Sorenstriver. — Embederne kunde ogsaa kjøbes. Der var sat en bestemt Tagt paa dem. Ved at indbetale Pengene i Statskassen fik

man Embedet, naar det var eller er bleven ledigt. For et Sorenskriverembede heroppe betalte en Mand 1000 Rdl., men Amtmandsembeder stod gjerne i den dobbelte Pris.

Saa lidet dygtige, saa forsømmelige og bestikkelige som Embedsmændene og ogsaa Præsterne var, skulde de ikke kunne tage sig stolt af Folket eller være Mønstre for deres Liv. Og det kunde dog nok i høi Grad trænges. Raaheden og Voldsomheden var endnu meget stor. Der fandtes paa denne Tid Rektorer, som slog sine underordnede Lærere, saa Blodet randt, og Lærerne, som paa det ubarmhertigste mishandlede Stolebørnene, og Præster, som udstjældte hinanden paa det skammeligste; allerværst var dog Officererne. En Kaptein huggede saaledes Haanden af en af de mægtigste Bønder i Telemarken og kastede den efter Bonden, som tog Flugten, med de Ord: „Glem ikke din Lab, Bonde.“ Bonden reiste til Kjøbenhavn og klagede for Kongen (Kristian den femtes Efterfølger), men forlangte ingen anden Straf over Kapteinen, end han skulde forflyttes, hvad da ogsaa skeede. Værst gif denne Raahed ud over Soldaterne, hvis Løn som oftest var en eneste stor Videlse. — Naar Raaheden var saa stor mellem de høiere stillede, saa kan man deraf slutte, hvorledes Tilstanden var mellem Almuen. Endnu kom Folk ofte drukne til Kirke, og i Guds Hus kunde man blive Vidne til, at Brændevinsflasken endog saa mellem Kvinderne gif fra Mund til Mund. Og hvad værre var, det hændte, at slige drukne streg og bandede under Gudstjenesten, tiltalte og udstjældte Præsten, medens han stod paa Prædikestolen. Med Drukkenstaben fulgte ofte Slagsmaal og ikke sjelden Drab. Endog saa i Kirken kunde Folk komme i Haarene paa hinanden. Saa sent som i 1722 saar Teledølerne Vidnesbyrd af sin Biskop for at være „et meget haardt Folk“.

helt hengiven til Drukkenstab, Slagsmaal, Anivdrag og flere sørgelige Drukkenstabsfrugter. — Den nedværdigende Behandling, Soldaterne fik, og de elendige Vilkaar, de levede under, lod Dyret i dem faa Magt. De var i en gruelig Grad henfaldne til Drukkenstab og Usædelighed. De stjal som Ravn, da Lønningen var for liden til at fri fra Sult. De hvervede Regimenter var sande Røverbander. Altsens Boldsomhed gik i Svang; Drab og Mord fandt ikke sjelden Sted. Om muligt endnu lavere i moralsk Henseende stod Omstreiferne, som stjal og røvede, ikke sjelden øvede Mord.

Peder Griffenfeldt. Krigen med Sverige begynder.

Ellers var Kristian den femte trods al Flid en for ubetydelig Personlighed til at kunne være den ledende Aand under Gjennemførelsen af Enevældets Grundfættninger; Manden derfor var en langt større, ja en virkelig stor, thi det var Schumacher. Kristian den femte fulgte sin Faders Raad, at gjøre en stor Mand af ham; men han gjorde det ikke langsomt. Med rivende Hurtighed hævedes han fra Værdighed til Værdighed, abledes under Navn af Griffenfeldt og overøstes med Hæderstegn. Han overlodes hele Statsstyrelsen og eiede Kongens uindstrænkede Tillid; selv i Udlandet ydede man ham Anerkjendelse; den tyffe Keiser gjorde ham saaledes til tyff Rigs greve, og Ludvig den fjortende kaldte ham „en af Verdens største Ministre.“ Han havde en Hoveddel i de Lovgivningsarbejder, som udførtes under Kristian den femte, en overveiende Indflydelse paa Udbringningen af Retspleien og store Fortjenester af Pengevæsenet, Handelen og Fabrikdriften. Som Patron for Universitetet drog han samvittighedsfuldt Omfjorg for, at Embederne besattes med de dygtigste; om de

Peder Griffenfeldt.

teologiske Kandidaters Prædikener har vi endnu Optegnelser af ham, der viser, hvor varmt det laa ham paa Hjerte at finde de rette Mænd paa den rette Plads.

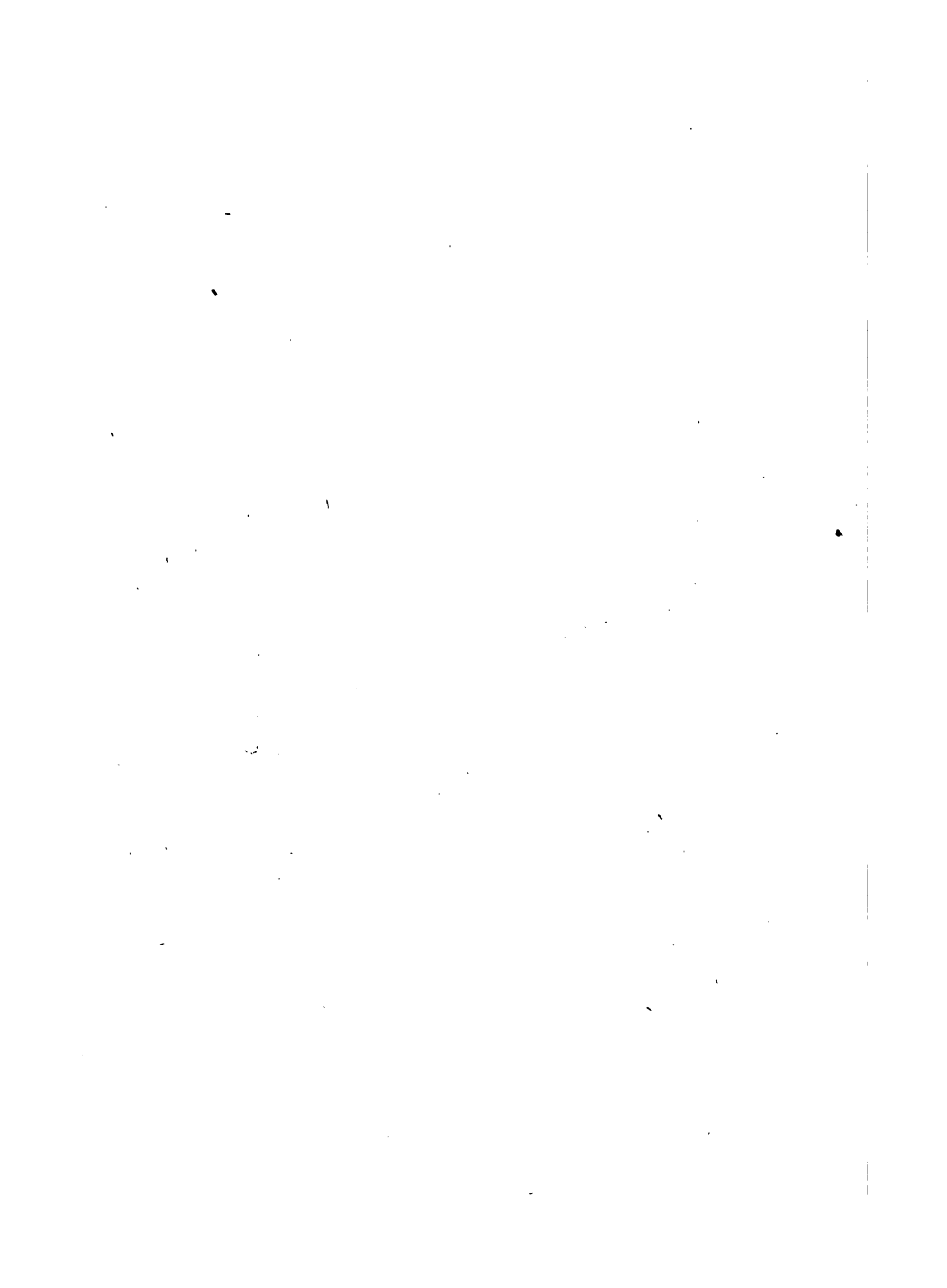
Størst viste han sig dog i den udenrigske Politik. Da Ludvig den fjortende af Frankrig ved sin Uegjærrighed tænkte Krigsluuen i Europa, gik Griffensfeldts Bestræbelser ud paa at holde de forenede Riger udenfor; de trængte Fred for at kunne samle Kræfter og vinde Velstand. Men Krigspartiet ved Hofset var for stærkt. Kongen vilde Krig, thi han attraaede dens Laurbær, mange støttede ham, og Griffensfeldts Indflydelse, ellers saa stor, kom denne Gang til kort. Da han indsaa, at Krigen var uundgaaelig, lagde han hele Tyngheden af sin Indflydelse i Bøgtstaaen for at Kongen skulde slutte sig til Sverige; forenet med dette Land, mente han, vilde Norden overfor Europa kunne indtage en Stilling, der paatvang Hensyn. Han indledede derfor Underhandlinger om et Ægteskab mellem den svenske Konge Karl XI og den danske Kongsdatter Ulrikke Eleonore. Sverige slog siebliffelig til, og Forlovelsen blev sluttet. Det bragte dog ikke Rigerne nærmere; Kristian vilde netop Brud med Sverige for at kunne gjenvinde de Landstaber, som var tabte under hans Fader, og Krigen blev da erklæret (Septbr 1675). Man manglede ikke Forbundsfejer, baade Brandenburg og Spanien, Østerrige og Holland; Løfter om Pengehjælp var ogsaa givne, saa alt tegnede meget godt. Nu vilde Griffensfeldt føre Krigen over til Slaane, thi Landet laa aabent, og Indbyggerne var misnøiede med det svenske Herredømme; men Regjeringen, opmuntret af Kurstyrsten af Brandenburg, higebe efter at møde Fienden i Tyskland, og man lagde sig for Wismar. Den forsvarede sig kjæft under Wrangel, saa Hoffet blev utaalmodigt og Generalerne modløse, kun Griffensfeldt trængte paa, at Beleiringen skulde fortsættes. Den blev da ogsaa fortsat; en Storm vovedes, og Fæstningen faldt 13 Decbr. 1675. Men i et Gilde efter Indtagelsen gav Kon-

gen den Mand Eren derfor, hvem den tilkom; „Uden ham sad vi ikke her,“ var hans Ord, idet han ubbragte Staaen for Griffensfeldt.

Wisnars Indtagelse var den sidste Tjeneste, som den store Statsmand fik Lov til at vise sit Fædreland. Han stod ved Enden af sin offentlige Løbebane. Hans uhørte Lykke havde opvakt ham Misundere; Uforsigtighed, vel ogsaa Feil fra hans Side, gjorde Fiendskabet dødeligt. Det var for det meste ubetydelige og uværdige Personer, som sammensvor sig om at styrte den mægtige Minister, men mellem dem var Kristians Frille „Somfru Moth“, der fik den viljeløse Konge til at lade sin bedste Mand falde. Da derfor Griffensfeldt om Morgenen 11 Marts 1676 vilde som sædvanlig gaa ind til Kongen, blev han i Forværelset stanset af en af de sammensvorne, General Ahrensstorf, som meddelte, at han havde Befaling til at føre ham over i Biblioteket. Med Ordene: „Er det Kongens Vilje, maa jeg adlyde“ fulgte Griffensfeldt og holdtes fast i Biblioteket til om Aftenen, da han blev bragt i Fængsel i Kjøbenhavns Kastel. Han sattes derpaa under Tiltale for Høiforræderi og fældtes ogsaa, uagtet „Klagepunkterne var for største Delen enten ubeviselige eller aabenbart falske, og flere af de Handlinger, man vilde udlægge som Forbrydelser, netop udgjorde hans største Fortjeneste som Statsmand.“ 3 af Dommerne, hvoraf de to var Griffensfeldts personlige Venner, vilde heller ikke underskrive Dommen, der lød paa, at han skulde miste Ere, Liv og Gods, og en fjerde, som underskrev, døde siden af Samvittighedsnag. Den 6 Juni skulde Henrettelsen gaa for sig, og tidlig om Morgenen førtes den dødsdømte til Retterstedet. Griffensfeldt gik rolig Døden imøde. Fra Skafottet vendte han sig med nogle faa Ord til Tilskuerne, idet han

Ørifferne føres til Røstellet.

forfiktrede, at han i sit offentlige Liv kun havde havt Kongens Vre og Fædrelandets Fare for Die. Han lagde derpaa med en hjertelig Bøn sit Hoved paa Blokken; Bøden hævdede allerede Sværdet, da General Schack med engang traadte frem og raabte: „Pardon, i Kongens Navn.“ „Den Herre Jesus forlade Eder dette“, udbrød Griffensfeldt; „mit Hjerte var rede til at dø, men jeg talter min Gud og Konge.“ Men da han hørte, at Dødsstraffen skulde ombyttes med livsvarigt Fængsel, klagede han: „O Naade, der er haardere end Døden!“ Han førtes til Rastellet, hvor han sad de første 4 Aar af sit Fængsel. Imidlertid lagde man Mærke til, at Kongen begyndte at savne sin gamle Minister. „Griffensfeldt alene kjendte bedre mine Staters Larv end det hele Geheimeraad,“ udbrød han saaledes engang, da en vigtig Sag drøftedes. Hans Fiender blev rædde for, at han var Kongen for nær; de hvilede ikke, før de fik hans Fængsel ombyttet med Munkholmen i Trondhjemsfjorden; der mente de ham uskadelig. Paa Munkholmen sad han i 18 lange Aar. I Førstningen fordrev han Tiden med at læse og skrive; men den Tilfredsstillelse var hans Fiender grusomme nok til at berøve ham; først efter Aars Forløb lindredes hans Fængsel. Det endte først Aaret før hans Død; men hans Helbred var saa nedbrudt, at han ikke kunde forlade Trondhjem, hvor han et halvt Aar efter sin Løsladelse døde 1699.

Den „Aaante Krig“ og „Gyldenløvfeiden“.

Griffensfeldt havde dog før sit Fald brevet igjennem, at Krigen skulde føres over til Skaane. Veien dertil banede Nils Juel ved sine Seire til Sjøs. Han tog først Den Gotland, seirede saa ved Nland i Forening med den hol-

landske Admiral Tromp over den svenske Flaade, der mistede sit Admiralskib og sin Næstkommanderende, den kjælle Klas Uggla, der heller vilde gaa under med sit brændende Skib end overgive det til Fienden. Seiren gjorde Danskerne til Herrer paa Havet og satte Kristian den femte istand til at foretage en Landgang i Slaane. Her gik han frem med Stormskridt. Helsingborg aabnede sine Porte for ham, og Landskrona overgav sig; Kristianstad toges, og Blekinge blev vundet. Baade dette Landstabs og Slaanes Befolkning sluttede sig til Seirherren.

Paa andre Kanter gik det ikke mindre strygende. Fra Norge faldt Nr. Fr. Gyldenløve ind i Baahus, tog Strömstad, Udevalla og Wenersborg og brandstattede Vesterogtland og Dalsland. General Løvenhjelm slog Svenskerne paa Hunneberg, og medens en dansk Flaade indesluttede Gøteborg fra Sjønsiden, nærmede Gyldenløve sig den fra Land; endelig trængte Sat. Duncam ind i Halland og truede Halmstad. Det saa mørkt ud for Sverige. Thi naar Halmstad var falden, skulde Duncam forene sig med Gyldenløve og tage Gøteborg, begge skulde saa i Hjertet af Sverige møde Kongen, der vilde trænge op fra Kristianstad, og samlede kunde rette det afgjørende Slag. At Planen, der saa saa lovende ud, alligevel mislykkes, skyldtes navnlig Karl den ellestes Kjæthed og Snarraadighed. Med nogle tusinde Mand ilede han hurtig som Lynet fra Blekinge til Halmstad og overrumplede 17 Aug. 1676 fuldstændig Danskerne. De værgede sig vel. Oberstløjtnant Lühow fælede saaledes med egen Haand 17 Svensker, men deres Anfører var saa daarlig og Svenskerne saa mange, at Nederlaget trods al Tapperhed fra de danskes Side blev uafvendeligt. Det blev skjæbnesvangert i sine Følger, idet det

tilintetgjorde Dansternes Krigsplan — og tvang Gylbenløve til at trække sig tilbage til Norge.

Kristian den femte vendte efter Slaget ved Halmstad tilbage til Kjøbenhavn, hvis Glæder han ikke kunde undvære. Karl den ellefte nyttede derimod Tiden; senhøstes 1676 faldt han ind i Skaane og tog Helsingborg. Da ilede Kristian tilbage, og ved Lund kom det til Slag. Svensterne rykkede frem om Natten (mellem den 3die og 4de Decr), og Danstjerne mærkede først deres Bevægelse, da de havde dem lige paa Livet. Kampen blev meget haardnakket; de danstes venstre Fløi maatte efter den fjækkeste Modstand tage Flugten, men ogsaa Svensternes venstre Fløi vendte Ryg, og Stillingen var et Dieblif saa truende for disse, at Slaget regnedes for tabt. Ulykkeligvis lod Kristian den femte, der var som Bøx i sine Omgivelses Hænder, sig overtale til at forlade Valpladsen for „at skaane sin dyrebare Person“. Da saa Karl den ellefte, der med sin høire Fløi havde forfulgt Dansternes venstre, vendte tilbage, hælbede Seiren afgjort til Svensterne, der beholdt Valpladsen. Slaget havde været meget blodigt; af de 24 000 Mand, som havde deltaget deri — 12 000 paa hver Side — var 8500 faldne; men de danstes hele Tab blev regnet til 9000 Mand, og Svensternes til 6000 — Som Seiren fjækt blev vunden, saa blev den ogsaa godt nyttet; inden saa Uger havde Danstjerne af sine Landevindinger i Skaane og Blesinge kun Landsfrøna og Kristianstad tilbage.

Dansternes Uheld i Skaane bragte dog ikke Kristian til at opgive sine Planer mod Skaane. Han havde samlet nye Tropper, der i Tal var Svensterne langt overlegne, og som sikkert vilde have gjort det af med disse, hvis han blot raft havde besluttet sig for Angreb. Nu drøfede han Tiden bort

og gav Karl Seilighed til at trække sig tilbage. En Storm, han derpaa prøvede mod Malmø, bragte ham stort Følketab, men ikke Fæstningen, der slog Angrebet tilbage.

Dege Konger samlede Folt og tørnede saa sammen. Ved Landskrona 14 Juli 1677 stod Slaget, dog holdt Svenskerne ogsaa denne Gang Balspladsen.

Året 1678 blev et Mærkeaar ved Kristianstads Beleiring. Allerede Året i Forveien havde Svenskerne kringfat den, men var blevne nødte til at ophæve Beleiringen, da Kristian kom til Undsætning. Men ved Nytaarstid 1678 kom Svenskerne igjen. Kongen selv ansørte, og alt opbødes for at bringe Fæstningen til Fald. Den værgede sig imidlertid med Heltemod og med Haab, thi Kong Kristian ilede den til Undsætning i Spidsen for 16 000 Mand. Han kom Kristianstad paa en Mil nær uden dog at faa undsat den; Arenstorff, kjendt fra Griffenfeldts Historie, forsømte det beleilige Dieblit til at besætte en Høide, som beherskede Omgivelserne, og da han endelig vilde gjøre det, var det for sent. Svenskerne, som var færre i Tal, styrkede sin Stilling ved Værker, som de opkastede, og Dansterne saa paa, men rørte ikke en Finger for at hindre dem deri. Saa drog de bort, overladende Fæstningen til med egne Kræfter at holde sig Fienden fra Livet. Den gjorde ogsaa alt, hvad Menneskemagt kunde gjøre, og da den endelig overgav sig (Aug. 1678), var det Hungerens Sværd og ikke Fiendens, som tvang den dertil.

I Norge, hvor Ufreden efter Stattholderen Ulrik Fredrik Gylbenløve kaldtes Gylbenløvefeiden, var der kæmpet paa Grændserne. Gylbenløves Indfald i Baahus er allerede omtalt. Februar 1676 satte en svensk Hær paa 3—4000 Mand sig i Bevægelse mod Nøraas. I det nordensjældske

var den norske Styrke underlegen, saa Faren var stor, men denne Gang slap man dog med Strækken; Snefald og Uveir umuliggjorde Svenskernes Fremtrængen, og de maatte gaa tilbage. I August kom de igjen, et Par hundrede Mand stærke, men blev i Meraker „saa hilse af Bønderne“, at de skyndsomst trak sig bort. Merakerbønderne fik siden for sin tjætte Færd Stattefrihed i 3 Aar.

Det følgende Aar (1677) var Lykken helt paa Nordmændenes Side. Gylbenløve rykkede med norske Tropper ind i Baahus og sigtede paa Marstrand. Men Byen forsvarede af flere Værter og især af Fæstningen Karlsten, der laa paa en Klippe, var forsynet med alting og regnedes næsten for uindtagelig. Gylbenløve vilde dog prøve. Med nogle hundrede Mand gik han i Baade derned, blev først drevet tilbage, men kom igjen, og fra en Ø i Havnen, som han bemægtigede sig, skød han paa Byen, og nu indtog han den. Svad der var bundet, kunde dog først holdes, naar Fæstningen faldt, og mod den rettede han da sit Angreb. Nordmændene kløv op ad Klippen og blev der; værre var det at saa Kanonerne frem; med uhyre Møie lykkedes det dog at heise to Kanoner op paa en Klippe nordensfor Fæstningen, og nu skulde Stormen gaa for sig. Den undgiktes dog i det sidste Dieblit, da Besætningen, som mistede Modet, overgav Fæstningen forinden (Juli 1677). Besætningen tilstodes det uhindret at drage bort, men store Forraad af Vaaben og Levnetsmidler faldt i Nordmændenes Hænder.

Heller ikke senere havde Svenskerne Lykken med sig. Med en Hær paa 5000 gamle Soldater og nogle tusinde Bønder rykkede de frem. Gylbenløve var reist til Drammen for at besøge sin Kjæreste, saa den norske Hær var uden Fører; den

trat sig derfor tilbage. Men ved Tidenden om Svensternes Fremrykning iløde Gyldenløve til, og ved Kvistrum Bro drev han Fienden tilbage. Værre gik det denne ved Udevalla. Her stod den svenske Hær opstillet; men da Nordmændene foretog en omgaaende Bevægelse, vilde den indtage en anden Stilling, kom derved i Noorden og maatte trække sig tilbage. For at hindre Forsølgelse afbrændte det svenske Rytteri en Bro, som var mellem dem og Fienden. Derved affar de ogsaa Tilbage-toget for Fodfolket, der saaledes ikke havde anden Udvei end at kæmpe. Men da et voldsomt Regnstyl gjorde Stydebaabenerne ubrugelige, maatte de møde Nordmændene med blanke Baaben; dog heri var disse overlegne, saa Slaget blev for Svenskerne et stort Nederlag; mange mistede Livet, og flere hundrede Friheden; Resten flygtede og efterlod 12 Kanoner, 19 Faner og hele Troppet i vore Hænder. — I 1678 gjorde Gyldenløve store Anstrængelser for at tage Baahus. Men den stærke Fæstning, som havde trodsset saa mangen Tørn, udholdt ogsaa denne, og Gyldenløve maatte hæve Beleiringen. — Fra det nordensjælske Stede der Angreb i Sverige. En Afdeling paa 2000 Mand Trøndere faldt allerede i 1677 ind i Jæmteland, og de svenske Tropper, som stod her, vidste ikke Ordet af, før Nordmændene var over dem. De trat sig tilbage til Mørstille Kirkegaard og søgte her at forsvare sig, men ved første Salve gik Jæmterne i den svenske Hær over til Nordmændene, og de andre, som indsaa, at al Modstand var forgjæves, overgav sig saa. En anden svensk Tropp trat sig i Hui og Hast ud af Landstabet, hvor Nordmændene herjede og brændte og med rigt Bytte vendte tilbage til Norge.

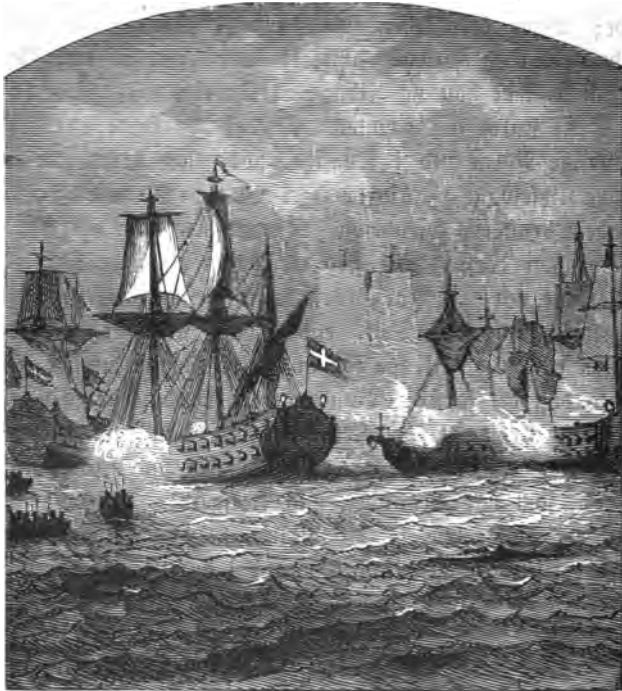
Dette Indfald kom dog Nordmændene dyrt at staa. Sommeren 1678 rykkede en svensk Hær paa et Par tusinde Mand

mod Nøraas. Soldaterne var langt borte, og Nøraasingerne ræbde; Byen blev uden Modstand Fiendens, som brændte Kobberværket og Husene. Efterat have gjort al den Ugagn, han kunde, trat han sig tilbage til Sverige.

Dette skulde saa hævnnes. Gyldeuløve faldt i 1679 fra det sydlige Norge ind i Sverige, hvor han afbrændte nogle og tyve Kirkefogne og gjorde stort Bytte. Et halvt Aar efter aflagde Svenskerne Gjenbesøg. Nøraas blev atter ødelagt; men da Svensken derfra drog ned til Aalen, samlede Folket sig; Soldaterne var ogsaa for Størstedelen hjemme, og skjønt man i Førstningen var i Tvil, enten man skulde byde Fienden Spidsen eller vige tilbage for at trække Forstærkninger til sig, valgtes dog det første; Bønderne og Soldaterne gik paa med en saadan Kraft, at Svensken var glad, han slap tilbage til Sverige. — At der i Norge blev kæmpet saa heldig, skyldtes Hæren, som var en anden end tidligere: Den var bragt op til en Styrke paa 17 000 Mand, havde i Mobsætning til tidligere tilstrækkeligt Rytteri og var i det hele bedre indrettet.

Sjøstrigen og Freden.

Medens Landstrigen i disse to Aar førtes med afveglende Held, havde Dansterne til Sjøis feiret Triumfer. I 1677 havde Svenskerne udrustet en Flaade fra Stockholm og en fra Gøteborg. Den sidste, der vilde forene sig med den første, blev angrebet af Nils Juel paa Kolbergheide, og skjønt langt svagere vandt han dog Seir. En endnu mere glimrende vandt han over Hovedflaaden. Den var langt stærkere end den danske og brændte af Lyst til at hævne de tidligere Nederlag; men ogsaa Juel higebe efter at kæmpe og vilde ikke oppebie den

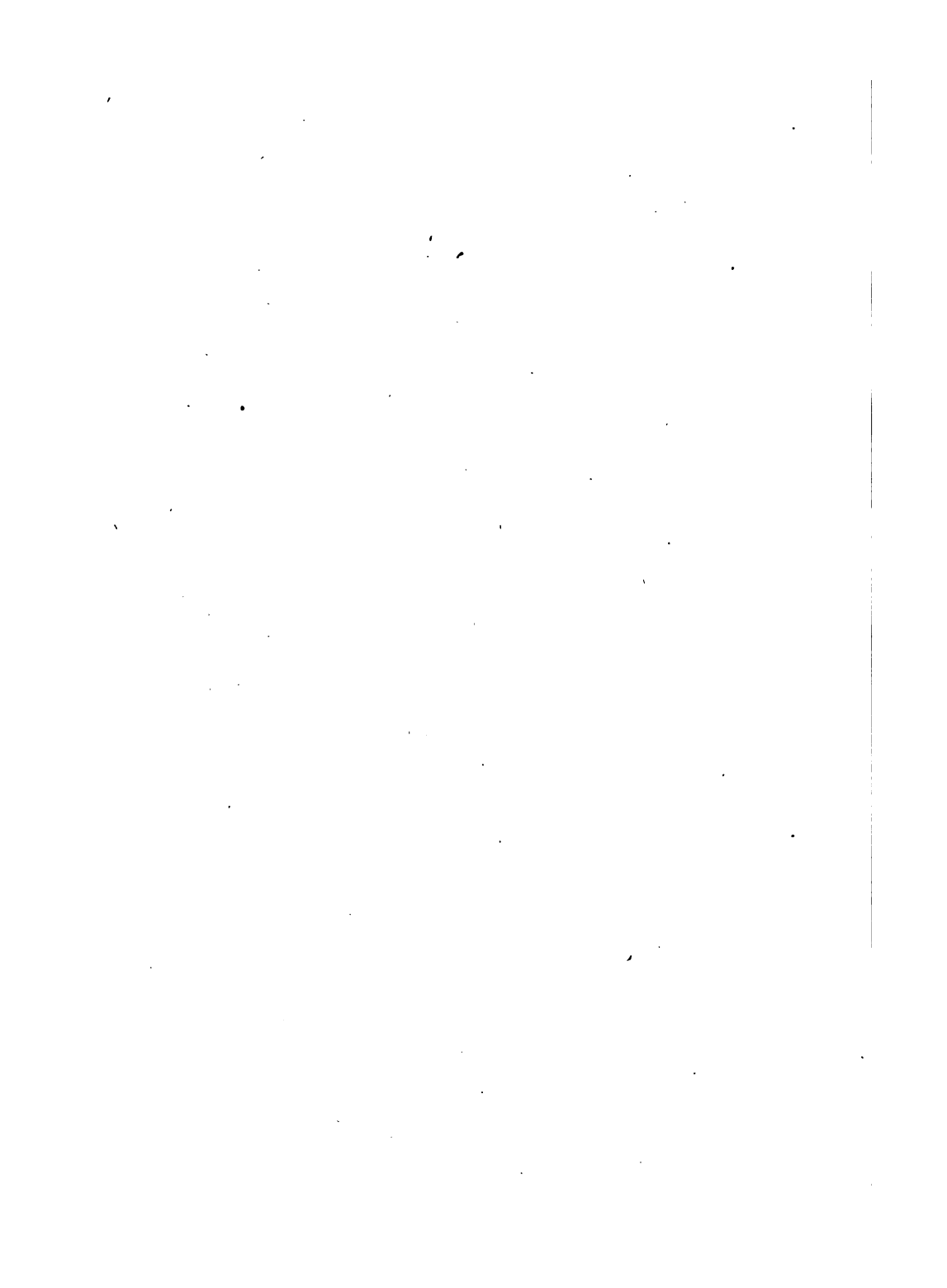

Slaget i Rjõebugt 1677.

hollandſke Flaade, der ſkulde forſtærke hans egen. Hans Seirſtro blev heller ikke ſtuffet. Da Flaaderne tørnede ſammen i Rjõebugt, i Juli 1677, gjennembrød Juel den fiendtlige Linie og bragte derved 16 ſvenſke Skibe paa Flugt. Dermed var dog ikke Seiren vunden. Svenſterne værgebe ſig kjælt; Striden blev ſtarp og ſtarpeſt om Juels eget Skib. Det omringedes af 6 fiendtlige og blev ſaa ilde medtaget, at Juel maatte

Nils Juul.

flytte over paa et andet, og da det led samme Medfart, paa et tredie „Charlotte Amalie“, hvor han blev. Suelk Trængsel og Svenskernes Lapperhed kunde blot forstute Seiren, der blev vundet og gav Dansterne en saadan Overlegenhed til Sjø, at under hele Krigen „saa man fjelden eller aldrig en svensk Vimpel i de danske Farvande.“

Flaadens Foretagender Resten af Aaret og i det følgende var uden synderlig Betydning; tilslut ophørte de helt.

Krigen nærmede sig sin Ende. Der havde i længere Tid været samraadet om Fred, og Ludvig den fjortende forlangte, at den skulde komme istand. Baade Sverige og Danmark maatte bøje sig for den stærkes Vilje og ovenikjøbet finde sig i den Ydmygelse, at han forestrev Fredsvilkaarene. De blev ikke gunstige for Danmark. Den Krig, hvis Formaal var at gjenvinde de skaanske Landsdele, bragte Danmark kun nogle Kanoner af de vundne Fæstninger (Landskrona og Helsingborg) og desuden en Pengefum for disse. Dette var Freden i Lund, der undertegnedes 26 September 1679. For at styrke Fredsbaandet mellem Nordens Folk ægtede Karl den ellefte Ulrikke Eleonore, med hvem han, som fortalt, var bleven forlovet lige før Krigens Udbrud. — Den fælles Ydmygelse, som Nordens Riger havde lidt fra Udlandets Side, bragte dem til at nærme sig hinanden; et gjensidigt Forsvarsforbund mellem begge Stater blev ogsaa indgaaet, uden at det dog fik nogen virkelig Betydning.

Fælles Lovgivning mellem Rigerne.

Kristian den fjerdes norske Lov, der, som før nævnt, i alt væsentlig jo faldt sammen med Magnus Lagabøters, var ikke tidssvarende og blev det mindre, jo længere det led. Der var endogsaa før Enevældets Indførelse prøvet paa at rette, hvad der var

galt. Dengang kom det intet ud af der, og heller ikke 1664, da Fredrik den tredje prøvede paa. Først Kristian den femte gjorde Alvor af Lovarbeidet. I 1680 lod han fire norske Ombudsmænd (Kommissærer) tiltræde det danske Lovrevisionsudvalg. Meningen var at faa en fælles Lov for begge Riger. Dette gik ikke, og i de følgende Aar arbejdede særlige Ombudsmænd paa en norsk Lovbog, uden at dog Regjeringen tabte sit Maal af Syne. Det norske Udvalg fik sendt Bøger af Danske Lov og Paalæg at bringe begge Landes Love i Samklang med hinanden; men Udvalget gik sin egen Vej, Norskhedens, tværtimod det danske Lovudvalg, der var for Sammensmeltning. Det var ogsaa Regjeringens Standpunkt i denne som i saa mange andre Sager; den havde Magten og nyttede den ogsaa. Da den norske Lov udkom 1687, stemte den for det meste ordlydende med den danske, men skilte sig fra den paa Omraader, der vedrørte Norges Naturforhold og Næringsveie, gamle nedarbejdede Indretninger eller Eiendommeligheder. Ikke bare Odelen, men alle de Bestemmelser, som enten fastholdt Jorden hos Bønderne eller værnedes Brugere af den mod Jordbrottens Viltkaarlighed, blev fremdeles staaende. Hvor ilde og i national Henseende nedbrydende det var, at Norge ikke fik sin egen Lov, var dog Uæmperne ved den gamle saa store, at den nye kjendtes som et virkeligt Fremskridt og slog Rod i Folket. For den samme Enheds Skyld fik ogsaa begge Lande ens Maal og Bægt.

Ogsaa Island skulde faa sine gamle Love gennemseede; men det kom ikke stort længere end til Tanken.

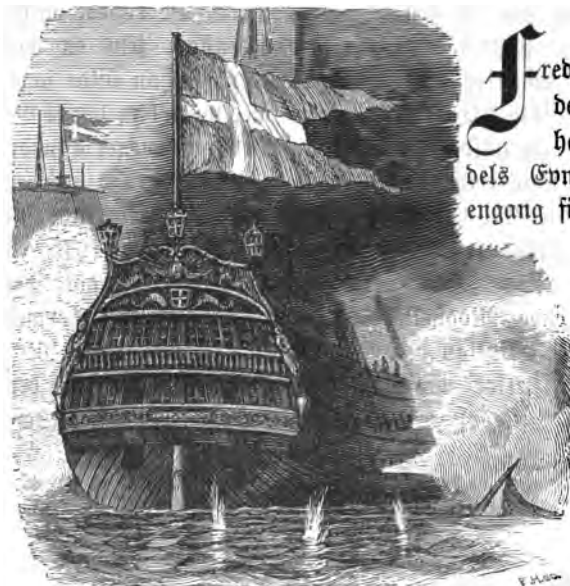
Efter den nye Lovbog blev Sorenstribverne, som tidligere kun havde været Raadgivere for Lagrettet (indtil 1633 endogsaa uden noget Ansvar), Dommere istedetfor dette. Saa uselvstændige, som Lagretterne havde været, følte det som et

Fremstidt at faa Sorenstrevere til Dommere og vilde have været et større, om der var bleven gjort mere for at staae dygtige.

Kristian den femte var en snil, godmodig Mand, men uden Dygtighed og Kraft. Han lod det, ialfald i sine første Regjeringsaar, ikke mangle paa Flid og søgte at sætte sig ind i alle Sager; men hans Svaghed gjorde, at han ofte blev en Ledebulle i andres Hænder. Følelsen af Ansvar overfor sin høie Stilling var ikke stærk nok til at gjennemtrænge hans Lid med Alvor. Kristian var tværtimod let af Karakter; han elskede og gav sig hen til Fornøielser. De røvede meget af hans Tid. Jagten drev han med Lidenskab, selv da han ikke længere kunde ride, men maatte kjøre, naar han vilde jage. Kristian var gift med Charlotte Amalie, med hvem han havde syv Børn. God og mild, som hun var, blev hun meget afholdt. Kongen tilfidesatte hende; han tilbragte meget af sin Tid med sin Frille, Jomfru Moth, som han ophøjede til Grevinde af Samsø. — Kristian kom kun en eneste Gang i 1675 til Norge som Konge. Han blev modtagen med en Pragt, der stod i stærkende Modsetning til den Simpelhed, hvormed hans Farsfader, Kristian den fjerde, optraadte i Norge. Men Reisen kostede derfor mange Penge; kanske det var af den Grund, at han ikke oftere kom herop. Kristian døde i September 1699.

Den store nordiske Krig og Fredrik den fjerde.

Krigen med Sverige og Freden til Travendal.

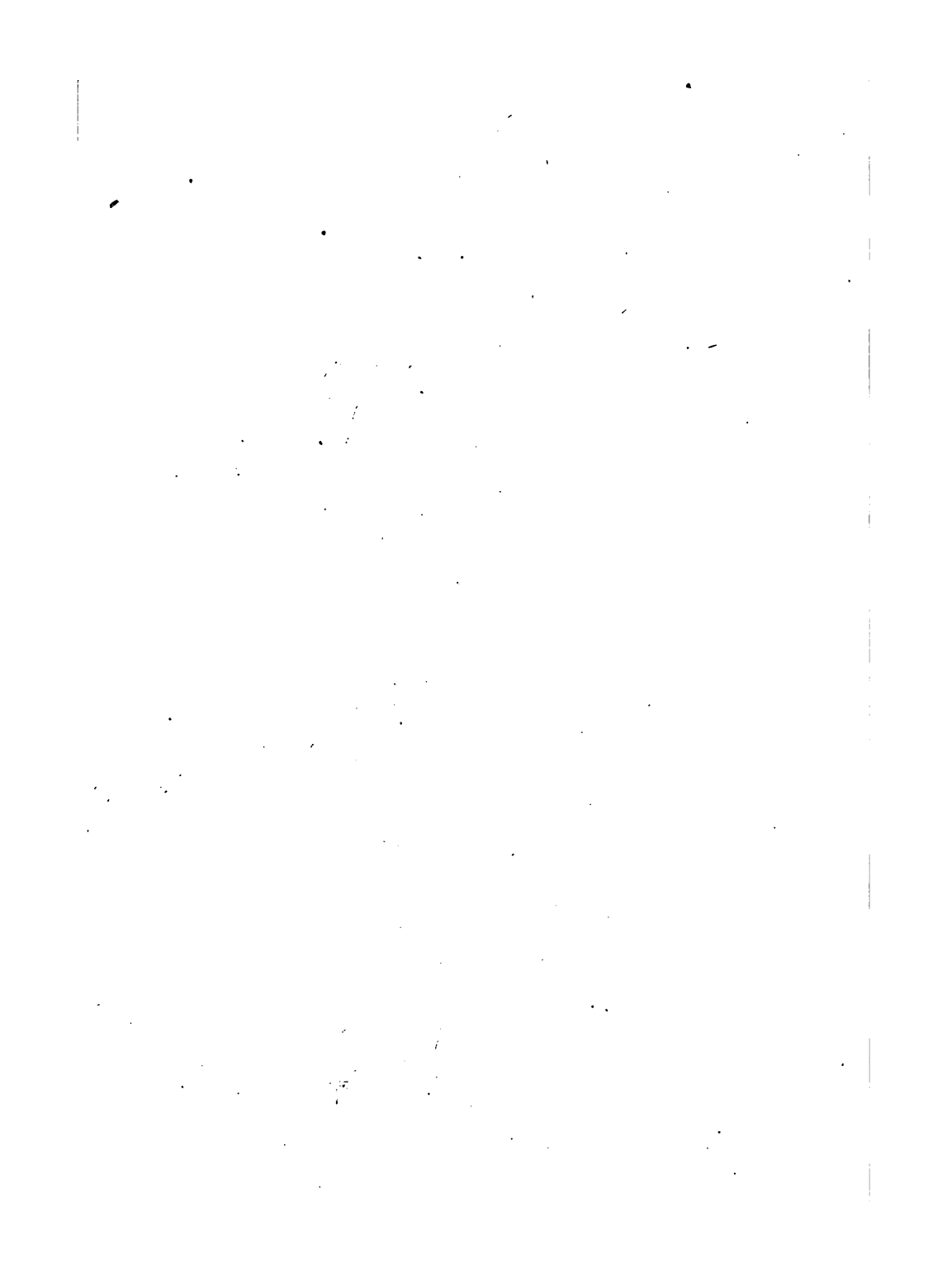
Fredrik den fjerde, født 1671, havde kun midtels Gvner, som ikke engang fik Udvikling, thi hans Opdragelse var bleven forsjømt. Efter sin Fader havde han arvet Krangel med Hertugen af Gottorp, Fredrik, der

kunde føre det store Ord, da han havde baade England, Holland og Sverige i Ryggen. Kong Fredrik sluttede derimod Forbund med Peter den store af Rusland og August, der

BO-

Fredrik den fjerde.

var Kurfyrste af Sachsen, men ogsaa Konge af Polen, og ryttede ind i Slesvig. Dette bragte ogsaa Fienden paa Venene; en Hær af svenske, tyske og hollandske Tropper faldt ind i Holsten, og paa samme Tid forenede en engelsk-hollandsk Flaade sig i Dresund med en svensk og indesluttede den danske paa Kjøbenhavns Rhed. Det saa farlig ud, thi Fienden bombarderede baade Flaaden og Hovedstaden for at stikke dem begge i Brand; Kongen var fraværende ved Hæren i Holsten, og Befalingsmanden i Kjøbenhavn var fuldstændig ubuelig. Men Guden havde i sin Midte Entebroning Charlotte Amalie,

Galei fra det 17de Aarhundrede.

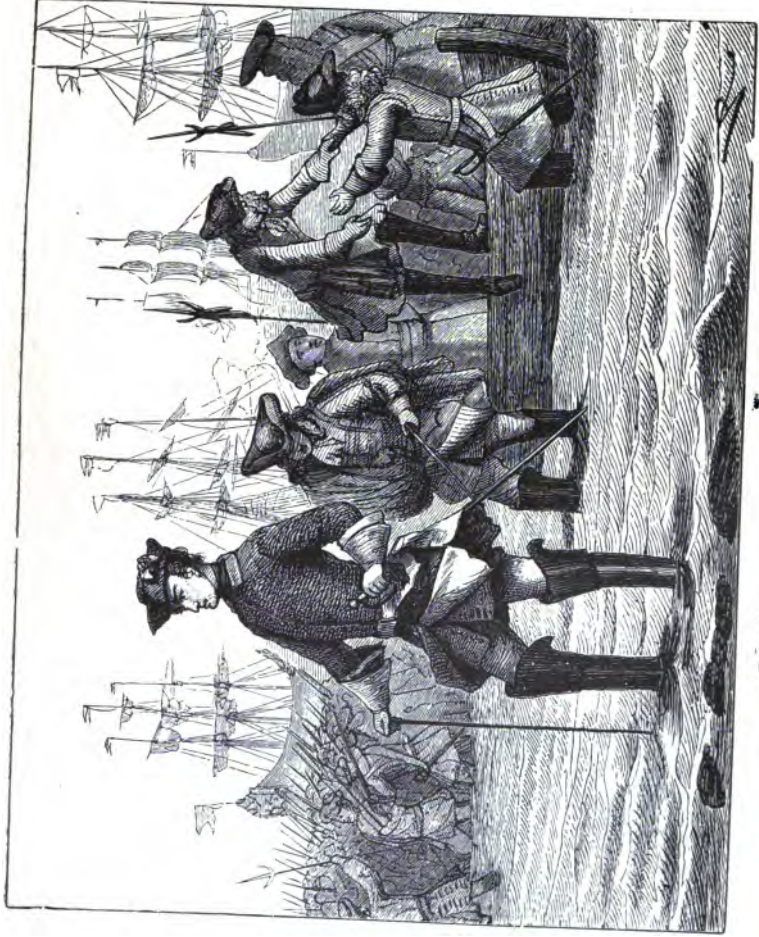
der var ligesaa kjærlig, som hun var god; hun erklærede, at hun vilde leve og dø med Borgerne, hvem hun formanede til at være deres Konge tro. Hendes Mod forplantede sig til Befolkningen, og over den fuste den Mand, som under den sidste Beleiring havde gjort Forsvaret navnkundig; indtil videre afvistes Fiendens Forsøg paa at stikke Byen og Flaaden i Brand. Men da Karl den tolvte landede ved Humlebæk og nærmede sig Kjøbenhavn fra Landfjden, blev Faren saa overhængende, at Fredrik ikke havde anden Raad end at slutte

Fred og maatte være glad ved, at den blev saa billig. Han slap nemlig med at stadfæste den gottorpste Hertug i hans suveræne Rettigheder og betale ham 260 000 Rdl. i Krigsombokstninger. Dette var Freden i Travendal (1700).

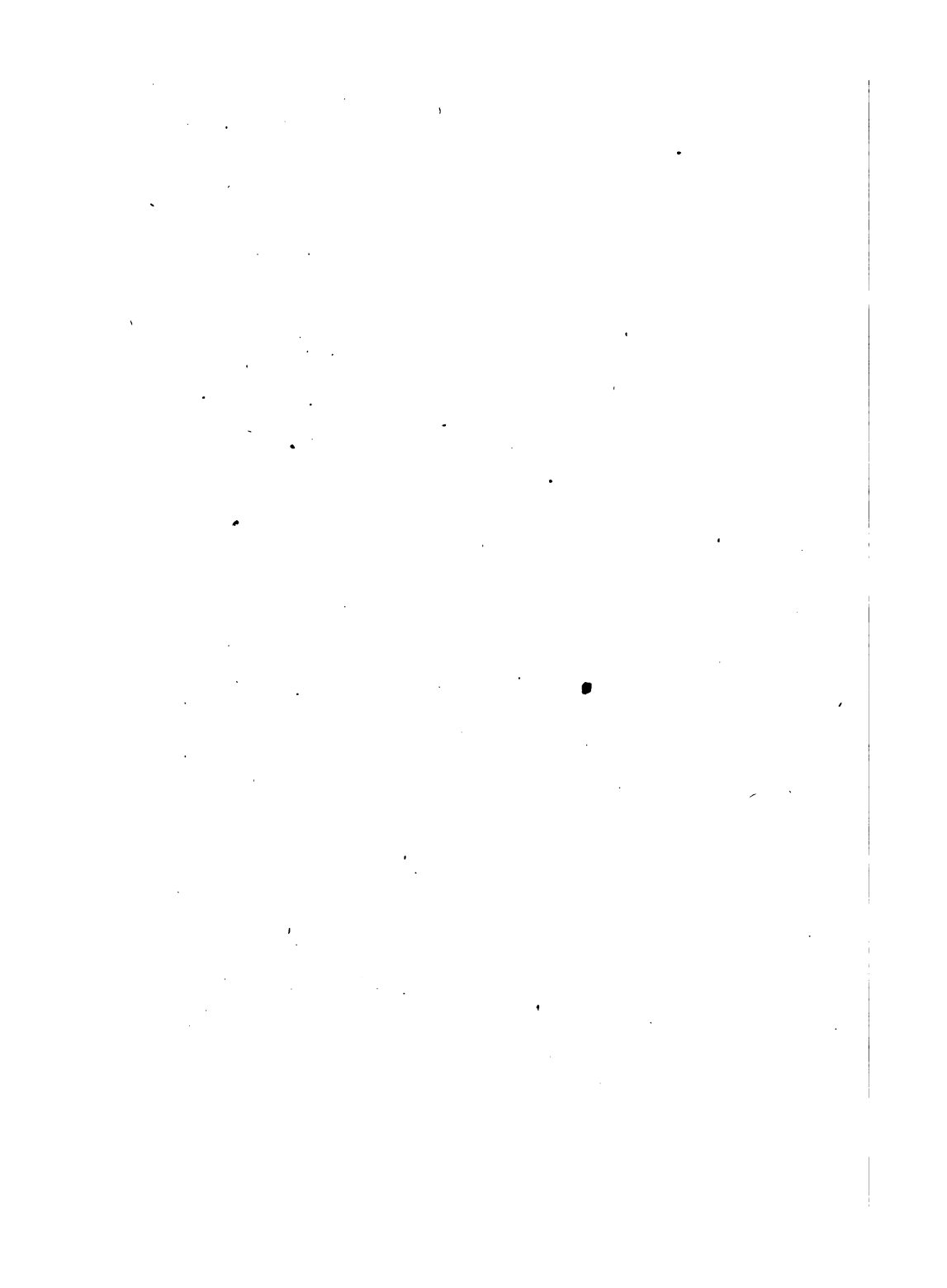
Norske Forhold og Tilstande under Fredrik den fjerde.

Fredrik den fjerde begyndte sin Regjering ikke uden gode Forsætter overfor Norge. Lige efter hans Tronbestigelse havde en fremragende Embedsmand, dansk af Fødsel, Rosentrentz, ligesom Øyblensøve før, rettet indtrængende Forestillinger til ham om Forholdene i Norge. Han begynder med at fremhæve Nordmændenes Dyder, deres Trofast og Mod og Dffervillighed, naar det gjælder Konge og Fædreland, men gjør saa opmærksom paa, at Libernes var trange heroppe, og er frygtløs nok til at lægge Skylden der, hvor den virkelig var. Efter at have med mørke Farver skildret Tilstandene i det nordlige Norge siger han ligefrem: „Men hvor er de Dine, som hidtil har set saa langt imod Nord?“ Han siger, — og det er en skarp Dom over Styrelsen — at ved Paalæg af Told burde ikke Kongens Fordeel, men hans Undersaatters Løb være det afgjørende. Han udtaler, at Nordmændene ved Skatter og Byrder var uforholdsmæssig tynge i Sammenligning med Danmark. Det samme fik Fredrik Aaret efter høre fra en anden Kant, fra Vicestatholderen i Norge, Gabel, ogsaa en Danste, der udtalte, at Norge efter Gnevældets Indførelse i meget havde været styret efter Hensyn til, hvad der tjente Danmark og ikke efter dets egen Løb.

Gabel fulgte ogsaa Kongen omkring, da han i 1704 kom herop, og søgte at sætte ham ind i alt, hvad der kunde være af Nytte for ham at kjende til. Og Fredrik sparede sig ikke, men vilde tage alt i Diehyn og fulgte allesteds uden at

Stort den tolvte lander ved Gummelboer.

Iade sig stræmme af de mangen Gang halsbrækkende Weie. Sabel blev ogsaa Formand for den nye norske Regjering, som Fredrik den fjerde i 1704 fik bragt istand, den saakaldte Slotslov. Den afløste Statholderen, som hidtil havde havt den øverste Myndighed. Den kom for en langt overveiende Del til at bestaa af Nordmænd. I den Retledning, han giver den nye Regjering, lægger han den paa Hjerte at drage Omsorg for Norge i de forskjellige Retninger, indskærper den at vise Genfryndfuldhed overfor det norske Folk, være høflig og besteben overfor alle „og ikke gribe til nogen Haardhed, med mindre den høieste Nød det skalbe udtræve.“

Da Kongen kom tilbage til Danmark, søgte han ogsaa at rette enkelte af de Misligheder, som han havde bragt i Erfaring; senere ved Forordninger af $24/2$ 1708 og $26/6$ 1715 søgte han at sætte Stopper for de mangehaande Udsugelser, som Embedsmændene heroppe gjorde sig skyldige i overfor Almuen; men da det eneste Botemiddel, Forhøielse af de usle Embedslønninger, ikke blev brugt, kom der ikke stort ud af Forordningerne. Da Lønningerne for de lavere Embeder var saa meningsløst smaa, kunde der heller ikke være Tale om at træve nogen Uddannelse af deres Indehavere. Men heller ikke for Uddannelsen til de høiere Embeder gjorde Staten det mindste Gran. Den, som vilde dygtiggjøre sig til et saadant Embede, maatte gjøre det paa egen Haand. Kristian den femte havde oprettet et ridderligt Akademi i Kjøbenhavn, som skalbe forberede til de høiere civile Embeder og til Officersstillinger. Men Akademiet lignede med sin smaalig gjennemførte Ordning mere en Skole for Gutter end et Universitet. Afgangen til det gjordes ogsaa saa dyr, at kun velhavende Folks Sønner havde Raad til at søge det. Alligevel kostede det Staten store Summer, og under den store nordiske Krig, da Pengene

flap op, blev det nedlagt. Nu blev som før Præsterne de eneste Embedsmænd, til hvis Udbannelse der stillede Krav. Fra 1707 blev disse skjærpede; den teologiske Examen, som hidtil havde været overfladisk, blev strengere; tillige skulde den nu være offentlig. Regjeringen vilde dog ikke gaa ind paa, hvad en Kommission af Teologer foreslog, at der til Præster i Norge kun skulde tages Nordmænd. Og dog var ikke Regjeringen ukjendt med, hvilket „et umaadeligt Arbejde“ det havde kostet at faa Nordmændene til at tage danske Præster.

Ufreden, som endte i Travendal, havde været for kort til at efterlade følelige Saar. Freden i Norden og navnlig den spanske Arvesølgkrig i Mellem- og Sydeuropa brugte Sjøfarten op; thi baade Englændere og Hollændere hindredes fra i samme Udstrækning som før selv at hente sin Trælast og sit Jern i norske Havne; norske Skibe fik derved en indbringende Sysselsættelse. Defensionsflådene nød endnu sine Forrettigheder og bragte mange Penge ind i Landet. Skibsfarten dreves for det meste med fremmede Skibe, skjønt Regjeringen gjorde alt, for at den kunde nytte norske eller danske; i visse Tilfælde paalagde den ligefrem Rjebmændene at bruge disse. Af de norske Skibe var de større gjerne byggede i Udlandet, i Holland, da Skibsbyggeriet paa den Tid kun havde lidet at sige. Den By, hvor Handelsomsætningen var størst, var uden Sammenligning Bergen, som ogsaa var Landets største By, hvis Folkemængde paa denne Tid kan regnes til omtr. 14 000. I Byens Havn vrindede det af Skibe, danske, tyske, engelske og især hollandske. Byen, der i 1672 eiede bare 56 Skibe paa 2 327 Ræster, havde i 1701 126 Skibe med henimod 9000 Ræster; af disse var 19 Defensionsflåde og gik tilbøls paa lange Reiser, lige til Vest-

indien og Guinea. Fremgangen gik dog ikke uforstyrret. Foruden Ufredene blev Byen i Iidsrummet fra 1660 til 1720 hjemløst af 4 ødelæggende Ildbrande. Først var den i 1702, da saa godt som hele Byen lagdes i Aske. Denne Ulykke var dengang saa meget større, da der ikke fandtes offentlig Brandforsikring, som først kom istand 1731, og blev ogsaa saa uhyggelig ved den Splid mellem Borgerne og Øvrigheden, som ved denne Leilighed traadte for Dagen. Thi ikke bare undlod de menige Borgere at hjælpe til ved Slutningen, men naar Magistraten eller deres Yndlingers Huse tog Ild, raabte de „af Glæde, at Gud straffede deres Uretfærdighed, og at de herefter fik tænke paa deres egen Fordel og ikke de fattige at ruinere.“ Byen kom sig dog saa hurtigt, at 2 Aar efter Branden kunde Ulrik Kr. Gylbenløve, som sammen med Fredrik den fjerde reiste i Norge, skrive i sin Dagbog: „Man siger, at Bergen driver større Handel i en Uge end Kjøbenhavn i en Maaned.“ Dette var en umaadelig Overdrivelse, men viser dog, hvilket Indtryk Byens Handel maa have gjort. I 1702 fik den nye Forrettigheder, som overfor de tytte Kjøbmænd tog de indfødte under Armene. Tytterne blev stillede saa ugunstigt, at det blev ligesom en Umulighed at kunne hamle op med de norske.

Kristiania stod langt under Bergen i Handelsomsætning. Omtr. Aar 1700 skal dog 41 Skibe, hvoriblandt 15 paa mere end 100 Læster, have hørt hjemme ved Kristiania Tolbsted. Byen drev mest Handel med Trælast og udførte deraf store Mængder, i Aarene 1680—84 125 000 Tylvter Bord hvert Aar. De rigeste Kjøbmænd der, som i Bergen, stammede fra Udlandet. Endnu større var Trælastudførselen fra Drammen, der af en sagkyndig samtidig nævnes som en af de rigeste og største i Norge. Ogsaa Stien og

Fredrikstads udførte Trælast i Mængde. Det samme gjaldt Trondhjem; men denne By udførte tillige Fisk og Kobber fra Koraas. Den havde paa denne Tid 32 Skibe. Af de mindre Byer var der i ingen større Kjørelse og Skibsfart end i Arendal. Da Fredrik den fjerde i 1704 gjæstede Stedet, laa der 60 Skibe, som hørte Byen til; deraf var 5 rustede med Kanoner. Blandt Borgerne var der to, som hver regnedes at eie en Formue paa 200 000 Rdl.; et Par andre regnedes for hver 60 000 Rdl. Byen kunde derfor, da Ufreden fornøedes med Sverige, paa egen Bekostning bygge 3 Galeier „til kongelig Tjeneste og Landets Forsvar“. „De Arendaler“ fik derfor af Kongen Lovord for „sin særdeles Nidkærhed for kongelig Tjeneste“. Denne Nidkærhed kunde dog ikke holde Stridt med Kravene. Da Kongen til de store Statter, som var udfærdige, paalagde Arendal og Risør en ny og meget tyngende, maatte Byen bede om Nedsættelse; om den blev indvilget, er ikke oplyst.

Forbund mod Sverige og Krig.

Karl den tolvte havde efter Freden i Travendal vendt sig mod sine andre Fiender og gaaet fra Seir til Seir. Efter at have tvunget Kurfyrsten af Sachsen til at afstaa Polens Krone vilde han knuse Peter Czar af Rusland; men Nederlaget ved Poltava 1709 standsede ham i hans Seirsløb og bragte hans gamle Fiender til at reise sig mod ham. August af Sachsen og Fredrik den fjerde fornøede deres gamle Forbund, som tiltraadtes af Preussen, og hvortil ogsaa Rusland sluttede sig. Og saa brød det løs (Novbr. 1709).

16 000 Mand, mest Tyssere, landede i Staane. Reventlov førte dem, Fredrik den fjerde fulgte selv med. Han vendte dog snart tilbage til Kjøbenhavn; men Hæren, han

efterlod, havde Fremgang, besatte Helsingborg og tog Kristianstad. Faren for Sverige var stor, men større var alligevel han, som var Skaanes Generalguvernør og skulde blive Sveriges Frelser. Det var Magnus Stenbock. Med sin henrivende Veltalenhed bragte han en Hær paa Venene, 20 000 Mand stærk. Det var kun Bondegutter, hvoraf de fleste aldrig havde lugtet Krudt, og Danstjerne kaldte dem med Spot „Træstøryttere“ og „Gjehyrder“; men Stenbock vidste at indaande dem sin egen brændende Fædrelandskjærlighed og vandt i Spidsen for dem ved Helsingborg, Marts 1710, den mest glimrende Seir. Neppe hveranden Mand af Danstjerne slap over Sundet tilbage til Sjælland. Skaane var renset for Fienden og Faren for Sverige afventt.

Det paafølgende Aar mindes kun ved Begivenheder til Sjøs (hvorom senere). 1711 lammedes Krigsforetagerne af Pest, og et Indfald i Sverige fra Norge blev uden Betydning. I 1712 kom der derimod Liv i Krigsførelsen. Sveriges tytte Landsdele blev Krigsstuepladsen, og ogsaa her tilsmilede Lykken i Førstningen de danske. Men saa kom Stenbock. Med utrolig Møje havde han samlet en Hær, men den var ikke halvt saa stor som den fiendtlige; alligevel angreb han den ved Gadebusch og trods Danstjernens Tapperhed slog den fuldstændig. Kong Fredrik, der var med, undgik kun med Nød at blive tagen tilfange eller dræbt. Seiren ved Gadebusch blev Stenbocks sidste. Hans Stilling var farlig, thi han var omgivet af Fiender. Da han bestemte sig til at rykke op i Holsten, fulgte Danstjerne og deres Forbundsfejer, ham langt overlegne i Styrke, efter ham; han maatte kaste sig ind i Fæstningen Lønning, men kunde heller ikke her holde sig og nødtes Baaren 1713 til at overgive sig med 11 000 Mand. Han døde i Fangenskab. Men den Gottorpste Hertug, der

havde aabnet Tønning for Danmarks Fiende, maatte til Straf derfor afstaa den hertugelige Del af Sønderjylland, som Kong Fredrik tog i Eie.

Ivar Hvittfeldt og Rampe til Sjø.

Til Sjø hævede Nordmændene og Danskerne sit gamle Ry, uagtet Flaaden ikke var, hvad den havde været under

Ivar Hvittfeldt.

Kristian den femte. I Rjøgebugt sloges de med Svenskerne (Oktbr. 1710), men kun de færreste Skibe fik tage Del i Kampen, og ingen af Parterne kunde tilskrive sig Seiren. Slaget er dog bleven berømt ved en Daad, som til de fildigste

Lider vil kaste Glands over vore Sjøkrigere. Nærmest den fiendtlige Flåde laa Skibet „Dannebrog“, der førtes af Nordmanden Jv ar Hvitfeldt af Tronstad i Hurum (ved Drammen), Søn af den Tønne Hvitfeldt, som i 1660 var med ved Halden. Det skjedes paa af flere svenske Skibe, men svarede dem kjækt; „hver Svensker, der passerede, gav den det glatte Lag.“ Men allerede i Begyndelsen af Kampen tog „Dannebrog“, rimeligvis ved en eller anden Uforsigtighed, Flåden; og snart slog Luerne høit i Veiret. Fra det brændende Skib vedblev han at fyre paa Fienden, saalænge det var muligt. Havde han lagt Roret op og holdt ind paa grundt Vand, kunde han vistnok have reddet sit eget og Besætningens Liv, men han vilde derved have udsat den danske Flaade for Flådsfare, thi kun gjennem den kunde han naa i Sikkerhed. Heltlere end dette vilde han ofre sig selv og sit Mandskab. Han viste, at det ikke var tomme Ord, hvad han en Gang tidligere havde skrevet: „Af yderste Evne forbunden som mine Forfædre vover jeg Liv og Blod for min naadige Konge og Fædrelandet“. Han kastede Anker og under fortsat Skydning ventede han rolig det Dieblit, da Flåden naaede Krudtkammeret. Det kom, og med et forfærdeligt Brag sprang „Dannebrog“ i Luften med hele sin Besætning, omtr. 500 Mand. Selv Svenskerne var opfyldte af Beundring over denne herlige Daad. Efter Slaget forhørte de sig „om den Person, som Skibet kommanderede, formedelst at der Skibet stod i fuld Brand, han da ikke opholdt med at bruge Stykkerne sin Fjende til mulig Afbræk, men derimod ved sin uforsagte Tapperhed og ved eget Exempel animerede samtlige Skibets Folk til mandelig Strid.“

1713 og 1714 udmærker sig kun derved, at intet blev gjort; først i 1715 kom der atter Vind i Seilene. Karl den

tolvte var vendt tilbage fra Tyrkiet, hvor han havde opholdt sig efter Slaget ved Bultava, og lebede selv Forsvaret af Stralsund, som var haardt trængt af hans Fiender, hvortil ogsaa Preussen nu sluttede sig. Han behøvede Forstærkninger hjemmefra, men disse kunde kun komme over Østerfjæven, og der spillede Danstjerne Mester. En svensk Flaade, som vilde komme Svenskerne til Undsætning, blev angrebet paa Kolbergerheide af en overlegen dansk under Gabel (Apr. 1715). Svenskerne blev slagte og flygtede forfulgte af Danstjerne. De søgte at naa Storebelt, men kunde ikke, styrede da ned til Rielerbugt, hvor de satte Skibene paa Grund. Den svenske Anfører Wachtmeister vilde ødelægge Skibene for at de ikke skulde falde i Fiendens Hænder, men Wessel — den senere saa berømte Tordenstjold — der var kommet til, truede med, at Besætningen skulde svare for Skibene. De blev da sparede, Wachtmeister overgav sig til Wessel, og den svenske Flaade, 6 Skibe, blev Danstjernes.

Den Undsætning, som Wachtmeister ikke havde kunnet bringe, blev bragt af Sparre, der havde saa stor Styrke, 21 Linieskibe, at Danstjerne ikke vovede at gaa paa. Først efterat Svenskerne havde ubrettet sit Vred og de selv havde faaet Forstærkning, opsøgte de Fienden og leverede Slag, men uden Seir, ialfald ingen afgjørende. Dog traal Svenskerne sig tilbage til Karlskrona.

Dette afgjorde Stralsunds Skæbne. Udenfor Fæstningen og bevogtende Indløbet til den laa vistnok en anden svensk Flaade, men den danske under Sehested sprængte den fiendtlige Skibslinie og landfattede 18 000 Mand paa Rügen. Stralsunds Skæbne var uundgaaelig; det indfald endelig ogsaa Karl og flygtede til Sverige, og Fæstningen overgav sig ved

Juletid 1715. Den paafølgende Paaste overgav Wismar sig til Danskerne, og Svensterne var uddrevne af Lyffland.

Heller ikke andetsteds havde Karl Bytten med sig. Da han var kommen tilbage til Sverige, vilde han med 20 000 Mand fra Skaane gaa paa Fsen over til Sjælland; thi Øresundet laa, og Sjælland var temmelig blottet for Tropper. Men en Storm med Tøveir tilintetgjorde hans Planer, og nu vendte han sig mod Norge.

Jubfald i Norge. Oberst Kruse.

I de første Aar efter Krigens Fornødhed i 1709 havde vort Fædreland nydt Ro. Svensterne gjorde intet Angreb paa Landet; de havde nok at bestille med at værges sit eget. Nordmændene kunde derfor endog gaa angrebsvis tilbærts; i 1711 foretog de saaledes et Streiftog ned i Baahuslen uden at finde videre Modstand. Under disse Omstændigheder fandt Regjeringen, at de norske Tropper kunde finde bedre Anvendelse andetsteds og lod i Overensstemmelse dermed en stor Del, 5000 Mand, trække ned til Danmark og Lyffland. Paa samme Tid, som Landet saaledes berøvedes sine Forsvarere, forsynedes det kun jammerlig med Krigsfornødenheder; der manglede Magasiner, Læger og Lægemedler, ja Levnetsmidler og Klæder; endog af Krudt var der ikke nok til Behøvet. Kasserne var saa tomme, at Embedsmændene i Karrætter ikke fik en Stilling af sin Løn. Den Styrelse, som Landet paa denne Tid havde, skulde ikke kunne bøde paa disse Misligheder. Formand i „Slotsloven“ var paa denne Tid Griffensfeldts Svigersøn, Baron Krog, men denne Stilling udfyldte han ingenlunde; thi han var en Mand af smaa Aandssevner, men stort Stivfind, umedgjærlig, brutal og lidet afholdt. De øvrige

Medlemmer af Styrelsen var heller ingen Lys, og hvad der var det værste — alle var indbyrdes uenige. Overansførelsen over Hæren var betroet til General Erhard v. Webel; men da han i Farens Stund var fraværende, havde Lyfferen, Generalløjtnant v. Lützow Befalingen; men han var en Ddning og synes ikke at have været dygtig.

Under disse Omstændigheder skulde Landet optage Kampen med Tidens største Krigshelt, der i Marts Maaned 1716 med 9000 Mand gjorde Indfald i Norge. Dette Land, der var saa daarligt sørget for, lovede ham en lige saa let vundet som ynskelig Erstatning for de tabte Landsdele ved Østersjøen. Uden at opholde sig ved de norffe Grændsefæstninger rettede han sin Marsch mod Landets Hjerter, Hovedstaden og Alershus. Paa Høland stod Oberst Ulrik Kr. Kruse, der med 1330 Mand skulde vogte Grændsen fra Urskog til Rødenæs. Han havde faaet Underretning om, at Fienden var i Fremrykning, men da han selv foretog en Undersøgelsesreise og intet videre erfarede, slog han sig til Ro, saa meget mere som han ved sin Tilbagekomst til Høland fik høre, at Nyttet om Svenskerne Fremrykning var falsk. Han tog Hovedkvarter omkring Østby i Høland (Alershus Amt) og havde sine Kompanier spredte omkring. Et af dem under Oberstløjtn. Bryggemann laa paa Præstegaarden og omliggende Gaarde. Men Søndagen den 8de Marts kom der Albud, at Karl den tolvte nærmede sig Grændsen. Og saa det tog Kruse temmelig lunt; dog gav han en af sine Officerer, Major Emhausen, Befaling at besætte Passerne ved Eid, Starabøl og Kongtorp. Paa Veien derhen fik han høre, at Fienden stod paa Isen paa Romsjøen, en Efterretning, han ved Albud meddelte Kruse, men undlod at besætte Passerne. Om Eftermiddagen forlod Kruse Præstegaar-

den, hvor han havde spist Middag, efter at han havde formanet de tilbageværende Officerer at passe godt paa og gjøre sin Pligt som Soldater.

Ved sin Hjemkomst til Hovedkvarteret Østby, der ligger en halv Mil fra Præstegaarden, fik Kruse ud paa Aftenen Visshed for, at Fienden ikke var langt borte. Han sendte Bud til Bryggemann, at han skulde samle sine Folk nord for Præstegaarden, og ligesaa til Emhausen, at han maatte komme saa fort, han kunde. Men de, som bragte Bryggemann Bud om Fienden, var Svensken selv. Han havde forsømt alle Sikkerhedsforanstaltninger, og Svenskerne kom over Bryggemann, der med sine Folk laa i den tryggeste Søvn, saa det var saavidt, at han, kun iført Nathue, Nattrøie og Løfler, fik undslippe ad Præstegaardens ene Port, medens Fienden trængte ind ad den anden. Med nogle Mand besluttede han at trække sig tilbage til Rabogaarden Skottum, hvor 30 Mand laa indkvarterede, men undervejs fik han den Tanke, ligesaa taabelig som uheldbringende, at røre Trommen for at kalde sine Folk i Rabolaget sammen. Trommens Hvirvler løb med den let forudseelige Følge, at Fienderne derved tilkaldtes. De flygtende blev omringede, og uden at løsne et Stub overgav Bryggemann sig med 20 Officerer og 80 Mand til det fiendtlige Rytteri, der førtes af Karls Svoger, Arveprindsen af Hessen. Fanen var forinden bleven gjemt bag et Led paa Skottumjorden og undgik saaledes at falde i Fiendehaand.

Da Svenskerne var udmattede af Marschen, lod Kong Karl gjøre Holdt og indkvarterede sine Folk paa Gaardene i Nærheden. Her tænkte de op Bagtilbe og gjorde sig tilgode

uden at drømme om, at der tæt nordenfor paa Kasteledsgaardene laa norske Tropper, en Afdeling af Kruses næmlig, og at denne selv var i Fremrykning fra Syd. Det saa ikke uligt ud til, at hele Svensketroppen skulde blive oprevet, overrumplet af Nordmændene eller fangen. Det vilde rimeligvis ogsaa være bleven Tilfælde, om Oberst Kruse havde vist mere Omtanke. Men han formaaede ikke at vente, til at han fik alle sine Tropper samlede. Han bød en Time paa Emhausen, men da denne endda ikke kom, besluttede han at gaa løs. Han rykkede mod Præstegaarden. Svenskerne, som laa der, affjød nogle Stub og rendte saa sin Vej. Nu rykkede Kruse med sine 215 Mand mod Riser, hvor Arveprindsen af Hessen, Grev Boniatowsky og flere høitstaaende Officerer med sine Folk laa indkvarterede. Han skyndte sig saa, at han ikke engang sendte Bud til de norske Tropper, som laa i Nærheden paa Kasteledsgaardene, end sig gav sig Tid til at oppebie Emhausen. Foran Riser rinder en Bæk, Riserbækken, hvorover der fører en Bro, men saa smal, at kun 2 Mænd kan ride jevnfides. Da Kruse kom derhen, skimtede han i Mørket paa den anden Side af Bækken en Trop Svensker. Han bød da en Korporal med 25 Mand at tage Stilling bag nogle Buske paa den høire Side af Bækken. Det blev gjort. Da den svenske Forvagt fik Die paa Nordmændene, gav de Ild. Nordmændene skjød igjen og med en sliq Virkning, især fra de 25 bag Buskene, at næsten ikke en eneste af de fremrykkende Svensker kom derfra med Livet. Saa rykkede de norske Dragoner over Broen, i Spidsen Chesfen, lav af Bægt, men før af Lemmer, med et barstt Mashyn og strenge Træl. Svenskerne paa den anden Side, som stod nærmest, blev drevne tilbage; tilbagedrevet blev ogsaa en

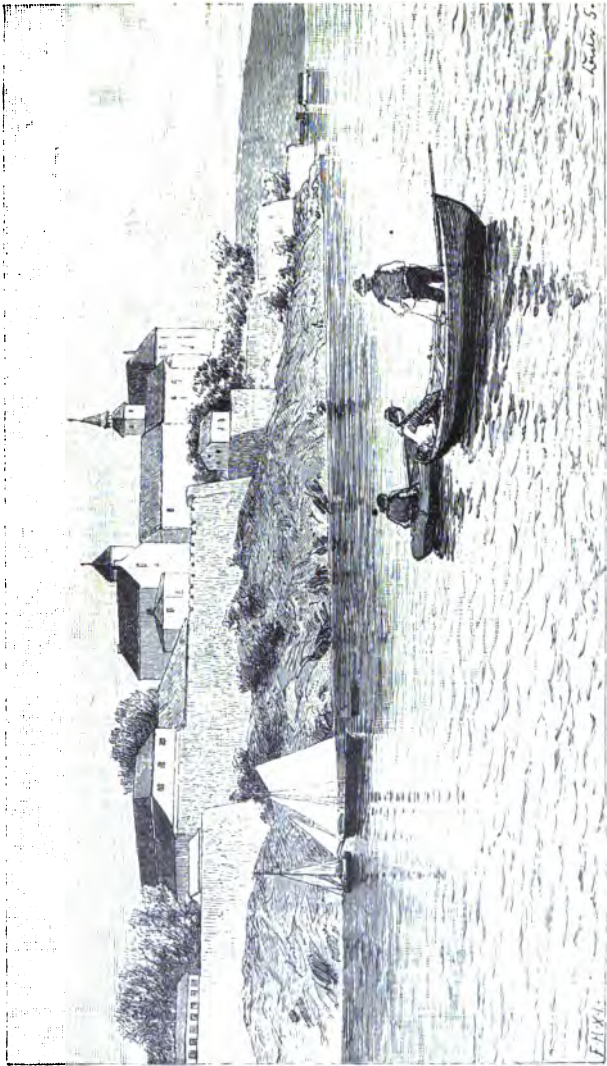
anden Svenskeflot, og Kruse stod nu foran Riser. Her havde Arveprindsen af Hessen opstillet sine Folk, og lige ved Gaardens Huse tørnede de kæmpende sammen. Kruse stødte selv paa Arveprindsen og gjorde ham ved et Pistolfstud ukampdygtig; ogsaa Grev Poniatowsky maatte paa Grund af Saar forlade Slagmarken. Men nu kom Kong Karl til. Han havde Kvarter paa Nabogaarden Skattum, og da han ikke fort nok kunde faa sin Mandskab til Hest, sprængte han afsted, kun fulgt af 30 Mand. Han styrtede sig ind i Kampen og udsatte sig saaledes, at han nær var bleven saaret og kun frelstes ved sin Generaladjutant Rosen. Da saa de svenske strømmede til, blev de norste, som her førtes af næstkommanderende, Hans Michelet, overmandede. Michelet kæmpede med Manddom; udmattet af Saar sank han i Knæ, men værgede sig alligevel, indtil han segnede under Fiendens Hug og Stik. For ikke at blive affaaen fra Broen svingede Kruse op mod denne; det samme gjorde hans Underbefalingsmand Bittinghof, og han naaede først ned, men da hans Folk var komne over Bækken, tog de Flugten. Kruse var nu med sine faa tiloversblevne i største Fare for at blive omringet. Han tabte dog ikke Modet. Medens hans Folk trak sig tilbage over Broen, gjorde han Holdt, og Kampen fornyedes. En Stund blev den holdt gaaende. Kruse kæmpede med største Djærved og skal endogsaa have stiftet Hug med Kong Karl selv. Da blev han saaret, og nu trak ogsaa han sig tilbage over Broen, og en Dragon førte ham til Præstegaarden. Hans Folk spredte sig paa Flugt; et Forsøg paa atter at samle dem og føre dem i Kampen mislykkes. Træfningen var tabt. Kong Karl besatte Præstegaarden og tog der den saarede Kruse til Fange. Han roste i stærke Ord hans Tapperhed,

lod ham forbinde af sin egen Livlæge og gav ham som Tegn paa sin Hviagtelse en Kaarde og to Pistoler. Efter Slægt-sagnet skal han have ført følgende Samtale med Helten: „Hvor turde Du med saa ringe Styrke sætte Dig mod en sliq Overmagt?“ „Det var netop Ulykken“, svarede Kruse, „at vi var saa saa; med et Par Hundreder til skulde man ikke have taget mig.“ „Har Broder Fredrik mange sliqe Karle som Du?“ „Ja, Deres Majestæt“, svarede Kruse, „af dem har han nok, jeg er endda kun af de kleineste.“

Wittinghof havde heller ikke, trods alle Anstrengelser, kunnet holde sine Folk samlede; han blev revet med af de flygtende. Disses Stræk forplantede sig paa Emhausens Troop, som de mødte, saa ogsaa denne vendte Ryg.

Beleiringen af Afershus.

Efter Sammenstødet paa Høland forenede Karl sig med Mørner, der var faldt ind i Smaalenene, efterlod i Mosk en Besætning og ilede mod Kristiania. Her var Forvirringen stor. Slotsloven vidste hverken ud eller ind; en Befaling, som den ene Dag blev given, blev den anden tagen tilbage, og hvad Vicestatholderen, Slotslovens Formand, paa egen Haand besluttede, at Lützow med sine saa tusinde Mand skulde levere et Hovedslag, var det rene Vanvid. Det blev da til al Lykke heller ikke udført; Generalen trak sig tilbage og tog en fast Stilling ved Gjellebæk i Lier (mellem Kristiania og Drammen) for derfra at kunne dække Drammen, Kongsberg og Grevskeberne. Generalmajor Jens Sehested tog Stilling ved Gjellum, 5 Km. fra Gjellebæk, for at Fienden ikke gjennem Rødens Præstegjæld skulde trænge frem til Drammen. Slotslovens Medlemmer tillige-

Akerhus i sin nuværende Stiftelse.

med næsten hele Øvrigheden og alle Borgere, som kunde, tog Flugten. En Styrmand, Hans Hansen Heitmann, vilde dog ikke forlade Byen i dens Fare. Han gik op til Kommandanten og tilbød sin Tjeneste som Artillerist, da han som gammel Sjømand var øvet i at haandtere Kanoner. Hans Tilbud blev modtaget, og han sattes til at betjene Batteriet paa Mynten, hvorfra store Boldgaden (nu Kirkegaden) bestrøges. Han var Nat og Dag altid paa Færde og viste stort Mod og megen Dygtighed.

Borgerstabet tænkte ikke paa Forsvar, og Byen faldt i Fiendens Hænder. De store Forraad af Levnetsmidler blev Svenskernes. Der var rigtignok foreslaaet, at de, for ikke at komme Fienden tilgode, skulde ødelægges, men dette blev kun for en Del gjort, da Stiftamtmanden, Lønsberg, erklærede, at „saadanne Forslag ikkun tjente til at vække Oprør i Landet.“ Men Akerhus stod, og med 2000 Mandes Besætning var den en haard Nød at knække for Svenskerne, som manglede tilstrækkelig grovt Skyt. Det var derimod Fæstningen rigelig forsynet med og brugte det saa godt, at hver Svenske, som viste sig paa Gaderne, blev en Skive for dens Rugler. Fienden led derfor betydelige Tab. De norste i Byen skal, naar de maatte vise sig paa Gaderne, have vistet med hvide Tørflæder for ikke at skydes paa fra Fæstningen; men Svenskerne nyttede sig ogsaa deraf og holdt sig paa Gaderne tæt ved vore Landsmænd. Saaledes gik ogsaa de mangen Gang skudfri. For at berøve Fæstningen dens Vandforsyning lod de ved en Forræders Hjælp affjære Kenderne, men kom derved for Skade ogsaa at ødelægge Byens, saa Svenskerne maatte tage tiltalte med Vandet i Kenderstenene. Akerhus derimod havde Vand i sine dybe Damme og ved et

„næsten mirakelagtigt Tilfælde“ fremsprang der en armtyk Vandstraale, som holdt sig lige saa længe som Besæiringen.

Med den maatte det derfor gaa i Langdrag. Vistnok fik Karl i Slutningen af Marts Forstærkning, idet Generalmajor de la Gardie kom til Kristiania med Dalregimentet og 30 Mand af Adelsfanen. Men skulde Fæstningen indtages, maatte Karl have mere Skyts, og dette haabede han ogsaa at faa, naar Vandet, som endnu var islagt, blev aabent. Imidlertid holdt han Akershus indesluttet. Fæstningen lod dog ikke Fienderne Ro, og flere Udfald fandt Sted. I disse udmærkede Kaptein J. K. Kofs sig saaledes ved sin Tapperhed, at Karl den tolvte blev opmærksom paa ham og udbrød, at kunde han blot faa fat paa denne „Gubbe“, skulde han snart vinde Bugt med de øvrige „Gosfar“. Ogsaa en anden Mand af Kristianias Borgere, den førnævnte Styrmand Hans Hansen Heitmann, han som frivillig havde taget Tjeneste paa Fæstningen, udmærkede sig særdeles. En Nat kom der Ildløs i Byen, og Røgen bares af Vinden lige mod Fæstningen og unddrog den Synet af Fienderne, der — var uan ræd for — kunde nytte Leiligheden til at overrumple dens Hætte Forsvarere. Ilden maatte slukkes, men der var Livsfare forbunden dermed, og ingen turde. Da tilbød Heitmann sig frivillig at gjøre det, hvis en halv Snes Mand vilde følge. Vare to var at bevæge dertil, men alligevel gik han, og det lykkedes ham under største Livsfare to Gange efter hinanden at naa Brandstedet og faa Ilden slukket.

Kunde det end ved enkelte Veiligheder være hødt nok for Forsvarerne af Fæstningen, saa havde de det dog ulige bedre end sine Brødre ved Gjellebæk. Thi her var der strigende Nød. Det Medlem af Slotsloven, som skulde tage sig af Hæ-

rens Forsyning, Nobel, maa tilstaa, at Soldaterne „laa Nat og Dag under aaben Himmel i Sne og Frost og ofte maatte lide Hunger.“ Det hændte, at ikke bare Soldater, men Officerer i flere Dage ikke „smagte Brød i sin Mund“. „I at forskaffe det fornødne“, tilsvær han, „gjorde Dragernæs og Strømsø Borgere og Indbyggere os saadan Hjælp, at derjom de ikke havde været, da var Armeen omkommen af Hunger; thi deres Tjeneste og Velvillighed var da saa stor, at mange tog Maden fra sig selv og gav den til Armeen, ja ingen Andersaatter kunde med bedre Hjerter gjøre det, de burde for deres Konge og Fædreland, end det disse gjorde“. Det var derfor en stor Lykke, at 4 Borgere af Dragernæs paatog sig Forsyningen af Levnetsmidler til Hæren, som ellers af Mangel upaatvilelig havde maattet opløse sig eller være omkommet af Sult.

Mellem Svenskerne og Nordmændene kom det nu og da til Sammenstød. Den 23de Marts blev 600 svenske Ryttere udsendte for at undersøge de norstes Stilling, og mellem dem og en Haandsfuld norske Dragoner udspandt der sig en Kamp, som endte med, at Nordmændene maatte trække sig tilbage til Forstandsningerne. Herfra satte Oberst Otten med nogle Kompanier Dragoner efter Svenskerne, som blev tvungne til at vige. — Siden tog disse fast Stilling ved Ravnøborg, 10 Km.s Vei fra Gjellevæ, hvor de blev staaende i 5 Uger og af og til havde Sammenstød med vore. I Omegnen. Aker og Bærum, indbrev de Fødemidler til Folk og Heste, men forbitrede derved Bønderne, som skjød paa dem, naar de kunde komme til. Fiendens Bevægelser blev ikke skjulte for Lützow, der underrettedes derom af Kapellanen i Præstegjældet, P. Ubbildgaard, som nogle Gange vovede sig med Livs Fare gjen-

nem Skoge og Ødemarker for at bringe Generalen mundtlig Efterretning.

Paa en anden Kant vandt Nordmændene Fordele. Paa Moss's Iaa en svensk Besætning paa nogle hundrede Mand for at dække den Mængde Krigsfornödenheder, som Svenskerne her havde ophobet, og den Krigskasse paa 50 000 Rdl., som de ogsaa paa dette Sted skal have efterladt. Mod denne svenske Styrke rettedes baade fra Landfiden og Sjæen et Angreb fra norsk Side af Oberstløjtn. G. J. Hvitfeldt. Han lod endel af sine Folk besætte Indgangen til Byen, endel Broen paa den nordre Side, og endelig gif en Afdeling Løs paa Moss's Jernværk, der var besat af Fienden med 120 Mand. Denne Afdeling vrængte sine Uniformer, der havde blaat Underfor; i Tusmørket troede den svenske Skilbvagt, at de var Landsmænd, og slap dem ind; den svenske Officer blev saa overrasket, at han uden Modstand overgav sig med sine 120 Mand. De to andre Afdelinger trængte derpaa ind i Byen, nedslæde, hvad der gjorde Modstand, og tog til Fange, hvad der overgav sig. Byttet blev stort, dog ikke saa rigt som tænkt, da bl. a. Krigskassen var sendt afsted til Hølen. Karl den tolvte sendte rigtignok en betydelig Styrke til Moss for at tage det tabte igjen, men forinden var Hvitfeldt med sine Fanger og sit Hærfang lykkelig naaet tilbage til Fredriksstad, hvor han havde sit Kvarter.

Anna Kolbjørnsdatter.

Foran Gjellebæk var fremdeles alt roligt. Da Karl fandt Forstandningerne for stærke til at stormes, besluttede han at omgaa dem og sendte i det Viemed sin Generalkvar-

termester Axel Løwen med 600 Mand for at falde Lützow i Ryggen, medens Karl fra Ravensborg angreb ham fra den anden Side. Andre mener, at Hensigten var at tage Kongs-

Anna Kolbjørnsdatter.

berg Sølvværk. Forhugninger, som Bønderne, navnlig paa et Sted, Passet Runddelen, havde optastet, sinkede Svensker-nes Fremrykning, saa Lützow fik Nys om deres Komme. Han gav strax Oberst Otten Befaling til samme Aften at

bryde op og rykke mod dem. 3 Kompanier under Major Raas, Kaptein Sehested og Kapt. Mathieson marscherede fra Lier og naaede Gaarden Sten, 5 Km. fra Norderhoug Præstegaard, Kl. 9 om Aftenen. Oberst Viten kom med 4 Kompanier lidt senere til Krogsund (ved Sundvolden). Saalangt var ogsaa Svensterne komne, og Löwen havde taget ind paa Norderhoug Præstegaard, hvor Jonas Ramus, kjendt som Historiker og Forfatter af religiøse Smaa skrifter, var Præst og gift med Anna Kolbjørnsdatter, en Datterdatter af Kjeld Stub. Da Præsten var sengeliggende, maatte hans Hustru tage imod de ubudne Gæster. Efter Sagnet lod hun dække op et rigeligt Aftensmaal for Svensterne, og Al og Brændevin vandede der i Overflod. Hun stal ogsaa, medens hun syslede om sine Gæster, have lyttet efter deres Samtale og derigjennem kommet efter deres Planer. Hvad hun havde hørt, skrev hun ned paa et Papir og sendte under Paastud, at hun manglede noget til Waden, Tjenestepigen til sin Svigerføn, Fogden Lars Mikkelson, for at underrette ham om Svensterne, og hvad de havde i Gjære. Saaledes fortæller Sagnet; Samtiden synes ikke at have kjendt dertil.

Skjønt Svensterne ikke anede nogen Fare, forsømte de dog ikke at udsætte de vantige Udposter og desuden en Post paa 25 Mand under Kapt. Allemander. Natten var kold, og for at varme sig tændte de svenske her og der paa Gaardene store Baal, hvorom de leirede sig, indtil de, overvælde af Træthed, sovneede ind.

De lysende Baal bragte Nordmændene paa Sten Tidende om Svensterne. For at forvisse sig derom sendtes Løitn. Coltin ud for at speide, og han vendte tilbage med den sikre Bested, at Fienden var i Nærheden. Hvad skulde der saa gøres?

Major Raas, som her var høistkommanderende, kunde nok have Strupler med 3 norske Kompanier at gaa paa 7 svenske og sinde det klogere at opsætte Angrebet, til Øtten og de andre naaede frem. Kapt. Sehested derimod skal have raadet til at overfalde Svenskerne, der ikke ventede Angreb; de øvrige Officerer mente som han, og ogsaa de menige stemte i med. Saa blev det da besluttet, at Angrebet uopholdelig skulde gaa for sig. Stensfjorden var tilfrosfen, saa den bar, og i raff Trav gif det opover den. Foran drog en Underofficer og en Dragon (Overleveringens Tor Hovland og Paal Putten), der som fødte Ringerikinger kjendte Bei og Sted. De naaede Bræstegaarden, sprængte Porten, som var lukket, og styrte ind. Løven skal netop have trukket sine Støvler af og sad ved Kaffelovnen og varmede sig, da han for op ved, at Ruderne klirrede, og Ruglerne susede ham om Ørerne. Han ud i Døren raabende paa sin Ridehest, men Nordmændene var der alt; han sprang da ud af Vinduet for ad denne Bei at redde sig, men blev strax nedenfor Kirken omringet og fanget. Bedre gif det ikke de andre Svensker. Endel stillede sig op og gav i Mørket en Salve paa maasaa; men Staden, den gjorde, var ikke stor, og da det saa bar løs med Sabler, blev Svenskerne, der havde mistet sine Førere, efter en varm Kamp overmandede. De, som ikke huggedes ned eller blev tagne til Fange, flygtede til Gaarden Landberg til Landsmænd, som der laa. Kapt. Allemander, der med sine 25 Mand stod paa Post paa Beien til Bikersund, blev saa forfærdet, da han hørte Skydningen og Kamptummelen bag sig, at han uden Tanke paa sine kjæmpende Kammerater flygtede med sine Folk ud over Hole Sogn og blev ved Bikersund taget til Fange af Bønderne. Efter sin Seir trak Nordmændene sig tilbage

til Sten, hvor de forenede sig med Øtten og de 4 Kompagnier, som han førte. Men ogsaa Svenskerne paa Tandberg og Nabogaardene samlede sig. De nærmede sig, et Par hundrede Mand stærke, Præstegaarden og sendte en Dragon ud for at komme efter, hvor og hvormange de norske var. Det traf sig netop, hedder det, at Anna Kolbjørnsdatter sammen med en anden Kone var ude for at bese Balpladsen; hende red Dragonen hen til, og idet han holdt hende Pistolen for Ansigtet, spurgte han, hvor Juten var. Konen, hun var i Følge med, bekvæmede, og Anna, som ogsaa blev ræd, svarede forfjamsket: „De tropper, de tropper op bag Kirken.“ Svenskerne vovede ikke at angribe, men drog tilbage samme Vej, de var komne.

Foruden Løwen blev to andre Officerer, nogle Underofficerer og 150 Menige tagne til Fange. Mange var faldne; paa Præstegaarden alene laa 39 døde svenske, og paa Weiene og i Skogene fandtes Lig af svenske, som var stukne af Bønderne. De af Fienden, som undkom, vendte tilbage til Kristiania.

Det synes, som om Eftertiden har udsmykket Anna Kolbjørnsdatters og Tor Hovlands Optræden. At dog det, som fortælles om Anna, maa i væsentlige Hovedtræk være Sandhed, synes at fremgaa af en Ansøgning af 13de Aug. 1729, hvori hun omtaler Fiendens Indkvartering, „som ikke gik af for mig uden stor baade Forstræffelse og Forlis, som vel er bekendt, men dog ubi alt dette gjorde Fienden saa fittet og tryk, at han ventede sig ingen Fare, indtil vores kom.“ Man har ogsaa et Udsagn fra hende til en Veninde, „at Oberst Løwen var en saa pen og godlidende Mand, at det endog gjorde hende ondt at narre ham.“

Akershus's Befrielse.

I Gjellebæk lod det nu til, at man vilde give Livstegn fra sig. Paa „Hvideørn“, som førtes af Tordenstjold, var først i April Generalmajor Spønne, Oberst Løvenørn, Oberst Svitzfeldt og nogle Kapteiner komne op til Norge for at bruges ved Regimenterne her. De tog ud til Gjellebæk, og her blev der daglig raadslaaet om en ny Krigsplan for Felttoget, og Spønne tog til Fredriksstad for med Cheferne der at drøfte den. Den syntes at have gaaet ud paa ikke alene at hindre Karl fra at udsende saadanne Streifpartier som Løvens, men tillige at indeslutte ^{ham selv} ~~den~~ og affjære hans Forbindelser med Sverige. Derfor blev Forhugningerne og Befæstningerne paa de Veie, som førte ind i Landet, besatte ogsaa med Soldater istedetfor som hidtil kun med væbnede Bønder, og norste Tropper førtes op fra Sjælland for at affjære Karl den tolvte Tilbagetoget. Denne laa imidlertid heller ikke stille. Han sendte 800 Mand under Fuchs og Bjelke for at gjenembryde Forstandsningerne ved Gjelleraaen og tog selv derhen for at lede Angrebet. Dette blev ogsaa gjort, men sjønt Forstandsningerne kun var besatte af 3—400 Mand, blev de værgeede saa kjækt, at Svenskerne først efter et stort Tab blev Herre over Stillingen.

Karl blev ikke staaende herved. Han vilde gennem Forhugningen paa Krogstogen bane sig Vej til Ringeriket for derfra at falde Lützow i Ryggen eller ogsaa tage Kongenberg. 1000 Mand under Oberst Schlippenbach skulde gjenembryde Forhugningen. Den var opkastet ikke langt fra Klevstuen i et Skar, som nu kaldes Nordkleiva. Den var besat med 340 Bønder under Fogden Lars Mikkelson, der netop havde faaet

Forstærkning af 150 Soldater under Rapt. Coucheron og 50 Dragoner under Oberst Schøller. Disse havde saavidt faaet Tid til at sætte Forhugningen istand og Coucheron til at opstille sin lille Stridsmagt, da Svenskerne naaede frem. Coucheron havde befalet sine Folk at holde sig stille og ikke lade Fienden mærke Uraad, før han var dem lige ind paa Livet. Og Fienden mærkede intet, da han rykkede frem. En Fortrop paa 24 Mand drog i Spidsen, og da den var naaet lige ind paa Coucheron, kommanderede denne: „Fyr“, og Salven strakte de 24 paa 2 nær til Jorden. „Hvem tør styde her?“ raabte Svenskerne, som kom efter, 2—300 Mand stærke. Svaret, de fik, var Geværskydningen og to Gange prøvede Svenskerne at storme, men de kom ingen Vej, og haardt medtagne maatte de tilsidst trække sig tilbage. Det første Angreb paa Forhugningen paa Krogstogen efterfulgtes ikke af flere. Schlippenbach mistvilede om, at Stillingen kunde tages, og vendte tilbage til Kristiania.

Nordmændene fik nu Undsætning fra Danmark, idet Oberst Budde med sine Trøndere sendtes op fra Slesvig. Sammen med Oberst Krog og støttet fra Sjøfiden af Gabel, der lod landsætte et Par Bataljoner under Obersterne Odenburg og Hvitfeldt, rettede han fra Fredrikstad et Angreb paa Moss og tog Byen. Det kostede Nordmændene mange Folk; dog havde Svenskerne lidt ulige mere, og 400 Mand var tagne til Fange. — Et Par Mil derfra i Skeberg laa General Ascheberg med 2000 Svensker. Han havde ikke under Angrebet kunnet komme sine Landsmænd til Hjælp, thi han var aldeles ubidende om, hvad der gik for sig. Præsten i Gjelbet, Peder Rumohr, havde nemlig udstillet Poster mellem Moss og Skeberg og ved disse umuliggjort enhver For-

bindelse imellem Svenskerne. Ethvert Brev og alle Bud fra Mofs blev opsnappede. Først da Mofs var taget, fik Ascheberg at vide, hvorledes Sagerne stod, thi Budet derom sørgede Præsten for nok kom frem. Han sørgede ogsaa for at bringe de slemmeste Nygter om Svenskernes Stilling til Ascheberg. Han distede op med Efterretninger om Seire, som Nordmændene skulde have vundet, og hans Strømer blev troede. Generalen førtes fuldtommen bag Lyset. Han blev ræd for sin egen Sikkerhed. En Nat fattes han i Stræk ved nogle Skud fra Fredrikshald. „Hvad betyder det?“ raabte han. „Sikkert kan jeg ikke vide det“, sagde Kumohr med stor Ro, „men rimeligvis er det Skud fra den danske Flaade, som er undervejs med ny Forstærkning.“ Ascheberg troede ham og brød strax op til Sverige.*)

Akershus blev nu ogsaa hjulpen; thi op fra Danmark naaede endelig den 17de April den saart savnede og længe ventede Undsætning. En Flaade under von Gabel med 4000 Mand og 10 Feltkanoner kom til Kristianiafjorden, og flere af Skibene gik op til Kristiania og ankrede ved Fæstningen. Den 27de April blev der gjort et Udsald, hvorunder Kaptein Ross trængte frem lige til Gamlebyen, men faldt, og da Nordmændene trak sig tilbage til Fæstningen, maatte de efterlade sin gjæve Fjerses Lig i Fiendehaand. Men Sønnen, som var Sekondløjtnant, og som i Kampene om Fæstningen havde kæmpet ved Faderens Side, vilde prøve en Dyst for at fravryste Fienden hans Bytte. Med tre unge Løjtnanter,

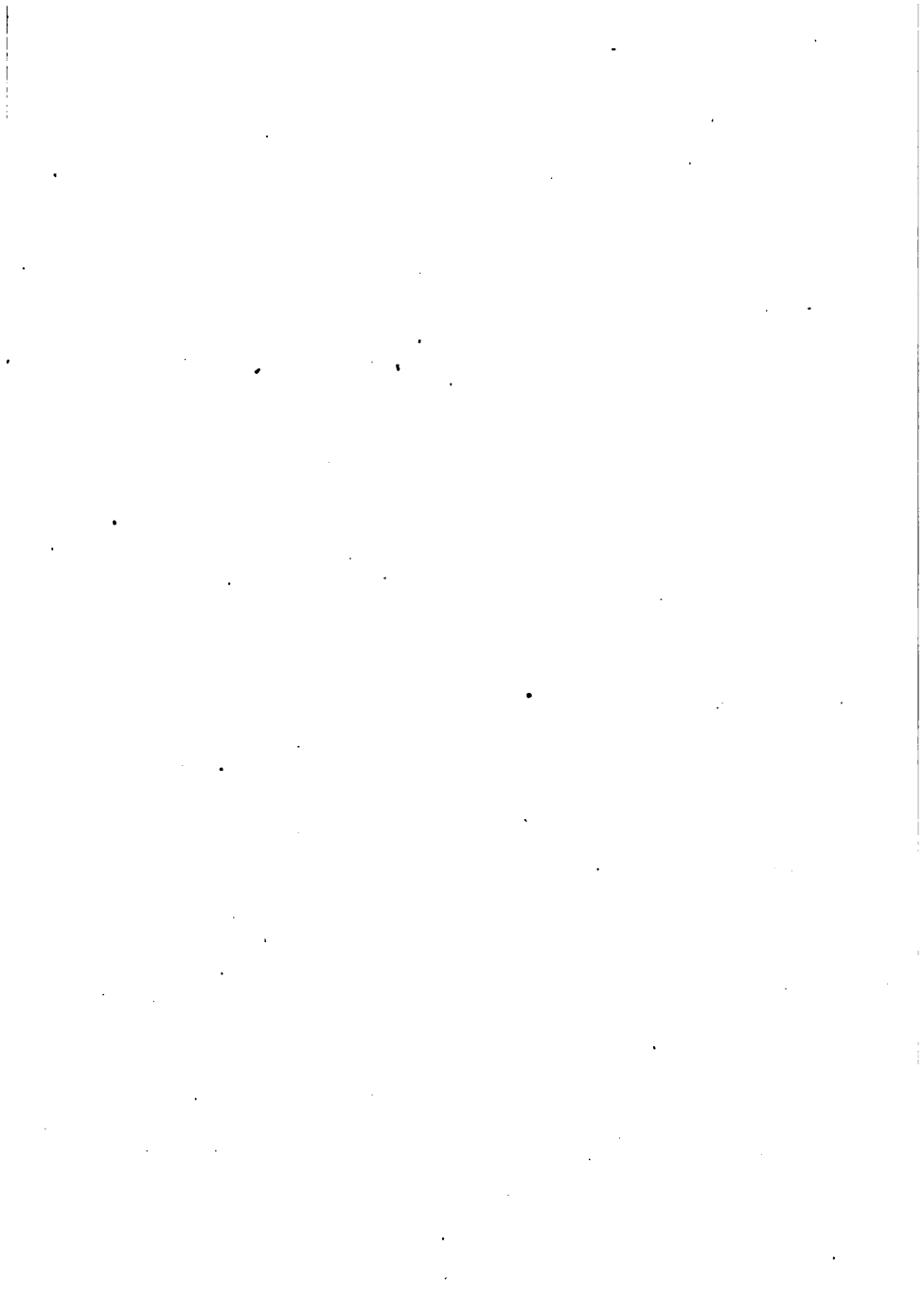
*) Kumohr maatte haardt bøde for sit Fædrelandsfind; han blev senere greben af de svenske og ført til Sverige, hvor han døde i Fangenskab.

hans gode Venner og usforfærdede som han selv, styrte han sig i rasende Kamp ind mellem Svenskerne; to af hans Ledagere faldt, og den tredie blev fangen, men selv naaede han, hvad han vilde, og med sin Faders blodige Legeme paa Ryggen kom han i Behold tilbage til Fæstningen.

2 Dage efter rømmede Svenskerne Kristiania, som de i 6 Uger havde holdt besat. I den sidste Tid havde deres Stilling været betymningsfuld, thi medens Nordmændene havde trukket betydelige Forstærkninger til sig, havde de selv den sidste Tid ingen faaet. Heller ikke det saart savnede grove Skytz. De stod endogsaa i Fare for at blive affaarne Tilbagetoget. Endda kunde Karl den tolvte vanskelig bekvemme sig til at hæve Besættningen af Akershus, og først da Lützow med 6—7000 Mand brød op fra Gjellebæk og nærmede sig Fæstningen, fulgte han sine Omgivelses Raad og forlod Kristiania. Lützow fulgte de svenske i Hælene med 6—7000 Mand; langs Glommen marscherede et Korps paa 2000 Mand under Cignon, og fra Moss satte 1500 Mand under Sponeck og Hvittfeldt sig i Bevægelse, medens samtidig Oberst Schøller brød op fra Mitsund for med 1500² Mand at forfølge Svenskerne. Havde disse Afdelinger været ledede med Digtighed, vilde Kong Karl neppe have sluppet ud af Norge. Nu lagde Lützow, der var øverstbefalende, kun an paa at være forsigtig, hvor han skulde være driftig, og Karl slap over Glommen ved Dinstad Sund, uden at Nordmændene for Alvor prøvede paa at standse ham. Han naaede derfor udstadt Gaarden Torpum ved Fredrikshald og havde her den Glæde at kunne modtage Forstærkninger, 3 Regimenter, som netop var komne fra Sverige.

Peder Kolbjørnsen.

De første Kampe om Fredrikstien.

Efterat have trukket sig bort fra Alershus besluttede Kong Karl at rette et Hovedangreb paa Fredrikshald og Fæstningen Fredrikstien. Men i Byen og Fæstningen havde man opbudt alt for at modtage ham. I Fæstningen laa 900 Soldater, hvis Kommandant var G. J. Brun, vel forsynede med alt; ogsaa i Byen laa der Soldater under Ansærsel af Oberstløjtn. St. Blix; desuden var Borgerne rede til at kæmpe for Alter og Arne til sidste Mand. Deres Fører var den rige Kjøbmand Peder Kolbjørnsen, en Halvbroder til Anna Kolbjørnsen og en Dattersøn af Kjeld Stub. Trofast understøttet af sin Broder Hans havde han været utrættelig. Han havde oprettet et Frikompani og lønnet det af sin egen Lomme; en Stykpram havde han ogsaa skaffet tilveie; Speidere holdt han paa Grændsen, og Bønderne fik han reist. Imellem disse har Klokkeren paa Id, Ole Svendsen Bakke, stettet sig en Hæderskrands. I Forening med to Bønder havde han lagt sig i et Baghold for at lure paa Svenskerne. En Tropp paa 24 Ryttere kom forbi med en Oberstløjtnant i Spidsen. Bakke sigtede paa denne og røbd ham; Svenskerne vendte og red bort med sin Førrers Vig. Heldet, som her havde fulgt, opmuntrede til større Foretagender. Paa Kirkebøen i Enningsdalen havde Svenskerne en Post paa 70 Ryttere og 110 væbnede Bønder under Ansærsel af Ritmester Lehman. Denne Post foreslog Klokkeren for Peder Kolbjørnsen at overfalde; selv vilde han paatage sig det farlige Hverv at udspeide Fienden. Kolbjørnsen gik ind paa Planen og gav Klokkeren endel Tobak, som han skulde uddele blandt svenske Soldater. De fik Tobakken,

og Basse stoffede sig Underretning. Efterat alt saaledes var forberedt, samlede Kolbjørnsen sin Fristare. Den bestod af 80 Arbeidsfolk, en Flot Bønder og 40 Soldater. Løitn. C. Kraft overtog Befalingen over hele Styrken, da Kolbjørnsen som Stadskaptein vanstelig kunde forlade Byen. Tidligt om Morgenen naaede Nordmændene efter en lang og besværlig Marsch den svenske Post. Klokkeren var i Spidsen, men allerede i Begyndelsen af Angrebet blev han stød af en Svenske, som havde gjemt sig under en Laavebro. En af hans Sognefolk vilde rejse ham op, men han sagde: „Lad mig ligge i Jesu Navn; hils min Kone og mine Børn. Jeg er vel fornøiet; gjør I eders bedste.“ Han døde, men hans Folk, rasende over sin gjæve Klokkers Fald, styrkede over Fienden, dræbte 30 og saarede 50, hvoriblandt Anføreren; Resten tog Flugten til de nærmeste Fjelde og undslap.

Hvor farligt det var at særdes i Fredritshalds Omegn fik ogsaa Kong Karl Velighed til at erfare. Den unge Kjøbmand Jac. Wærn, Løitnant ved Kolbjørnsens Fristare, var den 21de Mai med nogle Kammerater gaaet udenfor Byen til et Hus paa Buserud for at spille Kegler. De havde sine Rifler med, da man intetsteds var sikker for Fiender. Medens de spillede, kom Kong Karl med 8 Officerer ridende. Wærn og hans Venner greb strax sine Rifler og skjød. Kongens Hest blev dræbt og to af hans Følge truffene. Selv kom han dog ikke til nogen Skade; han steg op paa en anden Hest og red videre.

For at dække den Bro, han havde lagt over Svinesund, og som Nordmændene allerede havde gjort et, omend forgjæves, Forsøg paa at sprænge, opførte han Skandsen Sundsborg, og for at kunne beherske Indløbet til Fredritshald, lod

*) 8 not 80.

8/ *

Han d. 6te Juni angribe Sponviksstandsen, som laa paa den norste Side af Svinesund. Kommandanten, Günter, slog det første Angreb tilbage; men da Svenskerne kom igjen, 800 Mand stærke, og med Karl selv til at lede Stormen, overgav Günter sig med 200 Mand og 4 Officerer, uagtet han havde Leilighed til at faa Hjælp fra Gabels Flaade, som laa i Nærheden.

Til at angribe Fæstningen savnede Kong Karl svært Skyts; thi Flaaden, som skulde bringe ham det, var endnu ikke kommet. Alligevel foretog han en Storm Natten til den 4de Juli. En Overløber havde nemlig meldt ham, at en stor Del af Besætningen af Mangel paa Rum laa dels i Borgerstandsen, dels i Byen, og denne Omstændighed vilde han nytte til Overrumpling. Uden Nordmændenes Tapperhed vilde den ogsaa have lykkedes. Kl. 1¹/₂ brød Karl op med 2 200 Mand, og ved Skaaningsfjøsken, et Par Sm. fra Fredrikshald, gif han over Tistedalselven og nærmede sig Fæstningen og Byen. Han bød Oberstløjtn. Fuchs med 600 Mand og en Reserve paa 400 Mand gjennem Elvegaden at rykke ind i Byen og tage den, medens Oberst Schlippenbach med 600 Mand og en Reserve af samme Styrke skulde trænge ind mellem Fæstningen og Standsen for enten at tage denne eller affjære dens Besætning. Svenskerne kom saa overraskende, at de uden mindste Vanskelighed trængte ind i den ydre Borgerstandse, der kun var en Pallisadering om Værtet selv, den indre Standse. Ogsaa ind i den var de svenske paa et hængende Haar nær trængte ind sammen med dem, de forfulgte; men i det afgjørende Dieblit blev Porten smeldt i og Svenskerne ladte udenfor. De prøvede at storme. Men Forsvarerne under Oberstløjtnant Landsberg var komne paa Benene og stod paa sin Post,

nogle halvt paaklædte, andre i den bare Skjorte, men alle fast besluttede paa at værges Standsjen til sidste Blodsdræbe. En blodig Kamp tog paa. Schlippenbach blev skudt, og af 58 kjække Dalkarle, som frivillig havde meldt sig til dette Foretagende, kom kun 7 tilbage. Karl, som selv var med, maatte efter at have mistet henved 300 Mand trække sig tilbage for at forene sig med dem, der i Byen kjæmpede med Nordmændene. Der havde Svenskerne haft en varm Dyst. Et Batteri ved Kirken var taget, men først efter at næsten alle dets Forsvarere var dræbte eller saarede. Kapt. Knudsen, som med 50 Mand skulde hindre Fiendens videre Fremrykken, holdt ogsaa ud i hele 2 Timer, til han maatte vige for Overmagten. Nu kom Karl med sine øvrige Soldater ned over Pimperberget, og Blix fik sin haarde Kamp, som han kjæmpede med Tapperhed og opgav først, da han havde lidt store Tab og selv var saaret. Med nogle faa overblevne reddede han sig ind i Fæstningen, hvor han opmuntrede Soldaterne, til han selv af sit blødende Saar sank afmægtig om. Med ham havde dog ikke Byen mistet sine Forsvarere. Fra Klipperne omkring Byen, fra Loftet og Kjældere fortsatte de kjække Borgere Kampen, og fra Fæstningen regnede Kuglerne ned over Fienden. „Vuldrer Kommandanten altid saa med Kanonerne?“ spurgte Karl Peder Kolbjørnsens Søster Marie, der paa hans Begjæring havde raadt ham en Svaledrit i et stort Sølvbæger. „Ikke oftere“, svarede hun, „end naar fremmede er i Byen.“ Da hun af Kongen fik Lov til at sende en Bylt med Klæder til sin Broder Peder oppe paa Fæstningen, nyttede hun Leilighed til at underrette ham om, hvor Kongen boede, og Bomberne regnede nu ned over Huset.

En Del Kvinder og Børn var flygtede ud til den nærliggende Sauø og Esteviken, en Gaard, der tilhørte Hans Kolbjørnsen. Denne gik sammen med ~~Sot-Mann~~^{kybmand} til den svenske ^{Jens Munk} Konge for at bede om Leidebreve til Flygtningerne. Men Karl blev ikke blid, da han saa Kolbjørnsen. Han befalede, at de begge skulde blive i Arrest hos ham. Med Varskhed bebreidede han Kolbjørnsen og hans Broder, at de, skjønt ikke Soldater, dog havde grebet til Vaaben mod ham og gjort ham stor Skade. „Men nu“, tilføiede han truende, „skal han undgælde for det altsammen.“ „Naar Fienden falder ind i Landet“, svarede Kolbjørnsen rolig, „er hver Borger Soldat. Jeg har kun gjort min Pligt mod min Konge og skal aldrig angre det, hvad der saa end maatte følge.“ I det samme slog en Bombe ned i Huset, splintrede en Vjælke, saa Træfliserne fløi de tilstebeværende om: Dørerne. Alle faldt omkuld; Kongen, der først reiste sig, var selv truffet og blødte stærkt. — Kampen vedblev med usorandret Hestighed. Stykprammen voldte Svenskerne store Tab; de prøvede paa ved Kanonild at bringe den til Taushed, men uden at det lykkedes. Selv Kvinder var med. En Tjenestepige fornaglede en Kanon og kastede Kuglerne i Sjøen, inden Svenskerne kom tilbage for at bruge den.

Imidlertid havde Borgerne grebet til det yderste Middel for at drive Svenskerne ud af Byen. Anførte af Peder Kolbjørnsen, der ogsaa her gik i Spidsen, hans Svoger Peder Wærn og flere Borgere lod de fine Huse tænde i Brand, „og aldrig lyste nogen Baun saa skjøn som den.“ Svenskerne søgte at slukke; men Ilden fra Fæstningen og Stykprammen var saa voldsom, at alt Stræv var forgjæves. Da ogsaa Landsberg gjorde et Udfald fra Fæstningen, blev de svenskes Stilling bekymringsfuld. Karl vilde længe ikke trække sig ud

af Byen; da man endelig fik ham overtalt dertil, var det paa høi Tid. Broen over Lisebalselven var afbrudt; under Kugleregn fra Fæstningen maatte den gøres brugbar. Karl, som under Kampen altid var i Spidsen, sluttede sig nu paa Tilbagetoget til de sidste. Han førte Hans Kolbjørnsen og *Jens Munk* ~~Sat. Wærn~~ under Vagt med sig, men da de med sine Bogtere kom paa Broen, strøg en Kanonkugle forbi dem, og Stræfken, som greb deres Ledsagere, nyttede de med Landsnærverelse, kastede sig fra Broen ned i Elven og undkom ved Svømmring. — Komne over Broen samlede de svenske sig igjen; men Kuglerne fra Fæstningen fandt dem ogsaa her og tvang dem til at gaa tilbage lige til Tropperne.

Svenskernes Angreb og Tilbagetoget havde kostet. Af 2 200 Mand, som han havde ført ind i Byen, kunde han bare tage 700 med sig tilbage ud af den.

Under Kampen udmærkede Jakob Wærn sig. Han skulde engang hindre en fiendtlig Deling Overgangen ved Rød. Hans første Salve gjorde god Virkning. Men da Svenskerne gjorde Mine til at fyre igjen, blev hans Folk, der var Arbeidere fra Sagbrugene, rædde og løb til Stogs, saa Wærn stod alene tilbage. Men han satte sig med beundringsværdig Landsnærverelse. „Andet og tredie Geled, læg an!“ raabte han med høi Røst. „Tilbage!“ skreg Svenskerne; „Stogen er fuld af Fiender.“ De trådte sig tilbage, og Wærn var frelst.

Peder Torstenskjold og hans første Bedrifter.

Karl den tolvte opgav ikke sine Planer mod Fredrikstien; naar hans Transportflaade havde bragt ham Kanoner,

vilde han begynde en ordentlig Beleiring af Fæstningen, som da, troede han, sikkert skulde falde. Han gjorde Regning uden Tordenstjold.

Denne Nordens største Sjøhelt, der skulde krydse Karlen tolvtes Planer, hed egentlig Peder Jansen Wesfel og var født 28de Oktbr. 1691 i Trondhjem af en ~~W~~ der fra først af var kommen fra Holland. Hans Fader var Raadmand og havde foruden ham 11 Sønner og 6 Døtre. Peder Wesfel blev først sat til Bogen, men det gik ikke; han manglede Lyst. Saa skulde han blive Skrædder; men Naalen passede ikke bedre for ham end Bogen, og han løb af Læren. I 1704 var Kong Fredrik paa Besøg i Trondhjem. Gutten stiftede under dette Kjendskab med nogle kongelige Lakaier, som skildrede Livet ved Hoffet og Kjøbenhavn for ham i et Bys, der gjorde et saadant Indtryk paa ham, at da Hoffet reiste, fulgte han med. I Kjøbenhavn fandt han da endelig sit Kalb. Han blev Sjøladet, gik paa lange Reiser, men vendte netop tilbage, da Ufreden brød ud. I Kristiania meldte han sig strax til Tjeneste hos den øverstkommanderende, General Løvendal, en Søn af Statholderen Ulrik Fredrik Gyldenløve. Denne fattede en saadan Lillid til ham, at han betroede den unge Mand et Skib, som han selv havde udrustet, „Ormen“, paa 4 Kanoner, der skulde krydse ved den svenske Kyst. Han blev Løitnant og fik saa et større Skib, „Løvendals Galei“ at føre. Paa det udsørte han Bedrifter, der allerede nu gjorde hans Navn berømt. Lykken fulgte ham. Saaledes i 1713, da han med sædvanlig Forvovenhed indlod sig i Kamp med to fiendtlige Orlogsmænd. Hans Skibsstrog hullede som et Sold af de fiendtlige Kugler, der ogsaa stjød hans Fokkemast overbord, men alligevel var han

heldig nok til at slippe ind i en norsk Havn, hvor han fik sin Stade udbedret.

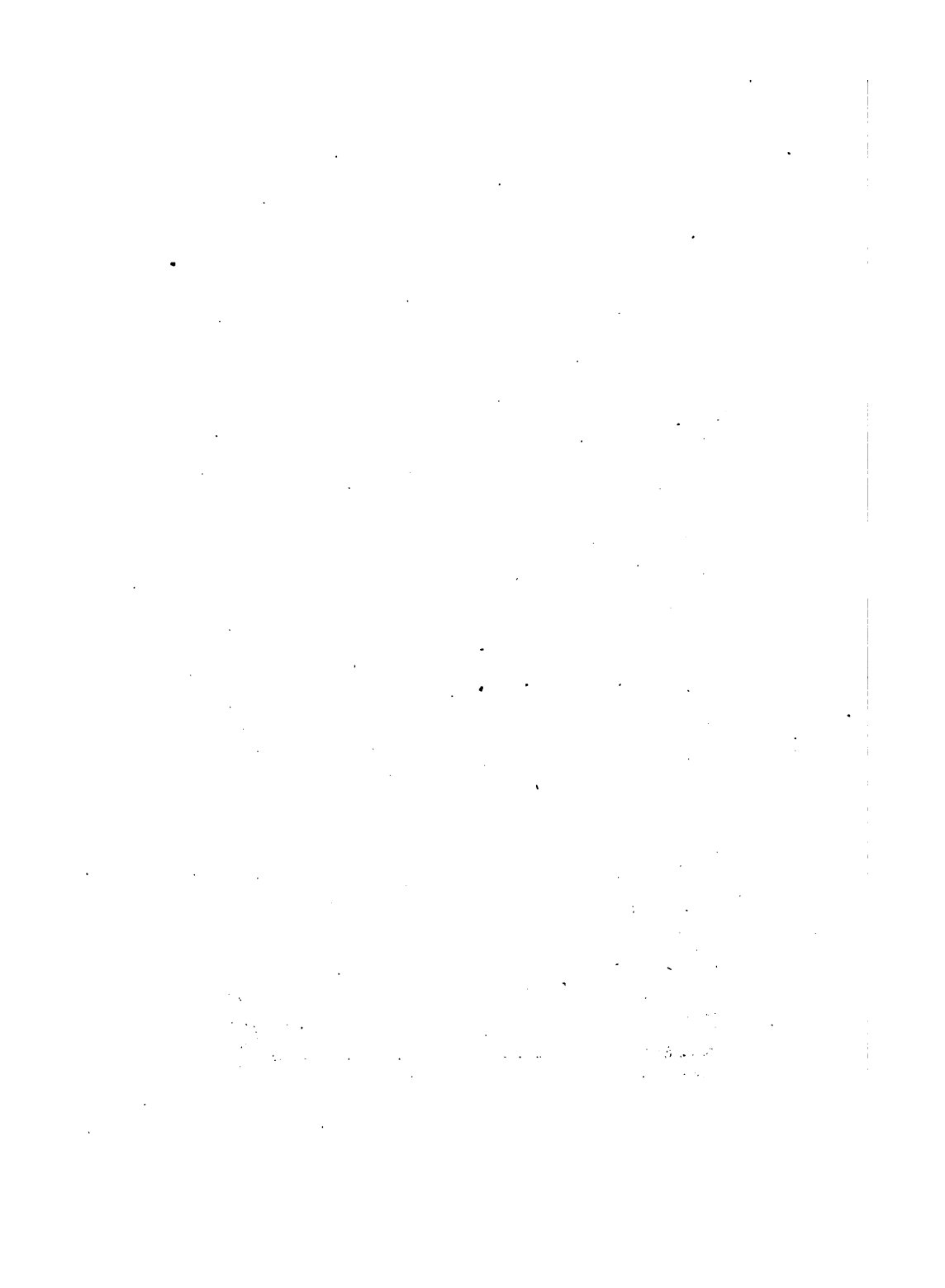
De første Maaneder af 1714 var han paa Landjorden og var stadig ubbudet. „I Kristiania og deromkring“, fortæller Kothe, „havde man ingen anselige Dystigheder og da brugelige smukke Julestuer, med mindre man jo saa Kaptein-Löjtnant Wessel budet til samme, og var end slikt bleven forglempt, turde han nok paa en artig Maade byde sig selv eller og komme ubuden; og der fortælles mangfoldige lystige og forløbte Historier om ham fra den Tid.“

I Marts 1714 gik han igjen til Sjøs. Han vilde staffe sig sikker Tidende om Svenskernes Røstninger, men var nær kommet galt afsted. Han var med 10 Matroser gaaet i Land i Staane for at indhente Tidender om Fienden. Med en Gang brød en Deling svenske Dragoner frem for at affjære ham Tilbagetogtet til Stranden. Hans Folk, der var lidt tilbage, fik kaste sig i Baaden; men før han kunde følge deres Exempel, havde alt tre Dagoner stillet sig mellem ham og Stranden. Han var afflaaret. Alerede rakte den ene Dragon Haanden ud for at modtage hans Raarde, da Wessel istedet gav ham et kraftigt Hug over Armen, styrtebe hurtig som Lynet mellem de to andre Dragoner, naaede Stranden og var snart udenfor Fare.

Et Par Maaneder efter stødte han paa en svensk Fregat og sloges med den i fire Timer, indtil den, ilde tilredt, trak sig ud af Kampen. Wessel lod den imidlertid ikke i Ro; tre Gange fornæbdes Kampen for atter at standse, da begge Skibe var ilde medfarne. Wessel lod tilsidst hilse Fregattens Kaptein, „at han maatte lade ham fare, eftersom hans Krudt mestendels var forsludt.“ De førte saa en Samtale gjennem Raaberen, og Wessel spurgte, „om Hr Kapteinen ikke havde

Fordensfjæld og de svenske Dragoner.

lidt Krudt at laane ham", hvad denne naturligvis ikke havde. Derimod steg denne op paa Standsen med et Glas Vin i Haanden og tømte det paa Hr. Wessels Sundhed, hvorpaa

Peder Tordenkjold.

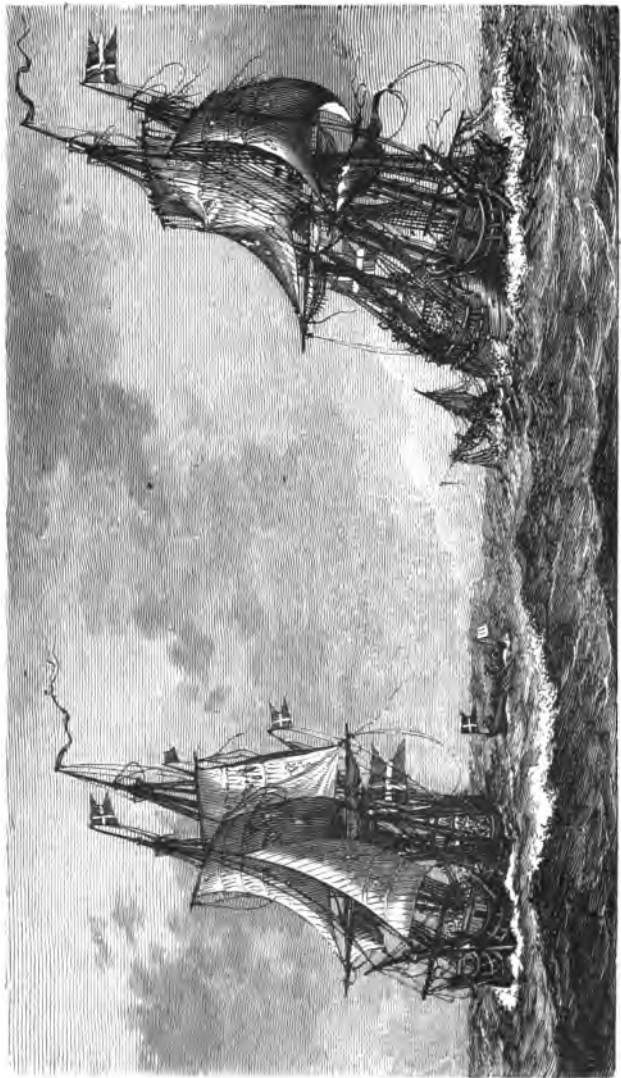
Mandskabet raabte et syv Gange rungende Hurra. Wessel gjengjælbte Høfligheden, og Modstanderne stiltes. Men ved Hjemkomsten til Kjøbenhavn blev han stillet for en Krigsret, fordi han „ved utidig Courage (Mod) havde været Karsag i,

at Kongens Skibe havde lidt betydelig Skade." For Retterhug han dog lige saa djærvt fra sig som i Slaget, saa han af Kongen ikke blot blev frifunden, men endogaa forfremmet til Kaptein.

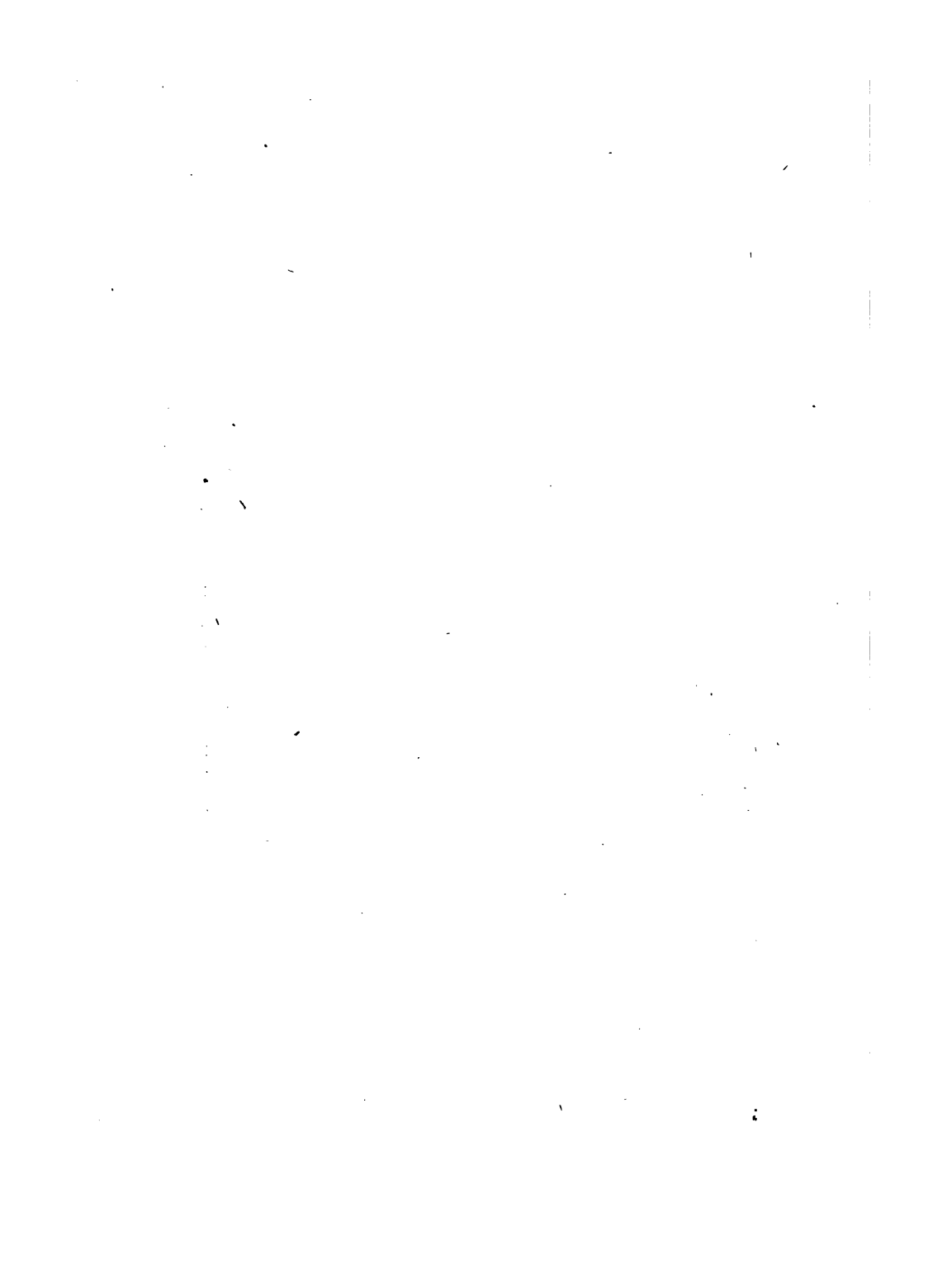
For den Kjæthed, som han viste i Slaget paa Kolbergerheide, og den Snarraadighed, han lagde for Dagen efter det (hvorum før er fortalt), fik han „den hvide Ørn“ at føre, et svenst Skib, som han havde taget. Paa det sværmede han omkring som Krydser, var altid der, hvor Faren var størst og indlob sig med største Forrovenhed i de farligste Foretagender. Han sparede sig selv lige saa lidt som sit Mandskab, der tilsidst klagede over ham og nægtede at tjene under en Mand, som saa hensynsløst satte deres Liv i Fare. Westel blev imidlertid frifunden, ja kort efter (Febr. 1716) blev han endogaa optaget i Adelsstanden. „For eders sjældne Kjæthed, Trostak og Tjenesteiver“, sagde Fredrik den fjerde til ham, „har vi ophøiet eder blandt vor Adel; I skal herefter hedde *Tordenstjold*.“ „*Tordenstjold*“, udbrød Helten, „saa skal jeg da ogsaa saaledes tordne for Svensternes Ørn, at han skal sige, at Deres Majestæt ikke for intet har givet mig dette Navn.“

Tordenstjolds Bedrift i Dnyetilen.

Og nu kommer vi til den Bedrift, der har lagt størst Glans om hans Navn, og som ogsaa var vigtigt i sine Følger. Karl den tolvte ventede, som fortalt, paa den Transportkøbe, der skulde sætte ham istand til at foretage en ordentlig Beleiring af Fredriksten. Den var allerede kommet saa langt op som til Dnyetilen, en liden Vil, saa Mile fra Fredrikshald, men maatte her foreløbig ligge stille, opholdt

Wesfals (Ferdenfjofas) Skamp udenfor Bergen.

af Modvind. Tordenstjold, der i Spidsen for 4 mindre Skibe med tilsammen 116 Kanoner og 3 Galeier skulde opsoge den svenske Flaade, fik opspurgt, hvor den laa, og den 8de Juli 1716 var han udenfor Dynetilen. Han havde faaet Nyse om, at netop samme Dag skulde de fiendtlige Officerer til Gilde hos deres øverstkommanderende, Strømstjerne, og raabte nu til Løitn. Peder Grib: „Svensken gjør Gilde idag, skal vi ikke gaa med som ubudne Gjæster?“ Det var denne mere endvillig til, og Angrebet blev besluttet. Det var forbundet med store Vanskeligheder. Baade er den sidste Del af Indløbet saa trangt, at kun et Skib af Gangen kan passere, og for at forsvare det var der paa en Holme foran det lagt et Batteri paa 6 Tolvpundinger; paa begge Sider laa 4000 Soldater, og to Galeier holdt Vagt. Men saa lidet ventede Svenskerne Fienden, at Tordenstjold gik gjennem Indløbet, uden at Fienden engang forsøgte at hindre det. Inde paa Havnen blev Kampen saa meget heftigere. En lang halv Time maatte han udholde hele den fiendtlige Ild uden at kunne besvare den; thi han skulde først lægge sine Skibe i Slagorden. Men da dette var gjort — Klokken var da otte om Morgenen — begyndte han Ilden med Kraft, og i tre Timer blev der fra begge Sider kjæmpet med den største Hestighed. Da sagtnede Svenskernes Ild; deres Skibe veg nærmere ind imod Land; Batteriet paa Holmen, som voldte Angriberne stort Tab, blev taget af den tapre Løitn. Tønder. Nu mistede Svenskerne Modet, satte Skibene paa Grund og flygtede op paa Landet. Dermed var dog ikke Dagens Gjerning tilende. Tordenstjold vilde ikke lade de svenske Skibe blive tilbage; men at hale dem af Grund og føre dem med sig var et vanskeligt Stykke Arbeide; thi Klipperne omkring Havnen var som besaaet af

svenske Soldater, hvem Kampens Bulder havde trukket til, og som overdægede Angriberne med Kugler. Det kunde dog ikke afholde Tordenstjold fra hans Forsæt. For at skjule sit Forehavende underholdt han en uafbrudt Ild mod Land og styrte sig saa over de fiendtlige Skibe. Tønder og Grib stod

Fra Slaget i Dyuëkilen.

ham trolig ved Siden og udførte hans Befalinger uden at sty de mest overhængende Farer. De rullede under overhængende Livsfare brændende Tjæreballer bort fra et med Krudt ladet Skib, slukkede Lunter, der hang brændende ved opslaaede Krudttønder, fæstede Varpetsouget i fiendtlige Skibe, som de saa halede til sig, og under dette haglede der Kugler over dem fra Fienden, som dræbte deres Sidemænd og gjennem-

borede deres egne Klæder. Men Dykken stod de kjæfte bi; inden Kvæld var 44 svenske Skibe med 60 Kanoner*) enten tagne eller ødelagte, medens Tordenstjolds Tab kun var 19 døde og 57 saarede. Tordenstjold blev til Løn for Seiren forfremmet til Kommandør.

Transportflaadens Tab tvang Karl den tolvte til skyndsomst at trække sig tilbage over Svinesund; her stod den svenske Hær under Mørner ligetil Oktober, uden at dog Lützw gjorde noget alvorligt Strid til at fordrive den. At Karls store Angreb paa Norge slog feil, har Lützw derfor den mindste Del af Æren for. Af Officererne var ogsaa flere daarlige end flinke. Soldaterne var nationale Krigssjold, uøvede og lidet dygtige. Naar Karl alligevel kom saa fuldstændig tilkort, var det, fordi hans Angreb paa Norge havde fremkaldt en Folkereisning. Almuen strømmede til den høiforkommanderende General i saadan Mængde, at baade han og Slotsloven vidste ikke, hvad de skulde gjøre af dem og maatte sende en Del af dem hjem. Bønderne hjemme voldte ogsaa Fienden al den Skade, de kunde. De opsnappede hans Sendebud, saa Nordmændene blev kjendte med hans Planer; mangen en svensk blev fra et eller andet Baghold sludt ned af dem. Det hjalp ikke, at Karl truede enhver „Snaphane“ med Galgen og hans Hjem med Brand; Truslerne og Iværksættelsen af dem indgjød ikke Frygt, men stor Forbitrelse, og der fortælles af en samtidig som Exempel paa, hvor udbredt denne Stemning var, at en svensk Rytter, der kom til en Bondestue, hvor der ingen andre var hjemme end to Smaagutter paa 6—8 Aar, blev dræbt af disse med en

*) Det var Transportskibe, som ikke førte mange Kanoner.

Og, medens han sov. Som Bønderne saa var ogsaa Borgerne; navnlig i Drammen og paa Fredrikshald viste disse et Fædrelandsfjnd, som lyske. Med Bønderne og Borgerne gjorde Præsterne sælles Sag. Flere af dem satte Frihed og Liv i Bove for at skaffe Lützow Underretning om Fienden. Foruden de omtalte, Abildgaard og Rumohr, maa endnu nævnes L. Storm i Berg og Hans Iversen i Aremark, som paa et hængende Haar nær havde maattet dele Rumohrs Skjæbne. Heller ikke F. Colstrup maa glemmes, som under Gylbenløvefeiden havde været virksom for at bringe Baahusien tilbage til Norge, og som ogsaa i den sidste Krig arbejdede for det samme.

Tordenstjold foran Gøteborg og Strømstad.

Det saa slemt ud for Sverige; i 1715 havde det faaet en Fiende til i England, og Aaret efter var der mellem Peter den store og Fredrik den fjerde aftalt et Indfald i Skaane, som skulde skaffe Danmark tilbage de Landskaber, som det havde tabt ved Freden til Roskilde. Men Faren trak over. Danstjerne fattede Mistanke om, at Russerne spillede under Dække med deres Fiender, og Indfaldet i Skaane gik overstyr. Det viste sig senere, at Mistanken til Russerne ikke havde været ugrundet. Tidens Politik var præget af Rænkter og Rævestreger; „den politiske Moral har maaste aldrig staaet saa lavt.“ Den Mand, som efter Karl den tolvtes Hjemkomst fra Tyrkiet eiede hans hele Fortrolighed, Baron Gørtz, indledede Underhandlinger med Rusland, der skulde faa Østerrøprovinserne, men til Gjengjæld hjælpe Sverige til at tage Norge. Den russiske Keiser blev ganske bunden for hans Planer, og Forholdet til Danmark blev spændt. Krigen bøsede hen, og uden Tordenstjold vilde hele Aaret 1717 være hengaet uden nævneværdige Foretagender. Men han kunde ikke ligge

uvirksom. Da Gøteborg med sin Havn og Bærster dækkede de Kapere, som tilsvøiede den danske Sjøfart de føleligste Tab, besluttede han ved Overtumpling at tage Byen og den Flaade, som der laa. Den 13de Mai før Dag var bestemt til Overtumplingen; men en af hans Underbefalingsmænd, Kapt. Vosbein, der forsætlig misforstod hans Ordre, var Skyld i, at han ikke fik angribe før næste Nat, og da fandt han Fjenden paa Post. Han angreb alligevel og gjorde sit yderste for at naa sit Maal; i sin Chaluppe før han om fra Skib til Skib for at opmuntre sine Mænd; en Baad blev gennemboret for ham, saa den sank, en anden blev Karerne sludt fra; men alle hans Anstrengelser var forgjæves; Overmagten var for overvældende stor, saa han maatte være glad over, at Vinden vendte sig og hjalp ham ud. Men Vosbein klagede ham over for hans Forhold og lod ham sætte fast; dog forinden havde denne været saa heldig at tage en svensk Fregat, og da han bad Tordenskjold om Tilgivelse, gik denne i Forbøn for ham, saa han ikke alene slap for Straf, men blev endogsaa kort efter forfremmet.

Heller ikke foran Strømstad havde Tordenskjold Held med sig. Strømstad, ikke langt fra Fredrikstad, har en god Havn, og med en Smule Befæstning kunde Stedet blive et ypperligt Udgangspunkt for Foretagender mod Norge. Kong Karl indsaa dette, og Fæstningsværter begyndte allerede at rejse sig. Men ogsaa Tordenskjold havde Die for, hvad Strømstad kunde blive, og han besluttede at rette et Slag mod Ørnereden. Med fem Orlogskibe og ni Galeier drog han den 14de Juli 1717 mod den. Men usforudsede Uheld gjorde, at Angrebet ikke, som tilfattet, blev nogen Overtumpling. Alligevel vilde han ikke opgive det, skjønt han maatte vide, at Kam-

ven vilde blive alvorlig. Efter at Gudstjeneste var holdt og Madveren nydt, gik han lidt over Midnat den 19de Juli imod de fiendtlige Batterier. Skibene overøstes af en Kugleregner, der feiede Folkene væk. Løitn. Grib, der førte „Arken Noa“, fik sin Arm knust, og hans Skib maatte grundstødt og synkefærdigt, trække sig ud af Kampen. „Laaland“, Tordenstjolds Skib, blev saa overbænget af Kugler, at paa Standsen var bare Chefen selv og to Mand usaaede. Men ogsaa mellem Fienden var Mandesalddet frygteligt; Besætningen i Batteriet „Carolus“ blev i mindre end en Time to Gange stød væk, og den svenske General Hjerta maatte med Sabel i Haand tvinge sine Soldater i Ilden. For at faa en Ende paa det besluttede Tordenstjold med sine Galeier at storme Batteriet, men Ilden derfra blev saa dræbende, at Angrebet mislykkes. Tordenstjold blev selv saaret og maatte føres over paa sit Skib. To af Galeierne kom paa Grund, og de var i overhængende Fare for at falde i Fiendens Hænder. Begge blev dog reddede. Den enes Frelse skyldtes Kadet Wodroff. Skjønt Kuglerne sufte ham om Ørerne, sprang han i en Jolle; hans Opmuntring og Exempel fik andre til at følge; en Trosser blev gjort fast i Galeien, som bragtes i Sikkerhed. Paa den anden Galei var kun Føreren, Helmich, og en Matros usaaede. Allerede vadede en svensk Soldat ud for med et Loug at hale Galeien i Land, men han fik istedet en Kugle af Helmichs Pistol, og da Matrosen vovede sig til Weirs og gjorde et Seil klart, kom Skibet saavidt fra Land, at Fienderne ikke kunde holde det. Det var dog ligesuldt udsat for Svenskerne Ild, thi Seilene vilde i det stille Weir ikke trække, og de andre Skibe trykkede sig for at komme til Undsætning. Endelig vovede dog en Halvgalei et Forsøg. En

Stipper, Elias Wulf, steg op paa Hytten i bare Skjorte og haanede Fienden baade med Ord og Miner; det traf Opmærksomheden og Ruglerne mod ham, saa Mandskabet fik Mod og roede af alle Kræfter mod Kysten; en Trosse blev hægtet fast i Helmichs Skib, som paa denne Maade blev reddet, uden at det kostede en eneste Mand's Liv.

Uheldene ved Gøteborg og Strømstad bragte Tordenstjold i Misgunst, og han tog i Decbr. ned til Kjøbenhavn for at faa sit Forhold underjagt. I Kattegat satte en svensk Fregat, der førte 16 Kanoner, efter ham. Hans eget Skib, en liden Hukkert, havde kun 2 Kanoner og 8 sjøvante Mand. Han prøvede først at seile undas, da Overmagten var saa overvældende stor, men blev indhentet, og hellere end at overgive sig vilde han optage den ulige Kamp. Allerede Fregattens første Salve tilredte Hukkerten ihjgt; men Tordenstjold blev ikke Svar skyldig, og da han manglede Rugler, lod han sine Tintallerkener skjære itu og lægge i Kanonerne. Den fiendtlige Kaptein opfordrede ham til at overgive sig. „Det er Tordenstjold, du har at gjøre med“, raabte denne tilbage, „og han giver sig ikke saa let; kan du tage mig, holder jeg dig for den bedste Officer i Sverige.“ Kampen blev da ved; Fregatten gav det glatte Lag, men Tordenstjold vidste ved kloge Manøvrer at hindre, at den kom ham paa Siden. Svensken fik saaledes ikke Leilighed til at entre, men brugte sine Kanoner saa vel, at Hukkerten efter en Stunds Forløb næsten var stude til Brag. Den fiendtlige Kaptein ansaa sig allerede som Seirherre; han svingede med Hatten, idet han lykønskede sig til at bringe Tordenstjold som Fange til Gøteborg. „Nei“, raabte denne tilbage, „det skal hverken du eæer nogen anden Svenske kunne gjøre.“ Dermed lagde han an og skjød Kap-

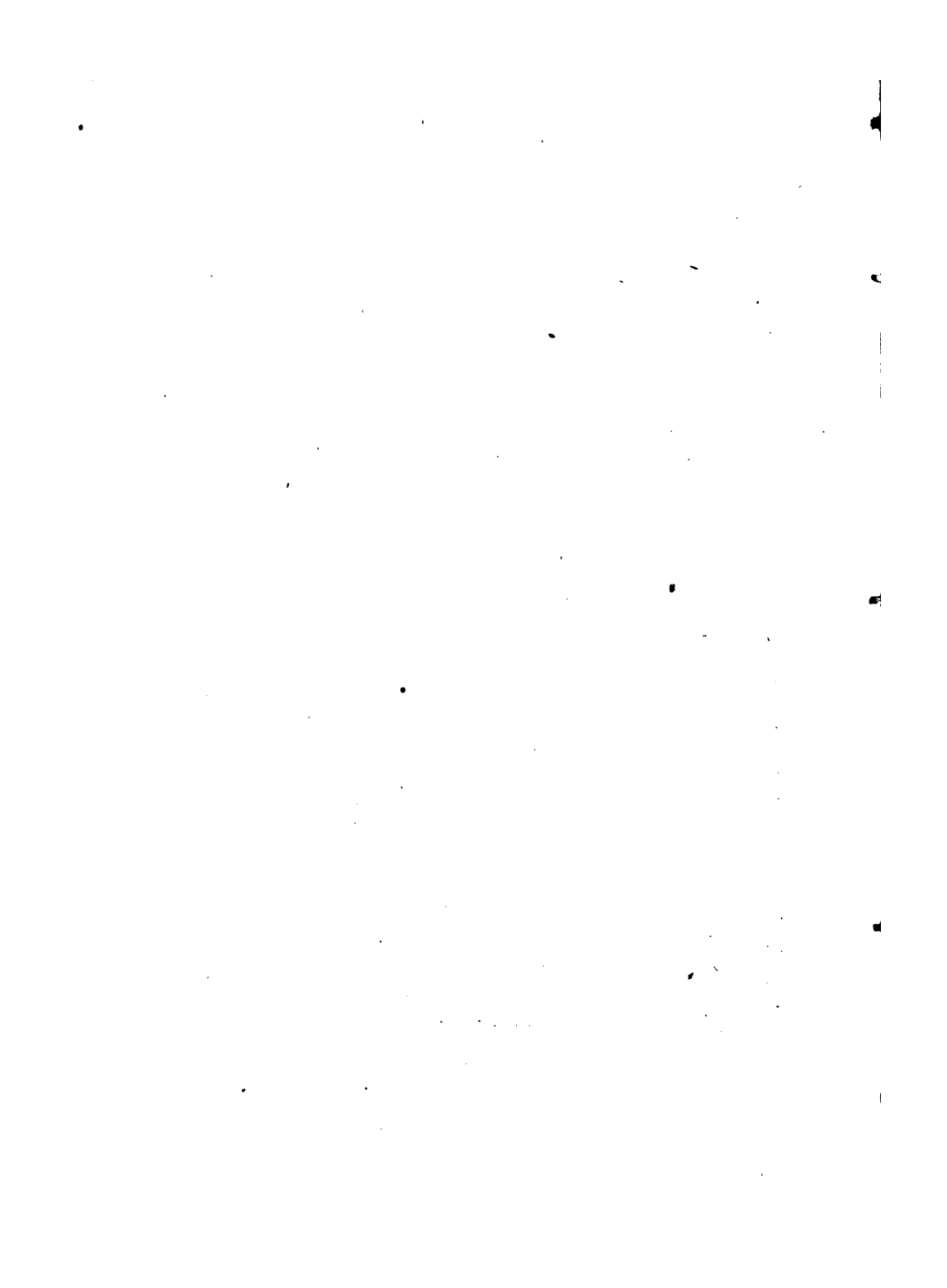
teinen ned. Hans Mandstab tabte Modet og opgav Kampen. Tordenstjold var frelst. — I Kjøbenhavn fik han efter Begjæring sit Forhold ved Strømstad prøvet, men gik igjennem Undersøgelsen med Ære; „han havde gjort vel i alle Maader.“

Toget mod Trondhjem.

Underhandlingerne med den russiske Keiser strandede paa Karls Utilbøielighed til at afstaa en eneste af Sveriges gamle Landsdele. Derimod samlede han Tropper for at gjøre det af med Norge. Fra to Kanter vilde han angribe vort Fædreland. Selv vilde han med Hovedhæren gaa mod Fædritssten, medens han sendte General Armsfeldt, en af sine bedste Officerer, mod Trondhjem. Denne brød først op med en Hær paa 14000 Mand, drog i August 1718 over Fjeldet og stod efter en besværlig Marsch paa norsk Grund. Her havde den norske Befalingsmand, Generalmajor Budde, truffet sine Foranstaltninger. Stene og Skaanes Standsler, hin beliggende mellem Bærdalselvens og Sulelvens Sammenløb, denne paa en Odde mellem Bærdalen og Skogn, blev satte i Forsvarsstand, og Veiene spærrede med Forhugninger og besatte med Soldater. Men Soldaterne var usøvede og løb ofte for første Stub; Officererne var i Regelen heller ingen Helte, saa Modstanden, Armsfeldt fik, var i Førstningen kun svag. Han trængte derfor raast frem, tog Standslerne og tvang Budde, hvis Styrke var Fiendens langt underlegen, til at trække sig tilbage til Trondhjem. Her blev alt gjort istand til at berede Fienden en varm Modtagelse. Huse blev revne ned, Bolde oplastede, og Forstærkninger indkaldte. Men Armsfeldt vovede ikke denne Gang at angribe Byen. Tilførselen

Peter Torbenffjold.

til hans Hær naaede kun langsomt frem, Sygdomme raafede mellem hans Soldater, og deres Mod var kjølnet. Istedetfor at rykke frem trak han sig tilbage til Stogn og Værdalen; men her blev det først rigtig slemt. Opsætfighed begyndte at vise sig, Mangel indfandt sig, og snart var der almindelig Rød og Glenbighed. Under disse Omstændigheder kom der fra Sverige streng Befaling til at rykke mod Trondhjem. Armsfeldt maatte bryde op og rettede sin Marsch mod Byen.

Budde havde imidlertid nyttet Tiden og sat Byen i Forsvarsstand. Fra det søndenfjeldste var der kommet Forstærkning, saa han havde mellem 8 og 9 000 Mand under sin Befaling. Fæstningerne Kristiansten og Muntholmen var spækkede med Kanoner, og i de sidste Dage antræde ogsaa en dansk Flaade med Tropper og Levnetsmidler paa Havnen. Da Armsfeldt den 15de Novbr. nærmede sig Trondhjem, kunde han derfor vente en kraftig Modstand. Han sendte sin Næstkommanderende, de la Barre, med en Del af Hæren for at aabne Forbindelsen med Sverige og med Hovedhæren, som under Karl den tolvte var falden ind ved Fredrikshald. De la Barre mødte i Forstningen ingen nævneværdig Modstand, og baade Kvikne Robberværk og Nøraas faldt i hans Hænder. Men da han gennem Østerdalen vilde aabne sig Forbindelse med Hovedhæren, stødte han sammen med det søndenfjeldste Skiløberkorps under den kjække Major Kraft og fandt en Modstand, der lammede hans Bevægelser paa denne Kant.

Armsfeldt laa imidlertid rolig i Melhus, hvor han havde flaaet Leir, uden at foretage noget Angreb paa Byen. Han ventede paa, at Elven skulde fryse til og lette ham Udgangen.

Men i Byen var Misnøien stor over Budde, som ikke prøvede paa at fordrive Svenskerne. „Hvorfor gaar vore Soldater ikke ud for at slaa Fienden?“ Lød det overalt. „Nei, de har ikke Hjerte nu som i gamle Dage. Gud give, at Holger Danske eller Roland eller Stærkobber havde levet! Det var Karle, som kunde slaa ned for Fode.“ Misnøien bragte dog ikke Budde til at begaa Dumheder. Smidlertid laa han ikke ledig. Streifpartier, som han udsendte, lod Fienden aldrig en rolig Stund, gjorde ham Madkurven tynd, opsnappede hans Folk og tilføiede ham al den Fortrød, de kunde. I den svenske Leir blev snart Elendigheden stor. Det var i September; Soldaterne frøs, thi Klæderne var daarlige, og sultede, da Eggen var udtømt for Levnetsmidler; mangfoldige bortredes af Sygdomme. Hæren svandt ind under Halvdelen af dens oprindelige Styrke. An talte den kun 5 300 Mand. Men i Byen var heller ikke Tilstandene gylde. Ogsaa der var Smalhans, og smitsomme Sygdomme gjorde frygtelige Huller i Rækkerne. I Slutningen af Decbr: havde Budde over 2 000 syge. Stemningen var trykket, og ogsaa Generals Mod vaklede. Da kom Efterretningen om Karl den tolvtes Fald ved Fredriksten og forandrede hele Stillingen.

Armsfeldt besluttede at gaa tilbage til Sverige. Han valgte Veien over Tydalsfjeldet; men neppe var Hæren naaet derop, før et overhændigt Uveir med Storm og Kulde brød løs. Natten var forfærdelig, og om Morgenens fandtes „nogle hundrede ihjelsfrosne, af hvilke endel stod tæt ind til hverandre ligesom levende, men naar man rørte ved dem, styrte de de døde overende.“ Stormen vedblev at rase; Snedrevet skjulte Varderne, saa mange gik vild; den norske Weiviser skal ogsaa have gjort alt for at føre Hæren paa Bilspor. Natten

trævede atter talrige Dfve, og selv da Hæren naaede ned til Jæmteland, satte mange Livet til udenfor Husvæggen, thi de faa Gaarde kunde ikke paa langt nær modtage alle. Men da de norffe Skiløbere under Emahusen kom op paa Fjeldet, mødte de, som Føreren fortæller, „et sørgeligt og gyseligt Syn“. Menneffene laa døde i Hobe paa 30, 40, 50 og flere, i fuld Mundering med Randsel paa Ryggen, nogle med Geværet i Armen, andre laa døde ved Veien med Maden i Haanden. Rytterne stod paa Hovedet i Sneen langs Veien, faaledes som de var faste af Hestene; mange havde flaaet Kolberne af sine Geværer for at gjøre Ild op med. Tabet af Soldater opgives til 600 døde, 200 skadefrosne og 300 yngre foruden den største Del af Troskuffene.

Karl den tolvtes Fald. Freden og Torstensholts Død.

I det sydlige Norge var det ikke gaaet bedre for Svenskerne I Fjæstningen af Novbr. var Hæren, 30 000 Mand stærk, brudt ind over Grændsen i tre Afdelinger; Hovedstyrken under Kongen selv rykkede mod Fredriksten gjennem Enningdalen, den anden Afdeling under Albe Dyhll nærmede sig Fjæstningen gjennem Hatkeftad og kom derved i Ryggen paa Spionned, som skulde forsvare Overgangen over Tistedalselven. Han trak sig tilbage og stillede sig med 10 000 Mand i Skjeberg uden at deltage i Krigsforetagenderne. Den tredie svenske Hærafdeling under Overgeneralen, Karls Svoger Arveprins Fredrik af Hessen, kom op fra Strømftad over Svinesund. Den 14de Novbr. kom det paa Idesfjorden til en stærk Træfning mellem den svenske og den norffe Galeisflaade. Borgerne i Fredrikshald og Kong Karl stod og saa paa Slaget,

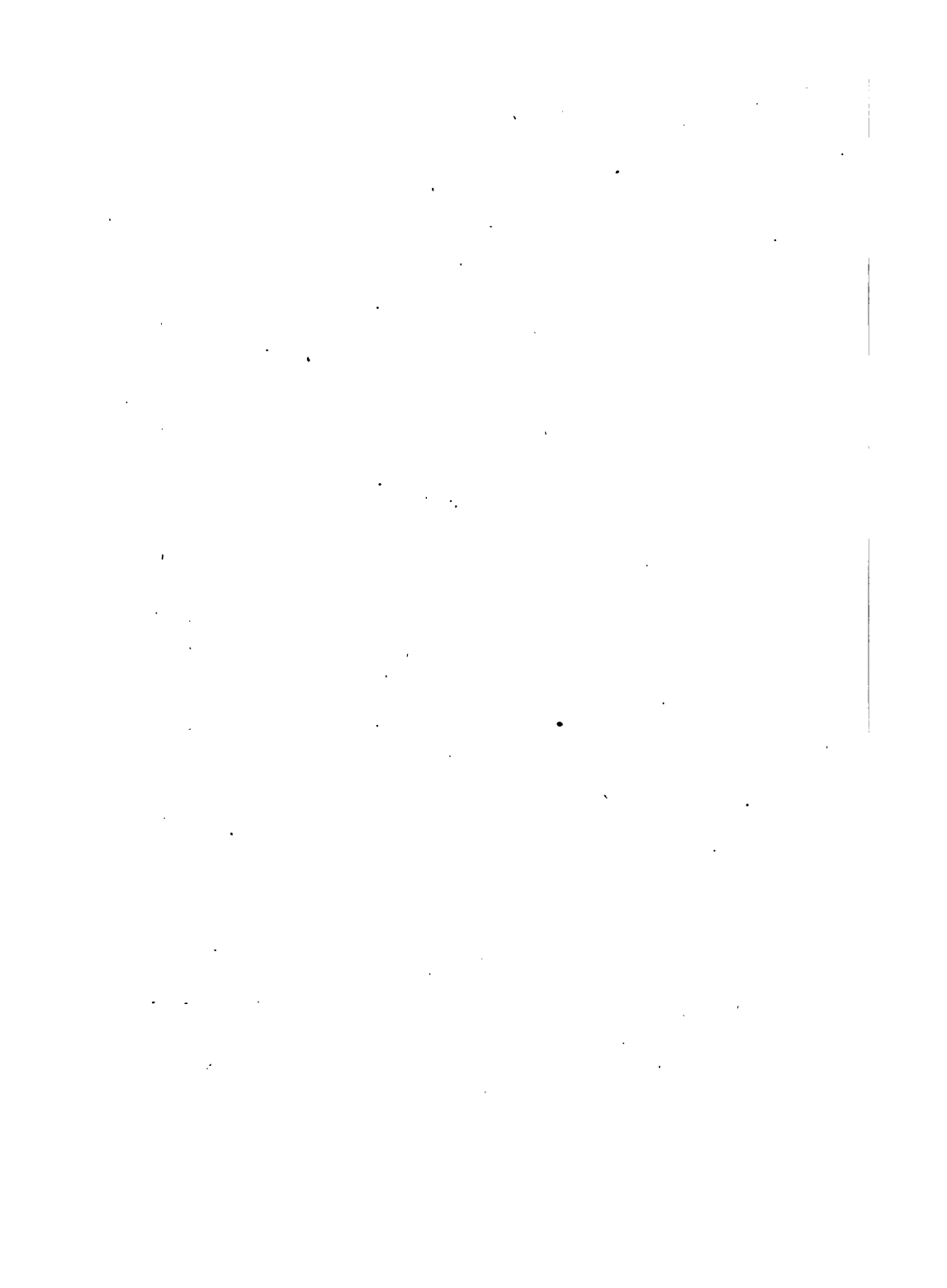
som endte med, at Svensken med stort Tab maatte trække sig tilbage under sine Rystbatterier. Nordmændene maatte dog senere, da Fredrikshald var indesluttet, sænke sine Skibe, for at de ikke skulde falde i Fiendens Hænder.

I de nærmest følgende Dage blev Fæstningen indesluttet. Den havde en Besætning paa 1800 Mand, anførte af den kjække Oberstløjtnant Landsberg. Fortet Gyldenløve stod først for Tur til at tages. Murene stødtes paa med stor Heflighed og kom snart, daarlige, som de var, i en Forfatning, der tillod Storm. Fortet havde kun en Besætning paa 32 Mand, anførte af en Løjtnant, men alligevel drev de Svenskerne to Gange tilbage. Trede Gang stillede Karl selv sig i Spidsen for 200 Grenaderer og gik paa; selv hjalp han til at stille Stormstiger mod Muren og var næstefter Oberst Bousquet den første til at bestige. Standsen blev tagen, og næsten hele dens lille Besætning dræbt eller fangen. Nogle Dage efter aabnedes Løbegravene mod Fæstningen, som Fienden paa denne Maade efterhaanden nærmede sig. Tilfidsst var han kun 250 Skridt fjernet fra den. Søndag den 11te Decbr. spiste Karl til Aften i Løbegravene; han stod indenfor Brystværet, men med Hovedet og Armene ragende op over det, da han vilde holde Die med Nordmændene, som han troede vilde gjøre Udsalb. Han blev staaende i denne Stilling, der udsatte ham for Ilden fra Fæstningen, hvorfra der fyredes uafladelig og med ødelæggende Virkning. En af hans Officerer, Megret, bad ham tage sig iagt, men han var døv for alle Advarsler, og de øvrige Herrer hviskede til Megret, at han skulde lade ham i Fred. „So mere man advarer ham, des mere blot stiller han sig.“ De talte just om, hvorledes de skulde faa loffet Kongen hørt fra hans farlige Plads,

Karl den XII's Døds.

Æfter Tegning af W. Garbige, lith. for „Billeder til Borgeshistorien“, udg. af W&Bj. Kunsten. Kjøbenhavn af S. C. Olsen.

da der med engang — Klokken var 9 om Aftenen og Maanen allerede oppe — hørtes „en Lyd som af en Sten, der kastes ned i Dynd.“ Kongens Hoved saaes at synke ned i Rappen, og hans venstre Haand gled ned. „Herre Jesus! Konungen er stjuten“, raabte Generaladjutant Kaulbars. Dette viste sig ogsaa at være Tilfældet. En Kugle var gaaet gennem den venstre Linding ved Diet og ud gennem den høire noget længere nede. — Kongens Fald frelste Fæstningen. Karls Svoger, Fredrik af Hessen, vilde til Stockholm for at sitte sin Hustru, Kongens Søster, Riget; han ønskede derfor, at Beleiringen maatte hæves, og han fik sin Vilje. Faa Dage efter sandtes ikke en svensk Soldat søndenfjelds; hele den store Hær var som blæst bort.

Karls Søster, Ulrikke Eleonore, fik Tronen efter ham. Der var ikke længere Tale om at nærme sig Rusland. Den Mand, som havde undfanget Tanken om et russisk Forbund, Baron Gørtz, maatte endogfsaa lægge sit Hoved paa Blokken. Derimod søgte Regjeringen at slutte Fred med England, Holland og Prøisfen, uden at dette dog lykkedes strax. Med Norge og Danmark fortsattes Krigen, hvori Ordenstjold flettede sig nye Laurbær Paa Baarkanten 1719 indesluttede han Gøteborg; men da hans Styrke var liden, kunde han ikke indlade sig paa større Foretagender. Om Sommeren fik han imidlertid Forstærkninger, og nu vendte han sig med sin Hovedstyrke mod Marstrand. Byen laa paa en Ø, og dens ypperlige Havn dannebes af Røsen og Kløverøen, som kun var skilte af et smalt Sund. I Havnen laa en svensk Flaade, der førte halvfemte hundrede Kanoner, stærke Fæstningsværter omgav Byen baade i Syd og Nord, og i Vest reiste sig paa en Klippe Fæstningen Karlsten, som ansaaes for uindtagelig.

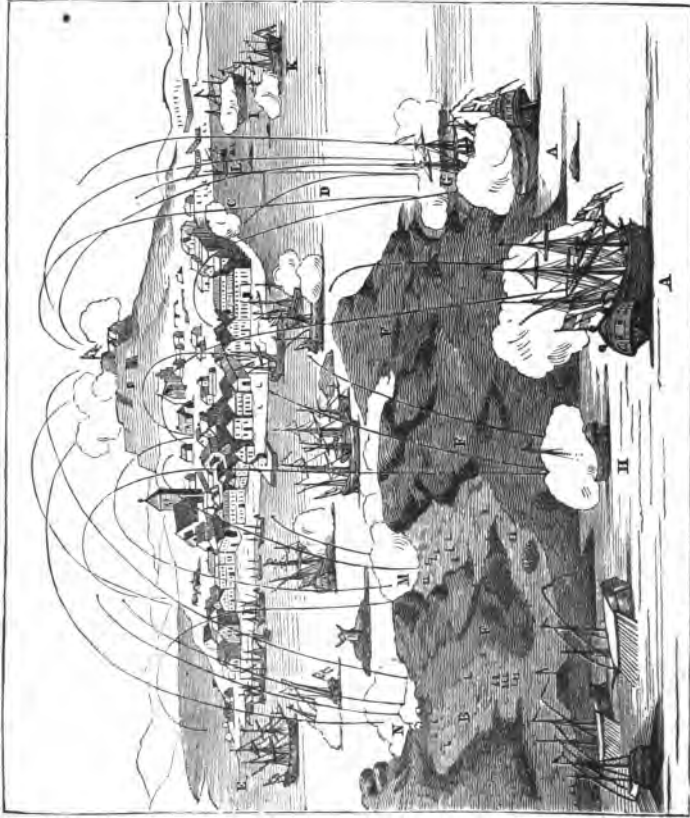
For at udspeide de fiendtlige Stillinger klæbte Lordenstjold sig ud som Fisker, og med en Kurv Fisk paa Armen gif han over til Svensken. Han falbød sin Bæse, og da han talte svensk som en indfødt, anede ingen Uraad. Han fik saaledes Leilighed til at komme allesteds i Byen, paa Fæstningen og paa Skibene, og overalt havde han sine Dine med sig. Saa lagde han sin Angrebsplan. Marstrand har to Indløb til sin Havn. Det ene, det sydlige, stængte han med sine Fregatter, foran det andet, det nordlige, lod han lægge sine Stykpramme og to Galeier. Paa denne Maade affar han Marstrand al Hjælp fra Fastlandet. Derpaa landsatte han paa Røven 6—700 Mand, opstæbte Batterier og beffjød fra disse By og Fæstning saa voldsomt, at Ilden fra Batterierne om Byen sagtnede. Med 200 Mand landede han saa paa Nordfiden af Byen, som efter en tapper Modstand faldt (23de Juli) i hans Hænder. Svenskerne flygtede i Forvirring til Fæstningen, men Skibene i Havnen blev borede isænk, for at de ikke skulde falde i Lordenstjolds Hænder. Kun nogle faa lykkedes det ham at gjøre til Bytte.

Endnu stod dog Fæstningen, og den beherskede Byen. Marstrands Indtagelse fik først Betydning, naar Karlsten faldt. Mod den vendte da Lordenstjold sine Kanoner. Fæstningen svarede igjen, og Kuglerne regnede ned over Byen og satte Borgernes Liv i Fare. For at bringe dem i Sikkerhed hjalp Lordenstjold dem over til Kløverøen og sørge for, at Ilden holdt op, medens de flyttede. Lordenstjold indsaa dog snart, at med Magt vilde han sent indtage Fæstningen; han tog derfor sin Tilflugt til Luft. Da han vidste, at der blandt Besættningen var mange misfornøiede Sachser, smuglede han tykke Breve ind, der paa det stærkeste raadede til Overgivelse. Han

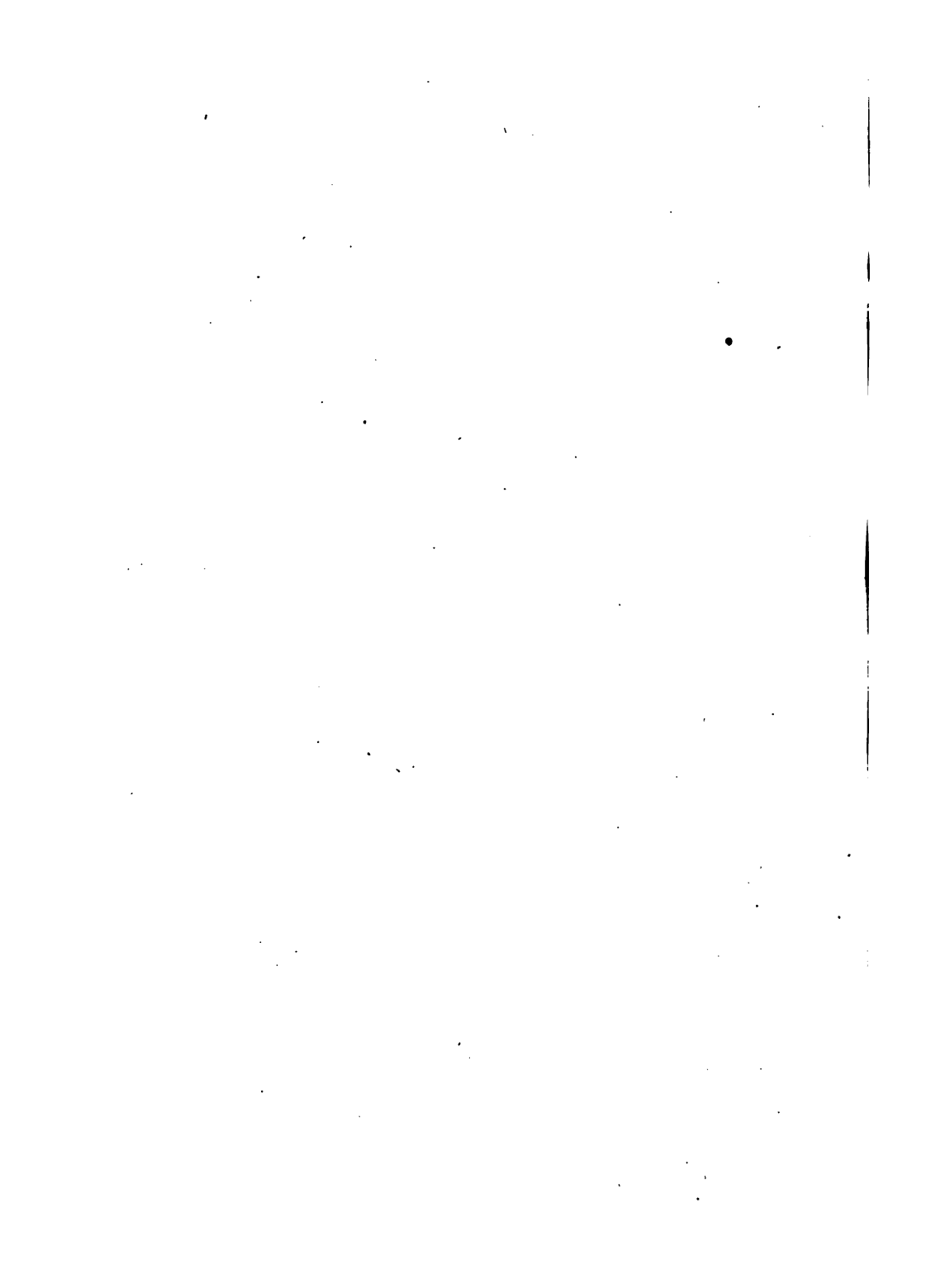

Tordenfjeld overraffer Kommandanten i Marstrand.
Efter Maleri af Otto Bock, lith. for „Billeder til Norgeshistorien“.
Kstogr. af H. C. Disen.

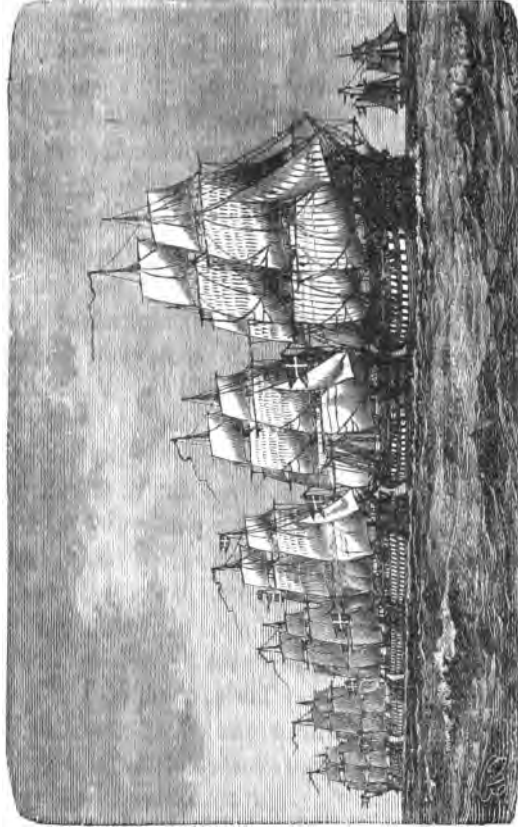
Ungrebet paa Warstrand (efter et gammelt Kobberstrik i den Nørførste Samling).

søgte desuden at indbilde Fienden, at hans Magt var større, end den var, og vilde blive det i endnu højere Grad, naar han modtog den stærke Undsætning, som var paa Veien til ham. Da et Krudtmagasin under Bombardementet sprang i Luften, og Kommandanten og hans Familie for Bomber ikke var sikre paa Livet, blev Dandwardt — saa hed Kommandanten — ængstelig, og da hans Søstre, hans to Døtre, og de misfor- nøiede tytte Soldater overhængte ham med Bønner om Over- givelse, lod han sig overtale til at indlade sig paa Under- handlinger. Han sendte en Officer til Tordenstjold for at undersøge, om hans Styrke virkelig var saa stor, som det sagdes. Svensken blev godt beværtet og var paa en Kant, da han skulde udføre sit Vrende og undersøge Beleirings- styrken. I sin omtaagede Tilstand og fulgt af sin Vært, der underholdt ham med de lystigste Historier, lagde han ikke Mærke til, at det var de samme Soldater, som paa forskellige Ste- der blev ham forestillede. Han kom tilbage til Fæstningen med den uroftelige Overbevisning, at Tordenstjolds 600 Mand var ligesaa mange tusinder, og nu overgav Dandwardt Fæstningen (26de Juli). Da Tordenstjold fandt, han nølede mistænkelig længe med at rykke ud, havde han den Driftig- hed med nogle faa Mand at gaa op til Fæstningen og raabe gjennem Vinduet til Kommandanten: „For en Ulykke, hvad nøler I efter? Ved I ikke, at Tiden er udløben?“ Og Dand- wardt blev saa forfjamsset, at han strax rømmede Fæstnin- gen. Tordenstjold var derpaa den elskværdigste Vært ombord paa sit Skib for de svenske Officerer, førend han under sikker Bevogtning sendte dem tilbage til deres Landsmænd.

For denne stolte Bedrift fik Tordenstjold Udnævnelse til Viceadmiral, og Fredrik den fjerde, der havde rykket ind i Baahus

og nu var i Strømstad, bandt med egen Haand sit Brystbillede, besat med Diamanter, i hans Knaphul. Man skal aldrig have

Seiltogsskibenes Slaglinje fra det 18de Aarhundrede.

seet Kong Fredrik saa glad, som da Karlstens Fald gav Haab om, at ogsaa Gøteborg kunde tages. Et Angreb blev beslut-

tet og rettedes mod Byen og dens Fæstningsværker baade fra Landfiden og fra Sjæen. Tordenskjold lagde sine Skibe ind til Fæstningen Ny-Elfsborg; men trods alle Anstrengelser formaaede han ikke at tage den. Da Krigen nærmede sig sin Ende, blev intet nyt Angreb gjort, og Tordenskjold maatte endog saa jende største Delen af sin Flaade fra sig. Han havde saa den Uergrelse, at svenske Galeier i en mørk Høstnat borttog otte af hans Fartøier, som de lagde ind under Beskyttelse af Gammel-Elfsborg. Den Triumf undte Tordenskjold ikke sine Fiender. „Jeg skal hævne det“, skrev han til sine overordnede, „de skal dyrt betale det.“ Natten til den 8de Oktober roede han ind mod Gøteborg med 13 Skibe. Hans Flagkaptein, Bubbe, slap lykkelig forbi Ny-Elfsborg, overrumplede Batterierne paa Gammel-Elfsborg og fornaglede Kanonerne. Derpaa begyndte han at varpe Skibene ud. Larmen vækkede imidlertid Svenskerne paa Ny-Elfsborg; de sendte en Baad ud for at komme efter Marsagen; den stødte tilfældigvis paa Tordenskjold selv, der sagde, hvem han var, og bad at hilse Kommandanten, at han var kommen for at lære ham at vaage bedre en anden Gang. Da Havnen var spærret af de nedsejlede Fartøier, fik han kun et Skib af de tagne med sig, men de fleste af de andre blev stukne i Brand, saa de heller ikke kom Fienden tilgode.

Dette var den sidste store Idræt under Krigen. Saa blev der da endelig Fred. Den sluttedes med Danmark og Norge i Fredrikshborg 3die Juli 1720. Danmark maatte tilbagegive sine Landevindinger, men fik 600 000 Rdlr. i Krigsomkostninger; Sverige maatte opgive sin Loldfrihed i Dresund og forpligtede sig ogsaa til ikke at støtte den hollstenste Hertug i hans Krav paa

den hertugelige Del af Slesvig. Hele dette Landstak skulde for Fremtiden tilhøre Danmark.

Kort efter Freden reiste Tordenstjold udenlands. I Hannover traf han en svensk Eventyrer, Oberst Stahl, som nylig før i Spil havde bedraget en Landsmand for en betydelig Sum Penge. Han gjennempryglede Obersten, men lod sig saa af en Ven af denne overtale til at give ham Opreisning og bevæge til at slaaes med Kaarbe, et Vaaben, hans Modstander haandterede med Mesterstak, men som han selv ikke forstod at bruge. Udsaldet var derfor let at forudsæ. Paa Gledinge Markt ved Hilbesheim gjennembores Tordenstjold (12te Novbr. 1720) af Spillerens Kaarde og døde i sin Kammerjeners Arme med de Ord: „Gud være min arme Sjæl naadig for Jesu Skyld!“ Han var ved sin Død kun 29 Aar gammel. Som et Stjernestud var han gaaet op, skinnede en Stund for saa brat at udslukkes.

Tordenstjold var af middels Høide, stærklemmet og skulderbred. Hans Ansigt var vakkert og skinnede af Liv og Udtryk, men kunde ogsaa være mørkt og truende, naar han blev vred. Han havde svære Legemstræster og forstod at bruge dem, var en Idrætsmand, som især i Skydning neppe havde sin Lige. Han kunde saaledes med sin Kugle skyde Korten af en Flaaske uden at skade denne, træffe Øsset paa et Kort og pudse et brændende Lys uden at slukke det. Af Karakter var han ærlig og aaben, trostydlig som et Barn og en Hader af Svig. Frygt kjendte han ikke; han havde et varmt Hjerte, der let kunde svulme i Brede, men lod sig lige saa hurtigt forsones, var snil mod fattige, kjærlig mod Slægt og Venner og taknemlig mod sine Velgjørere. Skjønt hans Liv ikke var uden Pletter, var han paa sin barnlige Vis gudfrygtig; i Omgang

yndede han et frit Sprag, var hjært og munter. Han var et „Stud af gamle Rjæmpefamilien“, blev derfor Norges og Danmarks Yndling.

„Ven med Fiende bandt hans Krands,
Trende Riger saa hans Glands;
Navn, som trodsjer Malm og Grav,
Kul som Torden over Hav!“

Norste Sjøhelte i Udlandet.

Peder Tordenskjold var dog ikke den eneste norste Sjøhelte paa den Tid. Der er ogsaa andre Navne, som lyske, var det end fremmede Lande, som høstede Nyttten af dem. I Slutningen af det 17de Aarhundrede begyndte nemlig Nordmænd at indvandre til Rusland, hvor der trængtes Kræfter, og hvor Dygtigheden kunde svinge sig i Veiret. Denne Indvandring, navnlig af Krigere, vedblev i det følgende Aarhundrede. I 1715 var saaledes de fleste russiske Officerer „Hollændere, Nordmænd og Danste“. Ingen af vore Landsmænd har dog vundet et Navn som Cornelius Cruys. Ligesom Cort Adelaer har han sat et hollandsk Sving paa sit Navn; hvad hans Forældre hed, vides ikke; det er imidlertid sikkert, at de hørte hjemme i Stavanger, hvor deres Søn blev født 1657. Han var ansat i Holland, da han i 1698 af Peter den store blev tilbudt at blive Viceadmiral i russisk Tjeneste. Tilbudet var glimrende, og det blev modtaget, og Cruys viste sig i fuldeste Maal den Tillid værdig, der var ham stænkent. Hans Virksomhed bestod for det meste i at sørge for Flaadens Udrustning, men ogsaa som Krieger udmærkede han sig; saaledes frelst han i 1705 den russiske Flaade, der var angrebet af en svensk Hær, og 3 Aar efter drev han en svensk

Hær tilbage, der vilde tage St. Petersborg. Da Viborg i Finland blev kringlagt, førte han Flaaden, der kom Beleirerne til Undsætning, og ham tilkommer for største Deelen Æren for Indtagelsen, thiønt en anden fik den. Cruys blev nemlig ikke lønnet, som han fortjente. Han fik erfare, hvad det var at staa i en Konges Tjeneste, der mere lignede en asiatiske Herster end en europæisk. Engang lod saaledes Peter den store sin Viceadmiral i alles Paashyn prygle og saa kaste ud i et Skib, der var læt, og hvor han i 24 Timer maatte staa i Vand. Engang var hans Liv truet. Et Krigsskib var kommet paa Grund og forlist; Cruys fik Skulden, blev stillet for en Krigsret og dømt til Døden. Flere gif dog i Forbøn for ham, saa Dødsstraffen blev formildet til Forvisning til Kasan, og ogsaa denne Straf kunde, mener man, være bleven ham eftergivet; men han var for stolt til at bede derom. Hans Ophold i Kasan forbitredes, i det mindste i Førstningen, af Gubernøren. Denne gjorde, hvad han kunde, for at gjøre det ubehageligt for Cruys. Gang paa Gang lod han denne drive bort fra de Boliger, han havde indrettet. Men tilslut tabte Cruys Taalmodigheden. Med 50 Matroser, som var ham med Liv og Sjæl hengivne, gif han en Morgen til Gubernøren. Han laa endnu og sov. Men Cruys udsaa sig i hans Voltig de bedste Værelser, lod uden videre Gubernørens Møbler kaste ud af Vinduerne og sine flytte ind i Stedet. Gubernøren kom til og spurgte forstrækket, hvad der var paa Færde. Cruys svarede koldblodig, at da han var husvild, vilde han flytte ind i Gubernørens Gaard. Nu fik han Lov til at tage sin forrige Bolig i Besiddelse. Hans Forvisning blev dog ikke af lang Varighed. Czaren havde i hans Fravær opdaget en Mængde Bedragerier, som var øvede af de høieste

Embedsmænd, og mindedes, at Cruys' havde gjort ham opmærksom derpaa. Den forviste blev da kaldt tilbage. Ved det første Møde med Czaren sagde denne: „Jeg er ikke længere vred“, men fik til Svar: „Og jeg ikke heller“; men han nægtede bestemt at blive staaende i en Tjeneste, der lønede saa daarligt; han forlangte sin Afsted, og det var først efter mange Overtalelser, han lod sig bevæge til at blive. Som Godtgjørelse for den Behandling, han havde lidt, fik han af Peter en Pengegave paa tyve tusinde Rubler. Senere udnævntes han til Admiral, og da der et Par Aar efter holdtes en Fest til Minde om den russiske Flaades Grundlæggelse, kom man ogsaa Cruys's Fortjenester ihu. Peter Zar omfavnede ham rørt og kaldte ham sin Fader. — Cornelius Cruys døde i russisk Tjeneste 1727. At Rusland fik en Flaade i Sjøen, skylder det ham, om hvis store Dygtighed der i hans Samtid kun var en Mening. En Mening var der ogsaa blot om hans Karakter. Uforfærdet, frimodig og fritalende var han ogsaa kjendt og elsket for sit Udelmod og Retfærd.

En anden Nordmand i russisk Tjeneste var Peter Bredal, der som øverstbefalende i 1736 førte den russiske Flaade paa det asowske Hav. „For anden Gang (Cruys havde tidligere) kom en Nordmand til at optræde som høifkommanderende i disse fjerne Farvande.“

Tilbagegangen ved den store nordiske Ufred.

Den store nordiske Ufred havde i høi Grad været ødelæggende for Nordens Lande. Deres Velstand var undergraved; Folkemængden mindstet. Det er sagt, at Trebiedelen af Norges Indbyggere og Halvdelen af dets Formue gik med under

Ufreden. Og er dette end en stor Overdrivelse, sikkert er det, at Tabene var uhyre. For at tage nogle Exempler: Bergen tabte alene i de 4 Aar fra 1709—13 dels ved Forlis, dels ved fiendtlige Raperier 55 Skibe med en Drægtighed af over 3 000 Læster; Trondhjem mistede ved Raperier 15 Skibe. Drammen, som dog ikke havde været Krigsskueplads, gik saaledes tilbage, at Byen endnu i 1735 kun eiede 16 Skibe, medens den før Ufreden havde havt 60. Paa Strømsø var i samme Aar kun en eneste Mand, som i Formue sattes høit som til 8 000 Rdl., og dog havde Byen før Krigen dem, som eiede 10, 20, 30, ja 70 000 Rdl. Og Kristianias Handelsflaade var gaaet saaledes ned, at den i 1735 kun talte 10 mindre Skibe. Og paa hele Strækningen fra Langesund til Fredrikshald samt Stibenes Tal og Drægtighed i Tiden fra 1692 til 1723 fra 134 Skibe med 10 453 Læster ned til 94 med 7 233 Læster. For alle de søndenfjeldste Byer tilsammen var ikke mindre end 76 Skibe gaaede tabte ved Raperier. Paa Landsbygden stod det ogsaa daarlig til; i 1723 var saaledes Kvægholdet i Aker og Follo Fogdert ikke lidet mindre end 1657 og maa saaledes regnes at have været meget mindre, før Ufreden begyndte i 1700. Skatterne havde under Krigen været umaadelige.*) De besynderligste blev paalagte. Der udlignedes Skat af forskjellige Kjørerestaber, Hest, nye Sto (sex Skill. af hvert Par, som blev arbeidet i Byerne, tre

*) I Aaret 1710 løb de almindelige Skatter op til en samlet Sum af 274 214 Rdlr. 53 Skill. Danmark udrede dog ikke saa meget langtfra det firdobbelte. Den almindelige Indtægt udgjorde for Norges vedkommende i 1710 669 830 Rdlr. 88 Skill., for Danmark ikke fuldt det dobbelte.

Skil. af hvert Par paa Landet) Fontanger og Sæt (et Slags Damepynt). Hvad der gjorde Statterne saa meget tungere var deres ulige Fordeling. Alle Kjøbmænd havde saaledes i Kopstat det samme at yde, om der end kunde være den mest skrigende Forskjel i deres Aar. Det samme gjaldt de andre Samfundsklasser. Og alle gjaldt det, at jo flere Børn, man havde, desto større blev Skatten. Naar Embedsmænd skulde i Stat svare over Trediedelen af sine Indtægter, der jo, som fortalt, ofte var vanskelig, ja umulig at faa ind, og de saa havde mange Børn, er det ligefrem ufatteligt, hvorledes de kunde slippe igjennem. Det gif vel ofte, som en Major erklærede, at skulde han, der havde 7 smaa Børn, betale 147 Rdl. af sin 200 Rdl. Pension, maatte han „slet crepere eller gribe til Betlerstaven“. — Foruden de store Summer, der indkom ved Statter og Told, og som Ufreden fortærede, slugte dette Gald ogsaa Overskuddet af Kongsberg Sølvværk. Under Kristian den femte var disse Indtægter lidet at regne; men i Tiden fra 1704—14 var Overskuddet godt og i 1717 og 18 endog saa rigt; i det førstnævnte Aar gav det i ren Binding over 138 000 Rdl. — Byrderne ved Soldaterudskrivningen var ligefrem knugende. „Der var neppe noget Land i Europa, som havde forholdsvis en saa talrig Hær at underholde“ som Norge. Ved den staaende Hærs Oprettelse skulde, som fortalt, fire fulde Gaarde underholde en Soldat; ved en senere Bestemmelse blev de til to, og under Fredrik den fjerde maatte hver enkelt fuld Gaard eller endog mindre stille en Soldat. Ved Aarhundredets Begyndelse var den staaende Hær 12 000 Mand, men i 1717 blev den øget til 15 608 Mand foruden Officerer, og efter Midten af Aarhundredet (i 1763) udgjorde den ikke mindre end 35 597 Mand. Krigen

Saar lægtes først sent; thi Fredrik den fjerde gjorde ikke meget for Næringsveienes Udvikling, og det, han gjorde, kom mest Kjøbenhavn tilgode, som stærkt blev taget under Armene.

Det aandelige Opving efter Krigen.

Den lange Ufred havde dog ikke blot ødt Penge og udgydt Blod, den havde i Norge i Vighed med Krigene under Fredrik den tredie og hans Eftersølger ogsaa vakt Samfundsfølelse og Fædrelandskjærlighed og godtgjort, at de gamle Dyder, Kjæfthed og Trostøb, ikke var uddøde i dets Dale. Soldaterne havde sultet og froset, men alligevel kjæmpet med største Tapperhed. De norske Soldater regnedes for de bedste i Hæren, og Kjærnetropperne i den, saaledes de kongelige Livgarder, var for det meste Nordmænd. Norske Sjøfolk udgjorde den største og efter danstes Udsagn ogsaa den bedste Del af Flaaden, og til „Holmens faste Stot“, Kjærnen af Flaademandskabet, blev der, som danske Forfattere har oplyst, næsten udelukkende taget Nordmænd. Bønderne havde skarevis meldt sig som frivillige og „gjort Tjeneste paa egen Kolding og med egen Udrustning“. „Til den kommanderende General“, fortæller Pontoppidan, „som ved Grændsefæstningernes Besætning mærkelig havde svækket det Korps, med hvilket han havde sat sig ned ved en Fjord for at oppebie den forventede Transport fra Danmark, kom gamle, graahaarede Bønder og tilbød sig med egen Udrustning til Kongens Tjeneste. Særlig kom en Dag en Trop af 300 saadanne frivillige fra Telemarken, Folk fulde af Mod og Lyft, bærende hver 3 Ugers Kolding i deres Handsel og derhos en riflet Bøsse, sigende: „God Dag, Far; vi hører, du har faaet fremmede Gæster,

jom du vil stilles ved. Har du Lyft til at bruge os, da sig, hvad vi skal gjøre, saa skal du se, vi er Mænd." De viste ogsaa senere i en Fægtning paa Krogsstogen, at deres Ord ikke havde været Praleri. — Biskop Deichmann fortæller et lignende Træk om Telemarkingerne. Da de ikke havde faaet Befaling til Udrykning, tvang de sin Foged, Høyer, til at føre dem den lange Vej til Hæren ved Gjellebæk, hvor de forlangte at gaa paa. Dette fandtes ikke tilraadeligt, saa de med „Lakfigelse og Verømmelse“ blev sendte tilbage til deres Hjem.

Norge og Danmark gjenløb af de norske Soldaters og Matrosers Ros. I 1704 blev der slaaet en Medalje med følgende Indskrift, forfattet af Kingo:

„Mod, Trofast, Tapperhed, og hvad der giver Ære,
Den hele Verden kan blandt norske Skipper lære.“

Men den Verømmelse, som de vandt, løstede den Stand, som de tilhørte, og den gabende Kløft, som hidtil havde været mellem Embedsmand og Borger paa den ene Side og Bonden paa den anden, den, som havde gjort dem til „to Samfund“ i et Folk, begyndte saa smaat at spinde ind. De høiere Klasser „saa paa Bønderne med andre Øine end tilforn. Man kunde være stolt af Landsmandsskabet med disse Bønder, som gav Hæren dens bedste Soldater, Flaaden dens bedste Matroser, i hvem den dansk-norske Stat fandt sin gjæveste, paalideligste Støtte.“ Det er i denne Henseende betegnende, at paa Listerne over de norske Skibe, som under Ufreden blev tagne af Svensker, finder man et med Navnet „den norske Bonde“. „Det vilde aabenbart have været utænkligt“, siger en dansk Historiker, „at et Skib i Danmark havde faaet Navn af „den danske Bonde“. Denne Opfatning af

den norske Bonde gav ogsaa Gjentklang i Literaturen. Allerede 50 Aar tilbage i Tiden havde Arnt Berntsen løftet de norske Bønder til Stjerne, og senere kaldte Holberg dem „Adelsmænd en mignature“ (i mindre Maalestof), og Pontoppidan giver dem „Fortrin fremfor sine lige i de fleste andre Lande“ og roser deres „Livlighed, Grefjærhed og Selvfølelse“. Endnu var der kun enkelte, som gjorde sig til Tolk for denne spirende Beundring af Obelsbonden, men efter Midten af Aarhundredet blev disse enkelte Roster til et helt Kor, hvis høifemte Lovtaler fyldte Tiden. Men herom senere.

Pontoppidan finder Grunden til den norske Bondes gode Egenstaber „næst Luften i Sindets behagelige Smag og Følelse af Frihed for Høveri og al saadan Tvang til fremmed Tjeneste.“ Da Bondens fri og uindskrænkede Eiendomsret til sin Gaard udviklede saa mange spirende Kræfter hos ham, saa maatte det være af stor Betydning, at Tallet paa Selveiere tiltog saa stærkt under Fredrik den fjerde. Denne Konge vilde gjøre alt i Mynt og derfor endogsaa mellem Aarene 1723—34 satte de norske Kirker med deres store Jordegods til Auktion og folgte dem til de høiflydende. Flerestedt købte Almuen Kirkerne, og for at kunne indløse dem folgte de Jordegodsjet; paa andre Steder kom de i Hænderne paa private. Salget af Kronens Jordegods virkede ogsaa til at øge Tallet af Selveiere. Fredrik lod afhænde saa godt som alt, hvad hans Forgjængere havde levnet, og det meste var endnu inden Midten af Aarhundredet kommet i Selveieres Hænder. Naar man mindes, at Kongens Jordegods i Førstningen af det 17de Aarhundrede udgjorde over Fjerdeparten af det hele Land, kan man danne sig en Forestilling om, hvor stærkt Eiendomsjorden var i Tiltagende. Paa Hedemarken f.

Ex., hvor der i 1658 blandt 1100 Dpffbdere kun 200 brugte Eiendomsjord, var disses Lal i 1739 steget til 1000, medens der bare var 300 Leilændinger. Ved Midten af Aarhundredet regner man, der var dobbelt saa mange Selveiere som Leilændinge. I Nordland, hvor Krongodset ved Salget gik over i Godseieres Hænder, var der dog nedgjennem Tiden ogsaa i de sidste Aar af det 17de Aarhundrede bare saa, som eiede Jord. — At dette abstrakte Kjøb af Eiendomsjord tyder paa en forholdsvis Velstand er indlysende. Indlysende er det ogsaa, at Forøgelsen af Eiendomsjorden virkede til et bedre Jordbrug og større Afkastning. Paa mindre end et Aarhundrede (fra 1617—23 til 1704—10) var Kornavlens paa enkelte Steder steget med en Trediedel; paa andre havde de fordoblet sig og mere end det.

De Egenstaber, der begyndte at tilvinde den norske Bonde almindelig Beundring, havde han sig selv og den personlige Frihed, han nød*), at takke for. Regjeringen tog sig ikke af hans aandelige Udvikling. Den anvendte saaledes neppe en Skilling for at fremme Oplysning hos Folket. Og det uagtede der ikke manglede Trang. Der var Villighed til at modtage, og der var ogsaa Evne. Danske Forfattere vidner derom i de stærkeste Udtryk. Der manglede blot en Haands-

*) Der fremkom vistnok i 1711 et Forslag om Indførelse af Stavnbaandet i Norge, saa at Bondens Børn „ikke skulde have Lov til at forlade sin Hjemstavn eller gribe til nogen anden end Bondehaandtering“, men Forslaget blev ikke taget Hensyn til. Det var ellers fremsat af Amtmanden i Vister og Mandal, Povel Juul, som for mislig Færd som Embedsmand blev affat og senere, da han indlød sig paa Planer om at bringe Norge under Rusland, henrettet som Høiforræder.

rækning ovenfra. Men Regjeringen nøiede sig med at sende Formaningskrivelser til Rigets Biskoper, hvori den tilkjendegav sin Vilje til at fremme Almue-skolevæsenet, men derved blev det. Medens Fredrik den fjerde paa Kronens Eiendomme i i Danmark lod opføre 240 grundmurede Skolebygninger, vilde han i Norge ikke engang lade Omgangsskoleholderne slippe for Militærtjeneste, skjøndt deres Stilling neppe var saa god som den usleste Husmands. En endnu større Hindring for Oplysningen mellem Bønderne var Sproget. Skoleholdernes Undervisning, Præstens Prædiken, Bøgerne, der læstes, var paa dansk, som krævede baade Tid og Møie for at blive kjendt med, og som aldrig kunde faa den hjemlige Klang, der gaar til Hjertet. Men til Trods for Regjeringens Forsømmelighed og Hindringen, som Sproget lagde i Veien, stod den norste Bonde ogsaa i Oplysning høit over den danske. Den personlige Frihed, han nød, gav ham Selvagtelse, hans Arbeide, der styredes efter hans eget Stjøn, og ikke som den danske Bondes var forekrevet, skærpede Omtanken hos ham, og begge Dele maatte fremme hans aandelige Udvikling. Man stødte manges Gang paa Bønder, som paa egen Haand havde tilegnet sig Kundskaber, der var saa godt som uden Sidestykke hos den trælbundne danske Bonde, skjøndt denne havde meget mere Skolegang. Navnlig var der enkelte Storætter mellem de norste Bønder, som udmærkede sig ved Sands for Oplysning. De regnede sig i Alt med de gamle Konger og satte sin Stolthed deri; endnu paa Pontoppidans Tid blev der, efter hvad denne fortæller, i en Sigprædiken ofte opregnet saadannes Forsædre op igjennem Tiden. Den Pris, man satte paa Uet, gav Sands for historisk Læsning, og denne næredes navnlig ved Peder Claussons Oversættelse af Snorre,

der fandtes paa Boghylden hos de fleste Storbønder, som ublebede sin Aet fra de gamle Konger. Danske Forfattere fra den Tid roser i de stærkeste Udtryk vore Bønders Vittighed, deres kløgtige Svar og Spørgsmaal, deres Memhed og Lyft til at lære. Bontoppidan, som en Tid var Biskop i Bergen, fortæller, at han paa sine Visitatsreiser „med lige Forundring og Fornøielse erfarer, hvor nem den norske Ungdom er til i kort Tid at lære en maadelig Bog udenad, og hvor godt Begreb han kan gjøre sig om Ordnes Indhold.“

Men da denne den norske Almues Lærenemhed i Almindelighed fik saa liden Udvikling, kunde Oplysningen ikke andet end i det hele staa meget lavt. Det betegner Tilstanden, naar man hører, at der var Præstegjæld i Trondhjems Stift paa 5—6000 Mennesker, hvori der neppe fandtes en Bibel og 2—3 Salmebøger, og hvor det at kunne læse gjaldt som halvt Hegeri, i det mindste som et Under. Og saadan var sikkert Tilfælde paa mange Steder.

Den høiere Undervisning stod ogsaa lavt. Der fandtes sjelden dygtige Lærere. Lønningerne var saa smaa, at man paa sine Steder kunde se selv Rektorer søge Bisfortjeneste ved at spille til Dands i Familier eller ved Bryllupsgilder og ved som Klokkere at synge for i Kirken. Underlærerne, de saakaldte Hørere, var endnu uslere lønede, de var næsten altid uvidende og ofte hengivne til Drif. Undervisningsmaaden var ikke forbedret siden Reformationstiden. De pryglede sin Smule Kundskab ind i Disciplene. De, som havde Raad, sendte ikke sine Børn til Skole, men havde Huslærere til dem. Om Skolen i Kristianssand hedder det i 1708, at „der kommer ingen fornemme Børn i Skolen; alle de, som nu er i den, er Liggerdreng, som tages nøgne af

Gaden, undtagen en." Skolen i Bergen havde paa Holbergs Tid saa liden Tillid, at de velhavende Borgere langt hellere satte sine Børn i Styrmandsskolen end i den. Ligesom i Middelsalderen ernærede Latinskolegutterne sig ofte ved at tigge; de brugtes ogsaa til Aanearbejde for Borgerne eller som Vrensvende for Hørerne og deres Koner, maatte tænde op i Kjøkkenet, bære Vand og Ved, om Søndagen synge i Kirken eller ved Familiehøitider „opvarte“ Borgerne med Musik. De var i høi Grad uvidende; deres Tilbøieligheder var lavtliggende, deres Sæder raa.

Den tyfste Indflydelse, der allerede var stærk under Kristian den femte, gjorde sig endnu bredere under hans Efterfølger. Fredrik den fjerde var langt mere tyf end Faderen. Han brugte overveiende det tyfste Sprog; dette saldt ham naturligt, baade naar han talte og skrev. Og som han, ogsaa Hoffet og hans Raad. Selv naar der i dette sidste var danske og dansk følende Mænd, saa sendte de Skrivelser til Kongen paa tyf. Og fra Hoffet sivede dette Tyfteri sig ned i Embedsstanden — de fleste Officerer var tyfste — og bredte sig derfra mere og mere nedefter. Strømmen tog altid stærkere Fart. Dens Udspring laa langt tilbage i Tiden; men Indførelsen af Gnevældet uddybede den, og i Fredrik den fjerde kunde det se ud, som om den vilde flomme over alle Bredder. Hver Skrædder og Stomager forstod, efter Grams Udtryk, Tyf, og vittige Bønder ligeledes; Tyf gjaldt foroven og forneden. Da Kongen i 1715 stiftede et Landladetacademi — den første Skole til Uddannelse af Officerer i Danmark — skulde Tyf være Undervisnings sproget paa Skolen. En fransk reisende fra den Tid siger saaledes: „Tyfsterne danner i Virkeligheden hele Folket eller i det mindste

Adelen; de eier de bedste Landeiendomme og indehaver de bedste Embeder. De Forbindelser, som Fyrsterne idelig ved deres Egteskaber har knyttet med forskjellige Hoffer i Tyskland, har trukket Sværme af Tyskere til Landet. At hedde danske er det samme som at være Gjenstand for Foragt."

Dette Tyskeri staaedes Norge for. Landet laa for langt borte til, at Indflydelsen fra Hoffet kunde gjøre sig gjældende med nogen Styrke. Det manglede vistnok ikke paa, at ogsaa Tyskere bosatte sig her i Landet. I Bergen eiede de fremdeles ligesom en hel Del af Byen, den saakaldte tyske Brygge, og i Trondhjem, hvor der af Byens 38 mest velhavende Handelsmænd de 27 var fremmede, var der blandt disse ogsaa en hel Del Tyskere. Men om disse under andre Omstændigheder havde kunnet øve nogen Indflydelse, evnede de det dog ikke heroppe. Det laa ikke for Nordmændene at se op til Tyskerne som efterlignelsesværdige Mønstre. De var for forskjellige. Englænderne derimod kunde de nok føle sig dragne til. Folket præget var mere ens. Nordmanden gjenfandt hos Engelsen sin egen Selvøvelse og Stolthed, sin greie, praktiske Sands. Handelsfamkvemmet med England var livligt og bragte begge Folk i nøie Forbindelse med hinanden. De formuende Borgere begyndte at sende sine Sønner til engelske Stoler og Handelskontorer for at fuldende sin Uddannelse; i 1759 var ikke mindre end 6 unge Mennesker bare af den Anterste Familie i dette Diemed derover. Og saa almindelig begyndte Færdigheden i det engelske Sprog at blive, at Pontoppidan i 1749 sætter den lige med de Dancks Kjendskab til Tysk. Denne Dragelse mod England havde stor Betydning for Norges og derigjennem ogsaa for Danmarks Handelsliv. Det var ikke bare handlende, som der-

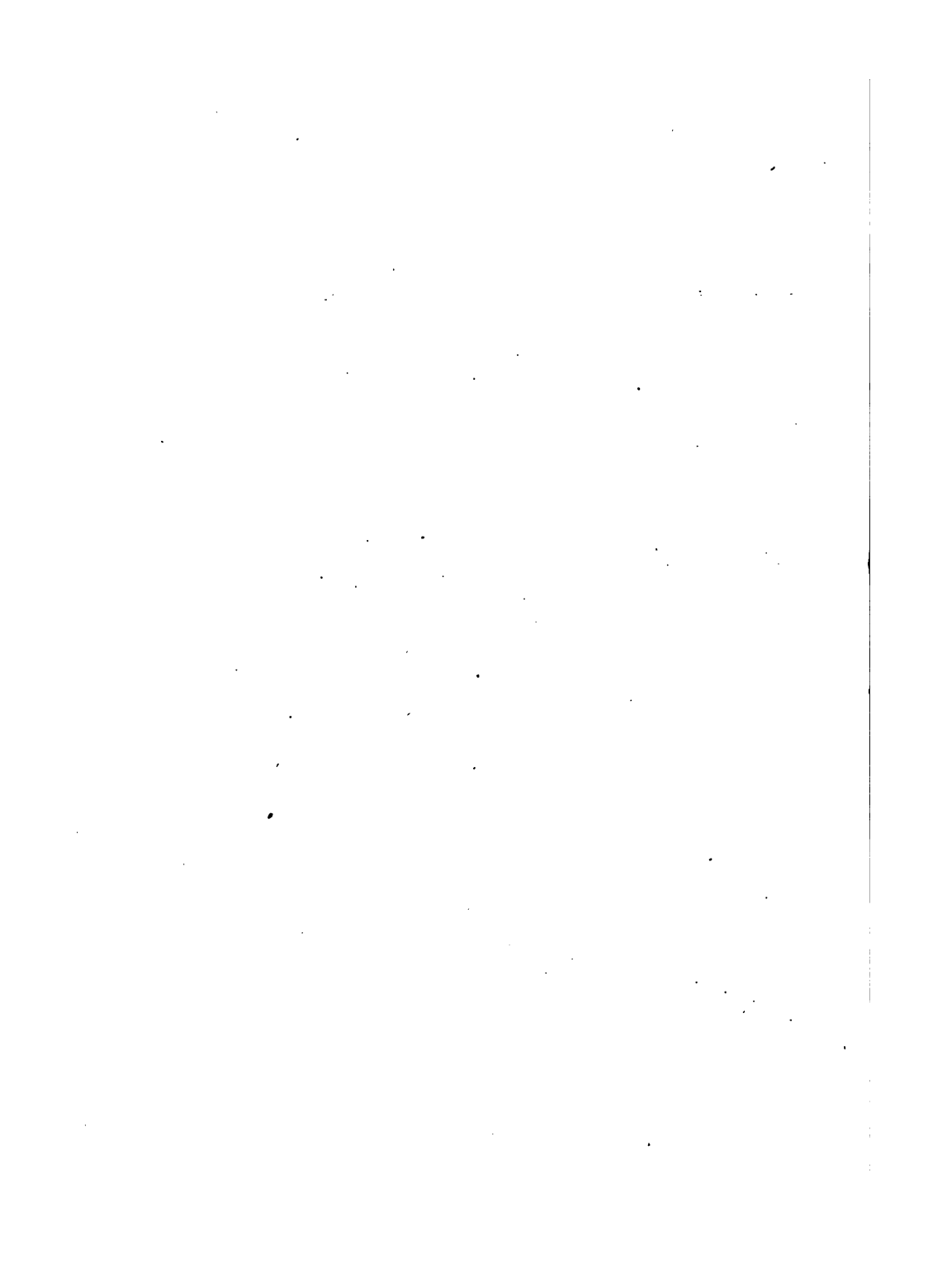
over søgte Uddannelse, Indflydelsen, der udgik derfra, greb videre. Den satte sine uudslettelige Mærker i Literaturen. De norske Forfattere fandt i England i langt høiere Grad end, i Tyskland, hvad de kunde bruge, hvad deres Land kunde til-egne sig. Og denne Tillegnelse blev en fri og udviklende, da Paavirkningen fra England, og fra det med dette i literær Henseende næie beslægtede Frankrige, ikke var og paa Grund af Afstanden ikke kunde være saa overvældende og kuende, som den, der fra Tyskland gjorde sig bred i Danmark. Desuden udgik den fra en Bogverden, som i Tankeindhold og Form, i Land stod høit over den tyske. Fra disse Lande blev der gjennem norske Forfattere i den fælles nordiske Literatur ledet ind et Strømdrag, som stykkede bort det tyske Kunstleri, Unatur og Svulst og virkede oplivende og forfriskende. Ingen gjorde dette i høiere Grad end

Ludvig Holberg.

Hans Navn er uden Tvil den Nordmands, som er naaet længst og senest visner. Han fødtes i Bergen den 3die Decbr. 1684. Hans Fader Kristian Holberg var Oberstløjtnant og Vættan norsk, thi Navnet skriver sig rimeligvis fra Gaarden Holberg i Stogn. Han havde arbejdet sig op fra simpel Soldat og udmærket sig ved Haldens Beleiring, men døde 5 Fjerdingaar efter Sønnens Fødsel. 10 Aar gammel mistede han ogsaa sin Moder; men hans Slægtninge tog sig af ham, og da han havde Lyft til Bogen, sattes han i Bergens Latinskole for derfra at gaa til Kjøbenhavn, hvor han blev Student. Fattigdom nødte ham dog snart til at vende tilbage til Norge og tage imod en Huslærerpost hos Præsten paa Voss. Bønderne her be-

Ludvig Holberg.

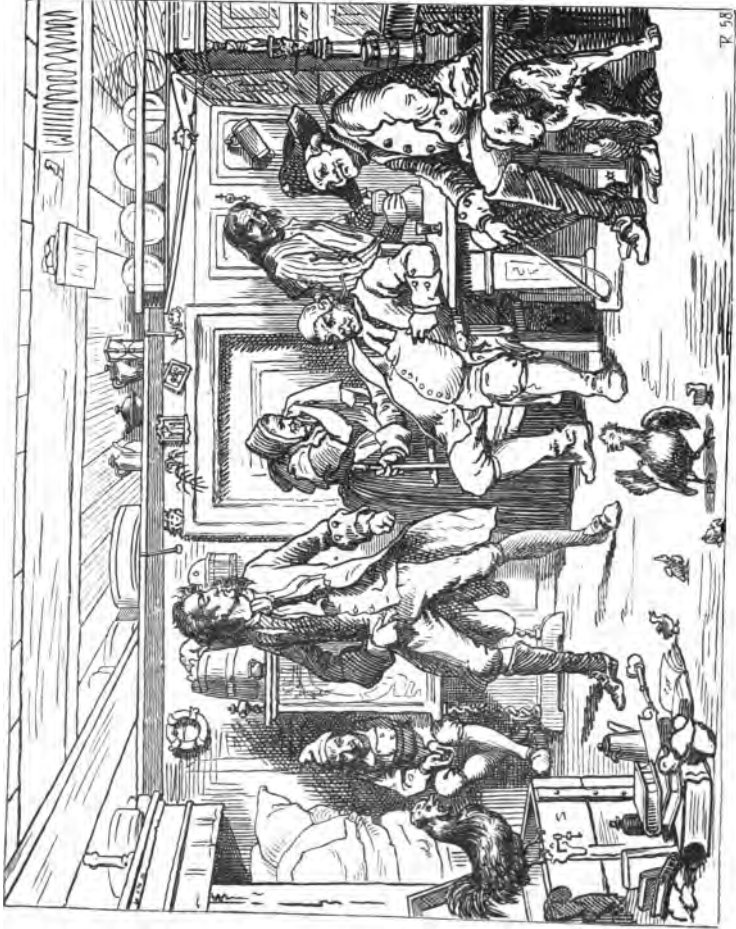
undrede ham som Prædikanant, men Præstefonen fandt ham for streng som Lærer, og efter et Aars Tid tog han igjen til Kjøbenhavn. Nu læste han til Embedsexamen og tog den baade hurtigt og hæderligt. Men „Pungen var tom“, og han maatte atter krybe til Korset, atter blive Huslærer og dennegang i Bergen. Heller ikke her blev han gammel. Han havde faaet en brændende Lyst til at reise, til at se sig om i Verden, til at fylde sin Sjæl med Indtryk, og med 60 Rdl. i Lommen drog han afsted. Pengemangel og Sygdom gjorde Reisen til en Række af Gjenvordigheder. Aaret efter, 1705, vendte han tilbage, dog ikke til Bergen, men til Kristianssand, hvor han levede som Sproglærer. Allerede 1706 finder vi ham atter paa Udenlandsreise, til England, hvor han opholdt sig i over to Aar, mest i Oxford, hvis rige Bogsamlinger han flittigen nyttede. Saa vendte han tilbage til Kjøbenhavn, men foretog kort efter sin tredie Udenlandsreise, denne Gang som Hovmester for en ung Mand, og efter sin Tilbagekomst begyndte han 1711 sin Virksomhed som Forfatter. Det var Historien, han viede sin Pen, og hans Skrifter gjorde ham til Professor, men uden Løn, saa han maatte være glad ved, at han i Forveien havde faaet et lidet Reifestipendium, med hvilket han tiltraadte sin fjerde Udenlandsreise. Den gik gjennem Holland til Paris, hvor han studerede Videnskaben og Folkelivet, og til Stalien, hvor han laa syg i Genua og ogsaa i Rom stadig følte sig upasselig. Han kom hjem 1716, men først i Slutningen af det følgende Aar blev han virkelig Professor med Løn, som endelig gjorde Ende paa hans Næringsforger.

Hans Pen havde i disse Aar ikke hvilet; men først i 1719 skrev han det Arbejde, der gjorde ham navnkundig, gjorde ham til Holberg. „Sidtil“, skriver han selv, „havde jeg an-

vendt min Tid paa Lovtyndighed, Historie og Sprogkundskab og ikke givet mig af med andet, mindst med Poesi, som jeg saaledes slog Brag paa, at jeg gavede, naar man forelæste mig det deiligste Digt. — Jeg var over 30 Aar gammel og havde endnu aldrig prøvet paa at gjøre Vers, skjønt jeg levede i en By, hvor der hvert Aar fødtes flere Poeter end Fluer i September.“

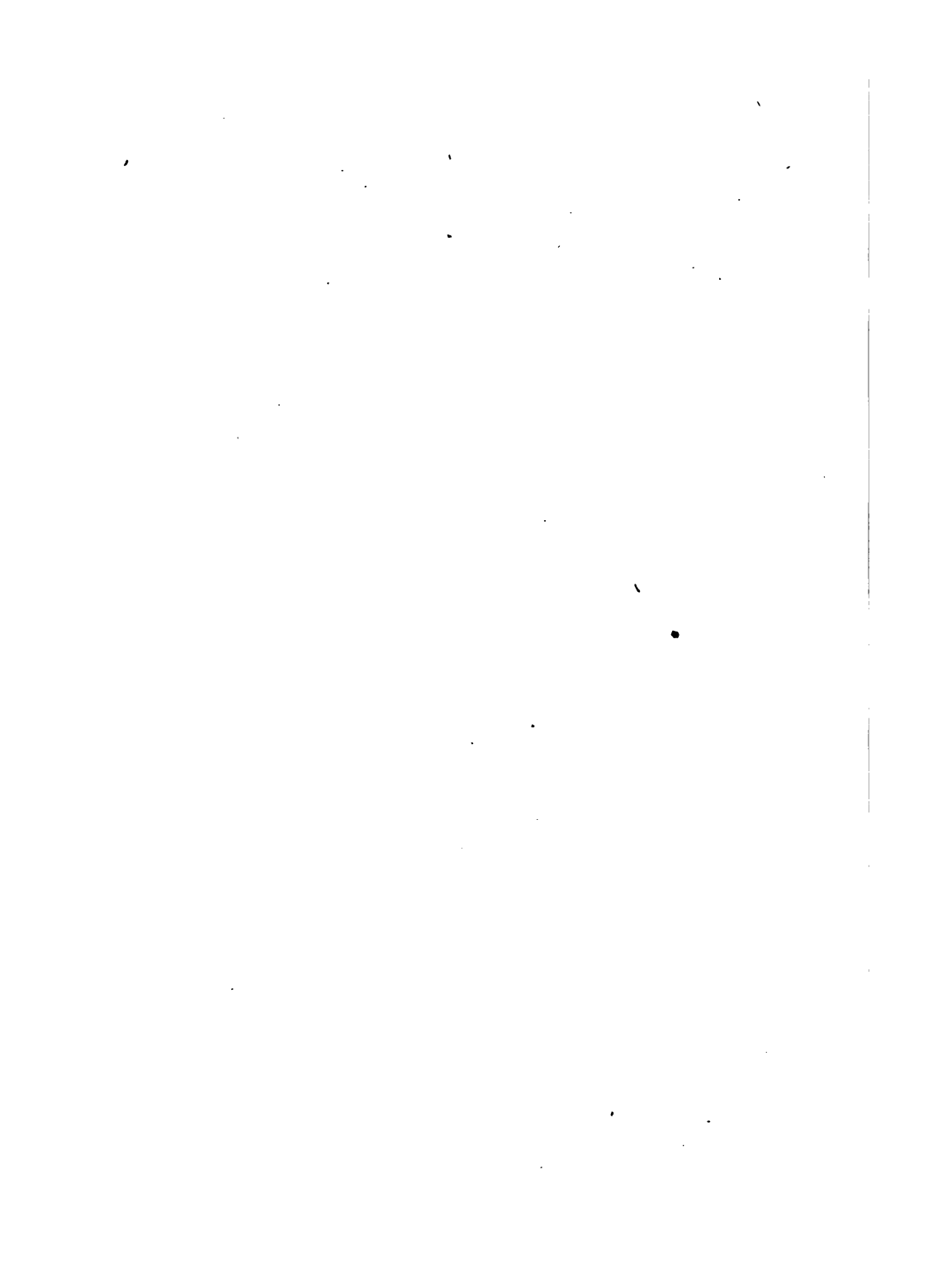
Da skrev han Peder Paars, dette komiske Helte-digt, hvori han svinger Svæben over en Mængde nationale Skavanker og Strøbeligheder, Almuens ligesaavel som Embedsmandens og den lærdes. Hans Slag rammede, og der reiste sig et Strig imod ham. Eieren af Anholt, som er Digtets Stueplads, klagede paa „Anholts Lands“, Universitetets og den kristelige Religions Begne, men Fredrik den fjerde frelst Digtet, som han erklærede for „et meget morsomt og ustyldigt Skrift“. Forsølgelsen gjorde det saaledes kun mere læst; i Løbet af 1½ Aar udkom det i 3 Oplag, noget, som endnu aldrig var hændt nogen dansk Bog. „Nationen blev ligesom henrykt,“ siger den samtidige C. Deichmann, „Peder Paars var i alles Munde.“

Peder Paars aabnede Holbergs Digteraare, som fra nu af i flere Aar sprudlede frem i ustandselig Strøm. Grundlæggelsen af det første danske Theater i 1722 bragte Holberg til at forsøge sig som Komedieforfatter. „Den politiske Randsstøber“ aabnede Rækken, og da den blev opført, var Tilløbet saa stort, at mangfoldige blev staaende ude paa Gangene, da det var umuligt at slippe indensfor. I kort Tid fulgte nu 15 Komedier, og senere udkom med længere Mellemrum endnu 10, og i dem alle mærkes den samme sprudlende Vittighed, det rige Lune, den træffende Satire, det farvefriske Liv, der gjør

T. 58

Scene of Erasmus Montanus.

Indtryk, som om Komediernes „var skrevne igaar“. Forfatterstabets Møde tog paa hans Hælse, saa han i 1725 foretog sin femte Udenlandsreise gjennem Holland og Belgien til Paris. Medens han havde været borte, var det gaaet tilbage med Theatret, og Aaret efter hans Tilbagekomst, 1727, maatte det lukkes „af Mangel paa Næring“. Da Kristian den sjette i 1730 besteg Tronen, var det ikke at tænke paa Komedier, og Holberg skrev heller ingen, men kun Bøger, som han antog ikke kunde forarge Tidens mørke Fromhed. Det var mest historiske Skrifter, og høiest mellem disse staar hans „Danmarks Riges Historie“, hvori han vistnok ikke viser sig som en videnskabelig Forfatter, men destomere som en livlig Fortæller med et sundt historisk Blik. I 1741 udkom paa Latin „Nils Klims underjordiske Reise“, hvori „frembrages næsten alle menneskelige Forhold, afførte det falske Skin, som Indbildning og Bane har laant dem, og den fatteligste Visdom meddeles i den vittigste Indklædning. Satiren kaster sig over hele det dannede Europa, blotter de mest rodfæstede, mest udbredte og mest følgerige religiøse, moralske og politiske Bidsfarelser og Daarligheder.“ Skriftet vakte Forargelse i visse Kredse, og Kristians Skriftefader Bluhme og Hofpræsten Bon-toppidan vilde faa det beslaglagt, uden at dette dog lykkedes dem.

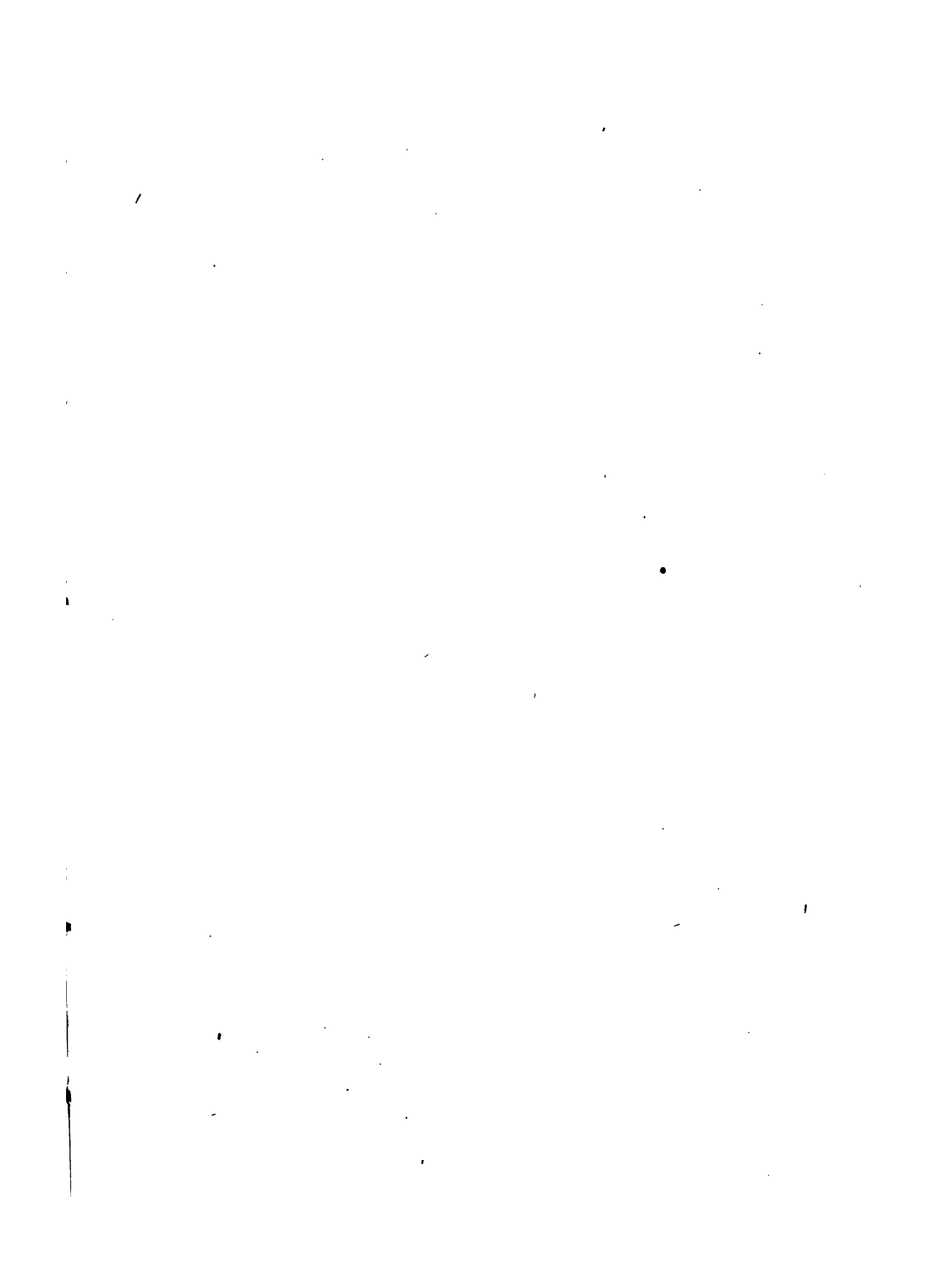
Da Stuepladsen efter Kristian den fjettes Død atter blev aabnet, skrev Holberg atter Komedier, hvori man dog tydelig mærker Alderdommens Indvirkning; Lunets rige Aare er især med at hentørres. Det spreder dog endnu et Stænk over hans „Epistler“ (Breve), som er det sidste, han udgav.

Hans Bøger havde indbragt ham mange Penge, og han blev en rig Mand. Han kjøbte Jordegods; det blev oprettet

til et Baroni, og Holberg gjordes til Baron. Gudsset gav han til Akademiet i Sorø, men ved Indvielsen deraf fandtes Holberg uværdig til at sidde ved samme Bord som Kongen, Fredrik den femte, og den fornemme Adel; han fik sin Plads i et andet Værelse mellem de ringere Gjæster. Hans Vilje, at Akademiet skulde være aabent for Middelstanden, blev ikke efterkommet; Adelen kunde ikke taale den Lante, at deres Børn skulde omgaaes simple borgerlige.

Holberg døde den 28de Januar 1754. Hans Betydning er træffende udtrykt af Grundtvig: „Latinen herskede i vor Bogverden, Stivhed, Flauehed og Tomhed allevegne; men Holberg skabte en dansk Bogverden, hvori den latinske maatte finde sin Grav; han gav al Unatur et dødeligt Saar, som vi vil haabe, aldrig bliver lægt.“

Holberg er den ensomme Storhed i sin Tid. Mellem Nordmænd er der neppe nogen, som naar ham til Axlernes. Den før nævnte Povel Juel skrev Vers, og Peder Holm vandt Ky som Teolog; Klaus Fasting, død 1739, skrev om religiøse Emner, og Kr. Stub, Sønesøn af Kjeld Stub, var en dygtig Lovhistoriker. Nævnes maa ogsaa Islænderen Arne Magnussøn, død 1730, der har indlagt sig stor Fortjeneste ved at samle gamle Haandskrifter og sjeldne Bøger til Oplysning om Nordens Historie. Ved Kjøbenhavns Ildbrand 1728 gik Mestedelen tabt til uoprettelig Skade for Nordens Historiekrivning. Før ham havde hans Landsmand Tor- mod Torfæus eller Torvesøn syset med Norges Historie og blev egl. norsk Historiograf. Han døde i Norge 1719. Navnkundighed, der ikke bare var Døgnets, vandt derimod Magnus Berg som Billedskjærer. Bondegut af Fødsel kom han i Tjeneste hos den norske Stattholder Ulf. Fr. Gyl-

6. H. Grotius.

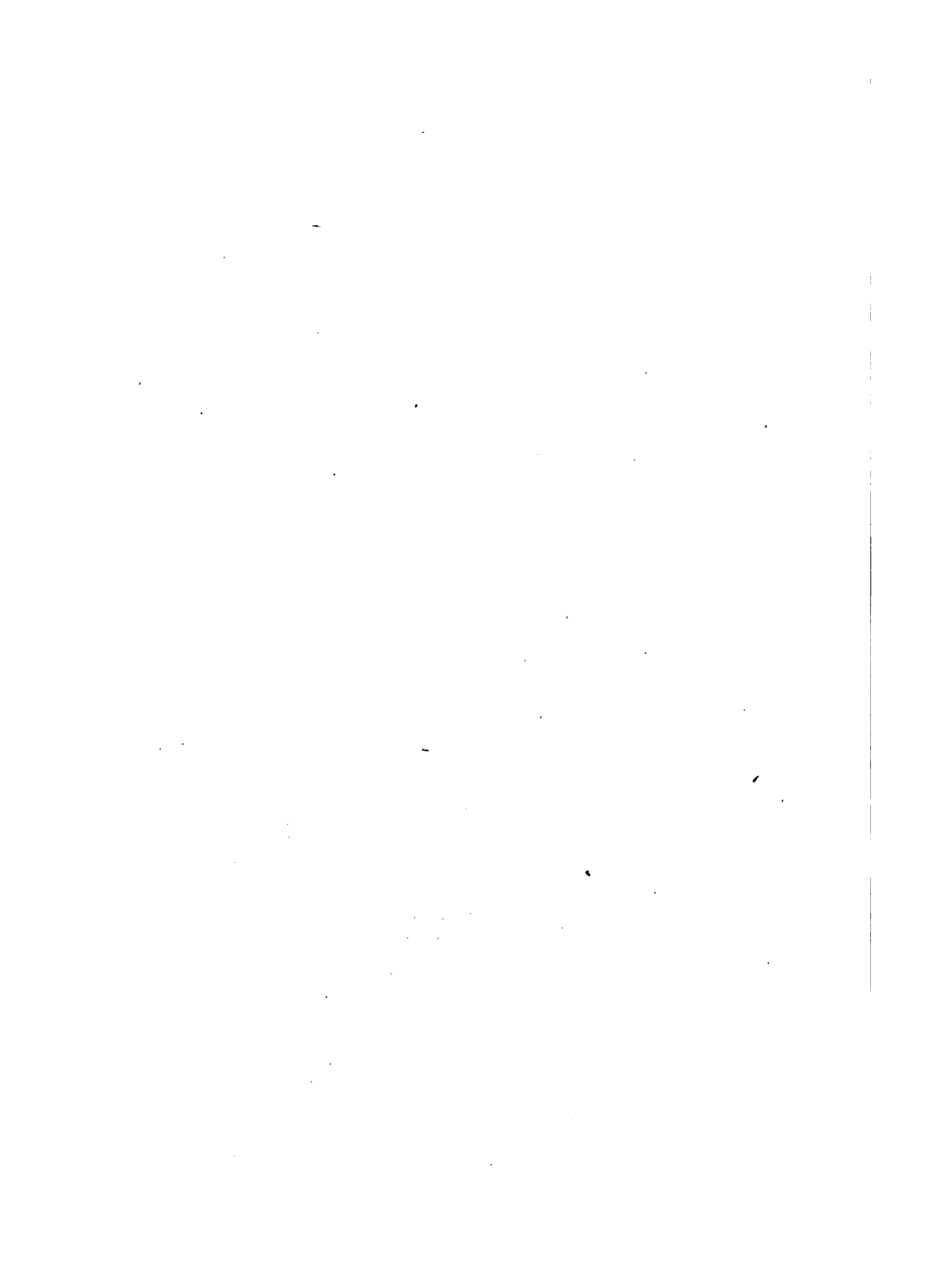
Thomas King.

Hans Egede.

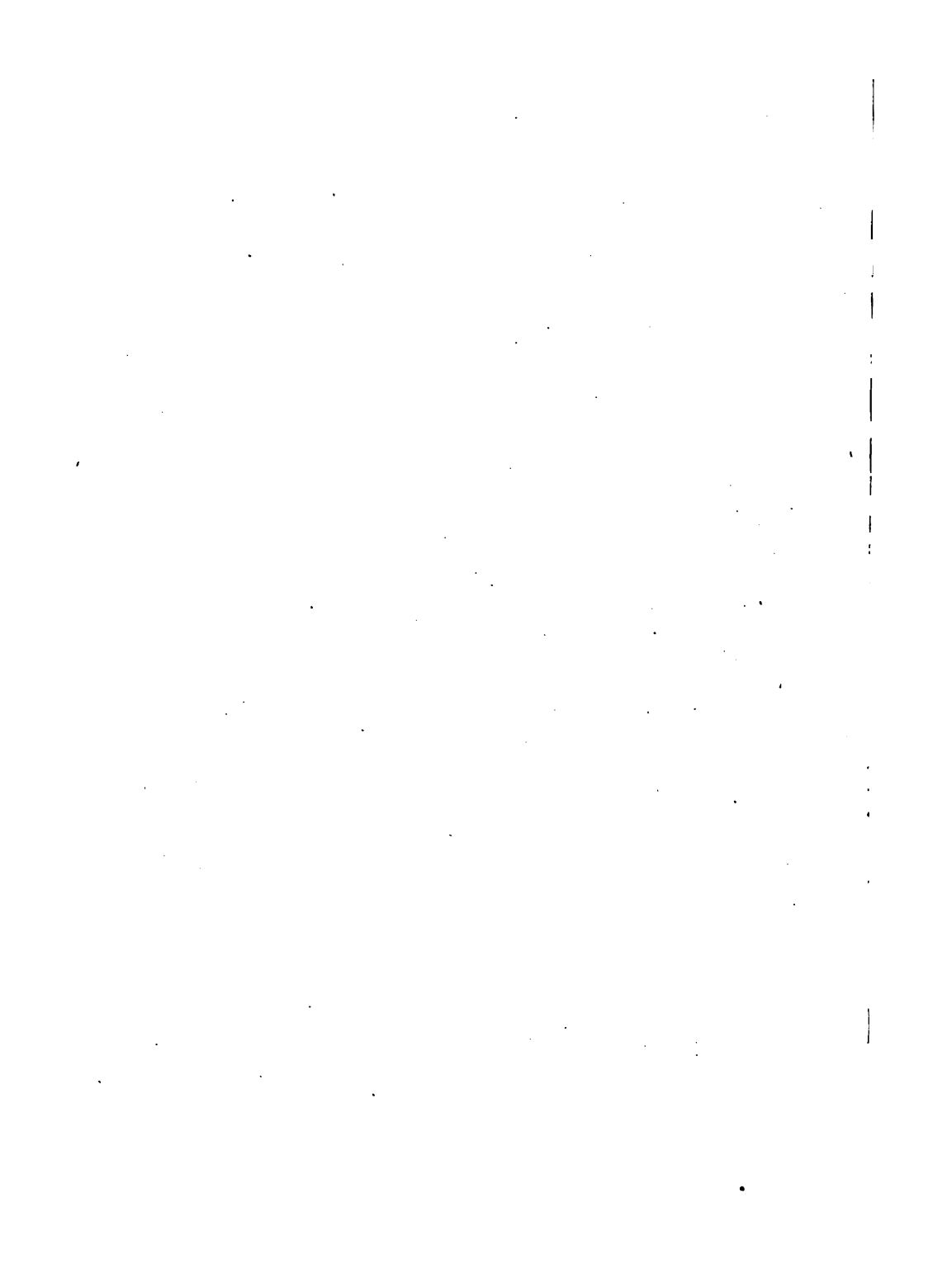

Torvald Resferd.

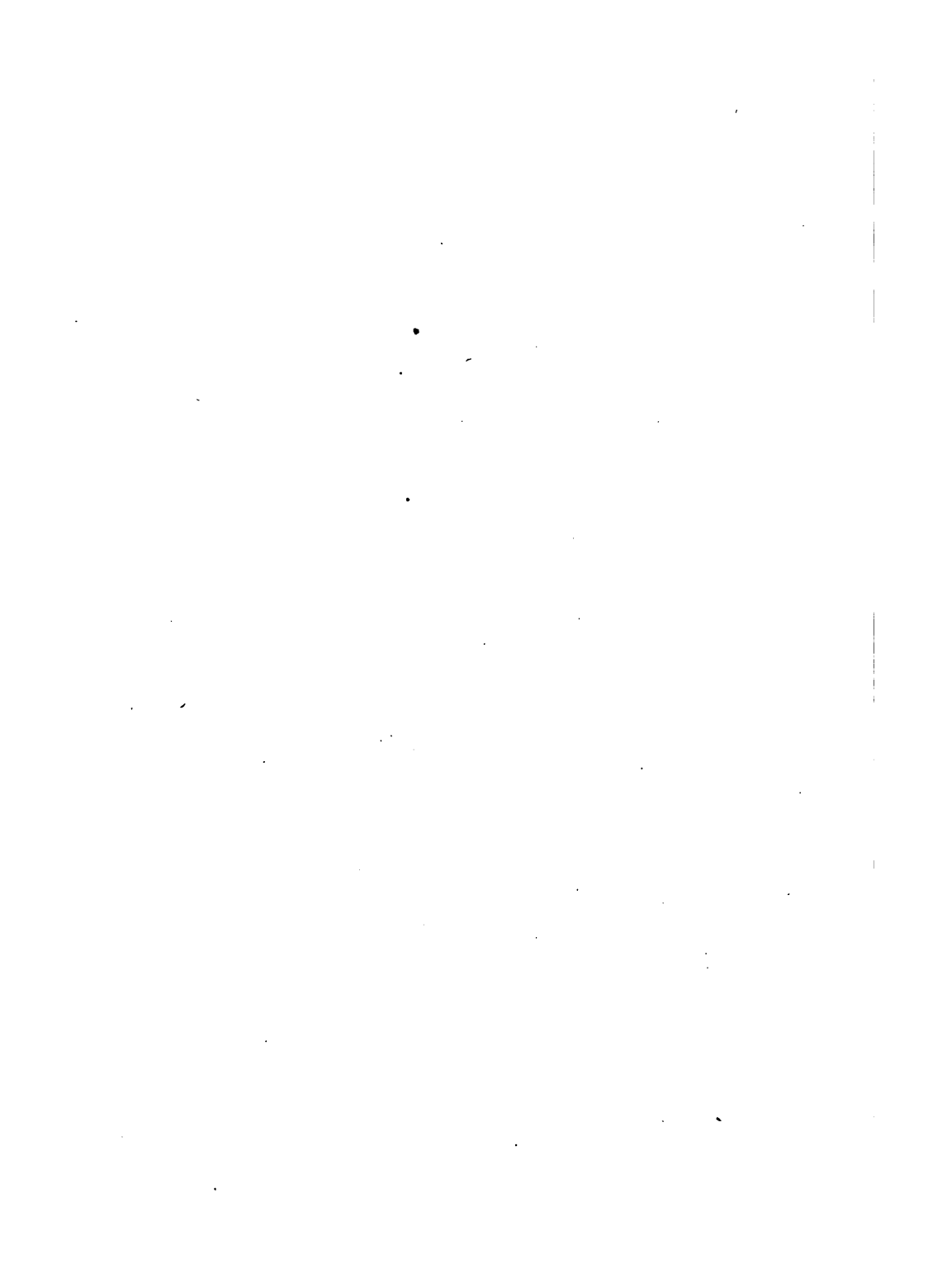

Dorothea Engelbrechtsdatter.

Petter Dafs.

denløve. Denne blev opmærksom paa hans Talent og sendte ham til Kjøbenhavn for at uddanne sig. Senere kom han til Ublandet; der blev hans Arbejder beundret som noget hidtil ukjendt og fik Affætning. Keiseren og Keiserinden af Tyssland kjøbte af ham, og han vandt Ky som en betydelig Kunstner. Efter sin Hjemkomst stod han i Yndest baade hos Fredrik den fjerde og hans Eftermand og døde i en høi Alder 1739. Endogsaa i vor Tid omtales hans Arbejder baade af uden- og indenlandske Kunstjendere med stor Ros.

**Kirkelige Tilfælde. Petter Dals. Hans Egede.
Thomas af Westen.**

Alerede i Kristian den femtes Tid er der Tegn til, at der kommer Safter i Kættroenhedens tørre Stamme; man mærker mere Inderlighed, større Dybde, mere Liv. I Bogverdenen træder dette klart frem. Det gjælder Samuel Brun, Præst i Kragerø omkring 1700, der har skrevet Salmes, som vandt stor Yndest; No. 595 i Landstads Salmehog er af ham. I endnu høiere Grad er Petter Dals, Præst paa Alstadhoug i Nordland, et Vidnesbyrd om det samme. Han var ligesom den store danske, noget ældre Salmedigter, Thomas Kingo, af skotsk Wt. Han sang om verdslige Gæmmer med stor Friskhed og Liv; hans „Nordlands Trompet“ har saaledes ikke mistet sin Klanglyd den Dag i Dag; men længst vil vel hans aandelige Digte bevare hans Navn; der er en Trostlydighed udbredt over dem og en Inderlighed i Tonen, som gjør dem endnu ikke blot læselige, men tiltalende. Han døde 1707. Samtidig med ham levede i Bergen Præstefonen Dorotea Engebretsdotter, død 1716, hvis gudelige

Sange aander af dyb Inderlighed. Hendes „Laareoffer“ vandt mange Læsere og stort Bifald, og Ringo skrev derom:

„Gaar nu, gaar hen, I ni berømteste Gudinder
Og bukker eder dybt for en af Nordens Kvinder.“

Til denne inderlige Retning maa ogsaa Hans Egede henregnes. Han var født 1686 i Nordland, men hans Fader var dansk. I 1707 blev han Præst til Vaagen i Nordland. Her læste han om de gamle norske Nybyggere i Grønland, og da han hørte, at de nuværende Beboere, hines Efterkommere, — som han troede, — var Hedninger, følte han i sig et levende Kald til at bringe dem Evangeliet. Men Udfigterne til at kunne følge dette Kald var dog yderst trange. I Anfægtelsens Timer gjordes han selv uvis, om denne manende Røst i hans indre talte sandt; og naar han saa hen til den Mængde, endogsaa fra andre Præstegjæld, der flokkede sig om hans Prædikestol, maatte det synes ham, som hans Kald laa der, hvor han var sat af Gud. Hertil kom Bergens Spot og hans Benners Fraraaden, ja selv hans Hustru, den fromme Gertrud Rasch, stred i Forsvningen imod; men til Trods for Tvilen i ham selv og Modstanden hos hans Omgivelser lød Kaldets Stemme blot mere stærkt og manende. Hans Hustru blev ogsaa snart vunden for hans Tanke og styrkede sin Mand i hans Kald. Saa nedlagde han sit Embede, drog først til Bergen for der at vinde Venner for sin Plan og derpaa til Kjøbenhavn. Her var for ikke længe siden stiftet et Missionskollegium; men Krigen, som rasede, optog Sindene, og han maatte vente. Der kom Fred, og han fik Ørenlyb; Kongen blev endogsaa vunden for hans Forehavende. Der blev saa, mest i Bergen, skudt Penge sammen til ham; 10 000 Rdl. blev samlet; selv gav han 300

Rdl., hele sin Eiendom, og Vaaren 1721 drog han afsted. Efter en besværlig Reise naaede han Grønland, hvor han vistnok ikke fandt Efterkommere af de gamle Nordmænd; men Beboerne, Eskimoere, gav han ligesuldt sin Kjærlighed og viede dem sit Arbeide. Han særbedes daglig mellem dem; vandt deres Fortrolighed, hjalp dem i Nød, pleiede dem i Sygdom. Den Tillid og Kjærlighed, som blev ham tildel, gjorde dem modtageligere for det Ord, han forkyndte; ikke saa Grønlænderne antog Kristendommen. Hvad han var for dem, kom skjønneft frem i det Vidnesbyrd, en døende Grønlænder gav ham: „Du har gjort imod os, hvad ingen af vore egne vilde gjort; du har givet os Føde, naar vi intet havde at spise; du har jordet vore døde, der ellers vilde ligget som Bytte for vilde Dyr; du har især undervist os om Gud, og hvorledes vi kan blive salige, saa vi nu kan dø med Glæde.“

Egede tog sig ogsaa med stor Iver af Handelsens Opkomst; han vidste nemlig, at kun naar Missionen sattes i Forbindelse med Hjøremaal, der indbragte Penge, vilde den kunde paaregne Understøttelse. Og han var ogsaa her den utrættelige. Han opsøgte de bekvemteste Lomter til nye Bygninger og de fiskestædigste Fjorde; han reiste engang saa langt nordpaa, at han kun med Vanskelighed fik Grønlænderne til at følge sig. Paa en saadan Reise vilde de indfødte med Vaaben i Haand formene Danskerne at komme i Land, men Synet af Egede afvæbnede deres Brede og fremkaldte Bentskabstringer. Regjeringen traf en Mængde Foranstaltninger sigtende til Grønlands Opkomst, men de hvilede paa Ukjendskab med Landets Natur og Forholde og svarede ikke til Hensigten. Da saa Fiskerierne og Handelen slog feil og lygnede

hen, unddrog Kristian den fjettede og Missionskollegiet ham sin Understøttelse, og Egede havde kun Valg mellem at vende tilbage til Danmark eller dø af Sult. Men Grønlænderne stormede ind paa ham med Bønner om at blive, og Egede kunde ikke bringe det over sit Hjerte at forlade dem og blev. En rig Hvalfangst oplivede Haabet om Fordel af Landet og blev Miblet i en høieres Haand til at frelse Missionen. Thi nu sit Egede atter Understøttelse og kunde freidig se Fremtiden imøde. Da ramtes han af den tungeste Prøvelse. Hans Hustru døde. Hun havde trofast staaet sin Ægtefælle ved Siden, delt hans Trængsler og styrket hans Mod og med en storlaaet Dffervillighed og fornægtende Kjærlighed arbejdet med ham for hans Grønlændere. Hendes Død nedbrød hans Arbeidskraft, og Aaret efter, 1736, maatte han forlade Grønland. Gjerningen der fortattes i Egedes Aand af hans Søn Poul Egede, medens Faderen i Kjøbenhavn ved Drettelsen af et grønlandsk Seminarium og paa anden Maade virkede for samme Sag. I 1758 lagde han saa sine trætte Ben til Hvile. Han kaldtes og han var „Grønlands Apostel“.

Samtidig med Egede levede en anden Mand, ogsaa en Præst, der i mørke Tegn ofrede sig for at sprede Ordets Lys. Det var Trønderen Tomas af Westen. Han tilhørte af Retning Pietismen, der i Fredrik den fjerdes Tid fra Thyssland forplantede sig til Norden og under hans Efterfølger blev raadende. Den sit, som vi senere skal høre, stor Betydning paa flere Steder i Landet og størst i Romsdalen, hvor „Sjovstjernen“ skinnede. Sjovstjernen var en Forening af syv Præster deroppe, hvis mest fremragende Medlem var Tomas af Westen. Han blev i 1709 Sognepræst til Bøø i Romsdalen og tog sig af sit Embede

med glødende Iver. Hans Virksomhed, saa forskjellig fra, hvad man var vant til, vakte i Forstningen stærk Modsigelse; naar han saaledes lagde Vægt paa, at Hjertet skulde renses ved Troen og Kraften af Forsoningens Blod, saa kaldtes dette en ny Lærdom og han en Branglærer; han fik Skylden for Uaer og daarligt Fiske, og man klagede over ham til Biskopen. Men den stærke Mand stod som en Kobbermur og lod sig ikke skræmme af Modstand. Det viste sig ogsaa, at han ikke heller paavirkedes af Gaver; Bøndernes „Smørspande hængte han op paa Grenene af de store Trær ved Præstegaarden og bød Eierne at tage dem tilbage.“ De syv ligesindede Præster havde jevnlige Sammentømster, som Th. v. Westen ledede, og hvor man raadsløg om Miblerne til at vække et gudeligt Liv og fremme kristelig Oplysning. I dette Niemed drev de meget paa med Katekisationer, ligesom de ogsaa arbejdede for at udbrede Bibelen og gudelige Bøger. Foruden Huspostiller og Salmebøger lod Sydstjernen saaledes uddele 1000 Bibler blandt Almuen.

Der blev til Kongen indsendt en Ansøgning om Nedsættelse af en Kommission til „Kristendommens Oprettelse“; thi af saadanne ydre Foranstaltninger lovede man sig dengang meget. I denne Ansøgning skildres den aandelige Tilstand med stærke Farver. „Zions Veie ligger ganske øde i Norges Rige“, alflens Laster tager Overhaand i en forfærdelig Grad, „saa Herrens Profeter hvert Dieblif maa frygte for Ild over dette Sodoma.“ At denne Dom ikke var for streng, har vi mange Vidnesbyrd om. Spillesygge, Drik og Slagsmaal gik stærkt i Svang; Usædeligheden var meget stor. Trolovede Folk levede sammen som gifte og undlod ofte i flere Aar at lade sig vie. Den militære Stand var især udraabt for

uterligt Liv. — Ansøgningen førte ikke til noget, men Syvstjernens Virksomhed ellers var ikke uden Frugt. Th. v. Westen blev saaledes, før han forlod Bø, „erkjendt for den, han var“, og ved hans Bortgang flød mange Laarer. Han reisste fra Bø for at lede Arbeidet for Finnernes Ombendelse og Oplysning. Med stor Iver tog han sig af denne Gjerning, hvad der ogsaa nok kunde trænges, thi mangesteds var det aandelige Mørke ikke forskjelligt fra Hedensstabets. Og Tilstanden blev værre, jo længere man kom sydfester; daarligtst stod det til i trondhjemske Præstegjæld, hvor der boede Finner spredte omkring. Han gjorde Reiser omkring, og let bevægelige, som Finnerne er, frembragte hans Taler isinesfaldende Virkninger. Paa sin første store Reise bragte han saaledes i Løbet af 14 Dage 750 Sjæle til Ombendelse. Da der af det Kollegium, som havde dannet sig til Missionen mellem Finnerne, intet kunde bevilges til Opførelse af Kirker, som her og der savnedes, fik han dem bygget ved frivillige Bidrag. Hans sidste Dage blev formørkede ved Stridigheder med Bisshopen, Krog, som var en af dem, „over hvilke den norske Kirke sørger“. Men trods disse Ubehageligheder, trods mange Banstueligheder fra Styrelsens Side, trods knugende Næringsforger virkede han med glødende Nidkjærhed i sit Kald til det sidste. Han døde 1727, kun 44 Aar gammel. Hans Gjerning blev svagt fortsat i den følgende Tid; først en langt senere skulde føre videre, hvad han saa godt havde begyndt.

Fredrik den fjerde som Konge og Menneske.

Fredrik den fjerde tog sig af sine Riger, skjøndt Norge ganste vist blev Stedbarnet. Han var, foruden i 1704, kun en

Gang, i 1719, heroppe. Fredrik vilde lære alle Regjeringsfager at kjende, men han gik for meget op i Smaatterier, eiede for libet Overblik til, at hans Stræv kunde monne. Han førte skarpt Tilsyn med Embedsmændene; han var i denne Henseende aarvaagen indtil Mistænksomhed. To Gange om Ugen kunde enhver af hans Undersaatter henvende sig til ham med, hvad der laa dem paa Hjerte, eller nedlægge sine Ansøgninger i et Skrin, hvortil kun Kongen havde Nøglen. Han var venlig og imødekommende og eiede Gynen til at gjøre sig elsket. Han var meget flittig; langt paa Nat og længe efter, at andre var gaaede til Sengs, kunde man se Lyset brænde i hans Arbejdstammer. Navnlig sparede han sig ikke, naar det gjaldt Hæren. Da var han sent og tidlig paa Færde. Med en Utrættelighed, som var sjelden, kunde han lade hver eneste Soldat styde til Skive, medens han saa paa. Vel exercerede Soldater, helst, om muligt, Kjæmper af Vægt og i pragtfulde Uniformer, var hans Liv, og for at faa saadanne sparede han hverken Anstrængelser eller Penge. Men saa havde han den Tilfredsstillelse, at hans Soldater blev af fremmede omtalt med overstrømmende Ros. Den engelske Sendemand sagde om dem: „Kongen af Danmarks Tropper kan i Skjønhed og Dygtighed maale sig med de bedste Tropper i Verden.“ For at kunne dække de umaadelige Udgifter, som navnlig Hæren voldte, maatte han være om sig, og han forstod til Fuldkommenhed at strabe Penge sammen. Men han gjorde ogsaa alt, ligt og uligt, i Mynt. Det er allerede nævnt, at han solgte Norges Kirker med tilliggende Jordegods, skjøndt de ikke var Statens, men Sognemenighedernes Eiendomme. Ogsaa Embeder satte han til Auktion. En blev saaledes Auktionsdirektør i Kristiania for 2 455 Rdl., som var høieste Bud.

han paa denne Maade, og Statsgjælden var ved Fredriks Død, trods Krigen, som slugte utrolige Summer, og kostbare Bygninger, kun 3 Mill. Rdl. og Kassebeholdningen 2 Millioner.

hvad han sparede ind, var nærmest paa andre og ikke paa sig selv. Naar det gjaldt ham eller hans, kunde han være ødsel. Vare til Juveler, Guld- og Sølvfager udgav han, medens Ufreden varede, ikke langt fra 100000 Rdl. Store Summer sløfede han bort paa sine Elskerinder. For dem var næsten ingen Udgift for stor. Og han havde flere, thi hans Liv var i høi Grad urent. Endnu medens hans Dronning, Lovise af Mecklenburg, levede, lod han sig til venstre Haand vie til en Frøken Bierck, hvis Fader var meget vred paa Præsterne, som udtalte sin Forargelse over dette Stridt. Da hun døde, lod han sig paa samme Maade vie til Sofie Reventlov, som siden efter blev hans Ægtehustru. En tytt Konrektor i Flensborg maatte for Anledningen gjøres til Hofpræst, da — til Ære for Præstestanden — ingen Præst var at formaa til at forrette en slig Vielse. — Fredrik den fjerde døde 1730. Sin Forkjærlighed for Soldaterne blev han tro til det sidste. Paa sit Dødsleie jamrede han over at skulle forlade sit Rytteri, som han elskede fremfor alt i Verden.

Pietismens Tid. Kristian den sjette.

De kongeliges Optræden og Pragtlyst.

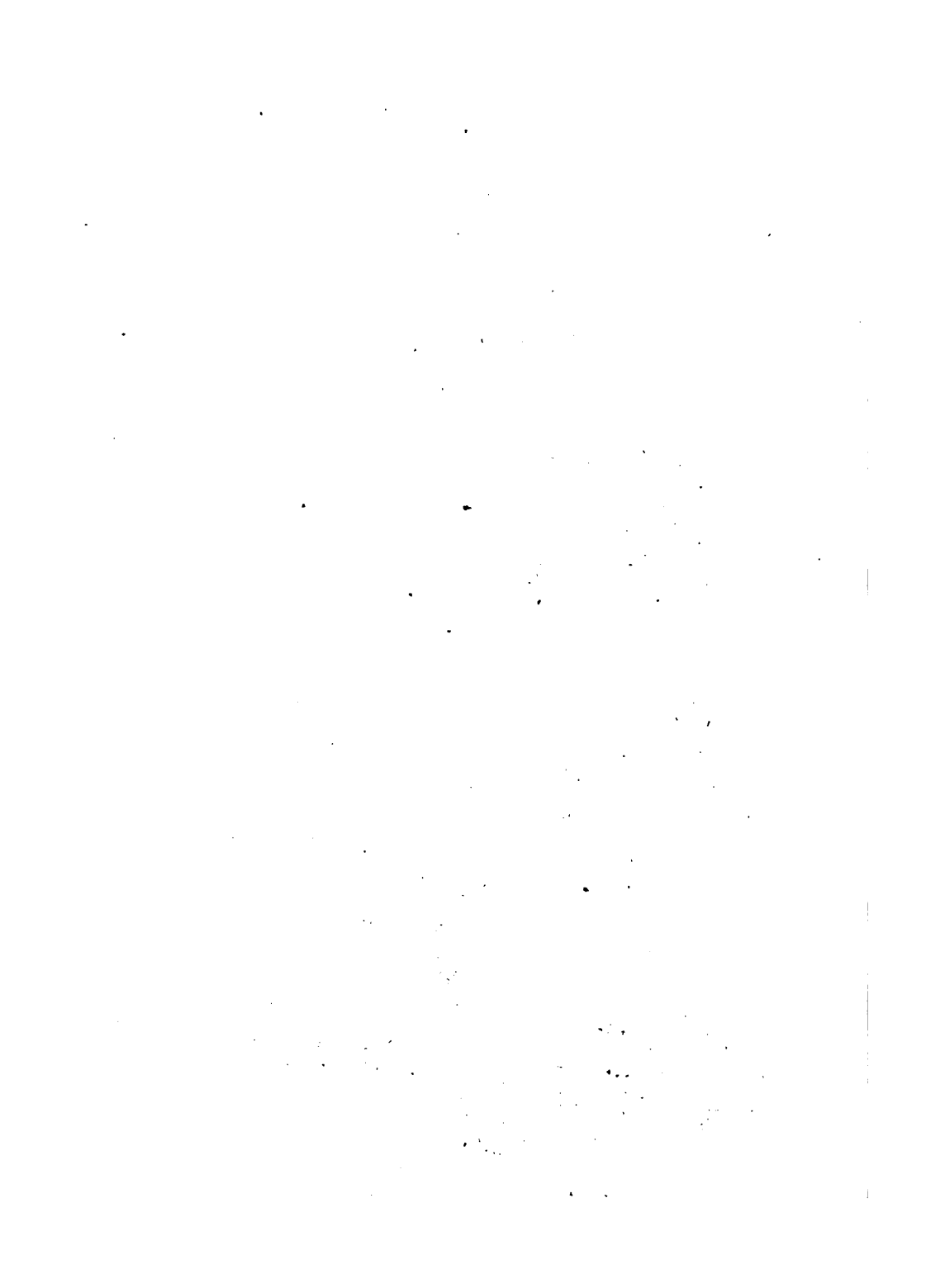

Kristian den sjette var ved Faderens Død 31 Aar gammel. Han begyndte sin Regjering med at forvise sin Faders gjenlevende Dronning og fjerne de fleste af hans Venner og Embedsmænd. Mellem disse var den flere Gange nævnte Biskop i Alershus, den dansk fødte begavede Biskop Bartholomæus Deichmann, Kong Fredriks betroede Raadgiver. Han havde aldrig været nogen kirkelig Personlighed, var derimod stærkt optaget af verdslige Gjøremaal; men Norges Vel laa ham paa Hjerte, og derfor vilde han gjerne arbejde. I sit „Forsvarsskrift for den norske Nation“ søgte han saaledes at retfærdiggjøre Nordmændenes Færd under Ufreden og deres Trostaaelse mod Kongen, som var draget i Tvil. Han overlevede kun kort sit Fald og døde i 1731.

Kristian omgav sig for det meste med nye Mænd, blandt hvilke navnlig Iver Rosenkrantz fortjener at mindes. Selv en kundskabsrig Mand gjorde denne meget for Videnskabens Fremme; for Universitetet drog han saaledes særlig Omsorg. Han maatte dog senere vige Pladsen for Læstere Schulin, der kom ind til Danmark som Student, men ved sin Dygtighed og de kongeliges Yndest hurtig steg til den høieste Bærdighed. Mest at sige hos Kongen havde Dronningen, Sofie Magdalene, en tykt Smaaafyrstes Datter. Hun beherskede sin svage Mand aldeles. Han „havde“, som han selv har sagt, „siden deres Bryllup kun tænkt paa at behage hende i alle Maader.“ Og hun brugte i Almindelighed ikke sin Indflydelse til det gode. Hun viste en afgjort Foragt for alt dansk, saa at hun endogsaa saa skjævt til sin eneste Søn, fordi han var danskfødt, og kaldte ham med Gaan „der däniske Printz“. Derfor vilde hun helst se sig omgivet af Landsmænd, der ogsaa i Mængde strømmede ind i Danmark. Først hendes egne Slægtninge, Brødre, Søstre, Fættre og Fætters Fættre, som allesammen „blev formelig stoppede“ med Raadelønninger og Pengegaver, der løb op til flere hundrede tusinde Daler om Aaret. Og naar de „havde faaet Pungen vel fylt, gif de til Tyskland for at tømme den;“ thi i Danmark kunde disse Rovfugle nok flaa ned efter Bytte, men maatte fortære det i sin egen Rede. Dronningen skildtes det ogsaa, at Tidens Forestillinger om Majestæt og Kongemagt ved det danske Hof kom frem paa en til det latterlige overdreven Maade, som var uden Sidslykke ellers i Europa. Det gif ligesom ud paa at vise, hvilken Afstand der var mellem Konge og Underfaat. Kun de høieste Rangklasser opnaaede den Udmærkelse at stedes for Majestættens Afsyn.

Kristian den fjette.

Om Slottet var truffet Jernkjæder, Gangene var fyldte med Soldater og Portene vogtede af Husarer med dragne Sabler. Over Slotspladsen var det Skit kun at gaa med Hatten i Haand, og naar kjørende mødte de kongelige Vogne, steg de af og stillede sig ærbødig hilsende ved Veikanten.

Dronningen bærer ogsaa sin store Del af Skylden for de Byggeforetagender, der slugte umaadelige Summer. Det var for Resten i Livens og i Enevældets Aand. De to første Enevældskonger var, som nævnt, ikke komne med paa dette Omraade; de boede tarvelig. Fredrik den fjerde lagde heller ikke med Hensyn til Bolig stor Overdaadighed for Dagen. Men nu blev det forsømte taget igjen; Bygningsværkerne skulde ved sin Størrelse og Pragt være et Udtryk for den kongelige Majestæts Herlighed. Dronningen lod saaledes bygge Hørsholm (Hirschholm) Slot med en næsten æventyrlig Pragt; med stor Bekostning blev Grunden sat i Stand til at bære disse Stenmasser; thi Slottet var lagt i en Myr — det var, som om Naturen selv skulde bøie sig for den kongelige Magtfulde. I dette Tilfælde blev Herredømmet kun kort, kun to Menneskealdrer; i 1810 maatte Slottet rives ned, da Grunden svigtede. Opførelsen af Kristiansborg Slot og andre Slotte slugte ogsaa umaadelige Summer. Bønderne blev plagede med Kjørsel til Opførelsen af disse Pragtbygninger; det hændte, at „baade Mennesker og Heste styrtede døde om paa Landeveien.“ Ogsaa Soldater maatte være med, saaledes blev ikke mindre end 30 norske Kompanier indkaldte til disse Byggearbejder. En betydelig Del af Statsindtægterne medgik hertil; Kristiansborgs Slot kostede saaledes Millioner. Hofholdningen var ogsaa overdreven kostbar; Kristian den sjette brugte henved en Fjerdedel af Rigernes samlede Indtægter dertil.

Den Tid tog det ikke mere nøie med, hvorledes Statens Midler blev staaede tilveie, end hvordan de blev brugte. Kristian den sjette leiede ligesom sin Fader og samtidige tytte Fyrster to Gange Solbater, dog ikke norske, ud til fremmede Magter, hver Gang 6 000 Mand, og det var ved Hjælp af Pengene, han fik derfor, at han byggede Kristiansborg Slot.

Den eneste Gang, Kristian den sjette var i Norge, i 1733, havde han et saadant Følge af Hoffolk med „og plagede Almuen i den Grad med Kongesthyds, at man vidste at tale derom over 50 Aar derefter.“

Kristian den sjettes Arbejde for Næringsveiene.

Trods dette kan man dog ikke sige, at Kristian savnede Hjerte for sine Folk. Tværtimod: han arbejdede samvittighedsfuldt for at opfylde sine Pligter som Konge, saaledes som han opfattede dem. Men hans Indsigt i Statsstyrelsen svarede til hans Evner, der var smaa; desuden lod han sig, som allerede nævnt, lede af sine Omgivelser. Trods sin gode Vilje gjorde han derfor skjæbnesvangre Misgreb. Den danske Bøndestands Vel laa ham paa Hjerte, og dog efterlod han den ved sin Død i en Trældom, der baade førte til stor Nedgang i Velstand og til et grueligt Forfald i Sædelighed. Andre Forordninger, som vedtom Jordbruget, aabenbarede en næsten utrolig Mangel paa Fremsyn. Ved en Forordning blev det „næsten tilladt Godsseierne at nedrive Bøndergaardene og hele Landsbyer og derpaa indbringe Jorderne under Sædegaardene.“ Følgerne heraf var dog saa paatagelig ødelæggende, at Forordningen nogle Aar efter maatte ophæves.

Kornloven af 1735 er ogsaa betegnende. Den forbød det søn-
denfjeldske Norge at tage sit Korn andetseds end fra Danstjerne,
der saaledes kunde forlange for det, hvad de vilde. Men var
denne Lov grusom mod Norge, der maatte give en ublu Pris
for daarlige Varer og sulte, naar Indførslen var utilstrække-
lig, saa var den ogsaa fordærvelig for Danmark; thi ingen
dansk Landmand brød sig om at avle godt Korn, da han var
fjatter paa Afsetning for det daarlige. Om man end meget
ofte fik Fritagelse for denne unaturlige Lov, blev den dog
først ophævet i 1788 og bidrog til at gjøre Hungeraaarene
og Sygdomsaarene 1740—43 dobbelt og mangedobbelt tun-
gere; selv i Kristianias Opland, som i almindelige Aar for
det meste kunde brødføde sig, steg Nøden til en frygtelig Høide.
I Næs paa Romerike fødtes der i et af disse Aar 31, men
døde 441. Og i de to Aar 1741 og 42 oversteg i hele Lan-
det Dødsfaldenes Tal Fødslernes med 31436, fjøndt Folke-
mængden i det høieste kun var 700 000.*) — I disse Hjemløg-
sens Aar mærker man dog meget mere til Omsorg fra Sty-
relsens Side end tidligere. I det 16de og 17de Aarhundrede
var det et rent Træf, om Styrelsen kom til Kundskab om
Dyrtid og Folkesygdomme, men i det 18de var der i denne
Henseende indtraadt en Forandring. Nu innsamledes der
Penge til de norske, og Regjeringen ubdelte Korn; Trængsels-
aarene fremkaldte rimeligvis ogsaa Forordningen af $\frac{2}{12}$ 1741
om Fattigvæsenet, idet særskilte Fattigtasser blev opret-
tede. Hjælpen, som ydedes, var dog meget langt fra at være

*) Danmarks Folkemængde, som i lang Tid havde været i Aftagende,
var ubetydeligt større. Men Norges var siden Reformationen gaaet
frem; i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede var den 450 000.

tilstrækkelig; den kunde ikke hindre, at Tusinder døde af Sult. Ved en stor Ildbrand, som hjem søgte Kristianssand, og hvorved 333 Huse gik op i Luert, traadte ogsaa Regjeringen støttende til, idet Kristian gav 24 000 Rdl. til Byens Gjenopbyggelse. — Island gjennemgik ogsaa paa denne Tid store Trængsler. Enehandelen paa Den havde „de danske Hørkræmmere“, men disse stelte sig, at af Dens lille Folkemængde døde 8 000 af Sult. Havde ikke den danske Regjering sendt store Kornladninger til Den, vilde alle have sultet ihjæl.

Som Kristian den femte arbejdede Kristian den sjette ivrig for at ophjælpe Handel og Fabriksdrift. Men de Grundfættninger, han fulgte, var de samme som Webstefaderens, de samme som Tidens i det hele. I 1735 oprettedes det saakaldte General-Landøkonomi- og Kommerce-Politikum; andre Foranstaltninger i samme Retning fulgte efter; den første offentlige Bank blev stiftet, og Handelen tog et Opsving, der ikke var blot tilskyndende. Det var dog mest Kjøbenhavn, som dette kom til gode; ved sine urimelige Forrettigheder drog den Saft og Kraft fra de øvrige Byer, der visnede hen, for at Hovedstaden skulde udfolde en kunstig Blomstring. Kristiania fik dog under Kongens Rejse til Norge i 1733 Begunstigelser, der var af megen Betydning. Det fik Lov til at handle med svenskt Jern, fik paa 3 Aar Oplagsret paa de saakaldte fire Species (Vin, Salt, fremmed Brændevin, Tobak), en Ret, Kjøbenhavn var bleven tilstaaet af Fredrik den fjerde tilligemed Enehandelen med disse Varer, som de andre Byer altsaa maatte tage derfra. Dog gjaldt dette mere de danske Byer end de norske, som ikke ganske var forbudt Indførslen fra Udlandet. Og med Hensyn til Ud-

førflen havde norfle Varer ved Toldfriheden, fom tilstodes dem i Danmark, der et gunftigt Marked.

Kristians Omsorg for Fabrikdrift bragte hans Lande kun liden Forbel. Alle Foretagender i den Retning kunde paaregne hans Underftøttelse. De udstyredes med Forrettigheder og værnedes om ved Toldtarifer, opnaaede ogsaa en usund Blomstring, men kunde ikke reddes fra en tiblig Død. Kongens Lettroenhed, naar det gjaldt Planer til faadan Virksomhed, nyttedes af Bedragere, fom paa denne Maade fravendte Staten store Pengesummer. I Norge vilde Fabrikvæsenet baade under Kristian fom under hans Forgjænger og Efterfølgere ikke trives. „En enkelt Oliemølle og et Sæbefogeri i Bergen eller Kristiania, en Papirmølle i Kristiania, hift og her et Tobaksspinderi, det var omtrent alt, hvad de norfle Byer kunde opvise af Fabriker.“

Paa andre Omraader var Kristian heldigere. Der havde indfneget fig Misbrug ved Retspleien, og for at forebygge disse fattes bl. a. Underdommerne under strængere Tilfyn af de høiere Domstole, Overretterne og Høiefteret. Denne sidfte, der fra først af ikke havde faste Medlemmer og savnede den tilbørlige Selvftændighed, fik en Ordning, der satte den bedre i Stand til at opfylde fin Bestemmelse. — Ogsaa for Undervisningsvæsenet blev der gjort endel. I 1739 oprettedes de første Almueftoler i Norge. Indtil da var det en ren Sjeldenhed, at Almuesmænd kunde læse; hvad de lærte — og det eneftte var Katekismen — lærtes ved mundtlig Indprentning. Hvad der under Kristian gjordes, kunde have været bedre, hvis det var bleven bedre forberedt. Nu reifte der fig faa mange Hindringer, faa megen Misnøie og Modftand, at

Forordningen af 1739 om Almuestoler atter blev hævet, og Præstegjældene overdroges paa bedste Maade selv at ordne sit Stolevæsen, men fik ikke Understøttelse af Statskassen. Ogsaa af den høiere Undervisning, af Videnskaben og Universitetet, har Kristian 7te. Latinskolerne bedredes, videnskabelige Selskaber stiftedes, den juridiske Examen indførtes, og Universitetet fik en Ordning, som svarede til Tidens Krav. En Embedsstand begyndte at danne sig, der var dygtigere end den tidligere og sad inde med en Oplysning, som kunde lette dem Forbindelsen med de aandelige Strømninger i Tiden og sætte dem istand til at være Folkets Ledere paa dets Vej til Frihed og Lykke. Der skulde dog endnu gaa mange Aar, inden Embedsmændenes Syn råk videre end til deres Kaldsgjæring, løstede sig til at omfatte Folket, dets forhaandenværende Vilkaar og dets vordende Fremtid.

Den gudelige Bættelse.

Det mærkeligste ved Kristians Regjering var den gudelige Bevægelse, der var opkommen under hans Formand, men som vedblev og vogte, blev den raadende under ham. Kristian den sjette var en gudsfrygtig Mand, og der var Alvor med hans Kristendom, hvilke Brøst der end ellers kunde hænges ved den. Der var ogsaa Alvor i hans Stræben for at vække et mere levende Kristenliv i sine Folk, og heri havde han Dronningen, hendes Slægt og hele Hoffet med sig. Den gudelige Retning, de fulgte, var Pietismen. Den Mand, som var Kongens Raadgiver og Drivhjulet i disse Bestrebelse, var Hofpræsten Bluhme. Han blev Sjælen i det „General-Kirke-Inspektions-Kollegium“, der oprettedes i 1737,

og som skulde vaage over, at den rene Lære blev prædilet, Kirkeretten opretholdt og det kristelige Liv fremmet. I ham fik den pietistiske Bevægelse i Landet sin kraftigste Støtte. Den greb derfor ogsaa stærkt om sig. Paa mange Steder vakktes der et gudeligt Alvor, der stod i glædelig Mod sætning til den Sløvhed og Ligegyldighed, den Hensivnen i døde Læresætninger, som havde betegnet den foregaaende Tid. Den Kristendom, der nu gjorde sig gjældende, laante sin Farve af Tiden. Den var mørk og hovedhængende, yndede at tale om Jorden som en Grædedal, forsmættede al naturlig Glæde som syndig, Fornøielser, endogsaa Bøndernes „at ride Sommer i By“, som vederstyggelige, førte en Udryddelsestrig mod alle Folkeskikke, hvad enten de var skadelige eller ikke, ja Isklænderne blev endogsaa forbudte at læse de gamle Sagaer. Pietismen lagde i det hele en Tyngde og et Lovaag over Tilværelsen, som gjorde Livet til et Fængsel. Endnu værre var det, at Kristenlivet søgtes fremmet ved borgerlige Foranstaltninger. Pietismen havde stærk Tro til Nyttens deraf; den var i det hele meget statskirkelig. Der udgaves en Sabbatsordning, hvorved man nærmest opfristede gamle Bestemmelser om Overholdelse af Helligdagene. Alle, som forsmættede Gudstjenesten, blev straffede med Bøder eller med Gæbestoffen, hvormed enhver Kirke skulde være forsynet. Med Hensyn til Hæren blev der taget de strengeste Forholdsregler, for at Officerer og Soldater skulde møde i Guds Hus. En Løjtnant og hans Frue maatte staa aabenbar Skrifte, fordi de i længere Tid havde forsmættet Gudstjenesten. Dette Feilgreb, at ville fremme Kristenliv ved ydre Midler, førte selvfølgelig overmaade megen Stinkhellighed og Hylteri med sig; det betalte sig at være gudsfrygtig, og mange, som ikke var det, anstillede sig

saadan og gjorde det ikke for intet. For Tvangen, man paa denne Maade paalagde sig, holdt man sig saa stadesløs ved i Smug at slaa sig løs og overgive sig til Mørkets Gjerninger. Og selv hos dem, der mente det paa sin Vis oprigtig, kunde de religiøse Følelser, unaturlig opdybne, føre til Selvmord og det, som værre var. Det hændte oftere, at Folk øvede Mord for ved den høitidelige Beredelse til Døden at kunne blive forvisede om Salighed. Der maatte træffes særlige Forholdsregler for at faa Bugt med dette gruelige Uvæsen, der havde grebet uhyggelig om sig.

Men trods alle saadanne Styggeligheder, trods sine meget store Brøst for Ræsten, var Pietismen paa Kristian den sjettes Tid et Fremstridt og et Gjennembrud til lysere Tilstande. Bevægelsen, den reiste, samlede Venner og vakte Modstandere, stiftede Partier og voldte Stridigheder, men brød netop derved den døde og lammende Ensomhed, som i den næstforegaaende Tid havde lagt Livet i Evangstrøje; den luftede op i den kvalme Statskirke og fuserede igjennem den med et Pust fra Livets og Frihedens Rige. Det er betegnende, at medens al Uenighed i Troessager tibliger holdtes for en stor Ulykke, som ved alle Midler, endogsaa med Næver, maatte afværges, saa kunde Pietismens bedste Ordsfører, Erik Pontoppidan, sige: „Gud, som gjør Gift til Lægedom, aabenbarer Sandhed i Samvittighederne ved Anledning af Splid langt bedre end ved fjødelig Fred.“ Men denne Grundsætning maatte føre til Indrømmelse af Samvittighedsfrihed, i det hele gjøre Pietismen mindre trang end den stramme Kettertroen, som den afløste, og give Rum for friere og sandere Synsmaader. I sin Virkemaade viste den ogsaa, at den laa „de levendes Land“ nærmere. Dens Forkyndelse, som var lagt an paa at vække,

maatte blive mere personlig, mere ansporende end Modstandernes, som Tilhørerne ofte ikke kunde følge, sjelden fængsles af. I Undervisningen lagde de Bægt paa det mundtlige Foredrag; det forbødes saaledes Professorene „at henbringe Liden med formegen Dikteren“. Til Fremme af Ungdommens Oplysning og til Fremhjælp for et mere personligt Troesliv indførtes 1736 Konfirmationen. Indførelsen vakte dog ikke liden Misnøie; man fandt, at Kongen i en saa vigtig Sag burde have spurgt ialfald Landenes Biskoper til Raads, medens kun Sjællands fik Leilighed til at erklære sig, og man udtalte en ingenlunde ugrundet Frygt for, at Konfirmationen skulde komme til at stille Daaben i Stygge. Den nye Kirkekit fandt dog kraftige Talsmænd, saaledes af Alershus Biskop, den dygtige P. Hersleb, og af Eric Pontoppidan, som haabede, at ved Konfirmationens Indførelse skulde „Landet om kort Tid være fuldt af Herrens Erkjendelse“.

Den pietistiske Strømning, der ogsaa i Norge — som vist — begyndte under Fredrik den fjerde, kom til Magten under hans Søn. I Kristiania var Stiftsprovsten, den dygtige Anders Hof, dens Ordfører, men ogsaa paa mange andre Steder omkring, især i Grevstaberne, stød den frem. Samtidig opvuldede en Bevægelse i hernhutistisk Aand; ogsaa rent sekteriske Partier, de saakaldte Zioniter, reiste Hovedet. Denne Skinte fik dog ikke Lov til at leve; Statens Jernhaand rykkede den uden videre op. Nærmest foranlediget ved Sektererne udfom Forordningen af ¹³/i 1741 om gudelige Forsamlinge, Konventikelsplakaten, som den er kaldt. Den stillede alle gudelige Forsamlinger under Præstens personlige Ledelse eller dog under hans Tilsyn og forbød alle saadanne Sammentømster,

der ikke samvirkede med det kirkelige Embede. — Den mest fremragende kirkelige Personlighed paa denne Tid var Bispnen i Akerhus, Nordmanden Peder Hersleb. Han hylkede ikke Pietismen, men hans Rettroenhed var en anden end den sædvanlige tørre; hans Fromhed var dyb og inderlig, og hans Livsmaal: Bættelse til en Vandring i det nye Levnet. Som Taler var han navnkundig; der var en slig Tilstrømmen, naar han skulde prædike, at man for at forebygge Uorden maatte fordoble Bagten ved Kirkebøren. Han og Bluhme holdt hver sin Digtale over Kristian den sjette; da denne sidste talte, græd ingen uden han, men da Hersleb holdt sin Tale, var han den eneste, som ikke græd. I 1737 blev han udnævnt til Biskop over Sjællands Stift, og dermed var hans Virksomhed tabt for Norge. — Lidt senere virkede som Biskop i Bergen Erik Pontoppidan den yngre. Han var Pietist, men langt fra af de ensidigste; med Alvor og Iver tog han sig af sit Stift, som han hyppig tilfsaa. Han var ogsaa Forfatter, skrev historiske og naturhistoriske Skrifter, ogsaa en religiøs Roman, „Menozæ“; men mest kjendt er han som Forfatter af „Forklaringen“. Den modtoges af de rettroende med stor Misnøje; Biskopen i Trondhjem, Rannestad, vilde endog have den brændt. I 1755 forlod han Bergen for at blive Profansler ved Kjøbenhavns Universitet, og i 1764 døde han. Hans sidste Ord var: „Hils mine Venner og sig, jeg dør i Troen til Guds Søn.“

Kristian den sjette førte ingen Krige. Nær kunde det dog være kommet til Ufred med Sverige. Her skulde der i 1743 vælges ny Konge, og Bondestanden erklærede sig enstemmig for den danske Prinds Fredrik; heller ikke Præstestanden og Borgerstanden var imod; derimod frygtede Størstedelen af

Adelen et dansk Enevælde, og for at slippe de tre Rigers Sammenslutning bød Rusland sig til at give tilbage Størstedelen af Finland, som det havde taget i en Krig med Sverige. Svenskerne gik da ind paa til Konge at tage den, som Rusland udpegede, og det hjalp ikke, at 4 000 Dalekarle drog til Stockholm og førte en blodig Kamp for den danske Kronprinds. Kong Kristian betænkte sig paa at drage Sværd for sin Søns Kongevalg, skjøndt han allerede havde udrustet en mægtig Flaade og opstillet en Hær i Smaalenene, en Begivenhed, som længe omtaltes under Navn af „Lyttbærkrigen“. Freden blev altsaa opretholdt. — 3 Aar efter, 1746, døde Kristian den sjette.

Ministerstyre. Fredrik den femte.

Fredrik den femtes Personlighed og Træt af Livet paa hans Tid.

ed Kristian den sjettes Død var Pietismens Herredømme til Ende. Med Fredrik den femtes Tronbestigelse kom Omslaget. Ledsaget af Folkets Jubel holdt de forviste Forlystelser og Glæder, en ny A n d, igjen sit Indtog. Bønderne fik atter Lov til at ride Sommer i By, Baller og Koncerter begyndte, og Stuepladsen blev aabnet. De kongelige og Hoffet, som under Kristian den sjette havde tronet i ophøiet Fiernhed, blev tilgjængeligere; Bagterne om Slottet med Jernkjæben omkring blev tagne bort, og ogsaa den simple Mand kunde faa tale med Kongen. Denne havde allerede som Kronprinds vundet Folkets Kjærlighed; thi forskjellig fra sine Forældre var han jevn af Tænkemaade, godmodig af Karakter og venlig mod alle. Intet Under, at Hjerterne fløi ham imøde; thi i Danmark og paa den Tid, her omhandles,

krævede man ikke mere for at elske, ja dyrke sine Konger*)". Fredrik den femte gav man Tilnavnet „den tilbedede" og sagde om ham, at han tog Spiret i Salomons Alder og førte det med Salomons Visdom. Og dog var han en ren Ubedelighed som Herfter. Statsfager tog han sig ikke af og stjonte sig heller ikke paa. Derimod styrkede han sig ind i en Hvirvel af Fornøielse og det af det laveste Slags; Dag og Nat tilbragtes i „dyrskt Drik og særst Løssagtighed". Naar han viste sig offentlig, var han ofte i en Tilstand, at han kun med Nød „formaaede at besvare de rundtom jublende Arveundersaatters underdanige Hilsener." Hans Liv var kun et daarligt Exempel for Hoffet og Landet og hidrog mægtig til at undergrave Sædeligheden. Den stod derfor snart meget lavt. Hoffet var gjennemshyret af Usædelighed, saa selv Fredriks eneste Søster Lovise, stjont strengt opdragen, kom ved sit Liv saaledes i Folkemunde, at Kongen maatte skynde sig at saa hende gift. Umaadelighed i Drik fulgte med Usædeligheden. Den bekjendte Forfatterinde, Fr. Viehl, har en Fortælling, som i dette Stykke tegner Tiden. Hun var engang i et Middagsfjelskab sammen med den norske Generalmajor v. Romeling. Denne bad Berten, at han ikke vilde nøde ham til at drikke, hvad der ogsaa blev ham lovet. Han fik da en Flaske sat ved Siden af sig, saa han kunde drikke, hvad han vilde. Naar han havde tømt en, fik han en ny; men for hver Flaske puttede han Korken i Lommen. Da Berten spurgte om Grunden dertil, sagde han: „Jeg skal et Sted hen i Aften, hvor der drikkes meget stærkt; jeg

*) „Sikkert ingensteds har Vrefrygten for Kongerne lagt sig for Dagen i en mere til formelig Tilbedelse grændsende Form," siger en dansk Historiker.

vilde derfor skaane mig til Middag, og for at være vis paa det, vilde jeg holde Regning med, hvad jeg drak; jeg har derfor ikke mere end 8 Propper, som han med disse Ord tog op af Lommen.

Det selskabelige Liv i de høiere Kredsse var dog i det ydre finere end hundrede Aar tidligere. (Se S. 284). Man faar et Indblik deraf ved en samtidigs Optegnelser om Selskabslivet i Kristiania: „I den Stue, hvor smaa Ruber i lave Vinduer i Forening med den brune Træfarve paa Loftet og Væggene gjorde Aften-Tusmørket allerede til Nat, hvor gamle Bedstefader sad i sin store Lænestol for et eller to Talglys, staaende paa Bordet ved en stor, enkelt Kattelovn, og med Piben i den ene Haand og en stor Sølvkande i den anden drak den fremmede Ven til, som trinede nærmere paa det med Sand og friske Granbar bestrøede Gulv — i den Stue, siger jeg, oppebier nu hans Sønnesøn om Aftenen et halvt Snes moderne Benner paa en før saafaldt Kanape, nu Sofa, Ottoman, eller hvad Navnet bliver paany for det første; derfra ser han hen over det i Marmorruber bemalede Salsgulv, hvis Forgyldninger ophører endmere Væggenes lyse Farver. Marmorkonsoler ser man paradere under Speilene og paa dem Buste eller Statuer vel af Gips, men at se til som Gulv eller Marmor. De høie Vinduer skulde formodentlig de store Ruber meddele alt det Lys, Dagen endnu har tilovers, dersom ikke de øverst i Stuer sammenlagte Gardiner bedækkede den Himmel, der sees over Husene paa den anden Side af Gaden; dog under den skinnende hvide Gips-himmel i Stuen hænger en Lysekrone af Glas eller Kryстал, hvis mange Vorys love Dag i den mørkeste Aften.“

Forhold til Udlandet.

Blev Kong Fredriks Forhold ikke uden forbærvelig Indflydelse paa Sædeligheden og det selskabelige Liv, havde det dog ingen skjæbnesvanger Betydning for Statsstyrelsen. Hans Svirebrødre eller Elskerinder havde der intet at sige; den laa i Hænderne paa bygtige Mænd. Schulin levede de udenrigste Sager til sin Død 1750 og J. H. E. Bernstorff efter ham. Denne var en Statsmand med klart Blik paa Farerne, der truede Norden fra Preussen og Rusland; han arbejdede derfor for en Tilslutning mellem de nordiske Riger, der i Frankrig skulde søge sin Støtte. Den svenske Tronsfølger Adolf Fredrik opgav ved en Traktat (23de April 1750) alle Krav paa den hertugelige Del af Slesvig og forpligtede sig til, naar den hertugelige Del af Holsten tilfaldt hans Vint, at ombytte den med Oldenburg og Delmenhorst. Forholdet til Sverige var alligevel intet venstabeligt, og det kostede meget Stræv at bringe et Giftermaal istand mellem Adolf Fredriks Søn, den senere Gustav den tredje, og Fredriks Datter Sofie Magdalene. De nordiske Riger blev vistnok 1756 enige om i Fællesskab at værges sin Handelsflaade mod engelske og franske Kapere; men dette Forbund var en Frugt af Nødvendigheden og intet Bevis paa virkelig Tilmærkelse. Noget overhængende Fare for Fredsbrud var der dog ikke, om end Forholdet mellem Rigerne var og vedblev at være skjørt. Det lykkedes ogsaa at holde Danmark-Norge udenfor Krigene, som paa den Tid rasede i Europa; men Freden var kostbar, da Rigerne maatte holde en betydelig Hær i Holsten for at værges sine Grændser. Derimod var det paa et hængende Haar nær kommet til Brud med Rusland.

J. F. C. Bernstorff.

Her havde i 1762 Peter den tredje bestegget Tronen. Han var en Søn af Hertug Karl Fredrik af Holsten-Gottorp og havde taget i Arv sin Fædres uforsønlige Hæd til Danmark.

Ogsaa paa Slesvig gjorde han som sine Forfædre Paastand paa, og da den afvistes, svor han Hævn; han vilde jage det danske Kongehus til Trankebar i Ostindien, sagde han. Det blev ikke bare med Trusler. En stor, russisk Hær nærmede sig Danmarks Grændser og stod alt i Mecklenburg. De forenede Riger rustede af al Magt; en Flaade paa 24 Orlogsskibe viste sig i Østersjøen; Hæren bragtes op til 70 000 Mand, som en fransk General, den dygtige St. Germain, skulde føre. Hærene stod allerede hinanden saa nær, at et Sammenstød syntes uundgaaeligt, og hver Dag ventede man Slag. Da blev den russiske Keiser myrdet, og hans Efterfølgerste, Katarina den anden, sluttede Fred.

Det varede dog endnu i flere Aar, før det kildne hollandske Spørgsmaal blev løst. Først i 1767 lykkedes det Bernstorff efter kloge Underhandlinger, der trak ud i flere Aar, at bringe det Bytte istand, hvortil Adolf Fredrik i 1750 havde forpligtet sig, idet Danmark for Oldenburg og Delmenhorst fik Størstedelen af det hertugelige Holsten. Endelig afgjort blev dog dette Magestifte først i 1773. Med Magestifte fulgte ogsaa Forbund med Rusland, som senere ikke blev uden Følger. — Mellem Norge og Sverige blev der i 1751 afsluttet en Traktat, hvorved Grændserne mellem disse Riger næiere bestemtes.

Arbejde for Næringsveiene.

Strævet for ved Statsunderstøttelse at fremkalde Fabricvirksomhed skjed stærk Fart under Fredrik den femte. Der blev ødslet med Gaver og Laan, Enerettigheder og Særrettigheder; der blev i stor Udstrækning givet trykkende

Indførelsesforbud, saa det tilfidsst var ikke mindre end 150 Rarer, som det ikke var tilladt at indføre. Disse fik man saa fra de mange indenlandske Fabriker; de var dyrere end de hjemførte og kunde kun sælges, fordi de var ene om Markedet. Denne blomstrende Virksomhed var derfor i høi Grad unaturlig og usund; den var en Drivhusplante uden Levedygtighed. Alle disse mange Anlæg sygnede derfor snart hen; men forinden, havde deres Skintrivsel kostet Staten svære Pengesummer.

Ogsaa for Handelen gjordes der store Anstrængelser. Der blev indgaaet Handelstraktater og oprettet Handelselskaber, Millioner brugtes dertil; men de svarede sig ikke, saa Omkostningerne var spildte. Et af disse Selskaber, almindeligt Handelselskab, fik Eneret paa Handelen paa Island og udfugede Den, hvad ogsaa dets Forgjænger, et islandsk Kompagni, havde gjort. Tilstandene var derfor høist sørgelige; Fattigdom og Liggeri i en gruelig Grad almindelige. Den offtindiske Handel var derimod i Blomstring, og ogsaa den vestindiske tog sig op.

Dette Arbejde med at ophjælpe Næringsveiene strakte sig ogsaa til Norge og omfattede her især Jordbruget. Dette havde længe været i Fremgang. Byggeselskabs Omgang til Selveiendom havde virket dertil; Udskytning af Gaardene ligesaa. Tidligere var der fra Lovgivningens Side lagt Hindringer iveien for Gaardenes Deling; men nu blev der ved Frdn. af 18de December 1764 og 14de April 1769 i denne Henseende givet større Frihed. For at opmuntre til Rydning af Land tilstod en Frdn. af 1752 bestandig Skattefrihed for, hvad en Jordbruger ryddede inden sin Gaards Grændser. Den ældre Lovgivning havde søgt at opnaa det

samme, men uden Nytte, da Midlerne i det 17de Aarhundrede fattedes, hvortil kom, at de fleste Jordbrugere var Veilændinger. Nu derimod blev der ryddet med Kraft, og Agerjorden øgede saaledes, at der var Gaarde, som udviedes til det fire-femdobbelte og derover.

Som et Exempel paa, hvilken Ihærdighed der kunde lægges for Dagen ved Opdyrkning af Jord, maa nævnes Niels Justesen paa Den Hiteren i det trondhjemske. Han overtog som Bruger en Gaard, der laa øde, da ingen havde kunnet staa sig paa at drive den. Der manglede Hus; den dyrkede Jord oversvømmedes af Vandet, som strømmede ned fra to Aarsrygge, mellem hvilke Jorderne laa indellemte. Endnu større Skade volbte en Elv, der ofte stylte Markerne over med Grus, sommetider rev med sig hele Stykker af Jorden. Da Niels Justesen tiltraadte Bruget, opførte han først de nødvendige Huse paa Gaarden uden væsentlig anden Hjælp end sin Kone og en Pige. Saa tog han fat paa Opdyrkningen af Jorden. Elven indsaa han strax maatte bort, hvis Markerne skulde bære. For at give den et andet Løb grov han langs den ene Aarsryg en Grøft paa 500 Stridt, hug sig igjennem en Klippe, som laa i Veien, og ledede Elven ned i Sjøen; men for at forebygge uyt Indbrud lod han opføre langs Grøften en Mur, dels af Sten, dels af Lømmer. Grov saa Veiter for at optage Vandet, der sivede ned fra Aarsryggene, ryddede for Sten, hvoraf der var en Mængde, og hjorte Jord paa. Han fik paa denne Maade en Ager, 700 Stridt lang og 50 Stridt bred. Den gav godt, saa han fik Lyft til at udvide den. Dette kunde alene ske ud i Sjøen; men denne var grund og kunde opfyldes. Han paahjorte en utrolig Mængde Sten, saa Myrjord og Tang og skaffede

fig af Søen en Ager paa en Løndes Cæd. For at faa Eng ryddebe han i Bakkerne for Krattet, hvormed de var tilgroede, udjevne de Jorden og avlede en god Del Hø. Disse Arbeider tog Aar og voldte uhyre Stræv. Men han blev endda ikke træt. Mellem to Bakker paa Gaarden laa en næsten bundløs Myr, der optog Gjødselvandet, som kom fra Fjøsset. Han grov Grøfter gjennem Myren, fyldte fra Bakkerne deri, og efter et mæsommeligt Stræv lykkedes det ham at faa Myren forvandlet til ypperligt og frugtbart Agerland. Slik vedblev han med at rydde og dyrke, lagde lange og kostbare Stengjærder, byggede nye Beie omkring Gaarden og fik drevet den op til et rent Mønsterbrug. Istedetfor en Aoling paa 10—12 Edr., som før var høftet, fik han almindelig 90 Edr. og øgede Besætningen til over det dobbelte. Til flere af sine Rydningsarbeider kunde han ikke bruge Heste og Plog, men kun Spaden, og til Hjælp ved dem alle havde han kun sin Kone, to Døtre og sommetider en Tjenestegut eller Tjenestepige. Hans Ihærdighed og Arbeidsomhed gjorde ham fra en fattig til en velholden Mand; de skaffede ham ogsaa Paakjønneelse, idet han af det kgl. Landhusholdnings-Selskab fik dets mindre Guldbmedalje og et stort Sølvbæger. — Niels Justesen var ikke den eneste, som udmærkede sig som Jordbruger; ikke faa af Bønderne nævnes fra denne Tid med Ros, ogsaa en Del Præster og andre Embedsmænd.

Da Rydning af Land kræver betydelige Omkostninger, maa Velstanden have været forholdsvis temmelig stor, hvad ogsaa den bedre Levemaade mellem Bønderne paa denne Tid tyder paa. Skjøndt Indbyggertallet steg, saa at det paa denne Tid (ved Folketællingen i 1769, 723 000) var næsten det dobbelte af,

hvad det havde været ved Enevoldsmagtens Indførelse. (450 000 Indb. med Baahuslen), kunde Landet bedre brødføde denne store Folkemængde nu, end det halve af den dengang. En Forordning (af 1754) tilføjede Rydning af Land, fornemmelig i Østerdalens Almindinger. Der udnævntes en General-Landmaaler, der sammen med vedkommende Lensmand og fire Lagrettesmænd skulde opmaale og udvise Plads til Rydning i Almindingerne. De, som rydgede, skulde slippe Statter og militær Udskrivning i 20 Aar, faa frit Bygningstømmer samt efter Omstændighederne en Pengehjælp til Befætning. Regjeringen faa allerede i Aanden Ødemarkerne omdannede til frodige Enge og bølgende Agre og tvilede ikke om, at Virkeligheden vilde svare til Synet. Virkeligheden blev dog en anden. Bønderne i Bygderne klagede over, at de mistede sine Sætre og fik ingen Gavn af Almindingerne, og Rydningsmændene havde heller ikke Grund til at være tilfredse. Af 700 Plads, som skal være blevne opmaalte, blev kun 300 bortfattede, og disse Opsiddere drog for største Delen snart igjen bort. I 1760 maatte en ny Forordning standse det hele Rydningsværk, der saa lidet havde svaret til Forventningerne.

Norske Videnskabsmænd og Digtere.

Ogsaa Kunst og Videnskab skulde blomstre; deres Glænde var Tronens. Der manglede heller ikke straalende Navne; men disse Lyg var for en stor Del indtalbte Ublændinger, saa Glænsen var laant. Danmark kunde dog ogsaa opvise en Række dygtige Videnskabsmænd, en Langebet, en Saken, en Sneedorff o. s. v., og ogsaa Norge fik sine. Det berømteste Navn er uden Tvivl Johan Ernst Gunnerus.

Han var født i Kristiania 1718. Allerede som Skolegut lagde han glimrende Evner for Dagen og erhvervede sig betydelige Kundskaber; ikke sjelden holdt han Forelæsninger for sine Meddisciple over en eller anden latinist Forfatter, og ved Studenterexamen blev den latinste Stil, han skrev, endogsaa paa Grund af „sin Mærkelighed“ opbevaret i Universitetets Arkiv. Da han var færdig fra Universitetet, reiste han udenlands. Hans „usædvanlig livlige og mangesidige Aand“ omfattede de forskelligste Videnskaber; Teologi som Matematik, Filosofi ikke mindre end Lovkyndighed, Historie ligesaa vel som Naturvidenskaber. I hele 13 Aar laa han udenlands og erhvervede sig ved sine mange Skrifter stor Anseelse. Da han kom hjem, blev han Regensprovst og Professor i Teologi; men denne Stilling ombyttede han allerede efter 3 Aars Forløb (1758) med Bispestolen i Trondhjem. Med „brændende Iver for Norges Ære“ satte han sig her til Opgave at vække et videnskabeligt Liv i sit Fædreland. Omstændighederne var ogsaa gunstige. I Trondhjem levede dengang den lærde Historiker Suhm, gift med en rig Trønderinde, hvis Formue satte ham istand til at ofre sig helt for Videnskaben. Som Rector ved Latinskolen virkede siden 1751 Nordlændingen Gerhard Schøning, født 1722. Han havde allerede, medens han laa ved Universitetet, valgt Historien til sit Hovedfag og blev veiledet deri af de navnkundige danske Historikere Gram og Langebek. Hidtil havde han levet i det fortroligste videnskabelige Samliv med Suhm, og da Gunnerus ogsaa kom til, dannede disse tre et Kløverblad, som man i hele Norge forgjæves skal belede efter. Biskopen foreslog de to andre at oprette sammen et lærd Selskab, og i 1760 kom dette istand. I Selskabets Skrifter findes mange Afhandlinger af Gunnerus, saaledes

over Norges Historien; men særlig tastede han sig over Studiet af den norske Natur. Han fordybede sig i Dyreriget og Planteriget's Naturhistorie, og hans Arbejder var saadanne, at endog saa den store Linné stænkede ham sin Beundring. I 1767 blev „det trondhjemske Selskab“ ombøbt til det „kongl. norske Videnskabselskab“, hvis Formand den indskrænkede Arveprinds Fredrik blev. Et halvt Aar efter aabnede Gunnerus Selskabet med en Tale, hvori han udtalte Ønsket om et norsk Universitet. Dette Ønske, — en naturlig Ytring af den vaagnende Nationalsjælelse, — var tidligere kun kommet svagt til Orde; det blev ved denne Leilighed heller ikke stærkt udtalt af Gunnerus; men han fik senere Leilighed til at komme tilbage dertil. Under Struensee blev han nemlig kaldet til Kjøbenhavn for at udarbejde et Udkast til en Omordning af Universitetet, og nu søgte han ved kraftige Forestillinger at faa sit og det norske Folks Ønske opfyldt. Her hjemme nærede man de glædeste Forhaabninger, som dog ved Struensees Fald paa det sørgeligste blev stufede. Thi nu var det ikke længere Tale om et Universitet i Norge. Aaret efter, 1773, døde ogsaa Gunnerus paa en Visitatsreise til Nordmør, kun 55 Aar gammel.

Allerede 8 Aar i Forveien havde Suhm og Schøning forladt Trondhjem. Den sidste var bleven udnævnt til Professor i Historie ved Sorø Akademi. Her fortsatte han sine Studier over Norges Fortid, som han allerede havde begyndt i Trondhjem. Her udgav han ogsaa de to første Dele af sin „Norges Riges Historie“. For at gjøre sig bekendt med de forskellige Egne af sit Fædreland foretog han paa offentlig Bekostning en Reise gennem det nord- og søndenfjeldske Norge og neblagde Frugterne deraf i sit Værk: „Reise gennem en Del af Norge“. I sin sidste Embedsstilling som

Geheimarkivar udgav han Snorres Heimskringla og det tredie Bind af sin Norges Historie, der gaar til 995. Dette hans Hovedværk med alle sine Mangler vidner baade om Lærdom og Fremstillingsgave, men dog mest om Forfatterens Kjærlighed til Norges Fortid, som han havde ofret et helt Livs Granstning. Det er et Vidnesbyrd blandt flere om, at Nordmændene begyndte at føle sig som et Folk; det varskede om, at dette Folk, der kom sin Fortid ihu, ogsaa havde en Fremtid. — Schøning døde 1780.

En noget ældre Samtidig, ogsaa ansat ved Sorø, var Fredrikshaldenserens Jens Kraft. Han var Matematiker af Fag og udgav Skrifter i denne Videnskabsgren; men ved Siden deraf skrev han filosofiske Haandbøger og skrev dem paa Modersmaalet, hvad ingen tidligere havde gjort. I sin Bog om de Vildes Indretninger, Sæder og Meninger vendte han sig til den store Almenhed. Han døde samme Aar, som Schøning kom til Sorø (1765).

Ravnskundig som Plankekjender var Martin Wahl. Han gjennemgik Norge ligetil Vardø, thi hans Grundsætning var „at undersøge Naturen i Naturen og ei i de tykke Bøger“. Han var ellers Discipel af den berømte Linné og døde som Professor i Kjøbenhavn 1804.

Af Digtere maa nævnes P. C. Stenersen, f. 1723 i Gudbrandsdalen. Han er stærkt paavirket af den tykke Digter Klopstock, som i Tyskland og Danmark saaes op til som et uopnaaeligt Mønster. Som sit Forbillede er Stenersen opfruet og svulstig.

Hans langt betydeligere Samtidige er Christian Tullin (egentlig Tullien, en Gaard i Ringebu). Han var født i Kristiania 1728, men af norsk Bondeæt. Uddannet til Teolog

Christian Tullin.

blev han dog aldrig Præst, men levede som Tier af en Spiger- og Stivelsesfabrik ved Lysaker og bøde som Raadmand i Kristiania. I Modsætning til Stenersen var han som Digter upaavirket af Klopstock. De engelske „Naturdigtere“, Young

og Pope, tiltrak ham derimod, og som dem sang han helst om Naturen og Skilbrede i sit berømteste Digt „Maidagen“ Landlivets Frihed og Herlighed i Modsætning til Bylivets Evang. Digtet blev endogsaa oversat paa fremmede Sprog og fandt mange Beundrere. Da „Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse“, stiftet 1759 i Kjøbenhavn, fremsatte sin første Prisopgave, „en poetisk Udarbejdelse om Sjøfarten“, vandt Tullin Prisen, og Prisen vandt han ogsaa for den næste „om Stabningens Ypperlighed“. Hvor høit, han blev sat som Digter, kom for Dagen paa et Besøg i Kjøbenhavn; han blev der modtagen med store Gæstbevisninger; „der var ingen Mand af Stand og Lærdom“, skriver en Samtids, „der vilde ansees som Skønner af Talenter, som jo opvartede ham i hans Herberge.“ Tullin døde allerede i 1765, kun 37 Aar gammel.

En tredie Digter maa ogsaa nævnes, Trønderen N. R. Bredal, som sluttede sig til de franske Mønstre, der var en Magt i Tidens Literatur. Hans Syngepiel blev modtagne med Bifald; men der er ikke stort ved dem, og deres Liv i Literaturen blev ogsaa kun Døgnets. Han døde som Teaterdirektør 1778.

Rangvæsenet.

Fredrik den femte var med al sin Medlidenhed en Adelskonge, og Adelen, den tykke, hævede sig under ham til en Indflydelse, som efter 1660 hverken før eller senere. Hvad der overgik Holberg under Indvielsen af Sorø Akademi og Forvanskningen af hans Testamente er talende Beviser paa dens Hovmod og Magt. Glandsen, som den spredte over Tronen, var ikke meget ægte; og uægte var ogsaa dem, som Tit-

lerne og Ordenerne lyfte af. Thi dermed blev der ødslet under Fredrik den femte. De var ogsaa tidligere, som fortalt, uddelte med rund Haand; men det havde aldrig været saa galt som under Fredrik den femte. I sin tyveaarige Regjering uddelte han ikke mindre end 532 høie Titler, strøede ud Ribdetors og gav Adelsværdighed i Flæng. Denne Rangshge sugede som en Svamp paa Folkenes Marv. Istedetfor at kærpes i ædel Idret og gavnlig Virksomhed blev der et aandeløst Jag efter Titler og Ordener. Digtighed og Udmærkelse gjaldt ingenting, naar de ikke var hængte paa med sligt; Værestegn og ikke Være sattes som Livets Maal. Rangshgen blev det danste Folks Eiendommelighed. „Det er næsten blevet til et Ordsprog“, siger Kronprinds Kristians Lærer, den ædle Reverdil, „at i Frankrig er det første Spørgsmaal, man gjør i Anledning af en ukjendt: „hører han til det gode Selskab?“ I Tyfland: „Er han af abelig Væ?“ I Holland? „Hvor stor er hans Formue?“ I England: „Hvad har han gjort sig fortjent ved?“ I Danmark er det et andet Spørgsmaal, som gaar forud for alle disse, nemlig: „Hvad er hans Karakter?“ hvorved man ikke maa tænke paa hans moralste Karakter, men paa Titelen og Rang. — Træffer man tilfældigvis i et Selskab en dannet og aandrig Mand, som gaar sidst ind, faar den nederste Plads ved Bordet, kort sagt ingen Karakter har, og man spørger, hvad han er, faar man til Svar: „Han er ingenting.“

Ogsaa Norge blev smittet af denne Rangshge, som jo ellers strev sig fra ældre Tider; ogsaa der blev der i dyre Domme kjøbt Titler. Saaledes gav en Mand i Bergen for at blive Justitsraad 1000 Rd., der var Prisen for denne Titel. Ned til Bønderne trængte disse Narrestreger. I Kirkerne

stredes man — hvad man forresten længe havde gjort — om Pladserne, saa forargerlige Optrin fandt Sted, og de høiere Myndigheder blev nødte til at gribe ind. Bispem i Kristianssand havde allerede i 1711 maattet sætte Straf for Rangstridigheder i Guds Hus og bestemte at de yngre Kvinder, selv om en af dem var gift med en Medhjælper, skulde vige for de ældre. Dermed var det ikke forbi med dette Uvæsen; det blev ved, uagtet Bispem det følgende Aar foreskrev, at den, som i Kirken vakte Rvalem om Plads, skulde føres ud af Medhjælperen. Det gik saa vidt med disse Rangstrætter, at nebe paa Fæderen kom i 1743 under Gudstjenesten to Bønder i Haarene paa hinanden.

Tilfælde og Uroligheder i Norge..

Til den ydre Glæds stod Statens Pengenød i skjærende Modsatning. Fredriks Regjering var ødsel, Statsgjælden vogte til en frygtelig Hvide. Renten deraf var steget fra 100 000 til over 800 000 Rdl. Kun en mindre Del af Statens Penge var brugte til gavnlige og nødvendige Ting, til Grundlæggelse af nyttige Indretninger og til Kunstninger, da Krigen truede; en større Del blev sløset bort til Unytte. Millioner østes ud til Fabriker og Handel; uhyre Summer ødtes af Hoffet, der slugte en hel Femtedel af Rigernes samtlige Indtægter. Evnen til at bære de stadig stigende Udgifter, som Regjeringens Ødselhed voldte, var dog for Norges Vedkommende meget større i det 18de Aarhundrede end i det forangaaende. Trælasten kastede mere af sig, da Prisene var høiere, og Udførselen mere og mere foregik i vore egne Skibe; ogsaa Bergværksdriften tog sig adskillig op; det samme gjælder Fiskerierne og navnlig Silbefangsten,

som først i det 18de Aarhundrede fik Betydning. Handelen tog en sig Væxt, at Toldindkomsterne i Tiden fra 1747—1776 næsten fordoblede sig. I Fredrik den femtes Regjeringstid regnedes Værdien af Norges Udsørsel til $3\frac{1}{2}$ Mill. Rigsdaler, en Sum, som Danmark med sin Udsørsel ikke rak op til. Men havde den norske Handel Forsprang fremfor den danske, saa var dette i endnu høiere Grad Tilfælde med Skibsfarten. Der lagde vi Danstjerne langt efter os. For denne Næringsveis vedkommende var Norge siden Fredrik den tredie gaaet frem med Kjæmpestridt. I Forstningen af denne Konges Regjeringstid eiede vi bare 50 Skibe over 88 Læsters Størrelse; men i 1767 var vor Handelsflaade voget til 594 Skibe, drægtige 25 394 Commercelæster, og inden Aarhundredets Udgang, da Vilskaarene for denne Næringsvei blev særlig gunstige, til 1156 Skibe med tilsammen 58 208 Læsters Drægtighed. Til denne Fremgang svarede Folkemængdens Væxt i Byerne. Fra ikke engang 30 000 i 1660 var den ved Folketællingen i 1769 64 000. Folkemængden i de danske Byer var derimod i samme Tidrum kun tiltaget med 14 000.

Men til Trods for Næringsveienes Opblomstring og de øgede Indtægter, som de kastede af sig, kunde Byrderne, som paalagdes, blive saa store, at Folket stønede under dem. Kom der saa Dyretid til, kunde det kjendes næsten uudholdeligt. I 1758 var der saaledes en streng og lang Vinter, der i Forbindelse med den særdeles dyre Tid volbte stor Sygelighed og mange Dødsfald. „Fattigdom og Trang“, skriver Biskopen i Kristianssand, „er baade her og paa Landet paa sine Steder saa stor, som den ikke tilforn haver været. Gaardbrugende Folk søger herved i Høbetal for at bette.“ Alligevel vedblev Skatterne at stige. En Extrastat blev paa-

lagt, der især kom til at tynge paa den fattige, da enhver over 12 Aar uden Hensyn til Stand eller Formue skulde betale en Afl. aarlig. Den vakte derfor megen Misnøie, og i Bergens Stift kom det endogsaa til et voldsomt Opløb („Strilefrigen“). Bønderne havde sat sig i Hovedet, at Forordningen om Extrastat var bleven skjærpet af Embedsmændene, som fyldte sin egen Kasse med hvad der indtrævedes til Kongens. Den 18de April 1764 strømmede en stor Mængde til Bergen og forlangte af Stiftamtmanden at faa se „den rette Forordning“, hvorved de mente, at Extrastatten helt blev ophævet. Den kunde han selvfølgelig ikke vise dem, lovede dem derimod at skrive for dem og fremstille deres Lødv. De blev ved med sit; nu tog de fat paa ham, slog ham, klorte ham i Ansigtet og rev næsten Klæderne af ham. Ogsaa Fogden blev udsat for Haandgribeligheder; han slæbtes omkring gjennem Gaderne „paa en meget tragisk Maade“, som det hedder i en Indberetning om denne Sag. Byens Borgere var i største Stræ, og Stiftamtmanden, som frygtede det værste, lovede Bønderne at give dem tilbage de betalte Skattepenge. Da stilnede Tummelen, men ophørte først, da Pengene var udbetalte.

Ogsaa i Nysylske Fogderi kom det til Uroligheder i Anledning af Extrastatten. Bønderne truede Amtmanden med, at sit de det ikke, som de vilde, og som de mente var deres Ret, vilde de gjøre det samme, som Bønderne i Nordhordland havde gjort. Amtmanden turde ikke andet end love, at Opkrævningen af Skatten indtil videre skulde staa hen, og han maatte senere endogsaa indfinde sig til et Nøde, hvortil de havde støvnet ham for at gjøre dem Regnskab. Norge slap for at betale Skatten, som Danmark alene maatte ubrede.

: Fredrik den femte var kun en eneste Gang i 1749 i Norge. Meningen var at gjøre en Rundreise omkring i Landet; men han kom ikke stort længere end til Kristiania. Det kunde ogsaa være det samme; thi der er ikke Spor af, at han prøvede paa at sætte sig ind i vore Forholde. Han drev Tiden hen paa Komedier og med Kortspil. Naar han spiste Middag, blev „nogle hundrede Tilskuere af alle Slags Folt“ indladte for at nyde Synet af Kongen; thi det var en stor Fornøielse. Han deltog ogsaa i Selstaber, og drak Staalet for „alle norske“, „norskefindebe“ og „norske Jenter“. — Fredrik den femte blev ikke gammel. Hans Udsvævelser undergravede hans Helbred. Den 14de Januar 1766 døde han, ikke mere end 43 Aar gammel. Han var først gift med Lovise af England, hvis venlige Væsen og jevne Optræden vandt hende alle Hjerter. Hun skænkede sin Egtfælle 5 Børn, blandt hvilke den senere Kristian den syvende. Dronning Lovise døde allerede efter 8 Aars Egteskab, og strax efter ægtede Kongen Juliane Marie af Brunsvig, som dog ikke formaaede at vinde Folkets Kjærlighed. Hendes Søn var Arveprinds Fredrik, der blev Fader til Kristian den ottende.

Ministerstyre. Kristian den syvende.

Struensee og hans Styrelse.

Kristian den syvende var ved Faderens Død endnu ikke 17 Aar gammel. Hans Opdragelse var bleven forløst; Faderen havde ikke taget sig af ham, og hans Overhofmester Reventlov, til hvem han blev overladt, forvandlede hans Karakter ved en overdreven og grusom Brug af Stokken. Ofte skal han have pryglet ham sliq, at Fraaden stod Brindsen af Munden. En saadan Opdragelse maatte forværre, og da han desuden hverken eiede stor Indsigt eller Kundskab, kunde Forventningerne til ham kun være de ringeste. Alligevel hilsendes han ved sin Tronbestigelse af Universitetet: „Hvor hellig, hvor vis er denne Fyrste, og hvor ligner han ikke Gud!“

Denne „hellige og vise“ Fyrste overgav sig imidlertid

Kristian den syvende.

strax til de skamløseste Udsvævelser; Forargelsen gik saa vidt, at man en Morgen saa Kongen, der var drucken, forfølges lige til Slottets Port af en hujende og skrigende Bøvelsværm. Han var tillige saa gennemtrulset af Tidens Fritænteri, at han tænkte paa at afsætte alle Præster og af Kirkerne gjøre Kornmagaziner. Dette fik man dog forhindret. I Novbr. 1766 ægtede han sit Sødskendebarn, den engelske Kongebatter Karoline Matilde, hvad der dog ikke bragte nogen Forandring i hans Liv. Hun var for ung — kun 15 Aar gammel — og for let af Sind til at øve nogen mærkbar Indflydelse paa sin Ægtefælle. Stjont hun fra Begyndelsen ikke savnede Alvors-tanker, som da hun bad: „O Gud, bevar min Ustyd og gjør andre store,“ smittedes hun dog snart af den bundløse For-dærvelse, som omgav hende ved Hoffet.

Her gik ogsaa alstensk Rænter i Svang. Mænd, selv de dygtigste, skulde styrtes, naar de ikke behagede Hofstrybet, og flere, saaledes den før nævnte Reverdil, mistede paa denne Maade Kongens Tillid og fjernedes fra hans Omgivelse. Det blev dog ikke Tilfældet med den dygtigste, med Berns-torff, som trods alle Rænter endnu holdt sin Stilling.

Hans Fald, som ikke længe lod vente paa sig, styldtes andre Indflydelser. I 1768 gjorde Kristian en Udenlands-reise og paa denne fulgte som hans Reiselæge Lysteren Johan Fredrik Struensee (født 1738). Denne var en Mand af store Aandsevner, der snart fik meget at sige hos Kongen. Efter Hjemkomsten blev han Forelæser hos ham, og hans Indflydelse steg. Kristian den syvende var saa meget lettere at lede, som Udsvævelser havde nedbrudt hans Helbred og svækket hans Sjæl.

Struensee havde saaledes rig Leilighed til at gennemføre

fine Synsmaader om Statsstyrelsen. De var Tidens. Tiden gjærede af Tanter, der som en Strøm af Ild fra England og Frantrig udbredte sig over Europa og tændte, hvor de

Struensee.

naaede. De skabte en Bevægelse, der trængte op lige til Tronerne og var saa stor som de Samfundsonder og Misbrug, den var rettet imod. Den afbødte al den himmelraabende Uret og Feilgreb, som øvedes af de regjerende, den blo-

dige Krænkelſe af de ſimpleſte Menneſkerettigheder, den Udſugelſe og Undertrykkelſe, ſom ſmaa og iſær Bønderne havde lidt af mægtige. Folket, hidtil ſaa overſeet, blev trukket frem; i Modſætning til alt det kunſtlede og tilgjorte i Stat og Samfund blev Stikordet nu at vende tilbage til Naturen; man ſværmede for Frihed og Lighed og raabte paa Oplyſning. Tidens Mænd drømte om en Gulbalder, hvor alle Forbomme var ſeiede væk, og hvor Fornuft og Retfærdighed ſtod for Styret. Det er ſikkert, at der til denne Bevægelse klæbde overmaade meget umodent og daarligt; men det er ligesaa viſt, at den deſuagtet gav Stødet til nogle af de ſtørſte Fremſkridt, ſom Menneſkeſlægten har gjort.

I Danmark-Norge var ſom overalt meget at rette, og Struensee lagde ſtrax Haanden paa Værket. Regjeringskollegierne med ſin ſene, tungvindte Forretningsgang omdannedes til Departementer, der med Orden og Hurtighed afgjorde Sagerne. I det offentlige Pengewæſen indførtes Beſparelſer og i dets Styre en faſt Plan. Ved Embedsbeſættelſer var tidligere taget alle andre Hensyn end Dygtighedens. De ſtørre Embeder, allerhelſt i Norge, ſik gjerne Adelen, og de mindre kom, ſom før nævnt, ikke ſjelden i Hænde paa Folk, hvis enefte Adkomſt dertil var den, at de havde været Tjenere hos en eller anden fornem Herre. Herfor blev der nu ſat en Stopper, og det blev gjort til Regel, at der ved Beſættelſen af Embeder fremfor alt ſkulde tages Hensyn til Kundſkaber og Duelighed. Selv havde Struensee en ikke almindelig Evne til at finde Dygtigheden og ſætte den paa dens rette Plads. Hans Broder K. A. Struensee blev brugt i Pengewæſenet, ſom den dygtige Grev Holſtein ſik at ſtyre; Lyſtteren Deber blev given Sæde i et Udvalg, der ſkulde drøfte Midlerne til at forbedre den danſke Bondes Kaar.

Retspleien blev bedre. For sex, syv særlige Domstole fik Kjøbenhavn nu en eneste, Hof- og Stadsretten; det forhøedes ved Tvangsmidler at udpresse Tilstaaelser af Anklagebe, og den dømmende Myndighed blev gjort uafhængig af Kongemagten. De Undertrykte vilde Struensee tage sig af; derfor søgte han at ophjælpe den danske Bondestand og vilde sikkerlig have løst dens tunge Bænte, om der var givet ham Tid dertil. Struensee's mest høihjerte og friske Foranstaltning var Indførelse af uindskrænket Trykkefrihed. „Alle gode og onde Aander slap nu løs,“ og under den bratte Overgang fra Trældom til Frihed kan det ikke undre, at Pressen ofte skrigende misbrugte sin Ret. Men paa den anden Side fik ogsaa Tanker, Onsker og Klager komme frem, som før aldrig havde maattet ytre sig. I Norge saa man i Pressen (Kristiania havde i 1763 faaet sin første Avis) Klager over Landets Tilfidsættelse. „Jungen Bant,“ hed det, „intet Kommercekollegium, intet Universitet i Norge endnu eller Spor dertil.“ Den uindskrænkede Trykkefrihed varede imidlertid kun et Aars Tid (til Oktbr. 1771); da lagdes den atter i Vaand.

Struensee's Magt hvilede imidlertid paa en skjør Grundvoild. Den stod og falbt med en Konge, som efterhaanden var sunket ned i fuldstændigt Vanvid. I den store Almenhed havde han ingen Støtte. Folket satte ingen Pris paa hans Reformers, der hovedfulds blev indførte, uden at den offentlige Mening var forberedt for dem. Hos de enkelte, som havde sin Fordel af den gamle Glendrian, vakte de naturligvis den største Harme og skaffede deres Ophavsmand et dødeligt Fiendskab. Dertil kom, at ikke alle Struensee's Foranstaltninger var gode eller tidsmæssige. Der var dem, som fandtes anstødelige for Gudsfrøgt og Sæde-

lighed, saadan som Tiden opfattebe disse. De maatte vække saa meget større Forargelse, som det var almindelig kjendt, at Struensee var Gudsfor nægter og en Mand af daarlige Grundfætninger. Det kunde derfor ligge Tiden saa nær at slutte, at han ved sine Forordninger vilde gjøre Samfundet til det, han var selv. Med denne Opfatning af ham maatte det vække dobbelt Forargelse, naar han inddrog en Mængde Helligdage, som han fandt overflødige, lukkede et Par Kapeller for at bruge dem til Sygehuse for væmmelige Sygdomme, hævdede al Straf for Utugt og Ægteskabsbrud, tillod Personer, som havde begaaet sidstnævnte Overtrædelse, at indgaa Ægteskab, indførte det fordævelige Tallotteri og fremmede en Forlystelses- syge, der var egnet til at undergrave alt Alvor i Folket. Endelig saarede han paa det ømmeste Nationalsjælelsen ved at bruge det tykke Sprog som Regjeringsprog; ja selv til Ansøgninger toges der kun Hensyn, naar de var skrevne paa tyssk. Selv forstod han ikke engang det Folks Sprog, hvis Styre han var. Og ved Trykkefriheden fik Misnøien komme frem. Pressen rettede de giftigste Angreb paa ham og hans Styre, æggede de laveste Lidenskaber i Folket mod ham. Den voxende Misnøie gav sig endogsaa Luft i Dpløb. Et Par hundrede norske Matroser, som ikke havde faaet sin Lønning udbetalt, drog sammen med Tømmermændene paa Holmen ud til Hirschholm for at klage for Kongen. De blev dog uden Vanskelighed talte tilrette, men Struensee og Hoffet havde ved denne Leilighed vist en saadan Frygt, at det blot kunde opmuntre hans Fiender til at gaa ham paa Livet. Ved en Fest, som Hoffet i ynkkelig Svaghed gjorde for hine Holmens Tømmermænd med deres Husstand, skulde Sammensværgelsen bryde ud. Under Festen skulde en af Mæng-

den i Folkets Navn kræve Hævn over Struensee og tage den, selv om Kongen modsatte sig Forlangendet. Planen gik imidlertid i Stykker, da Hoffet, advaret itide, ikke mødte. Men Livvagten, som havde været vunden for den, skulde opløses og Soldaterne stilles ind i andre Regimenter. Tidenden derom bragte Korpsen i Oprør. De vægrede sig ved at efterkomme Kongens Bud, men forlangte at få sin Affæd. Saa blottet for Mandemod, saa krysteragtig var Struensee, at han indtømmede Oprørerne deres Begjæring.

De misfornøiede opgav dog ikke sine Planer. Entedronningen, Juliane Marie, og hendes Søn, Arveprinds Fredrik, der af Struensee var holdt fjerne fra Kongen, stillede sig i Spidsen for en ny Sammensværgelse. Til dem sluttede sig nogle Mænd, der stod dem nær og delte deres Had. Det var mest uværdige Personer; kun en, Arveprindsens Kabinetssekretær Ove Guldberg, var en agtværdig Mand og eiede ogsaa nogen Dygtighed, kjøndt hans Synskreds var overmaade snever. Han manglede aldeles Syn for det gode, som udmærkede Struensees Styrelse; derimod mente han at se, at fra den vilde Ugudelighed og Ryggeløshed udbrede sig i Folket. Skulde denne Udelæggelse afværges, maatte Struensee styrtes. Guldberg blev Hovedhjulet i Sammensværgelsen, og hos ham, siges det, samlede de sammensvorne, naar de for at undgaa at belures om Aftenerne kjørte om i luftede Vogne og raad slog i dem.

Tidligt om Morgenen den 17de Jan. 1772 kom Sammensværgelsen til Udførelse. Alle Afdange til Slottet besattes med Soldater, og for at få Underskrift paa de Arrestordrer, som var udfærdigede, styrkede Entedronningen med sin Søn og nogle af de sammensvorne ind til Kongen. De rev ham op

af Søvn, skræmte ham med, at hans Liv var i Fare, og at hans egen Sikkerhed krævede, at Dronningen og hendes Indlinger blev fængslede. Viljeløs, som han var, understrev han, og nu blev Struensee, Brandt, Dronningen og 14 andre Personer fængslede.

Da Kjøbenhavnerne om Morgenens erfarede, hvad der var skeet, gik Jubelen over alle Grændser. Om Formiddagen hørte Kongen gennem Gaden, „næsten baaren paa sine Undersaatters Stulbre,“ hedder det i et samtidsblad. Selv sad han i Boguen bleg som et Lig og skjælvende af Rædsel; thi Menneskemasken trængte sig skrigende om ham, og han vidste jo ikke, hvad det betød. „Glæden ytrede sig paa alle de Maader, som tænkes kunde,“ heder det hos en samtids, „ogsaa paa den, at Bøvelen stormede og ødelagde 60 Huse, som mentes at være berøgtede.“ Myndighederne lagde ikke et Halmstraa i Veien for disse Udskielser. Blade og Skrifter spjæde Gift og Galde over den faldne Minister og ophøjede dem, som havde styrtet ham. Selv en Mand som Historikeren Suhm nedlod sig til at skrive om den 17de Januar: „Herlige Nat! Tilkomende Homerer og Virgiler skal besyngte dig. Saalænge danske og norske Helte er til, skal Julianes og Fredriks Ros vedvare, men ei forøges, thi det er umuligt. Belsignet være Juliane, ophøjet være Prinds Fredrik.“ I det Hele saar man ved at gjennemgaa disse Begivenheder „et dybt Indtryk af, hvorledes Enevælden havde nedværdiget det danske Folk.“ Og den samme Suhm, der havde jublet over Struensee's Fald, skriver i et Brev to Aar efter: „Vi er og bliver dog et Folk af Slaver, og neppe har vi været større Slaver end nu.“

I Norge synes heller ikke Struensee at have været elsket.

Misnøien med ham kom navnlig frem, da han i 1771 af-
 fatte Statholderen, Jaf. Bentzon, som i ualmindelig Grad
 var afholdt. Nu, da Statsmanden var falden, blev derfor
 Glæden stor. I Kristiania holdtes storartede Festligheder i
 Anledning af „det kongelige Huses Frelse“ og Kongens Fødsels-
 dag (29de Jan.). I Drammen blev der tilføjet en Illumina-
 tion, der bl. a. forestillede „et Hjerte, dækket af mørke Skyer,
 hvorunder der viste sig Slanger, der klovebes af en Lorden-
 straale.“

Sagen mod Struensee og de andre anklagede reistes strax
 og overgaves til en Domstol, mest bestaaende af Høiesterets-
 medlemmer, men hvori ogsaa Guldberg tog Sæde. Struensee
 tilstod strax, at han havde staaet i forbrudt Forhold til
 Dronningen, og Brandt, at han engang, fornærmet af Kongen,
 havde lagt Haand paa denne. Begge dømtes til at miste
 Ære, Liv og Gods; deres grevelige Vaaben skulde sønderyn-
 des; Haanden først levende afhugges dem, derpaa Hovedet.
 Kroppen skulde faa deles i fire og lægges paa Steile. Denne
 gruelige Dom blev ogsaa den 28 April 1772 fuldbyrdet.

Den 6te April var der affagt Skilsmisshedom over Karo-
 line Matilde, som havde tilstaaet, at hun havde været sin
 Ægtefælle utro. Engelske Krigskibe førte hende til Celle i
 Hannover, hvor hun skulde bo. Her levede hun stille og til-
 bagetrukket, elsket af alle for sin Venlighed og Godgjørenhed.
 Her døde hun ogsaa 10de Mai 1775 i en Alder af kun fire
 og tyve Aar.

Norsk Landsliv og Digtere.

Den europæiske Bevægelse, der vilde Tilbagevenden til
 Naturen, blev ogsaa Norge gjort delagtig i. Her behøvede

man ikke længe at lede efter den Naturtilstand, man derude priste saa høit og sværmede saa ungdommelig for; i Bønde-standen havde man den lige for sine Dine, og den norſke Bønde, der i Kraft af ſin urgamle Odelsret ſad ſom en fri Mand paa ſin Gaard og aldrig havde baaret Slavelænter, blev nu Gjenſtand for en Begeiſtring og Lovtaler, allerede før (ſe S. 450) begyndt, men ſom førſt nu fik ſin rette Klang og Fylde. Han tillagdes en Mængde baade virkelige og digtede Dyder; i ham ſaa man Uetlingen af Oldtidens Nordmand, hvis Kraft og Selvſtændighedsfølelſe han havde taget i Arv. Endogsaa danſke talte om „det herlige norſke Folk“ og „det ſtore Land med dets ſtolte Sønner“. Og norſke Forfattere, var det end ikke alle, løſtede Odelsretten og Odelsbønden til Skyerne. Bønden var „den førſte Stand i Landet“ og Odelsretten „Norges ſtørſte Herlighed“.

Dette Sværmeri for den norſke Bønde hidrog mægtig til at vække og styrke Nationalfølelſen. Et Folk, hvis overveiende Flertal var frie Bønder, der kunde regne ſig i Uet med hine Stormænd, ſom havde gjort Norge æret og frygtet, et ſaadant Folk var ikke beſtemt til at gaa op i et andet, der ſavnede diſſe Herligheder, det var ikke beſtemt til at dø. At Norge kunde ſtaa paa egne Ben, fandt man endogsaa godtgjort af Tallene, der, mente man, beviste, at Norge havde ſtadig Binding af ſin Omſætning og maatte med ſit Overſtub dække Danmarks Tab, da dette indførte meget mere, end det udførte. Mere end de danſke følte Nordmændene, at de var et Folk — hvad ogsaa enkelte danſke lagde Mærke til. Saaledes Suhm, der havde levet flere Aar i Norge og kjendte begge Folk. Han nævner netop denne nationale Selvfølelſe, ſom udmærkede Nordmændene fremfor de danſke.

Det var ellers ikke Norge, der var Steedet for dette folkelige Opsving. Landets bedste aandelige Kræfter var samlede i Kjøbenhavn, der for de forenede Rigers Vedkommende var Arnestedet for alt, hvad der luede og lystte i Tiden. Opholdet i den fremmede By havde faa langt fra at sløve Nationalsølelsen hos Nordmændene hellere skjærpet den; omgivne af danske følte de sig mere end nogenfinde som et. Paa denne Tid sluttede norske Digtere, Embedsmænd, Studenter sig sammen i en Forening, „det norske Selskab,“ og i dens Sammenkomster var der et Liv og en Lyftighed, en Stemning og en Begeistring, en Vittighed, som man forgjæves søgte andetsteds. Den danske Forfatter Rahbet, der var Medlem, men paa den Tid, da den første Ild var borte, beskriver sit Indtryk af Møderne saaledes: „Hvilken var da den Aand, som var over dette Selskab? Først og fremst Normandsaanden — entusiastisk for det fjerne, forlavede Fædreland. Mellem mine skønneste Nydelser var at høre den deilige Fædrelandsang: „For Norge, Kjæmperes Fødeland“ istemmet her af fulde Hjertes, med tindrende Dine og jublende Stemmer.“

Norge, baade det gamle og det samtidige, omfattedes med størst Kjærlighed; det lystte med hele den Glands, som Afstanden spreder over det, man elsker. Med Fædrelandet iværmedes ogsaa for — dets Frihed. „Norge — Frihed gjør dig rig,“ sang Digterne og mente det ogsaa; thi man tænkte paa den personlige Frihed, som Odelsbonden fremfor de fleste andre Landes Bondestand nød; den statsborgerlige Frihed spurgtes ikke efter og savnedes kun af faa. Derimod begyndte nok enkelte at føle, at Norge var tilfidsat, at det manglede flere Indretninger, f. Ex. Universitet, Bant, som et Folk med Selvagtelse nødvendig kan undvære. Det Afsnit af vort Folks Historie,

som Holberg har betegnet derved, at man „ubi hele seculis (Aarhundreder) ikke have mærket ringeste Bevægelse hos dem,“ nærmede sig sin Ende; Folkesønnen var ikke længer saa fast, saa dyb som før. En og anden sjelden Gang kunde der i et bevinget Dieblit komme Udbrud, der aabenbarede, hvad enkelte drømte om. En saadan løssluppen Ytring er de Nordal-Brunste Berskinnier:

Saa vaagner vi vel op engang
Og bryder Sønter, Saand og Evang.

Den norste Selvstændighedsaand kom ogsaa frem i samme Forfatters Stuespil: „Einar Tambarstjælver“, der forherliger denne norste Bondenhøvding, som endog saa overfor Kongen stolt tør puffe paa sin Ret. „Sig, Konge,“ lader han saaledes Helten sige, „hvo dig gav en uindstrænket Magt? Du ved den norste Lov, den bør det dig at lyde.“ Stykket blev heller ikke tilladt „at opføres under dansk Scepter“, men i Kristiania vandt det meget Bifald, blev læst med „stor Belyst“, og Forfatteren fik „høitidelige og rørende Bevis paa det varmeste og oprigtigste Bifald“. Det blev ophøiet langt over hans tidligere Stykke „Barine“, rimeligvis, tilføjer Brun, „fordi det nationale føles bedst af Nationens egne.“ Men for disse Ytringer af norst Selvstændighedsfølelse blev Brun af Samtidige ogsaa omtalt som en, der „styrker og udbreder Oprørs-aanden blandt Nordmændene.“

Der var ogsaa andre Tegn til, at Dødvandet heroppe begyndte at røres. I et Brev fra 1772 tales der om, at „man i Danmark er urolig for Norge.“ Guldberg taler om de „foragtelige Kristiania Resonnører“, og i et Brev fra 1790 udlader han sig paa følgende, rigtignok meget overdrevne, Maade

om Forholdene i Norge: „Med det mindste Udbrud er Norge forloren, der da vist vil være en Republik for sig selv efter den nord-engliske Mand.“ Hvor svage disse Ytringer af Gjæring end kunde være, saa tydede de dog paa, at der arbejdede sig noget frem; de var **B a a r t e g n**.

Johan Herman Wessel.

Og naar Baaren nærmer sig, begynder Fuglene at synge. Paa denne Tid dannede de norske Sangere et helt Kor, hvis Digtning har en Klang af de Stemninger, som rørte sig mellem vore Landsmænd, og som synger disse dybere ind i det norske Folkehjerte. Den mest evnerige, skjønt langt fra den i folkelig Henseende mest bethydningsfulde, er **Johan Herman**

Wessel. Han er født den 6te Oktbr. 1742 i Vestby Præstegjæld ved Drøbak, hvor hans Fader, en Broder søn af Peder Tordenskjold, var Præst. 1761 blev han Student ved Kjøbenhavns Univerfitet, men lagde sig ikke efter noget Embedsstudium og tog aldrig Embedsexamen. Han hyslede med literære Studier og skaffede sig Livsophold ved at give Undervisningstimer i Sprog. Han var en for den store Almenhed ukjendt Mand, da hans „Kjærlighed uden Strømper“ i 1772 udkom og med engang gjorde hans Navn berømt. Stykket latterliggjorde den Tids høitravende franske Sørgepjel, der sandt Efterlignere heroppe, saaledes Nordmændene Joh. Nordal Brun og N. K. Bredal, og truede med at fordærve den gode Smag. „Kjærlighed uden Strømper“ blottede paa en saa træffende og vittig Maade disse Stykkers Unatur og Forstruethed, at de heroppe aldrig forbandt det; de blev I eet ud af Verden. Wessels senere Stuepjel „Lykken bedre end Forstanden“ og „Anno 7603“ duer ikke stort; stort Værd derimod har flere af hans smaa Fortællinger paa Vers (f. Ex. Gaffelen, Hundemordet, Smeden og Bageren); deres sprublende Bid, fuldendte Form og paa en Maade ogsaa deres Indhold gjør dem til „lutter Fortsættelser af Kjærlighed uden Strømper“. Wessel var en stadig Gjæst i det „norske Selskabs“ Sammentømter. Et saadant Klubliv svarede saa helt til hans Landsretning og ogsaa til hans Tilbøieligheder; et regelmæssigt Liv med stadigt Arbeide og streng Pligtopfyldelse laa nemlig ikke for ham. Men i Klubben, hvor han var første Mand mellem sine Venner og med den ryggede Punschebolle foran sig, der var han i sit Es. De fineste Bemærkninger i Smagssager kom fra ham; men naar Bittighedens Lyn glimtede igjennem Tobakskysterne, da var det gjerne ham, som fremtalde den Latterorden, som paafulgte.

Udenfor disse Fests­tunder var hans Liv ellers kummerligt; han havde kun lidet at leve af og var tungsindig. Hans Gang til stærke Drikke mørk­nede end yderligere hans Liv. I 1780 giftede han sig; men hans Egt­skab bragte ham lidet Lykke; Hjemmet havde ingen Til­trækningskraft for ham. Syg­elighed kom til, og i 1785 døde han saa, kun 43 Aar gammel. Hans For­desærd blev køstet af det norske Selskab, hvis „Blomst og Krone“ han havde været. Den danske Digter Baggesen har træffende betegnet hans Værd og det Savn, han efterlod sig, i disse Linjer:

„Graad smelted hen i Smil, naar Vessels Lune bød,
men Glædens Smil forsvandt i Taarer ved hans Død.“

Den mægtigste Personlighed mellem de norske Digtere paa den Tid og den, der greb mest ind i Lidsbevægelserne, var uden Tvil den allerede nævnte Johan Nordal Brun. Han var født paa Dynæsset ved Trondhjem 1745, og der vorte han op, en stærkbygget Gut, modig og øvet i Idrætter. Forældre­ne bestemte ham til Soldat, men en Slægtning, som var Præst, fik ham ind paa den studerende Vej; han blev Student og senere teologisk Kandidat. Efter endt Embeds­examen reiste han tilbage til Norge, men tog senere atter ned til Kjøbenhavn, og her var det, han udgav Tragedien „Zarine“. I Til­egnelsen til Biskop Gunnerus omtaler han, hvorledes han i Forstningen veg tilbage for Storheden i et saadant Foretagende. „Men strax følte jeg, at jeg var en Nordmand, og mang­lede jeg end andre Gaver, saa havde jeg dog Driftig­hed nok til at forsøge det vanskeligste.“ Stykket, som for Resten gjorde megen Lykke, beviste heller intet andet end Driftighed; det er helt igjennem for­seilet. Det samme er Til­fældet med

„Ginar Tambarfjælver“, og fra nu af ophørte Brun at skrive for Stuepladsen. Derfor ophørte han ikke at synge; flere af hans Digte har et Sving og en Friskhed, der vil gjøre dem udbøvelige. Hans Sang om „Fisterierne“ giver et Billede, som er fuldt af Liv, og „den norste Vinter“ maler denne Nars-

Johan Nordal Brun.

tid — dens Friskhed og Stjønhed ude og den lune Sygge inden Døre. Ogsaa af hans Salmer er der dem, som sent vil glemmes.

Strax efterat „Ginar Tambarfjælver“ var udkommet, udnævntes han til Sognepræst til Bynæsset, forflyttedes senere til Bergen og blev i 1804 Biskop over Bergens Stift. Ved

sin Indvielse til Biskop tilfaldt det ham at tale, og „endnu er der Sagn om, hvorledes han da slog Tilhørerne med sin hellige Begeistring og sin Stemmes Malm.“ Hans Veltalenhed i Forbindelse med hans mægtige Personlighed gav ham mellem hans Omgivelser en Indflydelse, som ikke engang den stærkeste helt kunde undbrage sig for. Saa stor var den Tilid, han indgjød, at han i 1813 gjennem en Udsending af Haandværkere for Alvor blev opfordret til at tage det fulde Styre i det vestenfjeldske og „føre Folket til Brød eller Død“. Trods hans dybe Underdanighedsfølelse ligeoverfor Konge og Regjering kvæde han sig ikke for at tage Bladet fra Munden, naar det gjaldt. Da Regjeringen i Stutningen af Aarhundredet vilde indføre Kirkestikke, der stærkt smagte af Tidens Fritænkteri, truede han den „med dens sædvanlige Bussemænd, de norske Bønder,“ der „om det gjaldt vilde værge de gamle Kirkestikke med sit Blod.“ Som han med glødende Varme omfattede Kirke og Kristendom og af Hjertens Grund havde det Fritænkteri, der begyndte at tale med saa stærk Tunge, saa var den samme Mand ogsaa med levende Deltagelse oppe i alt, som vedrørte hans Fædreland. Obelskretten var, som allerede anthydet, hans Sværmeri; den var ham næsten ligesaa hellig som de gamle Kirkestikke, og naar den blev angrebet, for han i Harnisk. Men hans Interesse strakte sig videre, lige ned til Bank- og Pengevæsenet; ogsaa derom skrev han. I Ufredens Tid (fra 1807) var den allerede aldrende Mand lutter Fyr og Flamme. Han digtede Krigsfange og holdt Taler; hvor hans mægtige Personlighed færdebes, kunde ikke Stemningen synke. Da Fienden i 1808 viste sig udenfor Bergen, og hans Kanoner tordnede udenfor ved Indløbet, stod han paa Havnebatteriet og opflammede Krigsfolket, der skulde tage imod Fien-

den, om han prøvede at nærme sig Byen. Begivenhederne i 1814 fulgte han med hele sin Sjæl, der, efter som de udviklede sig, bølgede i de forskjelligste Stemninger af Harm, Begeistring, Skuffelse og Sorg. Foreningen med Sverige var ham inderlig imod, og han overlevede den ikke længe; i 1816 døde han.

Klaus Fasting.

Samtidig med ham levede i Bergen Klaus Fasting. Han var Bergenfer af Fødsel og et Aar yngre end Brun og havde, som han, faaet sine bedste Ungdomsindtryk i det norske Selskab. Af de muntre Kammerater, som her mødtes, var han en af de vittigste og mest afholdte. Som de fleste af disse var han.

ogsaa stærkt norffindet; hans Fædrelandskjærlighed var varm og slog ud i Digte, der aander af Længsel efter Norge og søger at tegne dets stolte Natur. Fra Kjøbenhavn flyttede han til Bergen, hvor han udgav „Provincialblade“, der med Lune og Kvithed i et sjelden let og flydende Sprog søger at paavirke Almenhedens Smag og Opfatning og forædle dens Interesser. De bærer ogsaa Vidne om hans Deltagelse for de Tanker, der begyndte at ytre sig saa højrøstet i Tiden; hans Tilnærmelse dertil maatte fjerne ham fra Kristendommen, som han dog paa sit Dødsleie lod til at have søgt Hvile i. Han døde som Raadmand i Bergen 1791.

Thomas Stokfletch (død 1808) hørte ogsaa hjemme i det norske Selskab. Hans beskrivende Digte er nu ulæselige og kan ikke være andet, da han endogsaa valgte at synge om Rydning af Udmærk og Udtapning af Myrer, Udsæd af Potetes og Tjærebrænding; derimod er hans Digt „Heimattomsten“ i gubbrandsdalsk Maalføre friskt som et Bust fra Fjeldet og vil kunne paastjønnes den Dag i Dag.

Johan Vibe var Sekretær i det norske Selskab og meget stattet for sin elstærvedige Personlighed og sine hyperlige Viser. Han døde allerede 1782 kun 34 Aar gammel.

Til samme Digterring hørte ogsaa Brødrene Klaus og Peter Garboe Frimann. Den sidste født 1752 vakte Samtidens Beundring ved sine beskrivende Digte og derfor ogsaa dens Beklagelse, da han allerede i 24 Aars Alderen lagde Pennen ned. Mindre Navnkundighed vandt den 6 Aar ældre Broders Digte. Og dog vidner de om et meget større poetisk Bund; thi Klaus Frimann var en virkelig Digternatur, en „Folketsanger af første Rang“. Hans Digte stiller Folkets Liv, Sjømandens saavel som Fjeldbondens, med en saadan

Friskhed og Naturlighed, med et saadant Præg af Trosthyldighed og Lune, at enkelte af dem sent eller aldrig vil glemmes. Saa rig var hans Digteraare, at den flød ligetil hans fire og ottiende Aar, hans Dødsaar. Frimanns Sange var rundne af hans Kjærlighed og Kjendskab til Folket, mellem hvilket

Peter Garboe Frimann.

han havde tilbragt Størstedelen af sit Liv. Han var Landspræst, først personel Kapellan hos Præsten til Bolden, Hans Strøm, der var en lærd Naturforsker (død 1797), navnkundig ved sin „Søndmøres Beskrivelse“, der indbragte ham de største Lovtaler af den store Linné. I 1780 blev Frimann Sognepræst til Daviken, virkede her i fulde 43 Aar (indtil 1823) og

døde her 6 Aar efter. Paa en af hans sidste Fødselsdage overrattedes han af en Del Bondejenter en Krands af nysudsprungne Vireblade, indflettet med Markblomster. Det var Folkets Døtre, som paa denne forbringsløse, men rørende Maade hylbede Folkets Sanger.

Jonas Rein (f. 1760) og Jens Betlitz (f. 1761) var to høist forskjellige Digterpersonligheder. Samtiden kaldte den første „den sande Sorgs usorligelige Sanger“, og Sorgen og Bemødet er ogsaa Grundtonen i hans Digtning, der dog ogsaa rører ved de Tanter, som bærer Tiden. Bonden er saaledes i den „den sande norske Mand“. Den samme Rein var Medlem af Rigsforsamlingen i Eidsvold. Han døde som Præst i Bergen 1821. Jens Betlitz er derimod „Glædens Sanger“, den Glæde, som den Tid førte Ordet i det norske Selskab og i Klubberne i det hele, Glæden ved Kammeratslighedens Hygge, ved den muntre Spøg og Bittigheder og ikke mindst ved den rygende Punschebolle. Men Betlitz sang ogsaa om den norske Natur, delte Tidens Sværmeri for Bondestanden, dens Frihed og dens Liv og kunde ogsaa leilighedsvis gjøre sig til Tolt for de Friheds- og Lighedsdrømme, som aandede gennem Tiden. Han dristede sig til at synge:

Mit Norge, reis dig, ryf
det vanærende Støv af din værdige Tøse.

Han sang:

Gid al Verdens Adel kunde
blive Borger, blive Bonde.

Betlitz døde som Sognepræst i Hvideeid 1821.
Alle de nævnte Mænd var Medlemmer af det norske Sel-

Jonas Klein.

støb og havde i mere eller mindre Grad faaet sit Særpræg deraf. En norsk Digter, som stød udenfor Selskabet og ogsaa halvveis udenfor de nationale Strømninger, som gik igjennem det, var Edvard Storm, død 1794. Han var, ligesom

Edvard Storm.

Stoffleth, født i Gudbrandsdalen, og hans noget nær bedste Sange var de, han skrev i sin Fødebygds Maalføre. Hans navnkundigste Digt er dog Sinclair-Bisen, der er af dem, som vil leve med Mindet om den Bedrift, som er dens Æmne.

En anden Forfatter, som heller ikke var med i det norske Selskab, men dog fuldt levede med i Tidens Aandsliv var Envold Falsen. Han var født 1755 i Kjøbenhavn, men kom som Barn til Kristiania og blev kun 10 Aar gammel Student med Udmærkelse. 22 Aar gammel blev han Assessor og i 1802 Justitiarius ved Stiftsoverretten i Kristiania. Her boede han alle sine Dage, og her var han, hvad J. N. Brun var i Bergen, en Mand, som alle saa op til, og alle beundrede. Som Medlem af Regjeringskommissionen var han i Krigens Aar uafbrudt virksom for Norges Vel, og ved sine Krigsfange søgte han at vinde Folket det freidige Mod, som han ikke selv eiede. Thi Betyrninger af mange Slags havde nedbøiet hans Sind og omtaaget denne lyse Mand. En Høstmorgen 1808 fandt man saa hans Lig i Bjørviken. — Foruden sine Krigsfange skrev og bearbejdede han en Mængde Stuespil, hvoriblandt „Dragedukken“ er mest bekendt. I disse optraadte han ogsaa som Stuespiller; „det dramatiske Selskab“ i Kristiania gav nemlig offentlige Forestillinger, hvori Byens mest høitstaende Mænd og Kvinder havde Roller.

Endnu maa nævnes Drammenseren Kristen Henriksen Bram (f. 1756); men da han i 8 Aars Alderen kom til Danmark og blev der til sin Død, kan han neppe regnes som norsk Digter; hans Digtning minder kun meget svagt om hans norske Nationalitet og de Strømninger, der var de andre norske Digteres Særmærke.

Guldbergs Ministerstyre.

Den nye Regjering, som kom istand efter Struensees Fald, dannedes for det meste af Hovedmændene for Sammensvær-

gelsen mod ham. Sjælen i Styrelsen var Ove Guldberg, og efter ham fik den nærmest følgende Tid sit Navn. Nu kom Tilbageflaget (Reaktionen). Guldberg havde som Besten den Bevægelse, der med Struensee var brudt ind i Landet; han var en Mand af den gamle Tid, elskede den gamle Kristendom

Ove Guldberg.

og de gamle Sæder, men ogsaa alle de ublevede vindtørre Synsmaader fra Enevældets Indførelse i Danmark. Alt skulde vende tilbage til det gamle. Endogsaa det pinlige Forhør af anklagede blev gjenindsført. Hof- og Stadsretten og Tallyotteriet var noget nær det eneste, som blev bibeholdt. Bæst gik det

udover Trykkefriheden og Bondesagen. Det blev forbudt at indrykke i Ugebladene noget, som vedkom Regjeringen eller det offentlige Liv; al Kritik derover var bannlyst. Dødsstraf med, hvad der skreves, blev drevet paa det smaaligste. Selv Suhm, Guldbergs Ven og Regjeringens Tilhænger, maatte finde sig i, at Sætninger blev strøgne eller omskrevne i hans lille Fædrelands Historie. Han maatte ikke engang skrive et Sted: „Kongen søgte at afskaffe Bondens Trældom“; thi denne Trældom skulde „varsomt røres ved“; det skulde hebe: „Kongen arbejdede paa Bondestandens Ophjælpelse“. De Strid, Struensee havde gjort til Fremme for Bondesagen, blev tagne tilbage; Landvæsenkommissionen, han havde nedsat, ophævet, og Deber, som fik Afsted, maatte ovenikjøbet høre, at „han havde været en skadelig Mand for Danmark.“ Aaget paa den danske Bondestand kjendtes derfor saa tungt som nogen sinde; det Guldbergske Tidsrum kaldtes ikke for intet „Herremændenes Tid“. Den danske Bonde havde det alt andet end godt; den norske, som ikke trykledes af Herremændene, havde Misvæxtaar, som blev dobbelt følelige, da han kun kunde kjøbe Korn fra Danmark. 1773 var et slikt Misvæxtaar. Folket maatte spise Barkebrød; mangfoldige døde af Sult og af Sygdomme, som kom deraf.

Et Udspring i det Guldbergske Styre var dets danske Sind. Det længe tilfidesatte danske Sprog blev gjenindsat i sin Værdighed; det skulde bruges baade i Retten og i Hæren; det gjordes til Undervisningsgjenstand i den lærde Skole, og selv ved Høffet begyndte man at lade det afløse det tyske. Danske Videnskabsmænd og danske videnskabelige Værker blev understøttede; ogsaa Universitetet modtog endel Forbedringer. I samme fædrelandste Aand udgav det Guldbergske Ministerium

ogsaa i 1776 Forordningen om Indfødsretten, der tilføjede at standse den Indvandningsstrøm, der havde truet at fylde alle fremstaaende Stillinger med fremmede, især Tyskere. Denne Forordning gik nemlig ud paa, at kun Indfødte eller de, som stod lige med dem, skulde have Afgang til Embeder og Værespøster i Staten. Da imidlertid ogsaa Holfstenerne regnedes til Indfødte, og disse i Mængde ansattes i Embeder, blev Tyskeriet ikke mindre end før, og det blev farligere, da der mellem Holfstenerne var mere Sammenhold end mellem Tyskerne før, der tilhørte forskjellige tyske Lande, som stod fremmede og fiendtlige overfor hverandre. Men som Tyskere ikke var fremmede længere, naar de hørte ind under den danske Stat, saa var Nordmændene for Guldberg ikke andet end Danstere; han sagde: „Jngen Nordmand er til. Alle er vi Borgere af den danske Stat.“

Den bedste Mand i det guldbergske Ministerium var Udenrigsministeren A. P. Bernstorff, en Brodersøn af den før nævnte Bernstorff. Forholdene udadtil var vanskelige og krævede en Mand, der var Stillingen voksen. Under den nordamerikanske Frihedskrig, som paa denne Tid førtes mellem England paa den ene Side og de forenede Stater, Frankrig og Spanien paa den anden, drev Danmark-Norge i Ly af sin Neutralitet en meget fordelagtig Fragtfart. Den norske Handelsflaade var, som nævnt, i stærkt Tiltagende; ved Aarhundredets Slutning 1156 Skibe mod 594 i 1767; Kjørløsen var saa stor, at et enkelt Handelskøb i Kristiania udførte i 1777 for 60 000 Rskl. (Kr. 10 800 000). Denne Fragtfart søgte imidlertid England at hindre, da dets Fiender gjennem den fik udføre sine Landes Frembringelser og forsynne sig med de Varer, de trængte andetstedsfra. Engelske Kapere laa derfor paa Lur

efter de norske og danske Skibe; amerikanerne gik paa Jagt efter engelske og vovede sig endogsaa lige op under den norske Kyst; Usikkerheden paa Havet voldte de forenede Rigers Handel stor Skade. Skade var det ogsaa, at Trælastudførslen fra Norge til England paa Grund af den amerikanske Krig² formindskedes, saa

A. P. Bernstorff.

det var Tider, da Trælast var næsten uaffættelig i London. For at værne om Skibsfarten foreslog Bernstorff for Rusland et Forbund, der gik ud paa, at begge Riger skulde i Fællesskab værges sin Handel mod de krigførende Magter og gjøre fælles Sag, om deres Overenskomst skulde paaføre nogen af

dem Angreb. I Førstningen afviste Rusland hans Forslag og nærmede sig endogfaa til England. Men med engang gjorde den russiske Politik helt om. Den erklærede nu at ville haandhæve en væbnet Neutralitet i Grundtanken saaledes som Bernstorff havde foreslaaet, og efter den Grundsaetning „frit Stib gjør frit Gods“ skulde selv fiendtlig Eiendom, undtagen Waaben og andre Krigsfornødenheder, overalt gaa frit under neutralt Flag. Denne væbnede Neutralitet tiltraadtes (1780) foruden af Danmark og Rusland ogsaa af Sverige. Men kun et Par Dage før Danmark tiltraadte det væbnede Neutralitetsforbund, havde Bernstorff sluttet en hemmelig Handelsoverenskomst med England; derover følte Rusland sig fornærmet, det samme var Tilfældet med Preussen, som ikke var bleven optaget i Neutralitetsforbundet, da det nægtede at bære sin Del af Omkostningerne til Udrustning af Krigsskibe. Preussens Konge var den danske Enkedronnings Svoger, og det faldt ham derfor ikke vanskeligt at faa Udenrigsministeren styrket. Efter Enkedronningens Opfordring maatte da Bernstorff søge Afsted og fik den (Novbr. 1780). Preussen blev da optaget i Neutralitetsforbundet, som tillige kom til at omfatte ogsaa Holland, Portugal, Tyskland og Neapel; dets Grundsaetninger blev godkjendte baade af Frankrig og Spanien, ja endogfaa for en Del af England.

I de Aar, som nu paafulgte, tog Handelen stærkt Opving. Der strømmede Penge ind; Tolben gav rige Indtægter, og kun Regjeringens store Ødselhed gjorde, at den til Trods for alt alligevel var i Pengetrang. Der maatte paalægges Statter, som fra 1781 øgedes med omtr. 1 Mill. aarlig bare for Norges Bedkommende. Mange Handelshuses Velfaand var ikke saa grundfaestet, som det hed sig; da

Freden mellem Nordamerika og England blev sluttet (1783), følte de mægtige kjøbenhavnske Handelshuse Grunden valke under sig, og Regjeringen tvang da Banken til at komme dem og en Mængde andre til Hjælp med store Laan, skjøndt de ikke kunde stille den nødvendige Sikkerhed derfor.

**Det guldbergske Ministerium styrtes. Kronprinds Fredrik
forestaaer Regjeringen.**

Det guldbergske Ministeriums Dage var talte. Det havde i det hele taget styrret slet og forlængst mistet den Folkegunst, som jublede omkring det ved dets Tiltræden; det var nu Gjenstand for stor og almindelig Misnøie. Misnøien delte ogsaa den unge Kronprinds Fredrik, der vanskelig kunde nære venlige Følelser mod de Mænd, der havde styrret hans Moder, og som behandlede ham selv med alt andet end Hensyn. Han var gammel nok til at føle de Krænkelser og den Tilfidsøstelse, han var udsat for, og han besluttede, at det skulde have en Ende. Han satte sig i Forbindelse med Bernstorff, som levede i Tyssland; denne blev vundet for Kronprindsen og med ham flere andre høitstaaende Mænd. Men han holdt godt tæt med, hvad han pønsede paa; ingen af de ledende drømte om, at han kunde blive farlig, og Entebroenningen, som havde følt ham paa Tænderne, sagde: „For ham er vi sikker; den dumme Dreng vil intet gjøre os.“ Men et Par Dage efter, da han efter sin Konfirmation tog Sæde i Geheimestatsraadet, fremlagde han (14 April 1784) for Kongen et Papir, hvori han bad ham opløse Geheimelabinettet og tage Rosenkrantz, Bernstorff, Huth og Stampe til Statsraader. Kongen underkrev, skjønt Arveprindsen gjorde Ind-

vendinger; men da han strax efter reiste sig og stødte sig ind i sine Værelser, fulgte Arveprindsen med og stængte Døren efter, saa Kronprindsen blev hindret fra at følge. Da han gjennem en anden Dør søgte at komme ind til Kongen, fandt han ogsaa denne luffet. Men i det samme kom Arveprindsen med Kongen ved Haanden for at føre ham til Dronningen. Kronprindsen greb sin Fader ved den anden Haand og bad ham gaa tilbage til sine Værelser; dette søgte Arveprindsen at hindre med Magt, og det kom til formeligt Slagsmaal. Arveprindsen maatte dog give sig, og Kongen kom ikke denne Gang til Dronningen. Hun blev ved Esterretningen om det skeede aldeles ude af sig af Raseri, overførte Budbringeren med Skjældsord og Kronprindsen, som indfandt sig strax efter, med de bitreste Bæbreidelser. Det kunde imidlertid ikke ændre, hvad der var gjort; det nye Ministerium var en Kjendsgjerning. Da Kristian den syvende var uheldbredelig sindssyg, blev det Kronprindsen, der forestod Regjeringen, indtil han ved Faderens Død i 1808 selv besteg Tronen.

Uroligheder i Nedens.

Det nye Ministerium manglede ikke Vilje til at tage sig af de Folk, som det var sat i Spidsen for. Der var ogsaa baade i Danmark og Norge mange Forhold, der kunde trænge at rettes. I det søndenfjeldste Norge led Folket under Forbudet mod Indførsel af Korn fra andre Lande end Danmark; paa mange Steder udsuges det endnu paa det stammeligste af Embedsmænd, som stundom var rene Blodigler. Sorensskrivere regnede sig i Diæter og Styks det dobbelte af, hvad Loven

tillod, paatvang Dødsboer unødvendige Auktioner og saa videre. Bønderne i Nebenæs stod under et svært Tryk. Kjøbmændene i Byerne bedrog dem, og Embedsmændene flaaede dem. Misnøien var derfor stor. I 1786 reiste Bonden Kristian Jensen Lofthus til Kjøbenhavn for paa sine Standsfællers Vegne at klage for Kongen. Kronprindsen modtog ham ikke ugunstig, men paalagde ham at fremkomme med Beviser. Disse skulde da Lofthus samle, og i det Diemed reiste han, omgivet af en Sikkerhedsvagt, omkring i Bygderne, modtog ogsaa Klager paa sin Gaard, hvor Folk i Mængde strømmede til. Bøndernes Sammenstimlen indjog Myndighederne Skræk; der blev sat Forhør, uden at dog nogen mødte, og der blev gjort Forsøg paa at sikre sig Lofthus's Person, uden at det dog lykkedes. Han vedblev som før, og da han saa havde samlet alle de Bevisligheder, han ønskede, drog han med et Følge paa ikke mindre end 30 Mand gennem Sverige afsted til Kjøbenhavn. Før han naaede herved, fik han vide, at der var udstedt Arrestordre mod ham; han forblev derfor paa den svenske Side af Øresund, medens han sendte de fleste af sit Følge til Kjøbenhavn for at udvirke et Leidebrev for sig. Det blev ogsaa udstedt, men ikke nyttet, da Lofthus ved den fælste Efterretning, at hans Lebsagere i Kjøbenhavn var satte fast, opgav sin Reise og vendte tilbage til sit Hjemsted. Her voxte Bevægelsen og udbredte sig til Telemarken; i hundredevis samlede væbnede Bønder sig om Lofthus, og i de nærliggende Byer Arendal og Kristiansand var der stor Frygt for et Angreb. Den var dog ugrundet; Bønderne tænkte ikke paa saadanne Voldsomheder; gennem to Udsendinge henvendte de sig til Stiftamtmanden i Kristiansand for at udvirke et Fribrev for Krist. Lofthus. De fik ogsaa Løfte paa, at deres Høvding

skalde fritages for Arrest, indtil Resolution var indhentet, naar et halvt Snes af deres bedste Mænd vilde indestaa for hans Tilstedeblivelse og Rolighed. En saadan Kaution blev given, og Lofthus fik et Fribrev, gjældende i 5 Uger.

Bønderne i Rjøbenhavn havde imidlertid ikke været ledige. De ansøgte om og opnaaede ogsaa Nedsættelse af en Kommission, der skalde prøve og afhjælpe deres Klagemaal og fik ogsaa paa deres Begjæring et nyt Leidebrev for Lofthus.

Det kunde nok denne trænge; thi det Fribrev, som var udstedt for ham i Kristianssand, blev ikke fulgt. Han var udsat for Efterstræbelser og maatte for at undgaa Paagribelse flygte til Telemarken. Herfra vendte han dog tilbage, da han tilligemed en Mængde Bønder indstævnedes til at møde for Kommissionen, som i Januar 1787 sammentraadte i Kristianssand. Af de Oplysninger, som her fremkom, fremgik det, hvor ulovlig Embedsmændene havde ladet sig betale for Forretninger, og hvor flammelig navnlig Arendals Borgere havde trukket Bønderne op, idet de selv havde sat Prisen paa disses Trælast, medens de havde struet sine Varer op til en aldeles ublu Høide. Kommissionen gav ellers Bønderne det Vidnesbyrd, at de hele Tiden under Forhandlingerne med dem havde været „rolige og beskedne, Kongehuset, som de høiligen elste, og Kongens Billie aldeles hengivne.“

Da Lofthus's Leidebrev udløb, blev det besluttet, at han skalde paagribes og sættes fast. Det lykkes ogsaa, og Lofthus blev ført til Akershus, hvor han lænkedes til en Blok. Men Efterretningen om hans Paagribelse vakte stor Bevægelse og Harm mellem Bønderne; de stimlede sammen, tog fat paa Fogden i Distriktet og spærrede ham inde i Arresthuset, hvor han skalde sidde, indtil Lofthus blev given fri. Milii-

tæret maatte rykke ud; Fogden blev befriet, og lidt efter lidt lagde Gjæringen sig; sidst i Telemarken, hvor det længe vedblev at ulme.

Kommissionen blev først færdig i Marts 1788. Den lagde to af de Embedsmænd, mod hvilke de stærkeste Klagemaal havde lydt, i svære Bøder, men dømte Lofthus til Fæstningsarbejde i Fern paa Levetiden og flere af hans medskyldige i mindre Straffe.

I ti Aar sad Lofthus paa Fæstningen. Hans Stjæbne vakte i Kristiania megen Opsigt og Deltagelse, og ofte modtog han Besøg af Folk, som vilde se den navnkundige Fange. Da den senere saa berømte Advokat, Jonas Anton Hjelm, som Student var oppe hos ham, rystede Fangen sine Lænter og med flammende Blid sagde: „Slig handler man med den Mand, som vilde befri Norge.“ Han døde i Fængslet i Juni 1797.

Misnøien i Norge. Svenske Oplygterier.

Opbrøret i Nedencæs havde blottet forskjellige Embedsmisbrug, som Regjeringen søgte at fjerne; saaledes udkom et Sportelreglement, der skulde hindre den ulovlige Sportulering. Kornloven af 1735 blev ophævet, saa nu kunde det søndensjældske Norge hente sit Korn, hvor det vilde.

Bevægelsen i Nedencæs var ikke det eneste Vidnesbyrd om Misnøie i Norge med det danske Styre. Den var tværtimod temmelig udbredt. „Man tænkte og talte paa en Maade, som man før ikke kunnet anse for mulig.“ Enkelte begyndte at tænke sig Muligheden af en Afstillelse af Rigerne; for andre

stod det som det ønskeligste, at Landet med Bibehold af Foreningen med Danmark kunde inden denne indtage en friere, mere uafhængig Stilling. Disse gjærende Lanter drog Opmærksomhed paa sig ogsaa udenfor Landet. I Sverige havde Kongen, Gustav den tredje, sine Dine henvendte paa Norge. Det var et Formaal for hans Politik at forene dette Rige med Sverige, og han var flere Gange, saaledes i 1783, betænkt paa for at naa dette at rette samtibig et Angreb baade paa Danmark og Norge. Sit Haab om at naa, hvad han attraaede, støttede han ogsaa paa Misnøien i Landet med Danmark. For end yderligere at øge denne sendte han svenske Mænd ind i Landet for at undersøge Stemningen og bearbejde den. I denne samme Hensigt oprettede han et svensk Konsulat i Kristiania. Gjennem dette blev han underrettet om Stemninger og Tilstande i Landet, og Misnøien med det danske Styre blev skildret paa en Maade, der svarede til Kongens Ønsker, men ikke til den nøgne Virkelighed.

I 1788 kom Kronprindsen til Norge. Det havde længe været paatænkt, at han skulde reise herop, og afholdt, som han var, vilde hans Ophold i Landet bidrage meget til at dæmpe Misnøien og knytte Folket til Danmark. Man troede om ham, at han vilde Folkets Vel, og man havde seet Bevis derpaa i Forordningen om Ophævelse af Kornloven af 1735, hvilken Forordning udkom lige før Kronprindsens Afreise til Norge og var ligesom hans Gave til det norske Folk. Det mærkedes paa Modtagelsen, at Nordmændene omfattede sit Kongehus med Kjærlighed. I Kristiania hilsendes Kronprindsen af „Folkets Frydestrig“ og 3 Hjerddinger fra Byen blev han mødt af „40 ærværdige Odelsbønder“ og derpaa af et Korps paa 12 Mand af Byens Borgere. Byen selv havde

paa bedste Maade strammet sig op og ydede Kronprindsen al den Hjelp, som den formaaede. Og den var i ethvert Fald velment. Prindsen besøgte ogsaa paa denne Rejse Trondhjem og Vestlandet; fra Kristiansand tog han tilbage til Danmark. Under Opholdet fik han fra flere Kanter Henvendelser om Norges Ønsker. De gik ud paa Ophævelse af Forrettigheder, Fjærnelse af Misligheder, men især fremhævedes Savnet af et eget Universitet. Med Oprettelsen af dette havde det dog endnu lange Udsigt.

Om de svenske Bearbejdelser af Folkemeningen i Norge nogenstinde havde haft nogen Udsigt til Fremgang, saa var det i ethvert Fald forbi dermed efter Kronprindsens Besøg. Det havde mægtig bidraget til at kvæle Uilfredsheden og Gjærringen. Hengivenheden for Kongehuset, som var saa indgroet i Nordmændene, vandt for en Tid forøget Styrke. Vaandet mellem Rigerne knyttedes fastere, og Forholdet til Sverige blev fra et fædeligt med engang forvandlet til et Brud. Dette kom dog ikke fra de forenede Riger. Det var Gustav den tredje, som havde angrebet Rusland, og ifølge det Forbund, som i 1773 (se S. 487) var afsluttet mellem dette Rige og Norge-Danmark, skulde disse komme Rusland til Hjælp med 12 000 Mand og 6 Linieskibe. Hvor nødig end Regjeringen i Kjøbenhavn vilde bryde Freden med Sverige, maatte den dog blive de indgaaede Forpligtelser tro, og Krigen blev erklæret. 12 000 Nordmænd under Prinds Karl af Hesses Overbefaling rykkede (26 Septbr. 1788) ind i Waahuslen. Kronprindsen fulgte selv med som frivillig. Den havde raast Fremgang. Ved Kvistumbro prøvede Svenskerne at standse Nordmændene; men de var langt underlegne i Tal og blev overmandede; 800 blev fangne. Nordmændene besatte derpaa

Venersborg, Kongelf og Baahus og stod i Førstningen af Oktober foran Gøteborg. Ogsaa den vilde rimeligvis være faldt, da den kun havde en svag Besætning, om ikke den engelske Sendemand paa egen Haand var optraadt til Fordel for Sverige. Han truede nemlig Norge-Danmark med Krig fra England og Preussen, om Angrebet paa Sverige fortsattes, og en saadan Mulighed indesluttede en saa stor Fare, at Prinds Karl, der forresten havde vist sig som en daarlig General, sluttede 9 Oktbr. 1788 en Vaabensstilstand paa 8 Dage, og denne blev senere forlænget til at gjælde hele den følgende Vinter. Næste Aar truede det vistnok igjen med at bryde løs; men da Rusland ikke vilde yde den Pengeunderstøttelse, som det var forpligtet til, maatte det give Afkald paa Hjælp fra Norge-Danmark og kunde det saa meget hellere, som Hjælp herfra vilde have bragt det Krig med England og Preussen. Krigen, saa kort som den var, havde kostet usforholdsmæssig meget, 7 Mill. Rdl. til Rustninger, 4 000 Menneskeliv, som var bortrevet af smitsomme Sygdomme.

Kong Gustav opgav dog endnu ikke sine Forhaabninger om at kunne forene Norge med Sverige. Men han var nu længere fra det end nogenfinde. Da han havde berøvet Svernerne Friheden, kunde han ikke længere, som han havde gjort tidligere, fremstille sig som den, der vilde skænke de undertrykkede Nordmænd politisk Selvstændighed og Frihed. Opgivelsen af dette Haab maatte gjøre de Nordmænd — forholdsvis yderst faa — der havde været for en Forening med Sverige, meget kjølige. Dette viste sig ogsaa ved en Sammentomst, som en af de svenske Udsendte, General Armsfeldt, havde havt med enkelte misfornøiede Nordmænd, blandt andre Karsten Tank fra Fredrikshald. Her udtalte disse, at de ikke vilde indgaa

paa en Forening, hvorved Norge skulde faa den samme Statsforfatning som Sverige, og man fandt paa begge Sider, at Standpunkterne var for forskjellige til, at der kunde samarbeides. Og hvor meget Stræv Gustav gjorde sig med at opvigte Stemningen i Norge mod Danmark, ubrettede han dog lidet eller intet; ved hans Død 1792 blev det svenske Konsulat i Norge ophævet og dermed ogsaa Arbejdet for at forene Norge med Sverige indtil videre indstillet.

A. P. Bernstorff og hans Ledelse af den udenrigste Politikk.

Sjælen i Regjeringen var Bernstorff, der som Statsmand var en af de allerførste, som har ledet Norge-Danmarks Politikk. Hans Dygtighed som Udenrigsminister glimrede i de Forviklinger, som den franske Revolution fremkaldte. Regjeringerne rundt om i Europa frygtede, at Bevægelsen fra Frankrig skulde forplante sig til deres Folk og i deres Lande som i Frankrig omstyrte den gamle Samsundsorden. Flere Magter sluttede sig sammen for med Magt at tvinge Udviklingen i Frankrig tilbage i de gamle Spor. Der blev fra denne Kant øvet stærkt Tryk paa de forenede Riger for at faa dem med i Forbundet. Disse Lande laa ikke helt udenfor Tankestrømningerne i Tiden. Ogsaa gennem dem dirrede Gjensind fra den store Stormflotte i Frankrig. Der var i visse Kredse baade i Danmark og Norge varm Stemning for Revolutionen. Der udkom i Kjøbenhavn Skrifter af det rødeste Indhold, der rettedes mere eller mindre skjult Angreb paa Statsforfatningen. Ogsaa i norske Byer gjorde denne Aand sig gjældende. Fra Trondhjem blev der

i 1793 indberettet, at der var dem, som „vanærede sig ved den demokratiske Tænkemaade“, og i nogle af de søndenfjeldske Kjøbstæder fandt en engelsk Forfatterinde, som paa denne Tid reiste i Norge, en almindelig Deltagelse for den franske Revolution. I Hovedstaden kunde der i Selskaber hos de rige Handelsmænd og høiere Embedsmænd udbringes Skaaler for „Frihed, Lighed og Enighed“, og det blev indberettet til Kjøbenhavn, at „her gives nogle, som er stærkt anstutne af den nyere Filosofi“, og nævner de rige Handelsmænd Haagen Mathiesen og Jørg. Bløen og mellem Embedsmændene Generalauditøren Wesjel og Assessor i Overhofretten Bull. Denne „Gødtkjøbs-Begeistring“ var dog ikke andet end et uklart Sværmeri og kunde derfor godt gaa sammen med en virkelig Hengivenhed for det oldenborgske Kongehus. Det forstod Bernstorff og lod sig ikke ved Pres fra Udlandet, hvor stærkt det end sommetider kunde være, bringe udaf sin Bei. Hans Politikk var Freden. Hvor lidet han end ynede den franske Omvæltning vilde han ikke for at knuse den blande sig ind i et andet Riges Anliggende og føre en Krig, der let kunde tilintetgjøre Norges og Danmarks opblomstrende Velstand.

Han nærmede sig Sverige og fik i 1794 en Overenskomst istand mellem begge Riger til Værn om Handelen og derved ogsaa om deres Neutralitet. Rusland rasede; det slog paa Sværdet; men Bernstorff var fast besluttet paa hellere end at give efter at sætte haardt mod haardt. Ogsaa England tog Forbundet meget ilde op, og det gik udover Sjøarten, som led meget. Englænderne opbragte nemlig norske og danske Handelsflåde, endogsaa dem, der gik til Spanien og Portugal; thi disse, foregav de, var egentlig bestemte til Frankrig. I Tiden indtil Slutningen af Sommeren 1794 havde de opbragt

lige op til 220 Skibe. Deres Overgreb blev bestandig større. Et norsk Skib blev standset og undersøgt i Kattegat, og engelske Krigsskibe krydsede mellem Norge og Jylland. En saadan Nærgaaenhed blev ikke taalt; en Flaade udrustes, der skulde vaage over Skibsfarten og i Tilfælde værne om den med Magt. Dette frugtede; England blev med engang spagfærdig og opgav Forbringen, det før havde opstillet, at kunne opbringe alle Skibe, som førte Korn til franske Havne. Aaret efter, 1795, tog det vistnok denne Indrømmelse tilbage, og de gamle Plagerier begyndte; Forholdet mellem Rigerne spændtes til det yderste og vilde vistnok være brustet, om ikke Englænderne i sidste Dieblit havde vist en Smule Rimelighed. Men under alle saadanne Fortrædeligheder, der astog, men ikke opførte, flommede der Penge ind, som Skibsfarten fastede af sig. Fragterne var umaadelig høie. Et Skib paa kun 40 Commercelæster fit i Fragt fra Danzig til Kolonierne 6 000 Gylden og i Returfragt 22 000 Gylden. Bergens Handelsflaade vogte i det ene Aar 1795—96 fra en Drægtighed af 5 509 C. L. til 6 461 C. L. Trælasthandelen tog et stort Opsving, da en Forordning af $\frac{22}{4}$ 1795 gav Skovhugsten fri; den bebudede ogsaa Bevillinger til nye Sagbrug; men da de rige Sagbrugseiere i Kristiania streg op om Indgreb i sine dyrt købte Forrettigheder og spaaede „en Revolution i Skovvæsenets Tilstand“, blev Regjeringen stræmt og lod alt blive ved det gamle. Ellers udmærkede den bernstorffske Regjering sig ved tidsmæssige og fristubede Reformers og gennemførte dem trods Modstand og Skræmsler. Ophævelsen af Kornloven af 1735 er allerede nævnt; i 1786 blev Handelen paa Island frigjort, dog kun for Kongens Underaatter; i det følgende Aar blev Stødet givet til lysere Tilstande i

Finmarken, idet Handelen paa denne Landsdel blev frigiven; Byerne Tromsø, Hammerfest og Bardø blev grundede. Enkelte Egne der nord fit Bebyggelse. Deraf har Fjogden i Senjen og Tromsø, Jens Holmboe, store Fortjenester. Bardobalen var frugtbar, men henlaa ubeboet. Holmboe overtalte i 1787 nogle brødløse Husmandsfamilier fra det sydlige Norge til at nedsette sig i Dalen, hjalp med stor personlig Opofrelse Nybyggerne, men havde til Gjengjæld den Glæde at se fit Vært lykkes. I 1800 bestod Nybyggerne af 37 Familier, som eiede 313 Stykker Storkvæg, 511 Stykker Smaasæ og 59 Heste. Senere kom adskillige hundrede Familier op fra det sydlige Norge, thi Stedet blev bekjendt for at kunne skaffe arbeidsomme Folk Udtomme.

Slavehandelen med Negere blev ogsaa ophævet ved Forordning af $\frac{10}{3}$ 1792; Danmark-Norge har Wren af at være den første Stat i Verden, som fattede og gennemførte en saadan Beslutning. I 1795 og 1796 fulgte to Love, som betegnede et stort Fremskridt og ikke mindst i Norge virkede heldbringende. Den første var Loven om Forligelseskommissioner, som bidrog til at hindre mange kostbare Retstrætter, og den anden om „Retten vedbørlige og hurtige Pleie“ satte en Stopper for den Langsomhed og de „Lovtrækkeriets Krumveie“, som hidtil i altsor høi Grad havde skjæmmet Rettergangen og været en Kilde til stor og velgrundet Misnøie. Det var især Nordmanden, den skarpsindige Jurist Kr. Kolbjørnsen (af den bekjendte fredrikshaldske Wt) som har Wren af disse to sidste Loves Fremkomst. Han delte ellers ikke Sværmeriet for Odelretten; Forordningen af $\frac{5}{4}$ 1811, som skulde forberede dens Ophævelse, var forfattet af ham. Til Trods for Alt, hvad der i disse

Dage blev gjort for Norge, manglede der dog ikke Grund til Misnøie. Enkelte Steder kom det til Uroligheder, saaledes i Leirdal. Leirdølerne havde fra gammel Tid nydt Frihed for Udskrivning, fordi de, som nævnt, skyldte Posten over Fjeldet. Da denne Byrde blev lettet, skulde de give flere Arbeidsdage paa Veiene. Heri fandt de sig. Men i 1795 blev det bestemt, at de skulde udskrives til Soldater. Præsten maatte udarbejde de hemmelige Lister over de unge Mandstaber, men Leirdølerne tiltvang sig Ublevering af disse. De skulde saa tvinges til at blive Soldater, og i 1802 blev der afholdt Session. De unge Mandstaber blev tagne i Ed og Øvelserne begyndte. Hovedmanden mellem Uroftisterne, Anders Lysne, blev henrettet.

For Mandslivets Fremme var det af megen Betydning, at Regjeringen optraadte velvillig og frifindet ligeoverfor Pressen; fra 1790 skulde Pressesager ikke som før afgjøres af Politimesteren, men paafjendes af de almindelige Domstole. Der førtes i disse Aar en livlig Forhandling om Universitets-sagen, som havde hvilet siden Kronprindsens Besøg i 1788. Den Mand, som varmt tog Ordet herfor, var Præsten J. N. Wilse i Sphydeberg. Han var dansk, men søgte sig ialfald i dette Stykke fuldstændig som Nordmand. Han udstedte i 1793 en Indbydelse til sine norske Landsmænd at ansøge om et Akademi i Norge. Han foreslaar tillige at mødes 4 Juli i Kristiania for at aabne en Subskription til Bidrag til Akademiet. Wilses Indbydelse satte Pennene i Bevægelse; fra norsk Side fik Wilse kraftig Støtte; kun Rector Niels Treschow fandt, at Norge ikke kunde underholde et Universitet. Ved Mødet 4 Juli blev der tegnet Bidrag til Fremme af Sagen, og en Komite nedfattes, som skulde tage sig videre af den.

Komiteen besluttede at udsætte en Præmie for det bedste Forslag til Indretning af Universitetet. 14 Besvarelser blev indgivne; af disse vandt den norske fødte Digter Kr. Bram Prisen. Et andet Bidrag til Fremme af Sagen gav Enevold Falsen, der i et hyppeligt Sprog og med bidende Bid gjendriver de Indvendinger, som var — ogsaa fra norsk Side — gjorde mod Oprettelsen af et Universitet. Saa tog Komiteen i Kristiania det afgjørende Skridt. Den indleverede i 1795 en Ansøgning til Regjeringen om Oprettelse af et Universitet. Men Svaret var et Afslag. Hermed indtraadte en Standsning i Universitetsagen; men ingen tvilede om, at den ved Tid og Leilighed vilde melde sig igjen.

Folket glemte ikke den Mand, hvem det tilskrev Æren for Freden og den Velstand som med den strømmede ind. Doytaler over Bernstorff og hans Politik lød allevegne. For at udtrykke sin Taknemmelighed grundede en Del rige Kjøbmænd i Bergen et Legat paa 3 000 Rdl., som de gav Navn efter Bernstorff, og som Stifterne vilde have betragtet som et Slags Borgertrone for hans „vise Ministerial-Bestyrelse, hvem den Lykkelighed, som har fredet Handelen og Sjøfarten for disse Rigers handlende Undersaatter, næst Gud og Kongen bør tilskrives.“ I Kristiansund blev der oprettet en Borgerskole, der ogsaa skulde bære hans Navn og være et Bidnesbyrd om Borgernes Taknemmelighed.

Bernstorff fortjente den almindelige Kjærlighed, som blev ham til Del. Han var vistnok ingen stor Mand, der var foran sin Samtid, og som med Geniets Klarhyn skimtede de Veie, Udviklingen skulde følge. Hans Synskreds var begrændset, men indenfor den saa han skarpt, vidste at sætte sit Maal og vælge sine Midler. Med fast Haand holdt han Traadene og lod

fig hverken fra den ene Kant eller den anden rive hen til Ubefindigheder. Hans Ry var ogsaa i Udlandet stort. De Breve (Depescher), han i Egenstaaelse af Udenrigsminister skrev, blev navnkundige; de oversattes i fremmede Sprog og et op=levende i England 7 Oplag. Det var dette Skrift, en navnkundig engelsk Statsmand i Parlamentet betegnede som „et Statsskrift, der kan tjene ethvert Kabinet til Mønster; — jo mere man grunder paa det, des mere maa man beundre det.“

Dog kun altfor snart skulde et Arbejde afbrydes, der havde været saa rigt og vundet saa megen Godkjendelse. I Mai 1797 kastedes han paa Sygeleiet, og den 21 Juni derpaa gik han bort, ikke fuldt 62 Aar gammel. Saa stor, som Kjærligheden, han i levende Live havde indgysket, saa dyb var Sorgen, Landesorgen; ved hans Død.

I bitter Smerte følte man, hvad der i ham var tabt, og mindedes med Bæmhed, hvad han havde været, og den bortgangnes Dyder, baade den sjældne Værdighed, han eiede, og Venlighed, han viste, det Frisind, der udmærkede ham, og Gudsfrigten, han var besjælet af, samlede sig som Træet i et Billede til et stort Indtryk af en „forunderlig ren og ædel Personlighed“.

Kristian Bernstorff. Slaget paa Rysenhavns Bred.

Den Visdom, som med Bernstorff havde siddet ved Statsroret, gik ikke i Arv til hans Efterfølger, Sønnen Kristian Bernstorff, som blev Udenrigsminister efter ham. Han var langt mindre Statsmand end Faderen. Og denne Mangel blev stærkt følelig i de Tider, som fulgte. Skibsfarten var udsat for større Ulemper end nogenfinde. Den ene Trætte med England afløste den anden. Da dansk Flag ikke sjelden mis-

brugtes til at bække fremmed Ladning, fik England Marjag til Klagemaal og Anledning til stadig vogende Overgreb. En saadan Mængde Skibe blev optagrede af Englænderne, at norske og danske Redere havde i 1796 ikke mindre end 5 Millioner Rdl. tilgode i Erstatning. Ogsaa Franskmændene opbragte Skibe, og i Frantrige var det endnu vanskeligere end i England at faa en Ende paa Retsfager og Spørgsmaal om Godtgjørelse. Engelske og franske Sjøfolk kunde ogsaa i Land optræde som Røvere. Saaledes trængte franske Sjøfolk en Aften ind i et privat Selskab i Kristianssand. Bøtten prøvede at afværge Nærgaaenhed ved „at beværte dem med Forfristninger og lade sin Hustru danse med dem“; men det lykkedes ikke, og Matroserne gjorde sig skyldige i formeligt Overfald. I Stavanger stormede en Sværm ved Nattetid ind i et Hus, slog istsykker, hvad de kom over, og saarede to af Byens Borgere, saa den ene døde. Saa udsatte, som Handelsflibene var, fandt Regjeringen det i 1798 nødvendigt at lade dem ledsage („konvoiere“) af Krigsskibe. Den var ikke blind for, at en saadan Forholdsregel kunde føre til Fiendtligheder med England, men mente dog, at dette Rige ikke vilde sætte sig derimod, da Konvoieringen nærmest var rettet mod de franske Røvere. I Førstningen gik det ogsaa taalelig, men fra 1800 vilde England ikke længer finde sig deri. Og det var den danske Regjering's store Feil, at den vedblev med Konvoieringen, selv efterat den burde skjønne, at den vilde føre til Fredsbrud og Krig.

Mellem danske og engelske Krigsskibe kom det nu til gjentagne Sammenstød, der vistnok viste, at den gamle Tapperhed endnu levede mellem de norske og danske Søkrigere, men som dog gjorde Forholdet til England saarere end nogensinde.

Endnu kom det dog ikke til Krig, da Danmark ved en Overenskomst af $29/8$ 1800 gik ind paa indtil videre at opgive Konvoivæsenet. Men kort efter sluttede Rusland, Sverige og Preussen sig sammen til en væbnet Neutralitet som hin af 1780 og opfordrede den dansk-norske Regjering til at være med. Det havde denne intet imod, og skøndt Overenskomsten med England stod i Veien, haabede den at faa Stridsspørgsmaalet med dette Rige løst, inden Forbundet traadte i Kraft. Den russiske Keiser, der havde England med et glødende Had, forspildte ved sin Heflighed denne Mulighed. Og da den brast, var Krigen given. Engeltmanden begyndte den ved at lægge Beslag paa alle norske og danske Skibe i engelske Havne og besætte de dansk-vestindiske Der. For at tvinge Danmark til at opgive Neutralitetsforbundet kom en engelsk Flaade, 53 store Skibe, under Admiral Parker til Østersjøen. Gjennem Øresund holdt den sig nær op under den svenske Kyst, hvorfra der ikke løsnedes et Skud, og fra den danske; fra Kronborg, blev der vel stude, men Afstanden var for stor, til at Kuglerne kunde rætte. Uden at have lidt nogen Skade naaede den Kjøbenhavn. Her havde man i det længste haabet paa Fred og først rustet, da Krigen viste sig uundgaaelig. Kjøbenhavn, som trueedes, maatte først og fremst forsvares, og ude paa Kongedybet blev der lagt en Træmur af Skibe, gamle Kasjer, der paa Grund af Velde ikke kunde sendes til Sjø (Blotskibe), desforuden tre Stykpramme, tre Kavalleripramme, en Defensionsfregat og en Korvet med ialt 630 Kanoner og 5234 Mand under Overkommando af Kommandør J. D. Fischer. Men til Officerer maatte man for en Del bruge Koffarbitapteinere og Styrmand, og Mandskabet var for en stor Del et Straksammen af Haandværksvende, Tjenestefolk, Fister og

Bønder, hvoraf mange aldrig før havde sat sin Fod paa et Dæk. Men hvad der manglede i Skibe og sjøvante Krigere, erstattedes af den Ild, det Mod, den Fædrelandskjærlighed, som gennemstrømmede Besætningen paa Flaaden og Befolkningen i Byen, og som varslende om, at Kampen vilde blive haardere, end Engellstmanden drømte om. Disse Skibe vilde ikke falde efter en Times Kamp, som den næstkommanderende paa den engelske Flaade, den store Sjøhelt Nelson, lovede Barker, da han med 36 store og smaa Skibe med 1206 Kanoner og Mortere og en Besætning paa henved 9000 Mand Skjærtorsdag Morgen 2 April 1801 seilede ind paa Havnen. Binden var netop saadan, som de engelske Skibe trængte den, og de kunde derfor indtage Stilling, hvor de vilde, og forandre den, saa ofte de behøvede, medens de dansk-norske Skibe laa fortoiede for Anker og af den Grund kun kunde bruge Halvdelen af sine Kanoner. Kl. 10 $\frac{1}{2}$ Løsnedes det første Skud, og Kl. 11 var Ilden almindelig. „Den spændte Forventning, som for saa kort siden havde hersket, var afløst af Stykkernes Lørden og Skibenes Brag, Førernes Kommandoraab og Folkenes travle Virksomhed. Alt var hyllet i Røg og Damp, og kun Glimtene fra Kanonerne skinnede igjennem, snart fra den ene, snart fra den anden Side.“ I Kjøbenhavn var Gaderne næsten folketomme, thi alle, som det var muligt for at komme afsted, søgte til Steder, hvor de kunde øine et Glimt af Slaget, og fra Kirkerne steg den Dag brændende Bønner op til ham, der raader for Seir og Liv.

Det var den sydligste Del af Forsvarslinien, som Nelson rettede sit Hovedangreb imod, og her rasede Kampen med størst Voldsomhed. Navnlig var Fløistibet Brøvesten, Kapt. Lassen, haardt udsat. Omringet af Fiender, der rettede 90

Udsvælg imod den, kunde den kun svare med 29 Kanoner af sine 60, og af disse 29 blev den ene efter den anden gjort ubrugelig; Stroget gjennemboredes af Kugler og tog tre Gange Ild, som dog hver Gang blev sluttet; men til Trods for, at Mandefaldet var overhaands stort, holdt Besætningen Stand og kæmpede med mageløs Udholdenhed. Efter 4 Timers Kamp med en stadig voksende Overmagt var Skibet sammenstødt og kun 2 Kanoner brugelige; dem lod Lasken fornagle, kastede Krudt og Kugler i Sjøen og forlod Braget med saa mange Folk, han kunde bjerge. Med en lignende Tapperhed, men ogsaa med lignende Udfald kæmpede alle Skibene paa den sydlige Fløi; paa et nær blev de alle ødelagte eller tagne.

I Midten af Slaglinien blev der samtidig kæmpet med stor Udholdenhed. Her laa Blostskibet Dannebrog, hvør Kommandør Fischers Stander vaiede, tilligemed en Del mindre Skibe, Kavalleriprammen Aershus, Stykprammen Haien og Flaadebatteriet No. 1; lidt mod Nord laa Linieskibet Sjælland og Blostskibet Charlotte Amalie. Overmagten paa engelsk Side var ogsaa her stor: 191 engelske Kanoner mod 117. Under Kampen blev Fischer saaret i Hovedet og flyttede sin Stander over paa Linieskibet Holsten; men hans Skibschef Braun fortsatte Kampen, skjøndt Skibet brændte, og da ogsaa han blev saaret, tog Næstkommanderende, Lemming, Befalingen. Under Guernes Knitren og Kanonerens Brag, vedblev de tapre at kæmpe; men da Ilden ombord, som næsten var sluttet, brød ud paa ny og tog Overhaand, da næsten Treiedelen af Mandstabet var gjort ukampdygtig, sendte Lemming de fleste af sine Folk iland og overgav sig med Resten. Men Dannebrog var kun et brændende Brag, som Engelskmændene, der var komne ombord, atter maatte forlade og overgive til sin

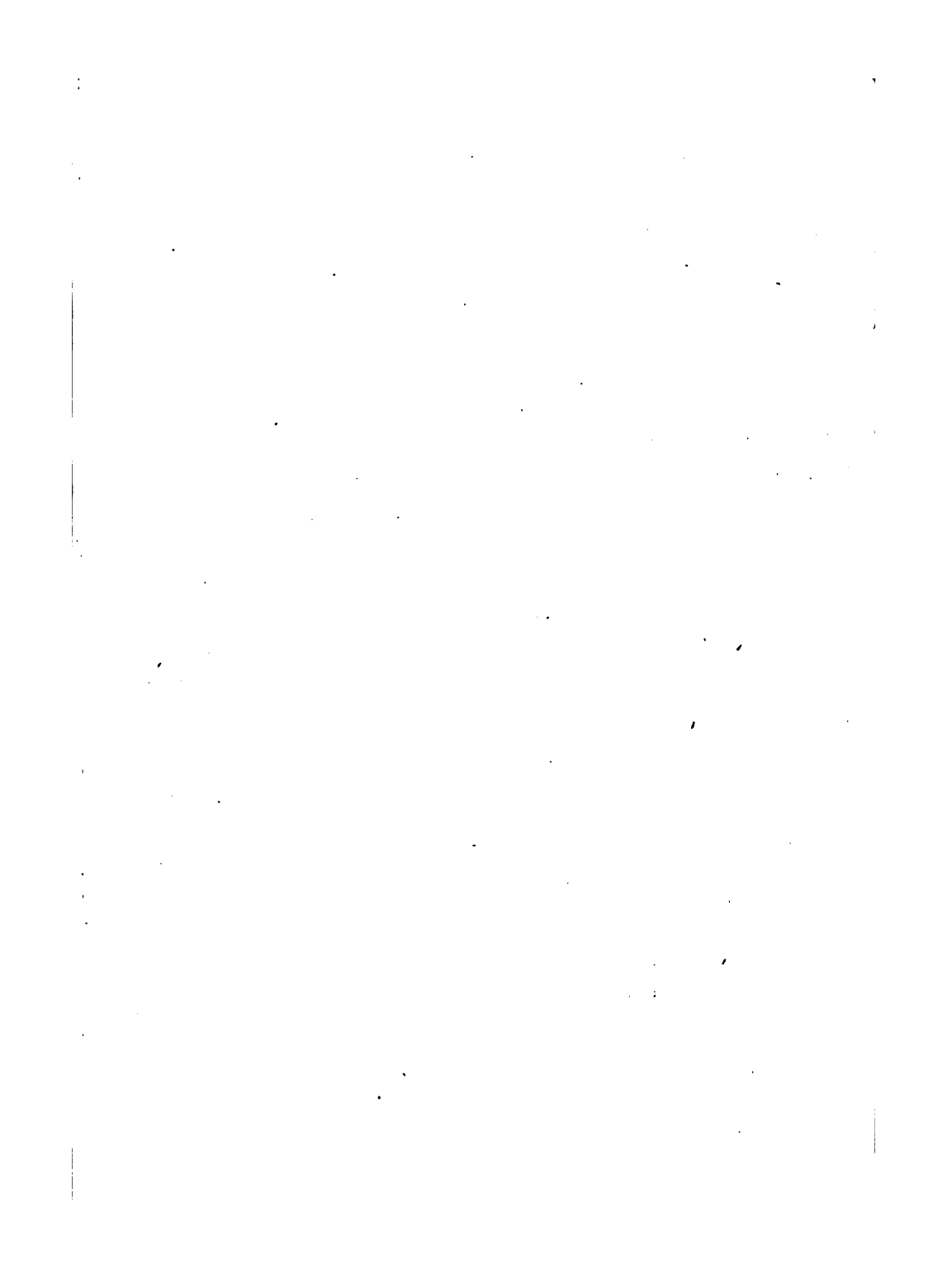
Skjæbne. Som et svømmende Baal drev det en Stund for Vind og Bove, indtil det, kort efter Slaget var endt, med et forfærdeligt Brag sprang i Luften. Kavalleriprammen *Akershus*, som førtes af Nordmanden *Lh. Fasting* (senere norff Statsraad), havde det varmt, men den kjække Fører holdt Kampen staaende, kjæmpede som en Helt mod Overmagten, og først da Takkelage og Seil hang i Filler, Prammen næsten var studet sønder og sammen og Trebiedelen af Mandstabet var saaret eller falben, kappede han Ankertougene for at søge til Land. Seilene var imidlertid saa sønderstude, at de ikke vilde trække, og *Akershus* vilde have været fortabt, om ikke Prammen *Nyborg* var kommen til og havde slæbt den ind under Land. Intetsteds rasede dog Kampen voldsommere end paa Flaadebatteriet No. 1 og Stykprammen *Haien*. Paa det første havde den 18-aarige *Willemoes* Kommandoen og havde overfor sig selve det engelske Admiralskib *Elefanten*. Med dette kjæmpede han i 3 Timer, lagde sig tilsidst lige under Vaaringen af det og gav det Stud paa Stud, saa hans Tapperhed vakte *Nelsons* Opmærksomhed og Beundring. Da han ikke længere kunde fortsætte Kampen, kappede han sine Ankertouge, men drev ind paa Linieskibet *Sjælland*, der nu ogsaa blev nødt til at kappe, og det varede en Stund, før Skibene kom fri af hinanden, og imedens led *Sjælland* forfærdelig af Fiendens Ild. Lige saa kjækt havde *Haien*, ført af Nordmanden, den unge *Løitn. Müller*, bidt fra sig. Den havde mod sig Linieskibet *Glatton* og en Overmagt af prøvede Krigere, medens dens egen lille Besætning kun havde exerceret en eneste Dag. Det var ikke mindste Kunst at saa saadanne uøvede Folk til at staa, men *Müller* forstod den; selv var han baade Officer og Menig paa en Gang, og endnu

Længe efterat Willemoes havde truffet sig udaf Kampen, holdt han den gaaende næsten en Time, og først da næsten alt hans Krudt var bortskudt og Mandskabet aldeles udmattet, prøvede han at slippe bort med Besætningen, men det mislykkes; han maatte overgive sig, og det var kun en fattig Trøst, at Fienden selv, at Nelson, for hvem han blev forestillet, roste hans Tapperhed. Der har været delte Meninger, om det var ham eller Willemoes, som Nelson under sin senere Samtale med Kronprindsen anbefalede at gøre til Admiral, hvad der fremkaldte Svaret: „Skulde jeg gøre alle mine tapre Officerer til Admiraler, fit jeg ingen Underbefalingsmænd.“

Den nordre Fløi af Flaaden kom senere i Flden og holdt sig længst. Men efterhaanden samlede Engelsemandene en saa overvældende Overmagt paa dette Punkt, at det ene Skib efter det andet trods al Tapperhed nødtes til at stryge. Sidst strøg Harboe, der førte Sjælland, og da var hans Skib et sammenstukket Brag, Kanonerne fornaglede, og de saarede til- ligemed de døde bragte i Land.

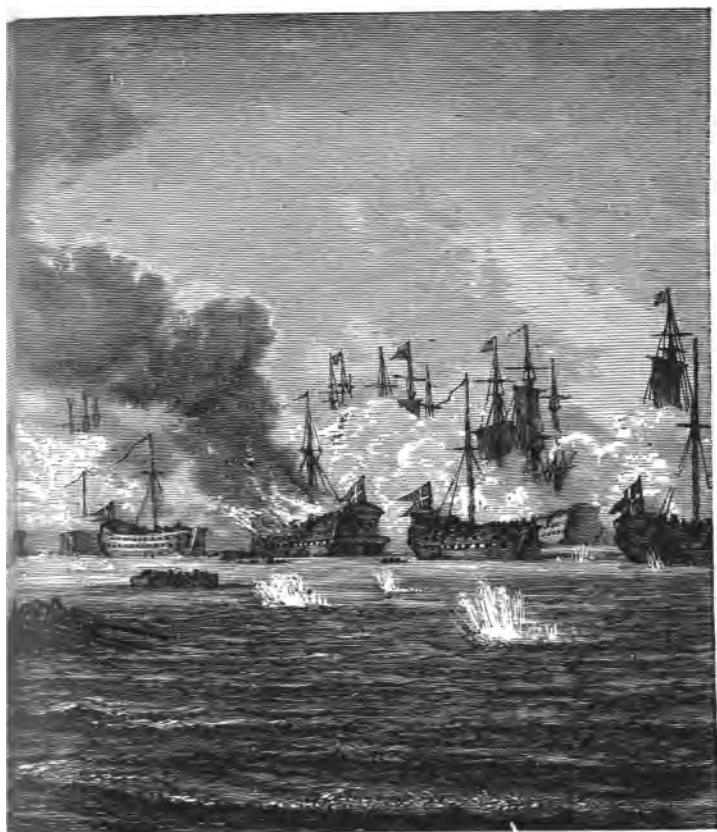
Størstedelen af Flaaden var falben i Engelsemandenes Hænder, men disse var efter Fiendens egne Ord „bogstavelig sønderflaaede“, saa kun et eneste Skib kunde sendes til England. Forsvarslinien var tilintetgjort, og paa dette Punkt var Modstanden brudt. Men den havde været lang og seig. Nelson, der under Kampen blev mindet om sit Løfte at ende Slaget paa en Time, sagde: „Danstjerne kæmper for tappert; vi faar lægge nogle til.“ Ogsaa den øverstbefalende, Parker, fandt Timen, som han sagde, „djævelst lang“, og da han for- gjæves havde prøvet at sende Nelson Forstærkninger, gav han Kl. 1 Signal til at afbryde Slaget. Men Nelson svor paa, at det vilde han ikke. „Jeg har Ret til undertiden at være blind,“

sagde han, og idet han satte Kikkerten for det blinde Øie, tilføjede han: „Jeg kan virkelig ikke se noget Signal.“ Ved Slutningen af Slaget var dog Engelskmændenes Stilling alt andet end god. Baade Mandskab og Skibe havde lidt forfærdelig; sex af disse var komne paa Grund, og tre blev i denne vanskelige Stilling bestudte langskibs af det faste Batteri Trekroner. Endelig laa der paa den indre Havn en dansk-norsk Flaade, der ikke havde været i Ilden, og som kunde blive en overmaade farlig Modstander. For at redde sig ud af Kniben greb Nelson til en Krigslist. Han sendte sin Adjutant i Land med følgende Skrivelse til Kronprindsen: „Lord Nelson har Befaling til at skaane Danmark, hvis det opgiver sin Modstand; men dersom Skydningen vedbliver, ser han sig nødt til at sætte Ild paa de flydende Batterier, han har taget, uden at kunne redde de tapre danske, som har værget dem.“ Mens Adjutanten var i Land, holdt Nelson Krigsraad, som dog enstemmigt fraraadede hans Forslag at angribe den nordlige Forsvarslinie, tilraadede derimod at nytte den gunstige Bør til at slippe ud af det farlige Farvand. Stillingen for den engelske Flaade blev i Virkeligheden ogsaa slemmere for hver Time; da Nelsons Adjutant vendte tilbage, var foruden de andre endnu 4 Skibe komne paa Grund. Men Adjutanten kom med gode Tidender. Kronprindsens „milde Hjerte“ var bleven rørt ved Nelsons Trusler; uden nøie Kjendskab til Slagets Gang, uden at raadføre sig med Fischer sendte han sin Adjutant ombord for at underhandle. Fischer fik Befaling til at holde inde med Skydningen, og Kl. 4 om Eftermiddagen var Slaget endt. Kronprindsens „milde Hjerte“ gjorde Slaget paa Kjøbenhavns Rhed, der kunde have været en Seir, til et uomtvisteligt Nederlag.

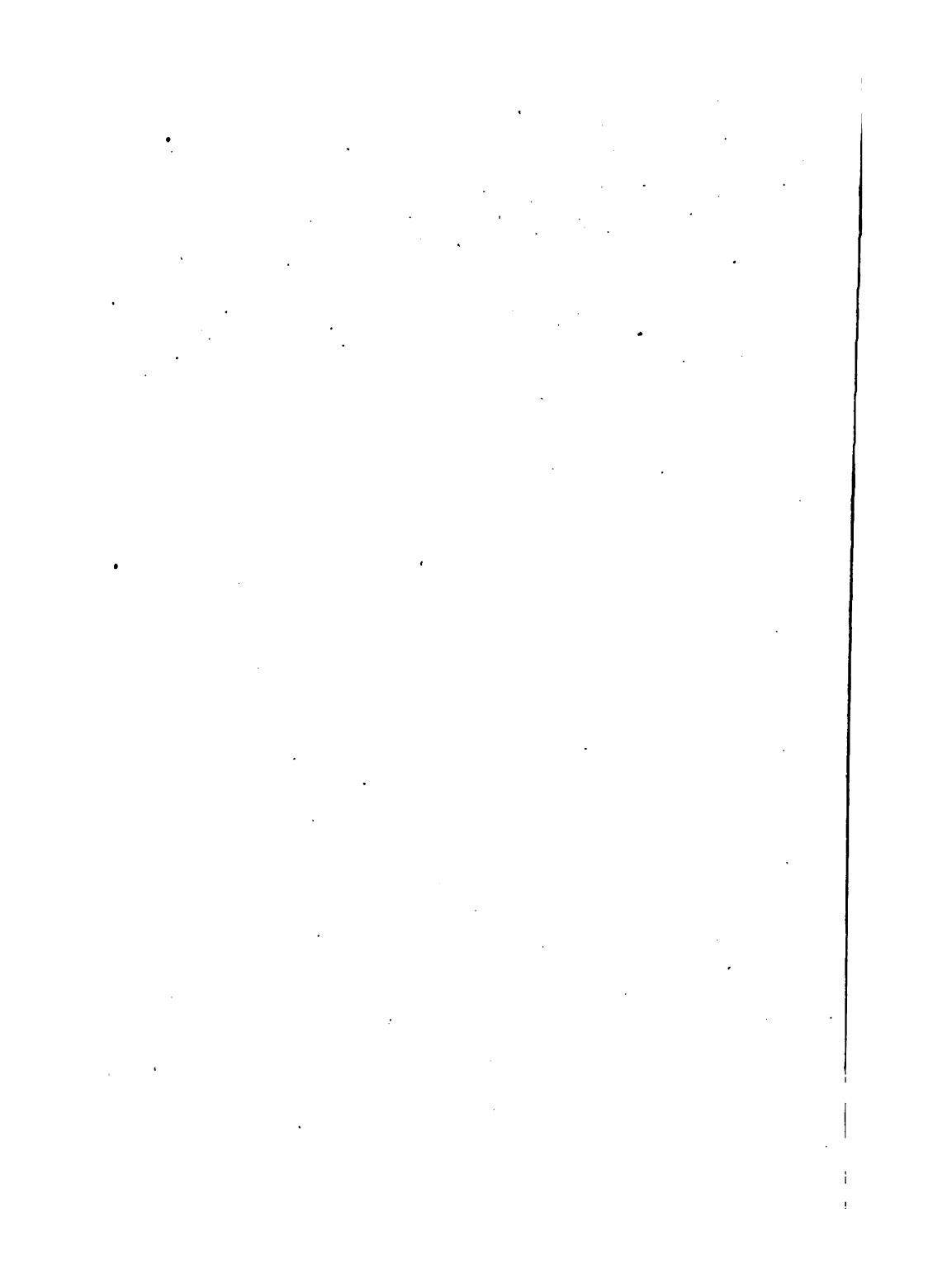

Slaget paa Sj

penhavns Hæd.

„Det havde været,“ siger Jac. Aall, „et af de blodigste Slag i hele den blodige Sjøkrig, som dengang førtes i Europa.“ Nelson selv erklærede senere for Kronprindsen, at af de over 100 Træfninger, han havde deltaget i, havde ingen været saa haardnattet og blodig som denne. Tabene var store, dog ulige større paa engelsk Side; efter Parkers eget Opgivende mistede Engelsemandene 2237 Mand, medens Danskerne og Nordmændene kun havde 1035 Mand døde og saarede og 205 savnede. Men i Udlandet blev vore Sjømænds Kjæthed løftet til Skyerne, og hjemme bidrog Kampen paa Rheden til at vække, nærmest i Danmark, en national Selvfølelse, en Fædrelandskjærlighed, en Aand, der i Bogverdenen flabte Bærter, som sent vil glemmes.

Med England sluttedes en Vaabenstilstand, som ved Lidenden om den russiske Keiser Pouls Mord blev forlænget paa 14 Uger, i hvilken Tid Danmark-Norge skulde afholde sig fra enhver virksom Deltagelse i Neutralitetsforbundet. Det gik senere ogsaa Sverige ind paa; men et Par Maaneder efter sluttede Rusland, som havde paatvunget de forenede Riger Neutralitetsforbundet, med England en Overenskomst, hvorefter neutralt Flag ikke skulde dække fiendtlig Eiendom, og Konvoier ikke skulde være fritagne for Gjennemsyn. Denne Overenskomst saa Danmark-Norge og Sverige sig ogsaa nødt til at tiltræde; og med England, som havde faaet sin Vilje, var der Fred. Fred var der ogsaa med andre Magter, og saa det end enkelte Gange truende ud, forstod dog Regjeringen med Alogskab at holde sig udenfor Krigen, som rasede i Europa.

Fredskaar.

Freden bragte snart Handelen og Sjøfarten op til en Blomstring som før Krigen. Medens de fleste af Europas Folkslag i de følgende Aar blødte paa Balpladsene rundt om i Landene, kunde Nordmænd og Danster i Ly af Freden vise sit Flag paa alle Havn og tjene Penge som Græs. Der var en Handelsrørelse heroppe som aldrig før; en Strøm af Guld rullede ind i vort Land. Udfibningen af Trælast naaede i 1805 270 000 Læster og betalttes i dyre Domme, og Toldindtægterne, som for Norges Vedkommende i 1785 kun udgjorde 569 627 Rdl., gik i 1806 op til det dobbelte (1 202 275 Rdl.). Sjelden har vel nogen Tid vakt en saa almindelig Tilfredshed, været prist saa meget eller savnet saa dybt. Men disse „gyldne Aar“, denne „lykkelige“ Tid var det kun i en Henseende. Den øgede Velstanden og fremmede Velværet. I alle andre Henseender afmærker den et stort Tilbagefald. Alt det, som havde gjæret i det næstføregaaende Tidrum, disse Ønster og Krav, disse uklare Længsler og Drømme, dette dæmrende Gry af en Morgen syntes atter at være sunket i Mørke og Nat. Det fede Velvære lagde sig som en Døs over vort Folk og var nær ved at kvæle al dybere Sands, bringe alle høiere Livsmaal i Glemme. Kunde man end ikke helt blive uberørt af de store Begivenheder, som opfyldte Europa, viste, siger Sak. Mall, „ingen Nation i Norden mindre Deltagelse“ for Revolutionen end Norge, og Fædrelandsfangen „Vor jeg paa det høie Fjeld“ „affpeiler med en vidunderlig Trostlydighed“ den trangsynte og selvgoede Epidæborgerlighed, hvis Livsmaal var „at kjøbe Vin og klarere Udgifter“, og som jublede:

„Fra min lave, rolige Dal
ser jeg mange mægtiges Fald.“

Den „gylbne Tid“ for Norge var saa fattig, at den efter samme Nalls Vidnesbyrd savnede saa godt som al Literatur; der fandtes i Modfætning til Kjøbenhavn ikke en eneste Avis, „som alvorlig behandlede politiske Gjenstande“. Spørgsmaal, der paa det nyeste hang sammen med Folkets Liv og Fremfribt, og som tidligere havde været brændende, gav nu intet Tegns paa, at de var oppe i Folkets Deltagelse. Saaledes Universitetsagen, der i Slutten af det forrige Aarhundrede havde fremtalt en saa livlig Drøftelse. Nu stilnede denne Bevægelse af, og de fleste af Sagens gamle Talsmænd døde, og ingen nye traadte frem. Tidens Mænd savnede ikke en Høistole; man kunde tjene Penge og „klarere Udgifter“ uden den. „Der blev i disse Aar,“ siger en anseet Historiker, „intet udrettet til varig Nytte her i Landet. Kjøbmændene tjente gode Penge og brugte disse til hundrende Kalaser og kostbare Silketøier til deres Madamer“; „Selvfælskhed, Svir, Forlystelser og Raahed,“ siger en anden, „udmærkede sørgelig denne Tid.“ Hær var Kristiania Sædet for Pragtløst og Nydelseslyge; „det er en Skam for Nationen,“ heber det i et samtids Brev, „eller egentlig for dens Videnskabsmænd og allermost for Kristiania, hvor det evindelige Korffpil, endt med Uden og Drikken til Midnat, borttager den Tid, som levnes fra Forretninger.“ Et literært Liv var næsten ikke Tale om. Det snart sagt eneste Tidsskrift, Norge eiede, „Hermøder“, maatte opføre af Mangel paa Bidrag. Det „topografiske Selskab“ førte en hensygnende Tilværelse. Trangen til en høiere Dannelse sank ned til Nulpunktet; fra 1799 blev det bedste færre Nordmænd, der brød sig om at gaa til Universitetet; i 1805 indskredes der kun 4 Studenter ved Kjøbenhavns Universitet og i 1808 kun en eneste, medens der fra Danmark blev omtrent-

lig 100 Studenter hvert Aar. Ogsaa paa det religiøse Omraade bredte Bigegyldigheden sig som en Svamp; Kirkerne stod tomme, og det Vidnesbyrd, som der lød, havde heller ikke under nogen Omstændighed dragende Magt. Om end de færreste Præster var Fritænkere, saa var dog de flestes Prædikerer lidet flittede til at tilfredsstille den religiøse Trang. Derfor kunde Fritænkeriet udbrede sig fra Danmark rundt om i Byerne og deres Omegn. Navnlige fik det Indpas i Afershus Stift. I Pressen optoges de religiøse Spørgsmaal til Forhandling. Fritænkeriet fandt i den baade sine Forsvarere og Modstandere. Mellem disse var den lærde Præst til Eker, Hans Strøm, som i „Hermoder“ kæmpede for den gamle Kristendom. Men Tidsaanden gik ikke i Retning af denne, derfor blev den aandelige Søvn saa dyb og Tilslutningen til Fritænkeriet saa almindeligt.

Hans Nilsen Hauge.

I en saadan Tid fremtræder Hans Nilsen Hauge. Han var en Bøndesøn fra Tune ved Sarpsborg født 1771. Han var af et stille indadvendt Sind, og allerede tidligt havde religiøse Rørelser Magt i hans Sjæl, og de brød igjennem en Dag — han var da 25 Aar gammel — som han ude paa Marken sang et Salmeverd af: „Jesu, din søde Forening at smage.“ Ved denne Leilighed syntes han ogsaa, han inden i sig følte et bestemt Kald til for andre at vidne om Nødvendigheden af at omvende sig. Han begyndte strax, skrev og talte og vandt mange Tilhørere, men gjorde ogsaa Sognepræsten i Tune vred. Denne sendte Indberetning derom til Bispen, som mente, at Bevægelsen ved at lades i Ro vilde falde bort af sig selv.

Dette saa det dog ikke ud til. Bevægelsen greb tvertimod om sig. Hauge reiste omkring, lige til Kristiania og Drammen og gjæstede ogsaa Bygderne omkring, og intetsteds talte han for døve Øren. I hans Spor og vakte af ham fremtraadte andre og reiste omkring.

Men nu begyndte ogsaa Modstanden for Alvor. Præsten i Fredrikstad fik Hauge sat fast, og der blev optaget Forhør; men Amtmanden vilde have Hauge løsladt, hvis han gik ind paa at holde sig i Ro. Men paa disse Vilkaar vilde Hauge heller forblive i Fængsel, og Amtmanden lod ham da uden Vilkaar slippe løs. Ikke længe efter blev han sat fast i Kristiania, men under Forhøret spurgte han Byfogden: „Er det kristeligt, at de, som drikker sig drukne og slaes, skal have sin Frihed, og jeg, som gaar i Kirken, hver Gang der er Prædiken, og imellem især om Aftenerne opbygger mine Medkristne med Sang og Tale, skal blive sat i Arrest.“ Det maatte Byfogden indrømme var urigtigt; han gjorde Forestillinger til Stiftamtmanden, og Hauge slap fri. 8 Dage efter sad han dog igjen i Fængsel og blev saa fra Lensmand til Lensmand ført hjem, hvor han af Fogden blev nægtet at reise omkring, et Forbud, som Hauge selvsølgelig ikke kunde rette sig efter. Hans Reiser strakte sig tvertimod længere end nogenfinde, til Bestlandet og til Bergen. I denne By udgav han Skrifter og holdt Forsamlinger, vandt Venner, men skaffede sig ogsaa Fiender, og disse bragte ham for Øvrigheden. Da Politimesteren under Forhøret nævnte Forordningen af $13/1$ 1741, som forbød Opbyggelsestaler, mindede Hauge om den Forordning, som bød, at hver, som bander og bespottes Guds Ord, skal sættes i Gabelstokken, men som blev alt andet end overholdt. Hauge blev løsladt, og dette skyldtes Biskopen,

Joh. Nord. Brun, som i sin Erklæring til Stiftamtmanden fandt hans „Andagtsøvelser“ „uskylbige“ og mente, at Forordningen af 1741 maatte regnes som i Virkeligheden sat ud af Kraft. Saa mægtig var Biskopens Indflydelse, at Hauge heller ikke senere blev forulempet i Bergen. Fra denne Dag gjæstede han det kristiansandske; i Banse, hvor der var en hernhuttist Bevægelse, traf han sammen med Sognepræsten, den senere saa kjendte Biskop Bugge, og da de stiltes, sagde den sidste: „Om Præsterne i Mængderis reiser sig mod dig, om ogsaa jeg staar op mod dig, hold kun ud; thi Fremtiden er din!“

Hans Rejse paa Vestlandet havde medtaget et halvt Aar. I hans Fravær var der opstaaet Bevægelser i flere Bygder paa Østlandet og stærkest paa Eker. Paa Tilbagereisen fra Vestlandet holdt Hauge Opbyggelse i denne Bygd. Præsten, Fr. Smidt, senere Eidsvoldsmand, havde ogsaa indfundet sig. Denne oplæste Forordningen af 1741 mod Forsamlinger, holdte af Lægmænd; men Hauge gjorde Præsten opmærksom paa en anden Forordning, der hød at „adlyde Gud mere end Menneſter“. Lensmanden i Bygden vilde gribe ham for at sætte ham fast, men Hauges Vært bad om at faa skyde Arrestanten til Lensmandsgaarden. Det fik han Lov til. Han sætter da Hauge i Slæden, spænder sin bedste Traver for og i lynende Fart bærer det affted forbi Lensmanden, som hjørte foran, og ud af Præstegjældet, hvor Hauge er udenfor Faren.

Hauge blev ikke længe hjemme, men reiste affted gennem Eker, Numedal og Hardanger til Bergen. I Numedal havde hans Venner allerede vakt en ikke liden Vækkelse, som dog var ved at komme paa Afveie. Af Frygt for at misbruge Verden var man gaaet til den anden Yberlighed og var ræd for at

bruge den, ræd endogjaa for at arbeide. Her trængtes Beilekning, og den blev givet." Hauge oplyste de vankundige og hjalp de strøbelige tilrette. „Fra Hagues Ophold i Kvindherred i Hardanger fortælles det, at da der meldtes Præsten, den bekjendte Nils Hertzberg, at „den falske Profet“ var kommet til Bygden, gif han bort til Forsamlingen, Hauge holdt; men da han havde hørt ham, ytrede han: „Lad ham kun tale, han taler ikke andet end Guds Ord.“

Fra Bergen reiste han gennem Søndfjord, Nordfjord, Søndmøre og Nordmøre; han vilde til Trondhjem. I Byen og senere i Bygderne omkring virkede han i Førstningen ubindret; men da der paa Leinstranden blev en stor Vækkelse, blev Biskopen ræd og fit ham paagreben og ført til Trondhjem. Forhøret over ham blev dog en fuldstændig Retfærdiggjørelse; alligevel blev han idømt en Maanedes Tugthusstraf; naar den var udstaaet, skulde han føres tilbage til sit Hjemsted. Paa Reisen gennem Gudbrandsdalen fit han Leilighed til at prædike og gjorde det ialfald paa nogle Steder med stor Virkning; i Dier var 4 Aar efter „den halve Bygd Hagues ivrige Tilhængere.“

Med sin Hjemkomst fit Hauge Anmodning fra flere Steder om Besøg. Han gjæstede nu de fleste Sogne i Kristiania (og Hamars) Stift, og man faar et Indtryk af hans Virksomhed i dette Tidrum, ved hvad han selv derom skriver. „Det er næsten ubeskriveligt, hvad Sorg og Glæde, Arbeide og Baagenhed jeg havde i denne Tid; thi mange Nætter sov jeg ikke mere end 2 à 3 Timer, og enten jeg var paa Veien paa Reiser, saa fulgte mange for at tale med mig, eller jeg var i Hus, saa strømmede mange derhen for det samme, saa jeg talte, læste eller skrev stedse.“ Med Tilslutningen fulgte ogsaa

Mobstand og Forfølgelse. I Næs i Hallingdal blev han af Lensmanden ført for Stebets Præster, som rettede forskellige Spørgsmaal til ham, men han greiede sig godt, og da en gammel Klokker, som var tilstede, i fuldt Sinne udbrød: „Du har revet ned, hvad jeg har bygget op i 40 Aar,“ svarede Hauge: „Hvorledes har I da bygget, naar det saa hastig kunde falde? Da har eders Bygning vist ikke staaet paa Klippen.“ I Aal blev han greben af Lensmanden paa en Opbyggelse. Hans Tilhørere gjør Miner til med Magt at hindre Lensmanden fra at gribe ham, men Hauge forestiller dem, at det er hans Pligt at følge Lensmanden, da der ikke er Øvrighed uden af Gud. I Arresten vilde Lensmanden, en raa Mand, drive Gjern med Fangen. Han sendte først et usædeligt Kvindfolk ind til ham for at krænke ham med utugtige Ord og Gebærder; men hun kommer snart grædende ud, greben af de Ord, Fangen havde henvendt til hende. Derpaa kommer Lensmanden selv med sin Kone og en hel Del Ungdom, en Spillemand har de med, og nu hyder den tykke Lensmandstone Lægprædikanter op til Dands. Hauge erklærede sig villig, naar Spillemanden vilde spille den Slaat, han ønskede, og saa istemte han Salmeverset: „Nu bør ei Synden mere“. Det faldt med engang Stilhed over den stædende Forsamling. Saa tog Hauge til Orde og talte sli, at neppe nogen blev urørt, nogle endog saa græd og ønskede, at de var som han. Hans Fangenskab blev ellers kort; Fogden, som forhørte ham, fandt ingen Skyld hos ham.

Efter at have gennemreist Østlandet tog han over Fjeldet til Bergen. Her nedsatte han sig som Rjæbmand for ogsaa derved at vise sine Venner, som trængte at mindes derom, at det jordiske Kalb godt kan forenes med det himmelske. Der-

Hans Nilsen Gange.

For blev han ikke mindre flittig til at reise omkring. Høsten 1801 gik han tilføds til Trondhjem og prædike i mange Præstegjæld paa Veien og med stor Frugt. I Hevne greb Bevægelsen næsten hele Befolkningen. Paa Tilbageveien fra Trondhjem til Bergen blev han sat fast, men dog snart atter løsladt. Fra Bergen gjæstede han Sogn, Hallingdal, Rumedal og Eker. I Kristiania sad han igjen i Fængsel, men løsladt tog han fra Smaalenene over til Ballø Saltvært og til Stien. Telemarken blev nu en Stund hans Virkekræds og Holden det Sted, han sandt mest Tilslutning. Præsten her var en af hans bitreste Modstandere, og engang efter en Opbyggelse, hvor han var tilstede, blev han saa rasende, at han spyttede Hauge lige i Ansigtet. Men ganske rolig siger denne: „Seg mener, vi faar synge Salmen: Far ud, du urene Aand,“ og Forsamlingen sang, og Præsten fjernede sig. Over Haukelid vendte han saa tilbage til Bergen.

I Begyndelsen af Aaret 1803 finder vi ham atter paa Reise, denne Gang nordensfor Trondhjem og lige op til Tromsø. Her maatte han bo i en Jordgamme, da ingen af de norske vilde aabne sine Hus for ham. Saa bar det atter sydover, mest til Sjøs, men fra Rindalen til Lands til Trondhjem og derfra gjennem Gudbrandsdalen og rundt om i Bygderne i det dengang ubelte Kristiania Stift. Telemarken blev ogsaa gjæftet; ligesaa Sætersdalen, hvor Folk reiste indtil 10 Mil for at høre ham. Da han i Marts 1804 kom hjem til Bergen, havde han været borte i 15 Maaneder og reist, mest paa sine Ben, over 650 Mil (7 150 Km.).

Den Bevægelse, som Hauge valte, havde taget et Omfang, som satte Myndighederne i Uro. Styrelsen lod indhente Indberetninger fra Præster og andre Embedsmænd, og disse var

i det hele taget naturligvis ikke til Hauges Gunst. Der blev grebet til strenge Forholderegler mod ham. Hjemkomsten fra en Reise til Jylland blev han 1804 paagreben, ført til Kristiania og der sat fast. Der blev nedsat en Kommission bestaaende af Byfoged Wulfsberg, afløst senere af Assessor Collet, og Raadmand Ingstad i Kristiania for at undersøge den haugiske Sag. Den blev meget vidtløftig, saa først i 1808 kom Kommissionen til det Resultat, at Hauge burde sættes under Tiltale, fordi han var reist om som Prædikanant, havde desuden ved at stifte en egen Sekt og et Slags Fællesskab i Formuesøgt at danne en Stat i Staten, og endelig var fremkommen med utilbørlige Udtalelser mod den kirkelige Lærerstand og Øvrigheden. Først i Mai 1809 blev der nedsat en ny Kommission, bestaaende af de samme Mænd, for nærmere at undersøge og paakjende Sagen mod Hauge. En Mængde Forhør blev atter optagne; over 600 Vidner afhørte; 4 Aar hengik hermed, og først 4 Decbr. 1813 blev Sagen optagen til Dom. Ved denne blev Hauge for at have overtraadt Forordn. af 13 Janr. 1741 og tilskyndet andre til det samme, for sine Udtalelser mod Præster og Øvrighed og for i sine Skrifter at have ytret Sætninger, der kunde forlede til Tvil om Religionens Sandheder, idømt 2 Aars Slaveri og Sagens Omkostninger; Overkriminalretten nedsatte dog ved Dom af 28 Decbr. 1814 Straffen til 1000 Rdl. Bøder; desuden skulde han bære Sagsomkostningerne.

I al den lange Tid, Sagen varede, sad Hauge indespærret, fuldstændig affondret fra Udenverdenen og uden noget at fordrive Tiden med. Hans Helbred blev nedbrudt, og hans aandelige Liv slappedes. Efter 2 Aars Fangenskab nød han noget større Frihed; men en Ansøgning om at løslades mod

Ration blev afflaet, skjøndt den var varmt anbefalet af de høieste Myndigheder i Norge. I 1809 blev han dog for en Tid løsladt. Anledningen dertil var, at paa Grund af Krigen, som spærrede Tilførselen fra Udlandet, led Landet den føleligste Mangel paa Salt. Nu skulde det besynderlige hændte, at netop Hauge forstod sig paa at tage Salt, og han tilbød det Samfund sin Tjeneste, som havde behandlet ham saa haardt. Hans Tilbud blev modtaget; men da han efter vel udført Vrende kommer tilbage til Kristiania, puttes han atter ind i Fangehullet.

Hans Fængsel var dog nu meget mildt, og i Slutningen af 1811 fik han fuldstændig Frihed. Men hans Helbred var for bestandig brudt. Derimod var atter Troens Gnist i ham blusset op, saa hans „Hjerte og Mund var opfyldt med Sang og Samtale“ med Gud.

Efter sin Løsladelse boede Hauge først paa Bakkehaugen ved Kristiania og senere paa Bredtvedt i Aker. Han holdt sig i Stilhed; hans Helse forbød ham at rejse. Men han stod i Brevveksling, som strakte sig over hele Landet, og hans Hus gjæstedes af Venner fra alle Landets Egne. Mange andre kom ogsaa til ham. I 1815 under Stortingstiden var saaledes engang 2 Bisper, 15 Præster og 2 theologiske Professorer hos ham i Besøg.

Hans Sygelighed tiltog med Aarene. Til sidst maatte han holde Sengen, og Døden nærmede sig. Det var med Anstrængelse han fik sagt: „Følg Jesus“, og kort efter med glædestraalende Afsyn: „O, du evige, kjærlige Gud.“ Da hans Hustru sagde: „Han vil vist tage dig til sig nu“, svarede han: „Ja“ og bad saa de omkringstaaende at bede med sig. Saa sov han hen den 29 Marts 1824, 53 Aar gammel.

Den Bevægelse, som han havde reist, døde dog ikke med ham, men vandt Udbredelse og tiltog i Dybde, og trods mange Feil vil den dog aldrig miste sin Ros for at have vakt en stor Del af det norske Folk af den Dvale, hvori det var nedfunket.

Fredsbrud og Krig.

Norge og Danmark havde med et Par korte Afbrudelser snart i et Aarhundrede nydt Fred. At bevare denne under den Krigshvirvel, som omtumlede Europa, maatte være den norsk—danst Udenrigspolitiks Opgave. Og Udenrigsministeren K. G. Bernstorff havde ogsaa arbeidet herfor og med Held; men den politiske Stilling begyndte at blive overmaade vanskelig, og han havde hverken den ældre Bernstorffs klare Blik eller faste Holdning, og den Politik, han førte, kan vel neppe helt fritages for, at den gjorde baade Frankrige og dets Hovedmodstander England mistroiske overfor Danmark. En Statsmand vilde have indseet, at nu var Krigen uundgaaelig, og at det gjaldt om, medens Balget var frit, at tage Parti. Balget kunde ikke være vanskeligt, den naturligste Forbundsælle for Riger som Norge—Danmark med sine ubstrakte Ryster var England, Havets Hersterinde, ja for Norge var det et Livsspørgsmaal, da en Krig med dette Rige vilde ødelægge Sjøfarten, hindre Tilførselen og udsætte Indbyggerne for Hungersnød. Men Bernstorff var ikke fremsynet; han troede endnu paa Freden og blev paatvunget Forbund, da Krigen kom. Frankrige og Rusland havde nemlig i 1807 kommet overens om at slutte sig sammen mod England og tvinge foruden andre Magter ogsaa Norge—Danmark, hvis Sjømagt kunde lægge et stort Lod i Vægtstaaalen, til at til-

træde deres Forbund. Den danske Regjering havde Die for Faren ved et Brud med England, og det danske Sendebud hos Napoleon sagde ogsaa til dennes Udenrigsminister, Talleyrand, at Danmark hellere vilde miste sine Fastlandsbesiddelser end sin Stilling som Sjømagt, og ikke vilde foretage noget Skridt mod England, der kunde fremkalde et Fredsbrud derfra. Havde Danmark været istand til ufortøvet at handle efter de Grundfætninger, som her blev udtalte, kunde det blevet afværget, som paafulgte. Thi England havde faaet Nys om Aftalen mellem Frankrige og Rusland; det besluttede at komme i Forkjøbet og sikre sig den nord—danske Flaade, før den blev Fiendens. Hurtig og hemmelig udrustedes en Flaade paa 54 Krigsskibe foruden 500 Førselskibe med en Landgangshær paa 23000 Mand ombord. I Danmark var Bærnerforff bleven advaret for Englands Hensigter; men de forekom ham utrolige; han mente, at der fra den Kant ikke var nogen Fare. Saa stor var Sorgløsheden, at der ikke blev tænkt paa Forsvar; Sjælland var næsten ganske blottet for Soldater, og Hæren stod i Holsten for at vogte Grændsen mod Syd. Engelsemandene forberedte sig ogsaa paa at komme overraskende; de sendte ingen Krigserklæring; derimod skikkede de en Sendemand til Kiel til Kronprindsen med Forslag at udløve Flaaden, som mod Godtgjørelse skulde henligge i en engelsk Havn, til der blev Fred. Han afflog med Harmes Forslaget og vidste nu, hvad der vilde følge. Med Esterretningen derom ilede han til Kjøbenhavn, der illuminerede af Glæde over at have ham i sin Midte, sikter paa, at han vilde staa Last og Draft med Befolkningen, seire eller dø i sin Rebe. Det var derfor over Dyen en Stemning, en Freidighed, en Aand, der godtgjorde, at Kjøbenhavnerne ikke var vanslægtede fra sine Fædre, der

heller vilde falde paa sine Bolde end overgibe dem til Karl Gustav. Kronprindsen lignede blot ikke sin Navne fra hin Beleiring, thi han blev ikke i Kjøbenhavn. Efter en Dags Ophold vendte han tilbage til Holsten, som det hed, for derfra at bringe Hjælp, skjøndt Umuligheden af dette var indlysende, da Engeltmændene afklar Forbindelsen til Sjøs. Ogsaa de andre Medlemmer af Kongehuset forlod Byen og lod dens Beboere skjotte sig selv. Stemningen sank; men ingen vilde dog høre om Overgivelse. Udsigterne for Seir var dog mørke. Befalingsmanden i Byen var en udlevet Olding, en indvandret Tytter ved Navn Beymann, og den Styrke, som kunde stilles mod Fienden, var ikke engang det halve af dennes, og kun en mindre Del var Linietropper. De fleste Officerer var ubuelige, enkelte endogsaa rene Krystere. Overbefalingen laa for det meste „i Hænderne paa udlevede Oldinge“, flere af dem „havde i en Række af Aar været sengeliggende“. Fæstningerne var i høi Grad i Forsald; ikke engang Boldene var holdte vedlige. Ogsaa Ledelsen af Forsvaret var elændigt. Den 18 Aug. blev Byen indesluttet. Ved et Par Udsald blev der kæmpet med Kædhed, uden at dog Fienden trængtes tilbage, og de Bønder, der toges lige fra Høstvognen for at komme Byen til Hjælp, blev ved Kjøge uden Bamselighed adspaltede af Engeltmændene under General Wellesley (den senere saa navnkundige Wellington). Den 2 Septbr. begyndte Fienden at bombardere. Der regnede Kugler ned over den ulykkelige By, der snart paa alle Kanter stod i Lue. Skjøndt en Mængde Mennesker blev dræbte eller saarede, tabte Borgene dog ikke Modet, og Brandsfolkene gjorde overmenneskelige Anstrængelser for at slukke. Det lykkedes den Dag og ogsaa nogenlunde den næste; men den tredie Dag var alt Arbeide

faafængt; „et helt Ildhav“, fortæller et Dienvidne, „hvirvlede i Beiret, og midt deri stod en høi, slant Ildstøtte og kastebe

Frue Kirkes Brand under Kjøbenhavns Bombardement.

Lange Ildtunger ud til Siderne; det var det stolte Frue Kirke-
spir, der denne Nat sank i Grus." Da der ikke kunde være

Tale om at drive Fienden tilbage, om han vilde prøve en Storm, var der intet andet at gjøre end at finde sig i det uundgaaelige og overgive Byen. Engellstmændene tog hele Flaaden med dens Tilbehør, 16 Linieskibe, 10 Fregatter, 5 Korvetter og en Mængde mindre Skibe, til en Værdi af 23 Mill. Rdl. Dertil kom den Mængde Handelskibe (600), som var opbragte i England, og hvis Værdi regnedes til 30 Mill. Rdl. Endelig havde Byen, hvori 300 Bygninger var gaaede op i Flamme, lidt et Tab, som ansløges til 16 Mill.

Efterat have røvet Flaaden tilbød England Forbund, som selvfølgelig blev afflaaet; men heller ikke Freden, som det var villig til at slutte, blev modtaget; Harmen i Danmark var for stor til at modtage noget fra de „engelske Røvere“, og desuden frygtede man for, at en Fred med England vilde være det samme som Krig med Frankrige, der ikke vilde tillade Norge—Danmark at være neutrale. Saa sluttede de forenede Riger sig nøie til Frankrige, men fik til Gjengjæld en Krigserklæring fra England (4 Novbr. 1807).

Tilstanden i Norge. Prinds Kristian August.

Det Slag, der saa uventet og knusende havde rammet Rigerne, føltes tungt ogsaa i Norge. I Kristiania var der nyelig før, 24 Aug., bleven nedsat en norsk Regjeringskommission paa 4 Medlemmer, hvis mest fremragende Medlem var Enevold Falsen (f. 1755), der havde ved Siden Stiftamtmand Grev Moltke og Amtmand Rosenkrantz, men havde over sig som Formand den kommanderende General Prinds Kristian August af Augustenborg, født 1768, og da denne

som en samtidig, Sat. Aall, siger, „rolig, men høift bevæget“ meddelte Efterretning om Rovet af Flaaden, „var der intet Hjerte, som jo med varm Deltagelse slog det lidende Broderland imøde, ingen Nordmand, som jo følte den høieste For-

Prinds Kristian August.

bitrelse over Voldsmandens grusomme Færd.“ Stjødnt den fredelige Forbindelse med England var saa nødvendig for Norge, hørtes dog ingen Klager ved dens Afbrydelse; Brede mod Engeltmanden var den raadende Følelse i Kristiania, og

med største Oftervillighed skjød man Benge sammen for at udruste Kaperere. Et Skib blev ogsaa indkjøbt for dette Diemed; men ellers blev det Kristianssand og Bergen, som i nogen større Udstrækning kom til at drive Kaperi.

Med en Overenskomst med den franske Keiser i Oktbr. 1807 forpligtede Kronprinds Frederik sig til at lukke sine Havne for al Indførsel af engelske Varer og forbyde al Udførsel fra sine Riger til de britiske Øer og Kolonier. Han gennemførte denne Overenskomst saa strengt, at Handelen paa England der var Norge saa vigtig, blev en Umulighed. Forbindelsen med Danmark blev i høi Grad vanskeliggjort paa Grund af de engelske Krydsere, saa Tilførselen derfra blev knap. Det var en Lykke i Ulykken, at Aaret 1807 gav en rig Høst; men da Landet ikke paa langt nær kunde brødføde sig selv, var Trangen til Korn alligevel stor. Mange vovede sig i aabne Lodshaade over til Jylland for at hente nogle saa Tønder; større Skibe sneg sig ogsaa over Skagerak og fik listet ind endel Ladninger. Flere Mænd paa Vestlandet vovede store Summer for at forsyne Landet med Korn. Ingen kan dette i høiere Grad siges om end om Jernværkseier Jakob Aall, død 1844 paa Næss. „Der gives ikke nogen Privatmand“, siger han selv, „som under Krigen indførte mere Korn fra Danmark til Norge end han, ingen, som mistede flere Kornskibe, dels med dels uden Erstatning, og ingen, som drev Kornhandelen med mindre Fordel.“ For Kristianssands Stift, som i mange Henseender led mest ved Krigen, var det et Held, at det i Stiftamtmand Thygesson havde en Mand, der var de vanskelige Forhold voksen, og hvis Klogskab, Besluttsomhed og Virksomhed i særlig Grad bidrog til at lette de

tunge Byrder. Det samme gjælder om Bratsberg Amtmand, den senere Stattholder Leopold Løvenskiold, og ikke mindst om Amtmanden i Buskerud, senere Stattholder, Grev Herman Wedel-Farlsberg, født 1779. Da Regjeringskommis-

Jakob Aall.

sionen var i Forlegenhed for at finde en Mand, gennem hvem den kunde sætte sig i Forbindelse med den danske Regjering og hos denne bl. an. virke for Norges Kornforsyning, tilbød Grev Wedel sig, og uden at lade sig skræmme af den

paa den Lid farlige Reise fatte han over Skagerak i en aaben Lodsbaad, gjentog senere flere Gange i samme Vreende samme Reise og udrettede særdeles meget til Landets Forsyning med Korn. Naar det ikke blev udrettet endnu mere, saa bar den danske Regjering Skylden derfor. Efter Omstændighedernes Medfør gjorde den Norges Forsyning af Korn til en Stats-sag, men paa en saadan Maade, at den kom til at lægge Hindringer iveien for den private Kornforsyning. Den foretog saadanne Optjeb af Korn, at paa Steder, hvor den private Kornhandel dengang var livligst, Prisen paa Korn steg 50 Procent. Alligevel kom der dog en Mængde Korn til Landet, om det end blev dyrt. Fra det nordlige Rusland indførtes der ogsaa endel. Men alt tilsammen var dog ikke nok til at afværge Nøden. Korn var sammesteds ikke at opdrive. Fle- resteds indsamledes islandsk Mos, hvoraf bagtes Brød; Brød af Hart brugtes ogsaa. Men dette var kun en mager Erstatning for Korn. Mange sultede.

Trykket blev saa meget føleligere, som Landet manglede Penge. I de offentlige Kasser var der ikke flere Penge end 150 000 Rdl. og dermed skulde man ikke komme langt. Penge maatte derfor staffles tilveie, og i dette Tiemed blev der i Kristiania oprettet en midlertidig Bank, en Hovedlaanekomite med Underkomiteer omkring. Banken var alt andet end solid, men foreløbig afhjalp den dog paa en Vis Trangen.

Krig med Sverige. Fredrik den sjette bestiger Tronen.

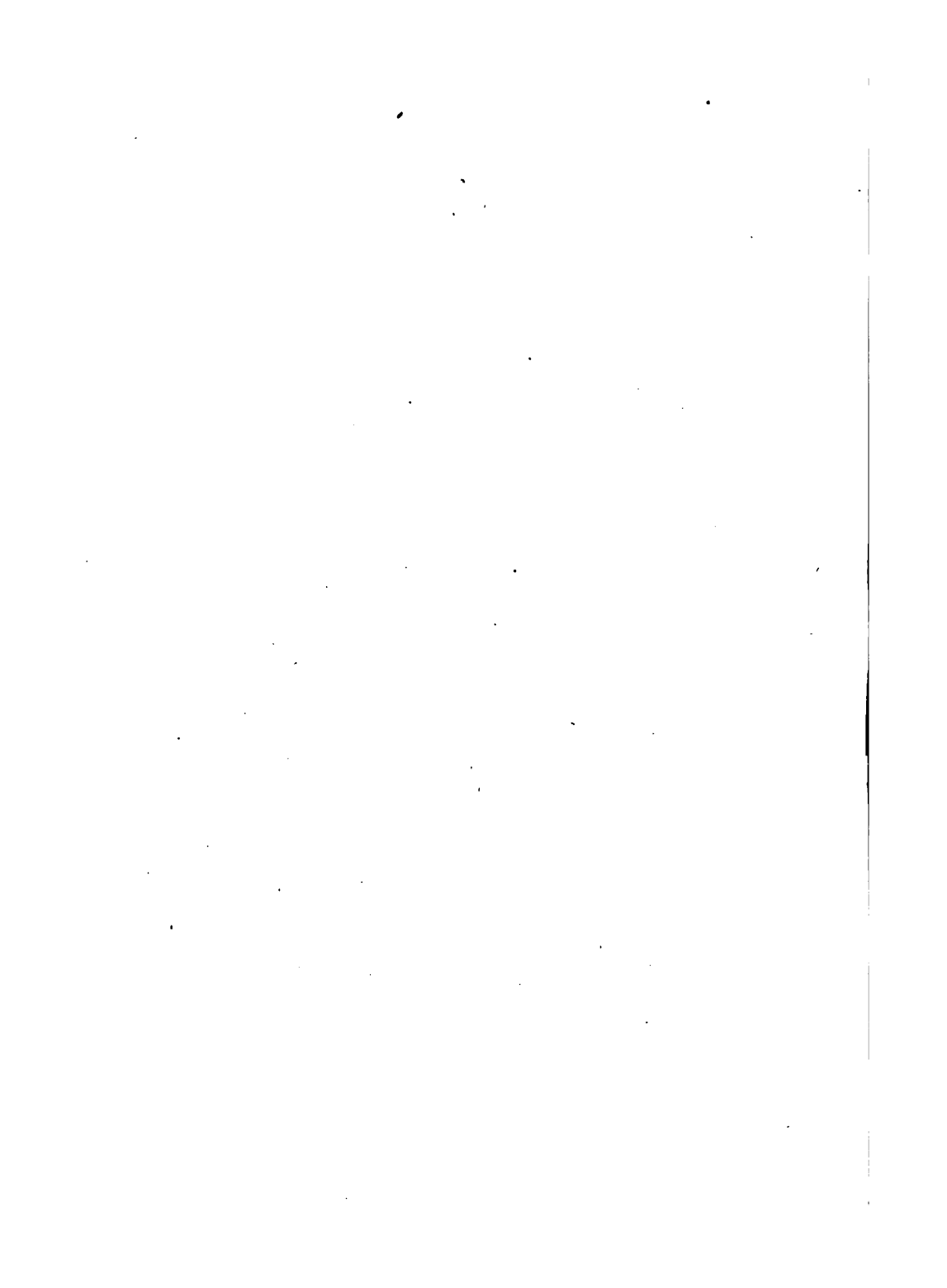
Som om disse Trængsler ikke var store nok, havde Fredrik den sjette den ubegribelige Uforstand ogsaa 29 Febr. 1808 at erklære Sverige Krig. Han var ikke ved sit Forbund med Rusland og Frankrig nødt dertil, saa naar han gjorde det,

var det vistnok for ved sine mægtige Forbundsællers Hjælp i Sverige at faa sig godtgjort det Tab, som Danmark havde lidt ved Englands Overfald. Men Krigserklæringen vakte megen Misnøie i Norge. Landet var lidet rustet til Krig. Der manglede Officerer, Vaaben, Krudt, Beklædning og fremfor alt Levnetsmidler. Efter Regjeringskommissionens Opfordring blev der ogsaa fra privat Side især i Førstningen gjort meget for at raade Bod paa de værste Mangler; Levnetsmidler, Drikkevarer og Klædningsstykker blev indsamlede i store Mængder og sendte til Hæren. Frivillige Korps'er dannedes baade i Drammen, Fredrikshald og Kristiania. Grev Wedel oprettede af Arbejderne ved Bærum's Bært Bærum's frivillige Jægerkorps, som han selv førte som Kaptein. Den bedste Støtte var Generalen, Prinds Kristian August af Augustenborg. Han var ikke alene en dygtig Kriger, men en ædel Mand, retsindig af Tænkemaade og med et varmt Hjerte for sine Undergivnes Vel. Alle kunde henvende sig til ham med, hvad der laa dem paa Sinde; var det i Førstningen noget barskt i hans Tone, naar han vendte sig mod dem med sit korte: Hvad staar til Tjeneste, saa gav dette dog snart Plads for en Venlighed og Deltagelse, der tog Hjertene med Storm. Han blev snart agtet og elsket i en Grad, som kun er timedes faa fyrstelige Personer, og det var en Guds Lykke, at Norge i denne mørke Tid, overladt til sig selv, havde en Fører, det kunde se faa op til og stole paa ubetinget paa som Prindsen af Augustenborg.

Lige forinden Felttoget mod Sverige aabnedes, bøde den gamle, sindsbave Kristian den syvende, og Fredrik den sjette besteg Tronen. Tronsiftet var uden al Betydning, da Kristian den syvende i adskillige Aar kun havde laant

Frederik den sjette.

Regjeringen sit Navn, medens i Virkeligheden Kronprindsen havde havt hele Styret.

3 April nærmede Svenskerne sig den norske Grændse. De førtes af General Armsfeldt og var 17 000 Mand stærke. En Styrke paa 5 000 Mand skulde desuden angribe det nordlige Norge.

Nordmændene havde en bevægelig Feltarme paa 8 000 Mand, der var fordelt paa den lange Forsvarslinie, der strakte sig fra Kongsvinger til Fredrikshald. Denne Forsvarslinie styrkedes dog ved forskellige Slags Folkeopbud og ved mange frivillige. Men der var daarlig foraget for Hæren. De gamle Uniformer var fillete og Stotsiet usfelt; Maden var saa daarlig, at Hospitalerne overfyldtes med Folk, som var bleve syge af Mangel paa Næring. Ofte blev kun Lørfis og umalet Korn uddelt til Soldaterne.

Den 19de April havde Prinds August bestemt til Slag. Om Natten sov han, indsvøbt i sin Kappe, paa Jorden mellem Soldaterne, som om Morgenen ikke blev lidet forundrede ved at se Prindsen mellem sig, hvem de troede havde ligget varmt og godt i den nærliggende Præstegaard. Nordmændene rykkede mod Høland, hvor der ved Løken Kirke laa en Afdeling Svensker, 250 Mand stærk. Disse blev slaaede paa Flugt, og en anden Afdeling paa 200 Mand gik det ikke bedre; de blev omringede, søgte forgjæves at slaa sig igjennem og maatte tilsidst overgive sig. Anføreren, Mørner, havde et Par Dage i Forveien sagt, at han om 3 Dage skulde være paa Akerhus. Han kom did ogsaa, men som — Fange. De norske Soldater havde udmærket sig i Træningen. Flere havde faaet Rugler gennem Arme og Ben, men holdt dog ud uden at lade sig forbinde, til Slaget var endt.

De to svenske Afdelinger, som var oprevne, var fremsendte fra Brigaden Schwerin, som talte 3 000 Mand. Den vilde Prindsen nu angribe; men Schwerin var bleven skræmt og trak sig tilbage over Grændsen.

Samtidig blev der kæmpet i Egnen om Kongsvinger. Her stod 1200 Mand med 8 Kanoner under Oberst de Seue. Af disse sendtes 800 Mand med 4 Kanoner under Kreuz mod Grændsen. Han tog Stilling ved Gaarden Lier, 11 Mil. fra Kongsvinger. Her blev han 18 April angrebet af Svenskerne, 2 800 Mand stærke, under Lejonstedt. Gang paa Gang stormede Svenskerne, men blev bestandig kastede tilbage med sølelige Tab. I 3 Timer værgede Nordmændene sig med stor Tapperhed mod Overmagten. Armsfeldt, den svenske Overgeneral, var kommet tilstede under Slaget og gav nu Befaling til at afbryde Fægtningen. Samtidig ophørte Ilden fra Nordmændenes Standsjer; thi de manglede Kugler og Krudt. Kreuz sendte Bud paa Bud derom til de Seue, men fik næsten ingenting, og Forstærkninger, som han ogsaa bad om, mente de Seue slet ikke at kunne undvære. Da Armsfeldt paany angreb, blev derfor Stillingen værre. Svenskerne gjorde Fremstridt, men Nordmændenes Hovedstilling stod dog endnu urollet. Ved en Feiltagelse kom de til at blotte sin Stilling paa den ene Kant; heraf nyttede Svenskerne sig, og en Afdeling af dem saldt Nordmændene i Ryggen. Nu blev Stillingen haabløs, og den eneste Frelse var et hurtigt Tilbage-tog. Dette udførte da Kreuz, frelst sine Kanoner med Undertagelse af en, men efterlod 100 Mand døde og saarede paa Balpladsen. Svenskerne havde lidt saa meget, at der ikke var Kraft i Forsølgelsen, som ogsaa strax hørte op. I 8 Timer havde Nordmændene kæmpet mod en 3 a 4 dobbelt Overmagt.

Længere nord, ved Rasknæs i Solør, blev der ogsaa kæmpet og her med glimrende Held. Her var den svenske Oberst Gahn den 25de April med 500 Mand søgt at trænge frem, og Hovedtroppen befandt sig netop i Passet Trangen, da Nordmændene uventet kom over den. Stillingen var ikke gunstig for Gahn, han prøvede derfor at komme ud af Passet i den Retning, som førte mod Sverige. Men fra to Sider trængte de norske paa og, hidkaldt af Skydning, kom et norsk Kompagni til og fra Nord angreb Svenskerne. Disse maatte nu gjøre Front til 3 Sider; men de værge sig fjækt, og Kampen rasede paa det heftigste. Selv Officererne deltog i Haandgemænget. Den norske Kaptein Dreyer greb et Gevær og skød med sine fikre Stud den ene Fiende efter den anden. Tilslidst sprang han frem foran Skytterlinjen til en Stubbe, hvorpaa han lagde Geværet an. Men her blev han truffen af 7 svenske Kugler og sank dødelig saaret til Jorden. Stillingen blev forvilet for Svenskerne, thi Kredsen sluttede altid tættere om dem. De prøvede at aabne sig Udvei, og Gang paa Gang gif de under rungende Hurraer paa med Bajonetten. Men Nordmændene stod uroftelige, og Svenskerne blev kastede tilbage. Efter 3 Timers Kamp og efterat have bortskudt alle sine Patroner havde de intet andet Raad end at overgive sig. 11 Officerer, hvoriblandt Gahn, og 430 Menige blev Fanger. De blev godt behandlede; de norske Officerer lod de svenske faa sine Senge og lagde sig selv om Matten paa Galm.

Ved Tidenden om Nederlaget ved Lier sendte Kristian August Forstærkninger til Kongsvinger og reiste selv derop. Stillingen var vel saa gunstig for Nordmændene som for Svenskerne; thi hvad der var tabt ved Lier var mere end

vundet ved Trangen. Nu stod Hærene overfor hinanden, begge dækkede af Forstændsninger og i Stillinger, som var vanskelige at angribe.

Begge Parter betænkte sig derfor paa at gaa paa. Tilfældt gav Kristian August Staffeldt Befaling til at angribe. Men Staffeldt brugte for liden Del af sin Styrke, thi han vilde overrumple Fienden. Men Svenskerne var paa sin Post, og da Nordmændene stormede mod den nærmeste svenske Skanse, blev de modtagne af en saadan Krydsild, at de trods al Tap- perhed maatte gaa tilbage. Han prøvede paa ny, men maatte igjen vige; bedre gik det heller ikke tredie Gang. I 5 Timer var der kæmpet, men intet var vundet.

Paa andre Punkter gik det noget bedre. Norste Afde- linger under Nægler og Jürgensen havde vundet Fordele over Svenskerne, og den sidste kom usorvarende over et Kompagni Svensker paa Gaarden Terpsæt, hug en Del ned og tog Resten til Fange. Nordmændene prøvede ikke mere paa at storme de svenskes Forstændsninger, og disse turde endnu mindre slaa løs. De fandt tværtimod, at der ikke var noget at opnaa i Norge; i al Hemmelighed forlod de sine Forstændsninger og trak sig skyndsomst tilbage over Grændsen. Nordmændene fik for sent Kundskab derom, til at de kunde forfølge dem med Kraft.

Paa samme Tid som det svenske Indfald mod Kongsvin- ger og Høland, rykkede en tredie svensk Brigade under Oberst Cederstrøm over Grændsen mod Rødenæs (i Smaalene). For at han ikke skulde komme Nordmændene i Ryggen, medens de kæmpede med Schwerins Brigade, havde Kristian August sendt 2 Kompagnier under Kapteinerne Heyerdahl og Zarbell for at besætte to Veie, der førte nordover. Zarbell fik ogsaa

udrettet, hvad han skulde, men ikke uden Kamp; to Gange var han i Rast med Svensken, som dog begge Gange blev drevet paa Flugt. Baade Officerer og Menige udmærkede sig. En Soldat, som var efterladt paa Veien, da han ikke orkede at følge, slæbte sig dog til Kamppladsen, da han hørte Skydningen, og deltog med udmærket Mod i Træfningen.

Cederstrøm standsede sin Fremrykning, men satte sig fast ved Ørje Bro (Rødenæs) og i Ørjellevan foran Broen. Mod ham sendte Kristian August Brigaden Holst med Befaling at angribe Svenskerne. Det første Angreb rettede Major Krebs mod Svenskerne ved Gaarden Krvg, omgik deres Stilling og tvang dem til Tilbagetog. De fik Forstærkning og modtog Nordmændene ved Joval. Disse blev drevne tilbage, men gik under torndnende Hurra frem paany og med sliq Kraft, at al Modstand i et Dieblit blev knust, og Svenskerne vendte Ryg. Nordmændene forfulgte, uden at Fienden paa noget Punkt holdt Stand. Det andet Angreb rettedes af Major Fischer mod Forstandsningen i Ørjellevan vest for Ørje Bro. Svenskerne gjorde højt Modstand, men blev omgaaede og kastede tilbage. Da Nordmændene forberedte sig til at storme Forstandsningen paa Broen, blev denne antændt af Svenskerne, som saaledes afværgede Stormen. Krebs's og Fischers Angreb vilde kanske kunne have sprængt Schwerins Brigade, om de havde været udført samtidig; nu naaede de kun at standse Fiendens Fremtrængen.

Men for at drive ham ud af Landet paa denne Kant besluttede Kristian August at slaa et Hovedslag. Selv vilde han gaa løs paa Fienden i Rødenæs, medens samtidig Staf-feldt skulde spjelskette ham paa Kongsvingerlanten og Lowjow i Høland. Desuden skulde Kommandanten paa Fredriksten,

Juul, angribe de Svensker, som var rykkede ind i Enningdalen (ved Fredrikshald). 10de Juni skulde Angrebet foretages; men i Dagene forinden havde Svenskerne draget sig undaf over Grændsen; kun i Enningdalen var de blevene staaende, og her kom det til Træfningen ved Præstebakke.

Her havde Svenskerne opført stærke Forstærkninger, og mod dem rykkede 800 Nordmænd under Juul, som desuden skulde støttes af nogle Bramme og Waade paa Idefjorden. 10de Juni Kl. 3^{1/2} om Morgenen stormede Nordmændene frem og tog Forstærkningerne; paa samme Tid blev Svenskerne under Oberstlöjtn. Knörning omgaaede og omringede. To Gange prøvede de at flaa sig igjennem, men forgjæves, og Knörning blev da nødt til at overgive sig med sine Officerer og det Mandskab, som ikke var falden. Alt i alt tabte Fienden 445 Mand; vort Tab var 5 døde og 6 saarede. General Armfeldt vilde tage Stillingen tilbage, og tog den ogsaa, da han sendte flere tusinde Mand mod de faa hundrede norske, som stod der. Disse mistede kun en eneste Mand. De svenske Tropper traf sig efterhaanden tilbage over Grændsen; de indsaa, at der i Norge ikke var noget at vinde; desuden var der paa andre Kanter bedre Brug for dem.

Sverige kunde nemlig vente Angreb baade fra Rusland mod Stockholm og fra Danmark mod Skaane og fra Norge mod Vermeland. Det var omringet af Fiender, og Vinteren 1808—9 syntes Stillingen haabløs. Det saa ud, som Sveriges sidste Time var kommen. Det saa ud, som om Landet skulde blive delt mellem Rusland og Danmark og altsaa udgaa af de selvstændige Rigers Tal. Kongen, Gustav den IV Adolfs, Optraeden syntes at maatte gjøre Undergangen vis. Han bar sig ad som en gal Mand, og han var sikkert heller ikke ved

fine fulde fem. Skulde Sverige frelses, maatte han gjøres uftadelig. En Del fædrelandsfindede Mænd sluttede sig sammen for at affætte ham fra Tronen. En af dem, Ansøreren for Hærsafdelingen paa den norske Grændse, Georg Ablerparre, brød op med Hæren for at rykke mod Stockholm. Da han kom did, var Kongen allerede affat, og dennes Farbroder Karl Rigsforstander og siden Konge (Karl XIII). Men ved Hærens Afmarscheren laa Sverige aabent for Fienden. At Prindsen ikke nyttede Leiligheden til Indfald i Sverige, vatte stor Opfigt i Samtiden.

Sagen var, at Ablerparre havde faaet Løfte af Prindsen om, at han ikke vilde nytte den svenske Hærs Afmarsch til at gjøre Indfald i Sverige. Allerede nu var der Tale om Prindsen til svensk Tronsfølger, og i Stockholm virkede Ablerparre med Iver for, at han skulde blive valgt. Endnu var Stemningen delt. Der var dem, der helst saa Fredrik VI som Efterfølger af Karl XIII, der var gammel og barnløs. Paa den Maade vilde de tre nordiske Riger blive forenede. Ingen vilde hellere dette end Fredrik VI, og havde han været klog, kunde han ogsaa have naaet det. Der var dem, der som Grev Wedel vilde, han skulde give Norge og Danmark en fri Forfatning for derigjennem at vinde Stemningen for sig i Sverige. Men intet laa Kong Fredrik fjernere. Han holdt med begge Hænder paa sin Enevoldsmagt. Og den Maade, hvorpaa han omtalte den svenske Statsomvæltning, skulde ikke vinde ham Hjerter i Sverige. Det Parti, som arbejdede for Prindsen af Augustenborg, havde bedre Udsigter. Hans Rygte var ogsaa kommet til Sverige, og man vidste desuden, at han var Ven af den frie Forfatning, som Svenskerne nylig havde givet sig. Desuden haabede man, at han,

der var saa elsket af Nordmændene, skulde bringe disse til at slutte sig til Sverige, saa den skandinaviske Halvø kunde blive et. Ogsaa enkelte Nordmænd var inde paa denne Tanke. Grev Wedel var stærkt optagen af den. Han vilde nu, da en Forening af alle tre Riger var en Umulighed, have en Forening af Norge og Sverige, hver med sin fri Forfatning. Men Prindsen vilde ikke være et Redskab hertil. Derimod lyttede han nok til Forslaget om at blive svensk Tronsfølger og traadte i Underhandlinger med svenske ledende Mænd. Han fortiede ikke dette for Fredrik VI, men han lagde heller ikke disse Underhandlinger helt frem for ham, og hans noget tvetydige Holdning var egnet til at indgyde Mistro. For at holde Die med Prindsen blev Rancellipræsident F. S. Raas sendt op til Kristiania og tog Sæde i Regjeringskommissionen. Han mærkede, om ikke straks, at Prindsen havde Planer, der ikke faldt godt sammen med hans Pligter som dansk Undersaat. Det var navnlig hans Uvirksohmhed overfor Fienden. Fredrik den VI havde befalet ham at gjøre Indsald i Sverige; men dette vidste Prindsen at unddrage sig, thi han indsaa, at gif han over Grændsen som Fiende, var han i samme Dieblit umulig som svensk Tronsfølger. Kongen ansaa Stillingen usikter, og af den Grund sendte han sin Svoger, Prinds Fredrik af Hesse, til Norge for at kommandere under Kristian August og for, naar Hæren ryttede ind i Sverige, at overtage Befalingen over den Del, som gif i Felten. Denne Ordning røbede ikke videre Tillid til Kristian August, og for at borttage det stødende deri, blev samtidigt denne udnævnt til Feltmarschal og Stattholder i Norge. Men lige forinden var han af den svenske Rigsdag valgt til svensk Tronsfølger. Herom underrettede han Fredrik VI og bad om hans Tilladelse til at mod-

tage Tilbudet. Det drog længe ud med Svaret; endelig kom det og gav Prindsen den begjærede Tillæbelse.

Krigen til Sjø.

Efterat have skildret Krigen paa den svenske Grændse, vender vi os til den, som førtes til Sjø. Ved Flaaderovet i Kjøbenhavn havde Norge—Danmark dog ikke mistet alle sine Skibe. Enkelte var ude paa Togt, da Engelfmanden var i Kjøbenhavn, og disse undgik den Skjæbne, der rammede de andre Skibe. I Norge laa Linieskibene „Prindsesse Lovise Augusta“ under Kap. Jessen og „Prinds Kristian Fredrik“ samt Briggen „Lougen“, nogle Kanonbaade og andre Smaaskibe. „Lovise Augusta“ maatte dog snart paa Grund af Ulde lægge op, og „Kristian Fredriks“ Løbebane skulde heller ikke blive lang. Skibet laa i Kristianssand, hvor det fik Mandskab; men da der udenfor laa engelske Skibe, som truede Byen med Angreb, hvis det ikke blev udleveret, listede det sig ud af Havnen og ind til Fredriksværn, tyede derfra ind til Fredrikstad og slap endelig ned til Danmark. Hele Vinteren var det i Bevægelse; fra Norge gjorde det Krydstogt i Skagerak, men blev saa sendt ned i Storebelt for at jage væk en engelsk Fregat, som der laa. Nord om Sjælland fik han 21 Marts Die paa to fiendtlige Fregatter; næste Dag, da han vilde angribe dem, havde ogsaa en Korvet sluttet sig til de to, men skjøndt Fienden nu var iøvlig stærk, vilde dog Jessen prøve Kamplykken. Dog forinden han kunde angribe, dukkede to fiendtlige Linieskibe op, der styrede ned mod „Kristian Fredrik“. Overmagten var nu overvældende, og Flugt det eneste Middel til Frelse. Jessen satte alle Seil til for at naa Øresund, men da Vinden stilnede af, blev han indhentet af de to engelske Linieskibe. Nu var

Kampen uundgaelig. Engeltmændene lagde sig tæt op til „Kristian Fredrik“ og aabnede i den stille Nat en voldsom Ild mod den. Den svarede med Kraft og med en Virkning, saa Fienden efter $1\frac{1}{2}$ Times Forløb faldede agterud for at bøde Skaden. $\frac{1}{2}$ Time efter kom han igjen og blev modtagen af vore Matroser med rungende Hurraraab. Men nu kom ogsaa de andre fiendtlige Skibe til, og „Kristian Fredrik“ var omringet paa alle Kanter. Jesen vedblev dog Kampen, led grulig i den; men da Fienden opfordrede til Overgivelse, svarede han alligevel nei. Han vilde prøve det sidste Middel: lokke Fienden med sig paa Grund; men da Engeltmanden ikke gik i Fælden, var ogsaa denne Udsigt luftet. „Endnu et Lag tordnede der fra de danske Kanoner, før Flaget sank, før den danske Kjøl grov sin egen Grav i Moderlandets Strand.“ „Prinds Kristian“ var et Brag; men ogsaa de engelske Linieskibe havde lidt meget. Mellem de faldne var Helten fra Kongedybet, Willemoes. En Kugle bortrev et Stykke af Baghovedet, saa Døden paafulgte strax.

Det blev Kanonbaadene, man maatte stole paa i Kampen mod England. Af dem havde Kommandør Fister, som skulde ordne vort Sjøforsvar, dannet et Kystværn, og i Krigen med Sverige støttede dette Hærens Bevægelse. Det kom ogsaa til Sammenstød 27 April 1808 med Svenskerne udenfor Strömstad, hvor Fister traf det korteste Straa i Kampen med en underlegen svensk Styrke; men en Maaned senere fik Nordmændene Dpreisning. 6 norske Kanonbaade blev i Grævelingsund angrebne af 30 svenske, men værgede sig saa hæft, at Svenskerne maatte trække sig tilbage.

I Løbet af 1808 havde Fister heroppe samlet en Styrke

paa 35 Kanonchalupper, 56 Kanonjoller og 8 flydende Batterier, og desuden udrustedes i Bergen 6 Kanonkonnerter. Her kom det i Mai til Sammenstød med Engländerne. 1 Chalup og 4 Joller under Løitn. Bjelle kjæmpede med den store engelske Fregat „Tartar“, som efter en Times Forløb, og efterat Chefen var falden, havde lidt saa meget paa Skrog og Reising, at hun en gunstig Kuling reddede den fra at blive tagen.

3tte bedre gik det den engelske Brig „Chilbers“ i Rampen med Orlogsbriggen „Lougen“, ført af Kapteinløitn. Wulff, som var bleven tilbage i Norge. Den maatte, ynkelig tilredet, trække sig tilbage; værre gik det 3 Maaneder efter den engelske Orlogsbrig „Seagull“, som efter 3 Kvarters hjætte Kamp maatte stryge Flag.

De danske Farvande blev ogsaa Skuepladsen for mange Sammenstød. Wulff traf i Storebelt den engelske Orlogsbrig „Tidler“, veglede først Skud med den, og derpaa, da den vilde undløbe, entrede og tog den. En anden engelsk Brig „The Tigress“ blev tagen udenfor Aggersø. Et stort engelsk Linieskib, „Africa“, blev efter 3 Timers Kamp saa ilde tilredet, at „en Mand kunde krybe gennem Hullerne“ i Stroget; det slap vistnok bort, men blev aldrig Skib mere.

Kornstudenene, som skulde forsyne Norge med Levnetsmidler, maatte følges og værnes om af væbnede Skibe, som mer end en Gang kom i Kast med Fienden. Den 19-aarige Løitn. Fog førte en Jagt, som havde denne Opgave, og da han blev forfulgt af en engelsk Korvet og Kutter, optog han 1 Marts 1809 Rampen med den overvældende Overmagt og holdt den gaaende en hel Time, saa Kornstudenene kom undaf; selv faldt han saaret i Fiendevold. Kamp mod Engelsemanden blev

ogsaa ført af Kapere, som udrustedes fra Byerne ved Kysten. De tog en Mængde engelske og svenske Skibe med deres Ladninger og voldte Fienden store Tab.

I Storebelt tørnede i Mai en Afdeling Kanonbaade sammen med den engelske Fregat „Melpomene“, som kom i slem Knibe og vilde være kommet i en værre, om ikke en let Kuling var sprunget op, som havde givet den Vind i Seilene og Frelse af Faren. Saa heldig var ikke Briggen „Mant“, som blev tagen af Kapteinløitn. Wille, der laa ved Fredriksværn. Løitn. Tuxen var kort efter (i Septbr.) ligesaa heldig over den engelske Brig „Minz“, som paa sin Flugt nordom Stagen blev indhentet og maatte stryge sit Flag.

I April 1810 angreb Løitn. Falsen med 4 Kanonbaade en engelsk Fregat, som blev slemt medtagen, men slap undaf, da det kulede op. Samme Falsen tog i Septbr. den engelske Kutter „Alban“, som dog det følgende Aar blev vunden tilbage af Engelsemandene. Udenfor Mandal kjæmpede Kapt. Krieger i to Timer med den engelske Fregat „Tribune“, og ikke længe efter tog han en hel engelsk Konvoi paa 47 Skibe, som havde en Værdi af næsten 4 Millioner Rdl. I det hele var det, som Engelsemandene mistede, af Værdi langt større end det, de tog.

Enkelte Gange gik det dog galt, saaledes blev 2 Kanonkonnerter og en Kanonjolle i Juli 1810 tagne af Engelsemanden i Nærheden af Stat; men langt værre var det mislykkede Anbæd paa Anholt. Denne Ø havde Engelsemanden Aaret i Forveien sat sig fast paa, og da en liden Flaade under Løitn. Falsen i Marts 1811 prøvede ved en Overrumpling at tage Øen tilbage, fandt de Fienden vaagen og engelske Krigsskibe, som de ikke havde ventet, liggende ved

Den. Angrebet, skjøndt ført med Mod og Kraft, blev derfor flaaet tilbage; og det var med Nød, at Løitn. Falsen, da han maatte trække sig undaf, slap ud af Hænderne paa de engelske Krigsskibe. Men det mislykkede Tog kostede os flere Skibe og sørgelig mange Folk.

En liden Opreisning fik vore, da de nogle Maaneder efter tog Orlogsbriggen „Safeguard“; men bare en Uge senere mislykkes et Angreb, foretaget af Løitn. Falsen paa en engelsk Konvoi og ikke blot mislykkes, men bragte et føleligt Tab.

Ved Norges Kyster gif det i dette Aar (1811) i det hele heldigere. Indved Stjærngaarden ved den svenske Grændse havde et Par engelske Kuttere, „Swan“ og „Hero“, gjort Sjænen usikker. De stulde drives væk, og Løitn. Flint blev overdraget at gjøre det. Den 25 April traf han „Swan“, der med „Hero“ laa nogle Mil udenfor Udevalla. Folkene havde næsten et helt Døgn siddet ved Værene, men brændte alligevel af Lyft til at binde an med Fienden, og gif ogsaa saaledes paa, at „Swan“, ilde tilredt, maatte stryge sit Flag og „Hero“, næsten synkefærdig, redde sig ved Flugten.

3 Juli var der i Skagerak flere Sammenstød med Fienden, som dog undslap; men i Septbr. maatte den engelske Brig „Manly“ udenfor Arendal efter et hjækt Forsvar stryge sit Flag.

Aaret 1812 blev ogsaa for Flaaden et Ulykkesaar. Den nybyggede Fregat „Rajaden“ paa 42 Kanoner, Kapt. Holm, afgif med 3 Brigger, „Laaland“, „Samsø“ og „Kiel“, til Norge for at værne Kysterne mod de engelske Krybsjere. Den 6te Juli laa Skibene ved Sandvæn mellem Arendal og Øster-Risør og troede sig sikre for Fienden, som mentes ikke at kunne se

Reisningen af Skibene over Skjærene. Han saa den alligevel, og ind mod Skibene styrede det engelske Linieskib „Dictator“ (68 Kanoner) og tre Brigger. Kapt. Holm lod lette og søge Lyngøer Havn længere ind; thi der, sagde Løbserne, var Farvandet saa trangt, at det engelske Linieskib umulig kunde følge. Det fulgte dog; en af de engelske Brigger stødte viftnot paa Grund, men de andre Skibe naaede dog ind i Havnen. „Dictator“ indtog en udmærket Stilling med hele Bredsiden mod de norsk-danske Skibe, som i det trange Farvand var kommet til at ligge med Forstavnen imod Fienden og saaledes, at de hindrede hverandres Bevægelser og kun kunde bruge enkelte af sine Kanoner. Engelsemanden sendte derimod sin Ild næsten langskibs ind og med en forfærdelig Virkning. Et eneste Lag fra „Dictator“ nedskød alle „Najadens“ tre Master og Bogsprydet, knuste Dækket og gjorde Batteriet under det ubrugeligt. Skibet krængebe herved saaledes over paa den ene Side, at Kanonporterne kom under Vand. Da der ogsaa kom Ild i Skibet, var der intet andet at gjøre end at søge at frelse, hvad frelses kunde. Mandskabet blev bragt iland, medens Skibet overlødes til Flammerne, Briggen „Samsø“ redede sig ved Flugt, „Laaland“ frelste sit Mandskab, men „Kiel“ strøg.

Nær var dog Seiren blevet reven Engelsemanden af Hænde. Med to Kanonjoller, som laa i Lyngøer, og med 3 Kanonbaade, som naaede derhen fra Øster-Risser, angreb Kap. Holm „Dictator“, som kom i en lei Knibe. Den hejsede Parlamentærflag og tilbød, naar den fik drage uhindret bort, at ville udløse de gjorte Fanger, men derom vilde ikke Holm høre noget, og rettede en virksom Langskibsild mod de to engelske Skibe. Det saa mørkt ud for disse, men det klarnede,

da en Kuling fra Land blæste op; den nyttede Fienden og slap ud af Havnen, der saa nær kunde være bleven en Fælde. Men de rundne Skibe maatte Engellmanden lade tilbage.

„Najadens“ Tab var ikke det eneste Uheld dette Aar. Ved Tromsø blev en Skonnert og Kutter tagne, skjændt han, som førte dem, Løitn. Bodenhoff, værgede dem med Fortvilelsens Mod mod Overmagten. Selv Fienden beundrede Nordmændenes Kædthed, og den engelske Chef gav Bodenhoff Kaarden tilbage, idet han sagde: „De har brugt den saa godt, at det var en Stam, om De ei skulde beholde den.“ Vedre gif det fort efter i Kattegat, hvor Løitn. Falsen med sine Kanonchalupper tog en engelsk Orlogsbrig.

I 1813 foresaldt det sidste Sammenstød til Sjøs. Løitn. Klauemann kjæmpede ved Båsum med en dobbelt saa stærk Fiende og tvang ham efter $4\frac{1}{2}$ Times Kamp at trække sig tilbage.

Universitetets Stiftelse.

Brindsen af Augustenborg havde sat Fred mellem Norge-Danmark og Sverige som Billaar for at modtage Valget til svensk Tronsfølger. Og Fred blev ogsaa sluttet. Allerede i Septbr. 1809 havde Rusland sluttet Fred med Sverige uden at tage mindste Hensyn til sin Forbundsælle, Norge-Danmark, som kort efter, Decbr. 1809, ogsaa i Tønkøping sluttede Freden, hvorved alt blev som før Krigen. Brindsen af Augustenborg blev, under Navn af Karl August, svensk Kronprinds og modtoges i Sverige med stor Jubel.

Allerede forinden Freden med Sverige var der trods Krigen med England aabnet Handelsforbindelse med dette Rige. England trængte nemlig den norske Trælast og var villig til

mod en vis Afgift at give Nordmændene Fribreve (licences), der aabnede deres Skibe Afgang til britiske Havne uden at forulempes af engelske Krydsere. Da Afgangen til at sende og hente Varer i England var en Livsfag for Norge, gav den norsk-danske Regjering sit Samtykke dertil. Og nu kom der Liv i Handel og Sjøfart. Hele Flaader af norske Skibe seilede til England med Trælast. Fragterne var uhyre og Prisen paa Trælasten umaadelig. Der indkjøbtes Skibe, og det var ikke usædvanligt, at nogle saa Reiser til England indvandt, hvad de kostede. Penge strømmede ind i Landet, og Mynten var i Almindelighed ganske anderledes solid end den, som var gangbar i Landet. Kjøbmændene led derfor ikke synnerligt ved, at Pengenes Værd paa denne Tid begyndte stærkt at synke, saa Pengeseblerne blev mindre og mindre værd. Men mange Pengemænd saa sine Midler at svinde. Embedsmænd, som havde fast Løn, fik ikke det nødvendige til Livs Ophold. Denne Forværring af Pengene blev senere en Nationalulykke.

Prindsen af Augustenborg blev ikke gammel i Sverige. Hans Helse havde længe været svag; alligevel sparede han sig ikke, men var altid paa Færde. Han reiste meget om i Sverige, da han vilde lære at kjende sit Folk. Under en Mønstring paa Rvidinge Hede i Skaane faldt han med engang baglænds af Hesten og døde strax. Det blev sagt og troet, at han var forgiven, og at hans Død skyldtes den svenske Adels, som havde brugt Rigmarskalken, Grev Fersen, dertil. Da Prindsens Lig skulde bisættes i Stockholm, rev Pöbelen Fersen ud af hans Bogn, slog ham fordærvet med Spadserstokke og Paraplyer og trampede ham ihjæl.

Ved Prindsens Død aabnedes Udsigter til, at Fredrik den fjette kunde blive valgt til svensk Kronprinds og saaledes

forene de tre nordiske Riger. Hans Valg støttedes af Napoleon, som fandt, at Foreningen af de 3 nordiske Riger vilde være en velkommen Modvægt mod Rusland. Men Underhandlingerne blev førte med liden Dygtighed, og istedetfor Fredrik blev den franske Marschal Bernadotte under Navn Karl Johan svensk Tronsfølger. Han var født ^{26/1} 1764 i Pau i det sydlige Frankrige. Hans Fader var Advokat, men Sønnen havde fra ung af Lyft til Krigerstanden, og 16 Aar gammel forlod han hemmelig sit Hjem og blev Soldat. Det gik sent med hans Befordring, og først i 1790 blev han Løitnant. Men i Revolutionskrigene, som nu begyndte, gik det med rivende Fart opover, og allerede i 1794 var han Divisionsgeneral. Under Napoleons Overansørfjel udmærkede han sig høiligen. Han betroedes de vansteligste Stillinger og overøstes med Hædersbevisninger. Han blev Marschal og i 1806 endog saa ophøiet til Prinds af Ponte Corvo. Med Ære deltog han i de store Slag ved Austerlitz, Jena og Wagram. Hans Valg til svensk Tronsfølger var ikke efter Napoleons Haab, men opnaaede dog hans Samtykke. Skjøndt en af Napoleons Generaler og Svoger af dennes ældste Brøder havde han altid stillet sig kjølig til denne, og da han var bleven svensk Kronprinds, blev han hans afgjorte Modstander. Det var Napoleon, som drev ham dertil; thi han stillede Krav til ham, som stred mod Sveriges Lærv, og fornærmede ham desuden personlig. Karl Johan vilde ikke lukke sine Havne for Englænderne, Napoleons Fiender, og da denne til Straf derfor befatte svensk Pommern, nærmede han sig Rusland. Han tilbød dette Rige et hemmeligt Forbund, saaledes at han fikrede Czaren Besiddelsen af Finland mod, at denne hjalp ham til at faa Norge. Czaren, Alexander, slog til;

Forbundet kom istand (April 1812) og fornæbdes Aug. s. A. ved en personlig Sammentkomst mellem begge Fyrster i Aabo. Efter Napoleons Nederlag i Rusland tiltraadte ogsaa England Forbundet og sitrede Karl Johan Norge, naar han vilde slutte sig til Napoleons Fiender. Det samme gif ogsaa Preussen ind paa, og da Napoleon havde Hænderne fulde, var der ikke stor Hjælp at vente fra den Kant. Under disse Omstændigheder nærmede Fredrik den sjette sig de forbundne Magter, og i Førstningen blev det givet ham Udsigt til at faa beholde Norge, idet Sverige i dette Tilfælde skulde faa Godtgjørelse i Lyfland. Men denne Udsigt stængtes strax til, og Afstaaelsen af Norge sattes som ueftergiveligt Wilkaar for Fred og Forbund; kun foreløbig vilde man nøie sig med Afstaaelsen af Trondhjems Stift. Dette nægtebe Fredrik den sjette bestemt at gaa ind paa, og nu havde han intet andet Valg end at klynge sig til Napoleon og staa og falde med ham.

Da det saaledes var givet, at Norge stod i Fare for at mistes, søgte det danske Hof at gjøre, hvad det kunde for at knytte Nordmændene til sig. Dets Smødekommenehed viste sig navnlig i Universitetsfagen. Det havde seet ud, som den i Overflodens Aar var gaaet til Hvile for bestandig; men da Trængselstiden kom, vaagnebe den til nyt Liv. I 1809 udfatte 3 Mænd, Grev Wedel-Jarlsberg, hans Svigerfader Peder Anker og Rjebmand J. Thrane en Belønning paa 1 000 Rdl. for de to bedste Afhandlinger om et norsk Universitet. Senere gav Rjebmand Westhe Egeberg 200 Rdl. i samme Diemed. Ogsaa det i 1810 oprettede „Selskab for Norges Vel“ tog sig med Sver af Universitetsfagen. Til dens Fremme hidrog ogsaa de indsendte Prissafhandlinger.

4 af disse — alle forfattede af Teologer — blev kjendte værdige til at trykkes; 3 af dem blev prisbelønnede, hvoraf igjen Nit. Bergelands Arbeide „*Om en osyne*“ fit høieste Belønning.

Nicolai Bergeland.

Det modtoges ogsaa med stor Begeistring af Læseverdenen i Norge, hvortil den Nørstthed og det Fædrelandsfind, som gløbede gennem det, gjorde det særlig egnet.

Bevægelsen for et Universitet i Norge var bleven saa stærkt, at den ikke kunde afvises. Kongen tillob, at der blev aabnet Underhandlinger med Bestyrelsen af Universitetet og de lærde Stoler om Oprettelsen af et Universitet i Norge. Da Bestyrelsen tilraadede dette, var man naaet et godt Stykke paa Vei, og det næste Skridt var at aabne en almindelig Subskription for at skaffe Midlerne tilveie. Til Trods for de trange Tider strømmede der Bidrag ind; store Summer blev givne; saaledes gav Grev Wedel sammen med sin Svingerfaber 50 000 Rdl., og bare i Drammen var der ikke mindre end 5, som gav 10 000 Rdl. Det var dog mest Østlandet, som gav; i det vesten- og nordenfjeldske var Bidragene baade saa og smaa. Der indkom i det hele 780 000 Rdl. engang for alle og 4 140 Rdl. dansk Species og i aarlige Bidrag 128 000 Rdl. samt 750 Td. Byg og 235 Td. Havre. Denne storartede Indsamling havde tydelig lagt for Dagen, at et norsk Universitet var et Folkesønske, og Kongen skyndte sig med at imødekomme det.

Den 2 Septbr. 1811 blev det besluttet at oprette et fuldstændigt Universitet i Norge og til det hde Bidrag fra Stiftelser og Samlinger i Danmark og Norge. En Kommission, som i Novbr. f. A. blev nedsat, skulde indkomme med Forslag til Anlæg og Indretning af Universitetet. Efter dens Forslag bestemtes, at Universitetet skulde ligge i Kristiania, at det skulde have 27 Lærere, nemlig 25 Profesorer og 2 Lektorer, og at disse fordeles i 8 Fag eller Fakulteter. — Oprettelsen af Universitetet feiredes med glade Fester baade i By og Bygd; ogsaa i Kjøbenhavn var der en stor Fest. — I 1813 udnævntes Lærerne ved Universitetet. Mellem disse var Niels Treschow, G. Sverdrup og Christoffer Hansteen.

Nordmændene havde opnaaet sit længe nærede hjæreste Ønske. De kunde med Rette være stolte af, at Virkeliggjørelsen af dette hovedsagelig skyldtes deres egen Kjærlighed til Sagen, deres Arbeide og Offervillighed.

Karene fra Krigens Udbrud i 1807 havde været Trængselsaar; men 1812 var desuden et Aaar, som leder om sin Mage. Vaaren var saa sen, at Sæden først ind i Juni Maaned kom i Jorden; Sommeren blev saa kort, at Kulden allerede indfandt sig i de første Dage af September, og før Agrene blev modne, kom Sneen, som mangesteds blev liggende. Kornet frøs, og da der ikke fandtes Dplag fra tidligere Aar — 1811 var under et Middelsaar — blev Mangelen stor. Tilførselen fra Rusland over Archangel var spærret; spærrede var ogsaa Kysterne i det vestlige og sydlige Norge, saa Tilførselen fra Danmark blev besværliggjort og langt under Behovet. Korn var ikke at opdrive for Penge, og selv de mest velhavende havde ikke tilstrækkeligt Brød. Bønderne reiste lange Veie for at kunne skaffe sig Korn, og de prisste sig lykkelige, naar de kunde faa en Skjæppe (17 Liter). De maatte leve paa Barkebrød og sulste. Den danske Regjering manglede ikke Hjerte for Nøden; men til at afhjælpe den ved Tilførsel fra Danmark var dens Foranstaltninger, som før paavist, langt fra heldige. Misnøien med Regjeringen udbredte sig, og flere og flere blev der af dem, der, som Grev Wedel, fik Vinene op for det uheldige i Foreningen med et Land med den Beliggenhed som Danmark. Men kun saa tænkte endnu paa en Forening med Sverige. En Ulykke større end Hungersaaret i 1812 var Statsbankrotten i det følgende Aar. Pengenes Værd havde, som allerede nævnt, i flere Aar været i stadig synkende. Staten havde under de vanskelige Tider svære Udgifter; men Regjeringen

kviede sig ved at forhøje Skatterne, da den var ræd for Oprør. Den maatte da skaffe sig Indtægter paa andre Veie. Den lod den kongelige Bank gjøre Penge, de saakaldte danske Kurant eller rettere Pengefedler uden at have tilsvarende Sølv. Daleren gjaldt $\frac{1}{6}$ Speciesdaler eller 96 Skil. (Rr. 3,20), og Mængden af disse Sedler gik tilfids op til 142 Millioner. Men Værdien stod i omvendt Forhold til deres Mængde. Den blev tilfids saa liden, at der maatte 1000 af dem bare for en Lønde Hvede. Deres Værdiløshed gjorde, at de strømmede ind i Banken igjen. Nu søgte Regjeringen at reise tvungne Laan; men da dette ikke forslog, maatte den tilfids gjøre bankurot. De mange, som havde sin Formue i Sedler, mistede omtrent alt, hvad de eiede. Senere oprettedes Rigsbanken, der udstedte nye Sedler, Rigsbankfedler. I disse ombyttedes de gamle Kurantfedler saaledes, at 6 Kurantfedler skulde være i Værdi lige med en Rigsbankfeddel. Men da heller ikke Rigsbankfedlerne kunde veksles i Sølv, blev ogsaa disse snart omtrentlig uden virkelig Værdi.

Norges Afstaaelse.

I 1813 sendtes Kongens Søstendebarn, Rigernes Tronfølger, Kristian Fredrik, som Statholder til Norge. Han var 27 Aar gammel (f. 1786), vakker af Ydre og indtagende af Bæsen, meget veltalende, et godt Hoved og en kundskabsrig Mand. Forklædt som Matros sneg han sig med sit Følge over Skagerak og kom 21 Mai 1813 i Land paa Hvaløerne. I Kristiania gav hans Komme Signalet til en Række Festligheder, der syntes ikke at ville tage Ende, og som stod i skjærende Modsetning til de alvorlige Tider og til Nøden, som herskede i Landet. Ingen morede sig bedre end Brindsen.

Hans Elfværdighed henrev alle, paa samme Tid som han ogsaa gjorde Indtryk af at være en dygtig og virksom Mand. Man fæstede derfor store Forhaabninger til ham. „Nu mistviler jeg ingenlunde om Norges Nedning“, skriver Babels i sin Dagbog efter et af sine første Sammentræf med Brindsen, og denne Mening var Udtryk for den almindelige.

Den syntes i Førstningen heller ikke at ligge saa langt fra det rette. Kristian Fredrik gjorde dog andet end danske og mere sig. Han besøgte Grændsefæstningerne mod Sverige, Slagmarkerne fra sidste Krig, sit Varderne istand og mønstrede Hæren. Han søgte hos Kongen Lov til at knytte Underhandlinger med England og gjorde indtrængende Forestillinger om at forsyne Landet med Levnetsmidler. At træde i Forbindelse med Englænderne blev ham nægtet; derimod blev der gjort Udvei til at skaffe Norge Korn. En Mængde Korn kom ogsaa op, saa for Diebliffet kunde man være rolig for Hungersnød. I Førstningen af August gjorde han en Reise langs med Kysten til Kristianssand og traf i Tønsberg sammen med Grev Wedel. Dennes skarpe Blik gennemskuede Brindsen, og Wedel tvilede meget om i ham at finde „Norges Nedningsmand“. Brindsen havde heller ikke noget tilovers for Wedel, der længe havde været mistænkt paa høiere Steder.

Den politiske Synskreds mørkede mere og mere til. Den 3 Septbr. erklærede Danmark Sverige og senere Rusland og Preussen Krig. Det støttede sig til Frankrige; men da Napoleon i Oktbr. 1813 tabte Hovedslaget ved Leipzig, havde han mere end nok med sig selv og intet tilovers for sin Forbundsfaelle. Denne blev saaledes ladet i Stikken. Med femti tusinde Mand, Svensker og Tyssere, vendte Karl Johan sig mod den danske Hær under Prinds Fredrik af Hessen, der

maatte forlade sin Stilling mellem Lübel og Elben og trække sig nordover. Svenskerne forfulgte, og ved Bornhøved indhentede de Danstjerne. Disjes Bagtrop kom i Uorden, men Hovedtroppen stod, og uden videre Forstyrrelse fortsattes Tilbage-toget til Kiel. Men endnu var der flere Mil til Rendsborg, og Fienderne vrimglede omkring paa alle Kanter. Undergangen syntes sikker. Fienderne under Tyfferen Wallmøden havde sat sig fast i Sehested, og derigjennem gik Veien til Rendsborg. Den maatte derfor tages. Ved Daggen den 10 Decbr. begyndte Slaget. Hele Formiddagen bølgede Kampen frem og tilbage om Sehested, der blev værget af Fienden paa det mest haardnaktede; de danske stormende blev fastede tilbage, men samlede sig igjen under sin Anfører Schulenburg, og nu blev Wyen tagen. Den blev ogsaa holdt, og Fienden jagen paa Flugt med stort Tab; men for den danske Hær stod Veien aaben til Rendsborg. Fienden gjorde vistnok betydelige Fremstridt, oversvømmede snart hele Sønderjylland; men den danske Hær var dog ikke overvundet, dens Mod og Kamplyst lige brændende, og Udfaldet kun de være blevet et godt, om Fredrik den sjette i denne Alvorsstund havde været, hvad Fredrik den tredje i en lignende var. Men aldeles udhygtig til at reise sit Folk og træde i Spidsen for det til Kamp for Landets Frelse klynge han sig til Haab om ved Underhandlinger at redde sine Riger, og da dette viste sig at være, hvad det var, en Skuffelse, sank han sammen og var villig til at indgaa paa alt*). Den 14 Jan. 1814 sluttede han ved

*) Hvad Hæren savnede som nødvendigt til at fortsætte Krigen, nævner Fredrik i et Brev af 18 Januar: „Den Hær, jeg staar i Spidsen for, har hverken Generaler eller Officerer, der kjender til Krigen; den har heller ikke de nyelig i Frankrige opfundne Kogetjelder.

fine Fuldmægtigede Fred i Kiel og afftod ved den hele Kongeriget Norge (dog uden dets Bilande) til Sverige mod at faa Svensk-Pommern med Rügen istedet. Nordmændene skulde dog beholde sine hidtil havde Love, Friheder og Rettigheder. Den dansk-norske Statsgjæld skulde deles efter Folkemængde og Indtægter.

Under Krigen var der intet gjort i Norge; thi Befalinger, som paalagde Kristian Fredrik at gjøre Indfald i Sverige, der var blottet for Tropper, blev ikke aflydte. Prindsen fandt, at Norge ikke kunde optræde angribende; det havde ikke Levnetsmidler eller Penge til at kunne føre Krig. Prindsen lod til at drukne alle Alvorstanker, som Tiden var saa egnet til at indgyde, i Fornøielser, Henimod Gul afbrødes Fornøielsehvirvelen af et Møde, hvortil efter Prindsens Indtælbelse samledes 72 af Landets mest formuende og indsigtsfulde

**Fredrik den sjettes Statue
i Fredriksbergs Gave.**

Mænd. Regjeringen havde nemlig endelig seet sig tvunget til at tage Hensyn til Folkets Ønske om Grundlæggelse af en Bank, men havde kun halvveis imødekomet det, idet den kun tillod Oprettelsen af en privat Laanekasse. Den blev da ogsaa oprettet 4 Jan. 1814 paa Mødet, og en Styrelse paa 5 Medlemmer valgt. Dette var den sidste Regjeringshandling før Adskillelsen af Norge og Danmark; nogle Dage efter var den Statsforbindelse brudt, der havde været saa længe, bragt saa mange Lidelser, men dog trods alt ikke havde kunnet standse Folkets nationale Bæft.

En norsk Raper fra Krigsaarene 1807—1814.

Uddrag af Pressens Udtalelser
om
Fortællinger af Norges Historie
ved Vilh. Poulsen.

Adressebladet (Almuevennen): „Den, som ønsker at have en ikke altfor kortfattet, men heller ikke for vidtløftig Norgeshistorie i sin Boghylbe, kan ikke faa nogen mere passende end W. Poulsens. Den indeholder ogsaa talrige Illustrationer samt et Kart over det gamle Norge.“

Arbejderen: „Vi henleder vore Læseres Opmærksomhed paa denne ypperlige Fremstilling af Norgeshistorien. — Poulsens Norgeshistorie har faaet et velfortjent rosende Omdømme baade i den norske og danske Presse. Vi vil ogsaa anbefale Værket paa det bedste.“

Bergensposten: „Med denne populært affattede og klart og godt fortalte Bog er afhjulpet et Savn i vor Litteratur, idet vi hidtil fuldstændig har manglet en udsørgelig Fremstilling i Norges Historie.“

Bratsbergs Amtstidende: „Dette smukt udstyrte Værk fortjener ganske vist de mange rosende Anmeldelser, der er blevet det til Del.“

Brevigs Adresse-Tidende: „— er forsynet med talrige Illustrationer og synes ved sin tiltalende, populære Fremstilling særdeles flittet som en Folkebog.“

Budskiften: „Forfatteren eier i fremtrædende Grad den Evne at kunne samle det væsentlige, fremstille det i levende og malende Billeder, iklæde et paa samme Tid korrekt og letfahende — populært og behageligt Sprog.“

Bufteruds Amtstidende: „Vi anbefaler dette Skrift til enhver, der interesserer sig for vort Lands Historie; det er populært og interessant affattet, og vil fuldt ud tilfredsstille den almindelige Mand.“

Bufteruds Blad: „Vi anbefaler Værket paa det bedste.“

Christianssands Tidende: „Poulsen har en sjelden Evne til at fortælle Fædrelandets Historie godt og greit. — Vi anbefaler atter dette udmærkede populære Værk paa det bedste. Det er ogsaa smukt udstyret med Illustrationer og i Forhold hertil meget prisbilligt.“

Dagbladet: „Indholdet er fremstillet med Omhu og Dygtighed, nøjternt og fængslende. Fortællingerne fortjener den størst mulige Udbredelse i vort Land.“

Danmark: „— anbefales indtrængende til danske Læsere — et fortrinligt Skrift, en virkelig Folkelæsning, affattet i et letforstaaeligt smukt Sprog, og som giver os en sammenhængende Fremstilling af vort Broderfolks Historie.“

Den unge Ven: „Vi anser dette Værk for at være en meget helbig Folkelæsning. Det er tillige udstyret med meget vakre og talrige Illustrationer.“

Fjordenes Blad: „Poulsens Bog er en fortrinlig Bog.“

Framgang: „Allerede efter at have læst Bogens Begyndelse troede vi at kunne udtale, at „Poulsens Norgeshistorie er en kyndig Mand's Arbejde, skrevet ud af en hjærlig Hengivelse til Emnet og i et greibt, letfatteligt og tiltalende Sprog.“ Vi kan nu tilføie, at Bogens Fortættelse helt ud holder, hvad Begyndelsen lovede. Poulsen fortæller malende og klart, hvad der har hændt, saa han giver megen Kundskab om Kjendsgjerningerne. Men samtibig taler han saaledes ud af en levende og hjærlig Forstaaelse af vort Folks Udvikling, at han usformættet lader Læseren danne sig en virkelig Opfatning af Sammenhængen i Begivenhederne. Derved er hans Bog bleven paa en Gang saare underholdende og meget belærende. Hele Fremstillingen er saa letfattelig, at ethvert almindeligt Menneſte kan forstaa den. De mange vakre Billeder øger kun den Nygde, man har af Læsningen. Poulsens Norgeshistorie er saaledes en ualmindelig god og gavnlig Folkebog, underholdende og lærerig for unge og gamle. Vi anbefaler den til ethvert Hjem. Men navnlig vil vi sige til alle dem, som har med Boghøbet til Bogsamlinger omkring i Lygderne: Poulsens Fortællinger af Norges Historie er en af de Bøger, som aller mindst bør savnes i nogen Bogsamling eller Læseforening.“

Fredrikshalds Tilskuer: „For dem, der ikke vi eller kan anskaffe sig et større Værk over Fædrelandets Historie, vil denne Bog netop passe udmærket som en letskrevet og livlig Skildring af de vigtigste Begivenheder i de forløbne ca. 1000 Aar af Norges Historie.“

Fredrikshalds Tilskuer: „— et Værk, som vi gjentagende paa det Bedste have anbefalet.“

Fremstribt: „Det er ingen let Sag at være Historiefortæller, og

naar der skal fortælles populært, tør det være en endnu vanskeligere Sag at finde en god Ordning af Stoffet og en rigtig Maade at fortælle paa. Og Forfatteren har her netop sat sig til Maal at være populær. Det er os derfor en Glæde at kunne fremholde, at Opgaven her er løst overordentlig tilfredsstillende. Han fortæber sig ikke i lærde Spørgsmaal eller videnskabelige Udviklinger, men fortæller ligefrem de Ting, som famler Hovedinteressen om sig, og som kan vække vor Begeistring og Kjærlighed til Land og Folk. Alt kommer frem paa en naturlig og behagelig Maade uden Tændens, og Forfatteren lægger ofte en varmere Tone ind i sit Sprog, som river en med. Den er overmaade letlæst og vil intet Hovedbrud volde selv hos dem, som tidligere ikke har befattet sig med Historie. — Hele Landets Udviklingshistorie og de enkelte Begivenheders indre Sammenhæng træder let og klart frem. Vi vil nævne Partier som Indledningen, hvor man paa en grei Maade faar en Oversigt over Landets ældste Tider, den dunkle Stenalder og Broncealder, ligeledes hans Fremstilling af Vorgertregene, specielt Sverres Tid. — En tredje Ting som vist ogsaa mange vil sætte særlig Pris paa ved denne Bog, er Billederne, der ikke blot afbilder Saaben, Redskaber osv., men ogsaa leverer Gjengivelser af forskellige Kunstneres Arbejder over norste historiske Sujetter. — Kort sagt, enhver Mand eller Kvinde, som ønsker at sætte sig ind i vort Lands Historie, vil føle sig fuldt tilfredsstillt ved at kaffe sig denne gode og billige Bog.“

Fædrelandsvennen: „— overmaade vakkert udstyret, ligesom den ogsaa er skrevet i et særdeles godt Sprog, saa den visseelig fortjener at blive ret en Folkebog.“

Gjengangeren: „Fortællingsmaaden er kvif og grei, Fremstillingen i Overensstemmelse med de senere historiske Forskninger, Udstyret særdeles smukt, og de talrige Billeder er rene Mesterverker paa Xylografiens Omraade. Prisen er usædvanlig billig. Det er en Bog, hvert eneste Hjem burde eie.“

Samar Stiftstidende: „Bogen fortjener al Anerkjendelse.“

Sangesunderen: „Denne udmærkede Norgeshistorie vil vi atter bringe i Vagelsternes Erinbring, idet vi anbefaler den paa det varmeste til størst mulig Udbredelse baade i By og paa Land.“

Hjemmets og Arb. Ven: „— denne Bog har vi tidligere varmt anbefalet vore Læsere som en sjelden god og smuk Læsning for saavel flore som smaa omtring i de tusind Hjem.“

Gulmestrandspøsten: „Norges Historie fortællæs af Vilh. Poulsen paa en populær og fængslende Maade, vel flittet til at vinde Menigmands Kjærlighed og Lyft til Læsning af sit Lands Historie.“

III. Familieblad: „Det er med glæde vi henleder vore læsers opmærksomhed paa dette af forlæggeren, P. E. Malling saa smukt udstryede og i forhold til størrelsen billige værk. Vi trænger alle vel til, at vor fædrelandskjærlighed bliver styrket og øget, og dertil er der intet saa tjenligt middel som læsningen om, hvorledes vort folk har lidt og stridt nedigjennem tiderne. Det nævnte værk giver os en paa samme tid sikker og paalidelig saavel som underholdende og behagelig vejledning i fædrelandets historie; den der i de lange vinteraftener vil have god og sund læsning, vil i denne bog finde rig anledning til at tilfredsstille sin Lyft i saa henseende, og har du en børneskol, som du gjerne vil beskæftige i ledige stunder paa en god og nyttig maade, saa læs højt for dem om fædrenes bedrifter og vis dem de valte billeder, saa skal du se, hvor barnesøjet lyser af fryd. Det er en bog for folket, og den er isandhed en „folkebog“ i dette ord's bedste betydning.“

— — vi griber samtibig med glæde paany anledningen til at henlede vore læsers opmærksomhed paa dette værbifulde, interessante værk. Det er en norgeshistorie fortalt paa en livfuld, fængslende maade og i et formfuldendt sprog, en bog, hvori forfatterens varme kjærlighed til sit folk og sit land træder en imøde snart sagt paa hvert blad og uvilkaarlig meddeler sig til den interesserede læser.

Populært og greit strebet danner den en behagelig læsning baade for gammel og ung og burde blive en folkebog, der fandtes i hvert eneste hjem.“

Karmsundsspøsten: „Vi tillade os atter at anbefale denne, til almindelig Folkelæsning fortrinlig flittede Bog, til enhver, som kjætter om at kjende noget til sit Lands Historie.“

Koldingspøsten: „Det er næppe noget i strengere Forstand videnskabeligt Arbejde her gives, men en samlet historisk Fortælling, fortalt saa jævnt og underholdende, at Folket med Glæde læser den. — Præsten Poulsen er en meget livlig Fortæller, som vel tør gjøre Regning paa en stor Læsefreds.“

Kolding Avis: „Bogen er godt fortalt i et let og behageligt Sprog, der gjør den til det, den skal være — en Folkebog. Billederne ere gode, og Værket i det Hele billigt.“

Tragers Tidende: „Det er os en Fornøielse at notere, at hvert nyt Hefte bringer fornøiede Bidragsbyrd om Forfatterens Dydighed som folkelig Historieforfatter og om Forlæggerens Omhu for nitid Udstyr i Billeder og Tryk.“

Kristiania Intelligentshebler: „De stærke anbefalinger, som fra alle Kanter er blevene dette Arbeide tilbed, vil baade for nærværende og senere hen, naar Forfatteren faar realiseret sin Plan og ført Fortællingerne ned gjennem Tiden, sikre Barket den fornøiede Udbredelse blandt vort Folk. Hertil vil den letlæste Fremstilling, det gode Stofvalg og Bogens idethede gode Udstyr bidrage.“

Kristianiaposten: „Dette Folkekrift, der langtsra endnu har faaet den Udbredelse, det fortjener, burde findes i enhver Mand's Hus, saavel hos fattig som Rig.“

Lillesands Tidende: „— anbefales som en billig og fortræffelig populær Norgeshistorie til de forskjellige Hjem som til Bibliotheker.“

Holland-Falkners Stifts-Tidende: „Forfatteren fortæller livlig og jævnt, og Fremstillingen støtter sig til de nyeste Kilder; for Enhver, der interesserer sig for Norges Historie, vil Barket være velkomment; ogsaa Historien om Unionskongerne er det lærerigt at se under norsk Belysning.“

Menneskevennen: „Sognepræst Vilh. Poulsens: Fortællinger af Norges historie er en en udmærket folkebog, der giver os en sammenhængende fremstilling af de vigtigste begivenheder i vor historie, fra de ældste tider til vore dage. Forfatterens gave til at skrive folkeligt og kvikt, det smukke udstyr med billeder og fremfor alt bogens stof burde gjøre den til en folkebog, der fandtes paa hver mand's hylde.“

Rolde Blad: „Brydet med mange smukke Billeder vil denne Bog med dens uforslede Fortællinger fra vort Lands Historie lige fra Oldtiden af uden Tvivl blive modtaget med sand Glæde. — Vi vil haabe, at sliq sund historisk Læsning maatte finde god Indgang blandt vort Folk fremfor saa megen usund Læsning, der kolporteret ud baade i Øger og Blade.“

Norgebladet: „Sognepræst Poulsens Fortællinger af Norges Historie har mange Betingelser for at kunne blive virkelig Folkelæsning. Udvalget af Stoffet er foretaget med Skjønsomhed, Fremstillingen er klar og rolig, Sproget simpelt og almentfatteligt. Det hele gjør et lyst, mildt og godt Indtryk. Og saa vidt Anmelderen har kunnet se, er Bogen fri for den Slags Tendens, der søger at udnytte Historien i Parti-

interesser. — Vi ønske ham til Lykke med, hvad han har præsteret, vi ønske ham fortsat Held med sit Arbejde, vi udtale Haabet om, at hans Fortællinger maa spredes i vide Kredse blandt vort Folk. Forlæggeren har udstyret Arbejdet med Initialer, Gjengivelser af nordiske Maleres historiske Billeder, samt et Kart over det gamle Norge. Udstyret er smukt, og Prisen særdeles moderat.“

Morgenposten: „Vi henlede gjentagende Opmærksomheden paa dette Værk, der baade ved sit Indhold og Udstyr fortjener at eies af Enhver, som interesserer sig for vort Fædrelands Historie. Kritiken har rost Værket med sjelden Enstemmighed, og den billige Pris, 50 Ore pr. Hefte, vil gjøre Anskaffelsen overkommelig for nær sagt Enhver.“

Ros's Tidstuer: „Paa dette med talrige, smukke illustrationer forsynede prisbillige folkekrift, henvende vi atter vore læsers opmærksomhed; en jævn, letlæst maade at fortælle paa gjør disse Skrifter til at blive folkeejendom.“

Nordens Blad: „Forfatteren er en god Fortæller og Værk, der er prydet med talrige Illustrationer, egner sig i bedste Forstand til Folkelæsning.“

Nordlandsposten: „Bogen egner sig især til Folkelæsning og vi anbefaler den til vore Læsere, der har Interesse for vort Lands Historie, Forfatteren har løst sin Opgave paa en meget heldig Maade.“

Norsk Missionstidende: „En billigere, interessantere og mere populær Norgeshistorie vil man neppe nogenstunde kunne vente sig.“

Norsk Skoletidende: „Vi vil paa det varmeste anbefale dette værk til vore læsere. Poulsen fortæller historie saa godt, at enhver lærer gjør vel i at lære af ham. Men ikke for lærerne alene har bogen værd. Ved sin folkelige, interessante fremstilling er den netop en bog for folket. Vi beider vore læsere virke for værkets udbredelse; thi det fortjener det.“

Norsk Søndagsblad: „— et udmerket og prisbilligt Folkekrift, som vi paa det varmeste vil anbefale vore Læsere.“

Ny illustreret Tidende: „Hr. Sognepræst Vilh. Poulsen har i det Hele løst Opgaven meget godt; han dvæler med Fortjærlighed ved de Enkeltheder, som har saa at sige vundet Folkets Hjertelag for sig. Historiens Traad følges helt igjennem; men det er kun de mest interessante Episoder, hvorom der fortælles udsørligere og som derhos illustreres med Tegninger tildels efter udmærkede Malerier. — Det forekommer os, at Hr. Poulsen har været meget heldig baade i Valget af

de Begivenheder, han fortæller om, og tillige i Maaden, hvorpaa han fremstiller dem. Det er ikke enhver givet, at kunne skrive underholdende, men det er lykkes Forfatteren, synes os, at finde en Form, der baade er underholdende uden at være vidtløftig, belærende uden at blive trættende, det er derfor rimeligt, at hans Bog vil finde stor Udbredelse, thi vort Folk sætter megen Pris paa historisk Læsning."

Oplandenes Avis: „Enhver, der kender noget til Vilh. Poulsens Forfatterklub, var ingenlunde i Tvivl om Bogens folkelige og greie Fremstilling, og at Stoffets Ordning idetheletaget vilde tilfredsstillende ethvert rimeligt Krav, og Værket er derfor blit hilset med ubelt Glæde af enhver Ven af Fædrelandets Historie."

Ringerikes Blad: „Vi ere fuldt enige i, at Forf. fortæller let og flydende, livligt og folkeligt, og at hans Bog egner sig til Udbredelse i de videste Kredse, da den hører blandt de Skrifter, som vi anse for en af de bedste Forsøgelse, vor folkelige Literatur har faaet i det sidste og derfor paa det varmeste tør anbefale den til Læsning for vort Folk."

Romsbalspøken: „Forfatteren fortæller, saa det er en Lust at læse. I Udvalg af Stof har han været særdeles heldig. En Bog som denne kan ikke nok anbefales den læselystne Ungdom, der altfor ofte søger at tilfredsstillende sin Bidebegjærlighed i vor tvivlsomme Liebibliotheksliteratur."

Sandefjords Tidende: „Fremstillingen er klar, Sproget let og behageligt, og en bedre Folkebog i Fædrelandets Historie end Poulsens foresligger næppe i vor Literatur. Den burde derfor ikke savnes i noget Hjem, hvor man har en Smule aandelig Interesse."

Slagelse-Boksen: „Sproget falder let og naturligt, og Forfatteren forstaar at gjøre et skønfont Uddrag af det righoldige Stof. — Da en Norges-Historie af nærliggende Grunde ogsaa vil kunne have sin store Interesse for os Danske, er det os kjær at henlede Opmærksomheden paa dette Værk."

Stavanger Amtstidende: „Den ser ud til at blive en Folkebog af Betydning, som der vistnok er Grund til at ønske den videste Udbredelse. Hvis det, hvad vi ingenlunde tvivler om, lykkes Forfatteren at give det øvrige historiske Stof en ligesaa god og livfuld Fremstilling som i den udtomne Del, tvivler vi ikke om, at Bogen vil blive en kjær Læsning i norske Hjem. De medfølgende Illustrationer tjener i høi Grad til at gjøre Bogen interessant."

Trondhjems Adressetontors Efterretninger: „Forf. fortæller fortræffeligt vort Folks historiske Udvikling, og har leveret en historisk Beskrivelse, som vort Folk vil vide at værdsætte høit. Bogens gode Tekst illustreres af en Række gode Xylografer, der giver saavidt muligt korrekt Billede af hine Tidens Forholde.“

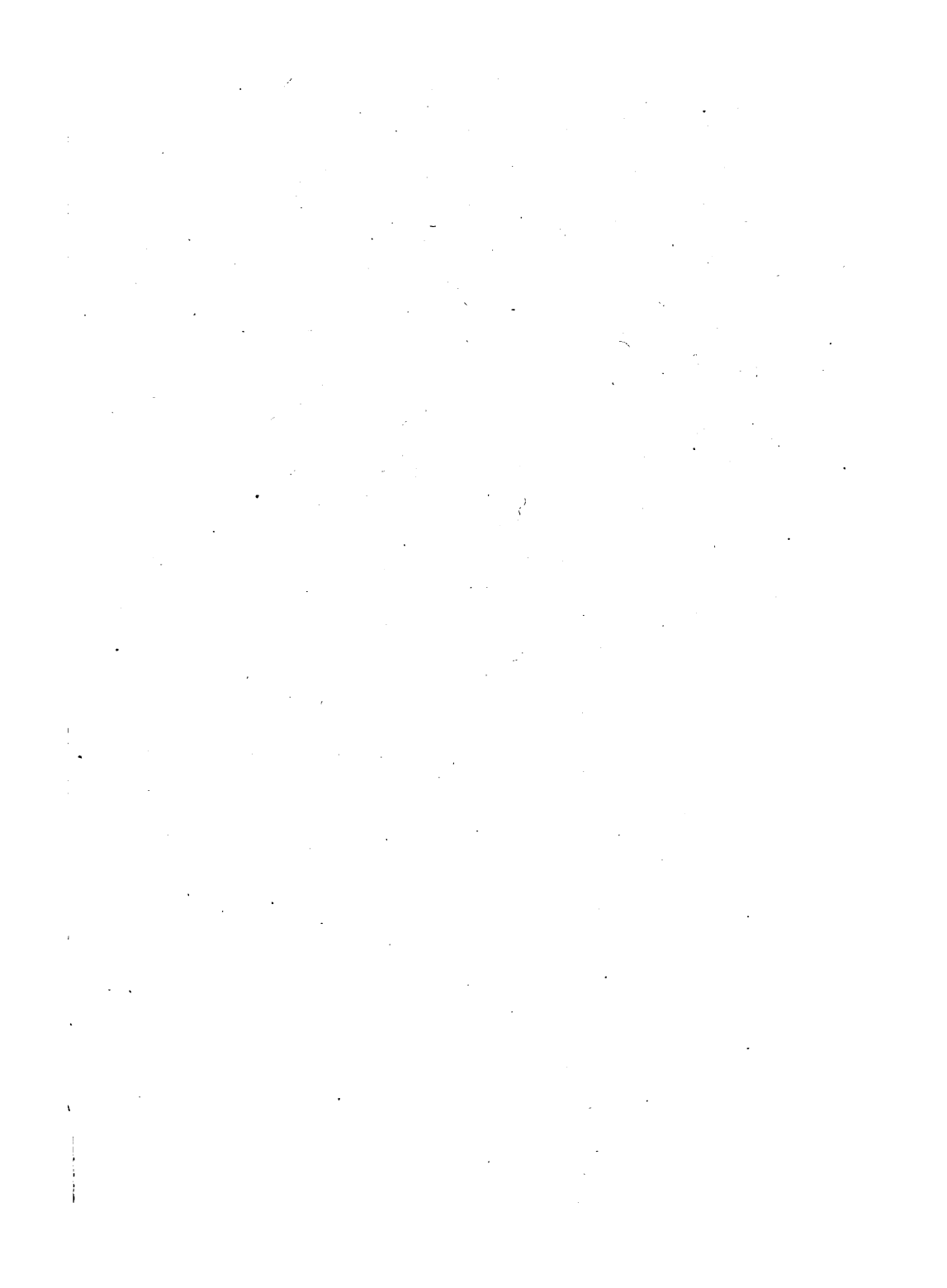
Landsbergeren: „Hans sammentrængte, men af Fædrelandskjærlighed aandede Fremstilling blir paa enkelte Steder rent betagende. Poulsen er ingen tør Historikskriver han er et Stykke af en Digter og forstaar med saa Træl at gyde Liv i de tørreste historiske Fakta.“

Barden: „— det er en livagtig interessant Skildring af Forfædrenes Liv og af den historiske Udvikling som bar det hele, der giver Indtryk ei alene af nøiagtig Granskning, men af et dybt Indblik i Follekarakteren og Kjendskab til den Aand, Sandhedens, Frihedens og Selvstændighedens Aand, som levede Fædrene, og som gjorde det trygt og godt at bo i Norges Dale. Bogen anbefales særlig for Ungdom.“

Beskrivelse: „Poulsens „fortællinger“ udmærker sig ved sit folkelige snit, sin grei og tiltalende form. De hører ubetinget til de bedste folkekrifter af den art, som hidtil er fremkommet i vort land, og de burde ikke savnes i noget hjem. De er baade smukt udstyret og tillige billige.“

Bestlands-Posten: „Værket er i enhver henseende udmærket og fortjener størst mulig udbredelse.“

Norlands-Posten: „Vi har ogsaa tidligere gjort opmærksom paa disse „Fortællinger af Norges Historie“ og givet dem vor bedste Anbefaling. Det glæder os, at vi ikke har taget fejl i vor Forhaabning, at Værket maatte blive fortsat paa samme Maade, som det begyndte: et let og behageligt Sprog og en smuk, tiltalende Fremstilling, der gjør, at enhver læser dem med Glæde. Ethvert nyt Hefte har fæstet den Tro, at Hr. Poulsen er en af vore bedste historiske Follekrifenter. Paa en grei og naturlig Maade ruller han op for os det ene Billede efter det andet af fædrelandsk Historie, og han viser sig at være en Mester til at behandle Stoffet; thi han har kun taget med det, som har mest Betydning og størst Interesse, hvorved hans Bog vil blive en Folkebog, som enhver, der interesseres sig for Fædrelandets Historie, burde eie. Værket er smukt udstyret, indeholder talrige Illustrationer og et Kort over det gamle Norge.“

89092532811

b89092532811a

89092532811

B89092532811A